

Informazioni su questo libro

Si tratta della copia digitale di un libro che per generazioni è stato conservata negli scaffali di una biblioteca prima di essere digitalizzato da Google nell'ambito del progetto volto a rendere disponibili online i libri di tutto il mondo.

Ha sopravvissuto abbastanza per non essere più protetto dai diritti di copyright e diventare di pubblico dominio. Un libro di pubblico dominio è un libro che non è mai stato protetto dal copyright o i cui termini legali di copyright sono scaduti. La classificazione di un libro come di pubblico dominio può variare da paese a paese. I libri di pubblico dominio sono l'anello di congiunzione con il passato, rappresentano un patrimonio storico, culturale e di conoscenza spesso difficile da scoprire.

Commenti, note e altre annotazioni a margine presenti nel volume originale compariranno in questo file, come testimonianza del lungo viaggio percorso dal libro, dall'editore originale alla biblioteca, per giungere fino a te.

Linee guide per l'utilizzo

Google è orgoglioso di essere il partner delle biblioteche per digitalizzare i materiali di pubblico dominio e renderli universalmente disponibili. I libri di pubblico dominio appartengono al pubblico e noi ne siamo solamente i custodi. Tuttavia questo lavoro è oneroso, pertanto, per poter continuare ad offrire questo servizio abbiamo preso alcune iniziative per impedire l'utilizzo illecito da parte di soggetti commerciali, compresa l'imposizione di restrizioni sull'invio di query automatizzate.

Inoltre ti chiediamo di:

- + *Non fare un uso commerciale di questi file* Abbiamo concepito Google Ricerca Libri per l'uso da parte dei singoli utenti privati e ti chiediamo di utilizzare questi file per uso personale e non a fini commerciali.
- + *Non inviare query automatizzate* Non inviare a Google query automatizzate di alcun tipo. Se stai effettuando delle ricerche nel campo della traduzione automatica, del riconoscimento ottico dei caratteri (OCR) o in altri campi dove necessiti di utilizzare grandi quantità di testo, ti invitiamo a contattarci. Incoraggiamo l'uso dei materiali di pubblico dominio per questi scopi e potremmo esserti di aiuto.
- + *Conserva la filigrana* La "filigrana" (watermark) di Google che compare in ciascun file è essenziale per informare gli utenti su questo progetto e aiutarli a trovare materiali aggiuntivi tramite Google Ricerca Libri. Non rimuoverla.
- + *Fanne un uso legale* Indipendentemente dall'utilizzo che ne farai, ricordati che è tua responsabilità accertarti di farne un uso legale. Non dare per scontato che, poiché un libro è di pubblico dominio per gli utenti degli Stati Uniti, sia di pubblico dominio anche per gli utenti di altri paesi. I criteri che stabiliscono se un libro è protetto da copyright variano da Paese a Paese e non possiamo offrire indicazioni se un determinato uso del libro è consentito. Non dare per scontato che poiché un libro compare in Google Ricerca Libri ciò significhi che può essere utilizzato in qualsiasi modo e in qualsiasi Paese del mondo. Le sanzioni per le violazioni del copyright possono essere molto severe.

Informazioni su Google Ricerca Libri

La missione di Google è organizzare le informazioni a livello mondiale e renderle universalmente accessibili e fruibili. Google Ricerca Libri aiuta i lettori a scoprire i libri di tutto il mondo e consente ad autori ed editori di raggiungere un pubblico più ampio. Puoi effettuare una ricerca sul Web nell'intero testo di questo libro da <http://books.google.com>

*Th. Hel.
20
2614 Hom. g. 96.*

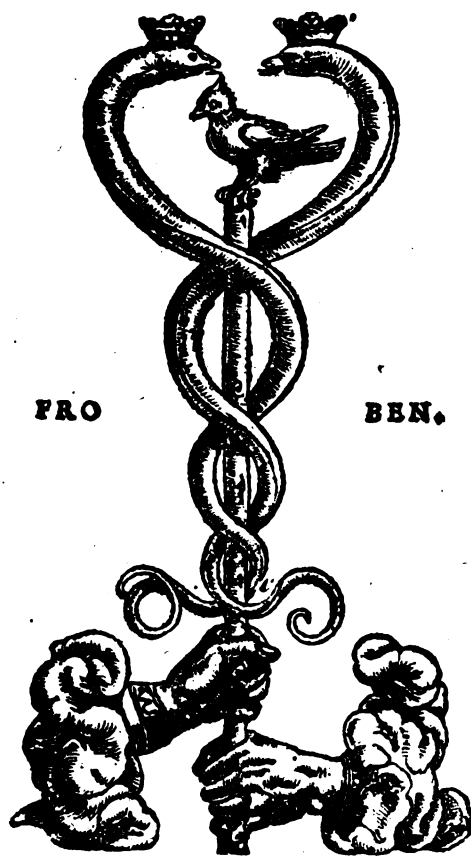
<36611576320011 ^

<36611576320011

Bayer. Staatsbibliothek

DES ERASMI ROT
ECCLESIASTAE

SIVE DE RATIONE CONCIONANDI LIBRI
quatuor, opus recens, nec antehac à quo/
quam excusum.

BASILEAE IN OFFICINA FRO/
BENIANA ANNO
M D XXXV

Cum gratia & priuilegio Cæsareo ad annos quatuor.

SO CLARISSIMO PRINCIPI ET AM

PLISSIMO PRAESVLI CHRISTOPHORO

à Stadio episcopo Augustæ Vindelicorum

Dcs. Erasmus Roterodamus

S. D.

PEIPSA comperi CHRISTOPHORE præsu-
 lum huius æui decus, nequaquã esse uanum,
 quod præcis oraculis proditum est, sponsionis
 comitem esse noxam. Ante complures annos
 pollicitus sum opus aliquod de ratione cõcio-
 nãdi, nec seriò, ut ingenuè quod res est fatear,
 nec fatis ex animo. Dein quum non seriò pro-
 missum seriò flagitare, nec esset ociũ ad præ-
 standa de quibus appellabar, cœpi obiter in
 chartis quædam annotare, uelut usui futura, si quando forte daretur uo-
 luntas & facultas opus aggrediendi. Verum id factum est nec diligenter,
 nec ordine, sed sparsim, ut quicq; sese cogitationi per occasionem offere-
 bat. Postea quum magis etiam urgeret flagitatio, cœpi schedas recollige-
 re, non disiectas modo, uerumetiam laceras iam & situ corruptas. Qui-
 bus excussis, magis ac magis meus animus à negotio abhorrebat, quum
 antea semper arcano quodã sensu mentis abhorruissem. Videbam argu-
 mentum uariũ pariter ac uastum, quod in immensum uolumen esset eua-
 surum, si iusta cura tractaretur, tum ut nunc quidem est temporum sta-
 tus, non cariturum inuidia. Ceterum quum non esset appellandi finis, ne
 uiderer omnino malæ fidei sponsor, reluctante genio calamum admoui
 chartis. Quum nihil succederet, reieci quod orsus eram. Iterum atque ite-
 rum reiecta ex longis interuallis recepi in manus, si fortè incalesceret ani-
 mus, quem non aliter uinculis tenacibus strinxi, q̃ apud Maronem Pro-
 teum stringit Aristæus. Sed illi successit conatus, mihi non successit. Spera-
 bam interim in tanta mora aliquem exoriturum, qui sibi materiam hanc
 sumeret, præsertim in tanto prouentu felicium ingeniorum quæ produ-
 cit hoc seculum, tantoq; studio cudendi noua uolumina. Quum nullus
 existeret qui uices meas susciperet, & indies acrius multorũ tum uocibus
 tum literis appellarer, nec iam sine conuitio, propemodum inuita Miner-
 a 2 uasyl

ua sylvam operis congesi, rudem quidem illam & indigestam, sed quæ testari possit mihi uoluntatem præstandi promissi nõ defuisse, si par animo fuisset facultas. Nec hoc ipsum tamen licuit perpetuo labore peragere. Sed nunc aduersa ualetudo, nunc alij labores transuersim incurrentes compulerunt orsa de manibus deponere, uixq; datum est post longa interualla ad instituta redire. Hinc est quòd eruditus lector fortasse deprehendet quædam hiulca, quædam inchoata, quædam repetita, quædam loco alieniore dicta. Dicit hic aliquis, quin igitur extrema manu quæ displicebāt emendasti? Ne dicam dolo, piguit uastum opus retexere, quando hoc ipsum quod præstiti ægrè licuit per ualetudinem indies afflictionem. Neq; quisquam facile credat, quàm miserè animus iam dudum affectet ab his laboribus in tranquillum ocium secedere, quodq; superest uitæ, superest autem uix breuis palmus siue pugillus, solū cum eo solo colloqui, qui clamauit olim, nec hodie mutat uocem suam: **VENITE** ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos. quandoquidem in tam turbulento ne dicam furente seculo, in tot molestijs quas uel ipsa tempora publicè inuehunt, uel priuatim adfert ætas ac ualetudo, nihil reperio in quo mens mea libentius conquiescat quàm in hoc arcano colloquio. Has ob res magis etiam cõfido fore, ut lector æquus hoc quælecunq; est quod damus boni consulat. Qua de re tecum non ago præsul ornatissime, cuius scio tantum esse candorem, ut ad Erasmi tui ne uos amanter conuiuere soleas, & sicubi conatum nostrum uires destituerunt, promptam uoluntatem pro officio interpretari. Summam argumenti in quatuor libros digessimus. In primo demonstramus muneris dignitatem, & quibus uirtutibus oporteat esse præditum Ecclesiasten. In secundo ac tertio quæ sunt in præceptionibus rhetorum, dialectorum ac theologorum, ad usum concionandi accommodamus

Quartus uelut elenchus commonstrat Ecclesiastæ, quas sententias ex quibus scripturæ locis petere debeat, quem tamē hæctenus absoluimus, ut studioso lectori uiam modo commonstrauerimus, alioqui res erat nec unius nec exigui uoluminis. Hanc operis sylvam, sic enim appellare malim quàm opus, non quidem promiseram, sed tacita duntaxat cogitatione propemodum destinaram **IOANNI** Phiscero episcopo Rossensi, uiro singulari pietate atq; eruditione, qui cum mihi uetus & arcta intercessit amicitia. Is enim potissimum me literis suis ad hoc laboris impulit, significans se in celeberrima schola Cantabrigiensi, cui perpetuus erat tutor, illi Castellariū uocant, tria instituere collegia, unde prodirent Theologi, non tam ad *λογμαχίας* armati, quàm ad sobrie prædicandū uerbum dei instructi. Erat ipse singulari linguæ gratia præditus, atq; hoc nomine

Ioannes Phiscerus episcopus Rossensis

AD CHRISTOPH. EPISC. AVGVSTANVM

mine olim egregie charus Regis HENRICI qui nunc Angliam moderatur, auiaæ paternæ. Inspirarat deus ei mulieri cogitationem minimè muliebrem. Quum enim aliæ principes opimos census extruendis monasteriis legare soleant, idq; ut uereor, gloriæ causa magis quàm pietatis: hæc omne studium suum ad rem omnium sanctissimam contulerat, uiuens etiamnum ac ualens, adeò nihil inde captans auræ popularis, ut hæc pro pmodum furtim ageret. Compluribus in locis non mediocribus salarijs constituebat, si quos reperisset idoneos ad populo tradendam philosophiam Euangelicam: atq; etiam in hunc usum ingentem pecuniarū uim Ioanni episcopo tradidit, quam omnē uir integerrimus uel in prouehendos Ecclesiastas, uel in solatium egenorum impendit, adeò nihil inde sibi detruncans, ut suas etiam facultates largiter adderet. Rectè iudicarunt & heroina illa sancta, & Episcopus ueræ pietatis unicum exemplar, nihil esse quod ad emendādos populi mores plus habeat momenti, quàm si per idoneos concionatores spargatur semen Euangelicæ doctrinæ. Unde enim in plurimorum pectoribus adeò friget CHRISTVS, ne dicam extinctus est: unde sub Christiano nomine tantum paganitatis, nisi ex inopia fidelium Ecclesiastarum? Mihi uisus est etiam Italiae populus, de principibus nihil dicam, docilis ad pietatē, nisi deessent doctores. Sed hæc aliàs tempestiuus. Nunc ut pergam quod cœperam, quando præsul ROFFENSIS mihi infelici fato ademptus est, uisum est hoc quicquid est laboris felicibus tui nominis auspicijs in manus hominum emittere, cuius insignis humanitas meum animum in tanta amicorum iactura præcipue cōsolatur. Deslentur merces naufragio amissæ, at quæ merx tam preciosa, ut cum sincero amico conferri queat? Quid igitur hac tempestate crudelius, quæ me tot spectatissimis amicis spoliavit? Pridem GUILHELMO VARRAMO, archiepiscopo Cantuariensi, nuper GUILHELMO MONTIOIO, Episcopo ROFFENSI & THOMAMORO, qui fuit eius regni supremus iudex, cui pectus erat omni niue candidius, ingenium quale Anglia nec habuit unquam nec habitura est, alioqui nequaquam infeliciū ingeniorum parens. In tanta calamitate duæ mihi res præcipue dolorem leniunt. Primum dum cogito nos breui felicius apud CHRISTVM iungendos esse. Deinde dum reputo quàm insignem amicorum chorum mihi dederit AVGVSTA Vindelicorum: cuius tu ut primus es, ita longè sincerissimus, nisi quòd tecum paria facere tendit magnus ille IOANNES PAUNGARTNERVS, cui proximus est ANTONIVS FVGGERVS benignissimus studiorum altor. Hic est funiculus triplex, quem Solomon negat facile rumpi, sed is fit firmior accensione IOANNIS CHOLERI, qui ceu quartus funiculus tribus illis cir

Guilhelmus
Varramus.
Guilhelmus
Montioius.
Thomas
Morus

Ioannes Pann
gartnerus.
Antonius
Fuggerus.
Io. Cholerns

DES. ERASMI ROT. EPISTOLA

cumuolutus, cōiunctionem reddit prorsus indissolubilem. Vestra igitur beneuolentia mihi præstat, nō quidem ne doleam, sed ne dolori succumbam. Orandus deus est, ut tam preciosum thesaurum mihi seruet incolu mem. Porro quod ad operis spem attinet, si minus contingat eruditorum calculis approbari, illud fortassis efficiet, ut doctior aliquis hoc exemplo prouocatus, id præstet quod nos præstare uoluimus, proq; sylua proferat opus numeris omnibus absolutū, ac tandem fiat, ut dominus plures ac synceros operarios mittat in messem suam. Etenim quemadmodū iuxta ueteris prouerbij iocum, multi sunt bouum stimulatores, sed aratores pauci: ita facilè pares qui loquatur apud populū, at qui ex animo, qui instanter, qui bona fide dispenset uerbum dei, non perinde facilè reperias. Dei munus est, ut sementis per fideles ministros facta bene proueniat. Mundus uidetur iam dudum parturire CHRISTVM, qui si uerè formetur in animis nostris, multis indicijs sese proferet syncera radix cordis. Neque enim Euangelium uerba sunt, ut lucus ligna, quemadmodum ait Flaccus: sed quoties semen efficacis uerbi exceptum fuerit à terra bona, multiplices ædit fructus, ac uelut herbescens mentis occultam synceritatem uarijs argumentis foras profert. Populus fit magistratui obsequentior, legum tenacior, pacis amantior, à bellis alienior. Inter cōiuges maior est concordia, fides integrior, maior adulteri detestatio. Maritus fit erga uxorem mitior, uxor erga maritū reuerentior. Liberi maiore cum tremore parentibus obsequuntur, serui magis ex animo parent dominis suis, famuli inserviūt alacrius. Opifices & qui debent operas, meliore fide eas præstant. Qui negociantur, nemini faciunt quod sibi fieri nolunt. Atq; ut summatim dicam, omnes fiunt ad benemerendum prouiores, ad uindictam ac ledendum tardiores, minus auidi, magis sobrii. In quorum moribus hæc non apparent, sed his diuersa potius, periculum est, ne nondum bonum semen hæserit in cordibus ipsorū. Sed desino cōcionari, quo iam uacet tibi Concionatorem meum legere, si tamen tuis oculis auribusq; dignus uidebitur Vale. Basileæ postridie Nonas

Augusti, anno à Christo nato

M D XXXV

GILBERTVS COGNATVS NOZERENVS
in effigiem Des. Erasmi Rot.

Corporis effigiem si quis non uidit ERASMI,
Hanc scitè ad uiuum picta tabella dabit.
Si pariter uocem manus ingeniosa dedisset,
Vidisses simul & pectoris effigiem.
Sed quod docta manus præstare nequibat, ERASMVS
Plenius ac melius præstitit ipse sibi.
Ecce quot in libris tibi mentis imago relucet,
Viuacq; nec fallax, clarius ac speculo.
Atq; hæc forma uiri spectatu dignior, illa
Quam finxit pictor, theca modo est animi.
Ergo puta toties te pictum cernere Erasmus,
Illius ingenij quot monumenta legis.

Eiusdem Gilberti in eandem.

Εἰκόνα ταύτην ὅς τις ὀρεῖται περιεργάζεσθαι Ἐράσμου,
Οὐκ ἀνθρώπων ὀρεῖται, ἀλλὰ τὸ σῦμαρ ὀρεῖται.

ECCLĒSIASŒS SIVE

CONCIONATOR EVANGELICVS, PER

DES. ERASMVV ROTERODAMVVM.

DE DIGNITATE, PVIRITATE, PVIDENTIA,
caterisq; uirtutibus Ecclesiastæ,

LIBER PRIMVS.

ECCLĒSIA Græcis est, quæ Latinis concio, hoc est, populus euocatus ad audiendū de reip, negocijs. Nam qui multitudinem ad nugas conuocant, ἀγύρται circulatores & circūforanei uocantur: qui aduersus rem publicā, seditiosi nominantur. Εκκλησιασμός est apud concionē uerba facere, Εκκλησιασμός qui publicitus orat apud multitudinē, quod munus apud Ethnicos etiam semper & arduum in primis, & honorificum est

*Ecclesiastes
quid proprie*

habitu. Quemadmodū autem duplex est politia, prophana, quam quidam externam malunt appellare, quod inter Christianos deo consecratos non conueniat quicquam esse prophanū: & sacra, quam ecclesiasticā hodie uocant: ita sunt duplices Ecclesiastæ, prophani, qui principum leges ac magistratuū constitutiones proferunt suadentq; plebi: & sacri, qui summi principis edicta, promissa ac uoluntatem exponunt suadentq; promiscuæ multitudini. Hæ functiones licet titulo diuersæ, haudquaq; inter se pugnant, sed utraq; subseruit alteri, & ad eundem spectant scopum, uidelicet ut resp. sit quæta ac tranquilla, eaq; tranquillitas impendatur nō uoluptatibus aut luxui, sed Christianæ pietati. Nam hunc scopum oportet Christianis uniuersis in omni actione unice propositum esse, quum priuata, tum publica. Alioqui frustra ciuitas tuta est ab hostibus, aut inundatione maris, aut pestilentia, si ciuium animi prauis cupiditatibus infecti tumultuentur. Nec est aliud omnino bellum intestinum exitiusius, quàm quum homo secum ipse dissidet. Frustra item pax cum finitimis, si cum deo bellum est. Attamen quemadmodum corporis habitus & ualetudo frequēter impedit studium pietatis, ita externæ calamitates reip. frequenter officiunt religionis disciplinæ, grauemq; morum inuehūt pestem, quod genus sunt bella, incursioncs barbararū gentium. Externæ igitur reip. primus ac summus Ecclesiastes est rex, siue princeps in sua quisq; ditione, & sub hoc præfecti, legati ac magistratus: sacra, episcopus, & sub hoc pastores, alij uero ad hoc munus obeundum legitime delegati. Videmus autē interdum & hic, sicut in alijs plerisq; rem præposterè geri. Ad externam concionem faciendam de reip. negocijs

Politia duplex in Ecclesiastes

*Externæ uero
la impediunt
interna bona*

Rex ecclesiastes

b nemo

nemo se temere ingerit, nec cuius in suggestum admittitur, sed ex infinita hominū turba seligitur idoneus; & qui suscepit dicendi prouisionem, ingenti sollicitudine discit causam de qua uerba facturus est, omnemq; curam ad mouet, ne quid excidat quod discrepet a uoluntate principis, aut non con ducat reip. commodis. Verum ad conciones sacras admittuntur, interdum etiam alsiliunt, quilibet; adolentes, leues, indocti, quasi nihil sit facilius, quam apud populum exponere diuinam scripturā, & abunde sufficiat perfricuisse faciem, & absterlo pudore linguam uoluere. Hoc malū ex eo fonte manat, quod non perpenditur quanta sit ecclesiastici concionatoris tum di gnitas, tum difficultas, tum utilitas, si recte suo fungatur officio. Nos igitur hierarchicū Ecclesiasten aspirante Christi spiritu, instruere cupientes, hinc sumemus exordium.

Ecclesiastes inidoneus

Diuisio

Ecclesiaste hierarchici dignitas

Lurima sunt uariaq; charismata, quæ diuina bonitas, ut est auis da nostræ salutis, humano generi prouidit ad parandam uitam æternā, sed nullum in his est magnificentius aut efficacius, quam gregi dominico dispensare uerbum ipsius: nec est aliud munus in uniuersa hierarchia ecclesiastica, uel dignitate prædarius, uel ad præstandum diffi cilius, uel usu copiosius, quam diuinæ uoluntatis apud populū agere præ conem, ac cælestis philosophiæ dispensatorem. Proinde summus ille Eccle siastes dei filius, qui est imago patris absolutissima, qui uirtus & sapientia genitoris est æterna, per quem patri uisum est humanæ genti largiri, quic quid bonorū mortalium generi dare decreuerat, nullo alio cognomine ma gnificentius significantiusue denotatur in sacris literis, quam quum dicitur uerbum, siue sermo dei. Hic enim titulus nulli creaturæ cōmunicabilis, pro prie competit in diuinam illius naturam, quum Christi Iesuq; uocabulum magis congruat humanæ naturæ quam assumpsit. Nam Iesu nomen cum multis habet commune, & unctio spiritus nō cadit nisi in hominem: quod ipsum cognomen illi cum regibus ac sacerdotibus cōmune est. Quin & filij dei dicuntur omnes in Christum renati & in illo piē uiuentes. An non præ clarū elogium est, appellari lucem mundi: Huius cognominis honore do minus dignatus est Apostolos suos: Vos estis lux mūdi, uos estis sal terræ. Atqui huius tituli gloria debetur omnibus, qui sicut in Apostolorū locum successerunt, ita uices illorum fideliter obeunt. Sublimius etiam est, appella ri Angelum dei. Hoc titulo Malachias cohonestat sacerdotē peritum, & exercitatum in lege domini: Labia, inquit, sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirūt de ore eius, quia Angelus domini exercituū est. Sed hoc quoq; elogio gloriosius est, appellari filios dei, atq; etiam deos. Audierunt hoc homines pri, ad quos sermo dei factus est, & qui quem acceperant, bo na fide tradiderunt populo: Ego dixi dij estis, & filij excelsi omnes. Neque uero phas est de hoc tergiuersari testimonio, quod in Psalmo lxxxi. pro phetica

Christus Ec clesiastes

Non solum Christus

Lux mundi

Angelus Ec clesiastes

Malach. 2

Filij dei ac dij

Psal. 81

pheticospiritu dictum est, ipse dominus Ioannis x. ut scripturam irrefutabilem adducit & interpretat. In horum deorum medio stat ipse redemptor summus Ecclesiastes, iudex eorum qui recte secusue dispensant uerbum dei. Sic enim habet Psalmus: Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos dñjudicat. Quemadmodum per mysticam regenerationem unum natura efficimur cum capite Christo, ita simul transferimur in cognominis honorem ac titularum consortium. Ille filius dei nos sibi ascivit in ius fratrum, patrem habemus communem, ut iam & ipsi merito dicamur filij dei, praesertim si in praedicando Euangelio, dei filium imitemur. Ille deus ex deo, in quo si permanemus, recte & nos appellamur dñj. Quod enim ex deo natum est, quod unum & idem factum est cum deo, id deus aliqua ratione sit oportet. Haec ita dicta sunt ad ostendendam ecclesiastici muneris sublimitatem, ut tamen meminermus, quo discrimine nobis & Christo tribuatur filij deiq; cognomen. Ille natura filius est, nos adoptione. Ille ex dei substantia sine initio genitus est deus, nos per illum in immortalitatis consortium misericorditer asciti sumus. Sunt item & alia permulta honoris cognomina, quibus scriptura dignatur homines diuinæ uoluntatis interpretes, caelos illos appellans, qui enarrant gloriam dei. Dicuntur prophetae de quo postea dicemus. Verbum dei nemo dictus est praeter Christum, qui solus natura est deus, iuxta quam naturam hoc titulo designatur uerbum dei, cuius praecones sunt Ecclesiastae. Sermo hominis uerax imago est mentis, sic oratione quasi speculo reddita. Ex corde enim procedunt cogitationes, ait dominus. Christus autem est sermo dei omnipotens, qui sine initio, sine fine sempiternus, a sempiterno corde patris promanans, per hunc pater condidit uniuersa, per hunc gubernat omnia condita, per hunc restituit prolapsam hominum genus, per hunc sibi conglutinauit ecclesiam, per hunc singulari & inenarrabili modo uoluit innotescere mundo, per hunc uiuificat mortuos, per hunc dilargitur dona sancti spiritus, per hunc arcanam energiam addit ecclesiae sacramentis, per hunc iudicabit orbem terrarum, quum haedi separabuntur ab agnis, fietq; caelum nouum & terra noua, non interitu substantiae, sed ademptione corruptelae, per hunc inebriabit saturabitq; pater Angelos & uniuersam ciuitatem Hierosolymæ caelestis, ubertate domus suae. Filius enim sapiens gaudium & gloria est patris. Hic est ille incomprehensibilis sermo, diuinæ mentis certissimus enarrator, & ab archetypo summæ ueritatis nusquam discrepans, per hunc æterna illa mens loquuta est nobis mirabiliter condito mundo, per hunc loquuta est nobis multipliciter in prophetis, per hunc euidentissime nobis loquutus est. missum in terras, hominem ex homine natum, ut iam non aures uelleret tanquam, sed omnibus etiam sensibus percipi posset, manibus etiam ipsis contrectabilis. At uerbum hominis, non profertur absque spiritu. Cæterum qualis est sermo noster, talis est spiritus noster: At in diuinis quemadmodum proferens uerbum est

Christus singulari modo filius dei

Cæli apostoli

Verbum increatum, omnipotens

Psal. 35

Verbum incarnatum

Pater, Verbum, Spiritus

b z omnipotens

*Mens sermo/
nis fons*

omnipotens, & uerbum prolatū æquè omnipotens, ita & spiritus est omnipotens, pariter ab utroq; procedens. Vt aut supra mentis illius diuinæ sublimitatem nihil cogitari potest, si tamen illam ullo modo consequi potest humana cogitatio, ita nihil est in homine præstantius mente, qua parte longissime absumus à natura pecudum, referimusq; quandam diuinæ mentis imaginem. Hoc nimirum admirati philosophorum præcipui, suspicati sunt humanas animas esse ueluti scintillulas quasdam lucis illius incōmutabilis, quos imitatus Flaccus dixit: Atq; affigit humo diuinæ particulam auræ, in hoc quidem turpiter errantes, quòd perinde quasi deus sit res corporea, scetilis, aut propagabilis, existimarūt ullam rem creatam posse dei portionem esse, sed tamen illud recte perspexerūt, hominem non alia re propius accedere ad naturā æterni numinis, quàm mente & oratione, quam Græci *νοῦν ἢ λόγον* appellant. Mens fons est, sermo imago à fonte promanans.

*Sermo uerbum
non discrepās
à mente*

*γλώσσας θε-
σπυρὸς ἀρι-
στος*

Quemadmodū autem unicum illud dei uerbum imago est patris, a deo nulla ex parte promenti dissimilis, ut eiusdem sit cum illo indiuidueq; naturæ, ita humanæ mentis imago quædam est oratio, qua nihil habet homo mirabilius aut potentius: unde & Hesiodus eam appellat præstantissimū hominis thesaurum, quæ si dissideat ab animo unde proficiscitur, ne orationis quidem meretur uocabulū, nihilo profecto magis, quàm persona meretur dici facies, aut fucus hominis color. Quemadmodum autem uentus spirans è loco pestilenti aut salubri, uim eius loci secum defert: ita sermo promanās è corde qui fons est orationis, mirabili uigore refert uim & affectum illius, ut homo homini nō alia sui parte sit uel utilior uel perniciosior. Porro quibus duplex est cor, cuiusmodi notat scriptura: In corde, inquit, & corde loquuti sunt. Item Ecclesiasticus: Væ duplici corde, nō omnino nullum est cor, nec loquūtur, etiam quum loquūtur maximè. Sermonis enim usus est, proferre uerbis, quod animo cōceperis. Iam ut è quibusdā fontibus scatēt aquæ ebrietatem, insaniam, morbum ac mortem adferentes, rursus ut è specubus quibusdam efflantur exhalationes, quæ uicinis præsentaneū adferunt exitium, contrā quæ corporū morbis medcantur: ita nihil salubrius oratione, quæ à mente sana piacq; proficiscitur, ediuerso nihil perniciosius sermone, quem exhalat cor, impijs opinionibus, prauis cupiditatibus ac uitijs corruptum infectumq;.

*Cor duplex
Psal. 11*

*Sermo pesti-
lens*

Horrent homines serpentis sibilum, moxq; sese proriipiunt, metuētes ne quid afflet ueneni, nam sic quoq; lædunt serpentes, non morsu tantum: sed multo magis exhorrescendum est uiri pestilentis colloquium, qui nihil afflat nisi letale uirus animæ. Recte monēt medici, ne propius colloquāmur cum infectis scabie, quā uulgus Gallicam appellat, quū ea lepræ spectēs ab Italia profecta sit, proh dolor omnium nationū ex æquo cōmunis, quod non alia uia facilius serpat contagium, quàm hausto halitu hominis hac lue corrupti. Sed infinitis partibus est periculosus, haurire sermonem

monem ex infecto corde profluentem. Quaecumque est cor hominis, talis est oratio. Qui cor habet terrenum, terrena loquitur, qui cor habet carneum, carnalia loquitur, qui diabolum habet in corde, diabolum loquitur, & eum alijs afflat: qui Christi spiritum habet in corde, coelestia, pia, sancta, casta, dignaque deo loquitur. Est illud quidem commune Christianorum omnium, habere Christi spiritum cordis inhabitatorem, sed praecipue competit Ecclesiae, cui non aliud exemplar absolutius liceat proponere, quam illius summi concionatoris, qui dictus est sermo, hoc est, imago & uox dei. Nec aliter efficax esse potest lingua concionatoris, quam si Christi spiritus inhabitans cor eius, moueat oris plectrum, & uim arcanam uerbis promanantibus addat. Vox concionantis aures audientium ferire potest: solus autem deus est, qui secreto afflatu mentes transformat. Suam tamen operam sedulo praestat Ecclesiae, plantans ac rigans, a Christi spiritu postulans ut det incrementum, denique in omnibus summum illum Ecclesiam pro uiribus imitans. Quid autem ille de se praedicat? Ego, inquit, sum uia, ueritas & uita. Satanus per serpentem loquens seduxit humanum genus, deus per filium loquens reduxit oves erraticas. Ille mentiens decepit gentis humanae principes, Christus uera loquens liberauit mundum errore. Ille caelo deiectus orbem pertraxit in ruina, inuoluit in defectionis consortium, ac in mortis societatem implicuit. Christus ex sinu patris descendens in terras, alienatos reconciliauit, ac mortuos uitae restituit. Ille sibi credentes expulit paradiso: hic sibi fidentes subuehit in caelum. Habet Ecclesiae exemplum quod fugiat, habet quod sequatur, fugiat serpentem & hodie loquentem per eos, qui Satanam ac mundum habent in pectore: sequatur Christum in Apostolis, qui non ipsi loquebantur, sed per eos ueluti per organum uiuum loquebatur spiritus ille diuinus. Quisquis igitur se praeparat huic tam excellenti muneri, multis quidem rebus instructus sit oportet, sacrorum uoluminum recondita intelligentia, multa scripturarum exercitatione, uaria doctorum lectione, iudicio sano, prudentia non uulgari, sincero fortisque animo, praecipis usque dicendi, & parata linguae copia, qua dicendum est apud multitudinem, alijsque quae suo loco commemorabimus: mea tamen sententia, nihil illi prius aut maiore studio curandum est, qui tam excellenti muneri sese praeparat, quam ut cor orationis fontem quam purgatissimum reddat. Hoc ut facile numeroque, quod aiunt, praecipitur, ita praestare longe omnium est difficillimum, multaque requirit ac longi temporis meditationem. Est autem cum primis necessarium, non solum ad erudiendos & inflammandos auditorum animos, non tantum ad constantem tuendam ueritatem aduersus oblatrantes, uerum etiam ad parandam cognitionem coelestis illius philosophiae, quam alijs traditurus. Humanae disciplinae percipiuntur & ab improbis: haec autem diuina sapientia non ingreditur animum uitij contaminatum, nec habitare dignatur in

*Christus Ecclesiae exemplar
Diabolus concionator*

Apostoli Ecclesiae

Cor purum

corpore peccatis obnoxio. Ut autē facilius discimus ea quæ credimus esse uerissima, & ad perhennem hominis felicitatē necessaria: ita efficacius alijs persuademus, quibus ipsi uehementer afficimur: deniq; fortius tuemur, reputantes nos nihil aliud esse quàm dispensatores mysteriorum dei, deum esse qui robur addit, ac felicem euentum humanæ largitur industriæ. Huc igitur futuro Ecclesiastæ à teneris statim annis enitendū est, ut de scripturis diuinis quam magnificētissime sentiens, cor nouum & spiritum rectum impetret à domino. Cor nouū in quo nihil, aut quam minimū sit ueteris Adæ & spiritū rectum aduersus omnes Satanæ machinas infractū & erectum. Solus enim ille est, qui præstare potest, quod per Ezechielē promisit deus. Dabo uobis, inquit, cor nouum, & spiritū nouum ponam in medio uestri. Nouum uinum non capiunt nisi utres noui. Quod Ezechiel appellat cor nouum, Dauid cor mundum appellat. Hoc instanter à domino petit, præconis officio functurus: Cor mundum crea in me deus, & spiritum rectum innoua in uisceribus meis. Hoc accepto pollicetur officium Ecclesiastæ: Docebo iniquos uias tuas, & impij ad te conuertentur. Oculo purgato certius cernimus rerū externarū differentias: corde mundo rectius uidemus deum in scripturarū inuolucris latentem. Prius petit cor mundū, deinde spiritū rectum. Inuictus enim spiritus uigor è cordis synceritate nascitur, sed utrunq; innouat deus. Quale cor, talis oratio: qualis fides, talis fortitudo. Nouato corde, protinus & nouæ linguæ sonare incipiūt, non iam ea quæ sunt huius mundi, nō iam ea quæ sapiunt terrā, sed magnifica dei. Quid enim est tam sublime in rebus humanis, quod non uideatur luto uilius, si conferat ad illa sublimia diuinæ philosophiæ? Spiritus autē ille cœlestis ac uerē igneus non solum scrutator est cordiū, uerum etiā creator & innouator, idem habēs uocis quoq; scientiā. Errat itaq; uehementer, qui credit se consequi posse ueram canonicæ scripturæ intelligentiā, nisi afflatus eo spiritu, quo proditæ sunt. Nec minus errat, qui se credit uerū Ecclesiasten agere posse, nisi hausto cœlesti spiritu, sine quo nemo potest dicere dominum Iesum. Ille largitur cor igneum, ille linguas igneas. Quid frigidius Apostolorū linguis, priusquam haussissent toto pectore cœlestem illum nouorū cordium opificem? Petimus, inquit, ut alter tibi sedeat dexter, alter sinister in regno tuo. Ita Iacobus & Ioannes. Quid Petrus futurus apostolorū princeps? Domine propitius esto tibi ne facias rem istam. Sed quid audiuit? Nō sapis ea quæ dei sunt, sed quæ sunt hominū. Veteris & humani cordis est, horrere mortem, in hac uita regnū & felicitatem querere. Ab eodem corde ueniebat illa uox in monte: Domine bonum est nos hic esse, faciamus hic tria tabernacula. Illa frigidior etiam, licet omnium apostolorū cōmunis, quum aiunt: Quis nostrum erit primus in regno cœlorum? Illa uero frigidissima, quū aiunt: Vis iubeamus ignem descendere de cœlis, & exurere ciuitatem? Sed quid audiunt

*Ecclesiastæ
quæ necessa-
ria*

Cor nouum

Cor mundū

Ast. 2

Sap. 2

*Cor et lingua
igneas*

audiunt: Nescitis cuius spiritus sitis. Illa uerba erant Iudaici spiritus & uindictam sitientis, quum se profiterentur Christi mansuetissimi discipulos. Sunt aliæ complures Apostolorū uoces in literis Euangelicis, quæ prorsus hominem & carnem sapiunt, quum nondum essent idonei Euangelij præcones. At simul atq; spiritus ille nouator omniū delapsus in illorū pectora cœlitus, sinxerat cor in eis nouum, cor mūdum, cor æthereum, cor igneum, protinus cœperūt loqui nouis linguis, uerba nō iam humana qualia prius, sed digna spiritu quem hauserant. Si requiris fortitudinem, piscator ille qui prius ad uocem mulierculæ toties abiurauit dominū, nunc audet apud infinitam hominū multitudinem è uarijs gentibus ac linguis conflatam, eamq; tumultuantem, prodire in concionem intentis in turbam oculis, sublataq; uoce prædicare Christum, eumq; crucifixum. Si quæris euentum, ad piscatoris extemporariam & illaboratam orationem circiter tria milia hominū eo die conuersa sunt ad Euangelicam fidem. Ergo qui cupit iuxta Paulum esse *ἰδαντικός*, hoc est, ad tradendam dei doctrinā idoneus, det operam ut prius sit *θεοδιδάκτωρ*, id est, diuinitus doctus. Dominus Iesus non egebat noua unctione spiritus, nec innouatore cordis, quæ pater unxerat omni plenitudine spiritus ab ipso statim exortu, sed tamen à baptismo designatus imagine columbæ uertici insidentis ac manentis, in seipso nobis formā exhibuit, ne quis ad docendi munus profiliat, nisi cœlesti afflatus spiritu. Habet autem in nobis spiritus energia gradus quosdam, ut non satis sit futuro Ecclesiastæ, qualencunq; spiritus aurulam hausisse, sed proficiendum est usque ad spiritum principalem. Triplicem enim spiritum Dauid petit à domino docturus uias illius, Spiritum rectum aduersus incursum tentationum: spiritum sanctum, ad inflammandos ac ad sanctimoniā adducendos etiam aliorum animos: & spiritum principalem, siue, ut Hieronymus uertit, potentem, alius, munificum seu liberalem, ad perfectionis opulentiam. Inspirauit dominus Iesus in facies Apostolorū suorum priusquā ascenderet in cœlum dicens: Accipite spiritum sanctum. Sed tamen adhuc residebat in illis aliquid humanæ infirmitatis quū aiunt: Domine num hoc tempore præsentaberis, & quando regnum Israel? Adhuc exprobratur illis duricia cordis, & ad credendum tarditas. At simul ut hauserunt spiritum illum munificum, qui torrentis in morem sic inundauit, ut impleret totam domum, iam cūctis rebus humanis longe superiores tanta fiducia prædicabāt Euangelium, ut cæsi uirgis gaudentes abirent à concilio, gaudentes autem non quòd essent dimissi, sed quòd eximiæ gloriæ sibi ducerēt pro nomine Iesu ignominia affectos esse. Iam spiritu principali confirmati, nec ullis impiorum minis terrētur, nec ullis afflictionibus deriuntur, nec ullis honoribus efferuntur, aut insolescunt: nam & hæc nō leuis est machina. Quemadmodum enim syncerè prædicantibus uerbum dei, uariæ tentationū procellæ

*Spiritus res
tus*

*Ecclesiastes
afflatus*

*Spiritus prin
cipalis*

sunt excipiendæ: ita semper summus honos habitus est dignè prædicanti-
 bus Euangelium. Ingens utrinq; periculum, hinc minitantur Scillæ scopuli,
Periculum du- plex Ecclesi- astæ ad insolentiam sollicitantes, hinc Charybdis afflictionū magnitudine men-
 tem absorbens, & in desperationem protrahens. Aduersus utrunq; discri-
 men Ecclesiasten pulchre munitum esse oportet, & haud scio, an plus sit pe-
 riculi ab ijs quæ blandiuntur, quàm ab ijs quæ territant. Paulus gloriatur
Modestia Ec- clesiastæ in afflictionibus suis & infirmitatibus, ut in ipso inhabiter ac regnet uirtus
 2. Cor. 12 Christi. De reuelationibus metuit gloriari. Illic nomen suum profitetur, hic
 ἀνώμωμος est: Scio, inquit, hominem. Paulus est, quū cæditur uirgis, quum
 uincitur cathenis, quum obijcitur bestijs, quū lapidibus obruitur: at quum
 A. 7. 16 rapitur in tertium cælum, nomen suppressit. Idem apud Philippos laceris
 uestibus, uirgarum uulneribus lacero corpore, uinctus in imo carceris, ieiui-
 A. 7. 14 nus, noctu canit cum Sila collega. At rursus Lystris cum collega Barnaba,
 quū ob claudum erectum rudis ac superstitiosus populus appararet diui-
 nos honores, profilijt conscissis tunicis, profitens se nihil aliud esse quàm
 A. 7. 10 hominem mortalem illis similem. Apud Cæsaream uero Petrus non fert
 Cornelium procidentem & adorantē, sed erigens cum dicit, Surge, & ego
 ipse homo sum, æquans semet illi, cui mox erat daturus spiritum sanctum.
 Adeo mens illius erat ab omni gloriæ affectu libera. Quanta ueneratione
 credentes soleant Paulum excipere, quanto cum honore dimittere, satis li-
 quet ex apostolorū Actis. Quin & ipse satis testatur hoc scribens Galatis:
 Gal. 4 Sicut angelum dei excepistis me: audis insignem honorem. Sed addit ali-
 quid sublimius: Sicut Christum Iesum. Ac mox inibi: Testimonium perhi-
 beo uobis, quòd si fieri posset oculos uestros eruissetis, & dedissetis mihi.
 Ob hos tamen honores, quos in omnibus ecclesijs promeruerat, nullum
 2. Cor. 10 sibi sumpsit supercilium, sed iisdem per infirmitatē carnis euangelizat, præ-
 sentiam exhibens infirmam, quum armatus esset spiritu aduersus omnem
 celsitudinem erigentem sese aduersus scientiam dei. Idem de se testatur scri-
 1. Theff. 2 bens Thessalonicensib. Neq; aliquando fuimus in adulatione, sicut scitis,
 neq; in occasione auaritiæ, deus testis est: neq; querentes ab hominibus glo-
 riam, neq; à uobis, neq; ab alijs, quum possemus autoritatem, & grauitatis
 dignitatē nobis uindicare, tanq; apostoli Christi: sed facti sumus paruuli
 1. Cor. 9 in medio uestri, tanq; si nutrix foueat filios suos. Idem studio prædicandi,
 se seruum fecit omnibus, quum esset liber ab omnibus. Non erat hoc adu-
 lationis, nec hypocriseos, id arguit scopus: Vt plures, inquit, lucrifacerē: do-
 mini lucrum captabat undiq; non suum. Multi mirantur beati Pauli per-
 petuam in torcureis, periculis, afflictionibus, ignominijs, mortibus, fortitu-
 dinem & alacritatem, & optimo quidem iure mirantur. At ego magis admi-
 randam arbitror cōstantem ac perpetuā in tantis uirtutibus, tantaq; rerum
 gestarum gloria, animi modestiam ac submissionē. Ad huius igitur exem-
 plum

plum Christianus Ecclesiastes, posteaq̄ omni charismatum genere fuerit instructus, semper meminerit habere se thesaurū illum in uasis fictilibus, 2. Cor. 4 ut sublimitas sit uirtus dei, & nō ex humanis uiribus. Habenti dabitur, non habenti etiam quod habet auferetur. Nescit habere dona spiritus, qui suū inde querit emolumentū, aut propriam uenatur gloriam. Ille demum uerē habet, qui sedulo dispensat talenta sibi credita, non in lucrum suum, sed in rem domini, cui debetur & fors & usura, non hic expectans præmium, sat habens, quod opera fideliter nauata auditurus est beatam & optabilem illam uocem in gaudium domini tui. Sic igitur habenti addetur: secus habenti quod habet, hoc ipsum quod gratis datum est eripietur. Si habes ut alienū non tuum uerē fit tuum. Si habes ut tuum quod alienum est, non habes quod habes, eo quod habeas in tuum ipsius malum. Etenim si merito laudata est à uiris eruditis illa Mimi sententia: Tam deest auaro quod habet, quàm quod non habet: eo quod nihil referat habere, si nullam inde capias utilitatem: multo magis dicetur non habere, qui quod habet, in suam ipsius perniciem habet. Histriones qui populo saltant fabulam, posteaq̄ nullum studij curæq̄ genus omiserunt, quo theatro placeāt, coguntur tamen habere fortem animū aduersus multitudinis sibilos ac suppositiones, cui non semper placent optima. Est em̄ uerē, ut ait ille, belua multorum capitū omnis populus non Romanus tantum. Ast Ecclesiastes non solum aduersus sinistra populi iudicia, aduersus maliciam etiam piè dicta calumniantium, aduersus simultates illorum, quibus ob uitam corruptam inuisa est ueritas, sed etiam aduersus acclamationes & applausus hominū laudantium, debet habere solidum & immobilem spiritum, quem Dauid principalem appellat. Regium est, quū facias bene, audire male, dixit quidam excelsæ mentis Ethnicus. Actor hoc agit, ut quæ facit, populo sint gratissima; applausu alitur, sibilis dericitur. Ecclesiastes huc spectat, ut quæ per se sunt optima; ea populo fiant gratissima. Hæc præstare non poterit, nisi qui cor habeat mundum, purum ab amore diuitiarum, purum à siti gloriæ mundanæ, purum ab ambitione cæterisq̄ cupiditatibus, quæ frequenter efficiūt, ut nec discendæ philosophiæ Christianæ simus idonei, nec ad eam constanter prædicandam satis firmi, quippe nondum corroborati spiritu principali, qui sic fiducia omnem collocat in domino, ut nec mundum metuat, nec Satanam formidet, nec mortem horreat ob Euangelium intentatam, si modo id sincera conscientia prædicet. Hic igitur præcipuus est fons eloquentiæ ecclesiasticæ, cor mundum & triplici cõmunitum spiritu. Vidit hoc ceu per nebulam uir acutus Horatius, quum ait:

Dicendi recte sapere est & principium & fons.

Aliud est enim scire, aliud sapere. Multa sciunt & dæmones, hinc nimirum Sapere est & nomen sortiti, si Grammaticis credimus, dicti dæmones quasi *δαιμόνια*, scire differunt hoc est

hoc est, scientes, nemo tamen illos dicit sapere. Sapiens est qui didicit non omnia, sed ea quæ ad ueram felicitatem pertinet, & ijs quæ didicit afficitur, ac transfiguratus est. Hoc fit quoties cibus euangelicæ doctrinæ cum plena fide sumptus, traiectus est in animi uiscera, & in habitum ac robur spiritus transijt. Hoc igitur sicut est præcipuū, ita par est ut prima sit ipsius cura. Id uero nec humana præstat philosophia, nec domesticæ hominis uires cuiq̃ dare possunt, ab eo petendum est, qui solus largitur uera bona. Petendum autem non oscitanter, sed assiduis simul & ardentibus precibus. Nec uotis modo postulandum est ut detur, sed bonis etiam operibus ambiendum, ut quod datum est seruetur, & indies augetur. Qui tantum bonum frigidè petit, indignus est qui accipiat, & ingritudinis genus est negligenter habere, quod & preciosum & gratis acceperis. Ingratus autem dignus est, etiam cui adimatur quod datum est. Largitur quidem dominus cor nouum, largitur spiritum confirmantem, idem seruat & auget quod dedit, uerum non oscitantibus, non duplex habetibus cor. Habent autem cor duplex, qui simul mundo militare studēt & Euangelio, hoc est, qui cor uetus cum nouo miscere conantur, spiritum Adæ cum spiritu Christi. Qui Cæsari militat, homines homini, non implicantur curis, ut ait Apostolus *BERTINGIS*, omittunt negotiationem, agriculturam, fabricam, aliaq̃ huius generis opificia, quibus consueuerint sibi parare uictum, quo liberi à curis rei familiaris toto pectore seruiāt imperatori, suo contenti stipendio. Quanto magis oportet eos qui deo præclaram hanc militiam militant habere cor simplex, & immunes esse, non solum à luxu, uoluptatibus & cæteris huiusmodi uitijs, uerum etiam à curis istis humilioribus, quæ ut non pertrahant hominem ad crimen, tamen auocant animum ab illa sublimitate, quæ requiritur in Ecclesiaste. Militat quidem Christo, quisquis illi dedit nomen in baptismo, sed is præcipuè, cui in alios cõmissus est gladius spiritus, quod est uerbum dei. Ad cordis mundiciam & illud pertinet, quod uerbi diuini præconi non satis est esse purū ab omni crimine, nisi iuxta beati Pauli monita sese absteineat etiam ab omni specie mala, ne quæ incurrat in suspicionem criminis. Apostolus enim in episcopo, cuius præcipuæ partes sunt docere populū, requirit tantam uitæ puritatem, tantamq̃ cautionem, ut eorum quoq̃ qui foris sunt testimonio comprobetur. Habet enim hoc eximia uirtus, ut propius inspecta, malis quoq̃ sit ueneranda. Sic Balaam impius propheta uidit & laudauit Israëlitarum castra, conductus ut deuoueret. Sic Pilatus reueritus est, ac quod potuit tutatus est Christi innocentiam toto uultu relucentem. Sic populus Hierosolymitanus reuerbat Christi discipulos, ut nemo sese auderet illis adiungere, quod utiq̃ dictum est de ijs qui nondum crediderant. Et tamen iam tum populus eos magnificabat, non tantū ob miracula, sed multo magis ob admirandam in tanta potentia modestiā, ob stupendam

Oratio

Cor duplex
Vacuitas à
negocijs mundanis
2. Timoth. 2

1. Thessal. 5

c. Timoth. 5

Virtus eximia

inspecta

Numc. 24

dam in tantis afflictionibus alacritatem, ob animū nullum auaritiæ aut gloriæ uestigiū præ se ferentem, sed gratis ad benemerendū de omnibus expositum obuiumq̃. Quin & in Ethnicorū historijs frequēter legimus, propter imaginem egregiæ uirtutis honorem esse habitum quibusdam. Diogenes in Philippi Macedonū regis castris pro exploratore captus, non tantū impune exprobrauit armato regi dementiam, uerumetiam cum præmio dimissus est. Eidem impune fuit, Alexandro Philippi filio, iuueni tam ambigioso ut totius orbis imperium animo concepisset, nec assurgere, nec quicquid honorifice respondere. An non magna fuisset humanitas, si monarcha tantus pro uindicta uicissim cōtempisset Cynicum? Non contempsit, sed huc prouocātibus respondit, Nisi Alexander essem, Diogenes esse uellem: proximum sibi dignitatis locum Cynico mendico tribuens. Si tantam uim habet umbra fallax, ac mendax imago uirtutis, quantū ualebit heroica ueracitas uirtus diuini spiritus relucens in sermone, uita, uultuq̃ cōcionatoris? Vnus est qui summa fiducia dixit, Quis ex uobis arguet me de peccato? Et rursus: Venit princeps huius mundi, & in me non inuenit quicquam. Et tamen ille purissimus agnus, obambulans, & gratis benefaciens omnibus, tantā mansuetudine docens, non effugit hominum calumnias, audiuit, socius publicanorum, uini potator, seductor populi, Samaritanus & dæmoniacus, blasphemus, & lapidatione dignus. Quo minus hoc sperandum est homini, qui dum ex officio suo reprehendit aliorum uitia, ipse non est omnino purus à uitijs. Huc tamen quantum fert humana imbecillitas enitendum est, ut Ecclesiastes sicut ad Christi puritatem & innocentiam, sic ad eiusdem patientiam quā potest proxime accedat. Ille patri fuit obediens usque ad mortem crucis. Ecclesiastes item obfirmet animū aduersus omnes Satanæ machinas, quas ille nullis alijs intendere solet uel plures uel acriores, quā ipsi qui synceriter administrāt eam rem, quæ quamplurimos retrahit ab ipsius tyrannide, & Christi acquirit ditioni. Vt ecclesia Christiana nihil habet saubrius, nihil utilius, nihil efficacius quā uerbum dei, ita nulli Satanæ infensor. Sed nō est quod animum despondeat Ecclesiastes: Dominus est qui dat uerbum euangelizantibus uirtute multa. Ille dat, ut bonum semen bona fide iactum suo tempore proueniat. Ille dat, ut impiorum conatus illustrent dei gloriam, eiusq̃ doctrinam confirmet. Ille de suo corroborat humanam infirmitatem, ut par sit, aut, ut melius dicam, superior omnibus tentationum procellis. Dominus quidem ab omni leuissimarum culparum nauo fuit purissimus. Hoc ut ab omnibus Ecclesiastis optandum est, atque etiam conandum pro uiribus, ita non arbitror à quoquam præstari posse. (Virginem matrem semper excipio, cuius nusquā oportet mentionem facere, ubi de uitijs agitur.) saltem illud ope diuina præstabit, ut sit purus à criminibus, uitijsq̃ capitalibus. Quod si nec ista semper uitauit humana fragilitas

Fortitudo Ecclesiastes 1

fitas, proximum est ut caueat ab ijs, quæ apud populum traducant fedæ bûc
 eina famæ. Quod genus sunt, luxus, & quotidiana temulentia, notum adul-
 terium, manifesta scortatio, pugna, rixæ. Hæc enim omnem fidem atq; au-
 toritatem adimunt concionatori, etiam si recta doceat. Quis enim credat il-
 lum ex animo suadere uirtutem, qui sic uiuit? Non est leuius uitium seruire
 Mammonæ quàm habere concubinã, sed tamen hoc magis adducit in con-
 temptum. Perniciosius malum ambitio quàm ebrietas, uerũ apud homines
 hæc quàm illa magis attenuat hominis existimationem. Quin & anteactæ
 uitæ crimina, doctoris eleuant autoritatẽ, nisi quòd ante baptismum com-
 missa nec defendi solent, nec imputari, nisi quis ad eadem fuerit reuolutus.
 Et quæ in adolescentia patrata sunt, facilius obliterantur, si iuuentus adole-
 scẽtiam exceperit sobria ac seuera. Quin & illud Ecclesiastæ perpendendũ,
 quædam eius esse generis, ut quamuis absint à crimine, tamen quoniã præ-
 se ferunt malam speciem, non absint à criminis suspitione. Ab his quoq; cir-
 cumspectè cauendum est Ecclesiastæ, ueluti possidere diuitias, splendidius
 ædificare, uestiri nitidius, conuiuari lautius, uino hilarescere, consuetudinẽ
 habere cum sceminis, per se non sunt crimina, tamen maligno uulgo, & ad
 obrectandum quàm ad obtemperandum procliuiori, præbent male suspi-
 candi, maleq; loquendi materiam. Has ob res Paulus non admittit ad epi-
 scopi munus, qui defuncta uxore quam ante baptismum duxerat, post ba-
 ptismum duxerit aliam, non quòd hic ullum sit crimen, aut culpa, sed quòd
 eum pudicitia summam autoritatem conciliet doctori, repetisse coniugium
 nonnullam incontinentiæ præbeat suspitionẽ. Mirum non est, si matrimo-
 nium ambit, qui coniugij miserias nõ est expertus: & honesto colore quæ-
 rit uxorem, qui liberos & hæredes desiderat. Sed quemadmodum ait Co-
 smicus: Improbe Neptunũ accusat, qui iterum naufragium facit: ita qui con-
 iugium expertus, & susceptis liberis repetit matrimonium, quodammodo
 profitetur incontinentiã suam, ut periculum sit, ne tertiam aut quartam dũ-
 cat, fiatq; sine crimine populi iocus & fabula, quandoquidẽ & apud Ethni-
 cos semper male audijt polygamia, aut si uxor abierit in fastidium, ab alie-
 nis uenetur, incontinẽtiæ remedium. Paulus quidem omnibus Christianis
 præcipit, ut abstineãt ab omni specie mala, quoniam id temporis Christia-
 norum nouitas ac raritas, uelut in teatro collocata, totius orbis oculos in se
 habebat intentos. Itaq; tum cuiuslibet Christum profitentis mala uita non
 leue damnum erat Euangelij. Et hodie profecto nõ leue damnũ est, Chr-
 stiana religio in tantas redacta angustias, quum Turcæ, Mahumetani,
 Iudæi aliæq; nationes, quæ Christum uel ignorãt prorsus, uel ex parte sunt
 amplexæ, nostris moribus redduntur alieniores ab ecclesiæ catholicæ con-
 fortio. Atq; utinam in his regionibus quæ ex professo sunt ditionis ecclesi-
 asticæ, pauciores essent qui nomine uerius quàm re sint Christiani, ne quid
 interim

Autoritas Ec-
 clesiastæ quibus
 rebus amitti-
 tur

Species mali
 nitanda

1. Timoth. 5

interim cōmemotem de tanta ferè omnium imbecillitate. Has ob res oportet Ecclesiasten in hoc theatrū prodeuntem, & omnium oculos in sese conuertentem, Argo oculatiorem esse, ne quid per incogitantiam committat, quod minuat usuram domini, huius lucri auidissimi, sed quod per seruos suos uult quotidie crescere. Potest ille quidem ex ipsis uiarum silicibus sibi excitare filios Abrahæ, nec quisquā dubitat quin hoc quoq; maiora possit, sed ita uisum est illius incōprehensibili sapientiæ, per homines hominibus largiri sua dona, nec quisquā pius rogat, quur ita uisum sit, si modo credat huius autorem consilij, infinitam esse sapientiam, infinitam potentiam, infinitam bonitatē, ut phas non sit addubitare, quin quicquid optimus uult sit optimum, quin quicquid sapientissimus statuit, sit sapientissimum, quin quicquid omnipotens statuit, quocunque modo id statuit, sit præstaturus. Talis itaque domini talenta dispensans Ecclesiastes, liber ab omnibus curis priuatis, totus intentus esse debet ad lucrum illius cui debentur omnia. nec est quod dicat, docebo indociles, laborabo ingratis, canam surdis, beneficiam maleuolis. Ille profecto te partibus infinitis maior hoc fecit, extendit manus suas tota uita sua ad populum incredulū & reclamantem, nec desijt unquam seminare bonum semen, quanq; sciret non prouenturū in omniū cordibus. Ille coluit uineam quæ pro dulcibus uuis produxit amaras labruscas. Tu quur id facere pigritaris, qui nescis sementis euentum? Iaciendi seminis, plantandi, rigandiq; tibi negocium traditum est, prouentus in manu dei est, qui qualiscunq; crit, nihil decedet tuo præmio, qui bona fide nauasti operam debitā fundi domino, quum ipse nihil aliud sis quàm colonus alienum semen in alienum agrum iaciens. Inter dispensatores illud unum quæratur, quemadmodū ait Apostolus, ut quis fidelis inueniat. Si hoc requiritur inter homines ab ijs qui rerum uilium dispensationē susceperūt, quanto magis hanc fidem requireret deus ab ijs quibus mysteriorū suorum dispensationem concedidit? Qui dispensatorem profitetur, nouit se tractare rem alienam, ex herilis animi sententia dispensandam in usum familiæ. Si non præuaricatur à mandatis domini, sed sedulo bonaq; fide peragit quod præscriptum est, etiamsi non succedat quod agit, ipsi tamen sua merces in tuto est, damnum omne domini est, quod sedulo œconomo non potest impu-
tari. Sin quod accepit erogandum, non erogat, aut secus impendit quàm habet in mandatis (par enim utrunque uitium est) adeo nihil feret præmij, ut uocandus sit ad pœnas. Si euangelizauero, inquit Paulus, non est mihi gloria. Rem alienam ago domini auspicijs, effugi pœnam, non merui laudem, si metu supplicij tantum ac uelut necessitate coactus dominico gregi doctrinam impertio euangelicam. Væ enim mihi, inquit, si non euangelizauero. Si autem uolens hoc ago, mercedem habeo: sin secus, dispensatio mihi cre-
dita est. Quis autem dispensat uolens? Qui alacriter, qui instanter, qui non
c mercedis

*Deus homini
per hominem
largitur sua
dona*

*Ingratitudo
populi*

Esai. 5

*1. Cor. 4
Dispensator
fidelis*

1. Cor. 4

*Euangelista
uoluntarius*

mercedis amore, sed charitatis impulsu totus in hoc incumbit, ut quamplurimos ad Christum uel alliciat blandiens & cōsolans, uel impellat territans & arguens, uel adducat erudiens: qui lucro domini sui non minus gaudet q̄ suo priuato, si quod tamen est peculium nostrum, qui Christi serui sumus, nec id simplici iure: primum ab illo conditi, deinde ab eodem redempti, è cuius gratuita munificentia uenit quicquid uel possidemus uel sumus. Olim seruis qui cæteris ingenio fideq̄ prestare uidebātur, cōmittebatur rei familiaris œconomia. Atq̄ hoc uerbo sacræ literę gaudent designare doctorem ecclesiasticū. Ita Paulus de ecclesia loquēs quæ est domus dei, Cuius inquit, factus sum ego minister, secundum dispensationē gratiæ dei, quæ data est mihi in uobis, ut impleam uerbum dei. Rursus alibi: Si tamen audistis dispensationem gratiæ dei, quæ data est mihi in uobis. Ad Titum autem describens imaginem boni doctoris: Oportet, inquit, episcopum sine crimine esse, sicut dei dispensatorem, non superbum, non iracundum, non uiolentum, non percussorem. Atqui inter homines magnatū œkonomi hoc ferociores sunt, quo potentiores sunt ij quibus inseruiunt. Nimirū homo imponit homini, & interdū pro fideli habetur qui perfidiosus est: at deo nemo potest imponere, qui scrutatur intima cordium. Ad hæc potentes interdum metuunt suos œconomos, ut omnium domesticarum rerum conscios, & ab his nonnunq̄ subuertuntur: Deum autem ut nemo potest fallere, ita nemo potest lædere, nec illius uindictam quisquam potest effugere, quum hic infidi dispensatores sæpe fuga sibi quærant salutem. Sed quò te proripies: ut effugias manum dei: si ascenderis in cœlum, illic est: si descenderis ad inferos, & illic adest. Non est igitur quòd quisquā dispensator sub tali domino cristas tollat, ac ferociam sumat. Si uis esse tutus, agnosce te nihil aliud esse quàm alienæ rei ministrum, quantoq̄ muneris dignitate maior es inter homines, tanto te geras submissius, non cauponans, sed sincere tractans uerbum dei. Sin optas habere laudem, cum alacritate & gaudio pasce gregem domini tui, ex abundantia charitatis, multa insuper erogans, ad quæ te nō adigit necessitas. Itaq̄ dispensatoris titulus placuit Apostolo, suadens modestiam, deterrens ferociam, admonens debitæ fidei. Sic & beatus Petrus loquitur, Vnusquisq̄ sicut accepit gratiam in uos inuicem administrantes, tanquā boni dispensatores multiformis gratiæ dei. Vt autem intelligas dispensatoris titulum inculcari ad deterrendam arrogantiam, audi quod mox inibi sequitur apud Paulum: Si quis loquitur, loquatur tanquam sermones dei: si quis ministrat, ministret tanquam ex uirtute quam suppeditat deus, ut in omnibus honorificetur deus, per Iesum Christum cui est gloria & imperium in secula seculorū, Amen. Rursum Paulus Corinthijs scribens: Sic nos, inquit, æstimet homo, ut ministros Christi ac dispensatores mysteriorum dei. Animus ille cœlestis, ministri ac dispensatoris titulo contentus est.

Quin

*œkonomi
uerbū cōuenit
Ecclesiastis
Colof. 1
Ephes. 3
Titum 1*

*œkonomi
modestia*

Pet. 4

1. Cor. 4

Quin & apud Lucam euangelica parabola sub dispensatoris appellatione, fidi & infidi doctoris imaginē proponit. Quis putas est fidelis dispensator ac prudens, &c. & suo fungentem officio beatū appellat: alter, qui pro ministro gessit tyrannū, & quos dominico frumēto pascendos susceperat, fame enecat, nec hoc contentus, ipse satur & ebrius iurgijs ac uerberibus sæuit in conseruos & conseruas, celerius expectato reuertente domino dissecatur in duas partes, & in hypocritarum sortem addicitur. Nam hypocrita est, qui alius est absente domino quàm præsentē. Non quòd deus usquā absit, sed homines impij dei lenitate sic abutuntur ad quiduis audendi temeritatem, quasi aut nesciat quid homines agant, aut impunitum sinat quod aduersus ipsius imperata cōmittitur. Vtinam autem hodie nullos uideremus huiusmodi dispensatores *πλίκτας*, ut appellat Apostolus, hoc est in reprehendendo sæuos & asperos, non aliò spectantes, quàm ad opes, ad galeros uirides ac purpureos, in gregem domini lupis quàm pastoribus similiores. Illud animaduertendū quod euangelicus sermo in dispensatore non fide modo requirit, uerum etiam prudentiam. Fides ad columbinam simplicitatem pertinet, prudentia ad serpentis cautionem. In hoc præstatur fides, si præter ea quæ dominus mandauit, nihil doceamus populum, si ubiq; sincero corde ad illius gloriam, & sacri gregis cōmodum spectemus. Prudentiæ partes sunt, ex temporum, locorum ac personarū circumstantijs dispicere, quid, quibus, quando, qua moderatione sit adhibendū. Paulus in quo uidemus summam simplicitatem cum pari prudentia fuisse coniunctam, ut sese uertit in omnia, non semper expendens quid liceat, sed quid expediat: ut interdum abiicit sese. Rursus ut attollit suam in Christo sublimitatē. Interdum exerit apostolicā uirtutem, ac minuitur uirgam seueritatis, sed sæpius obsecrat, blanditur, ac matrem se nutricemq; præbet potius quàm apostolum. Interdū obiurgat, rursus lenit quod durius dictum uideri poterat, quædam differt, & in cōmodiorem locum dicenda reijcit. Quàm porrò circumspicte inuitat ad ea quæ sunt consilij & perfectionis, cauens interim ne cui laqueum inijciat. Interdum præceptū domini non habet, habet tamen consilium utile, tanquam fidelis dispensator. Quàm dextrè ad præsentem causam accommodat scripturarū testimonia, quàm sapienter aperit allegoriæ nubilum, ubi litera parum habet momenti ad pietatem. Idem inter perfectos loquitur sapientiam reconditā in occulto, apud infirmos nihil nouit nisi Iesum Christum, eumq; crucifixum. Habet lac quo foueat infantes, habet solidū cibum quem porrigat adultis. Audet Petro apostolorū principi resistere in faciem, & Philemoni supplicem est, scq; sponsorem facit, ut Onesimum seruum fugitiuū recipiat. Aduersus eos agens, qui Mosaicis ceremonijs plus æquo tribuebant, sic uerbis attollit fidem in Christū & Euangelij gratiam, ut uideatur opera charitatis negligere. Rursus eos reuocās, qui pu-

Lucæ 12

Ecclesiastes
froxPrudentia di
spensatoris

tantes satis esse baptismo tinctos esse & Christi nomen professos, non in-
nouabant uitam, hortatur ad opera pietatis, charitatē omnibus præferens
donis, etiam fidei, toties tam magnificè prædicat. Apud Arcopagū Athe-
nis differens, ab aræ inscriptione sumit exordium, & Callimachi citat testir-
monium elegantissimi quidem sed Ethnici poetæ, Christum sic prædicans,
ut uirum tantum appellet. Cæterum quum ad eos scribit, qui iam euange-
licam doctrinā receperant, quàm omnia sunt sublimia plenaq; diuinæ ma-
iestatis, quæ de Christo loquitur. Deniq; dum omnibus sese accōmodat,
tam uariis est, ut interdum uideatur sibi cōtrarius, ac pugnantia loqui, quū
sibi maxime constet undiq;. Sed hæc est fidelis dispensatoris prudentia, &
ut ita dicam, cœlestiū opum promicondi. Simili prudentia dominus uetat
sanctum dari canibus, & margaritas obijci porcis, ipse populo loquens in
parabolis, quas discipulis propioribus aliquando non grauatus est expo-
nere: quin & post resurrectionem ita mandauit Euangelij gratiam dispen-
sandam, ut primum prædicarēt Hierosolymæ, deinde in Samaria, tandem
inter gentes usq; ad extrema terræ. Postremò dum scriptura ueteris instru-
menti sermonem suum ad populi rudis affectus attemperat, modo mini-
tans externa incommoda, modo pollicens huius seculi cōmoda: quid aliud
quàm prudentis dispensatoris exemplum nobis proponit? Nunc si repu-
temus, in eodem populo quanta sit uarietas, sexuum, ætatum, conditionis,
ingeniorum, opinionum, uitæ, institutionis, consuetudinis, quanta oportet
esse præditum prudentia Ecclesiasten, cui sic temperāda est oratio, ne dum
aliquorū medetur erroribus, alijs errandi præbeat ansam, & dum uicia per-
sequitur, uicia doceat, aut dum scelera fortiter coarguit, seditionem excitet.
Rhetores negāt quenquam bene dicere, nisi dicat aptè, etiamsi alioqui di-
cat ornatè, copiosè & splendidè, & artis præceptiones iubent prudentiæ ce-
dere, quam illi diuidunt in iudicium & consilium, quæ præceptis tradi non
possunt, sed ex oratoris petuntur ingenio, & è negocij circūstantijs sumun-
tur. Inter iudicium autem & consilium haud ita multum existimant inter-
esse, nec mirum quū priscis consulere fuerit iudicare: inde Senatus consulta,
& ni fallor etiam consulum nomen. Nunc si quid interest, hoc est, quod iu-
dicium adhibemus obujs & expositis, consilio utimur in retrusioribus ac
dubijs, quæ nōnunq; extra causam è longinquo petuntur. Velut ars præ-
cepit, ut ante causam exordio præpares auditoris animum, sed consideratis
causæ circūstantijs orator uidet aut omnino supersedendum exordio, aut
per insinuationē exordiendum. Id iudicium dicas licet. At quod M. Tullius
in Verrem maluit dicendi tempora cōtrahere, quum alioqui expedierit ad
causæ instructionē ea proferte, quàm in eum annum quo Hortensius erat
consul futurus incidere, consilio tribuunt. Consul enim patrocinantis au-
toritas subleuasset causam Verri. Verum hæc obiter attigisse sat est in præ-
sentia

*Veritas inter
dum suppri-
menda*

*Difficultas ex
parte populi*

*Iudicium
Consilium*

sentia: dabitur plura dicendi locus, quum ad artis præcepta uentum erit. In tantum uero non profunt artis præcepta sine prudentia, ut quidam Rhetorice nihil aliud esse putarint, quàm dicendi prudentiam. Prudentia uero quancumque tum institutione tum usu confirmatur, tamen à natura potissimum proficiscitur. Hinc est quod uerè dicunt, dicendi artem aut cito disci aut nunquam. Si adsit naturalis illa prudentia, præceptiones agnoscuntur potius quam discuntur. Si non adsit, ars efficit ut peius ac molestius dicamus. Quemadmodum enim nulli ratiocinantur ineptius, quàm ij qui natura stupidi dialecticè superstitiose didicerunt: ita nulli dicunt ineptius ijs, qui inuita, ut aiunt, Minerua, præcepta Rhetorum religiose obseruant: quum sæpe summa sit ars, artem negligere. Hanc prudentiam quum in causis prophanis requirant homines prophani, quanto magis requirenda est in Ecclesiaste. Illic oratoris imprudentia perit fundus, aut unius hominis status: hic innumeræ periclitantur animæ. Nunc mihi quæso perpendas, quantum sit periculi, quum extra delectum in suggestum admittuntur, iuuenes interdum natura plusquam semifatui, rerum imperiti, nullo iudicio, nec humanis, nec sacris literis eruditi, interdum, quod non raro uidimus, cibo potuque onusti, atque ut absit crapula mentis uigorem obfuscans, nihil adferunt ad dicendum, nisi uestem religiosam & impudentiam. Audiui quosdam concionantes, qui iam non multum aberant à manifesta deliratione, sic ut à populo cum risu desererentur. Non igitur satis est scire quid dicendum sit, nisi consilio dispexeris, quando, apud quos, quomodo, quibus uerbis, quo ordine, quibus figuris, quo uultu, quo gestu sit dicendum. Hæc prudentia tantum habet momenti, ut eadem causa ab hoc acta mereatur applausum, ab alio acta explodatur. Nec tamen inficior hanc prudentiam in oratore sacro, spiritus sancti donum esse. Verum ille spiritus energiam suam temperat iuxta quod nactus est organum, præsertim nunc posteaquam miracula propemodum desierunt, ut non solum exercendus sit futurus Ecclesiastes, uerum etiã deligendus qui natura uideatur ad hoc muneris compositus. Nullus ignorat deum & asinæ posse dare uocem hominis, nemo tamen est, qui hominẽ spiritosum, exili uoce, infirmis lateribus, hæsitanti & impedita lingua, aut etiam prodigiosæ deformitatis, nulla memoria, ad concionandum instituat. Sed hæc uitia, quæ tamen ex parte possunt emendari, quoniam externa sunt, uehementius mouent nos: animi stuporem, inopiam iudicij, iracundiam, intemperantiam, stulticiam, memoriã rimosam ac perfluentem, & huius generis alia, quoniam non perinde sunt oculis exposita negligimus, quum in his multo plus sit momenti quàm in illis. Diuus Chrysostomus multus in hoc est, ut ubique cõmonstret prudentiam & consilium beati Pauli, quam uim illi à natura insitam spiritus sanctus non abstulit sed absoluit. In Ecclesiaste igitur hæc in primis spectanda sunt, ut cor habeat ab omnibus uitijs & humanis cupiditatibus mundum,

*Prudentia
naturalis*

*In idoneum
Ecclesiastes*

Nature aptitudo

ut uitam habeat non tantum à criminibus, sed & à suspitione specieꝝ criminum puram & inculpatam, ut spiritum habeat aduersus omnes Satanæ machinas firmum, adamantinū, & incōcūsum, ut mentem habeat igneam & ad bene merendum de omnibus flagrantem, ut animum habeat sapien-
 tem ad condiendum populi stulticiam, cor habeat prudens & oculatum, ut facile dispiciat, quid silendum, quid dicendū, & apud quos, quo tempore,
 Gal. 4. quomodo sit temperanda oratio, qui cum Paulo sciat mutare uocem suam, & omnia fieri omnibus, ut cunq; uiderit auditorū saluti expedire. Nam hūc oportet unicum esse scopum, ad quem Ecclesiastes rationes suas omnes dirigat, à quo si deflectas oculos, continuo fit, ut quo magis instructus fueris ad dicendum, hoc maiorem in te has perniciem in gregem dominicū. Nam linguæ uolubilitas, plectri uocalitas, laterum firmitas, memoriæ fidelitas, scripturarū cognitio, si desit animi synceritas, nihil aliud sunt quàm uinum
 Vinum cicutæ temperatum cicutæ temperatū. Hac enim mixtura uenenū fit presentius. Vt igitur quem admodū ante dicere cœpi, non aliunde fructus uberior ecclesiæ uenit, quàm à p̄ijs Ecclesiastis, ita nō aliunde maior pernicies quàm ab impijs. Sed hanc eximiam facultatem nec homo dat homini, nec quisquā dat sibi, à deo postulanda est, nec uotis instanter postulanda tantum, uerum etiam p̄ijs operibus ambienda. Est autem bonorum operum duplex genus, unum quod affine est ceremonijs, & ad corporalem exercitationem pertinet. Nam Paulino uerbo libenter utimur. Alterum propius ad spirituales pietatem spectat. Prioris generis sunt, abstinere à cibis lautioribus, ieiunare frequenter, cubitare humi, peruigilia, cilicia, uilis amictus, æstus ac frigoris tolerantia, prolixæ preces, ad hominis præscripta uiuendi necessitas, & alia his similia, quæ quodāmodo frenum iniiciunt carni, ne ferociat aduersus spiritum, quam oportet in Ecclesiasta uehementer esse domitam ac subactam, & ut Paulus loquitur, in seruitutem redactam. Posterioris sunt illa, quibus optimus ille discipulorū formator suos potissimum instituit, & ex quibus præcipue cognoscitur arbor bona. Quæ sunt autem ista? Vt obfirmetur ac muniatur animus aduersus iram & odium, aduersus uindictæ cupiditatem, aduersus omnem humanā gloriam pariter atq; ignominiam, deniq; aduersus omnes Satanæ machinas spirituales, quibus insignes etiā uiros frequenter deijcit. Hæc igitur præcipue meditanda sunt Ecclesiastæ, priusquam in hoc theatrum prodeat. Primo ut sit aduersus omnem inanem gloriam pauper spiritu, non hic uenans laudem ab hominibus, sed contentus illo præmio, quod dominus talium pronunciauit esse regnum cœlorum. Dein, sit aduersus omnes improborum iniurias mitis, non huius mundi spectans emolumenta, sed omnibus neglectis properans ad id mercedis, quod talibus pollicetur Christus, affirmans fore ut possideant terram: non hanc quam habemus cum pecudibus & serpentibus cōmunem, sed solidā illam, nec ullius mutationis

Vinum cicutæ temperatum

Precaioni ad dita bona operibus

1. Timoth. 4.

Operū bonorum duplex genus

mutationis capacem beatam immortalitatē. Nec sat habeat, sic confirmasse animum, ut nec pro meritis gloriam exigit ab hominibus, nec pro iniurijs ultionem reposcat, nisi & in afflictionibus sit alacer, contentus solatio spiritus, cuius benignitas etiam hic interim mitigat tentationum acerbiteriam, ut possint sustineri, donec ueniat illud gaudium, quod nulla doloris amaritudine fermentatū est. In hac uita nihil esuriat, nihil sitiāt, nisi iustitiā, hoc est, optet Euangelicæ pietatis fructum quàm latissime proferri, sciens futurum ut breui cœlestibus epulis, ac uino nouo quod bibitur in regno cœlorum, affatim saturetur. Excelsi cuiusdā animi est, nullo tangi gloriæ affectu, nulla hominum petulantia à mentis tranquillitate dimoueri, in exilijs, expilationibus, carceribus, tormentis ac mortibus non modo nō deijci, uerum etiam partim bonæ conscientiæ securitate, partim æternæ felicitatis expectatione semper alacris esse, nec ullis profus humanæ uitæ uel illecebris uel terriculamentis à cursu pietatis, ac feruētissimo de omnibus bene merendi studio retardari. Sed excelsioris animi est, pro maleuolentia reponere beneuolentiam, pro conuicijs sermonem amicum, pro deuotionibus bene precari. Dixerit hic aliquis: Quis ista nescit? Adfer aliquid noui: Scio ista quotidie cani in templis, recitari in monasterijs, audiri in concionibus, legi in Euangelijs. Sed heu nimium rari sunt, qui seridè ac sedulò semet ad ista bene decantata exerceant, quum hæc demum sint, quæ uerè magnū reddant Ecclesiasten Apostolorū similem, quum in priore genere non paucos uidere sit, qui se gnauiter gerant. Multos reperias esu leguminū ac piscium pallidos, inedia macilentos, uigilijs ac laboribus attenuatos, uili cultu sordidos, duris culcitris & cilicijs strigosos: Sed quotumquemq; reperies, qui gratis euangelizet, qui contumeliā æquo ferat animo, qui laceffitus iniuria, laceffitentem uincat beneficentia. Hæc nimirū est illa pietas, quam D. Paulus ad omnia utilem prædicat, quum exercitatio corporalis exiguam adferat utilitatem. At non simpliciter exiguā, ne quis illa quibus carnis domatur lasciuia putet negligenda. parum habent utilitatis, nisi ad illa ueræ pietatis argumēta, ueluti subseruientia adhibeantur: plurimū uero si huc spectent ac præparent. Qui tantum in hoc austeram ac parcam agit uitam, ut assuescat paucis esse contentus, nihil magni facit: fecerunt idem Philosophi Christum ignorantes. at qui in hoc corpus ad tolerantiam exercet, nec ubi spiritum remoretur ad illa sublimia euangelicæ pietatis munia properantē, rem sanè quàm utilem facit. Tantum absint illa quatuor, superciliū, superstitio, præposterum iudicium, & obliuio mediocritatis. Videmus & olim factum esse, & hodie fieri, ut non aliunde magis intumescant homines, quàm ex illis externis iustitijs quæ se uenditant oculis hominū. Superstitio uarijs obrepit modis: ueluti quum hæc animo Iudaico obseruantur, quasi cibi genus per se purificet aut inquinet hominem: aut quum ista sibi quisque præscribit, non ad

*In externis o/
peribus qua/
tuor uitanda
sunt*

usum sed ad superstitiosum affectum: ueluti fuerunt quidam olim, qui pro uino & aqua succum herbarū non bibebant, sed sorbebant, idē non ē poculo, sed ē concha, quū & simplicius & utilius sit simplicem aquam pro uino bibere. Nec aberat à superstitione quod à quibusdam numerabantur ieiuniorum dies, in triduum, in hebdomadam, in quadraginta dies, à nonnullis in omnem etiam uitam. Nec enim ieiunium adhibendū est ad præscriptum numerū ut in rebus magicis, sed ad utilitatem corporis & spiritus. Itaq; qui sic ieiunant, haud multo minus inepte faciunt ijs, qui non ad modum sitis, sed ad præscriptū numerū cyathos hauriunt, nunc quinque, nunc tres, nunc nouem, quum cuiq; tantum bibendum sit, quantum siti sedandæ satis est. Præpostero iudicio peccatur, quoties plus tribuitur ijs quæ leuioris sunt momenti, minus ijs quæ propius ad rem pertinent. Huius rei exempla quoniā undiq; sunt obuia non opus est referre. Vnum tamen indicabo, quo dilucidius sit quod dico. Multi ualde perturbātur, si die Veneris per imprudentiam gustauerint carnes, at iisdem sibi non displicent, si calumnijs & famam proximi læserunt, & animum contristarūt. Misere trepidant, si per occasionem sacrum amictum posuerunt, at non trepidant si per temulentiam, auariciam, odium, inuidiā, abiecta ueste candida animi, quam Christus in baptismo tradidit, nigrum Satanæ pallium induerunt. In modo uero fortasse non ita multi peccant, quod hominū uulgius ad dulcia quàm ad amara sit procliuus. Peccatur tamen & hic non leuiter, interdū & à magnis uiris, quorum de numero sunt Magnus ille Basilius & Gregorius Nazianzenus. Si quidem ut hic narrat, uterq; sibi ieiunijs, hydroposijs, uigilijs, chameunijs, reliquaq; uitæ austeritate parum moderata, ualetudinem miseram accersuerat: ut Basilio uita fuerit acerba, mors optabilis: Gregorius cogeretur episcopi munus deponere, quod obeundis episcopi partibus corporis uires deessent. Nec diuus Hieronymus dissimulat, inter monachos fuisse quosdā, qui humore cellularum, assidua recitatione psalmodiū ac parum moderatis ieiunijs sic offenderent ualetudinem, ut Hippocratis fomentis potius opus haberent quàm ipsius præceptis. Quin ipse noui quum alios multos, quos immoderata uitæ austeritas ad omnem egregiam functionem reddidit inutiles, tum præcipue Theologum quendam uirum alioqui bonum, nec uulgariter eruditum: cui quum post lauream theologicam Parisijs acceptam, in ecclesia quadam celebri ac metropolitana datum esset sacerdotium, siue ut nunc uocant, præbenda concionatoria, statuissetq; uir pius, licet mutata fortuna, de pristina austeritate in qua fuerat educatus nihil remittere, adeo factus est inutilis, ut intra paucos annos in lepram inciderit. Noui & alterū quendam qui ē paupertate ad similem fortunam euocatus, subito mutatis moribus, cœperit cōuiuari, uenari diuitias, concubinā alere, seditionem excitare in episcopum à quo fuerat euectus, uix etiam aulæ principis tolerabilis ob arroganti-

*Basilijs & Na/
zianzeni se/
ueritas*

ob arrogantiam. Peccauit uterque, ille honestiore specie quam hic, sed in utroque pariter perijt fructus pietatis, nisi quod magis etiam in priore. Verum est media uia inter Scillam & Charybdim. Olim est desertis, in quibus duram agebat uitam monachorum examina, plerumque solent ad episcopi cathedram arcessi, praesertim hi quos insignis actae uitae austeritas commendabat: ex his enim rebus imperita multitudo potissimum aestimat pietatem. At diuus Chrysostomus ingenuè fatetur, frequenter accidere ut qui ex eo uitae genere uocati sunt ad episcopi partes, reperiantur caeteris ineptiores, dum ad delicias resoluuntur, ad laudes & adulationes hominum intumescunt, ad leues etiam iniurias conturbantur, difficiles aditu, morosi & asperi, ad omnem uitae consuetudinem incommodi, in reprehendis uitis amarulenti: quum beatus Ambrosius nondum sacro lauacro renatus, a profana praefectura ad episcopi functionem uocatus, tum mitem, tum laboriosum, tum fortem, tum constantem & inuictum egerit sacerdotem. Quemadmodum & Chrysostomus a causis forensibus, Augustinus ac Cyprianus non a cellis Anachoritarum, sed a scholis rhetorum atque a uita communi ad regendam ecclesiam uocati, quales se praestiterunt, res ipsa loquitur. Non haec eodem mihi dicuntur, quasi a secessibus ac cenobijs non queant euocari, quibus docendi populum minus rectè committatur, reperiuntur nimirum & illic animi uerè spirituales: sed ut ostendam, quantum intersit inter institutionem Ioannis Baptistae, & domini nostri Iesu Christi. Ille praeparans ad doctrinam euangelicam discipulis suis praescripsit ieiunia, longas preces, uictum paruum & austum, ipse nemorum alumnus, ferarum socius, ueste non est lana, sed camelorum pilis contexta, quae cilicij quoque uinceret asperitatem, cinctus non zona serica byssinae, sed rudi loro. Si uictum requiris, locustis uescens, & aquam bibens, & tamen huius discipuli Christi gloriae inuidet, eiusque discipulis obrectant. Quid autem Christus? nec Ioannem nec illius institutionem reprehendit, sed suis discipulis hoc praeter caeteris inculcauit, ut omnem fiduciam in ipso collocarent, ut mundum contemnerent, cum omnibus suis uel blandimentis uel terriculis, ut per ignominias, afflictiones, ac mortes ad caeleste premium anhelarent. Haec uidelicet est fidei uis: charitatis illa sunt, ut ab ira, odio, liuore, uindicta, ambitione tam essent defecati, ut malis prouocati bona reponerent, inimicos diligerent, ut dignis iuxta & indignis bene uellent, ut quo maiores essent, hoc magis semet amore Christi omnibus submitterent. Verum, inquires, discipuli Christi diffugerunt ac latitarunt capto & occiso domino, unus eum abiurauit, caeteris idem facturis si similis incidisset tentatio. sed haec ante haustum spiritum principalem, & subro obiecto terrore, qui solet fortibus etiam uiris mentem adimere. At probabile est ex Ioannis discipulis fuisse, qui clamarint, tolle tolle, crucifige crucifige. Multo aliud est metuere malum repente obiectum, aliud innocenti infligere mortem.

Haec

*Institutio
Christi &
Ioannis quid.*

*Doctrina
Christi &
Ioannis quid
differant*

Hæc non temere gesta sunt, sed in his nobis forma proposita est quam imitemur. Qualis autem erat baptismus Ioannis, talis erat & doctrina. Qui Ioannis baptismo tincti fuerant, baptizantur denuo in nomine Iesu, Act. xix. qui doctrina Ioannis fuerant imbuti, egent exactiore doctrina, sicut Acto- rum xvij. Apollo genere Alexandrinus, quum à Ioannis discipulis esset edoctus uiam domini, ac feruens spiritu loqueretur apud Corinthum, ac doceret diligenter ea quæ sunt dei, magnaque fiducia sese gereret in synagoga, tamen à Priscilla & Aquila seorsum arripitur, atque è doctore factus discipulus, accuratius exactiusque discit uiam domini, atque ut est probabile, retinctus etiam est. Et proximo capite duodecim discipuli quos Paulus reperit Ephesi, qui baptismo tantum Ioannis tincti fuerant, ab Apostolo rogati, num accepissent spiritum sanctum, ingenue fatentur se ne id quidem didicisse, esse alium quem spiritum sanctum. Hunc à Christi discipulo non discunt modo uerum etiam accipiunt. Et nos igitur ut ueri germanique Christi discipuli, ne preposterò ducamur iudicio, sed agnoscamus quid intersit inter elementa pietatis ac cœlestem philosophiam, inter initium ac fastigium, inter fundamentum & colophonem: & illa quidem pro temporis ratione non negligamus, sed ad excellentiorem uiam, quam dominus ipse strauit, toto pectore festinemus: ut tales uerbi præcones euadamus, quales fuerunt apostoli, foris quidem decenter ornati, pudicitia, sobrietate, ieiunijs, uigilijs, orandi assiduitate, eleemosynis reliquisque bonis operibus, sed intus solidi munitique robore spiritus Euangelici. Hic est animi succus, illa ueluti flores sunt ac frondes. Audit sponsa in cantico mystico, Nisi cognoueris te ô pulchra inter mulieres, egredere & abi post greges sodalium tuorum. Idem Ecclesiastes suæ quisque animæ dictum existimet, nisi cognoueris quam sumpseris personam, noli esse dux gregis dominici, sed sequere magis gregarios homines. Ut longe difficillimum, ita multo splendidissimum est munus quod suscipis. De utroque iam antea nobis multa dicta sunt. Ut autem per eosdem locos recurramus, quanta sit Ecclesiastæ dignitas, quantumque differat à cæteris functionibus euidenter pronunciat diuina scriptura Danielis xij. Qui autem docti fuerint fulgebunt quasi splendor firmamenti: & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Habet enim ipsum firmamentum non nihil luminis, sed in hoc insigniter eminent stellæ inter se quoque claritate differentes, quemadmodum docet Apostolus. Fons omnis luminis est sol, qui unus illuminat uniuersum orbem, quum aliæ stellæ alijs regionibus appareant aut abdantur. Inter minores autem stellæ maximi gratissimi que luminis est hesperus, quam eandem Venerem ac luciferum appellamus. Doctos autem hic appellari puto, quotquot crediderunt Euangelio. Quos enim indocti debeant appellari, qui, ut nihil aliud, è symbolo apostolorum didicerunt illam ultramundanam philosophiam, quam non Pythagoras aut

1. Cor. 15

*Nemo Christi
animus indoctus*

aut Plato, sed ipse dei filius tradidit hominibus: qui tenent præcepta legis utriusq; qui à Christo docti sunt, quomodo debeât orare, qua uia ad quæ felicitatis scopum tendere. Qui hæc non didicerūt, quomodo credunt? qui didicerūt & credunt, qua fronte dicuntur indocti, & rusticitatis cognomine digni uidentur? Si uerū fateri uolumus, nulla est sancta rusticitas, sicut nulla est rusticana sanctitas, ubicunq; est uera sanctitas, ibi est magna philosophia, minimeq; uulgaris eruditio. Sed tamen inter hos egregie doctos excellunt, quibus peculiari spiritus munificentia datum est, ut ad iustitiam erudiant multos, quibus dominus dedit cor undiquaq; mundum, spiritū principalem, & inuictum, prudentiā serpentinā cum columbina simplicitate coniunctam, linguā similem calamo scribæ uelociter scribētis, labia non in quibus residet illa gentiū *πρω* flexanima, sed in quibus ex unctione spiritus diffusa est gratia cœlestis. Aequū autem est, ut qui ceteris antecellit honore gradus, præcellat & uirtutibus: nec satis est, si inter malos sit bonus, nisi & inter bonos appareat melior, inter lucidos lucidior. Infelix enim reip. status est, ubi locū habet illud Esaiæ: Et erit sicut populus sic sacerdos, & sicut seruus, sic dominus eius &c. Ecclesiastarū autem sublimitatē admiratur idem propheta exclamās: Qui sunt hi qui ut nubes uolant, & quasi columbæ ad fenestras suas? Nubes in sublimi uolant, ut terram subiectam irrigent reddantq; fœcundam. Doctores autem euangelici procul à terrenis cupiditatibus sublatis, cœloq; uicini, cœlestis pluuiā uerbi, mentes hominū humiles ac steriles imbuunt, ut euulsis uepribus producant fructus deo dignos. Per hos enim præcipue nostra terra aut fertilis est, aut sterilis. Volitant ut nubes ubiq; spargentes Euangelij gratiam, sed ipsæ uolitant ut columbæ ad foramina sua. non enim nidulantur humi, sed in petrarū sublimium cauernis, iugibus suspirijs ac precibus omnes humi repentes prouocant ad amorem uitæ cœlestis. Vidit & Iohel ab his nubibus uenientem ecclesiæ fœcunditatem, gratulans terræ nostræ, quā ait: Noli timere terra, exulta & lætare, &c. Ac mox: Filij Sion exultate & lætamini in domino deo uestro, quia dedit uobis doctorem iustitiæ, & descendere faciet ad uos hymbrem matutinū ac serotinum in principio, & implebuntur aræ frumento, & redundabunt torcularia uino & olē. Ab ipsdem nubibus uenit ros Hermon qui descendit in montem Sion. Nimirum à monte in montem, siquidem in monte est quisquis est in ecclesia, sed qui huc offundat euangelicæ doctrinæ rorem, in altiore monte sit oportet. Is est mons Hermon ab anathemate dictus. Anathemata autem dicuntur, quæ in sublimi fixa cum ueneratione seruantur, nec iam contrectantur hominum manibus, nec in plebeios adhibentur usus, ueluti iam numini consecrata. procul modo uisuntur, & spectatores ad religionem prouocant. Huiusmodi decet esse uitam Ecclesiastæ. In poetarū fabulis est, Prometheus in monte Caucaſo affixum, iugiter cruciari aquila iecur

Esa. 24

Esa. 60

Iohel 2

Montes

Psal. 132

iecur arrodente: uerum in hoc monte cessat tristitia, quam in hominū animis gignit humilium rerum sollicitudo, dum alius luget filij mortem, alius pecuniam furto amissam, alius aduersam ualetudinem, alius tenebram à uoluptatibus submouētem. Nam his omnibus affectibus superior est, qui philosophiæ cœlestis doctorē profitetur, si modo hoc est quod profitetur. In hunc montem ascenderat Abraham, qui sine contatione, sine suspirijs, sicis oculis immolabat unigenitum suum quem diligebat Isaac. Quamquā de his montibus quorum frequenter meminit scriptura mystica, declarans nobis uirtutum eminentiam, fortasse dabitur aliàs dicendi locus. Nunc ad institutū sese recipiat oratio. Agnoscat dignitatē suam Ecclesiastes, uerum meminerit etiam atque etiam quicquid hic magnificum est dei donum esse, non hominis uirtutem. Inter ueteris testamenti prophetas longe facundissimus est Esaias, sed is agnoscit tanti muneris autorē, Dominus, inquit, dedit mihi linguam eruditam, ut sciam sustentare eum qui lassus est uerbo. Nec inficior, nec ignoro uaticinium hoc in Christum præcipue competere, sed nihil uetat quominus hæc uerba congruant in prophetam, & sub illius persona uaticiniū habeant de Christo, de quo quicquid scriptum est utique nobis erudiendis scriptum est. Hoc autem capite ueluti depingitur nobis probati Ecclesiastæ forma, ut non abs re fuerit in huius loci contēplatione paulisper commorari. Dominus dedit mihi, audis protinus autoritatē irrefutabilem, dein modestiam ab omni tutam arrogantia, Quis enim sibi uindictam quod dominus dedit gratis? Quid dedit? mentem bonā? id quidem omnium piorum cōmune est. Quid igitur? linguam eruditam, quod Ecclesiastarū peculiare donum est. nec dicit linguam instructam philosophorū syllogismis, aut rhetorum flosculis ornatam, sed eruditam in sermonibus domini, quemadmodū de Esdra scriptū est. In quem usum dedit? ut sciam inquit, sustentare eum qui lassus est uerbo. Quum audis ut sciam, intelligis Ecclesiastæ prudentiam, de qua iam nonnihil diximus. ut sciam sustentare eum qui lassus est uerbo, neque enim eadem est sustentandi ratio, sed alijs aliter adhibetur sermo diuinus. Ergo non in hoc data est lingua Ecclesiastæ ut sibi famam, opes, ac dominiū paret, sed ut quamplurimis profit. sustentare, non deprimere, contra pharisæorū supercilium, sustentare lassum iuxta illud, facundus comes in uia pro uehiculo est. Nō habemus hic manentem ciuitatē, sed temporarij uiatores sumus, properantes ad cœlestem patriam. Angusta est uia quæ ducit ad uitam. Per desertū huius seculi, per mysticas mansiones tendimus ad terram illam repromissam, interim multa occurrūt quæ lassitudinem adferunt proficiscentibus, planè defecturis, nisi assidue lingua erudita sustentemur. Tot Hebræorum milia Moses eduxit ab Aegypto, uix ullus peruenturus erat ad tertiam fluentem lacte & melle, nisi idem lingua erudita subinde fulsisset eos. Lassitudo enim corporis, aiunt medici, morbi

morbi imminentis, animi lassitudo defectionis prælagiū est. Qui linguam habet eruditam, nouit uenienti morbo occurrere, nouit infirmū in fide suscipere, nouit infantes fouere lacte, nouit eum qui occupatus est delicto, re- Gal. 6
stituere in gradū spiritu lenitatis. Sequitur apud Esaiam: Erigit mane, mane erigit mihi aurem, ut audiam quasi magistrum. Quid sibi uult illa *ἀναστάντων*, erigit erigit, mane mane? Hominū aures natura immobiles sunt, cerui cum erigunt aures acutissimi sunt auditus, quū demisere surdi. sed animus noster habet aures maxime mobiles, quas oportet uehemēter esse arrectas, ut audiat uocem spiritus. Itaq; cōduplicatio emphasim habet, sicut in illo mane mane. Ad humanas disciplinas sufficit utcunq; aures habere arrectas, ad hanc eruditionem oportet habere aures singulariter arrectas, nec eas tamen quisquam arrigere potest nisi deus, à quo magistro nisi docenda didiceris, frustra te magistrum profiteris, quemadmodū inquit Psal. 39
Psalmus: Aures autem perfecisti mihi, tunc dixi: ecce uenio. Frustra habemus aures nisi eas perfecit deus. Perficiuntur autē fide & obedientia. Hæ sunt aures de quibus dominus in Euangelio loquitur, qui habet aures audiendi audiat. Nemo dicit ecce uenio, nisi tractus ab aure. Dominus autē non uellicat aurē, nisi mane mane, hoc est primo diluculo. Qui profitentur humanas disciplinas, si quid subtilius docere parāt, matutinas horas eligūt, quod id temporis & corpora cōmodius habeant, & animus crapula liberior magis idoneus sit ad rerum subtilium perceptionē: eoq; Stagiriten illum nobilem ferunt nō nisi matutinis horis disserere solitum de physices difficultatibus, pomeridianis autem docuisse rhetoricā, idq; inambulantem. Sed *eximium mane* sit oportet, quod nos reddat dociles cœlestis illius philosophiæ. Nox, inquit Apostolus, processit, dies appropinquat, abijciamus Rom. 13
pera tenebrarū. Ecce summū mane. Qui dormiūt, inquit, noctu dormiunt: 1. Thess. 5
& qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt. Si præceptor homo grauatur homini disciplinam humanam cōmittere, putā dialecticē, aut arithmeticē, somno lento, oscitanti, aut crapula grauato: quanto magis sapientia cœlestis dignabitur loqui, uoluptatū huius mundi amore temulentis, cœlestiū rerum neglectu naueantibus? Sic & apud Solomonē loquitur illa sapientia preciosior cunctis opibus, Ego diligentes me diligo, & qui mane uigilauerint Prouerb. 8
ad me, inuenient me. Et aliquanto inferius, Beatus homo qui audit me, & qui uigilat ad fores meas quotidie, & obseruat ante postes ostiī mei. Hoc faciunt amantes ad fores amicæ, damnosam uoluptatem aucupantes mox in poenitudinem abituram, & dormitantes expectamus illam qua nihil amabilius est sapientiam? Quid autem promittit hæc amatoribus suis? Qui me inuenerit, inquit, inueniet uitam, & hauriet salutem à domino. Adde, quod illud mane mane, hoc quoq; nos admonet, ut Ecclesiastes futurus ab ipsa Ab infantia descendenda pietas
statim pueritia mediretur in lege domini, ne eueniat quod multis uidemus
d euenire

euenire, qui postea quæ in externæ philosophiæ disciplinis, aut in politioribus literis consenuerunt, si de rebus sacris uel differere apud populū, uel aliquid mandare literis tentent, mire frigeant. Nihil felicius agimus, quàm quod à pueris didicimus agere. Laudat hoc in Timotheo Paulus, quod ab ipsa statim infantia sacras literas didicisset, hoc est mane mane. Præcipiendū igitur & hoc, ut concionatorio muneri destinatus, & mane, hoc est mature, mane mane, hoc est ualde sobrius, & quotidie uigilet ad fores arcanæ sapientiæ, ut dominus dignetur illi arrigere aurē, ut ipsum audiat quasi magistrum, non ut circulatorem, aut fabulatorem audit ociosus, sed ut uerus discipulus audit sublimis sapientiæ magistrū, cum tremore, cum attentione, cum obedientia. Vis audire tremorem? dominus, inquit, deus aperuit mihi aurem. Quis talem magistrū non metuat? Vis attentionem? Ego autem non contradico, retrorsum non abij. Quando enim præstabit quod audit, qui indiligenter auscultat? Nunc accipe obedientiā. Corpus meum dedi percutientibus & genas meas uellentibus, faciem autem meam non auerti ab increpantibus, & conspuentibus in me. Ecce cor paratum ad omnia, cor obediens usque ad mortem. Nunc audi fortitudinē: Dominus deus auxiliator meus, & ideo non sum confusus, ideo posui faciem meam ut petram durissimam, & scio quod nō confundar. iuxta est qui iustificet me, quis cōtradictet mihi? Itemus simul, quis est aduersarius meus? accedat ad me. Mira fiducia, non modo non metuit aduersarios, uerumetiam prouocat ad congressum, sed quibus fretus præsidij? Suis? Nequaquam. Ecce, inquit, dominus deus auxiliator meus, quis est qui condemnet me? Idem quum ait beatus Paulus:

Philip. 4 Omnia possum, nō edidit confidentiæ uocem, sed fidei: protinus enim addidit, in eo qui me corroboret. Sic demum magnanimū esse tutum est. Si

Hiere. 1 milēm linguam, similemque fiduciam dominus dedit & Hieremiæ ad populū cōcionaturo, Et misit, inquit, dominus manū suam, & tetigit os meum. ecce mundum cor, unde nascitur mundū os, quod non dat nisi manus domini. Sequitur: Et dixit dominus ad me, Ecce dedi uerba mea in ore tuo. Ecce ego cōstitui te hodie super gentes & super regna, ut euellas & destruas & disperdas, & dissipes & ædifices & plantes. Summam pastoralis officij complexus est, quod totum in hoc situm est, ut primum reuellat ab animis auditorum prauarum opinionum radices, malaque dogmatū impiorum semina, unde pullulant fructus acerbi, ac malo fundamento superstructum ædificium demoliatur, zizaniā enatam dissipet, structurā male ceptam disperdat, proque reuulsis & dirutis inserat bonam plantationem, & structuram erigat, nulli cessurā tempestati. Ad hæc omnia uerus Ecclesiastes non utitur nisi linguæ instrumēto, sed instructæ uerbo dei, quæ est scriptura diuinitus inspirata, utilis ut ait Apostolus, ad docendum, ad arguendum, ad corrigendum, ad erudiendū in iustitia, ut perfectus sit homo ad omne opus bonum

bonum instructus. Sed qui polluto corde pollutoq; ore tractat cœlestem scripturam, audit in psalmis: Quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum: Tu uero odisti disciplinam, os tuum abutit dicit malicia &c. Præcipuum igitur ad persuadendum est, amare quod suades: amanti pectus ipsum suggerit orationis ardore: & ad doctrinæ efficaciam plurimum adfert momenti, si quæ doces alios, in teipso præstes. Pulcherrimum elogium, quo à uiro longe omnium laudatissimo laudatus est Ioannes Baptista, competit in bonum Ecclesiasten: erat lucerna atdens & lucens. Ardere prius est, lucere posterius. Ardor mentis est, lux doctrinæ. Habent & opera lucem suam, teste domino: Luceat lux uestra coram hominibus, ut uideant opera uestra bona. Verum ut lux operum sine ardore hypocrisis est, ita doctrina diluta est & inefficax, nisi ab ardenti spiritu proficiatur. Quis enim credet laudanti pudicitiam ac sobrietatem qui concubinas alit domi, qui frequens est in cōpotationibus parum sobrijs: Aut qua fronte quæue fiducia, reprehendet aliorum uicia, qui ipsidem aut etiam deterioribus madet: Talis obiurgatio etiam si sæua sit, nihilo plus habet uirium, quam fulgur ex uitro, sicut est in Græcorum prouerbij. leuiter præstringit oculos fulmen imitatum, non prosternit aut interimit. Proinde cor mundum, & uita inculpata, fiduciam simul & autoritatem præstat cōcionatori. Trepidat & Esaias donec labijs erat pollutis: at simul ut ardenti carbone unus è seraphim purgatur os illius, domino dicenti, quem mittam, & quis ibit uobis: intrepida fiducia respondet: Ecce ego, mitte me. Sed ut falsa mundities est quam homo parat sibi, ita falsa est fiducia, quam gignit humana mundities. Cedit enim, ubi ingruerit tentationis procella. Falsa mundities est quæ quidam sibi uendicant ex operibus externis, ieiunij, abstinentijs, uigilijs, missis, precationibus, elemosynis, amictu & similibus, quum cor habeant impurum & infectum studio pecuniarum, siti gloriæ, amore sui, odio proximi & inuidia, appetitu uindictæ, interdum & hæreseos lepra. Sed is demum uere mundus est, quætu igneus ac uiuus carbo non è foco prophano, sed ex altari dei sumptus suo contactu purgatur. Caritas enim uera fidei sincerae comes, operit multitudinem peccatorum, quia dei donum est, ac nescit fucum & simulationem. Hanc mundiciem non præstat aqua infusa corpori, sed is qui solus baptizat mentes hominum spiritu & igni. Ut impurum deoq; inuisum est omne sacrificium quod igni uulgari prophanoq; adoletur: ita ingratum est deo omne opus hominis quod igni cœlesti non fuerit repurgatum. nam est & humana caritas, quæ gignit opera peritura, si per ignem cœlestem examinentur. Hoc igni purgatur dominus apostolorum labia in die pentecostes, ut digne loquerentur magnifica dei mysteria. Quemadmodum autem apud Iudæos animal quod mundum erat esui, non statim erat mundum sacrificio: ita non quisquis mundus est ad innocentiam, continuo mundus est etiam ad euangelizandi

munus. In corpore nostro aliud est esse oculum, aliud quoduis membrum. Eximiae dotes requiruntur in doctore Ecclesiastico, exquisita mundities, magnum fidei robur, singularis ardor charitatis: eoque dominus à Petro ter requisivit charitatem, non quamuis, sed ipsius, Amas me, amas me, amas me plus his, in Petro docens omnes qui sacerdotis munus suscipiunt. Non audeamus ad dominicam mensam accedere, nisi ieiuni, idque merito facimus, sed maior sobrietas necessaria est concionatori. Non aggredimur ad sacrificandum, nisi semel atque iterum accurata confessione purgauerimus conscientiam. Quod facimus probo, at quod tractaturi uerbum dei similem curam non adhibemus haud probo. Quonia uero nobis persuasissimum est, ut esse debet, legem esse spiritualement, & quicquid in uetere testamento uel scriptum est uel gestum, ad nos erudiendos scriptum gestumque esse, & iuxta eundem Paulum spiritualia spiritualibus comparanda sunt, omnes Ecclesiastice dotes, uelut in tabula nobis depinxit scriptura mystica in Aaron sacerdote, qui Mosi additus est ut loqueretur apud multitudinem, non hominum fabulas, sed precepta dei, populique sequestrum ac patronum ageret apud dominum Sabaoth. Quamquam ipse Moses quam est ubique concionabundus, docens, exhortans, arguens, blandiens, minitans, lingua potissimum tam numerosam multitudinem eamque durae ceruicis moderans, nihil tamen afferens nisi ex autoritate domini. Idem fecit Iosue & Samuel, sed ut ad Aaronis imaginem redeam, haec nisi sensum haberent mysticum, frigida curiosaque uideri poterant illa, quae tam multa, tam exquisita diligentia tradidit Moses de consecrandi modo, de ornatu sacerdotis, de ritibus sacrificiorum, & quid ex quoque animante rediret ad sacrificium, deque tota sacerdotalis uitae ratione: quae tam accurate describuntur in Exodo, aliisque scripturae uoluminibus, ut nisi spectemus retrusorem sensum, uix absque tedio legi possint. His omnibus nobis imago proposita est, quae doceat spiritualement noui testamenti sacerdotem omnibus animi ornamentis longe uulgi antecedere oportere, mundicie cordis, castitate corporis, sanctitate morum, eruditione, sapientia, sed in primis eloquentia digna diuinis mysterijs. Verum horum singulis ad allegoriam accommodandis hic remorari lectorem non est animus, praesertim quum extent ueterum commentarij, unde liceat ista cognoscere. Nos in transcurso uelut aliud properantes quaedam summam attingemus. principio quum totus populus deum colens iure dicatur sanctus, tamen Aaron peculiari ritu consecratur: ut intelligas eum qui partes Ecclesiastice suscepturus sit, ante omnia a mundanis negocijs seiunctum, toto pectore diuinis rebus addictum deditumque esse oportere. Decebat enim, ut per quem omnium uictimae consecrabantur, ipse in primis esset consecratus: ita qui in hoc constitutus est, ut omnium animos a mundi curis ad caelestium amorem auocet, sit ipse purus a prophanis cupiditatibus. Consecrabatur autem manus sacerdotis, quarum

contactu

Rom. 7

1. Cor. 2

Aaron exemplar Ecclesiastice

Puritas Aaronis et consecratio

contactus uictimā reddebat mundam sacrificio: & apostoli per impositionem manuum dabant spiritum sanctum: & hodie sacerdos confessum absoluens manu imponit capiti, quasi qui prius erat seruus peccatorū, manu missus asseratur in libertatem. Non decet autem deo consecratas manus, uel sanguine pollutas esse, ut bello militent: uel impuras esse, ut impudicitie seruiant: uel rapaces, ut auariciae sint intentae. Nam hae sunt duae praecipuae pestes sacerdotum. Impudicitiae magister est luxus, auaricia mater & radix 1. Timoth. 6 est malorum omnium, cuius primogenita filia est execrabilis illa Simonia; olim quidem execrabilis, quae nunc penè in iocum abiit. Consecrabantur & filij illius, quod sicut praecipit beatus Paulus, non sat sit ipsum episcopum 1. Timoth. 3 uacare crimine, nisi liberos totamque familiam habeat inculpatam. ex horum enim uitijs interdum uulgus concipit sinistram de doctore opinionem, ita cogitans: si tam male morati sunt quibus cum assidue uiuit, & in quos priuatim habet imperium, quosque facillime poterat ad suos mores fingere, & quos parat suae functionis haeredes, aut hypocrita est, qui faueat nequiciae suorum, aut indiligens moderator. Quando autem is bene praerit ecclesiae, qui domi suae nequit bene praesse: Sic & hodie non satis est episcopo, si ipse pure & inculpatè uiuat, nisi curet ut presbyteros ac diaconos habeat sui similes & idoneos, qui uel in societatem sacrae functionis ueniant, quoties id res postulat, uel in demortui locum succedant. Consecrabantur autem non manus tantum, sed & caput & pedes. In capite ratio est, in pedibus affectus: Nec corpus tantum unctione consecrabatur, consecrabantur & uestes, ad significandum, Ecclesiastae uitam a deo à uulgi inquinamenti puram esse oportere, ut in externis etiam actionibus, uelut in cibo, potu, cultu, uultu, incessu, domicilio, famulatio, nihil appareat quod non praese ferat sanctimoniam, ut omnia quae facit in gloriam dei faciat. Oleum autem quod hilaritatem addit, excludit hypocriseos tristitiam. Alacris est enim non tristis uera sanctimonia. Porro nihil horum absque sacrificio peragitur, quod absque diuino praesidio nullus praestare ualeat hanc uitae integritate: & si quid praestatur, non nostris arrogandum est uiribus, sed coelesti munificentiae tribuendum, quae dat ut mortificatis pecuinis affectibus, puro spiritu seruiamus domino. Consecrantur & hodie sacerdotum manus, contrectaturae corporis ac sanguinis dominici sacramenta, consecrantur uestes ac uasa, consecratur & ipsum templum: partim ut externis huiusmodi ceremonijs populus ad reuerentiam prouocetur: partim ut qui sacris initiantur, externis ritibus admoneantur, quanta uitae puritas requiratur ab ijs qui sacris functionibus admouentur. Septem diebus peragebatur consecratio, idque in tabernaculo dei, quo tempore capitale erat ab eo loco progredi. Execrati sunt non consecrati, qui extra templum per Simoniā consecrantur, aut seipsos domi consecrant, quod faciunt Schismatici. Quin & per omne tempus quo sacris operatur sa-

d ; cerdos

sacerdos prohibetur à sancto discedere, nec phas habet uel ad uxorem, liberos, aut cognatos accedere, non quòd locus aut coitus licitus inquinat hominem, sed hæc omnia ueluti symbola quædam ad animi puritatem referenda sunt. Quisquis uerbum domini statuit syncerè prædicare, perpetuus & assiduus sit oportet in sancti ppositi meditatione, ut sibi constent omnia uitæ studia. Recedit autem à sancto non qui templū egreditur, sed qui peracto sacro aut perorata concione, ad humanas ac prophanas curas confert sese, ad conciliandas aut dirimendas nuptias, ad quæstum ac negociationem, ad apparanda conuiuia, ad heriscundas hæreditates, ad prophanas legationes, ad obeunda diuitum negocia, ad uenatum & aucupia, ut ne ad dam, ad comestationes, ad aleam, ad amicas, ad bella. Sunt in his quæ rectè geri possunt, fateor, sed non omnis functio decet sacerdotem: quemadmodum in corpore, aliud agit oculus, aliud auris, aliud manus, aliud pes. Dominus rogatus ut inter fratres diuideret hæreditatem, cum stomacho recusat, non quòd crimen sit, inter hæredes possessionem diuidere, sed quòd uerbi præconè sublimiora deceant. Idem nec imaginem nec inscriptionem Cæsarís agnoscit, non quòd iura principum sint omnino reprehendenda, sed quòd in his multa insint, quæ pñs hominibus toleranda sint magis quàm approbanda, quædam uero dissimulanda ac uelut ignoranda. Quemadmodum Christus à Petro sciscitatur, utri penderent tributum regibus, filij regni an alienigenæ. Christum nihil omnium rerum latuit, sed suis indicare uoluit, tantam esse dignitatē Euangelici muneris, ut ad humi repentia negocia nõ debeat se temere demittere. Qui suscepit prouinciã docendi Christianos, necessum est, ut ipse prius sit Christi discipulus. Dominus autem negat quenquã discipulū esse se dignum, qui non ipsius causa oderit, patrem, matrem, uxorem, liberos, propinquos, denique & animã suam: odit autem qui hæc omnia pietatis amore negligit, si per occasionem ab ea reuocant. Aaron itaque perseverans in sancto, non agnoscit carnis propinquitate coniunctos, quando Paulus professus se neminẽ omnino nosse secundum carnem, addit ne Christū quidem secundū carnem iam nosse, etiamsi quando nouisset aliàs. Affectus autẽ humani, ut absit crimen, tamen si quis illis indulgeat, frequenter auocant ab ea synceritate, quæ requiritur in episcopo. Mosaici quidem sacerdotes quoniam per uices ministrabãt, non semper in templo uersabãtur: tamen iuxta sensum spiritualement, episcopo perpetua necessitas est ministrandi sacris, nec unquam phas est à sancto recedere: licet sit in aula principis, licet in conuiujs, licet in naui, aut curru, si uita, si dictis prouocat ad studium pietatis, non recedit à sancto: illic demum sacerdos intuto est, alioqui periturus. Eodem pertinet, quòd in luctu filiorum uetatur admisceri nec finitur nudare caput, neque quòd in acerbo luctu solent Iudæi, uestimenta sua scindere. durum est, parenti in morte filiorum interdicerelacrymas

*Ocit à nego/
cjs seculari/
bus*

Luc. 12

2. Cor. 5

*A sacro rece/
dere quid*

*Luctus sacer/
dotum*

Leuit. 10

crymas, durum est fratribus in tristi fratrum exitio non permittere gemitum,
 & tamen tacuit Aaron, & cum reliquis filiis Moysi iussis obtemperat, quia sic
 praeceperat dominus. Insuper Leuit. xxi. sacerdoti summo perpetua lex
 praescribitur, ut ne matris quidem aut patris aut ullius omnino defuncti ex-
 sequijs intersit, sed in templo maneat non intermissis sacris functionibus. ad-
 ditur causa quod oleum sacrum infusum sit in caput illius. Non decet enim
 ut caput per unctionem spiritus deo uitae auctori consecratum, nudetur aut
 radatur ob carnales affectus. Quo maior est muneris dignitas, hoc maior
 requiritur uitae puritas. Vera mors peccatum est, oportet autem Ecclesiasten
 etiam ab alienorum criminum contagio purum & incontaminatum esse. Haec
 lex inhumana uidetur, si iuxta literam accipiatur. sepelire mortuos charita-
 tis opus est: at lugere mortuos quemadmodum lugebant Iudaei, illorum est
 qui non credunt resurrectionem corporum. Dignissimum uero sacerdote est,
 ad spiritum mortuum accedere, at non ut conclamatum inutili ploratu lugeat,
 ut exanimem lacrymis, ut ait ille, decoret, sed ut uerbo uitae ad uitam reuo-
 cet si queat. Hoc non est plorare mortuum, sed dormientem uellicare, & egroto
 medicinam adhibere. Christo dormiebant etiam mortui, nobis quoniam
 incertum est an futurum sit ut aliquando resipiscat peccator quamlibet ma-
 gnis criminibus insepultus, uox quidem salutifera semper admouenda est,
 contactus uero non nisi reuiuiscanti. contactus autem est familiaris uitae
 consuetudo. Hanc qui impendit impietate uiuentibus Ecclesiastes, uidetur illo-
 rum fauere uitis. Imo sacerdos iubetur in totum ab omni morticini con-
 tactu abstinere, hoc est ab omni peccati contagio, etiam a specie mali. Alio-
 qui leuiter lapsis, & aliquo delicto praeventis, non est omnino negandus con-
 tactus. nam & dominus conuiuium agitabat cum peccatoribus, & archisyna-
 gogi filiae manum porrigit, at non sine uoce. Puella tibi dico surge, id est eiecta
 turba. lapsus erat puellae, mors erat recens, eo quod pudori consultum est, eiecta
 turba, duobus tantum discipulis cum patre & matre admissis. haec est prima
 correptio, quam dominus iubet priuatim fieri erga proximum. Adolescentem
 uero qui iam efferebat, cuius luctus non intra domesticos parietes con-
 stiterat, sed extra ciuitatem peragebatur, non legitur contigisse: sed tantum
 loculum attigit, ut sisterentur baiuli. primus enim ad correptionem gradus
 est, a uitis desistere, priusquam consuetudo callum obducat, & mali sensum
 auferat. uiuum demum contigit, tradens illum matri suae: peccator enim re-
 sipiscens benigna comitate fouendus est, quemadmodum beatus Paulus
 Corinthiis mandat, ut eum quem ob incestum eiecerant, amanter recipiant,
 & afflictum consolentur, ne grauiore tristitia absorberetur. Quod eiectus
 est incestus, datum est ecclesiasticae disciplinae: quod benigne receptus est
 poenitens, charitatis est, quam oportet in eiusmodi comitiis ualere plurimum.
 Lazarum amabat Iesus, funeri tamen interesse noluit: fleuit autem non per-
 d 4 inde

*Morticinum
 contingere
 quid*

Mar. 5

Luc. 7

inde mortuum, qui illi dormiebat, ut Iudæorū incredulitatem, cui tot miraculis mederi nondum poterat. Non nouit amici sepulchrū: iam enim illos figurabat Lazarus de quibus dictū est, Qui ignorat ignorabitur, & qui in foridibus est sordescat amplius. Non attingit saxum funestum, uocem tantum sonoram adhibet: ac ne rediuiuum quidem contigit, sed ab alijs solui iubet, dariq; protinus cibum, ut motu corporis naturali, atq; esu daret euidens redditæ uitæ argumentū. Atq; ita demū legimus Lazarum in conuiuio accubuisse, in quo erat Iesus. Qui in manifestis & atrocibus criminibus consuetuerūt, ijs non statim fidendum est, sed obseruandi sunt donec certis indicijs correctæ mentis fecerint fidem. Quin & illa ad declarandum insignem uitæ mundicię pertinent, quod si quis de stirpe Aaron teneatur profluuio sanguinis, uetatur ad sacerdotis mensam accedere sacrisq; uesci panibus: item quod quicumq; uicio maculæue corporis essent deformati, submouentur à sacris ministerijs: rursus quod ipse pontifex iubetur uirginem suæ gentis ducere, à uidua, repudiata, ac prostituta abstinere. Non statim quod plebi licet, licet & sacerdoti: multitudini multa cōceduntur, à sacerdote summa requiritur puritas in omni uitæ portione. Nec sacerdoti tantum sed & filijs ipsius præcipitur, ne sacris ministraturi uinum bibant aut ciceram: non enim conuenit, ut qui se cœlestis philosophiæ magistros profitentur, cor habeant crapula ac temulentia grauatū. & hic additur causa: ut habeatis, inquit, scientiam discernendi inter sanctum & prophanū, inter pollutum & mundum, doceatisq; filios Israel omnia legitima mea. Qualis est philosophia, talem decet esse professorē. Hæc sapientia teste Iacobo, pudica est, pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena amore & fructibus bonis, iudicans sine simulatione. At ebrietas & luxus gignit impudicitiam, parit rixas, docet uiolentiam, effutit silenda, adimit omne iudicium. Sed ne singula quæ plurima sunt, discutiēs, fastidio sim lectori, pauca perstringam de ornatu sacerdotali: qui totus, & lini candore purus est, & colorum uarietate picturatus, & gemmarū insignium splendore stellatus, & auri fulgore lucidus, & undiq; artificis ingenio mire contextus. Conueniebāt hæc illi populo, nobis quibus illuxit ueritas euangelica, declarant interna spiritus ornamenta, quæ non præstringant imperitorum oculos earum rerum precio, quas dominus iussit cōtemnere, sed quæ mentes intuentiū ad amorem inæstimabilis illius opulentæ inflamment. Cultus Aaron fuit plusquā regalis, at nihil horum gestauit ille uere summus sacerdos secundum ordinem Melchisedech, nec huius discipuli: sed intus habebant hæc omnia, multo splendidiora, non artificio Beselehel, sed energia spiritus sancti. Ut autem commodius ostendamus totum sacerdotis ornatum, à medio corporis, hoc est ab intimis exordiemur, hinc ad ima summaq; peruenturi. In primis nō ipse summus pontifex tantum, uerum & alij sacrifici, siue sacrorum ministri

1. Cor. 14
Apoc. 22

Comingū sa/
cerdotis
Sobrietas sa/
cerdotum

Vestes Aaro/
nis

Cultus Aaro/
nis

iubentur

iubentur habere campestria linea, quæ à lumbis astricta, sic tegunt uerenda corporis, ad scœmina usq; porrecta, ne forte dum in sacris ministerijs ad uarias operas corpus accommodant, aliquid appareat oculis populi, quod uelatur decentius. supra hæc scœminalia, erat *ποδῆς* tunica non dissimilis, ut opinor, ei, quam nunc uulgo camisiam appellamus, duplici sindone, colore hyacinthino, quæ supernè erat aperta ut inserto capite posset indui, nullam tamen habens cucullam, sic astricta toti corpori, ut nullam haberet rugam, ne lacinijs impedirentur, qui sacris ministrabant. Hæc & brachia tegebat. Circa summâ eius tunicæ oram addita erat textura, qualis esse solet in oris, ac simbrijs uestium, ne facile rumpantur: demittebatur autē longius quàm scœminalia, nimirum usq; ad crura siue talos. Hanc tunicam infra pectus ad umbilicum stringebat balthæus, uarijs coloribus ac flosculis picturatus, opere firmo, palmi latitudine, gestamen militare. Tiara, id est, rotundum pileoli genus, ex bysso contextum, sic reliquum caput tegebat, ut supra frontem nonnullam partem nudam relinqueret: ab occipitio stringebatur, ne facile excideret. Quæ hæctenus de cultu Aaronis dicta sunt, erant reliquis sacerdotibus cum summo pontifice cõmunia. nam huic erant quædam peculiaris: uelut illud, quod circa imam oram tunicæ quam toti corpori adherere diximus, addita erant mala punica ac tintinabula, iisdem coloribus uariata, qui erant supra cingulum. Tintinabula autem erant aurea, sic digesta, ut inter duo mala punica intercederet unum tintinabulum: ut quocunq; se moueret pontifex, uocalis incederet, morte plectendus si absq; sonitu ambularet. erant autem tintinabula numero septuaginta duo, ac totidem mala punica, quo clarior esset sonitus & crebrior. Humeros tegebat epomis, quod uertunt superhumeralis, id à tergo demissius uelabat & aliquam scapularum partem: in pectus minus portigebatur, quo locus esset omnium sacratissimo ornamento quod rationale uocant. Hieronymus existimat palliolum fuisse non dissimile caracallæ, nisi quod cucullam non haberet: si quis quærit ex hisce temporibus exemplum, arbitror non omnino fuisse absimile epomidibus, quibus hodie decenter teguntur scœminæ Germanorum: nisi quod superhumeralis pōtificis erat catenulis, anulis & uncinis aureis miro opere connexum, quatuorq; coloribus, hyacintho, cocco, bysso & purpura picturatum, in utroque humero habens gemmam onychinam auro inclusam. De onyche autem dubitatum est à priscis, an inter gemmas censeri debeat: inuenitur enim tantæ magnitudinis, ut hinc pocula & unguentaria uascula sculptantur. In dextro lapide insculpta erant sex nomina filiorum Iacob maiorum, in sinistro totidem minorum. & addit scriptura: ponebatq; Aaron nomina eorum coram domino super utrunq; humerum ob recordationem. Epomidis super pectus catenulis & anulis aureis annexum erat indumentum cæteris magnitudine minus, sed omnibus alijs sacratius: *λογιον* uertere septuaginta,
 Hierony.

Hieronymus rationale. Textum erat ex auro, iisdem picturatum coloribus quibus superhumeralis. Erat autem duplex ob firmitudinem, & quadrum, undique palmi siue quatuor digitorum spatium habens. in hoc erant quatuor ordines preciosissimarum gemmarum, quas nominatim recenset scriptura: quisque uersus habebat tres lapides, ut essent numero duodecim, in singulis gemmis insculpta singula patriarcharum nomina. Arbitror hoc ipsum pectoris uelamen appellari *διήλωσι* siue *ἀλήθειαν*, hoc est, declarationem & ueritatem, ob admirabilem gemmarum fulgorem, in qua putant & diuinationem, quandam fuisse. Superest Tiara, quae hoc in pontifice habet proprium, quod supra frontem hyacinthino filo alligatam ostendebat laminam auream, in qua scriptum erat nomen domini tetragrammaton: eoque pontifex uctatur cuiquam nudare caput, ne dei cuius personam gerit, homini submittere uideatur. Operosum uero fuerit quid horum quodque iuxta sensum moralem nobis declarat explicare, quum hoc ipsum negotium plurimum habeat, referre singula, quemadmodum a Mose describuntur. illud perspicuum est, hunc plusquam regalem amictum, in diaconis quidem ac presbyteris significare mentem omni uirtutum heroicarum genere exornatam summamque uitae mundiciem: sed ab eo qui munus Ecclesiae suscepit, his etiam excellentiora requiri charismata spiritus. In hac autem ratione omnes presbyteri, episcopi que pontifices sunt: sed posteaque refrigescente hominum charitate, quod unius erat in plures coepit distribui, id quod in pontifice praecipuum erat, uidelicet populum docere praecipua domini, id nunc Ecclesiasticis delegatum est. Aequum est igitur, ut qui primariam pontificum functionem sibi uendicant, iisdem uniuersum Aaronis ornatum non ad literam, sed secundum allegoriam exhibeant: ut quocumque se uertant, luceat lux illorum coram hominibus, resonet spiritualis doctrina, totaque illorum uita nihil aliud sit quam egregium pietatis exemplar. Cidarim gestat in capite, hyacinthino lineo obiecta, quum mens quae summa pars hominis est, non spectat nisi caelum & caelestia: id declarat color ceruleus uitae. Caput aperit sacerdos, qui studet placere hominibus, qui metu potentum deserit euangelicam ueritatem, qui sacras literas ad hominum affectus detorquet. gestat nomen domini in fronte, cuius mysteria dispensat: ut turpe sit oblitum eius quem dominum & autorem profitetur, submittere sese cuiquam hominum, quum Paulus neget se uel angelo de caelo praedicanti cessurum. Idem inibi: Quid? utrum deum suadeo an homines? si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem. Prodit ac prophanat unctionem suam, qui prophetiae donum quod a caelesti spiritu accepit, uel in funere nudat, adulando peccatis hominum, uel hominibus aperit, metu potentum ac diuitem adulterans uerbum dei. Primus honos primaque charitas debetur deo, cuius nomen in summa fronte praefert: proxima gregi dominico, eoque summis humeris portat nomina filiorum Israel, quae

quæ portat non ad ostentationem humanam, sed coram deo, ut habet scriptura, cui pro commissis ouibus redditurus est rationem. Hoc est illud egregium onus, quod Pauli quoque grauabat humeros, sollicitudo omnium ecclesiarum. Portat eos in humeris, dum agnoscit sibi impositam euangelizandi necessitatem, iniunctamque uerbi diuini quod est animarum pabulum dispensationem: portat in pectore, ne possit obliuisci, quos in filiorum uicem adoptauit, & in quos parentis affectum debet gerere. Omnes in pectore gestabat Apostolus, qui sic exultat, quoties conspicit filios in pietate euangelica proficere, ut illos appellet gaudium & coronam suam in domino, gaudens *Philip. 4* cum gaudentibus, flens cum flentibus, dum uritur si quis offendatur, dum cruciatur si quis infirmetur, dum iterum parturit filios suos ad Iudaismum *2. Cor. 11* prolapsos, donec Christus formetur in illis, dum cupit impendi & superimpendi pro animabus illorum, & anathema fieri à Christo modo aliquos Christo lucrifaciat, dum mutat uocem suam inter illos ac submittit sese, quasi si nutrix foueat filios, dum omnes, ut ipse scribit, gestat in corde & uisceribus suis. *Philip. 3* Non est igitur quod dicat pastor, quid mihi cum sordido coriario, aut cum abiecto mendico, aut triobolari muliercula? Nulla anima uilis debet uideri, pro qua dominus gloriæ mori dignatus est: nec pigeat te gemmis inscriptos circumferre, quorum nomina scripta sunt in cælo. Tibi uero quoniam incertum est, quæ nomina scripta sint in libro uitæ, quæ non, sic pro omnium salute uigilabis, quasi sint inscripta. Tibi non imputabitur quorundam interitus, si delegatam functionem bona fide obieris. debes operam domino tuo, euentus ipsi in manu est non tibi. Vnctio in capite est, λόγιον in pectore, quia ratio qua iudicamus, quam Paulus spiritum appellat, si fuerit imbuta cælesti afflatu fons est, unde manat quicquid in nobis boni est. A capite uenit ut sapiamus ea quæ sunt sanæ doctrine, è pectore prodit uox & oratio. neque enim sacerdoti sufficit scire quid rectum piisque sit, nisi adsit alios docendi facultas. ea quoniam complectitur utriusque testamenti scientiam, geminum est λόγιον, ueteris quod figurarum & ænigmatum inuolucris opertum est, & noui, quod aperit mysteria, pro umbris manifestam proferens ueritatem: quantum hoc potest & ad geminum scripturæ sensum pertinere, quorum alter humilior est, alter allegoricus & sublimior. utrumque callere debet Ecclesiastes. In his explicandis adesse decet ἀλήθειαν, ne quid erroris habeat Ecclesiastæ doctrina: ex peruersis enim opinionibus nascitur peruersa uita. deinde δὴλωσις accedat oportet, ut quod in scripturis opertum est, comoda interpretatione sic explicetur, ut rudibus etiam fiat perspicuum: quo uidelicet sublato uelamine quod positum fuerat super faciem Moysi, qui in Christum credunt reuicta facie gloriam domini speculentur. Nondum autem audimus aureorum tintinabulorum sonitum, quem reddit ima uestis: non enim statim ad docendi munus prosiliendum est, nisi prius multo tempore

pore docendi facultas parata fuerit in pectore: nec alijs præcipiendum est, quid oporteat credere, quemadmodum oporteat uiuere, nisi prius in uita moribusq; nostris eluxerit, quod alijs sumus persuasuri. Primum coepit Iesus facere, dein docere: & hoc efficacissimū doctrinæ genus est, ipsa uita declarare, quid sit pie uiuere. In medio sunt foeminalia linea, quæ sic lumbos ac pudenda cohibent, ut nec in animo lateat, nec in uita appareat ulla turpitudinis macula. Accedit tunica duplex linea siue byssina, corporis ac mentis innocentiam figurans, quam in baptismo accepimus, in quo datur nobis candida uestis agni immaculati, pro pellicea ueste quã acceperamus ab Adam. Hæc à mortuis animalibus detracta est, illa è terra progenita uitæ candore nitens lucensq; nihil habens affine morticinis: qui enim ex deo natus est non peccat. Hanc stringit baltheus, quo Christi miles succinctus stat in ueritate, cōstringens tunicam ne qua diffluat, & rationale pectoris ornamentum annectens ne fluctuet: nam rationale superne annexum est superhumerali, inferne baltheo. Duæ res sunt quæ custodiunt uitæ innocentiam in pectore: timor & amor summi pastoris, à quo reputat sibi gregem esse commissum: & perpetua uitæ sobrietas, quæ secum ducit uigiliam & precationē.

Eph. 6 eoq; quod Ephesijs scripsit: State succincti lumbos uestros in ueritate, in dicans orationi castæ cōuenire uitam castam, Nam ubi simulatio est, ibi nō

1. Thess. 5 est ueritas: hoc Thessalonicensibus uelut explicans ait: Non sumus noctis neq; tenebrarū, igitur non dormiamus sicut cæteri, sed uigilemus & sobrii simus. Qui enim dormiunt, noctu dormiunt, & qui ebrj sunt, noctu ebrj sunt: nos autem qui diei sumus, sobrii simus, induiti lorica fidei & charitatis &c. Quod Moses appellauit tunicam, Apostolus appellat lorica: quod ille dixit baltheum, hic appellat sobrietatem & uigilantiam in ueritate. Milites in zona portant uaticū, in timore dei superne imminente & perpetua uitæ sobrietate seruat integritas. Timor initium est sapientiæ retrahens à malis, sobrietas cingens hominis mollia, cohibet concupiscentiam ne difflamus per luxum ac negligentiam: ita demum resonant aurea tintinabula mixta malis punicis. mala punica corticem habent amarum, sed intus succum grate refrigerantē: hæc est fraterna correptio, reprehensionis austeritatem Christianæ consolationis succo temperans: hæc non resonant quoniam tegendum est proximi uitium, quantum fieri potest. Sic Paulus suppressit pseudoprophetarū nomina, ne incesti quidem nomen nos scire uoluit. Dominus uero nec proditoris nomen prodere sustinuit, quia correctum malebat quam perditum. Tintinabula resonant, quoniã doctrina generalis prodest omnibus, neminē lædit. Non dubito, quin in uestitu sacerdotū longe plura lateant mysteria, quam à me sunt hic obiter perstricta, præsertim quum ea scriptura mystica locis aliquot tam accurate depinxerit, ut in his explicandis præcipui doctores ecclesiæ non grauati sint peculiarem operam sumere,

Origenes

Origenes, Tertullianus & Hieronymus, quanquam Tertulliani uolumen desiderauit ipse etiam Hieronymus: sed quod ad præsens institutum attinet, si in ueteris instrumenti sacerdote typis huiusmodi requiratur tanta mentis ac uitæ totius mundiciæ, tantus auri fulgor sapientiam significantis euangelicam, tantus gemmarum splendor, quibus eximie uirtutes quas heroicas uocant indicantur, tanta colorum preciosissimorum uarietas, quibus uirtutes illæ morales indicari uidentur, quatuor enim recensentur, & ne longior sim, tantus animi uitæque ornatus tam operose concinnatus, quanto maiora requirenda sunt ab Ecclesiasta euangelico: Quanto functio sublimior est, tanto maior exigitur à fungente perfectio. Aaron imponebat consecratas manus mactandæ uictimæ, filij Aaron mactabant pecudes, astabant lebetibus, fuscina sublaturi carniū portionem quæ sacrificis debebatur, apponebant ac reportabant uasa, purgabant altaria, in summa species illius negotij non ita multum aberat à similitudine lanienarum, culinarum aut popinarum, & tamen earum rerum ministris tantus honos est habitus. Quanta uero dignitas decet noui testamenti ministros, qui quotidie immolant illam cœlestem hostiam angelicis quoque spiritibus adorandam, qui contrectant manibus carnem agni immaculati. Tantum de ministerijs, nunc doctrinæ discrimen uideamus. Quid docuit Aaron: legitima dei, quæ sunt illa: ut populus sciret quid interesset inter animal mundum & immundum, rursus quid inter mundum ad immolationem & inter mundum ad esum, quod animal, quando, quomodo, quibus ritibus immolari deberet, quo tempore, & quibus modis conquirenda lagana, quibus ex rebus conficiendum thymiama, hoc est suffitum. Hæc aut certe huiusmodi sunt præcepta quæ Aaron iubetur docere populum Israeliticum. Quid autem promittebat: fore ut bene esset illis ac diu uiuerent super terram, ut uxores haberent fecundas, ut uiderent filios filiorum, ut haberent agros fertiles. Crassa crassis conueniebant, & tamen in his obseruandis tam seuera erat disciplina, ut duo filij Aaron, quod præter Mosi præscriptum ignem prophanum adhibuerint sacris, cœlesti incendio fuerint absumpti. Ozias rex ob simile facinus lepra percussus, Oze qui labentem arcam manibus non unctis fulcire conatus est subita morte periit. Quanta igitur oportet esse religionem eorum qui populo tradunt illam inenarrabilem philosophiam quam filius dei è sinu patris detulit in terras, & quatinus spiritus ille cœlestis inspirauit Apostolorum animis, sapientiam quam mundus capere non potest: nec promittunt longam uitam in terris, nec regionem lacte & melle fluentem, uxores fecundas, gregem numerosum, agros fertiles, sed in hac uita pollicentur remissionem omnium peccatorum per fidem in Christum Iesum, & in resurrectione promittunt in cœlis uitam æternam. Hanc sacram functionem qui sibi uel usurpant temere, uel administrant indignè, non exununtur igni cœlesti, non obruuntur subita morte, non lepra

Emctio sacerdotis Mosaiici & Euangelici quid differat

Doctrina Aaronis et Ecclesiaste Euangelici quid differant

*2. Paralip. 26
2. Reg. 6
1. Paralip. 15*

e suffun-

*Industria ad
bibenda*

suffunduntur, sed cum corpore simul & anima coniunguntur in ignem æternum. Quo sublimior est dignitas, hoc grauius est supplicium delinquentis. Hic fortassis dixerit aliquis: si tantum est periculum & tam multa humanis uiribus maiora requiruntur ab Ecclesiasta, satius est eam camarinam non tangere. Audirem ista, si res humanis uiribus esset gerenda: nunc ipse suggerit uires qui delegat officium, & pro difficultate muneris auget dona sua, tantum ut toto corde fiduciam in illo collocemus, & assiduis precibus spiritum illius appellemus. Et hic rursus alicui ueniet aliud in mentē, meq; compellans dicet: si ista facultas pendet ex benignitate numinis, desine, iam tuo munere defunctus es, qui admonueris unde petenda sit. nihil etiam opus tuis præceptionibus. Is sibi rursus hoc responsum habeat, planè cœlesti spiritui acceptum ferri oportere, si quis habeat uel mentem uel linguam Ecclesiasta dignam, ne tamen hoc nunc quisquam expectet, quod olim in Apostolis exhibitum est. Conueniebāt prodigia nascentis ecclesiæ primordijs, quanquam nec Apostoli subito ex idiotis facti sunt Euangelij præcones, annis aliquot attentissimas aures præbuerunt doctorum omnium doctori Christo, ieiunant & orant diebus decem accepturi spiritum sanctum, quod idem assidue post acceptū faciebant, & probabile est in sacris uoluminibus aliquam temporis partem collocare solitos. Certè Paulus petit sibi mitti libros, præsertim in membranis descriptos: hos non arbitror fuisse Platonis aut Pythagoræ, aut Cabalisticos Talmudicos, sed ueteris instrumēti. Paulus qui scripsit, puto quod & ego spiritū dei habeam, sciebat sibi illius operam non defuturā: sed idem sciebat spiritum illum odisse segniciem, amare mentes industrias ac uigilantes: eoq; Paulus non dedignat esse discipulus Ananias, neq; grauatur cum Petro & Iacobo conferre suum Euangeliū. Ut horum nihil fuerit, tamen nostrorum temporum diuersa ratio est: neq; enim quisquam nunc audiretur, qui diceret, Ego Euangelium meum non accepi per hominem neq; ab homine, sed à Iesu Christo: quanquā & hodie sunt præsertim apud Italos, qui propalam apud populū sibi uindicant spiritum prophetiæ. Vnum certe his auribus audiui Romæ magna populi celebritate id aperte facientem. non hæc eò dico quòd sit abbreviata manus domini, potest æque nunc atque olim asinæ dare uocem humanam, operatur Christi spiritus & hodie in prophetis: nam prophetas appello, qui explanant arcana scripturæ mysteria, & hoc prophetiæ genus inter præcipua dona spiritus commemorat Apostolus: sed requirit industriam nostram, quoper illam non minus sed occultius in nobis operetur. Quòd si tum temporis quū tempestiua essent miracula, hortatur Petrus ut intendant prophético sermone, quasi lucernæ prælucenti in loco caliginoso, & Paulus admonet quæcunq; in sacris uoluminibus scripta sunt ad nostram doctrinā esse scripta, ut per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus: quanto

Rom. 15

quanto magis oportet hoc tempore, non dormitantes aut oscitantes expectare dona spiritus. Vult enim ea (quod crebro repetendū est) flagitari precibus, nec raris nec frigidis, vult ambiri bonis operibus, uult, ut ita loquar, emi laboribus, partim ut det dignis, partim ut det copiosius. Sic ille largitur quibus uult, & quatenus opus esse nouit, & planè donum est gratuitū quod dat, ut inde nobis nihil arrogare ualeamus, ne inflati incidamus in laqueum diaboli: sed hanc munificentiam suam non impartit oscitantibus, non auersis, non aspernantibus, sed instanter cum fide postulantibus, seque totos pro sua uirili accomodantibus diuinæ benignitati. Clamat propheta: Cor mundum crea in me deus: sed si nullam hic industriam nostram requireret dominus, non admoneret per Ezechielem prophetam: Facite uobis cor nouum & spiritū nouum. Corde sapimus, spiritu loquimur. Nec Salomon diceret: Hominis est præparare cor, & domini gubernare linguam. Nec Roboam scriptura uicio uerteret, quod cor suum non præparasset ut quæreret dominum. Nec baptista Christi *πρόδρομος* iuxta uaticinium Esaïæ clamaret in deserto: Parate uiam domini, rectas facite semitas eius. A patre luminum proficiscitur omne datum optimum & omne donum perfectum, à quo uelut à summo fonte manant omnia quæ sunt: sed quemadmodum ille dicitur sibi peperisse morbum, qui medico admonenti non obtemperauit: & quemadmodum morbo mederi dicitur, qui medici implorauit opem, eique sese curandum tradidit: ita quodammodo facit sibi cor nouum, qui se non subtrahit gratiæ diuinæ ad meliora uocanti, qui stanti ante ostium & pulsanti aperit: & is præparat domino uenienti uiam, qui agnoscit morbum, ac medicum uenientem comiter excipit, qui pharmacum admouenti semet obedienter accommodat. nam hoc est quodammodo iuuare iuuantem, & operanti cooperari. Sicut qui medicum reiecit, se perdidisse dicitur: ita qui medico fideli sese commisit, uitam suam seruasse dicitur: non quod ipse sibi salutem præstare potuerit, sed quod præstare uolentem non reppulit. Neque uerò hæc nostra uel obedientia uel industriola, si qua omnino nostra est, tantum habet momenti, ut non totum acceptum ferre debeamus numinis munificentiae: sed nisi accedat hæc quantulacumque est opella nostra, fit, ut totum malum imputetur inertiae nostræ, qui tot modis undique prouocanti bonitati diuinæ defuerimus. Olim quū dominus consultus iuberet Iudæos impetere hostem, pollicens uictoriam, ipsi nihilo segnius armabant sese, & quicquid ad uictoriam parandam pertinebat præparabant, nec diffisi promissis oraculi, nec in suis uiribus uictoriæ spem collocantes, sed hoc agentes, ne per socordiam suam dei promissis redderentur indigni, quemadmodum enim Niniuitæ submittentes sese ad poenitentiam, coegerunt, ut ita loquar, deum canere palinodiam, ac mutare promulgatam sententiam, ira uersa in misericordiam: ita qui promptam & inuitantem dei benignitatem

e 2 uel

1. Timoth. 5

Ezechiel. 19

Esa. 40

Iacob. 1

uel reſciant, uel ingrati tenent, cogunt illum præter naturã suam, sua dona uel negare, uel reſciscere, ac pro liberalitate spreta minas intentare: siquidem dei natura est omnibus benefacere. Quòd si priscis illis seculis quibus uel Iudaicæ gentis duricies, uel ecclesiæ adhuc lactentis infantia miracula requirebat, Israelitæ suam operam non subtrahebant promissis diuinis, & **1. Cor. 14** Apostolus, ut dictum est, prouocat ad studium scripturarũ, ingenuè profitens, quòd spiritus prophetarum prophetis subiecti sunt: quanto minus hisce temporibus posteaquã Euangelica fides iam adulta, & ad perfectam ætatem confirmata, nec oracula moratur nec prodigia, pro oraculis habens scripturam canonicam, pro miraculis fidem, ac iuxta prophetã Esaiam: *Lcx domini ligata & signata in cordibus nostris, nobis potior est omnibus uiuorum ac mortuorũ responsis, conuenit, ut somnolenti expectemus donec gratia spiritus oscitantibus illabatur.* Nostra industria nõ minuet energiam spiritus, tantum absit nostri fiducia, sed successum omnem illi tribuamus, qui solus prosperat actus hominũ. Imò si cœlestis gratia superueniens reperit in nobis, siue naturæ dotes aliquas, puta corporis salubritatem, os uocale, linguam articulatam, ingenium uelox, memoriam fidelem: siue facultatem aliquã humana partam industria, ueluti colligendi argutiam quam præstat dialectica, dicendi uim quam confert rhetorica, naturalium rerum cognitionem quam præstat physica: eas non adimit, sed perficit, uertens in usum pietatis & gloriam Christi. Paulus ecclesiæ persequutor, magno studio didicit legem ad pedes Gamalielis: hanc cognitionem prius exitialem, spiritus superueniens absoluit, & uertit in uberrimum Euangelij fructum. Idem uidetur natura fuisse compositus ad dicendum, præſenti animo, feruenti ingenio, lingua expedita: unde Barnaba tacente, qui Iuppiter creditus est, ipse dictus est Mercurius, quòd esset dux uerbi. At spiritus accessio, nec Barnabæ minuit autoritatẽ, ac dignitatem quam uultu præ se ferebat, nec Paulo suas dotes ademit. Cypriani facundia, non mediocriter illustrauit ecclesiam Christi: at eam sibi pararat, etiamnum Idolis pro deo seruiens hanc igitur non ademit spiritus, sed perficit. Similiter diuus Augustinus rhetoricam ac philosophiam in paganismo didicit, in hæresi Manicheorũ exercuit, Neutrum illi ademit spiritus, sed quod erat imperfectum absoluit, illud etiam ipsum quod in eo sceleratũ erat, uertens in lucrum ecclesiæ. Nisi enim aliquando cum Manicheis insanisset, nec tam euidenter prodidisset, nec tam efficaciter redarguisset illorum insaniam. Est igitur parentum aut educatorum, si quem Ecclesiastæ muneri destinarunt, à primis statim annis organũ spiritui sancto præparare, moribus ac disciplinis instituere ijs præsertim, quæ propius ad docendi faciunt facultatem. Quemadmodũ enim non incite dixit quidam, eum eruditum appellandum esse, non qui didicerit plurima, sed qui optima maximeq; necessaria: ita non est necesse, ut futurus

*Dotes humane
nas perficit
spiritus*

1. Cor. 14

*Optima ac
necessaria di
scenda non
omnia*

turus Ecclesiastes in quibuslibet consumat operam atque ætatem, quæ fugax est ac brevis, etiamsi contingat senectus, quæ non ita multis concessa est: sed ea primum ac potissimum discat, quæ ad docendi munus sunt accommodatissima. Ea cuiusmodi sint partim aliàs commonstrauimus, partim in hoc opere, quum erit opportunum indicabimus. neque enim eisdem rationibus educantur, qui instituuntur ad palæstram, & qui ad agriculturam, ad nauticam: qui ad militiam, & qui ad gerendum magistratum. Rursus qui ad medicinam, qui ad forenses causas, & qui ad aulica ministeria: Quod si filij huius seculi tam uigilanter ac prudenter instituunt suos ad uulgares ac sordidas functiones, & si populari sibilo exploditur, qui ad has sese ingerit imperitus: quanta cura oportet ad hoc munus omnium ut pulcherrimum ita difficillimum præparari. Si quis nunc stiuæ manum admoueat, eius artis indoctus, nonne statim irrisus abiicitur? Si quis oborta tempestate clauum arripiat artis nauclericæ rudis, nonne protinus à uectoribus iratis imperitur, periclitans ne in mare deturbetur? Docendi gratia ueniam ad humiliora. si quis ad choream accedit ignarus saltationis gallicæ apud Gallos, germanicæ apud Germanos, Italicæ apud Italos, nonne protinus omnium risu excipitur? & impudens habetur, qui ludit aleam ignarus legum ac morum quos habet ea disciplina. Et occiditur interdum, qui gladiatorium ludum ingressus per imperitiam peccat aduersus eius artis præcepta. Quàm igitur sunt præpostera mortalium iudicia, qui quoslibet admittunt ad munus angelicum uerius quàm humanum, homines nec domitis affectibus, nec pueros à uitijs, nec instructos literis, nec afflatos spiritu, nec fide stabiles, nec charitate feruentes, non addam, nec sobrios, nec sani cerebri. Satis est habere uestem cineraceam, pullum aut candidum pallium. Atqui non statim ad militiam ascribitur, qui gestat galeam aut lorica, nec protinus clauo admouetur, qui uestem habet nauticam, nec domum extruendam comittimus ei quisquis habet ferram aut securim, sed diligenter inquirimus qualis sit artifex, & quæ sint illius opera. Nunc in suggestum, hoc est in cathedram plusquàm regiam insiliunt nulla institutione ad hoc munus præparati, qui petfricta fronte uoluant linguam, intendant uocem, detonantes quicquid in buccam uenerit, aut quicquid eis præscriptum sit ab indoctis, aut quicquid humanus dictauerit affectus: ut ne interim eos commemorem, quos, heu nimium frequenter audimus, ita loquentes, ut illorum oratio nihil spiret nisi adulationem, gloriam, ac quæstum, & quod his deterius est, odium & liuorem proximi, idcirco tam euidenter, ut populus interdum quamuis crassus & rudis surgat, ac dicentem deserat. Nec mirum, in theatro exploditur histrio, qui gerens personam Agamemnonis, Therstien gestu representet. Hoc enim nunc tantum licet multitudini, iam olim sublato more applaudendi, acclamandi, exhibilandi, atque explodendi, qui à prophanis

*Ecclesiaste
Summa sum-
mo docere*

gentium concionibus, ac theatris ductus, diu hæsit in concionibus ecclesiasticis. Quo magis detestandi sunt qui non uerentur abuti, & sacri loci reuerentia, & plebis religioso silentio, & uerbi diuini autoritate. Multo aliud est de plaustro aut de mensa loqui, aliud è sacro suggesto cœlestem docere philosophiam. Quo sacratior est functio, hoc maior est fungentis dignitas: at quo maior est dignitas, hoc maiore circumsp̄ctione peragenda res est. In politica hierarchia prima est regum dignitas, inter munia uero regia nullum est magnificentius, quàm quum pro tribunali sedens cognoscit causas, aut pro concione suadet ea quæ pertinent ad Reipub. tranquillitatem. In ecclesiastica hierarchia summa est episcoporum dignitas, quorum quum multæ sint functiones, in queis præcipuæ sunt administratio sacramentorum, & doctrina spiritualis, in fastigio dignitatis uersatur, quoties animos populi pascit carne & sanguine Christi quod est uerbum dei. Olim baptizabant Apostolorum discipuli, quemadmodum dominus Iesus non ipse baptizabat, sed Apostoli in eius nomine tingebant, ipse per se docebat: & subolescente ecclesia, aliquamdiu in templis nemo concionabatur præter episcopum: post docendi uices in presbyteros delatæ sunt, sed eximios, nec id perpetuò, sed si quando contigisset episcopus sermonis uulgaris parum peritus, alioqui uir pius & doctus, quod accidit Augustino sub Valeriano, natione græco, & ob id in latino sermone minus expedito: sed Augustino ob muneris dignitatem tantus est habitus honos, ut uiuente adhuc episcopo, resideret in episcopi cathedra: aut si negocijs urgentibus absentia morbus uicarij postulet operam uicariam. Nunc tamen pars hæc passim monachis ac presbyteris delegatur, tamen quisquis ad eum locum conscendit meminisse debet, sese uersari in munere, quod longe superat regiam dignitatem, & quod in episcopo, regibus omnibus maiore, sanè quod ad officij pertinet sublimitatem, primarium est. Hæc oratio illuc spectat, non ut sibi cristas sumat, qui concionatur: sed ut sepositis humanis affectibus, ingenti religione ac synceritate respondeat muneris amplitudini. Epaminondas uilem & contemptum magistratum sibi populi suffragijs contumeliæ gratia delegatum ita gessit, ut post ceperit pro magnifico ambiri munere. Merito laudatur ab Ethnicis Ethnicus, qui contemptæ functioni, suis uirtutibus dignitatem addidit, Sed quid laudis mereatur Christianus, qui minus per se honorificentissimū male gerendo uile reddit & contemptibile. Post ipsum deum nihil habet ecclesia sanctius, salubrius, uenerabilius, ac sublimius quàm uerbum dei, hoc est scripturam canonicam. Quemadmodum autem dominus in prophetia queritur nomen suum ignominiosum fieri ac male audire inter gentes, obi mp̄ios mores profitentiū: ita iure optimo queri posset, Ecclesiastarū uitio munus illud sacrosanctum reddi aspernabile. Quin & huius seculi reges ad suam existimant contumeliam pertinere

nere, si legati præter decorum aliquid admiserint: proinde quo maior est is à quo mittuntur, quoq; grauius est negocium quod mandatur, hoc illi diligentius aduigilant, ut & principis dignitati, & delegatæ causæ magnitudini respondeant. At quod sæpe dicendum est, inter omnes humanæ uitæ functiones, nulla grauior, nulla splendidior, adde nulla periculosior, quàm Ecclesiastæ. Si quæris unde missus sit: ab eo principe, qui condidit, sustinet & gubernat uniuersa. Quid habeat in mandatis: ut illius populum doceat philosophiam cœlestem. Nec igitur de matrimonio conciliando, aut de ditione uindicanda, nec de pangendo inter duos potentes fœdere: sed hoc agitur, ut quamplurimæ animæ despondeantur Christo, tam feruido amatori, ut pro his mori non dubitauerit, agitur ne quod Christus redemit suo sanguine, occupet sibi Satanas, ne lupi deuorent gregem domini, ne populus Christianus desciscat ab Imperatore suo, cui semel nomen dedit in baptismo. Hæc autem legatio sic commissæ est pastoribus, ut si nihil præterierunt officij sui, nihil tamen hinc laudis arrogant sibi, quòd quicquid gerunt, alieno nomine, alienis præsijs atq; auspicijs gerant, Contra si perperam obierunt legationem, omne damnum ipsis imputetur. Hanc legem dominus per Ezechielem præscripsit Euangelistæ, ut si ipso in officio delegato cessante, uel impius non fuerit conuersus ad pœnitentiam, uel iustus auersus fuerit ad impietatem, quum illum allicere debuerit, hunc retinere, ambo simul moriantur, & impius ob admissam impietatem, & Ecclesiastes, ob neglectum officium. Et apud eundem prophetam minatur se requisiturum oues suas de manu pastorum, qui neglecto grege scipos pascebant, ton dentes, emulgentes, ac laniantes oues, quum earum nullam habeant curam. Quam igitur paradifum sibi promittunt isti, qui multorum ouilium suscepta cura, quatuor aut quinque episcopatibus onusti, ne cogitant quidem de pascendo, sed pro pastoribus agunt depastores, ac de prouentu ouium erigunt satraparum palatia, apparant quotidie mensas Siculas aut potius Sybariticas, alunt equos militares, alunt concubinas, alunt famulitium ipsis prophanis principibus ambitiosius. Trifariam autem peccat legatus, si uel non peragit ea quæ accepit in mandatis, uel obiter aliquid agit, quod commissum non erat, uel alioqui in moribus aliquid ostendit, quod leganti pariat ignominiam, qui tali oratori negocium suum commiserit. Qui doctoris locum occupat, & censum accipit, nec docet, iuxta primum modum peccat: qui sic docet uerbum dei, ut humana quædam admisceat dogmata, aut qui professus se militem ac ducem Christi, implicatur secularibus negocijs, colens principum aulas, non ut eis impartiat salubria consilia, sed ut omnium horarum socium præbeat, in conuiujs, in alea, in choreis, in uenatu, in nugis, is peccat iuxta secundum modum. Qui sat uigilanter citraque errorem prædicat Euangelium, sed impure uiuendo fidem abrogat doctrinæ suæ,

Ezech. 3

Ezech. 34

Legatus trifariam peccat

Esa. 56 peccat iuxta tertiū modum. Qui primi ordinis sunt eos propheticus sermo
Canes muti uocat canes mutos non ualentes latrare. In externis rebus, aliud est pastor,
 aliud canis: in hac materia idem sunt. Vident prædonē noctēs ac dies ob-
 ambulātem, & uenantem quem deuoret, uident lupos irruentes in ouile
 dominicum, nec habent uocem qua furem abigant ac prodant, qua lupos
 absterreant, atque utinam interdum non habeant uocem, qua prædones
Zachar. xi ac lupos inuitent. Huiusmodi pastores Zacharias appellat Idola, hoc est
 statuas ac simulachra, speciem modo summam pastorum præ se ferentia,
 cæterum nec mente, nec uoce prædita. Si cultum inspicias, si titulum incau-
 te, si decimas exigentes uideas, pastores esse dicas: si pro conscientie medi-
 cina requiras salubre animæ consilium, si admonitiōē, si consolationem,
 si sacræ doctrinæ pabulum, plusquam statuas esse dicas, quæ adorari uol-
 unt, benemereri nesciunt. At paulo ante apud eundem prophetam domi-
 nus negat esset pastorem in Israel: nec enim pastoris meretur nomen, qui
Pastor malus
non pastor gregi nihil adfert utilitatis. Inutilem pastore huius uerbis describit propheta:
 Ecce ego suscitabo pastorem in terra, qui derelicta non uisitabit, dispersum
 non quæret, & contritum non sanabit, & id quod stat non enutriet, & car-
 nes pinguium comedet, & ungulas eorū dissoluet. Ac protinus in tale mon-
 strum exclamat uox irati dei: O pastor & idolum, & derelinquens gregem.
 Huic pastori stulto nihil obicitur nisi silentiū & neglecta cura gregis, cum
 è prouentu gregis ipse pascatur, pro pastore depastorem agens. Et tamen
 audi grauiſſimas domini minas: Gladius, inquit, super brachium eius, & su-
 per oculum dextrum eius. Brachium eius ariditate siccabitur, & oculis eius
 dexter tenebescens obscurabitur. Hunc pastorem propheta stultum ap-
 pellat, qui sibi uidetur esse aliquid, quum nihil sit nisi simulacrum: arrogat
 sibi potentiam, dum effulminat in subditos, arrogat sibi prudentiam huius
 mundi, sed utroque priuabitur, amputato brachio, & obscurato oculo. Se-
Actio præter-
missa cundæ classis sunt in quos cōpetit actio *παραπροβείας*, id est, secus quā
 oportet obitæ legationis. Nec hic uno peccatur modo, quemadmodū paulo
 ante dicere cœperam. Primum si qua pars ex mandatis prætermittitur:
 dein si quid legatus præter mandata de suo addit: præterea si recepta le-
 gatione principis, obiter aliquid agit, siue quod sit indignum eo qui regis
 personam sustinet, siue quod alienum sit, & à curando eo quod legatum est
 auocet. Inter *παραπροβείας* crimina cōmemoratur & illud, si munus ab
 his ad quos missus est acceperit, præter illa mediocria, quæ honoris gratia
 solita sunt dari legatis: ueluti si acceperit ditionem aliquam, aut opimum sa-
 cerdotium, aut census annuos non exiles. Primo modo peccant qui tenui-
 bus seuerè prædicāt legem dei, potentibus muti, aut, quod turpius est, adu-
 lantes: in quos destomachatur Esaias ix. sub ænigmate capitis & caudæ
 incuruantis ac deprauantis. Apud plebeculam clamant obediendum con-
 stitutio

stitutionibus principum & episcoporum sub pœna gehennæ: apud principes aut muti sunt, aut loquuntur ad gratiam. princeps, inquit, est supra legem: princeps ex certa scientia & plenaria potestate nihil non potest: omnia bona ciuū sunt principis si exigat, nec est populi disquirere quare exigat. Atqui Christus in nullos uociferatur seuerius, quàm in diuites, in scribas & pharisæos populi moderatores, non ignarus & in populo esse adulteros, auaros, ebrios & ganeones. Non hæc dixerim, quòd eos probandos existimem, qui seditiosis & intempestiuis clamoribus exasperat principum animos. Aliud conueniebat ueteris legis prophetæ, aliud decet euangelicū doctorem: nec eadem congruunt homini euangelistæ, qui peccator admonet peccatores, quæ Christo, in quem nullus omnino delicti neuus hærebat. Alijs aliter aperienda ueritas, pro temporum ac personarum ratione, nulli tamen subtrahenda est, quū res postulat, ut cum Paulo liceat gloriari, qui sic testificatur apud Ephesios: Scitis quòd nihil subtraxerim utilium, quo minus annunciarem uobis, & docerem uos publice. Nec leuior est eorum culpa, qui de suo addunt, quàm qui de diuinis subtrahunt: Nam interdum cælare uerum, phas est, uel quum indignus est auditor, uel quum nondum est docilis mysterij. Cæterum humana miscere diuinis quasi paria, sacrilegij genus est, toties hoc prohibente scriptura, uelut Deuteronomij quarto: Non addetis ad uerbum quod uobis loquor, nec auferetis ex eo. Dira minitatur & in Apocalypsi spiritus sanctus, qui adicerit aut detraxerit aliquid uerbis prophetis. Non diminuit autem, qui quædam in præsens tempus referuat, dispensandi prudentia: nec addit, qui scripturam suapte natura fœcundam ad uarios sensus accõmodat (qua de re suo loco nonnihil dicemus) modo pios & utiles, Nec addit, qui è uerbis scripturæ sensum interpretatur, pium quidem illum, sed quem fortè spiritus sanctus illis uerbis non expressit, modo adsit simplex animus facile cessurus, si quis germanū intellectum docuerit. Quis igitur addit? Qui constitutiones merè humanas æquat præceptis diuinis, qui scripturæ uerba sciens detorquet ad sensum impium aut hæreticū, qui apud imperitos citat è canonica scriptura quod illic nusquam reperitur, Qui Platonem aut Aristotelem non minore supercilio citat quàm Esaiam aut Paulum: non quòd ueritas non sit Christi ubicunque reperta fuerit, sed quòd de uerbis humanis dubitare licet, de diuinis non item. Aristoteles docet, uxorem oportere morigeram esse uiro, uerum hoc non eo rectum est, quia præcepit Aristoteles, sed quia sic dicitur lex naturalis pariter & diuina: at quicquid deus præcipit, ideo rectum est, quia præceptum à domino est. Seruus audit in Comœdia: Quis te isthæc iussit loqui? Quòd si legibus agitur cum ijs, qui tempore legationis uel principis uel Reipub. nomine susceptæ, negociantur aut simile quiddam agunt: quid dicendum de ijs, qui suscepto Ecclesiastæ munere, quod totum hominis pectus

A. 128

Addere ac di
minuere quidTerentius in
Phormione

nis pectus totasq; animi vires requirit, non negociantur modo, sed & fœnerant & belligerantur, atque ad sordida etiam ministeria semet abijciunt, pudet referre, dum exigua mercede conducti præsumunt culinæ diuitum, dum canum uenaticorū, & auium aucupum assiduam curam gerunt. At inquires, isti non sunt Ecclesiastæ, tantum presbyteri sunt. uerum olim omnium presbyterorum erat docere Euangelium, huc certè omnes debent incumbere, ut si res poscat, ad docendi munus ascisci possint. An igitur rem tantā molienti superest tempus, quod impendat negocijs superuacaneis, quæ ut iam turpia non sint, certè hoc ipso perniciose sunt quod auocant à curis necessarijs, indecora, quod huic personæ non conuenit ea saltatio, criminalia, quod his inuoluti, non præstant operam domino quam debent, audituri serui nequam, quum ad exactam illam rationem uentum fuerit. Quod si in humanis legationibus tanta requiritur integritas, ut in crimen uocetur accepisse munus amplum ab ijs ad quos mittuntur, quid dicendum de ijs, qui populum quem docent expilant, qui testamenta captant, qui opes, qui mundi gloriam uenantur, quum Paulus tam insignis Ecclesiastes dicat: Habentes uictum & uestitum, his contenti sumus. Quanquam ille apud Corinthios ac Thessalonicenses plus hoc præstitit, suis manibus sibi parans uictum, quo gratis doceret Euangelium. Scriptura uetat obligari os boui trituranti, & Apostolus agnoscit æquum esse, ne quis militet suis stipendijs.

Gal. fatetur operariū esse dignum mercede sua, & Galatis scribens iubet, ut qui catechizatur ac docetur, catechizanti communicet, sed addit, in omnibus bonis. Cæterum ditari in hoc seculo seruum dei, bonum non est, & mundi gloria deliniri bonum non est, & splendidis conuiujs saginari bonum non est. Hæc igitur accipere à populo crimen est. In plerisque locis præscripta sunt concionatoribus sua salaria, quæ ad mundiciem uitæ sufficiunt, modo frugi sint & sobrii: datur stipendium Ecclesiastis non conuiuatoribus, non Iatrapis, non scortorum aut equorum altoribus, hoc oportet eos esse contentos, præsertim quum expectent inæstimabile stipendium ab eo cuius negocium gerunt, uitam æternam. Quanquam dominus pollicitus est se & illa adiecturū, quæ ad corporis necessitatem pertinent, ijs qui toto pectore quærunt regnum dei. Dei regnum est Euangelij prouentus. Postremò inter mundanos si qui prius parum frugi fuerant, & dissolutius uixerant, suscepta legatione componunt sese, omnes ingenij uires aduocant, ac uelut aliam sumunt personam, quo muneri delegato respondeant: quanto magis oportet eandem adhibere sollicitudinē, qui legatione fungitur pro Christo, ut per illum mundum reconciliet patri, quemadmodum ad Corinthios scripsit Paulus: Omnia autem ex deo, qui nos reconciliauit sibi per Christum, & dedit nobis ministeriū reconciliationis, quoniam deus erat in ipso, mundum reconcilians sibi, non reputans illis delicta ipsorum, & posuit in nobis

*2. Cor. 5
Legatus dei
Ecclesiastes*

nobis uerbum reconciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam deo exhortante per nos. Quum audis omnia ex deo, agnoscis dignitatem legantis: quum audis, qui nos reconciliauit sibi per Christum, audis sublime legationis argumentum, atque etiam plausibile: quum audis, & posuit in nobis uerbum reconciliationis, agnoscis ineuitabile mandatū. A patre deo mitteris, pro filio dei, adfers nuncium multo lætissimum, de pace facta cum deo filioque eius: tuæ partes sunt persuadere singulis & uniuersis, qui in Christo collocarunt fiduciam, per eum gratis condonari peccata uitæ superioris omnia, uocari insuper ad hæreditatē uitæ cœlestis cum Christo, modò per illum resuscitati, posthac ambulent in nouitate uitæ. Similiter scribit Ephesijs: Vt detur mihi, inquit, sermo in apertione oris mei, cum fiducia notum facere mysterium Euangelij, pro quo legatione fungor in catena hac. Et qui tam arduam, tam magnificam, tam plausibilem suscepit legationem, non se componet, & omnem solitudinem aduocabit, ut bona fide, ut decenter, ut feliciter delegatum munus obeat: aut committet etiam, ut suis moribus, & sibi fidem abroget, & functionem dedecoret, & legantis iram in se prouocet, & Christo suum lucrum interuertat: An potius hoc aget, ut uitæ sanctimonia, delegatam functionem cōmendabilem reddat. Paulus honorificat Euangelium suum: Vobis enim dico gentibus, quatenus sum gentium Apostolus, ministerium meum honorifico, si quomodo ad æmulandum prouocem carnem meam, & saluos faciam aliquos ex illis. Sed quomodo Paulus glorificat functionem suam: non numero equorum, non strepitu apparatusque famulorum, quod solent huius mundi legati: sed quòd studio lucri faciendi quamplurimos omnia fit omnibus, omnium se seruum facit, quòd gratis, hoc est, ut illius utar uerbo, ἀδίαπτου νοῦ administrat Euangelium, quòd undiquaque circumspēctus est, ne quod offendiculū ponat Euangelio, quòd inter tot afflictiones, carceres, ac mortes, constanti alacritate prædicat Christum. Ad hoc egregium exemplar oportet omnes Ecclesiastas properare pro sua quenque uirili, & huc à tenebris educandi sunt, qui huic muneri destinantur. At non est, inquis, ambigua dignitas, nec quisquam eam prouinciam debet capessere, nisi uocatus tanquam Aaron. Sed aliud est ambire dignitatem humano affectu, aliud est ardere desiderio benemerendi de plurimis: rursus aliud est sese præparare pulcherrimæ functioni, si fortè uocetur, aliud est nullo delegante prouinciam inuadere. Apostolus ait: Qui episcopatū desiderat, bonum opus desiderat. Siquidem officij nomen est non dignitatis episcopus, & militare uerbum est episcopus, hinc dictum, quòd qui se profitetur ducem exercitus, ἐπισκοπεῖν id est, dispicere debet, nequid desit sui uexilli militibus. Unde & Homerus Hectorem ἐπίσκοπον, Agamemnonem Imperatorem ῥημίνα λαῶν appellat, id est, populi pastorem. Laudatur igitur ore Pauli, qui officium

Rom. 15

Honorificare
Euangelium
quid sitEcclesiaste
munus desir
derare non
est uitium

officium egregium desiderat, modo simul & illa curet, quæ requiruntur ad gerendum officium. Horum enim protinus subtexitur catalogus, oportet episcopum irreprehensibile esse &c. Bonum opus desiderare charitatis est, dignitas comitatur ultro, non affectatur: & ea ipsa quæ contigit, tota uertitur in Christi gloriam. Qui sacerdotium ambit, ut quotannis accipiat quindecim milia, ut equis quadraginta stipatus incedat, ut ciuitates & arces occupet, ut dux aut comes appelletur, non desiderat opus, sed opes: sed qui in hoc mortificat carnem suam cum uitijs & concupiscentijs, qui prijs studijs in hoc colligit robur spiritus, qui in hoc instruit pectus suum salutifera doctrina, ut citra reprehensionē annunciet populo ueritatem ac legem Euangelicam, is teuera desiderat opus omnium maximum deoq; gratissimum, sed idem omnium difficillimum. Difficillimum est autem, non ob id tantum, quod ardua sit philosophia quam docet, quod populus belua sit multorum capitum, quod in omni hominum genere plures mali quàm boni, quod multi uocati pauci electi: uerum etiam multo magis quod Ecclesiastæ totum hoc negotium, non armis, non tormentis aut carceribus, sed lingua gerendum sit, non sæuitia sed mansuetudine, non uolentia sed persuasione, non infligendis malis sed perferendis, non occidendo sed mortem optetendo pro ouibus. Nimirum hæc prouincia sublimem animū, ac pectus eximia quadam philosophia instructum requirit. Hoc uidelicet est illud quod propheta uocat linguam eruditam, beatus Paulus *ἡ δόξα τῆς ἐννοίας*, id est, ad docendum appositum esse. Ad docendum diuina nemo idoneus est, nisi doctus diuinitus. Sed lugendum est, quod præposterè rebus humanis ac leuioris momenti longè maiorem curam adhibemus, quàm ijs unde pendet hominum æterna felicitas. Qua de re sæpius queri compellor, quia sine fine modoq; peccatur hoc uitio. Scio dictum à domino, filios huius seculi prudentiores esse in sua generatione quàm filios lucis, sed nos Christiani, quibus illuxit sol iustitiæ Christus, quibus effulsit ueritas Euangelica, non sumus filij noctis neque tenebrarū, sed filij diei: quo turpius est, in nobis inueniri non minus præpostera iudicia. Quis locat arandū agrum colono, ni prius cognouerit illum ad agricolationē exercitatum? Quis conducit uinitorem uitis colendæ rudem? Quis committit currum aurigandi imperito? Quis committit equos suos huius artis ignaro? Quid loquor de equis? porcorum gregem non cuius cōmittimus, sed fidelem, uigilantem, ac peritum requirimus subulcum. In rebus friuolis tam sollicitè deligimus, & domini gregem nullo delectu cuiuslibet concredimus. Simili socordia fit, quod maiores delectu pleriq; potentes eligunt, quibus committant equos suos alendos, quàm quibus liberos educandos. Principes sæpe negligentiore cura committunt magistratum quàm aucupium. Sed quod de delectu diximus, ad principes, episcopos, ac sacerdotiorū patronos magis pertinet.

Verum

*Ecclesiastes
lingua rem
gerit*

*Deligendus
Ecclesiastes*

Verum aliorū in suscipiendis functionibus diuinis præposterus est pudor. Si quis gladiatori dicat: Esto nauclerus, Respondebit: Qui possum? Mare nunquam uidi, non est res harenæ meæ. Si quis nauclero dicat: Esto medicus, cura ciuium morbos: recusaturus sit, negans sibi lectum Hippocratem aut Galenum. Si quis agricolæ dicat: Extrue mihi domū. Responsurus est: Ego aratrum ducere didici, non asciam, securim aut amussim. Et tamen ingerunt sese ad sacerdotiū, ad pastoris dignitatem, qui multo minus idonei sunt ad prouinciam quam suscipiunt, quàm subulcus est ad regendam nauim, aut calcearius ad dandum pharmacum. Quis est tam impudens, ut pro architecto uelit haberi, qui nunquā celtem sumpsit in manum? Quis audet pictorem profiteri, qui nec colores terere nouit, nec penicillum ducere? Quis sibi sumit citharædi personam, qui musices planè rudis est? Et tamen inueniuntur, qui pastoris officium suscipiunt, qui sibi uindicant episcopi munera, nihilo aptiores, quàm si sambucam caloni aptaueris alto, ut inquit ille. Hic uideo quosdam responsuros, qui per alios facit, per se facere uidetur: sic reges nauigant, sic diuites ædificant. Fateor, uerum nec illi uocantur naucleri, nec hi architecti: at quidam sacerdotes quum nihil habeant sacerdote dignum, tamen hoc titulo se iactant, honorem ac censum sacerdotibus debitum exigunt, dici uolunt & haberi quod non sunt. Tales diuus Hieronymus alicubi exponens Malachiam admonet his uerbis: Sacerdos qui ignorantiam in cæteris diligentem, in scripturis sanctis obtenderit negligentem, frustra iactat dignitatem, cuius opera non exhibet. Sed hisce temporibus episcopi quidam aliquo colore sunt excusandi, qua de re paulo post nonnihil dicemus: uix tamen inuenio quo colore possint excusari, qui sacerdotia sacerdotijs accumulunt, item pastores qui per uicarium redemptorem, rursus uicarius qui per uicarium, usq; ad tertium aut quartum uicarium præstat officium suum, imò ne præstat quidem, quoties, ut ferè fit, postremus uicarius omnium est deterrimus. Sed hæc de episcopis ac sacerdotibus uetus querela est, quam hic renouare non est huius instituti, præsertim hisce temporibus, quibus adeò malis sacerdotibus nullus habetur honos, ut boni quoq; contemnantur à laicis. Si proficit admonitio, satis admoniti sunt in scripturis canonicis, ac ueterum doctorum scriptis, in ipsis denique pontificum decretis. Illud hodie magis suadendum est, ut uniuersus populus uita in melius commutata, precibus assiduis à deo flagitet, ut principum & sacerdotum animos ad ea conuertat, quæ tum Christo grata sint, tum populo salutifera. Si populus præbeat se docilem, deus non patietur deesse doctores. Fit enim frequenter, ut ob duram populi ceruicem, deus pro principe immittat tyrannum, pro episcopo hypocritam, per quos flagellentur potius quàm curentur. Sic populo Israelitico pro Samuele iudice mitissimo flagitanti regem, dedit Saulem tyrannum. Nec improbatur

Vicarij con-
ducti

In caput
secundum

Postremus uica-
rius omnium
deterrimus

Malus pastor
datur ob re-
bellionem po-
puli

f quod

quod in sacris literis sub persona non probata dicitur: Qui regnare facit hypocritam propter peccata populi. Quod hic appellat hypocritā, Ezechiel uocauit Idolum & stultum pastorem, quem dominus profitetur se excitaturum, nimirum ob populi rebellionem. Et iuxta uaticinium Micheæ mittitur à domino spiritus mendax, qui decipiat Achab regem. Digni sunt ut per malos afflicti discant stultitiam suam, qui bene monentibus auscultare nolunt. Qui ueterū scripta torquent in sacerdotes & episcopos, meminisse deberēt nunc in quibusdam nationibus alium esse statum ecclesiæ, fortasse necessarijs de causis inductum. Germanorū feritas effecit, ut episcopi aduersus populi rebellionē, opibus, armis, arcibus, ac mundana ditione munirentur, quo multitudo quæ monitis salubribus parere nollet, uī metuq; mali coerceret. Apud Anglos nulla quidem episcopis aut abbatibus prophana ditio est, sed tamen bona pars opū est penes Ecclesiasticos. Arbitror idem esse apud Hispanos. Græci ueterem adhuc seruant frugalitatem, cuius non obscura uestigia & hodie uidere est in Italia, utcumq; iam olim irrupit ambitio strepitusq; prophanæ ditionis, idq; per eos potissimū, per quos aliorum cupiditates oportuit corripī. Optandum quidem esset ut omnes episcopi, nihil aliud essent quàm episcopi, spiritualibus armis instructi, spiritualibus diuitijs opulenti, & quo quisq; esset dignitate maior, hoc esset à curis mundanis liberior: uicissim populus esset tractabilis, ac talibus episcopis moriger. Verum Germanorū episcopis par est hoc nomine æquiores esse, quòd istud exemplum non ipsi reppererunt, sed à priscis usque seculis traditum acceperunt: adde quòd multorum præsulum ditio tam latè patet, ut si quammaxime forent expediti omnibus mundanis negocijs, non possent tamen in omnibus oppidis concionari, quum hodie una ciuitas complures requirat Ecclesiastas. Quo magis admiror si Mediolani, aut Constantino-

Episcopi Germanie

poli non fuit nisi unus episcopus ac doctor, illic Ambrosius, hic Chrysostomus. Et quemadmodum expedit ad arcenda schismata unum esse pontificem Romanum, qui præsideat ecclesijs omnibus: ita eadem ratione expedit, ut multæ ciuitates uni pareant episcopo, quem tamen deceret esse instructum sacris literis, ut & ipse nonnunquam concionetur, & alios asciscere ualeat ad hoc munus idoneos. Exemplū excitabit alios, iudicium submouebit in idoneos. Ac mea quidem sententia, talis episcopus maius operæ præcium fecerit, si sedulo per se suosq; aduigilet, ut singulis ecclesijs idonei pastores ac *δοκτικοί* præfiantur, palàm autem inutiles ab eo munere submoueantur, quàm si ipse concionandi negocio totus incumbat. Vt autem superpetat taliunquorum copia, illa conducent plurimum, si curet adolescentes bonæ spei in Academijs publicis erudiendos, & si neminem ad presbyterij gradum admittat, nisi qui de se non obscurum specimen dederit, fore ut aliquando bonum Ecclesiasten possit agere. Hic enim fons est, unde scaturit maxima

Episcoporum præcipue partes

maxima pars calamitatum ecclesiae. Episcopus in omnibus ecclesijs concionari non potest, unus tamen potest omnibus de fidei pastore prospicere: id licet subito fortasse non potest fieri, tamen sensim ac paulatim fieri poterit. Quod si quis contingat episcopus, qui magis idoneus sit ad administrandum quàm ad docendum, hac cura facile pensarit quod diminutum est. Huc autem maiore studio incumbet, si reputarit summum illum pastorem ipsi imputaturum, quicquid illi deliquerint, quibus suas uices delegauit. Inter omnes igitur curas hanc decet episcopis esse primam ac præcipuam. Cordati principes nihil diligentius accurant, quàm ut sibi parent fidos ac peritos belli duces quibus committant exercitum, quippe persuasi, ab his pendere belli fortunam: nec existimant grauem esse iacturam, si gregarius miles cadat & sine nomine uulgus, modo strenui duces sint incolumes: quanto magis aduigilandum, ut grex dominicus idoneos habeat pastores. non agitur res ludicra, sed periclitantur tot animarum milia, pro quibus liberandis Christus sanguinem suum fudit, pro quibus uiuificandis semet in mortem tradidit, sed in primis periclitatur ipse episcopus, de singulis ouibus domino rationem redditurus. Proinde si usquam sibi permittat episcopus cessare, alibi cesset potius: si delinquere, ubiuis delinquat potius quàm in hoc negocio longè omnium periculosissimo. Nec satis ad excusandum est argumenti, si dicat episcopus, isthuc uicarijs meis & officialibus delegauit, quandoquidem & horum integritas ipsi præstanda est, in quos si animaduertit, in peculatu deprehensos, quanto iustius puniendi sunt, qui hanc rem mala fide gesserunt. Non ab re fuerit hoc loco referre quid acciderit Dauidi quondam episcopo Traiectensi, ducis Philippi cognomento Boni filio: Vir erat apprime doctus, reicq; Theologicae peritus, quod in nobilibus & illius præsertim ditionis episcopis prophana ditione onustis perrarum est: audierat inter tam multos qui sacris initiabantur, paucissimos esse qui literas scirent. Visum est rem propius cognoscere: in aula, in quam admittebantur examinandi, iussit sibi poni cathedram, ipse singulis proposuit quæstiones pro gradus quem petebant dignitate, hypodiaconis futuris leuiore, diaconis aliquanto difficiliore, presbyteris theologicas. Quæris euentum? Submouit omnes exceptis tribus. Qui his rebus præesse solent, existimarunt ingens ecclesiae dedecus fore, si pro trecentis tres tantum initiarentur. Episcopus ut erat feruido ingenio respondit, maius fore dedecus ecclesiae, si in eam pro hominibus admitterentur asini, & omnibus asinis stolidiores. instabant ij quibus hinc aliquid emolumentum metitur, ut moderaretur sententiã, reputans hoc seculum non gignere Paulos aut Hieronymos, sed tales recipiendos quales ea ferret ætas. Perstitit episcopus, negans se requirere Paulos ac Hieronymos, sed asinos pro hominibus non admissurum. Hic confugiendum erat ad extremam machinam. Admota est. Quæ nam? Si quæ

f 2 cœpisti

*David episcopus
Traiectensis*

ceepisti, inquit, uisum est pertendere, salaria nobis augeas oportet, alio
 qui sine his asinis non est unde uiuamus. Hoc ariete deiectus est erectus
 ille præfulis animus. Atqui hic aries multis modis retundi poterat, Salaria
 uobis dantur non ad luxum & ambitionē; sed ad sobriam uitam, ad hanc
 sufficiunt quæ damus. Verum hoc dictum fortasse retorqueri poterat in
 episcopū, cui census ecclesiasticus datur ad mundum uictum, non ad satra-
 parum strepitum. Generosius igitur erat dicere: si quid usibus uestris decet,
 aliunde sarcietur, uel de meo censu, modò ne ecclesia talibus ministris con-
 taminetur. Periti belli duces malunt educere mediocrem manū, sed ad con-
 flictum idoneam, quàm numerosam inutilium militum turbam. Quid au-
 tem refert utrum ecclesia paucissimos habeat sacerdotes ad ecclesiasticam
 functionem idoneos, an infinitam inutilium turbam, qui citius onerent ec-
 clesiam quàm subleuent? Omnes ecclesiæ census desiderant, opus ecclesia-
 sticum pauci aut nulli desiderant: pasci desiderant non pasceri: subtrahe pa-
 bulum, & uidebis perpaucos ambire gradus ecclesiasticos. Quid quòd ec-
 clesia paucioribus haberet opus, si singuli necessarijs ac proprijs tantū fun-
 gerentur officijs. Diaconi recitarent sacram lectionem, presbyteri docerent
 Euangelium, & administrandis sacramētis adessent episcopis. Nunc ad ca-
 nendum consecrantur sacerdotes, quod olim erat laicorum, & ad missan-
 dum: utrunq; tolerabilius, si hæc tantum intra publica templa consisterent.
 Nunc in nōnullis regionibus singulæ domus priuatim habent sacellum ac
 sacerdotes: & passim, sicuti creantur à suffragijs episcopi, qui possint à quo-
 uis conduci episcopo, ita consecrantur presbyteri, nullo certo censu, sed qui
 uel à coriarij cuiuspiam uxore conducantur, ut dominæ in templum dedu-
 ctæ codicem porrigant ter flexo genu, & eandem simili ceremonia domum
 reducant. Atq; in hunc usum creantur, per saltum ut aiunt, idq; ante legit-
 mam ætatem, modò numeretur aliquid. Paulus uult adolescētiore uidas
 nubere, neque quaslibet recipi, sed eas modò quæ uerè uiduæ sunt, ne gra-
 uetur ecclesia. Quod in muliebribus ministerijs statuit Apostolus, cur non
 fiat idem in sublimioribus ordinibus, quæ magis grauant ecclesiam, ut non
 recipiantur diaconi nisi qui uerè diaconi sint, hoc est, ecclesiæ ministri, non
 admittantur presbyteri, nisi qui uerè presbyteri sint, uita puri, autoritate gra-
 ues, eruditione salubres. Nunc in nonnullis locis, si cadauer ambitiosi diu-
 tis sit efferendum, quantam uidemus presbyterorū turbam. Videas sexcen-
 tos ad manum esse qui canant lugubria, qui celebrent parentalia. Si prædi-
 candum Euangelium, quanta eorundem paucitas, ibi uix unum reperi-
 as. Qui bellum mouent ob negatas decimas, indignè ferentes ac fulmen etiam
 torquentes in illos qui fraudant ecclesias: quanto iustius in eos commoue-
 rentur, qui quum luxurientur ecclesiæ stipendijs, grauant ac dedecorant ec-
 clesiam uniuersam, non tantum apud populum Christianum, uerum etiam
 apud

*Turba sacer-
 dotum*

*etiam in his
 locis*

apud illos qui sunt extra ecclesiae consortium. Nam hi ex ministris ecclesiae uniuersam aestimant ecclesiam. Igitur episcopus qui ex animo fauet ecclesiae comodis, hic imprimis deberet aduigilare. Quod si fecerit, facile condonabitur, quod ipse non docet euangelicam philosophiam, & admittetur illud apud iureconsultos decantatum: qui per alium facit, per se facere uidetur. Nec absurdum uidebitur illud Comici senis consilium, qui quum uideret vicinum senem in agro assidue portantem aliquid, fodientem, arantem, ac sarrientem, sic illum admonuit: quod in opere faciundo operae consumis tuae, si sumas in illis exercendis plus agas. Itidem episcopus cuius late patet ditio, plus attulerit fructus, si totus in hoc sit, ut idoneos pastores praeficiat singulis ecclesijs, ac praefectos in officio contineat, quam si ipse unam aut alteram ecclesiam diligenter administraret. Haec cura non tantum impendenda est set oppidis, sed etiam uicis ac monasterijs. Vicorum ac pagorum sacerdotes, arbitror in priscis canonibus appellari Corepiscopos. Nam scribendum opinor Chorepiscopos, quod $\chi\omega\rho\alpha$ Graecis interdum rus aut agrum declarat. Quo rudior est agriculturalum populus, hoc magis eget a quo sale condiatur Euangelico. Et antiquitus monachi ac sacrae uirgines in templis communibus quotidie audiebant episcopum docentem. Nunc quoniam domi tenentur inclusae, curandum esset, ut domi habeant a quibus sacra doctrina doceantur, extimulentur, consolentur & admoneantur. Vnde alioqui uidemus in monasterijs etiam bonae disciplinae, pro uera pietate tantum superstitionis, pro charitate tantum frigoris ac languoris, nisi quod non pascuntur assidue uerbo dei. Hinc roboratur fides, hinc incalescit charitas, hinc effervescent uitae caelestis desiderium: sine his ciborum delectus, uestis, cantiones, caeteraquee ceremoniae, ad superstitionem tendunt uerius quam ad pietatem. Hic quaeso tecum cogites an cuius humeris tot ciuitatum, tot ecclesiarum cura incumbit, ocium habeat ad uenatum, aucupium, aleam, operosa conuiuia &c. Hoc quale sit domi quisque poterit aestimare. Modicae domus paterfamilias, cui sit uxor, liberi aliquot & famuli, quot curis distrahitur ut paucos contineat in officio, quum in hos habeat summum ius, non imperandi tantum, sed & includendi, & uerberandi, & abdicandi: quum episcopus quatenus est episcopus nullum ius habeat nisi docendi, monendi, obiurgandi, obsecrandi, & consolandi. Quod si nunc quoque singulis ciuitatibus singuli praesent episcopi, tamen hoc etiam negocium quam sit difficile copiose pariter & erudite declarat diuus Chrysostomus in libris quos conscripsit de sacerdotio. Scripsit ille quidem nondum episcopus, at iam pertractus ad hoc munus, uaticinium suum esse uerissimum, ipsa re expertus est. Vtinam autem hodie minor esset principum uolentia, clericorum rebellio, populi duricies, haereseon tumultus. Quantum igitur negocii credimus esse, cum praeter uicos & pagos, uiginti frequentes & amplae ciuitates uni

Vicani p
stores

virginet
includit

f ; tes uni

*Sacerdotiorū
pluralitas*

tes unī parent antistiti. Sit hoc leue, unius humeris imponuntur quatuor aut quinque tales episcopatus cum aliquot abbatibus annexis. Quis non fateatur hanc sarcinam esse maiorem humanis uiribus? Atqui hæc quoque conduplicatur prophanæ ditionis accessione. Cum primis arduum est præstare bonū regem, multo difficilius est præstare pium præulem uel unī ciuitati. Quam igitur grauem sarcinam portat, qui tot ciuitatibus, tot regionibus simul debet & bonum episcopum, & bonum principem? Hæc non ob id mihi cōmemorantur, ut suggillem nostri temporis episcopos, sed ut cōmonstrem, quanta ab illis requiratur sobrietas ac uigilantia. Quædā enim ex his honesto colore possunt excusari. Ut unī Metropolitano plures ciuitates committerentur, persuasit concordiæ studium ac seditionis metus: ut adderentur opes ac prophana ditio, cōpulis gentis feritas. Quales & hodie feruntur Hyberni, & olim fuit Germania ad arma promptior, quàm ad philosophiam, priusquàm Christi iugo ceruicem submitteret, ac liberalibus disciplinis mitesceret. Atque utinam nunc nulla extarent ueteris ferociæ uestigia. Hactenus igitur quod receptum est, & excusari potest, & ferri debet. Cæterum quòd unus plures ambit episcopatus, unus sacerdos plura sacerdotia, uix inuenio colorem quo excusem, nisi dixerimus, hoc non ex auidia, non ambitione, sed ex abundantia quadam charitatis proficisci, qua desiderant quamplurimis prodesse. Verum hæc quoque iam & palam & cum applausu fiunt. Nec ignoro, quàm uiolēta, quàm tyrannica res sit mos semel in publicum receptus usum. Proinde quando præstat hæc numini fatiscque relinquere, saltem illud omnibus cordi esse deberet, ut inter prophanas curas hæc non sit in postremis, ut munia quæ per se præstare non possunt, idoneis uiris delegent. Verum in hæc comitia non sunt admittendi pessimi consultores, priuatus affectus & auidia. Cognatus est qui petit *Διοίχου*, uincat propinquitatis affectum charitas sponsæ Christi. Si princeps obtrudit illum cui fauet, sit tibi prior summi principis ratio. Denique & huc ualeat potestatis magnitudo, ut irrumpere conantes arceas, ingressos expellas. Huc ualeant opes, ut de tuo si necesse fuerit quibusdā ecclesijs prouideas, ut generosam indolem præ se ferentes, benignitate prouehas, ut collegia studiorū in hoc peculiariter instituas, collapsa instaures, in quibus selecta ingenia formentur, non tantum ad disputandū, sed multo magis ad concionandū. Nunc enim fieri uidemus, ut ex ijs qui in diatribis theologicis diutius exercitati sunt, quamplurimi prodeant ad disputandum arguti, ad concionandum accomodi perquam pauci. Hic mihi succurrit uir omni memoria seculorum dignus Guilielmus Vuaramus archiepiscopus Cantuariensis, totius Angliæ primas, non ille quidē titulo, sed re theologus. erat enim iuris utriusque doctor, legationibus aliquot feliciter obuindis inclaruit, & Henrico regi eius nominis septimo, summæ prudentiæ principi

*Sacerdotia
sincere con
ferenda*

Guilhel. Vuaramus

principi, gratus charusq; factus est. His gradibus euectus est ad Cantuariensis ecclesiæ fastigium, cuius in ea insula prima est dignitas. Huic oneri per se grauissimo additum est aliud grauius. Coactus est suscipere Cancellarij munus, quod quidem apud Anglos planè regium est, atque huic uni honoris gratia quoties in publicum procedit, regia corona sceptro regio imposita gestatur. Nam hic est uelut oculus, os, ac dextra regis, supremusq; totius regni Britannici iudex. Hanc prouinciam annis compluribus tanta dexteritate gessit, ut diceres illum ei negotio natum, nulla alia teneri cura. Sed idem in his quæ spectabant ad religionem & ecclesiasticas functiones tam erat uigilans & attentus, ut diceres eum nulla externa cura distringi. Sufficiebat illi tempus ad religiosè persoluendū solemne precum pensum, ad sacrificandum ferè quotidie, ad audiendum præterea duo aut tria sacra, ad cognoscendas causas, ad excipiendas legationes, ad consulendum regi si quid in aula grauius extitisset, ad uisendas ecclesias, sicubi natum esset aliquid, quod moderatorem postularet, ad excipiendos conuiuas sæpe ducentos, deniq; lectioni suum dabatur ocium. Ad tam uarias curas uni sufficiebat & animus & tempus, cuius nullam portionem dabat uenatui, nullam alex, nullam inanibus fabulis, nullam luxui aut uoluptatibus. Pro his omnibus oblectamentis erat illi uel amœna quæpiam lectio, uel cum erudito uiro colloquium. Quanquam interdum episcopos, duces, & comites haberet conuiuas, semper tamen prandium intra spatium horæ finiebatur. In splendido apparatu, quem illa dignitas postulabat, dictu incredibile, quàm ipse nihil deliciarum attigerit. Raro gustabat uinum, plerunque iam tum septuagenarius bibebat pertenuem ceruisiam, quam illi biriam uocant, eamq; ipsam perparcè. Porrò quum quàm minimū ciborum sumeret, tamen comitate uultus ac sermonū festiuitate omne conuiuium exhilarabat. Vidisses eandem pransi & impransi sobrietatem. A cœnis in totum abstinēbat, aut si contigissent familiares amici, quorum de numero nos eramus, accumbebat quidem, sed ita ut penè nihil attingeret ciborum: si tales non dabantur, quod temporis cœnæ dandum erat, id uel precibus, uel lectioni impendebat. Atq; ut ipse leporibus scatebat mirè gratis, sed citra morsum atque ineptiam, ita liberioribus iocis amicorum delectabatur: à scurrilitate & obtrectatione tam abhorrebat, quàm quisquā ab angui. Sic ille uir eximius sibi faciebat dies abunde longos, quorum breuitatem multi causantur. Et tamen isti qui subinde queruntur ad seria negotia sibi deesse ocium, bonam diei partem, interdum & noctis perdunt in rebus non necessarijs. Verum ut eò redeam, cuius gratia interieci hunc sermonem, erat illi iuxta morem horum temporū necessum præter familiā, quam alere cogebat numerosissimā, aulæ regię, totius regni negocijs etiam prophanis dare operam, nec ibi moribus hodie receptum est, ut summi præsules concionentur,

f 4 tamen

tamen quod in hoc officij genere diminutū erat, abunde pensabat gemina-
 uigilantia, partim prospiciens ne quis inutilis ad dominici gregis curam ad-
 hiberetur, partim multos sua liberalitate fouens in literarum studijs, quos
 sperabat ad bonam frugem euasuros: in hos erat tam exposita liberalitas,
 ut inorians nihil omnino reliquerit præsens pecuniæ, sed æris alieni non
 nihil, tametsi non deerat unde id dissolui posset. Hæc nequaquam loquor
 ad gratiam, amari uiuum, nec minus amo mortuum. Quod enim in illo,
 amabam non perijt. Si supputem, quicquid ille mihi dare paratus erat, im-
 mensa fuit eius in me liberalitas: si ad calculum uocemus quod accepi, sanè
 modicum est. Vnicum modo sacerdotium in me contulit, imò non dedit:
 sed obrusit constanter recusanti, quòd esset eius generis, ut grex pastorem
 requireret, quem ego linguæ ignarus præstare non poteram. Id quum uer-
 tisset in pensionem, sentiretq; me & eam pecuniolam grauatim accipere,
 quòd è populo cui nihil prodessem colligeretur, sic me consolatus est uir
 egregiè pius, Quid, inquit, magni faceres, si uni agresti popello prædicares?
 Nunc libris tuis omnes doces pastores fructu longè uberiore, & indignum
 uidetur, si ad te paulum redeat stipis Ecclesiasticæ: Istam solitudinem in
 me recipio. Prouidebo ne quid illi desit ecclesiæ. Idq; fecit. Nam submoto
 cui resignaram sacerdotium, is erat illi à suffragijs, homo uarijs distractus
 negocijs, alium præfecit iuuenem rei theologicæ peritum, probatis & inte-
 gris moribus. R. D. Ioannem Fischerum Roffensem episcopū, quòd cum
 alijs omnibus officijs præfule dignis, tum præcipuè studio docendi popu-
 lum uerum præstaret episcopum, sic amabat, sic uenerabatur, quasi ille fuis-
 set Metropolitanus, ipse ei suffraganeus. Hoc testimonium defuncto pa-
 trono citra adulationis suspicionem præbere licet. Nec ille meis eget laudi-
 bus, nec ego ullum adulationis præmium ab eo expecto. Sed hæc ea gratia
 commemorauit, ut ostenderem exemplar, quod secuti huius ætatis antisti-
 tes facile possint pensare detrimentum officij, quòd uarijs distenti negocijs
 ad coticionandum non habeant uacuum tempus: tum quibus rationibus
 sibi possint dies reddere longiores, ut ad uarias curas & tempus & animus
 & ualetudo sufficiat. Agilis & negociosa res est Christiana charitas, ea quæ
 semel occupauit, is dictu mirum, quàm multis, quàm uarijs curis obeundis
 par esse queat. Vereor enim ne uulgus hominum qui semper causantur si-
 bi deesse ocium, si uerè subducant rationem diurnarum actionum, compe-
 riant meliorem ac maiorem temporis partem, uel uoluptatibus ineptis, uel
 friuolis nugis impensam esse, ad quas quum ampliter suppetat ac superet
 illis ocium, turpe est in eo officio excusare ocium, cui uel soli cæteris omni-
 bus negocijs excussis, toto pectore uacandum erat. Sed præsto est exem-
 plum, hoc etiam illustrius, D. Gregorius Romanus pontifex, eius nominis
 primus: qui cum infirmo esset corpusculo, afflictacq; ualetudine, tamen tot
 munis

Io. Roffensis

Gregorius

munijis obeundis sufficiebat unus, peragebat sacra solemnia, concionabatur apud populum, interdum in die sæpius sedebat audiendis causis, scholæ literariæ curam gerebat, componebat ritus ac cantiones ecclesiæ, tot uolumina, tot epistolas conscripsit: erudit catechumenos, eruditos examinat, sacris initiat, initiandos excutit num sint idonei, regum tumultus componit, schisma molientibus obsistit, singulis ecclesijs præficit idoneos pastores: nec hoc contentus, in longinquas regiones delegat apostolico spiritu præditos, qui gentes efferas & agrestes componant ad philosophiam euangelicam ac disciplinam ecclesiæ, nihilo segnior interim in priuatis officijs, dum inuisit ægrotos, dum increpat delinquentes, dum extimulat cessantes, dum consolatur afflictos, dum erigit pusillanimes, dum opitulatur oppressis, dum dissidentes redigit in concordiam, dum adest morientibus. Qui factum est ut tale corpusculum tot functionibus administrandis par esset: Nimirum ignea charitas suppeditabat uires, & tempus uerè sumptus, ut quidam dixit, preciosissimus tanta parsimonia dispensabatur, ut nulla inde periret portio. Sic beatus Basilius corpore morbidus, sic Chrysostomus, sic D. Augustinus delicata ualitudine iam & senio grauis, tot arduis ecclesiæ negocijs suffecit. Scitè dictum est à priscis, ingens esse uectigal parsimoniam. Hæc enim facit, ut homini frugi licet modicæ facultates etiam ad liberalitatem sufficient, quum prodigo nec ad uictum mundiorem sint satis. Ille largitur ex re modica, huic ex amplis facultatibus non suppetit quo placet creditorem. Conuenit autem ut quemadmodum in rebus humanis nihil est tempore preciosius, ita nulla res circumspectius dispensetur, quæ nunc à plebisque sic prodigitur, quasi nihil sit omnino uilius. Utinam omnes pastores ad hanc imaginem sese componerent. Scio quòd hisce temporibus quoniam nimium refrixit illa uiuida & operosa charitas, atque exundauit uoluptatum amor, prophanæ ditionis ac pecuniæ studium, uariæ sacerdotis functiones in multas distributæ sunt personas, idque interdum præposterè, ut quæ summa est delegetur infimo, quæ infima est summo reseruetur. Is in cuius humeros tota domus inclinata recumbit, uenatur, aut belligeratur: ab hoc conductus aliquis consecrat, ordinat. Consecrat parietes, uasa, uestes, lapides, & nolas, Parochus cantat & administrat sacramenta. Seorsum conducitur Ecclesiastes, qui certis diebus & horis unius oppiduli loquatur populo, quum olim unus his omnibus sufficeret ministerijs, nulla in re uigilantior aut frequentior, quàm in docendo populum. Væ delicijs nostris, & horum temporum moribus. Sic quoque uix paratur, qui tolerabilem præstet Ecclesiasten, quum hæc quota portio sit muneris sacerdotalis. Illud igitur primorum uotorum erat, ut dominus suo gregi præficiat pastores sui similes, hoc est uerè bonos, quos non pigeat & uitam ouibus suis impendere, qui & ipsi norint uelintque præstare munus delegatum, & alios asciscere studeant

δευτερο
πλοῦς

studeant, qui possint ac uelint curarum partem capeffere. Si non datur pri-
 mus cursus, ad secundarium, ut aiunt, confugiendum est. Quanquam hoc
 ipsum uix quisquam rectè præstiterit, nisi uir sit & prudens, ut sciat eligere.
 & pius, ut commodo gregis nihil habeat antiquius: & integer, ut quod re-
 ctum est uelit: & fortis, ut nec fauoribus, nec odijs, nec metu, nec spe rerum
 humanarum à recto mentis iudicio depelli possit. Audimus quotidianas
 querimonias deplorantium collapsam Christianam religionem, eamque di-
 tionem quæ quondam complexa est uniuersum terrarum orbem, in has
 angustias esse contractam. Hoc igitur quibus ex animo dolet, eos decet
 ardentibus assiduisque uotis flagitare à Christo, ut operarios dignetur mit-
 tere in messem suam, aut ut melius dicam, seminatores mittere in segetem
 suam. Deum immortalem, quantum in orbe patet agrorum, in quibus au-
 nondum iactum est semen Euangelicum, aut ita iactum est, ut plus sit zi-
 zaniarum quàm tritici. Orbis minima pars est Europa, omnium florentis-
 sima pars est Græcia, & Asia minor, in quam magno successu primum à
 Iudæa demigravit Euangelium, et hæc ferè tota nonne tenetur à Mahu-
 metanis, & ijs qui Christi nomen habèt inuisum? Iam in Asia maiore, quæ
 latissimè patet, quid obsecro nostrum est? quum ipsa Palæstina, unde pri-
 mo effluxit lux Euangelica, seruiat Allophylis? In Aphrica uero quid no-
 strum est? Nec dubitandum est, quin in tanta uastitate regionum sint po-
 puli rudes ac simplices, qui facile possent ad Christum allici, si mitterentur
 qui facerent bonam sementem. Quid quòd quotidie regiones hæctenus
 incognitæ reperiuntur, ferunturque superesse, quò nullus adhuc nostratum
 peruenit. Omitto nunc infinitam Iudæorum uim nobis admixtam, omitto
 plurimos qui titulo Christi tegunt Ethnicos, omitto tantas schismaticorū
 ac hæreticorū phalanges. Quantus in his esset prouentus Christo, si gnauī
 ac fideles mitterentur operarij: qui iaciant semen bonum, qui reuellant zi-
 zaniā, qui plantent plantulas bonas, malas extirpent, qui extruant do-
 mum dei, demoliantur estructuras non innitentes petræ Christo, denique
 qui metant maturam segetem, sed Christo metant non sibi, & animas do-
 mino colligant, non opes sibi. Nuper Aethiopiæ rex, quem uulgus appel-
 lat Presteian, per oratorem suum submisit se sedi Romanæ, nonnihil ex-
 postulans cum pontifice, quòd ea gens quum à fide Christi non sit aliena,
 tam diu fuerit à totius orbis pastore neglecta. Quidam uiri boni, & propa-
 gandæ religionis studiosi queruntur, Pilapios Scythiæ septentrionalis po-
 pulum mire simplicem ac rudem, à nescio quibus principibus Christianis
 teneri ditione, sed ita duro premi iugo humano, ut eis non imponatur sua-
 ue iugum Christi, atque ita spoliari bonis externis, ut non ditentur opibus
 euangelicis. Pulcherrimū deo que gratissimum erat dare potiusquam eripere
 ijs, quos studemus Christ olucrifacere, ac sic eos in ditionem nostram reci-
 pere

*Rex Aethio-
 pie*

Pilapij

perē, ut gaudeant se subiectos esse principibus, sub quorum imperio commodius degant, quàm ante debebant. Nouimus cicurare bestias feras & horribiles, uel ad uoluptatem uel ad usum uulgarem, & nō nouimus mansuefacere homines ut seruiant Christo: Monarchæ alunt, qui doceant elephantos ad saltandum; qui doment leones ad lusum, qui doment lynces ac leopardos ad uenatum, & monarcha ecclesiæ non inuenit quo homines alliciat ad amabile Christi seruitium: Scio uix ullam reperiri beluam domitu difficiliorem quàm est Iudæus obstinatus, & obduratus hæreticus, quanquam nullum est animal tam immitē, quod non cicuretur beneficentia & suauitate: sed nunc loquor de gentibus quæ uelut oues errant non habentes pastorem, quia nullus ad eos mittitur qui doceat philosophiã Christianam, & adeo non mittitur, ut, si uera narrant qui lustrarunt eas regiones; illi ipsi Christiani principes qui gentem eam occuparunt, obstant ne quis accedat doctor Euangelicus, ueriti ne si paulo plus sapiant, excutiant iugum graue quo premuntur. Malunt enim illi Satrapæ imperare asinis quàm hominibus. Quid autē dicam de ijs qui classe præteruehuntur ignota littora, & ciuitates nihil hostile expectantes diripiunt ac uastant. Huius generis facinora quo tandem titulo celebrantur: Victoriæ dicuntur. Atqui tales uictoriæ nec apud Ethnicos laudem merebantur, quum de improviso opprimuntur, quibus bellum indictum non est. At fauebant, inquit, Turcæ. hæc causa demum affertur subuersis oppidis. Quam excusationem an ipsi accepturi sint nescio, si Turca per occasionem uastata ciuitate dicat, fauebat Christianis. Plurimum interest inter latrocinium & bellum Christianum, inter propagantem regnum fidei, & proferentem tyrannidem huius mundi, inter quærentem salutem animarum, & inter uenantem prædam Mammonæ. E repertis regionibus euehitur aurum & gemmæ, sed triumpho dignius erat illuc inuehere Christianã sapientiam auto præciosiorem, ac margaritum euangelicum, quod omnibus diuenditis bene comparatur, apud nos nimium est earum rerum quæ corrumpunt animos nostros. Dominus iubet suis rogare dominum messis, ut extrudat operarios, quòd messis esset ampla, operarij pauci. Non minus opus & nunc rogare deum, ut in tam latè patentes agros eiciat operarios. Sed excusant omnes, alius aliud. Atqui Christiana ditio tot habet myriadas Franciscanorū, in quibus probabile est quamplurimos esse, qui uerè flagrant igni seraphico, nec pauciores sunt myriades Dominicanorum, & in his consentaneum est permultos esse Cherubici spiritus. Ex his cohortibus eligantur uiri, mundo uerè mortui, Christo uiui, qui syncerè apud barbaras gentes doceant uerbum dei. Excusatur linguæ imperitia. Atqui principes ob humanas legationes inueniunt, qui uarias linguas perdiscant, & Themistocles Atheniensis uno anno sic didicit sermonem Asiaticum, ut absq; interprete cum rege loqui

loqui posset, an idem non studebimus in tam sublimi negotio? Inter barbaras & ignotas nationes Apostoli inuenerunt uictum & amictum, & deus pollicitus est, nihil defuturum quærentibus regnum dei. Quod si inciderint in gentem tam ingratham, ut panem, aquam & tectum pernegent: superest optimi Ecclesiastæ Pauli multo pulcherrimum exemplum, qui suis manibus consuebat coria, ne cuiquam esset onerosus. Illis inquam ipsis manibus consuebat pelles caprarum, quibus dabat credentibus spiritum sanctum, quibus consecrabat corpus & sanguinem domini. Ne miracula quidem defutura sunt, si res postulet, modo adsit sincera fides cum Seraphica charitate. Aut certè pro miraculis erunt, animus ab omni rerum humanarum cupiditate liber, perpetua uitæ sobrietas, studium gratis benemerendi de omnibus, patientia nullis iniurijs labefactabilis, perpetua spiritus alacritas in afflictionibus, modestia comis, nihil præ se ferens supercilij. Neque enim Apostoli passim ædebant miracula, sed ijs quas dixi rebus longè plures pertraxerunt ad ditionem Christi, quàm miraculis. Hæc enim magiæ tribuebantur à multis, illa declarabant dei spiritum agere per homines. Restat ultima causatio, uitæ periculum. Verum posteaquam est omnibus semel moriendum, quæ mors contingere possit speciosior, quàm ob Euangelium, aut quæ felicio? Qui petunt Hierosolymam ex ultimis mundi regionibus exponunt se uitæ periculo, nec omnes domum redeunt incolumes ex ea peregrinatione, & tamen quotannis tanta hominum multitudo currit Hierosolymam, ut uideat loca nescio quæ, & hic excusatur uitæ discrimen? Videre ruinas Hierosolymæ quid obsecro magni est? sed spiritualem Hierosolymam ædificare in mentibus hominum uerè magnum est. Quot sunt milites qui intrepidè committunt se prælio, uitam habentes uilem in gratiam hominis principis? Et summus ille monarcha, qui pro stipendio pollicetur coronam æternæ gloriæ, nõ inuenit milites simili præditos animo? Quanto optabilius sic mori, quemadmodum mortuus est Paulus, quàm phthisi exarescere, podagra multis annis discrucari, paralyti torqueri, calculo torries mori? Iam ut accidat mors, nõ accidet ante diem, quem patet suis præstituit. Apostoli in tanto mundi fremitu uixerunt, & ad iustam senectutem peruenerunt. Non est igitur quòd mortem metuant protectore Christo, qui non patietur ullum pilum cadere in terram, nisi patre uolente. Postremo qui conuenit ut qui uitam apostolicam profitentur, amore uitæ ab apostolico munere deterreantur. Id enim uel in primis apostolicum est, Euangelio uitam impendere. Nam opes & Crates Thebanus & Socrates Atheniensis, & Diogenes Sinopensis cum alijs plerisque contempserunt, qui nec Christum nec Apostolos nouerant. Agite igitur uiri fortissimi, eximij Christianæ militiæ duces, induite uos galeam salutis, loricam pietatis, assumite scutum fidei, & gladium spiritus, quod est uerbum dei, ac succincti lumbos baltheo

Mors ob
Euangelium

baltheo pudicitiae, calceati pedibus, qui sunt affectus, tota denique panoplia mystica preparati ad praedicandum Euangelium pacis, intrepidis animis ad tam praeclearum facinus accingimini, deijcite, iugulate, mactate, non homines sed ignorantiam, impietatem, caeteraque uicia. Sic enim occidere seruare est. Non hoc agite, ut ab illis ditiores redeatis domum, sed ut illos locupletetis diuitijs spiritualibus. Opimam praedam existimate, si tot animas a Satanæ tyrannide ereptas redemptori uindicaueritis, si illi numerosam captiuitatem in caelum triumphandam adduxeritis. Arduum est ad quod adhortamur, sed idem est facinus omnium pulcherrimum atque optimum. Utinam dominus mihi dedisset talem spiritum, ut in tam pio negocio mortem oppetere mererer, potius quam in his cruciatibus lenta morte consumi. Sed ut non eatur ad barbaras nationes, nullus est idoneus Ecclesiastæ officio, qui non parauerit animum diuitijs, uoluptatibus, ac morte etiam uitaeque superiorem. Nusquam deest crux uerbum domini syncere praedicantibus. Sunt hodie magnates quidam Herodi non dissimiles, qui Christum eiusque doctrinam habent ludibrio. Sunt Annas & Caiphas, sunt Scribae & Pharisei, qui caelum terrae misceant citius quam patiantur aliquid suae auctoritati quaestuique decedere. Sunt opifices non dissimiles illis, qui apud Ephesios concitarunt turbam in Apostolos, quod horum praedicatio minueret ipsorum quaestum. Nec desunt Iudae, qui quum uideantur Christo familiares, cauponantur illum ac produnt extinctum cupientibus. Nec desunt in plebe, qui uerso pollice clament, crucifige, crucifige. Quod dico uerum esse fatebuntur, qui libertatem hanc & libertatis comitem crucem sunt experti. Difficillimum igitur Ecclesiastæ munus est, sed idem pulcherrimum. Certamen est haud uulgare, sed insignia praemia. In principum ludis inueniuntur, qui pileolum in summa malo suspensum per fumum & ignem ultro petunt, qui ob tauri precium prodeunt ad periculosam monomachiam: & Christus agonothetes, qui fideliter certantibus perpetuum triumphum promittit in caelis, non inuenit generosos certatores. Atqui agonothetes homo hoc ipsum praemium, quod admodum uile proponit, non semper ei decernit qui meruit, sed saepius in eum transfert, cui magis fauet. Et ut absit omnis in decernendo corruptela, qui praemijs propositis inuitat ad certamen, non addit certanti uires: at noster agonothetes qui prouocat ut uincas, dat etiam robur ut uincas. Nec hic concertator uictus pro praemio auferret ignominiam, sed sua cuique merces est integra. Siquidem in Euangelio non ille tantum, qui quinque talenta in sortem data conduplicauerat, audit, Euge serue bone & fidelis, uerum etiam qui duo conduplicauerat: idem auditurus erat & qui unicum acceperat, nisi defodisset in terram, quum se sciret habere dominum, huiusmodi luctorum auidissimum. Vbi sunt igitur qui perfectionem apostolicam prostentur: quur non praestant animos apo-

Ecclesiastæ
patientia

A. 19

g stolicos

Premij ma-
gnitudo

stolicos: Quor ex tam multis nullus exoritur, qui Paulinam affectet gloriam, ut gratis suoq; uictu doceat Euangelium: Si præmijs accendimur ad uirtutem, nihil sunt omnia quæ promittit mundus, præ his quæ pollicetur Christus. Quisquis uerè credit paratum tale brauium, quisquis anhelat ad illam immarcescibilem gloriæ coelestis coronam, facile contemnet laborem nec diutinum, (Momentaneū enim est, quicquid hic geritur,) nec sine temperamento præfenti. Insidiantur mali, sed propugnant boni: detestantur impij, sed bene precantur piij: calumniantur improbi, sed laudant probi, atque ea demum uera laus est, quæ à probis uirtuti datur. Contemnunt quorum animos occupauit mundus, sed suspiciunt & adorant, qui diligunt gloriam domini Iesu: Quanquam hic interim non expedit gloriari nisi in domino. Pro neglectis autem externis oblectamentis satis esse debet Ecclesiastæ, uel præmiij secreta mens, quasi iuge conuiuium, uel internum gaudium spiritus, quod euangelica facta comitatur. Ea nec oculus hominis uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, sed arcano mentis sensu percipiuntur ab ijs, qui promeruerunt gustare quàm suauis sit dominus. Qui nihil aliud est quàm homo, quantum sit hoc gaudium, ne cogitationis quidem imaginatione consequi potest. Homine maior sis oportet, ut intus uideas, intus audias, intus corde percipias. Quam lætitiā, quam exultationem, quod tripudium credimus esse in pectore fidelis Ecclesiastæ, dum reputat, quot animas ipsius ministerio dominus Satanæ tyrannidi subtractas sibi uindictarit: Quanta Pauli gratulatio, quantus triumphus, quoties meminit quàm late propagarit Euangelium, præsertim his locis, in quibus non fuerat seminatum: Verum hic non perinde reor Christianis deesse robur animi, atque iudicium. Quandoquidem alijs in rebus multos uidemus fortiter contemnere & opes & uoluptates, & his diuersa mala, usque ad uitæ contemptum. Quàm multi sunt, qui per tot rerum discrimina proficiscuntur Hierosolymam, domi relictis dulcibus liberis & uxore charissima: Quot sunt non uiri tantum sed foeminae quoq;, qui neglecta patria, parentibus, cognatis, sodalibus, facultatibus, cum omnibus uitæ oblectamentis, semet abdunt, uelut in perpetuum carcerem, profiterentes austerum institutum Brigidentium aut Cartusianorum, siue ut admissorum suorum remissionem consequantur, siue ut ampliorem gloriæ thesaurum sibi recondant in cælis: Est monachorum genus quod pro cilicio ferrea lorica cutem nudā terat, quod nudis tibijs ac pedibus incedat, quod frigidam humum pro culcitra habeat, quod pro uino bibat aquam, pro ciborum delictis siccum edat panem. Nec desunt qui sponte flagellis corpus suum lacerent. Rursus aliij, qui tantum ueste canabea tecti, nudo capite, nudis pedibus obambulent, nulli culcitæ incubent, nullis pallijs noctu uelantur, sed eodem cultu quo interdum incedunt solo indormiant, nec uinum nec ceru-

nec ceruisiam gustent: in cibo nihil attingant præter panem, holera ac mala cruda. Nam pomum assum illis Paschales sunt deliciae. Nec attingunt pecuniam, nec usquam domum habent aut monasterium, nec procuratores unde petant aliquid: ieiunant omnibus diebus quibus indixit ecclesia, & ita ieiunant, non quemadmodum nos ieiunamus diebus quadragesimæ, sed ut toto die quo indictum est ieiunium nihil neque cibi neque potus attingant usque ad prandium diei proximi: neque quicquam unquam remittunt de austeritate uitæ, ne tum quidem quum uersantur in regionibus frigidissimis. Quum tot homines ista tam aspera non recusent suapte sponte suscipere, ut sibi Christum demereantur, quum tam pauci capeant Ecclesiastæ munus, quo non aliud Christo gratius, nec ad abolenda peccata, nec ad coronam insignem parandam efficacius? Dominus enim non promisit hydropotis, aut canabe uestitis, nec impexis, nec hircosis cõfessum super duodecim cathedras, sed Apostolis, ac apostolicas uices gerentibus, & ijs qui talem prophetam in nomine prophetæ exceperint, prophetæ mercedem pollicetur. Si eleemosyna extinguit peccatū, nulla deo gratior eleemosyna quàm agere bonum pastorem. Si tolerantia malorum meretur augmentum gloriæ, nulli labores deo gratiores quàm qui perferuntur ob Euangelium, qui satis multi sunt tolerandi, etiam si nullos arcessas. Quum obsecro in his quæ sibi præscribunt homines, tam multi fortes reperiuntur: & in eo quò summis præmijs prouocat deus, adeo pauci sunt qui præstent uirum perfectum, præsertim quum mundus undique plenus sit apostolicæ uitæ & euangelicæ perfectionis titulo sese uenditantium? Si uerè mortui sunt mundo, in hoc pulcherrimo negotio declarent se uerè mundo mortuos. In urbibus non desunt qui prædicent uerbum domini. Illic sementem facere pulchrum est, ubi nemo seminat, in pagis desertis, in regionibus barbaris, ubi seges ampla, nullus agricola. Nec hic deerunt, qui purè uiuentibus ac syncerè docentibus præbeant, si non delicias, certè uictui necessaria. *Sobrietatis apostolica*
 Sobrietatis natura paucis contenta est. Quem enim quatuor tenuem agricolam grauet hospes, aqua simplici, pane cibario, & pro obsonio betis aut rapis contentus? Si diues suapte sponte inuitat, eant quidem, sed inter appositas delicias proferant sobrietatis exemplum. Si pauper inuitat, & illuc eant pari cum alacritate. Si nullus inuitat, nusquam sese ingerant, sed ieiuni petant alium uicum. Dominus non sinet suos famulos perire fame. Postremò si fames obtenditur, quibus non est phas ferre æs in zona, concessum est panem & caseum gestare in sacculo. Non hæc est indignitas, sed deo gratissima præconum superbia. Hæc de his qui dicuntur secum non circumferre pecuniam. Qui zonas habent, eos decet non solum non grauare uel tenues uel parcos, sed de suo quoque tenuibus impartire. Nam id demum est ueri pastoris, trifariam pascere, sacra doctrina, sancta uita, & subsidio corpo-

*Nec Christum
nec Apostoli
leguntur men-
dicasse*

ali. Scio non esse magnum si qui seminant sua spiritualia, metant aliorum carnalia. Scio mercede sua dignum operarium, si aliunde non suppetat, sed ut hanc mercedem largiter à uolentibus datam legimus, ita nec à Christo, nec à quoquam Apostolorum exactam legimus, neque dominus eis quicquam tale mandauit. Zachæo dixit: Hodie uolo tecum manere. Zachæus non inuitarat ore dominum, sed dominus audiuit cor illius, & amauit mortem, qua non ausus est petere, quod ardentissime cupiebat. Ibi igitur dominus non ingessit sese in hospitium, sed uehementer amantis pudori succurrit. Iudas accipiebat quæ sponte dabantur ab amicis, sed hinc dabatur pauperibus. Verum hodie, inquit, refrixit hominum liberalitas. nec mirum posteaquam in Euangelistis & decreuit synceritas, & accreuit luxus. Recipiant illi sese ad pristinam synceritatem, populus facile redibit ad pristinam liberalitatem. Agnoscant igitur Ecclesiastæ functionis suæ dignitatem, & cum Paulo studeant honorificare ministeriū suum, non ut ipsi sibi gloriam pariant apud homines, sed ut Christus ditescat lucro animarum, & in famulorum suorum sanctis moribus glorificetur deus. Orandus autem est dominus ut tales operarios mittat in uineam penè uastatam hisce temporibus. Hæ partes sunt omnium communes: sed à principibus & episcopis potissimum pendet multitudinis uel salus uel exitium. Principum integritas dabit ut quàm minimum sit bellorum, aut atrociorum, nec patietur ut magnatibus liceat quicquid libet, dabit magistratus ac iudices incorruptos. Episcopi dabunt clericos uitæ compositæ, dabunt Ecclesiastas euangelicis præditos uirtutibus, dabunt adolescentiæ formatores, eruditos iuxta ac pios, qui teneris animis instillent semina Christianæ pietatis. In his personis præcipuè situm est, ut reflorescat in populo uigor euangelicus. Pro his igitur in primis orandum, ut deus impartiat illis spiritum principalem, ut suum quisque glorificet ministerium. Quemadmodum autem deus horum ministerio utitur ad seruandum populum, ita bonos aut malos principes interdum dat, populi meritis aut etiam uotis. Ipse Paulus tam insignis Apostolus frequenter postulat discipulorū precibus apud deum adiuuari. Fratres, inquit, orate pro nobis ut sermo dei currat, & ut liberemur ab importunis & malis hominibus. Quoniam crassus populus nescit, quid aut quomodo petendum, præscribit Apostolus quid per illos cupiat à deo flagitari. Nempe id quod est omnium maximum, ut currat Euangelium, hoc est, ut celeriter ac late diuagetur Christiana pietas. Magnis clamoribus flagitamus à deo felicem annonæ prouentum, sed maioribus petendum esset ut copiosè proueniat seges Euangelica. Vulgus principi optat longæuitatem, uictorias ac triumphos, quæ deus uel non rogatus daturus erat, si sic expediret Reipub. Rectius est monarchis ea petere à deo, quæ sibi postulat ille regum sapientissimus Salomon, & ob hanc prudentem postulationem

tionem collaudatus est à domino, & quod nominatim petijt accepit abunde, opes & gloria cæteraq; commoda quæ non petiuerat adiecta sunt. Salus populi princeps sapiens, ait scriptura. Quin in omni genere rerum semper quod præcipuum est, in primis orandum est. Qui Rempub. externam deo precibus suis cõmendat, postulet principi, throno cœlesti assistentem sapientiam, iudicium, animi rectitudinem, dei timorem, Reipub. charitatem, cæterasq; uirtutes quæ principem reddunt uerè magnum ac populo salutarem. Sed multo instantius orandum est, ut dominus det gregis sui pastoribus cor purum ab omnibus terrenis cupiditatibus, animum sitientem lucrum & honorem domini Iesu, spiritum aduersus omnia terriculamenta intrepidum, linguam eruditam, pectus cœlestis doctrinæ thesauro confertum, breuiter ut toti undique mystico Aaronis ornatu sint instructi, utq; sub his cæteri prophetæ fideles inueniantur. Prophetas appello quicunque è scripturarum oraculis domini uoluntatem annunciant populo, ut uerè possint illo prophetarũ uti proœmio, hæc dicit dominus. Nam pseudoprophetæ importunius etiam clamabant, hæc dicit dominus, quàm ueri prophetæ: & semper fuere numero plures. Quisquis scripturæ sensum bona fide interpretatur, iure præfari potest, hæc dicit dominus. Hi præcipui cardines sunt, unde pendet status Reipub. Christianæ. Proinde conueniebat ut in uotis hæc principem haberet locum, in delectu primam sollicitudinem. Vix ullis uerbis consequi possit aliquis, quantum ad publicos mores uel corrigendos uel deprauãdos momenti adferat princeps. Sed multo plus adferunt ecclesiæ primates, qui & principum doctores sunt, in ijs duntaxat, quæ ad religionem ac pietatem pertinent. Cæterũ euenit interdum, ut expediat populo ferre principem durum & improbum, quo uidelicet unius sæuitia multos coherceat, & afflictos rebus externis ad pœnitentiã adigat. At pastor impius non potest nisi summo multitudinis malo contingere, & tamen is quoq; nõnunquam datur propter obstinatam populi rebellionem. Hinc illa frequens domini indignatio, hinc atroces minæ in malos prophetas, qui prophetiam adferunt de suo corde, dicentes hæc dicit dominus, quum dominus ipsis non sit loquutus. Qui scripturam detorqueant ad affectus humanos, quantumuis clament, hæc dicit dominus, mentiuntur, quia titulum quidem habent scripturæ, sed sensum adferunt adulterinum. Hoc genus hominum eo periculosius est, quòd humanis cupiditatibus prætexunt autoritatem dei, & sub imagine pietatis inuehunt pietatis exitium. Proinde dominus in Euangelio non iubet hos uitari, non iubet occidi, sed ab his cauendum admonet. Sic admixti sunt ueluti zizania tritico, ut non expediat prorsus euelli. Cautio satis est ne quem fallant. Pro sunt enim & illi per occasionem, dum electos in fide confirmant, dum pios ad scripturarum cognitionem acunt. Si non esset ignis, non enitesceret au-

*Delectum Ec/
clesiaste*

rum. Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio afflictionis. At quum in publicis ac priuatis functionibus magna in deligendo adhibenda est sollicitudo, tum uerò multo maxima in seligendis qui populum doceant. Ab his comitijs, ut dictum est, oportet procul abigi cunctos affectus humanos, quibus excæcatur animi iudicium. Per hos enim fit, ut aut nolum sit iudicium, aut præposterum. Sæpius enim inculcandum est, quod nunquam oportet obliuisci. An non præposterum est, explorare fidem ac peritiam eius cui destinasti boues aut equos tuos committere, & nihil habere pensi, cui committas animas hominum pro quibus mortuus est Christus? Submoues colonum negligenter aut imperitè colentem arua tua, & non submoues pastorem, malum semen iacentem in bonam domini segetem? An non præposterum est, in nauigatione non cuiuis committere remos, non quemlibet admouere clauo, sed eum qui gubernandi sit peritus, & ecclesiæ curam nullo delectu cuiuis committere? Si quis ibi dicat, hic assideat gubernaculo, bene natus est, prædiuus est, & habet quod det, & dat liberaliter, gratiosus est apud principem, denique tibi cognatione propinquus est, & amicus, nõne protinus reclamares, quid mea refert qualis sit in cæteris, hæc tempestas peritum ac strenuum nauclerum requirit, alioqui periclitantur omnes: Et ista nulli ueniunt in mentem, ubi longè grauius est periculum? In naufragio periclitantur merces, periclitantur corpora, quamquam fracta naue, multi enatant incolumes, & ipsum mare multas merces in littus eijcit: in hoc naufragio in extremum periculum ueniunt animæ, merx Christo charissima. Hæc igitur cura potissimum ad monarchas, summos pontifices, episcopos, & canonicorum collegia pertinet, aut si qui sunt alij, quibus est commissa cura conferendi præfecturas Ecclesiasticas, quando ius eligendi præfulem, iam olim abrogatum est populo. Non improbo quod abrogatum est, persuasit præsens temporum status, modo hi ad quos deuoluta est eligendi potestas, in delectu corde sincero spectent dominici gregis utilitatem. In nõnullis enim regionibus sola principis uoluntas creat episcopos aut abbates. Nec perinde refert à quibus creentur, atque quo iudicio, qua synceritate creentur. Multi reges existimant se magno beneficio demeruisse deum, si missas aliquot fundarint, si monasterium nouum extruxerint. Non inficior, esse pium opus quod faciunt, si recta mens est: at mea sententia non minore merito sibi deum deuincirent, si in deligendis ecclesiæ præfectis & animum & iudicium adhibeant Christianum, sicq; his rectè fungentibus officio suo, & debitum impendant honorem, & obedientiam præsent, quo facilius & populus illis obtemperet. Operæ precium est autem, ut delegans pariter ac suscipiens intelligat muneris dignitatem, difficultatem ac periculum. Qui digno commisit sacerdotium, sibi gratuletur, suoq; cum animo gaudeat, tanquã ardua magnificaq; re feliciter peracta

acta: cui demandata est prouincia, secum reputet, quàm magnificam receperit functionem, quàm sublimem & excellentem, sed simul quàm arduam ac difficilem. Expendat quàm ampla præmia parata sint ei qui in hac administratione domino, cuius uices gerit, fidem & operam suam approbarit. Rursus quàm graue iudicium, quàm atrox poena maneat illos, qui potestatem Ecclesiasticam uertunt in tyrannidem, qui neglecto lucro domini suum uenantur compendium. Quicquid autem hic dictum est de episcopis, nam hi ueri primicq; pastores sunt ouium: idem in eos competit, qui nunc parochi dicuntur: hinc ducta uoce, quòd curam susceperint præbendi laicis spiritualem alimoniam. Nec ideo negligentius agant, quòd exigui gregis, aut rusticani, aut muliebris curam susceperint. Magnum est etiam pusilli pecoris esse bonum pastorem. Alij fortasse titulis, mitris, pedis ac pallijs magis sunt episcopi, sed ita demum præcellunt, si quod externo cultu profitentur, re ipsa præstent. At non est eadem dignitas, fateor, apud homines, apud deum maior est dignitas eius qui quamuis pusillum & humilem gregem bona fide curat, quàm qui gemmatis coronis, qui pedis aureis, pallijs gemmatis, reliquocq; strepitu sese uenditant oculis hominum. Audi igitur pastor exigui rusticanicq; pagi, audi Prior aut abbas unius monasterioli gubernator, audi pater cui paucarum uirginum inclusarum cura obuenit, agnosce dignitatem tuam, non ut intumescas, sed ne muneris tui gloriam, rerum humiliorum admixtu contamines. Non refert quàm numerosus aut splendidus grex tibi obuenerit, sed illud refert, ut pro sorte credita domino sceneratori lucrum adferas. Nec tam spectato quid commissum sit, quàm quis commiserit. Illius est æstimare quod concredidit. Amplius præmium ferent, qui numerofo gregi bene præfuerint, sed neminem suæ mercedis poenitere debet, qui uitam æternam lucrifecerit. Audi igitur dignitatem, ne te abijcias: uerum idem audi difficultatem & periculum, non ut despondeas animum, sed ut attentius aduigiles. Eximie cuiusdam philosophiæ est, nec dignitate muneris attolli, nec difficultate deijci. Si titillat honos, cogita te nihil aliud esse quàm dispensatorem: si terret difficultas, cogita etiamnum uiuere summum illum pastorem, qui non deest gregi suo usque ad consummationem seculi: cuius fiducia Paulus alioqui demissus, gloriatur sese posse omnia. Postremo magni cuiusdam animi & illud est, è pusillo grege facere magnum, ex humili præclarum: istud siquidem est honorificare ministerium tuum. Nemo rex sibi uidetur humilis, & si minus latè patentem ditionem sortitus est, hoc ipso magnus est, quòd Spartam quæ contigit regaliter administrat. Mirificus quidem splendor est regis sublimitatis, quæ uoce diuinum quiddam & homine maius significante dicitur maiestas. Eam quocunq; modo uiolasse capitale est. Nihil hinc diminuo. Iubet Apostolus regibus deferri debitum honorem tanquam

*Exigui gregis
bonus pastor*

*Ecclesiast.
& regis cõ
paratio*

præcellentibus. Cæterum si res ipsas iusta pensamus trutina, nullus est rex tam magnificus, quatenus rex est, quin sit infra dignitatem, non dicam episcopi, sed uicani pastoris quatenus pastor est. Quod si paradoxon uideatur in promptu est probatio, si utriusque functionis materiam & scopum consideres. Quid spectat regum cura? Vt legibus coerceantur scelerosi, cæteris liceat tranquillam agere uitam, hoc est, ut facultates & corpora ciuium sint in tuto. At quanto sublimior pastoris Euangelici scopus, qui hoc agit ut in singulorū animis sit tranquillitas, consopitis aut refrenatis huius mundi cupiditatibus. Rex procurat ut pax sit cum finitimis: sacerdos præstat ut cuique pax sit cum deo, cui quisquis reconciliatus est, & secum ipse pacem habet, neque cuiquam meditatur malum. Rex agit ut à latronibus in tuto sint mœnia, domus, agri cum pecoribus. Audis humilem materiam regiae functionis. Quid Ecclesiastes? Vt à Satanæ incurso tuta sint bona mentium, fides, charitas, sobrietas, pudicitia, quæ seruata felices reddunt, amissa miseros. Regia liberalitas quid donat? Stipendia, census, titulos honorificos, fluxa omnia, & fortunæ ludibrio exposita. Quid Ecclesiastes? Per ecclesiæ sacramenta subministrat coelestem gratiam, per baptismum ex filijs gehennæ facit hæredes regni cœlestis: per sacram unctionem, addit animo robur aduersus uim dæmonum: per sacram Eucharistiam & homines inter sese, & eosdem concordia conglutinans deo copulat, ut iam unum cum illo fiant: per pœnitentiæ sacramentum è mortuis reddit uiuos, è seruis liberos. Deniq; è pœnu scripturarum quotidie depromit escas doctrinæ salutaris, quibus saginantur & uegetantur animæ, profert uinum spirituale quod uerè exhilarat cor, profert medicinam, qua sanantur morbi mentium uerè letales, profert antidota aduersus uetusti serpentis uenenum efficaciam. In summa, terrenum ac temporarium est quicquid propriè cadit sub curam regiam: at diuinum est, cœleste est, æternum est, quod tractat sacerdos. Proinde quantum est interuallum inter cœlum & terram, inter corpus & animum, inter temporaria & æterna, tantum interest inter regium munus & pastorale. In hac æstimatione nolim spectes quid homo deferat homini, sed quid ipsa functionis natura promereatur. Scio pluris fieri sceptrum regium quàm Episcopi pedum, coronam quàm mitram. Quanquã quod hodie uidemus ferè pastores haberi uulgò contemptui, si uerum fateri uelimus, maxima ex parte fit ipsorū uitio. Ex ueterum monumentis liquet, olim episcopos non tantum apud plebem, uerum etiam apud monarchas summo in precio fuisse, ac tantum non adorari solitos. Testantur hoc manuum, genuum, ac uestium oscula. Nam pedum apud ueteres scriptores non memini legere, licet euangelica peccatrix fixerit oscula pedibus Iesu, & post resurrectionem piæ mulieres tenuerint pedes redi uiui. Non erat illud honoris officium, sed ardentissimæ charitatis affectus.

Tamet si

olim honorati sacerdotes

Tametsi dominus nullo non maior est honore. Declarat hoc Theodosius senior, qui Ambrosio à templo excludenti paruit, in pœnitentium locum abire iussus obediuit, deposita regia maiestate publicitus solo procubuit, squalidus lacrymis ueniam petijt, satisfactionis leges præscribenti non est reluctatus, denique è cancellis excedere iussus morem gessit, modeste sese excusans. Sed unde tanta unius urbis episcopo autoritas? Quia uerus erat episcopus, nec illa seueritas ullum fastum aut arrogantiam præ se ferebat, sed auctoritatem sacerdote dignam, adeo ut Imperator non erubuerit hoc apud alios testari, se non reperisse nisi unum episcopum Ambrosium, à quo didicisset quantum esset discriminis inter Imperatorem & sacerdotem. Qui dictabat orbi leges, à sacerdote legem accepit, ne ullum Cæsaris ædictum ualeret, ante diem trigèsimum. Ea lex profuit Antiochenis grauiora: ausis, quàm ausi fuerant Thessalonicenses. Nec Theodosius tantum, sed alij quoq; complures monarchæ regale sceptrum sacerdotis auctoritati submiserunt. Quid ita? Quoniam uidebant in illis relucentes episcopo dignas uirtutes. Habet enim eximia uirtus uim admirabilem rapiendi mentes hominum in amorem & admirationem sui. Hac diuus Basilii Modestum Cæsaris præfectum impune cõtempnit, nec impune tantum, sed hominem ferocem rapuit in admirationem Christianæ fortitudinis: hac Eusebium Ponti præfectum ira tumidum deiecit, ac mox deiecto est opitulatus: hac Imperatorem Valentem catholicis infensum, & Ariani fauentem, quum esset ingressus ecclesiam, ipsa rerum specie, uultus constantia, & oris dignitate primum in stuporem adegit: mox sapienti colloquio à concepta crudelitate deterruit, atque etiam ab Ariana factione in quam dementi studio deperibat, reuocarat, nisi post, quod episcopi persuaserat autoritas, aliorum pertinax subuertisset improbitas. Iulianum impium ac subuertendæ religioni Christianæ natum, adeo commouit Christianorum, quos securi percuti iusserat, intrepida constantia, ut ædictum crudele reuocarit. Quid quod Allebichus Cæsareæ aulæ magister, Macedoniæ monachi uiri monticolæ simplicis & omnium literarum rudis sanctimonix tantum tribuit, ut libere time monentem audierit, atque ommissis sæuitiæ mandatis Cæsarem in diuersam sententiam pertraxerit. Quod splendidus ac facundus legatus non impetrasset, impetrauit, aut imperauit uerius, despicabilis seniculus, idiota, rusticanus, ac pannis uilissimis oblitus. Quid Allebichum, quid Cæsarem commouit? Syncera ueritas, omnisq; fuci nescia pietas. Eam si præstarent hodie sacerdotes, & præstarent constanter absque fuco, nondum usque adeo degenerarunt ingenia mortalium, ut egregiæ pietati non sint habituri honorem. Iam si iuxta Græcorum prouerbium, quo quicque difficilius est, hoc est pulchrius, uide quanto procliuius sit, bonum regem quàm bonum episcopum agere. Rex quibus persuadere non potest, eos metu supplicisq;

*Regem agere
facilius est q̄
agere episcopum*

plurimūq; compellit ad officium. Habet armatum satellitium, habet legiones, habet carceres, culleos, gladios, & mortis sexcentas formas, potest nutu quem uelit occidere. Sed multo facilius est ui cogere, quàm oratione persuadere: proliuius est interficere corpus, quàm animum ad bonam frugem conuertere. Et tamen hoc ipsum quod per se difficillimum est, lingua potissimum gerit Ecclesiastes, pro armis habet sacram doctrinam, lachrymas, preces, ac uitam inculpatam. Quemadmodum docet Esaias: Et percutiet terram uirga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium, & erit iustitia cingulum lumborum eius, & fides cinctorium renum eius. Hæc sunt arma iustitiæ, quibus à dextris pariter ac sinistris communitus Ecclesiastes res tam arduas gerit, ducens magis quàm compellens. Corpora cogi possunt, animi, quoniam cogi non possunt, flectendi sunt. Quantum putas hic sudoris exhauriendum esse sacerdoti, ut non uno sed pluribus morbis laboranti, uerbo medeatur, ut labantem fulciat, ut exanimem, ac sensu quoq; mali carentem, in uitam reuocet. Rex dato auro facile quem uult reddit diuitem. Cæterum auaro persuadere contemptum auri, rapinis assueto persuadere benignitatē in pauperes, deniq; efficere suadendo, ut qui prius non tam possidebat opes, quàm ab illis possidebatur, spontanea liberalitate pauperescat, quo spiritualibus bonis fiat locuples, id demum plurimi diutiniq; laboris. Rex furem innectit laqueo, animi uicium non adimit: latronem erigit in rotam, rapiendi morbum non sanat: punit adulterium & incestum, non inserit castitatis amorem. Sacerdoti non est ius occidendi, sed agit ut animos iamdudum uitis insepultos, non quadruanos, sed quadragenarios interdum ac sexagenarios efficaci uoce ad uitam reuocet: cui sæpe cum aspidibus res est, obturantibus aures suas: auersantur docentem, non ferunt monentem, minantur increpanti. Hic sapiens incantator efficacibus incantamentis utatur oportet, ut ex aspidem faciat agnum. Quòd si quis exaggeret principum dignitatem, quam ego certè non attenuo, is cogitet, quòd sacerdos etiam monarcharum & pater est & altor & doctòr & censor: per hunc illi Christiani sunt, per hunc imbuti sunt ecclesiæ sacramentis, per hunc didicerunt legem domini ac uiam salutis, per hunc reuocantur ab errore, si quando tendunt ad inconsulta consilia. Idq; oportere fieri uetustæ quoq; legis exemplis demonstratum est. Siquidem IIII. Regnorū XXII. Helchias pontifex per Saphan scribam mittit Iosia regi librum, qui coram eo recitatus admonuit quid esset præteritum. Rursum Paralipomenon XXIII. Ioiada pontifex in templo regi unguendo tradit librum legis. Fit idem quod paulo ante commemorauimus, II. Paralipomenon XXIII. Si rex Christianus non est, nisi qui iuxta leges diuinas regnum administrat, sacerdos est, qui tradit, recitat, & exponit uolumen. Si unctio facit regem, sacerdos est, qui eam administrat. Quòd si summæ dignitatis

gnitatis habentur, qui regi ministrant externam unctiōem, quanto sublimius est, mentes principum impertire unctiōe spiritus? Vter igitur præstantior, qui gignit, an qui gignitur, qui alit, an qui alitur, præceptor an discipulus, qui corripit, an qui corripitur, qui cutem ungit, an qui mentem? Rex honorem debet ijs, à quibus iuxta corpus natus est huic mundo: at quanto plus honoris debet, per quē spiritu deo ac cælo renatus est? Quod princeps iuxta meliorem sui partem habet optimum, hoc debet sacerdoti, & huic iuxta nobiliorem sui portionē subiectus est. Quid quòd hoc ipsum regnum quod sortitus est, quomodo rectè administret discit à sacerdote, sicut modo dictum est. *Difficultas* Vel hinc collige quàm difficile sit Ecclesiastæ munus, qui non populo tantum, sed & monarchis debet consilium, doctrinam & correptionem. Est enim, ut Apostolus loquitur, sapientibus & insipientibus debitor, imò pueris & puellis, iuuenibus ac iuenculis, uiris ac matronis, senibus & aniculis, magistratibus & negociatoribus, nautis & calcearijs, militibus & agricolis, postremò lenonibus ac prostibulis, imis ac summis debitor est. Qui pastor est ouium, unum modo genus animantis curat, cuius ingenium nosse non ita difficile est. Bubulcus facile discit armenti sui ingenium, quemadmodum & subulcus & opilio. Qui curant elephantos, non magno negotio discunt unius animantis naturam. Sed in hoc grege tot sunt animalium species, tot mixturæ, ut uix Africa gignat plures. Omnium autem naturam deprehendere, & cuiq; quod est accommodum adhibere, non mediocris est negocij, præsertim quum nullum sit animal homine uafrius ac uersatilius: habet cor specubus inuolutum ac sinuosum, & polypi seu chamæleontis in morem in omnem se uertit colorem, ipso etiam Proteo mutabilior. Tauri colore rubro efferantur, elephantum albo, lynces strepitu tympanorum aguntur in rabiem, leones iritantur si quis ipsos limis intueatur oculis, equi ferocientes popysmo mitescunt. Hæc in singulis obseruare non est admodum difficile, quæ suo cuiq; generi sint communia: at in uno homine reperies quicquid est in omnibus animantium generibus, addas licet & Libyæ monstra. Quid quòd ursi fœtis, leones cancellis includuntur, & quæ prona sunt ad lædendum uicohærentur: pastor hic noster tantum habet persuadendi potestatem. Verum ad principes redeo, quorum aures plerunq; teneræ sunt, blandimentis assuetæ, ne dicam adulationibus corruptæ, liberi monitoris impatientes, animi indulgentia fortunæ tumidi, delictis elumbes. An igitur mediocri artificij credis, eiusmodi tractare ingenia, & quæ cogere non possis, persuadendo sub iugum Christi mittere? Non cuius liberum est, equo generoso ac natura feroci admouere manum: sed multo maioris est artificij, sic docere principē ut persuadeas optima, sic admonere ut obtemperet, sic increpare ut non excandescens ira sese uertat ad deteriora: deniq; sic in publico notare

*Ecclesiastes
bonus excel
lit Anacho
ritam*

*Ingratitudo
populi*

notare uitia principum, ut populum non irites ad seditionem ac rebellio-
nem. Eximiam quandam laudem olim promeruerunt, qui mundo cum om-
nibus suis pompis ac uoluptatibus contempto, procul recesserunt in hor-
ridas solitudines, in ferarū lustris aut in speluncis asperam agebant uitam,
ab omnium hominum commercio semoti, sibi duriora imperantes quàm
patiuntur, qui in desertas deportantur insulas. At iudice Chrysostomo rem
præstat ut multo difficiliorem, ita multo sanctiorem, qui populo bonum
præbet pastorem. Monachum à multis uitiorum iritamentis ac tentatio-
nibus tutum reddit ipsa solitudo, nec ita magnum est unius animalis cur-
ram agere, quanquam & hoc magnum est: cæterum pastor dum unus ui-
gilat omnibus, dum gregem curat ex tot animantium generibus conflatum,
dum cum probis pariter & improbis habere commercium cogitur, dum
adesse conuiujs, dum quotidie uidere quæ non licet concupiscere, dum ali-
orum contumelijs impetitur, aliorum assentionibus delinitur, aliorum cri-
minationibus incessitur, aliorum minis territatur, aliorum largitione solli-
citur, dum uiolentiæ principum obsecundat, breuiter dum tot undique
machinis quatitur, nisi animum habeat adamantinum, multa eruditione,
multa philosophia, multis arcani spiritus charismatibus undique commu-
nitum, qui quæso posset subsistere? Itaque quum sacerdos tam grauem sar-
cinam humeris sustineat, quum tam præclarum gerat munus, quanta est
quorundam populorum ingratitude, qui eum per quem sunt Christiani,
quem habent pietatis magistrum, cuius interuentu deo reconciliantur, con-
tumeliæ gratia plebanum appellant? Quantum absunt à uero iudicio prin-
cipes, qui episcopis contemptim pro famulis abutuntur? Rursus quàm di-
gnitatem suam ignorant episcopi, dum mirificam quandam felicitatem ar-
bitrantur, si possint esse regum mancipia, quorum esse deberent doctores
ac moderatores. Denique quantus habet error monachos quantumuis ri-
gidos, qui suum institutum episcoporum ac pastorum ordini præferunt.
Unius oppiduli, unius uici pastor, qui rectè suo fungitur munere, multis
Cartusianis, Brigittanis anteferendus est. Nemo rapiat hæc in contemptum
monachorum, non est contumelia posthaberi melioribus, sed arrogantia
quum sis inferior, æquari uelle præstantioribus. Quanquam quod hono-
ris populus debet parochio, hoc monachorum greges debent præpositis
suis. Nec oportet inter eiusdem corporis membra fastum esse aut superci-
lium. Suum quisque donum habet ab eodem spiritu, idque in communem
utilitatem: ob uitandam tamen seditionem inter membra corporis oportet
ordinem esse, dominatum, ambitum, ferociam, & hinc nascentem sedi-
tionem procul abesse decet. Qui maior est, honore præueniat inferiorem,
qui minor est reuerenter agnoscat superiorem. Siquidem iuxta Christi do-
ctrinam in Ecclesiastica hierarchia, qui dignitate primus est, is maxime mi-
nister est

nister est omniū. Qui quo semet inferius demittet amore Christi studioque
 iuandi proximum, hoc reuera maior est: & quo sibi minus usurpat honoris,
 hoc illi plus debetur honoris. Ille certè mos probandus nō est, quem apud
 Italos uidimus: priuatus monachus, nullius precij neque doctrinae, in conui-
 uio nō inuitatus primum occupat locum, etiam cum elogio ciuili, Boni con-
 suleris, scitis hunc esse locum meum, ostendens uestem. Quid, an ideo geris
 amictum uilem, ut pluris fias? Rursus nec ille mos probandus, quem in qui-
 busdam potentiū familijs uidemus: sacerdos mantili iniecto humeris cher-
 niba sustinet, & pransuris infundit aquam, totoque conuiuio stans aperto ca-
 pite ministrat laicis accumbentibus. Sed ut ad hunc modum euiluerint sa-
 cerdotes, ipsi magna ex parte sunt in causa, qui dum se praebent laicis quam
 sacerdotibus similiores, à laicis contemnuntur, iuxta illud Osee: Quia scien-
 tiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi. Est autem non uul-
 garis prudentia, sic esse mansuetum erga omnes, ut tamen auctoritatem officij
 tuearis: sic esse familiarem, modestum & comem erga subditos, ut familiaritas
 ac lenitas non pariat contemptum. Monendus est igitur sacerdos, ut susceptae
 personae decorum seruet. Monendus est populus, ut meminerit quid illis de-
 beat quibus animarum cura commissa est, non respiciat quanti precij sit Con-
 radus aut Galterus, sed quam sustineat functionem, cuiusque uices gerat.
 Christo defertur non homini, quicquid honoris homini Christi respectu
 impenditur. Sed audio reclamantes, non recte gerunt uices Christi. Istud
 homini iudicare difficillimum est, & ut liqueat, tamen ob publicam tranquil-
 litatem ipsi muneri debetur aliquid honoris, quandoquidem Apostolus
 praecipit prepositis etiam idololatri suum honorem persolui, donec ipse do-
 minus euidens signum dederit, eos esse submouendos. Quod signum non
 semper datur miraculo per bonos, frequenter etiam per malos, quemadmo-
 dum per Titum aboleuit Iudaeorum sacrificia, funditus destructo templo,
 & abductis monumentis quibus illorum nitebatur religio. Iactabant tabulas
 Mosi, arcam sacram, uirgam Aaron, & huius generis alia quaedam. Itidem
 per Gattos, aliasque barbaras nationes declarauit abrogandum Romanis im-
 perium, quod tamen initio per occasionem seruiuit Euangelio, sed post ex-
 pediebat tolli, quod alioqui non poterant funditus extirpari ueteris paga-
 nitatis reliquiae. Verum his quae transuersim sese ingerunt omisissis, ad ex-
 plicandam Ecclesiastici muneris dignitatem nostra sese referat oratio. Ad
 numinis auctoritatem proximè accedit prophetarum sublimitas, quos deus suo
 peculiari dignatus est alloquio, & per quos interpretes suam inscrutabilem
 uoluntatem mortalibus referari uoluit. Est autem, ut antè dicere coepimus,
 duplex prophetiae genus: alterum quod aperit praeterita aut praedicit euen-
 tura: alterum quod explicat arcana praesentia, aut citra temporis discrimen
 occulta pandit. In Euangelio Ioannis audit dominus, Propheta es tu: quod
 h mulierculae

Honos non
 affectandus

Osee 4.

Et malo sa-
 cerdoti de-
 betur bonos

Dignitas

Prophetarum
 genera

mulierculæ Samaritanæ sua prodidisset arcana. Hoc uero nomine Iudæi non dignabantur quenquam, nisi in quo relucere uirtutes humana conditione maiores: ita tum temporis qui de Christo præclarissimè sentiebant, prophetico nomine illum decorabant. Quin ipse dominus uolens Iudæorum animis, qui de Ioanne Baptista magnificè sentiebant, inserere eximiam quandam & homine maiorem opinionem, pronūciauit illum esse plusquā prophetam. Quòd si dii uocati sunt ad quos sermo dei factus est, nimirum prophetæ, quanta laus est, dici plusquam prophetam. Quancumque infinitis partibus hoc quoque maior erat, qui minor erat in regno cælorum: quippe qui prophetarum omnium gloriam suo splendore obscurauit, tametsi sic obscurari illustrari est. Sed quemadmodum post hunc cælestem prophetam miraculorum uis non nisi ad tempus floruit, ita ueteris prophetiæ genus paulatim ad Euangelij lucem non sublatum est, sed refrixit, aut ut rectius loquar, in aliud genus sublimius mutatum est. Olim currebatur ad oraculum & Ephod, requirebatur signum: nunc scripturæ sunt pro oraculis, fides pro miraculis. Monet hoc

Miracula Esaias VIII. Ad legem, inquit, magis & ad testimoniū. Si credimus scripturis rectè intellectis, quid opus est miraculis? Vt autem scripturas intelligamus præstant noui testamenti prophetæ, qui scripturarum mysteria iuxta sensum spirituale eruant, proferentes de thesauris suis noua & uetera, docti spiritualibus spiritualia comparare. Quid enim prodest Iudæis quòd suos prophetas, tenent memoriter? Istis prophetis alijs prophetis opus est, alio qui de Iudæis uerè dici potest, quod de philosophis mundi scribit D. Paulus, quòd quum se profiterentur sapientes, stulti facti sunt, & euauerunt in cogitationibus suis. Stultiores facti sunt Iudæi, qui quum de Christo tot figuras, tot prophetias quotidie legant, tamen non solum non agnoscunt illis designatum, sed implacabili etiam odio persequuntur. Quid in causa? Quia deest illis nouum hoc & sublimius prophetiæ genus, quod mysticum scripturæ sensum aperiat. In hoc prophetiæ genere principatum tenuit Christus, post hunc Apostoli Christi spiritu afflati, & in his præcipue beatus Paulus, dein cæteri doctores ecclesiæ. Iam quum in confesso sit, spiritum sanctum post dominum in cælos receptum, largius ac latius effudisse sua dona, quàm fecerat in ueteri testamento: Paulus tamen inter omnia dona spiritus primam laudem tribuit prophetiæ, quæ nisi adsit, existimat propemodum inutilem Christianorum conuentum. Prophetiam autem dicit, non futurorum præsentionem, sed peritiam eruendi sensum mysticum, qui latet & quasi defossus est in scripturis diuinis. Huic muneri nemo potest uerè idoneus esse, qui uacat spiritu Christi. Vt enim de artificio nemo iudicat nisi artifex, ita de spirituali scriptura nemo uerè pronunciat, nisi spiritualis. Est quidem minus caliginis in nouo testamento, tamen hic quoque prophetis opus est, eritque opus usque ad mundi consummationem. Per hos floret, aut languet, crescit

aut

*Prophetia
summa, scri-
pturarum
enarratio*

aut decrefcit ecclefia . Nunc illud mihi expendas uelim, utrum prophetarū genus fit fuapte natura fublimius : In priore fuit Balaam, homo reprobus : & Saulem fuiffe in prophetarū numero , prouerbij quoq; Hebræorū teftatum eft . Quin & in Euāgelica parabola, qui in nomine Iefu prophetias ædiderūt, audiunt ab eo : nescio uos . Insuper & in ipfo Euangelio uaticiniū de Chrifto uerum pronunciat Caiphas . Quid loquor de Caipha, quū in literis Euāgelicis dæmones uera de Chrifto prædicent : & in Actis Pythonica puella uerum testimoniū perhibeat Apoftolis : Demū hodieq; astrologi, chiromantes, uentriloqui, ac magi multa prædicūt euentura, cuius præficientiæ non admodum magnus eft fructus . Etenim fi euenturū eft quod prædicunt, miferiæ cumulus eft præfcire quod uitari non potefit : fin fecus, metus ipfe mali, magna pars mali eft . Sed ualeāt illaudati, de laudatis agamus . Sedecim illi prophete, quos recipit fcriptura Canonica, qui fine dubio de Chrifto uaticinati funt, tantis obfcuritatibus inuoluti funt, ut ne tum qui dem fuerint intellecti , pofteaq; tam euidenter exhibitum eft oculis quod illi prædixerant . Anigmata uel fomnia potius uidebantur illorū uaticinia, priusquam largius feffe effudit in animos nouorum prophetarū fpiritus ille cœleftis, qui fuo afflatu deduxit in omnem ueritatem, exponens typorum ænigmata, & uaticiniorum inuolucra explicans . Vtrum præftantius, quod temporariū eft an æternum : Lex, inquit dominus, & prophete ufque ad Ioannem : legis uocabulo typos designans, prophetarū nomine prodita de Chrifto uaticinia . Vt igitur ante redemptoris aduentum, neceffarium erat illud prophetiæ genus, ita poft emicantem Euāgelij fulgorem maxima ex parte ceffauit, nō quòd hoc dono priuata fit ecclefia, fed quòd alia fit temporum ratio . Exhibita funt omnia, fenfibus omnibus expofita funt, quæ prophete uentura promiferant . Nihil fupereft, nifi fupremus ille dies, quo confummabitur ecclefia, & pro fuo quisque merito præmia recepturus eft . Ad id perfuadendū non egemus prophetis, quū ipfe dominus hæc omnia tam euidenter prædixerit, ut nemo poffit ambigere, nifi qui diffidit fcripturis Canonicis . Rem uoluit nobis efle notiffimā, n̄ qui uiuentem uiderāt, audiunt : Sic ueniet quemadmodū uidiftis illum euntem in cœlū : diem incertum efle uoluit, ut ridiculi femper fuerint, q̄ in hoc præfcij uideri conati funt, quod dominus præfciri noluit : & fi præfciri poffet, meliore fructu nescitur . Sed alterū hoc prophetiæ genus ufq; ad extrema mundi tempora neceffarium erit uniuerfis orbis partibus, fine quo nihilo magis durare poffunt mortaliū animi, quàm abfque cibo potuq; corpora . Myftica fi quidem fcriptura panis eft uiuus de cœlo descendens, qui fumentibus confert uitam æternam, fed opus eft qui ad exemplū redemptoris panem hunc cōmodè frangat ac diftribuat, Eft fons aquæ falientis in uitam æternā, fed opus eft qui hæc è uenis abditis hauriant, ac fitientibus iuftitiam porrigāt . Deniq; h 2 eft illa

1. Reg. 16

Ag. 16

Prophetæ
Sedecim

Hier. 2

Caro & sanguis Christi: scriptura sacra

est illa caro Christi uerè cibus, est sanguis Christi uerè potus, unde nisi quotidie per Ecclesiastas saginentur ac reficiantur populi corda, uitam tueri non possunt, uitam inquam ueram. Nam uita corporis, umbra uitæ potius est quàm uita: ueram uitã nihil dare potest nisi uerus cibus ac potus. Vtrunq; discumbentibus dispensant ecclesiæ doctores & ñdem ministri, Nam conuiuator est ipse dominus, qui per manus discipulorũ multitudini famelicæ largitur cibum, Hoc est uerbũ uitæ, cuius promi condi sunt episcopi, & qui uices episcoporũ gerunt. Per hoc qui non sunt gignuntur deo, per hoc infantes in Christo lacte aluntur, donec grandescant, fiantq; solidi cibi capaces, per hoc corroborantur aduersus huius uitæ mala, per hoc eriguntur ad spem uitæ cœlestis, per hoc languidi confirmantur, ægroti sanantur, mortui reuiuiscunt. Hoc est Ecclesiastarũ ministerium, quod quis non uideat esse non iam regiæ, sed plusquã angelicæ dignitatis: plus enim est Euangelistã esse quàm angelum. Angelus tantum nunciat, nunciantur autem & mala, Euangelista læta pacificaq; nunciat. Ille dicit: Accipe puerũ & matrem eius, & fuge in Ægyptũ, & mane ibi donec admonero te: hic porrò quid agit: efficit ut in nobis gignatur Christus, ut adolescat, ut retineatur, ut consummetur, quæ uera perfecta q; est hominis felicitas. Qui linguis loquebantur, prophetæ erãt & ipsi. Nam in his spiritus loquebatur mysteria, sed tamen in ecclesia genus hoc adeo per se nullum habebat usum, ut si quis in cœtum infidelis ingrediat' aut idiota, continuo dicturus sit, insaniunt isti. Hoc idem opinor diceremus nos, si uideremus Saulem nudum inter nudos prophetas toto die saltantem ac prophetantem. Contrã, secundi generis propheta loquente, irrisor ille transformatur in admiratorem, & procidens in faciem suam agnoscit deum in illis loqui, qui scripturæ mysteria prudenter ac synceriter enarrant. Idem spiritus est qui sua dona pro conditione temporum ad generis humani salutem dispensat. Si autorem spectes, par est dignitas: si temporũ qualitatem, maior est huius prophetiæ necessitas & uberior utilitas. Plurimũ interest inter synagogã & ecclesiam, ita non parum interest inter synagogæ prophetã & prophetã ecclesiæ. Quàm paucos filios synagoga peperit domino, at quàm numerosam sobolẽ genuit ecclesia, gignitq; quotidie: per quos: nisi per Ecclesiastas. Olim ante baptismũ catechismus erat, idq; ex institutione domini: Ite docete omnes gentes, baptizãtes eos. En in ipso statim exordio Euãgelistæ munus. Catechista docet, traditq; rudibus fidei elementa, & per hunc quasi foetus concipit mater ecclesia, quos eiusdem ministerio gignit in baptismo. Nunc expende materiæ discrimen. Quid pollicetur propheta synagogæ: Bene diuq; uiues in terra quam dominus daturus est tibi. Filij tui sicut nouellæ oliuarũ in circuitu mensæ tuæ. Vxor tua sicut uitis abundans in lateribus domus tuæ. Quid ecclesiæ propheta: Si credideris in dominum Iesum, gratis tibi condonabũtur omnia peccata

Angelo maior Euangelista

i. Cor. 14

peccata, spiritum illius accipies, insereris in ordinem filiorum dei, iam factus frater Christi, & coheres regni cœlestis, interim pro relictis centuplum accipiturus in hoc seculo. Neque uero centuplum tantum est sed centies millecuplum, gaudium puræ beneque sperantis conscientia, si conferatur ad omnia comoda quæ pollicetur mundus, ac ne id quidem bona fide. Rursus quid minuitur uetus propheta? Nisi seruaris legitima domini, dabit dominus uxori tuæ uulnam sterilem & ubera arenia: coles agrum, & alius ex eo colliget fructum: plantabis uincam, & ex ea uinum non gustabis. Quid nouus? Nisi renatus fueris ex aqua & spiritu sancto, & hic uiuens, mortuus eris, & in futuro seculo gehennæ mors æterna manet & animam & corpus tuum. De diuerso uero doctrinæ genere iam antè nonnihil attigimus. Quod si tantus honos habitus est synagogæ prophetis, qui uelut è longinquo uenturam felicitatē præcinebāt, idcirco sub inuolucris, quid debetur ecclesiæ prophetis, qui præsentem ostendunt, nec ostendunt tantum, sed tradunt etiam quæ fas est, idcirco dilucide, nullis inuolucris aut ænigmatibus. Quid est expeditius quàm dicere, fiduciam habe in domino Iesu: quid porro præsentius, quàm per aquæ lauacrum ex iræ filio facere filium dilectionis, hæredem æternæ uitæ? unde non prophetæ tantum, sed plausibiliore uocabulo dicuntur Euangelistæ. Ioannes Baptista, domini testimonio prophetarum ordini prælatus est, quod Christum non uenturum ambiguis oraculis prædixerit, sed uenientem digito comonstrarit: Sed quem demonstrauit? Mariæ & fabri filium, mortalem inter mortales uelut unum è multis degentem, nondum miraculis ac doctrina clarum, nondum Satana deiecto rediuiuum, nondum in cœlos receptum, nondum misso spiritu patris, cœlestium donorum missilia è sublimi liberalissimè spargentem, nondum sedentem ad dexteram patris in pari consortio regni & gloriæ. Si magnū fuit quod ostendit Ioannes, maius est quod ostendunt ecclesiæ prophetæ, qui iam ostendunt triumphantem in cœlis, ostendunt regnantem in animis fidelium, præsentem ecclesiæ suæ. Baptista Christum adhuc carnalem ostendit oculis hominum corporeis, at nunc prophetæ eundem ostendunt spirituales oculis fidei. Plurimi tunc uiderunt, & offensi externa specie, contempserunt aut etiam oderunt uisum. At hi sic demonstrant, ut intuentes in illum uiuificentur. Baptista hoc ostendit, quod quodammodo contempsit Paulus: Etsi nouimus, inquit, aliquando Christum secundum carnem, sed nunc iam non nouimus. Iudæus dominum nouerat secundum carnem, factus spiritualis multo felicius nouit eum fide. Galatæ non uiderant Christum, & tamen ante horum oculos Apostolus affirmat Christum fuisse depictum, quoniam comonstrantibus eum crediderat. Euidentiùs est quod spiritu contrectatur, quàm quod manibus: & feliciùs indicatur lingua, quàm digito corporali. Nec ideo minores æstimari debent horum temporum prophetæ fideles, quod hæc uis

*Euangelista
maior Ba-
ptista*

*Miracula ad
tempus*

nō uideatur ut olim, donari afflatu spiritus, aut euidente miraculo, sed multis sudoribus uelut ematur. Imò quo plus est laboris, hoc amplius est præmium. Miracula suum habuere tempus, nec tamen ideo minus est miraculi, quòd tacitus sit spiritus afflatus: postulabat hoc mutata temporū ratio, nec ideo minus est gratuitū dei donum, quia sic dare placuit. Eiusdem spiritus idem est donum, sed pro conditione temporum aliter datum, nec dubitandum est, quin perfectiore modo datum. Ad fidei perfectionē expediebat externa signa adimi sensibus, quæ data fuerāt incredulis & infirmis: uter autem perfectius munus administrat, pædagogus qui puerum uerbis metuq; coercescit, an qui iuuenem sui iuris factum consilio regit? Lex erat pædagogus ad Christum, huius ministri sunt ueteres prophetæ: Inter ueteres ac nouos medius Ioannes Baptista. Veteris prophetiæ iam senescentis uestigia quædam aliquandiu remanserunt in ecclesiæ subolescentis primordijs, donec per uniuersum orbē irradiante ueritatis euangelicæ solē, paulatim obscurata sunt illa minorum corporū lumina. In cœlo nulla fiunt miracula, ubi miraculū est quicquid uidetur. Nos enim miracula uocamus, quæ præter cōmunem rerum humanarum naturam accidunt. Quotidiana nemo miratur, etiam si plus habeant miraculi. Ingens miraculum dicitur, quòd dominus paucos exanimis reuocauit in uitam, & quotidie ex liquore mortuo gigni uiuos homines nemo miratur. Dominus semel atque iterum manibus suis multiplicauit panes, ut per pauci multis sufficerent milibus: & quòd quotidie ex uno tritici grano mortificato surgit arista sexaginta granis grauida nemo miratur. Idem dixit Matthæo telonio præsidentis: Sequere me, & ilico mutatus paruic uocanti. Hoc miramur omnes, quia sensibus exhibitū est. Magis autem miramur quòd Lazarum iam quatrinduo defunctum euocauit ad uitam, mox iterum morte cōmutandam. Quanto mirabilius est quòd ad unius uocem tot zizania uertuntur in generosum domini triticum, quòd quotidie per ecclesiæ ministros arcana spiritus energia sexagenaria cadauera uitæ perpetuæ restituit? Quod externis sensibus exhibetur, suspicimus ac stupemus: quod interius agitur multo præstātius, non admiramur. Orat Petrus, & corpore reuiuiscit Dorcas, obstupescimus: Concionatur bonus Ecclesiastes & multas animas excitat à morte, nec perinde miramur. Idem est qui excitat Dorcadem, & qui conuertit peccatorē, sed maius est quod in resipiscente peccatoris anima deus operatur, quàm quod in reuiuiscente cadauere. Quod Petrus omnium linguis concionabatur, prodigiū uidebatur omnibus, & erat: quanto mirabilius quòd ad unam piscatoris orationem circiter tria milia hominum transformata sunt in nouam creaturam? Hoc longè magis stupendum, quàm quòd Nabuchodonosor ex homine uersus est in figuram bouis, rursus ex boue reuersus in hominem. Sed uulgaris crassæq; mentis est, quæ oculis, auribus, conta-

ctūq;

et uicq̄ percipiuntur magis admirari. Qui spiritualis est, aliter iudicat. Itaq̄
 si Petrus flexis genibus, diu orauit, ad multarum preces excitaturus unam
 mulierculā ad uitam corporis, cui reuocari quid aliud erat quā bis mori:
 quid faciendum est pio Ecclesiastā, qui hoc agit ut quamplurimas animas
 in peccatis uelut in sepulchro putrefactas ad ueram reuocet uitam? Num
 uidentur ista perpendere, qui à prandio semitemulenti, aut mane nocturna
 grauati crapula prodeunt in suggestum, & abrupta uerius quā absoluta
 concione properant ad cōpotationem? Age igitur, si quis concionatorem
 æquiparet priscis illis prophetis, nōne fateantur omnes egregiam digni-
 tatem illi tributam esse? Atqui res ipsa nobis persuadet, multis nominibus
 excellentiorem esse qui gregi dominico subministrat pabulum euangelicæ
 doctrinæ, si modò syncerè bonāq̄ fide suum administret munus. Id si cui
 nondum persuasimus, dabitur crassius argumentū unde id colligat. In ec-
 clesiæ primordijs utri erant in maiore precio, Agabus cum suis comitibus
 aut filiæ Philippi, an Petrus & Paulus? Arbitror & lapides confessuros ni-
 hil esse simile. Tum ab utris ecclesiæ uenit maior utilitas, non opinor ob-
 scurum esse. Quid contulit Agabus? prædixit uenturam famem, monuitq̄
 ut illi necessitati matura prouisione occurreretur, non admodum iuxta per-
 fectam Christi doctrinā, qui uetuerat suos esse sollicitos de crastino. Rur-
 sus quū idem apud Cæsaream detracta Paulo zona stringeret sibi pedes,
 prædicens fore, ut is cuius esset ea zona Hierosolymis uinciretur à Iudæis,
 ac gentibus traderetur, quid profecit? Nimirū ut Apostolus à tristioribus
 tristior discederet, non quod ipse formidaret catenas, qui paratus erat &
 mori pro nomine Iesu, sed quod amicorū lacrymis discrucietur illa beata
 anima, tota flagrans charitate proximorum. Cæterum ad prophetiam, id
 est prædicationem Petri & Pauli quantus ecclesiæ fructus? At Agabus &
 Agabo similes in ueterum prophetarum uicem successerant. Tu parochæ,
 tu Ecclesiastā in cuius locum successisti? non in Agabi, sed Apostolorum,
 imò uerius ipsius Christi, in quem potissimū competit apostolici nominis
 dignitas. Sit penes alium titulus domini apostolici, legati apostolici, res &
 dignitas in eum competit, qui ex delegata autoritate enarrandis scripturis
 Christum annunciat: hoc qui præstat, nō propheta simpliciter est, sed pro-
 phetarum propheta. Siquidem nobis frustra scripserunt propheta, nisi sit
 hoc prophetarū genus, quod illos interpretetur. Est enim uerè liber signa-
 tus, quem nec literatus iuxta mundū intelligit, quia signatus est, nec idiota,

*Plus est con-
 uertere pec-
 catorē, quā
 excitare der-
 functum*

Esā. 29

h 4 prophet

*Propheta al/
legorias ex/
plicat*

prophetiam aperit dominus in Euangelio, cum ait: Sicut Moses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis. Item: Sicut fuit Ionas in uentre balenæ tribus diebus ac tribus noctibus, ita filius hominis erit in corde terræ. In altero crebrius uerfabatur: in genere, quum ait: Si crederetis Mosi, crederetis utique & mihi, de me enim ille scripsit: nominatim, quum Scribis & Pharisæis tectè indicat, psalmi uaticinium: Dixit dominus domino meo, non in Solomonem sed in ipsum competere. Rursus quum in templo lecto scripturæ propheticæ loco qui est Esaiæ cap. LXI. subiicit: Hodie scriptura hæc impleta est in auribus uestris. Manna quod Hebræis defluxit in deserto, demonstraui fuisse typum cœlestis doctrinæ, quam è sinu patris detulit in terras, aut esse corpus & sanguinem suum quo reficimur in Eucharistia: postremo in cruce recitans Psalmum XXI. declarat in eo prædicta, quæ tum gerebantur. Similiter & Euangelistæ demonstrant multa uaticinia de Christo prodita, uelut quum Ioannes indicat quæ de agno Paschali scripta sunt in Exodo, de Christo prædicta esse: quod genus illud, Os non comminuetis ex eo. uerum hæc persequi non est huius loci. Sed in utroque prophetiæ genere nemo plures explicuit allegorias, quàm beatus Paulus: ueluti quum historiam Agar ancillæ cum filio eiectæ, de quâ Isaac Saræ filio, item de monte Sina & Sion accommodat ad uetus ac nouum testamentum: petram unde Hebræis sitientibus profluxit aqua in deserto, docet fuisse figuram Christi. Petrus in concione declarat prophetiam: Non dabis sanctum tuum uidere corruptionem, nequaquam competere in Dauidem, qui corruptus est in sepulchro aliorum hominum more, sed in Christum, qui integro corpore resurrexit, Idem indicat, diluuium fuisse typum baptismi, arcam ecclesiæ credentis. Paulus uero uitam omnem Christi comonstrat mysticis typis esse refertam, exponens quid sit illi commori, quid cum illo sepeliri, quid resurgere, quid in cœlum ascendere. Habes Ecclesiasta muneris tui dignitatē, habes onus & præmium, superest ut illa uox Pauli, quæ Archippo iubet renunciari, semper tinniat in auribus tuis: Vide ministerium quod accepisti à domino ut illud impleas. Fideli propheta nihil honorabilius, pseudopropheta nihil detestabilius: synceris Euangelistis nihil apud deum preciosius, pseudeuangelistis nihil abominabilius. Si agnoscis dignitatem, da operam ut glorifices susceptam functionem: si difficultatem, abijce socordiam, & uigila: si periculum intelligis, caue ne declines ad dextram siue ad sinistram: si præmium consideras, ne te pigeat ullius difficultatis, Quocumque uerteris oculos, est quod excitet sollicitudinem tuam: si sursum aspicias, uides quis sit qui tibi munus istud delegauit, uides paratum stipendium: si circumspicias quæ te circumstant, uides oues Christi tuæ concreditas fidei: si deorsum demittas oculos, uides horribilem malè gesti muneris uindictam: si in teipsum descendas, agnoscis quantam animi puritatem, quantam

quantā eruditionē, quantā prudentiā, quantū charitatis ardorē, quantā fortitudinē exigat ista functio, quo uel abstineas si te cognoueris parum instructum, uel ea pares quibus est opus. Qui destinauit ad Olympicū certamen accedere, quid nō tum facit tum patitur, ut palmā auferat: Quanta sollicitudine pręparat omnia? Atqui totum illud quid aliud est quę ludus? quemadmodū & ludicra sunt pręmia, stultę multitudinis applausus, corollę querentię, quę fatuū declarēt citius quę uirum cordatū aut fortem. Et cum in rebus friuolis tam simus solliciti, tamen ad Ecclesiastę munus audet aliquis accedere, nihilo magis instructus, quę arator ad citharā, nauta ad aratrū: pro quę tot eximjs uirtutibus quas officij postulat dignitas, nihil adfert pręter perfrictam egregiē frontem & impudentiā, nihil habēs pensi quę pręmia maneant uictorē, quę pœna uictum? Parum est exhibitari ab uno populo, sed explodi ab uniuerso cœtu sanctorū angelorū ac piarum animarū summa est infelicitas. Itaque qui hoc certamen suscipiunt, Apostolū audiant adhortantem: Sic currite ut cōprehendatis: ut cum eodem gloriari possint, cursum consummaui, fidem seruaui, nunc mihi reposita est corona iustitię. Iam si satis constat sacerdotis dignitatē multis parasangis, ut aiunt, antequam si cum quocunq; mortalium genere conferatur, & ipsis angelis aliqua ex parte superiorem, superest ut ipsum sacerdotem secum conferamus, quo perspicuū fiat qua parte sui sit maximus. Quinq; sunt sacerdotū, hoc est episcoporū, munia pręcipua: administrant nouę legis sacramenta, orant pro populo, iudicant, ordinant, & docent. Nihil horum non superat regiam excellentiā. Nullum enim sacramentū confertur nisi per sacerdotes, excepto baptismo, qui non repetitur, etiam à laico ritē collatus, sed hoc factum licet nō rescindatur, tamen nihil excusat nisi necessitas, quę excusatio in alijs locum non habet. Videtur autem baptismus in locum circumcisionis substitutus esse, circumcisio uero nec sacerdotem nec leuitam requirebat. Verum olim aqua sacramentali tincto, per impositionem manuum dabatur spiritus sanctus. Hoc solis episcopis seruatū est. Dein progressu temporis baptizatis etiam infantibus dabatur corpus & sanguis domini, & hæc res requirebat os & manus sacerdotis. pro uictimis pecudū cæterisq; ceremonijs inducta sunt sacramenta magis spiritualia, baptismus, eucharistia, confirmatio, pœnitentia, & extrema unctio, nihil autem horum fit absque deprecatione. Deprecatio uero nouę legis sacerdotibus cum ueteris testamenti sacrificis cōmunis est. Nam quum incendiū irato deo sæuiret in populum, Aaron accepto thuribulo medius stetit inter mortuos ac uiuos, & interuentu suo domini furorē uertit in misericordiam. Orat sacerdos pro puerpera, & mundatur orat pro domo leprę uitio contaminata, & purificatur: orat pro peccatis immolantiū, & remittuntur illis: ad hæc iudicat inter causam & causam, inter lepram & non lepram, inter mundum & immundū. Et si quid controuersię incidisset

*Preparatio
ad munus Ec/
clesiasticum*

*Functiones sa/
cerdotis inter
se collate*

Leuit. 13

incidisset grauioris, iubentur ire ad sacerdotē, qui iudicio suo litem dirimat. Nunc si quæstio difficilis oriatur, utrum fas sit suscipere bellum an non, utrum ratum sit matrimonium an non, utrum hoc aut illud liceat principi ac magistratui an non, quò potius eundum est, quàm ad sacerdotes peritos in lege domini? Per hos dirimi conueniebat regum tumultus, coniugum dissidia, per hos reconciliari similitate conflictantes. Id si fieret, ad bellum non esset opus tot militibus, ad lites componendas non esset opus tot procuratoribus & aduocatis, nec esset tanta querimonia de corruptis iudicijs. Summa in tranquillitate uiuebant Hebræi annis quadraginta sub Samuele iudice & propheta. Sed quo sanctiora sunt mysteria nouæ legis, quo uberior est gratia, hoc maior est dignitas hæc administrãtis. Item quo maiora sunt quæ petuntur, quoq̃ certior est per Christum impetrandi fiducia, hoc maior est intercedentis autoritas: rursus quo plenior est nunc dominicæ legis cognitio, hoc splendidius est iudicandi munus. Adde his, quòd quo sublimior est Ecclesiastica functio, hoc excellentior est ordinandi potestas, præsertim quū adiuncta sit facultas per sacramentū conferēdi donum spiritus, Populus creat magistratū, rex creat præfectum, at nec hic nec ille largitur uires ad rectè gerendum. Quum igitur in his quæ hæctenus cōmemorauimus, nouæ legis sacerdos longè superet & Mosaicorū sacerdotum dignitatem, qui tamen id temporis erant in summo precio, & regum excellentiam, in ultima functione multis partibus superat seipsum: ea constat in docendo gregem domini. Docendi uox complectitur & doctrinā sanam, & admonitionem, & increpationem, & consolationem, & redargutionē oblatrantium euangelicæ ueritati. Baptizat & laicus, orat uicissim pro sacerdote populus, non difficilis est reliquorū sacramentorū administratio: at docendi munus implere, ut longè difficillimū est, ita idem est longè pulcherrimū, quippe cuius utilitas latissimè pateat. non semper tingit, non semper ungit aut absoluit sacerdos, sed docendi munus perpetuū est, sine quo cætera sunt inuutilia. Quid enim prodest adultis tinctos esse, nisi per catechistam docti fuerint, quam uim habeat baptismus, quid oporteat credere, quomodo iuxta professionē Christianā uitam instituere? Quid prodest sumptio corporis & sanguinis dominici, nisi didicerint, quomodo sacramentū hoc institutū, quid in nobis efficiat, qua fide, quaq̃ puritate debeat sumi. De cæteris similiter est sentiēdum, ne singula cōmemorando fiam prolixior. Ergo quem admodum actor, quum in singulis fabulæ scenis dat operam ut placeat populo, tum uero in extremo actu profert quicquid habet artis: ita Christianus Ecclesiastes, quum in cæteris functionibus magnam adhibere debeat solitudinē ut placeat domino, cuius negocium gerit, in hoc extremo docendi munere debet seipsum uincere. Regum multa sunt munia, eaq̃ præclara, licet omnia sacerdotalibus functionibus inferiora, sed hi nunquā ita magis

magis regali uersantur officio, quàm quū pro concione loquentes, suadent pacem, componūt seditionē, hortantur ad legum obseruationē, aut pro tribunalibus sedentes audiunt causas, & ius æquū reddunt populo: ita præsul in omnibus egregius, prorsus in fastigio dignitatis est, quū è suggesto doctrina sacra pascit gregem dominicū, eicq̃ dispensat thesaurum euangelicæ philosophiæ. Quo magis deplorandū est quorundā præposterū iudicium, qui ius ordinandi relegāt ad facticios quosdam ac mercenarios episcopos, baptizandi absoluentiq̃ potestatem cōmittunt inexploratis, consecrandi corporis & sanguinis dominici facultatē permittunt ijs quos interdum nec conuiuio nec alloquio dignarentur. Quod omnium est excellentissimū, docendi munus reijciunt aliquoties in sacerdotes abiectissimos & monachos, quibus fortasse nollent stabuli aut culinæ suæ curam cōmittere. Non reprehendo monachismū neq̃ sacerdotium, sed delectum præposterū. Ipsi uero quid interim sibi reseruant pontificiæ dignitatis? Curant equitatū, incolunt arces, alunt satellitia, præsumunt rationibus, seruiūt monarchis, atq̃ ita demum sibi uidentur egregij præsules. Verum ut ista reprehensionē non mereantur, tamen erant potius abiectissimis cōmittenda famulis, indigna quæ uel hypodiaconis delegentur. pudet eorum quæ sunt honestissima, in his gloriantur quæ sunt sordidissima. Non hic tantum, sed in omni ferè parte uitæ præpostera iudicia fontes sunt unde scater omnis morū perniciēs. Quotus quisq̃ est hominū qui nō pluris faciat externa bona, quæ fortunæ tribuuntur, quàm corporis? Quid nō perpetiūtur homines ut locupletes euadant, ut honores consequantur huius mundi? nauigant, peregrinantur, belligerantur, nullum est periculi genus quod non contemnūt. At quanto pauciores sunt, quibus nō priora sunt bona corporis quàm animi, tēporaria quàm æterna? Quem reperias, qui nō magis metuat principem hominem quàm deum, qui non pluris faciat cognatū aut amicum iuxta carnem, quàm Christum? Quid in causa? nisi quòd carnales sumus, eocq̃ propius accedimus ad naturam animalium, quæ sensibus reguntur, quàm angelorū, nec agnoscimus conditionis nostræ dignitatem, nec suscepti muneris sublimitatē. Vetus ac prophanū oraculum admonet, ut se quisq̃ norit. Philippus Macedonū rex uir alioqui cordatus, quodam tempore cum temulentis bene potus ipse per medium exercitū discurrens agebat choreas, quem Demades Atheniensis orator ad hunc increpuit modum, Quid facis o rex? Fortuna tibi imposuit personam Agamemnonis, & tu tibi ipsi sumis personam Therisitæ. A uirō illaudato rex prophanus admonitus, ad meliorē frugem recepit sese, utinā sacerdotes audiant uocem Christi minitantis in Cansico mystico: Si ignoras te o pulchra inter mulieres egredere, & abi post uestigia gregum tuorū. Hoc puta dictum animæ pastoris, qui quum se ducem ecclesiarū profiteatur, oblitus susceptæ provinciæ, ad quæstum, ad ocium, ad uoluptates semet abijcit

Præpostera iudicia hominū

Personæ decorum nosse

abijcit. Is nimirū iubetur mutare locum, & quoniam pro ductore gregis se-
 ductor est, abire post gregum uestigia, ut ex doctore factus discipulus, pa-
 rere discat priusquā imperet. Hæc ignorantia sui facit, ut homo conditione
 proximus angelo, cōparetur iumentis insipientibus, & similis fiat illis. Facit
 ut quod in ministerio summū est, deleget infimis, quod infimum, sibi pro
 summo referuet. Dic mihi quisquis es sacra tiara insignis, pudet te dum au-
 dis confitentes, dum consolaris afflictos, seruire principi Christo in mem-
 bris suis: & non pudet in aulicis negocijs, ne dicam in castris, seruire homini
 principi: uideris tibi abiectus, si è suggesto doceas populum uiam dominicam
 & tibi places, dum inter armatos milites, penè dixeram nebulones, armatus
 equitas: Laudata est in sacris literis humilitas, damnata superbia, Sed est
 humilitatis genus, quo nihil detestabilius: est & superbiæ genus, quo nihil
 laudabilius. Malè humilis erat filius ille prodigus, qui relicta domo diuitis
 ac benigni patris, factus est subulcus hominis alienigenæ, è ciue exul, è libe-
 ro seruus, pro delicijs uestens porcorū siliquis: sed bene redijt ad superbiam
 posteaquē cœpit suam agnoscere dignitatem, quàm multi mercenarij sunt in
 domo patris qui abundant panibus, & ego hic fame pereor. E regione est
 laudabilis quædam superbia, quæ facit ut homo memor ad quam dignita-
 tem sit per dei misericordiã euectus, sese iudicet indignū qui ad inhonesta
 sese deñciat, ut adoptatus in sortem filiorū dei, Satanæ fiat seruus: ut sacro
 lauacro purificatus, uicijs semet inquinat: ut ad cœleste præmium uocatus,
 uenetur terrena cōmoda. Hæc superbia præcipuè decet sacerdotē & Eccle-
 siasten: uix enim arbitror alios hoc dignos titulo. Audi uulgaris superbiæ
 exemplum apud Paulum, nequē enim illic sub sua persona loquitur: Tollens
 membra Christi, faciam membra meretricis: Sed rursus audi uocem ani-
 mosi doctoris: Melius est mihi mori, quàm ut euacuem gloriam meam,
 quā habeo in Euāgelio Christi. Non gloriatur in palatijs, opibus, satellitijs,
 equitatu, sed ob id erigit cristas, quod laboribus & erumnis suis illustrasset
 Euangelium, quod Christi triumphum circūferret in omni loco. Quapro-
 pter à tergo relictorū oblitus, ad ea quæ à fronte erāt properat, ut coronam
 apprehendat: tantum abest, ut ad humiliora degeneret. Nunc quantus pu-
 dor est, si quis ex medico fiat chirurgus aut pharmacopola, aut si ex aulico
 agricola, aut ex œconomo potentis hominis, plebeius coquus: ad quæ si
 quis adigatur, existimēt rem laqueo dignā. Tam excelsi spiritus sunt, tanta
 animorū generositas in rebus humilibus, tanta uerò humilitas & abiectio
 in ijs quæ sunt excellentissimæ dignitatis. Cum primis optandū est à Chri-
 sto, ut omnes episcopi dignitatē suam agnoscant, ut apostolicā superbiā
 imitentur. Tu certè pastor, cui curandi gregis uicariam sollicitudinē delega-
 uit episcopus: tu Ecclesiasta, cui docendo plebis officium mandatū est,
 agnosce muneris tui dignitatē, agnosce quod in omnibus episcopi functio-
 nibus

*Superbia
bona*

nibus maximū est atq; pulcherrimū, in te deriuatū esse. Sume igitur, sume tuo magistratu dignam superbiam, ac uehemēter erubescendum existima, si quæstui, si luxui, si pudendis uoluptatibus, si cæteris plebeiaz fecis uicij seruias, sed honorifica ministeriū tuum, memor cuius oues curandas susceperis, cuius thesauros dispenses, cui sis officij gesti mox redditurus rationem, quæ præmia maneant fidelem dispensatorē, quæ supplicia infidelem. Hæc qui secum reputet, quonam pacto possit esse securus? Si quis non animaduertit, quid eo stupidius? Si quis intellecta negligit, quid eo deploratius? Ab humi repentibus curis erigat animū tuum consideratæ functionis dignitas, à præuaricatione deterreat delegantis seueritas, socordiam excludat suscepti muneris difficultas, industriam ac uigilantiā extimulet præmij magnitudo, quod non ab hominibus sed à deo erit expectandum: illi militas, ille reddet perenne stipendium: Ne dixeris, quid? gratis seruiam populo? nō populo seruis ô bone, sed Christo seruis in populo. Et ne quem è plebe contempnas, Christi membra sunt omnes, aut si qui nondū sunt, hoc agitur ut fiant. Puta tibi nominatim dictum, quod per Esaiam iubet dominus: *Su-
per montem excelsum ascende tu qui euāgelizas Sion, exalta in fortitudine
uocem tuam qui euangelizas Hierusalem. Magnifica legatio tibi cōmissa
est, argumentum difficile persuasui nō qui mundum diligunt. Quod nam?
omnis caro scœnum, omnis gloria eius quasi flos scœni. Quid igitur superest
nisi ut carnem abijciamus, & uertamur in spiritum? Exarescat scœnum no-
strum ad exortum solis, qui illuminat omnem hominē uenientem in hunc
mundū, decidat flos noster ad emicantē Euangelij gloriam, quia sequitur:
Verbum autem domini manet in æternū. Huius uerbi prædicatio tibi com-
missa est, noli loqui humilia, noli repere humi, è sublimi sublimia loquere.
Sion ecclesiæ typum habet. Siquidē & ipse mons est sustinens templū dei
quod est ecclesia. Huic qui euangelizat, iubetur in alium excelsiorem mon-
tem ascendere. Sic dominus docturus illa sublimia ascendit in montem, &
sedit. Mons heroicas uirtutes designat in Euāgelista, sessio constantiam ac
pectus ab omni carnalium cupiditatū tumultu tranquillum. In Sion specu-
lamur cœlestia, in Hierusalē est pacis uisio: Ergo quisquis doces cœlestium
bonorū amorem, ac terrenarū rerum contemptū, qui annuncias bona, qui
prædicas pacem, quæ exuperat omnem sensum, ascende in montem, inde
clama. Clamoris uerbum hic non uocis intentionē, sed ardorem affectus &
prædicationis instantiam declarat. Non est pax impijs, clamat prophetia.
Qui pietatē docet, ad pacem uocat. Magna tranquillitas est habere deum
propitium, magnū oblectamentū semper præ oculis habere pacem illam
cœlestem, quam nec improborū malicia, nec Satanæ inuidia, nec ulla ini-
quitas turbare potest. Hæc est illa cœlestis ecclesia sanctorū omnium, quæ
ædificatur ut ciuitas, cuius participatio in idipsum. Videtur & hic pax illa,*

Esa. 40

Mons Sion

i sed

sed procul ex parte & in ænigmate, illic perfecta uidebitur coram. Ecclesia militans ciuitas est in monte posita, quemadmodum habet euangelicus sermo. Sublimis est euangelica philosophia, quam attulit is qui uenit è cœlis, & ut super omnes est, teste Baptista, ita cœlestia loquitur. Itaque qui fieri poterit, ut aliquis sublimibus sublimia prædicet, ipse immersus cœno uoluptatum, somnolentiæ, luxus & auariciæ? Ascende igitur in montem quisquis es Euangelista, non pedibus sed affectibus. nam ascendere ad dignitatis gradum, & non ascendere ad sublimes uirtutes, descendere uerius est quam ascendere. Hunc autem prophetiæ locum ad pastores pertinere manifestè declarant ea quæ sequuntur: Sicut pastor gregem suum pascit. Idem propheta cap. LII. prophetis oculis uidit tales Euangelistas: Quam pulchri, inquit, super montes pedes annunciantis & prædicantis pacem, annunciantis bonum, prædicantis salutem. Quid sunt pedes speciosi? affectus ab humiliu rerum cupiditate puri. Quid pedes super montes? Quid nisi cõuersatio in cœlis, & animus quæ sursum sunt sapiens, quæ sursum sunt quærens. Quid sibi uult illa repetitio, annunciantis annunciantis, & prædicantis? pacem, bonum, & salutem? Quid, nisi instantiam & assiduitatem in negotio euangelico, quod diuus Paulus uult annunciari oportune & importune. Annunciamus noua, prædicamus publica: noua lætaque nunciantis uox meretur applausum, præconis uox ad omniu aures penetrat. Exilis erat uox synagogæ, uix unam regionem personauit, quum de euangelicis præconibus dictum sit: In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorum. Lex uni populo data est, gratia Christi ad cunctas orbis nationes porrigitur: præconi euangelico dicitur: Clama, ne cesses, noli timere. Rursus LVIII. Clama ne cesses, quasi tuba exalta uocem tuam. Ad huiusmodi tubarum concentum conciderunt muri Hiericho, quæ uox Hebræis lunam sonat. Luna terræ proxima est, ipsa uagac mutabilis, quales sunt qui rebus humilibus ac fluxis sunt affixi. Sed huiusmodi lunaticæ cupiditates corruunt concentu tubarum sacerdotalium. Sacri sunt qui personant, sacræ sunt tubæ, quarum usus erat in Iubileo, quemadmodum legis Iosue VI. Dirutis terrenis affectibus, qui nos in seruitutem adiungunt, sequitur libertas spiritus. Hæ tubæ non sonant prophana, non humilia & lunatica, sed sublimem illum iustitiæ solem Christum, qui nunc mutatur. Est enim iuxta Paulum heri & hodie, idem & in secula. Certa uictoria est, quum ad sacerdotalium tubarum clangorem acclamat armata multitudo. Id fit, quoties energia spiritus uox Ecclesiastæ penetrat in auditorum præcordia. Quemadmodum apud beatum Paulum, Idiota qui audit prophetam in sensu loquentem, procidit in faciem suam, glorificatque deum. Et in Euangelio Iudæi commoti tuba Ioannis Baptistæ acclamant, quid faciemus ut salui simus? Et in Actis ad primam Petri buccinam, legitur enim sustulisse uocem, compuncti corde acclamant: Quid faciemus uiri fratres? Et amplexi sunt

Euangelium

Euāgelium homines fermè ter mille . Verū ad priorem Esaia locū redeam, Vox, inquit, speculatorū tuorum, leuauerūt uocem, simul laudabunt. Quis/ *Ecclesiasta*
 quis euangelicus præco uelit haberi, in specula sit oportet, ut è sublimi non *speculator*
 sibi tantū, sed & alijs uigilet. Septuaginta pro speculatoribus uerterunt cu-
 stodes, uidelicet qui agunt excubias super ecclesiae mœnia . Memineris igitur
 quisquis es Euangelij præco, tibi iuxta prophetæ sermonē standum sur-
 per custodiā die ac nocte, ut si sonuerit uox ex Seyr, custos quid de nocte, *Esa. 21*
 custos quid de nocte, in promptu sit quod respondeas. Quid est laudabūt
 siue lætabuntur simul? declarat Ecclesiastarū in sua doctrina concordiam,
 quam hisce temporibus proh dolor in multis desideramus : Audimus cla-
 morem exultantiū, sed dissonum ac discordem . Quid autem sonat præco
 legis? Anima quæ peccauerit, morietur. Et nisi perstiteris in his quæ scripta
 sunt in libro hoc, omnes imprecationes eueniēt tibi. Præcepta denunciat, &
 minis terrorē incutit præco Mosaicus: quid præco Ecclesiasticus? Annūciat
 omnibus gentibus sub quocunq; cœlo degentibus paratā esse per fidem in
 Christū Iesum remissionē omniū peccatorū, Annūciat cum angelis pacem
 hominibus in terra, non per legis opera, sed per dei liberam uoluntatē ac
 benignitatē gratuitam, qui erat in Christo mundū reconcilians sibi: annun-
 ciat pro uindicta bonum, pro exitio peccatis hominū debito salutem . Cui
 prædicantur ista? Sion quæ nunc est ecclesia per uniuersum orbem sparsa,
 sic enim habet prophetia dicens: Sion regnabit deus tuus. Vbi regnat pec-
 ratum, ibi non est regnū dei: ubi regnat caro, ibi non regnat spiritus: ubi re-
 gnat superstitio, ibi non regnat uera pietas. Itaq; quotidie precatur ecclesia.
 Adueniat regnū tuum. Si deus regnat in nobis, & nos cum illo regnamus
 in libertate spiritus. Hoc regnū illustratū est, quū in die pentecostes super-
 uenit spiritus in apostolos. Fuerat eodem die data lex in monte Sina, audi-
 ta sunt tonitrua, uisa sunt fulmina, horruerūt omnes montem fumigantem
 ac Mosi faciem quasi fulgurantē, sed in neminem descendit iste spiritus, qui
 gratis per fidem condonat peccata, confert iustitiam ac libertatem. Vtranq;
 uero prophetiam loqui de gratia per Christum facta illud declarat, quòd
 una sic habet: Consolatus est dominus populū suum, redemit Hierusalem,
 parauit dominus brachium sanctū suum in oculis omniū gentium, & uide-
 bunt omnes fines terræ salutare dei nostri. Altera sic ingreditur: Consola/ *Loqui ad cor*
 mini consolamini populus meus, loquimini ad cor Hierusalem. Corde cre-
 ditur ad iustitiā, quæ per fidem in Christū promittit salutem, & quoniam
 spiritualia loquitur, loquitur ad cor. Nullus autem potest loqui ad cor po-
 puli, nisi loquatur ex corde. Lex autē à Iudæis exigens opera, territans non
 ea præstantes, nec addens gratiam, non loquebatur ad cor, sed ad corporis
 aures tantū. Post eam uero prophetiā, quam primo citauimus loco, sequi/ *Esa. 53*
 tur euidens de Christo uaticinium: Ipse uulneratus est propter iniquitates
 nostras

nostras, attritus est ppter scelera nostra, disciplina pacis nostræ super eum, & liuore eius sanati sumus: omnes nos quasi oues errauimus, unusquisq; in uiam suam declinauit, & posuit dominus in eo iniquitatē omnium nostrum. Alia scripturarū loca ad alios pertinent, dum alia præcipiuntur maritis, alia etiam uxoribus, alia uirginibus, alia plebeis, alia regibus, alia sacerdotibus: hoc præconiū ad uniuersos pertinet, quod nisi peruenit ad cor hominis, nulla cuiquā est spes salutis. Apud eundem prophetam præcipitur & illud speculatori, ut quodcunq; uiderit annunciet. Quid annūciat speculator externus? è turri procul uidet equitatū, aut classē, ilico dat signū tintinabulo, ne periculū inopinantes opprimat. Est igitur boni pastoris officium uidere procul, uidere per tenebras, in omnē partem habere intentos oculos, ut non tantum præsentibus medeatur malis, sed procul imminētibus uitiorū periculis occurrat, schismatū, hæreseon, bellorū, paganismi, iudaismi. Quisquis prudenter de futuris conijcit, propheticos habet oculos, & nisi clare tinnitū det signum dormitantibus, quicquid malorū acciderit, ipsius imputabitur silentio. In turri excubanti capitale est, si hostem aduentantē aut non præuiderit, aut non prædixerit: sed nulli periculosiores sunt hostes, quàm uitia capitalia, quæ perimunt animas, quæq; Christū occidunt in membris suis. Quæ igitur pœna manet speculatore si hic fuerit mutus? Speculator crassus uidet hominē insidias molientem, & capitalis est nisi maturè denūciauerit, & tu uides Satanam suffodientē cuniculos, & taceat: uigilantissimus speculator erat Abacuch, qui ait: Super custodiā meam stabo, & figam gradum super munitionem, & contemplanor ut uideam, quid dicetur mihi, & quid respondeā ad arguentem me. Ecclesiastas appellat & illud uaticiniū quod est apud Esaiam: Super muros tuos constitui custodes, tota die & nocte in perpetuū non tacebunt. Qui reminiscimini dominū, ne taceatis, & ne detis silentium ei. Audin concionator? non in popinis, sed in mœnibus sis oportet, si uelis officio tuo fungi: nec phas est tibi ullo tacere tempore, neq; nocturno neq; diurno. Vtrinq; enim populo dei imminet periculū: in aduersis per afflictionē sollicitatur ad blasphemiam, desperationē, & defectionem à deo: in prosperis per blandimenta carnis illicitur ad obliuionem dei. Aut noctem accipe, quū Satanas absq; fuco sollicitat ad ebrietatē, luxum, adulterium, & scortationes, quæ sunt opera nocturna ac tenebrarū: diem, quum sub persona religionis ac pietatis insidiatur dæmoniū meridianū: utcunq; hoc habet, omnino uigilandū est custodi Hierusalem. Nec audiendus est, si quis respondeat, hæc omnia quadrant in prophetas primi generis, qui redemptoris aduentū prænunciabant, quid opus est nunc tot clamoribus, quum constet illum iam uenisse? Imò Christus nondum omnibus uenit, nondum uenit Iudæis, qui Messiam suū etiam num expectant: non uenit ihs, qui non credunt illum morte sua redemisse mundum: non uenit alium

Abac. 2

Afidiuitas
Ecclesiaste
Esa. 62

Christus non
dum omnibus
uenit

alium eum fingunt quæ est, uelut Arianis, Eunomianis, Sabellianis: denique nondum uenit illis, qui illum ore profitentur, factis abnegant: ipsi demum uere uenit, qui spiritu illius uiuunt agunturque, & quisquis cum Apostolo dicere potest: uiuo autem iam non ego, uiuit uero in me Christus. Erant qui reclamabant, Christum uenturum annunciantibus, nec pauciores sunt qui resistunt illius Euangelio. Erant qui Christum in carne uersantem occiderunt, utinam non essent qui periculosius illum occiderent in animis hominum. Quicumque bene credentem pertrahit in errorem hæreticum, Christum occidit: qui uel lam simplicem à pudicitia studio pellexit ad libidinem, in ea Christum occidit: proinde nec minus negotij, nec minus est hodie periculi syncerè Christum annunciantibus quam olim fuit. Per linguam potissimum occiditur Christus, per linguam nascitur ac renascitur in nobis. Corruptunt mores bonos colloquia praua. Rursus nascitur in ipsis qui regenerantur uerbo uitæ, & quoties erudita correptione denuo formatur in hominum mentibus. Etiam tum quum in terris mortale corpus gestaret dominus, linguis confossus est & interfectus. Qui accusabant apud pontifices, apud Pilatum, qui clamabant tolle, crucifige, pro gladijs acutis usi sunt linguis. Quicquid tunc gestum est iuxta sensus humanos, id quotidie fit iuxta spiritum, & hoc maiore pernicie, quo spiritualia potiora sunt corporalibus. In his igitur præcipue locum habet, quod in Prouerbijs dixit Solomon: Mors & uita in manibus linguæ. Sunt qui in lingua gestant uirus aspidum ueneno presentius, sed rursus sunt qui lingua medent lingua saucijs, & lingua medica sanant pestilente lingua infectos, sicut idem docet: Lingua sapientis sanitas. Quin & gentium pro uerbijs testatum est, animæ ægrotanti medicum esse sermonem. Psalmus item habet: Emisit sermonem suum & sanauit eos. Quanta uis sit linguæ humanæ, & ueterum monumentis abunde testatum est, & quotidie uidemus, dum unius hominis lingua ciuitatem uniuersam, imò totam regionem prius tranquillam ad bellum concitat, rursus instructas acies ac sanguinem sitientes cogit arma deponere, euertit Respub. pernicioso consilio, & easdem si uelit seruat salubri consilio, conciliat fœdera principum, & conciliata dirimit, conglutinat matrimonia, & conglutinata dirimit. Si tantum ualet lingua hominis, quanto presentiore uim habet ecclesiastæ lingua, quæ organum est spiritus sancti: In huius linguæ manibus uere mors est & uita, uita est quæ peccatorem conuertit ad poenitentiam, mors est quæ iugulat in eis ueterem Adam cum actibus suis. Hic nimirum est thesaurus, unde diues paterfamilias profert noua & uetera, uidelicet instructus utriusque testamenti literis. Sunt canes quos de testatur Paulus, iubetque caueri, quippe operarios iniquitatis: & sunt laudati canes, qui latratu deterrēt fures nocturnos conantes irrumpere in domum, unde Græci uocant *ὄμορφους*, id est, custodes domus & excubitores, cuius modi canis non erat ille, quem redarguit Psalmus: Si uidebas furem, curre

Christus quomodo occiditur

Prouerb. 18

Lingua medica

Lingua uitæ

Canes boni & mali

bas cum eo. Quemadmodū autem fures solent obiecta esca canibus uocem adimere, ita quibus charius est priuatum emolumentū quàm gregis dominici publicum, ij Ecclesiasticis latrare incipientibus, pecuniā aut sacerdotium uelut offam in fauces iniiciunt ut sileant, & furibus prodant domū dei. At qui fideli excubitori, qui stat super muros Hierusalem, neq; noctu neq; interdū tacendum: nec, ut solent ingenerosi canes, ad proiectū cibum uocem continet, nec pro frusto panis sustinet à cœlesti excidere præmio. Huiusmodi canes apti sunt ad uenatum animarū, qui norunt quando debeāt mutare uocem, & quibus ambagibus feram in casses domini protrudere. Postremò dicitur hoc animal uulneribus medendi uim in lingua habere. Elingunt saniem, nec sinunt fauciu locum exputrescere. Talem oportet esse linguam boni cōcionatoris, ut nullus ab huius colloquio discedat, nisi purior: bonis per infirmitatē prolapsis, blandis monitis leniq; correptione medeatur, insanabiles fideli latratu submoueat. Ne quē pigeat huius cognominis; magna est horum canum apud deum dignitas: Nam in mysticis literis qui uocantur canes, ijdem appellantur dñi, appellant prophetæ, quemadmodū docuimus, appellant & reges, si quem tituli maiestas delectat. Constat em̄ Psalmū LXVII. agere de præconibus Euangelij, in quo legimus: Pluuia uoluntariā segregabis deus hæreditati tuæ. Hæc nimirū est illa pluuia cœlestis doctrinæ quæ fœcundat terrā nostrā, Et sequitur: Dominus dabit uerbum euāgelizantibus uirtute multa. Hi sunt qui dormiūt inter medios cleros, in utriusq; testamenti literis per fidem securè conuiescētēs: qui pennas habēt columbæ deargentatas, euangelicā uidelicet simplicitatē cum puritate uitæ morumq; nitore cōiunctam, non sine grato tinnitu salutaris doctrinæ, non terrena tinnientis, sed cœlestia. Quanc̄ autē & nitet argentū si rectè exerceas, & tinnitu delectat, tamen si negligas, obnoxiiū est rubigini. Si concionator assideat literæ, rubiginē ducit illius doctrina. Sequitur igitur: & posteriora eius in pallore siue uirore auri. prior est litera, posterior est sensus mysticus, is non corrūpitur, sed perpetua uiret autoritate. Cæterū à quo autore proficiscuntur hæc omnia? Nimirum à rege uirtutū dilecti dilecti, qui dat uerbū euangelizantibus uirtute plurima: à rege exercituū, quem Paulus appellat regem seculorū. Iudæi tinnitum habēt argenti, sed multa erugine uitiatum, nos aurum habemus, spiritualibus spiritualia cōparantes. Summus Euangelista fuit dominus Iesus, hunc pater unicè dilexit, tanq; unigenitū. prius est quod carnale est, deinde quod spirituale: Sed quod spirituale est, longè præstantius est. Siquidem & iuxta Græcorū prouerbia, τὰ δὲ ὑπερὰ ἀμείνω dicūtūr. uel hæc imago nobis depingit Christianū Ecclesiasten. Pennis opus est, ut spiritu subuolet ad cœlestia, atq; eodem cæteros subuehat. Sed columbæ pennis est opus, uel q; nulla auis in uolatu sit perniciosior, uel q; nulla simplicior aut innocētior. Sed duplici tinnitu est opus, argenti & auri uidelicet

Tinnitus ar/
genti & auri

uidelicet ut in explicâdo sensu humiliore, candidus sit & apertus: mox pro-
 uectioribus aperiat aurum reconditæ sapientiæ, quam Paulus loquitur in
 mysterio, non quibuslibet sed perfectis. Mundana sapientia prima fronte
 magna quædam & admiranda profitetur, sed si penetres altius, planè car-
 bones pro thesauro reperias. Diuersa est euangelicæ philosophiæ natura,
 longè plus habet in recessu, quàm fronte præ se ferat, & quo penitus fueris
 ingressus, hoc splendidiore ostendit opes. Quàm igitur fuerit indecorū, si
 Ecclesiasten professus, sis pro columba sus in cœno uulgariū deliciarum uo-
 lutatus, pro argento habeas lutum in pectore, pro auro carbones: Luteum
 uas nihil crepat nisi lutum, & qui terrenus est, terrestria loquitur. Sunt alia
 multa in sacris literis, quæ declarant dignitatem, utilitatem, difficultatem, ac
 præmiij magnitudinē paratam ijs qui bona fide gerunt cōmissam provin-
 ciam: sed plura sunt quæ dira minantur ijs, qui pastoris gerunt personam,
 re lupos aut proditores agunt gregis dominici, nos tamen ea colligere ma-
 luimus quæ alliciunt, quàm quæ territant. Vix enim fieri potest, ut syncerè
 gerat Ecclesiasten euangelicū, qui metu compellitur ad officium. Fides est,
 quæ nullum refugit periculū, charitas est quæ nullū refugit laborem. Quæ
 duo si adsint, nihil opus est terroribus: si non adsint, non multū conducunt
 terriculamenta, & si quid conducunt, conducunt rudibus. Ecclesiasten non
 oportet esse rudem, qui rudes suscepit erudiendos. Ostendimus rationem,
 quæ facit ut nec dignitas adducat supercilium, nec difficultas desidiā, nec
 periculum desperationē. Huic itaq; uolumini propemodū satis datum ui-
 detur argumēti, si paucis admoneamus, quibus rationibus Ecclesiastes sibi
 possit apud populū gratiam simul & autoritatē parare, partamq; tueri. Si
 quidem hi duo præcipui stimuli sunt ad docilitatem, amor & autoritas do-
 centis: amor facit, ut libenter citraq; tædium auscultemus: autoritas, ut quæ
 traduntur uera esse credamus. Quum amorem dico, Christianū intelligo,
 non uulgare: quum autoritatē, eam intelligo, quæ uirtute, non fuco paratur.
 Quòd si forte hæc aliunde contigerunt, prudentis est humanis populorū
 affectibus, qui nec immodici, nec cum uitio coniuncti sunt, ad pietatis pro-
 fectum abuti. Multis formæ gratia conciliat fauorem, aut patria cōmunis,
 aut affinitas, aut alius quispiam affectus humanus: hanc occasionē arripiat
 Ecclesiastes, quod humanū est, uertens in profectum spiritualem. Sunt qui
 miro studio prosequuntur diui Francisci discipulos, sunt qui impensius fa-
 ueāt Dominicanis: hic affectus merè humanus est, & inter æquè pios sæpe
 diuersus: eoq; ut hic fauor captandus non est, ita, si sponte adsit, est in audi-
 torum cōmodum accōmodandus. Eidem multis autoritatem conciliat ipsa
 corporis species, atq; oris dignitas, generis claritas, sacra uestis, titulus, ætas,
 aut aliud quippiam his adsimile. Non est quidem Christianæ perfectionis
 quencq; è rebus huiusmodi externis æstimare, tales enim obiurgat beatus

*Quæ res Ec-
 clesiaste con-
 ciliant fauorē
 & autoritatē*

Paulus, quòd ea modò uiderèt quæ secundū faciem sunt, eo quòd qui hisce ex rebus magnificiūt hominem, è diuersis contemnūt: sed quoniam Ecclesiastes cogitur omnia fieri omnibus propter hominū imbecillitatē, hoc affectu simpliciū uelut esca abutetur ad illiciendos imperitorū animos, donec proficiant ad meliora. Euenit hoc domino Ecclesiastarū principi, humanæ naturæ species & uitæ humilitas offendit plerosq; Iudæorū, crucis infirmitas offendit etiam intimos discipulos, dominus tamen passus est, à suis aliquandiu iuxta carnem amari, donec proficerēt ad ea quæ sunt spiritus. Itidem Pauli uincula multis fuere scādalo, eoq; firmioribus gratias agit, quòd non resiliissent ab Euangelio, doctoris sui afflictionibus offensi. Dominus iubet doctorem ex operibus æstimare: Sub sordido pallio, despicabili turpicip; corpusculo latet interdū animus cælo dignus, & tamen Moses uetat ne cæcus, aut claudus, aut gibbo deformatus, aut herniosus aut alia quacunq; corporis macula notabilis accedat ad altare, quæuis genitus è stirpe Aaron, nec ingrediatur intra uelum, non quòd ista contaminēt templū domini, sed quòd externa species frequenter offendiculo sit infirmis. Quid quòd post abolitas legis umbras, Romani Pont. statuerunt, ne claudi, lusci, debiles aut mutili aut minores ætate præscripta, recipiantur ad ministeriū ecclesiasticū, nō quòd sit respectus personarū apud deum, Nam in Euāgelica parabola, mendici, cæci & claudi cōpelluntur ad conuiuium regale: sed quòd uulgus hominū ex his quæ patent oculis corporalibus ducitur in cōtemptū rerum spiritualiū. Huic multitudinis affectui sic indulgendū est ad tempus, ut paulatim tamen alliciatur ad perfectiora: ita præceptor tolerat discipulū etiam num rudem, ueluti lactans illum munusculis ac laudibus, ne resiliat ab instituto. Alioqui nihil erat opus hac de re ullam facere mentionē. Quisquis em̄ ijs uirtutibus præditus est, quas antè cōmemorauī, hunc facile & autoritas & fauor plurimorū comitabitur, si modò in his perseueret. Nam omniū suffragijs approbari, hætenus nulli mortaliū contigit. Huc tamen quatenus licet enitendum Ecclesiastæ, ut omnibus placeat per omnia, bonumq; testimoniū sibi comparet, etiam apud illos qui foris sunt, Paulinū illud semper habens in animo: Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Vt igitur autoritas & maturius & apud plures cōtingat Ecclesiastæ, diligenter ea uitet quæ conciliant homini contemptū, eaq; in se declaret, quæ uulgus suscipit. Luxus, temulentia, somnolētia, uoluptates, præcipuè libido, inepta ac stulta loquacitas, futilitas, & nimia familiaritas, uanitas, inconstantia, adulatio, captatio munerū, leuium uulgariumq; rerum admiratio, reddūt hominē contemptibilem, eleuantq; autoritatem: Contrà cōciliant autoritatē sobrietas, uictus parsimonia, uigilantia, pudici mores, sermo parcus ac sale conditus, silentij fides, grauitas in moribus, in dictis ueritas, comitas decenti grauitate temperata, conuictus cum grauissimis quibusq; cum perditis ac prostitutæ

fama

famæ hominibus aut nullum cōmercium, aut rarum, idq̄ monendi gratia, non cōpotandi, si non aliter cum illis agat quàm sicut medicus cum ægrotis cum diuitibus talia sint colloquia, ut nec importuna austeritate prouocet illos ad iracundiam, nec ad gratiam loquens incidat in speciem adulationis. Munera ne temere à quoquã recipiat, sed in recusando adsit comitas, seruet undiq̄ integrã libertatem suam. Quisquis enim accipit munus, nescio quo pacto perdit aliquam fiduciæ suæ partem: & qui donat, minoris illum facit qui accipit. Hoc uitium arguit occasio. Quũ Ecclesiastes liberius admonuerit eum qui dedit, tum incandescit stomachus, & ingratus uocatur qui pro uili beneficio reponit multo præstantius. Hoc perspicens Apostolus, non dignatur à Corinthijs accipere, sed maluit coria consuere, quàm aliquã apostolicæ libertatis partem amittere, nõ quòd uenaretur gloriam ab hominibus, sed quòd hoc expediret Euangelio. Itaq̄ male cōsulunt autoritati suæ, qui sponte currunt ad mensas diuitum, ac uenantur magnatũ opipera conuiuia: sed multo peius cōsulunt, qui magnã diei partem desident in publicis cauponũ diuersorijs, inter homines parum sobrios, simulq̄ cum illis nugantur de rebus quibuslibet, ebibentes & ipsi præscriptũ uini modum, ac uicissim inuitantes alios. Interdũ & in multã noctem luditur chartis ac tesseris, & saltatur inconditis motibus: deniq̄ domum redit pastor ouium sic affectus, ut eorũ brachijs suffulciendus sit, quorũ animos oportuit ab eo fulciri. Adde iam huc concubinã uxoris loco, nec eam unã, & si una est, procacem atq̄ imperiosam. Quis illius dictis audiens erit, aut quis eum reuerabit, cui conspicit imperare mulierculã? Obsecro qui sic perpetuò uiuit, ut sit unus è fece plebis, ut inter abiectos abiectissimus, quid autoritatis habiturus sit in docendo, quid grauitatis in admonendo? Aut quis audebit illi uitæ suæ scenam in cōfessione detegere, quem uideat quotidie uino ceruisiæ uuidum & sua ipsius effutire arcana? Hæc scio dictu parum esse decora, sed utinam non maiore dedecore passim fierent, nec iam in uicis tantum sed in urbibus quoq̄. Verum hoc ueniã mihi uelim in hoc argumento perpetuò concedi, ut si quid admonēdi gratia per occasionem dicetur, nec bonos offendat ad quos non pertinet, nec his uitijs obnoxios iritet, quos cupimus non traducere, sed Christo gratiores reddere. Iam quum populus habeat ubiq̄ suas quasdam peculiare ineptias, ueluti sodalitates & cōpotationes in templis, supersticiosas circulations diuorũ, uelut apud Flandrios Liuini & Vuinochi, ludosq̄ ridiculos, qui sic diutina consuetudine inualuerunt, ut absq̄ tumultu non facile queant abrogari, & si abrogentur, periculum est, ne abrogatis succedant ineptiora, pastor ab huiusmodi spectaculis sese subducatur, uel hoc modo significans sibi non probari quæ geruntur. Quoniã autem in diuersis regionibus diuersæ sunt huiusmodi ludorũ formæ, ut lector intelligat quid uelim, unam atq̄ alteram exempli causa proferam. Apud Anglos mos est

*Superstitiosus
populi ritus*

mos est Londini, ut certo die populus in summū templū Paulo factum in-
 ducat longo hastili impositū caput feræ, (damas illic quidam appellat, uul-
 gus capros, quum re uera sit hircorū genus cornibus palmatis, in ea insula
 abundans) cum inamœno sonitu cornuū uenatoriorū. Hac pompa proce-
 ditur ad summū altare, dicas omnes afflatos furore Delia. Quid hic faciat
 pastor? Si reclamet, uiolenta res est consuetudo, ac citius aliquid seditionis
 excitet, quàm medeatur malo. Alibi per segetes circūfertur corpus domini,
 hoc indecentius quod gestatur à sacerdote equestri. In pagis atq; etiam op-
 pidis quibusdam, opificum ordines habent pompas suas. Mali erecti ge-
 stantur à multis sudantibus ac defecturis, nisi subinde potu reficiantur, in
 summo est diuus, cuiusq; opificij præses. Habet populus & alios ludos pom-
 pasq;, in quibus circūferunt spectacula, circūducuntur uirgines mirè cultæ,
 dicuntur fiuntq; multa dissimulanda magis quàm probanda. Huius generis
 apud Italos sunt Taurea certamina, & cursus asinorū, bubalorū & equorū.
 Huiusmodi spectaculis non decet eos interesse, quorū autoritas deberet po-
 pulum à talibus ineptijs reuocare. Idem sentiendū de simililibus spectacu-
 lis, quæ fortuitò incidunt: ueluti quum ducitur opulenta sponsa, quum prin-
 cipes agunt suas comœdias, uel funebres, uel triumphales, ad quas inepto
 studio currit imperita plebecula. Ægrè à Christianis sublata sunt pugilū &
 gladiatorū certamina. Verum hoc malum quando funditus extirpari non
 potest, Ecclesiastes prudens, si queat, temperabit licentiam, certè spectando
 non præbebit multitudini probantis speciem. Porrò ut nimia familiaritas
 parit contemptū, ita patria nonnunq; eleuat autoritatē, id quod euenit do-
 mino Iesu, qui quod prouerbio dici solet, prophetā minus esse acceptum in
 patria, non esse uanum, ipse comperit experimēto. Aduersus hunc hominū
 affectum, geminū est remedium, ut Ecclesiastes idem faciat quod fecit do-
 minus, relictis propinquis & cognatis aliò se conferat, docturus Euangeliū
 aut in procul dissitam regionem secedat, præcipuè religionis & studiorum
 nomine celebrem. Illic diu cōmoratus, tandem ceu peregrinus redeat, exci-
 tata iam & erecta multorū expectatione. præterea & ætas utraq; parit in-
 terim contemptū, iuuentus, & admodum prouecta senectus: illa negligitur
 uelut imperita rerum, hæc despicitur tanq; delirans: utriq; malo remedium
 aliquod adhibebitur, si iuuenis apostoli consilio pareat: nemo adolescentiā
 tuam contemnat. Quo pacto id fiet, inquis? Si uitam, si sermonē, si uultum
 ac gestus omneis ita componat ad sobrietatē, ad pudicitia, ad grauitatem
 & constantiam, ut in se declaret esse uerum quod dixit illē sapiens, senectus
 uenerabilis est non diuturna, neq; numero annorū computata. Capitis ca-
 nicem & rugas frontis, etiam fatuis ac morionibus adfert ætas, sed ea de-
 mum uenerabilis est canicies, quæ renidet in moribus ab omni specie leui-
 tatis ac iuueniliū desideriorū alienis. Senes ita tuebuntur autoritatē suam,
 si perpetuò

Ætas con-
 temptū pa-
 riens

1. Timoth. 4

Sap. 4

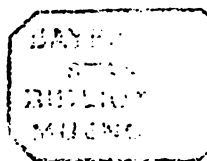
si perpetuò sobrii sint, si minimè difficiles aut iracundi, si uitent inutilè garrulitatem, sed parci circūspecti q̄ sint in uerbis, ut non loquantur nisi præmeditati uel necessaria uel utilia, neq̄ quicq̄ excidat ineptum aut futile dictu, aut omnino indignū canicie, præsertim inter iuuenes agenti, nec asper sit aut morosus in obiurgando, si quando res postulat increpationē, sed admonitionis acrimoniā Christiana lenitate temperet, neq̄ quibuslibet sese negocijs admisceat, non omnes fabulæ partes omni conueniūt actori, quædam in alios reijciat. In summa, sic moderetur omnes actiones suas, ut illi senectus nihil attulisse uideatur nisi maiorem rerum usum, iudiciū perspicacius, consiliū fidelius, animū placabiliorem. His rebus fiet, ut quemadmodū Paulus iubet honorari uiduas quæ uerè uiduæ sint, ita populus ueneretur senes qui uerè senes sunt. Verum ut redeamus ad id quod de largiendo diximus, fatemur esse æquissimū; ut qui ministrant altari, uiuant ex altari, sed uiuant tantum non luxurientur. Vehementer tamen optabile sit, si plures imitentur præclarū apostoli Pauli exemplum, qui gratuitò prædicabat Euangeliū, non ignarus quid deberetur, sed magis perpendens quid expediret ad propagandam Christi religionē, & ad tuendam apostolicam autoritatē, præsertim apud Corinthios, ut opulentos, ita quæstus auidos. Sed utinā non ita passim essent hoc seculo Corinthiorū similes, quū Pauli similes nullos reperias. Dixerit aliquis, exemplū hoc inutiliter inducendum esse, propterea quòd quū populus seminanti spiritualia debeat sua carnalia, ac perpaucos uideas qui bona fide quod debent exoluant, quid futurū esset, si per gratuitū Ecclesiasten discerent nihil dare? Ab his intestinis semel gustatis nunq̄ abigerentur, itaq̄ breui fieret, ut abrogatis salarijs, nec ullis existētibus qui uellent gratis docere, in totum pastoribus destituerent ecclesiæ. Verum ista ratio nihil comouit Paulum, quo minus gloriaretur se gratuitū agere Euangelistā, neq̄ metuebat ne deessent uerbi præcones, sed magis uerebatur ne populi liberalitas pro pastoribus inuitaret lupos: nam ad emolumentū properant omnes, ad gratuitū laborem nullus accedit nisi uerè pius. Quòd si tēporibus illis, quum tanta esset Christianorū paucitas, nec ulla præscripta salaria quæ possent exigi, non defuerunt qui ultro suppeditarent apostolis ac senioribus, quomodo nunc metuimus, ne bonis ac fidis pastoribus desit uictus ac uestitus? non dabunt Corinthiorū similes, sed tanto largius dabunt Macedonum similes: nullus est populus qui non sit ex utroq̄ genere mixtus, & Paulinū exemplum semel atq̄ iterum æditum forassis alliceret plureis ad æmulandum. Quid ni hic idem speremus, quod quotidie uidemus in ceteris accidere? Apud priscos aliquis cœpit palio semitectus cum baculo obambulare, ac mendicato uiuere, & obuijs maledicere: adeo non defuerunt qui institutū hoc imitarentur, ut hinc orta sit philosophorū familia, quæ Cynicorum dicitur. Sic inter Christianos fuit aliquis

Gratuita prædicatio

aliquis, qui ferrea lorica indutus incederet, cætera nudus, adeo non defuit imitator, ut hinc ordo nouus monachorū examinibus accesserit. Erat alius, qui canabea tunica tectus reliquo corpore nudus obambulet per æstatē pariter atq; hyemem, crucem ligneam gestans, nec domum habens quò se reciperet, nec pecuniam attingens, nec alia re uescens quàm pane & herbis aut pomis crudis, nec aliud bibens quàm aquam crudam, uidemus non defuisse qui imitarentur. Quis credidisset fore, qui beati Francisci institutū imitarentur? Mundus his undiq; plenus est. Equidem arbitror fore, ut si quis existeret qui ficulis folijs pro campestrijs pudenda tegens, cætera nudus, obambulet soleis æreis, sicut fecit Empedodes, pro tritico uesceret fabis, pro holeribus uulgari gramine aut fœno, non defuturi sint, qui imitentur. quanto magis sperandum est fore, ut si quis tam celebris Apostoli reuocet exemplum, sint complures qui æmulentur, præsertim quum hodie nulla sit necessitas, Ecclesiasten per diuersas mundi plagas diuagari, nec quisquā sit, qui sacerdotes suo spoliet patrimonio, aut facultates eripiat industria quæsitas. Quòd si uidetur inhumanus ultroneam bonorū liberalitatē rejicere, utatur hoc temperamēto, comiter excuset sese ijs, qui domi habēt eiusmodi subsidijs magis egentes, aut ijs qui non uidentur ex animo dare, sed uel ad ostentationē, uel aliam ob causam humanā, fortassis ut iniecta offa obtulerent os syncerè prædicantibus euangelicā ueritatem. Talis erat benignitas Balaac regis Moabitarū, qui mercede conduxit Balaam ut malediceret populo Israhelitico. Illis cōmonstret, in quos melius conferri possit, quod destinarūt mittere in carbonem: his adimat spem corrupendæ linguæ, quæ Christo prædicando dicata est. A cæteris ultro oblata si uidetur accipiat, sed accipiat in alios dispensaturus, ipse ne amittat gloriam suam, qua gloriatur non iuxta carnem, sed in domino. Scio nobis obijciendos leuitas & sacerdotes ac pontifices ueteris testamenti, qui uiuebāt ex decimis, uictimis ac donarijs. Verū illis hac ratione prouisum est, quia non habebāt aliam sortem in partitione terræ promissæ. Sed hanc prouisionem sustulit uerius quàm comprobauit, nouæ legis autor, qui suos uocat ad exemplū passerum ac liuoliorum. Illud nimirū est euangelicæ perfectionis, plus promereri & minus exigere, & in tantū abstinere à specie cauponandi uerbum dei, ut & diuitibus impertias gratis doctrinā sacram, quo maiore fructu id facias, & pauperibus addas etiam de tuo subsidium. Adde his quòd Mosaicæ religionis ministri ex his quæ concesserat Moses, non solum alebant scipsos cum diaconis, sed uxores quoq; & liberos, & seruos & ancillas. Nunc uero sacerdotes, quo minus onerati sunt huiusmodi sarcinis, hoc paucioribus egent. Illi posteros suos alebant, successuros in ministeriū: nostri pro uxoribus ac liberis alant, sed alant spiritali doctrina magis quàm pecunia, quos cognouerint euasuros idoneos euāgelicæ philosophiæ præcones. Non est efficax quorundam

quorundā syllogismus, si qui mactabant uitulos & hircos uiuebāt de decimis, quanto magis hoc debetur ijs, qui tractant sacratiora. Quid debeatur nūc non disputo, sed quid deceat exigere. Quo sublimius est munus Euangelicum, hoc purius esse decet à lucris téporalibus. Alioqui si placet enthymema à Leuitis ad Euāgelistas, eadem opera sic ratiocinabuntur: illi habebant uxores, multo magis idem licet nobis. Inuerte enthymema & ualebit. Non licuit ueteris testamenti sacerdotibus possidere diuitias, multo minus licet nostris. Non licuit illis habere concubinā, multo minus idem licet nostris. Non licuit illis cum uxoribus habere cōmercium, duntaxat id temporis quo templo ministrabāt, multo minus licet nostris. Quæ olim dabantur Euangelij præconibus, quoniam sponte & alacriter dabātur *ἑλογία* dicebantur, hoc est benedictiones, quòd donans sibi magis gratularetur, quàm accipiens. Nunc in quibusdā regionibus, quū decimæ personales, prædiales & fortunales anathematibus ac minis extorquentur ab inuitis & malè precantibus, *κακολογία* uerius sunt quàm *ἑλογία*. Id quū per se sit odiosum, conduplicatur inuidia, si qui sic exigunt ad unguem quod putant deberi, ne minima quidem ex parte meminerūt officij sui. At fieri uidemus, ut nulli molestius exigāt, quàm quibus minime debetur. Debetur enim presbyteris duplex honos, ut ait Apostolus, sed adiicit, ijs qui bene præsumt. Est laicus qui excuset inopiam, uxorem ac liberos alendos, non auditur. Est qui excuset naufragiū aut incendium, aut similem calamitatē, non auditur, sed audit, Deus nihil uult amittere. Hæc exempla nec apud Iudæos ædita legimus. In præsentia non patrocino ingratum, sed Ecclesiastæ consulo auctoritati. Posterioribus seculis episcopi quidā accipiebant quæ offerebantur, sed ut dispensaturi in subsidiū egenorū, quod sobrio uictui superesset. At diuus Cyprianus de suo iubet subueniri pauperibus. D. Basilius è proprijs facultatibus aluit pauperes. Augustinus ab apostolica libertate minimū recessit, nihil sibi ferens obtrudi, quod in cōmunem usum transire non posset. Quibus portò uerbis mendicat à populo? Fratres non habeo quod dem pauperibus, subueniat illis charitas uestra. Quædam oblata ab ijs, qui uidebantur habere domesticos egentes subsidio, recusauit: quædam iam donata, & in ecclesiæ ius transcripta reddidit ei, quem liberalitatis ceperat pœnitētia, non ignarus quod semel deo dicatum est, repeti nō debere. Sed uir excelsi animi maluit imminuere ius ecclesiæ, quàm uideri petax, aut larus. longius abest à sordibus, quòd in nōnullis regionibus pastor nihil exigit à populo, sed aliunde census illi designatus est, quantus homini frugali sobrioq; sufficit. Habet domum cōmodam, hortulum qui uarias delicias subministrat mensæ, uiticulam quæ tantū gignit uini, quantū satis est, & benè dilutum & parcè bibenti. Habet cortem, quæ suppeditat ouum & interdum etiam pulum. Si his accedunt duodecim ducati, iam superest etiam ultra mundam

k uitam

uitam, quod subleuet aliquorū inopiam. Sed quò sordium nūc deuentū est apud nōnullos? Mendicat in ipso sacrificio, & ædituus tinnitu uasculi stan-
 nci, atq; etiam clara uoce subinde repetita, populum inuitat ne dicam cogit
 ad dandū. Sacrificus interim indecorè stat circūspiciens qui dent, qui non.
 Idem fit à quibusdam in concionibus. Circūfertur tabella, & subsidiū peti-
 tur, imò efflagitatur Ecclesiastæ. Non ista reprehendo, si urgeat necessitas,
 sed ostendo quantū absint ab illa superbia apostolica, cuius optarim quàm
 plurimos esse imitatores. Repertus est unus absque literis pius qui scripsit,
 Vadant pro eleemosyna cōfidenter, nec oportet eos uerecundari, quia do-
 minus se pro nobis fecit pauperem in hoc mundo, & ecce uidemus orbem
 plenum mendicitatē ultro profitentiū. At insignis ille Euangelista qui dicit:
 Volo omnes esse sicut ego sum, toties gloriatur, quòd manibus suis sibi pa-
 rarit uictum, ut gratuitò doceret Euangelium, quòd nocte dieq; laboraret,
 ne quem grauaret, uix ullum reperit imitatore. Excusatur à multis neces-
 sitas, durum re uera telum. At uidendum est unde ueniat illa necessitas: qui
 uerus est pastor, delegat uices suas alteri, paululum quiddam aspergens è
 decimis: ille rursus locat alteri, nihil aliud illi relinquens quàm spicilegiū de
 messa iam segete. Eadem querela est de nōnullis monasterijs, deq; collegijs
 quæ curas habēt incorporatas, sic enim illi loquūtur: censum hoc est lanam
 sibi reseruant, oues tradunt famelico, frequenter indocto iuxta aq; impro-
 bo deglubendas. Et miramur pastorem non esse in ea autoritate apud po-
 pulum, qua deberet? Hic episcoporū aut principum partes erant, eos qui
 percipiunt emolumentū, compellere ad officium. Haftenus de autoritate.
 De beneuolentia concilianda quid attinet dicere? Verus amor nulla re pa-
 ratur efficacius, quàm gratis & hilariter benemerendo de omnibus. Benefi-
 centia cicurantur & ad amicitiam alliciuntur etiam immanes feræ. Iam mihi
 finge talem Ecclesiasten qualem nos quærimus, qui se totū exponat iuuan-
 dis omnibus, plusq; paterna maternæue sollicitudine pro singulorū uigilans
 salute, docens ignaros, blandè reuocans errantes, erigens ægrotos, cōsolans
 lugentes, opitulans afflictis, subleuās oppressos: nascentes Christo tradat,
 morientibus assideat, mortuos sepeliat, egenos foueat, oret sacrificetq; pro
 salute omniū, in summa nullum prætereat expertem suæ beneficentiæ, atq;
 hæc faciat tum cōstanter, tum alacriter, pro his meritis nihil omnino petens.
 mercedis à quoq; non pecuniā, non obsequium, non gloriam: quis obsecro
 tam duræ mentis est, ut eiusmodi uirum, non ut numen quoddam è caelo
 delapsum & amet & ueneretur? Tanta charitas etiam malos compellit ad
 amorem mutuum. Quòd si qui sint, qui talem constanter odisse sustineāt,
 quid aliud iurifererint, nisi ut ab omnibus iudicētur omnibus feris effera-
 tiores. Hæc sunt incantamenta multo efficacissima, hæc philtrea præsentissi-
 ma ad conciliandum, nec ad conciliandū tantum, sed etiam ad extorquen-
 dum homi-

*Fauor quomo-
do cōciliatur*

*Forma pfecti
Ecclesiastæ*

dum hominū beneuolentiā . Cætera leuiora sunt, quæ tamen his adhibita non parum habēt momenti . Virtutes enim heroicæ non reijciūt obsequia, si quas dotes humanas, uel indidit natura, uel addidit institutio atq; industria, sed eas comiter amplectūtur, purgant ac perficiunt. Accidit tamen interdum, ut homines eximijs illis uirtutibus præditi, in his leuioribus uideantur parum attenti, sicut in rebus mortalium nihil est ab omni parte beatum. Socrati uiro inter Ethnicos laudatissimo, non parum inuidiæ confluit in omni sermone familiaris ironia, quæ tamen in illo non erat uitium, sed natura. Platoni fastus est obiectus, quum hic fuerit in eo non τῦφος, sed σεμνότης, melius enim græce dicitur quod sentio . Irrisa est à multis Diogenis dicax ac faceta libertas. Molesta fuit nonnullis Xenocratis austeritas. Parum digna philosopho uisa est Stilphonis comitas, omnia in bonā uertens partem, etiam illa quibus hominū uulgus grauiter offendi solet. Naturalis fuit in Scipione Africano maiestas. In L. Crasso oratore pudor non offundens tenebras ingenio, sed dictioni gratiam addens. M. Tullio non nihil autoritatis ademit iocandi studium. Catoni seniori non mediocrē inuidiam confluit censoria in omnes seueritas. Quin & Uticensis ille uisus est æquo præfractior. Similes ingeniorū uarietates reperias, & in uiris religionis cōmendatione claris. Ambrosius ubiq; placidus est, ac iucundus magis quàm uehemens. Augustinus blandus & hærens. Hieronymus uehemens, liber, interdum etiam austerior. Chrysofostomo uitio uerterūt æmuli, quòd amaret solus cibum capere . Quod erat sobrietatis, inhospitalitatis nomine reprehensum est: phrasis indicat hominē fuisse ad docendū pulchre compositū. In Basilio sentias eximiam animi celsitudinē, prudenti comitate temperatam. Gregorius Nazianzenus argutior est. Athanasio fuit in rebus gerendis admirabilis quædā solertia. In Cypriano mireris naturalem dicendi facultatē. Quid plura? Non est minor uarietas in hominū ingenijs, quàm in uultu ac uoce. Nec semper tutum est in diuersum habitū demigrare, quem admodum in comedijs subito fit sui dissimillimus Demea: sed conandum est, ut quod natura penitus inseuit, si cum uitio coniunctū est, ad uirtutem corrigatur: si simplex est naturæ habitus, cauendū ne in uitium confine degeneret: ut puta, ne grauitas à natura addita exeat in sæuitiam, asperitatē ac toruitatē, lenitas in negligentia & contemptū, blandicies in assentationem. In his autem corrigendis oportet abesse fucum . Perpetuū esse non potest quod fingitur, & infeliciter ferè cadunt quæ tentes inuita Minerua . Cui si nō repugnamus, fit ut diuersis moribus par tamen autoritas & gratia comparetur. Qui natura comis est ac festiuus, caueat à specie adulationis ac leuitatis. Qui loquacior est, studeat nuncq; loqui, nisi quum suadet utilitas. Qui taciturnior est ac tristior, ad præsentem proximorū utilitatem, natiuam austeritatē affabilitate temperet. Qui lenior est, huic charitas & pietatis zelus

Ingeniorū habitus uarij

addat aculeum. Naturæ uitium consuetudo non diutina facile corrigit. In his tamen prodest admoneri. Nam aliena quæ nostra rectius perspicimus. *Actatum* *habitus* iam & ætas & patria adferunt non paruam ingeniorum differentiam. Ad uoluptates ac lasciuia. Iuuentus præceptis est & incogitans. Senectus ferè tristior est, iracundior, ad rem attentior, & ad ignoscendum difficilior. E singulis quod utile inest oportet excerpere, quod ad uitium tendit corrigere. Teneræ ætatis lasciuia liberalibus studiis edometur: iuuentutis ardor, philosophiæ præceptis temperetur: senectutis imbecillitas ratione, consilio & cura fulciatur. Itidem Germanus dabit operam, ut uitata immanitate sit fortis, & ad impia illabefactabilis. Hispanus Christi gloriam sitiatur: Italus sobrietatem, quam in cibis potuque præstat, in cæteris etiam adhibeat: Gallus natiuam facilitatem flectat in obsequium dei: Gelrius natiuam astutiam uertat in euangelicam prudentiam: Hollandus natiuam simplicitatem euangelica prudentia condiat. De cæteris similiter apud suum quisque animum æstimet, ne singula persequens suam molestus. His itaque ingeniorum, ætatum & regionum cognitis & animaduersis differentiis, sibi quisque leges præscribat, quibus & ad uitium tendentia corrigat, & uirtutis indolem præ se ferentia prouehat. Hæc leuiores sunt fateor, & ad humanam imbecillitatem accommodata, sed tamen si sublimibus illis spiritus sancti dotibus subseruiant, non negligenda, quoad homines cum hominibus, infirmi cum infirmis uersamur: quibus utinam efficaciora dominus dignetur inspirare pastorum suorum animis, ut omnes despectis huius mundi uilibus emolumentis ad hanc omnium pulcherrimam militiam toto incumbant pectore, post breue tempus (quid enim hac uita fugacius?) sempiternam accepturi coronam beatæ immortalitatis. Et si quid hic laboris deorandum, (nihil enim præclarum absque negotio geritur.) cogitent quantum solatium futurum sit audire beatificam uocem: Euge serue bone & fidelis intra in gaudium domini tui, accede ad triumphum cælestem strenue dux, esto particeps gaudiorum, qui particeps afflictionum esse mea causa non recusasti. Quod erit illud tripudium, qui plausus, quam læta acclamatio, quum illic multos uidebis qui tibi suam felicitatem, suam salutem ferent acceptam, quos ad pietatem instituisti, quos ab errore reuocasti, quos ad cælestium bonorum amorem inflammaisti. Imò quoniam illic perfecta charitas facit omnibus omnia communia, quid erit te felicius, splendidius aut illustrius, quum innumeræ cælestium ordinum myriades, uno ore, consona uoce undique tibi gratulabuntur, & Christo principi gratias agent, qui per te dignatus est augere beatam illam sodalitatem, cui nihil deest ad consummatam beatitudinem nisi ut expleatur electorum numerus, ac resuscitatis corporibus omni ex parte plena erit & absoluta felicitas. Eorum uero quæ supra memorauimus consideratio non doctores tantum ad docendum, sed auditores

Populi do-
cilitas

ditores quoque merito deberet extimulare ad discendi studium & obtemperandi promptitudinē. Vt enim uigilanter alacriterq̄ doceat aliquis, non minima ex parte situm est in discipulis. Quotū enim quemq̄ reperias tam patienti stomacho, qui diu retinere possit in docendo studium, alacritatem atq̄ ardorem, si conspiciat è tam multis tam paucos uenire ad concionem, tum in his paucis tam paucos esse in quibus non ludatur opera, dum aliq̄ trapula graues, audientes non audiunt, aliq̄ toto uultu totoq̄ corpore tædium præferunt, oscitantes, screantes, ructantes, obtusientes, aliq̄ non alia facie concionantem auscultant, quàm solent histrionem in Theatro saltantem, pleriq̄ dormitant, nec desunt qui altum etiam stertant, quòd distento ventre ueniant in concionē. Qui non ob aliud eò ueniunt, nisi ut diem fallant, domusq̄ tædium excutiant, ad cætera surdi, tantum expectant si quid festiuū aut ridiculum excidat, quod in cœna recitent cōbibonibus. Quamquam his quoq̄ peiores sunt, qui non ueniunt ut discant, sed ut captent q̄d calumnientur, nec hunc animum dissimulant, sed risu rictuq̄, interdum & sibilo produnt & murmure. Omitto nunc pueros obuagientes, canes oblatrantes, confabulones obturbantes. Et miramur si concionatores habemus parum diligentes? An non meminimus & illos esse homines? Comcediarum actores queruntur de spectatoribus, orantes ut illorum attentione & silentio ad rectè agendum adiuuentur, alioqui frigere actionem. Quod histrio suo iure postulat, hoc negatur uerbi salutiferi præconibus? Prodis in Theatrum, ut spectes nugas, & auscultas, at in concione dormis, auditurus quæ & te tibi reddant meliorem, & deo chariorem faciant. Si Ecclesiastes fabulā ordiatur de lana caprina, aut de umbra asini (Nam sunt qui studio quædam admiscunt huiusmodi) expergisceris, defricas somnum ab oculis, arrigis aures, aduocas animū: & ad ea quæ faciunt ad ueram perpetuamq̄ felicitatem aures non habes? Merito frigeat Ecclesiastes, si conspiciat populum attentè quidem audire quæ docentur, sed in moribus nullum apparere doctrinæ fructum: quanto iustius frigeat, si conspiciat tantum multitudinis fastidium, ut nec uerba salutiferæ doctrinæ perferre ualeant? Audiunt alacres circulatorem in foro ridiculas, interdum & obscenas, nugas garrientē: & cœlestis philosophiæ doctori non præstant eandem audientiam? Fauemus histrioni, ne si explodatur frustra fabulam edidicerit: quanto iustius fauendum Ecclesiastæ, qui per omnem uitam summis uigilijs ac laboribus parauit, quo populum redderet meliorem? Adde huc, quod etiam si actor exhibetur, nullo spectantium id fiat detrimento: contra uero, si Ecclesiastes surdis narret fabulam, ad populū redit omne damnum, ipse excusatus habebitur apud deum, qui munus delegatum pro uiribus obierit. At quale damnum? non pecoris aut pecuniæ, non ualetudinis aut sensum corporis, sed quod est omnium damnosissimū, ueri ignorantia, men-

cæcitas, impietas, letiferæ pestes animæ. Si quis missilia spargat in uulguis, puta nummulos, aut crustula, quàm alacer, quàm frequens undiq; concursus. At quanto sunt preciosiora quæ è suggesto spargit Ecclesiastes è cœlestis philosophiæ thesauro deprompta. Sparguntur opes illius sapientiæ, quæ iuxta Solomonis testimoniũ preciosior est cunctis opibus. Sparguntur gemmæ uirtutum euangelicarum, quæ locupletent ornamentis mentem tuam in æternum, & tu non accurras, non arripis quod iacitur, præsertim quum hic potior sit colligentiũ conditio quàm illic. Illic, quod alius præripuit tuum esse non potest: hic singulis integrum est, si uelint, quod in commune mittitur. Alterius lucrum non fit tuum detrimentum, sed singulorum lucrum fit omnium gaudium. Videmus si quis circũforaneus posita mensa, polliceatur artem eximendi maculas uestibus inlitas, aut remedia aduersus dolorem dentium, lippitudinem & febrim quartanam, miro studio, frequentem accurrere populum: & eum qui cõmonstrat quibus modis eluantur animorum maculæ, quibus propellatur auaricia, impudicitia, amor insanus, odium & inuidia præsentaneæ mentium pestes, audire grauamur.

1. Cor. 11 Beatus Paulus destomachatur in eos qui in conuentu Christianorũ præter decorũ epulabantur, contemnentes ecclesiam dei, rogatq; illos an non habeant domos ubi pro suo arbitrio uescantur, bibantq; uel usq; ad ebrietatem, si libeat. Arbitror illum grauius etiam destomachaturũ, si conspiciat nostras conciones, exclamaturumq;: Quid ita ecclesiam dei contemnitis? Si crapulam eruçtare, si temulentiam edormire libet, priuata domus & cubiculum ad ista magis sunt accommoda quàm templum. Si cessare uisum est, sunt sphæristeria ubi id fiat absque contumelia ecclesiæ: si nugari iuuat, sunt tonstrinæ, fora, & porticus, ubi ista fiant non dicam decenter (Nusquam enim decet, quod ineptum est,) at certe minus indecore. Ad conuiuium uocatus componis temetipsum pro dignitate conuiuatoris, præparas orexim, ne uideare conuiuia fastidiosus, multa q; ciuilitate subleuas inuitatorem, qui pecuniam & curam impendit, ut lautum exhiberet conuiuium: & eum qui pascit animum tuum pane cœlesti, qui propinat tibi uinum exhilarans cor, fastidio nausea q; tua contristas? Vnde hæc in nobis tam præpostera rerum æstimatio? Saltem ab infimis proficeremus ad sublimiora. Venit ueredarius ad oppidum, dicens se missum non iam dicam à Cæsare, sed à Satrapa quopiam, auditur reuerenter, non ob sua merita, sed ob legantis autoritatem: & Ecclesiastes dei legatus despicitur in contumeliam legantis? Noli secundum faciem iudicare. Homo tui similis est qui loquitur, sed deus tibi per illius os loquitur, & uerba dei nõ sua loquitur. Dignus igitur est quem ut Christum audias, qui Christum docet. Audis hominem legatum ab homine recitantem edicta quæ te grauent, fortunasq; tuas atenuent: & non audis exponentem mandata dei, quæ te beatum reddant?

Si par

Si par est, in oratore uenerari mittentis personam, nihil est deo sublimius: si par est cum applausu fauoreque excipere quæ dicuntur in rem nostram, nihil est animæ salute præstantius, nihil Euangelio gratiosius. Diligenter auscultas profitentem quomodo colendus sit ager corporis altor, & nõ audis docentem quomodo excolendus sit animus, qui fructum adferat semper eternæ felicitatis? Medico mercedem exacturo pro tristibus remedijs præbes attentas aures ut à corporis morbo conualescas: & eum piget audire, qui gratis, qui blando sermone medetur animi morbis? Quis autem est nostrum, qui non multis uulneribus fauciam habeat animam, aut qui non multis labore morbis capitalibus? aut si non laborat, certè periculum est omnium commune. Optimum est à medico discere quomodo uitandus sit morbus priusquam incidat. Quicquid unquam peccarunt homines, hoc in te cadere potest. Itaque si laici reputent, quanta sit Ecclesiastæ dignitas, quàm laboriosam, quànque discriminis plenam prouinciam sustineat, cuius uices gerat, quod agat negocium, quantas adferat utilitates, quàm sublimia doceat, quàm magnifica polliceatur, nimirum & uenerabuntur religiosius, & auscultabunt attentius, & obtemperabunt libentius. In quo si quid offendet humanæ imbecillitatis, non statim est insolenter fastidiendus, sed humaniter magis subleuandus. Quomodo inquires subleuandus? Si alacriter audias docentem, patienter audias corripientem, si teneas quod docuit, si emendes quod reprehendit, si sub illius disciplina quotidie euadas teipso melior. His quasi stimulis excitabitur ut fiat in studio sacrarum literarum uigilantior, in docendo feruentior, in admonendo liberior. Quin & precibus omnium subleuandus est. Orandus est deus, ut per suum oratorem indies largiatur gregi suo meliora. Hoc quum orat populus, pro se orat, & quoniam petit in nomine Iesu, deus non se præbebit surdum uotis huiusmodi. Ecclesiastes uicissim orat, ut spiritus Christi reddat dociles omnium animos, præparetque segetem, ut bonum semen iniectum feliciter proueniat. Clamat dominus per Hieremiam: Nouate uobis nouale, uiri Iuda & Hierusalem, & nolite serere super spinas, Circūcidimini domino, & auferite præputium cordium uestrorum. Viri Iuda sunt, quicumque confitentur & agnoscunt suam iniustitiam: uiri Hierusalem sunt quicumque perseverantes in ecclesia Catholica, sectantur ea quæ sunt pacis, erga deum simul & erga proximū. Nam hi demum dociles sunt euangelicæ philosophiæ. Qui non agnoscit morbum suum, non est medicorum arte tractabilis: & si quis contentiosus est, nos, inquit Apostolus, talem consuetudinem non habemus. Amat noua doctrina nouos agros, amat sobria sobrios animos, amat pura puras mentes. Excide spinas terrenarum sollicitudinum, extirpa frutices inutiles malarum cupiditatum, euelle lappas, carduos, tribolos, & quicquid noxiorum affectuum occupauit animum tuum, ita bono semini præpara ueris

Hier. 4

ueris bonum aruum: Circūcide præputium cordis tui, amputatis uoluptatibus, luxu ac delicijs. Hortatur item per Oseam spiritus sanctus: *Seminate, inquit, uobis in iustitia, & metite in misericordia. Innouate uobis nouale. Tempus autem requirendi dominum, quum uenerit, qui docebit uos iustitiam. Seminat in iustitia, qui sitit iustitiam: metit in misericordia, qui quod sitit ampliter assequitur, non suis uiribus, sed domini benignitate. Innouat sibi nouale, qui pectus suum præparat euangelicæ doctrinæ. Hoc est enim uinum nouum, quod dominus non uult immitti in utres ueteres: hic est nouus pannus, qui malè cohæret in ueste ueteri. Vtranq; partem uideor satis admonuisse. Quòd si utraque suo fungatur officio, Ecclesiastes quidem bona fide, diligēter, alacriter, amanter, constanter dispenset thesauros domini sui, populus uero p̄js & auidis animis quod datur excipiat, haud dubium est quin cœlestis ille agricola daturus sit uberem lætumq; prouentum.*

Quod igitur de dignitate, de difficultate, de puritate, de fortitudine, de utilitate, de præmio fidelis Ecclesiastæ dicendum uidebatur, hoc uolumine complexi sumus: cuius quoniam satis creuit magnitudo, quod superest in proximum librum reijciemus.

ECCLSIASTAE SI

VE DE RATIONE CONCIONANDI, AVTORE

DES. ERASMO ROTERODAMO,

LIBER SECVNDVS

ICVI munificentia numinis adsint ea quæ superiore libro commemorauimus, huic non magnopere fuerit opus præceptis ac monitis uerbosioribus, quòd habitus ille mentis syncerus ac perfectus, facundiam rebus sacris dignam, & pronunciationem appositam, & gestus decentes ultrò suppeditet, etiam non affectanti. Fit enim, nescio quo pacto, ut interna species animi migret in hominè exteriorem, totumq; ad

*Vera pietas
suggerit facundiam*

suam transfiguret imaginem, non aliter quàm sanguinis & intestinorū oculta uitia sese proferunt externo corporis habitu. Pallent hepatici, nigrescunt aut flauescunt icterici, contrahuntur podagrici, tremunt spasmatici, & ἀποπληκτικοί. Neq; enim minus certa sunt peritorum medicorum iudicia ex oculis, uultu, totiusq; corporis specie, quàm ex lotio pulsūue. Neq; raro fit, ut cordis affectus reluceant in externa hominis imagine. Non iam loquor, de furore, de ira, de odio, de amore, de pudore, metu, spe, gaudio, dolore, cæterisq; crassis affectibus, qui se uel inuitis nobis toto corpore proferunt, sed de his quoq; de quibus, quoniam sunt retrusiores, difficilius est iudicium: quod genus sunt, modestia aut arrogantia, timor dei aut contemptus, neglectus aut amor diuitiarum, cōstantia aut leuitas, pudicitia aut impudicitia, doctrina aut imperitia, deniq; illa ipsa maxime spiritualia, fidei sinceritas, spes & charitas. Si tantum ualent habitus humani, ut totum hominem uelut in aliam speciem transforment, quanto magis Christi spiritus inhabitans cor hominis totam illius imaginem cōponet. An non uidemus in quorundam oculis ac fronte quasi relucere spiritum sanctum, placidum, mitem ac fuci nescium? Agnoscas in illis iam nunc meditari uim numinis, quod in resurrectione perficiendum est, ut spiritus potentior corpus ipsum quodammodo in se transformet. Quemadmodum è diuerso, qui prorsus abiecto timore dei semet ad omnem impietatem omneq; scelerum genus dederunt, ipsa corporis specie diabolum uidetur exprimere. Proinde uereor ne cui uideatur ineptum hic de rhetorum præceptis meminisse, quòd artis significatio fidem dicentis eleuet in tantum, ut summus ille orator existimet caput artis esse, artem dissimulare. Quisquis enim credit eum ex arte

Mentis habitus relucet in corpore

Ars obest, nisi dissimuletur

l sentiendo

sentiendo, & huc potius intendit animum, ut obseruet, quàm ingeniose aut
 quàm callide dicat, nō t̄p̄ salubriter. Quòd si probatur ueterū quorundam
Rhetorica nō sententia, qui dixerunt rhetoricen nihil aliud esse, quàm dicendi prudenti-
ars, sed pru- am, quū uideamus permultos fuisse facundissimos, qui artem profus igno-
dentia rarunt, non uideo quid utilitatis sint allatura rhetorum præcepta Ecclesia-
Dialectica stæ, quem & uirum insigniter bonum, & diuinitus eruditum, & Evangelica
cogit prudentia præditū esse uolumus. Sed eadem ratione non esset Ecclesiastæ
 discenda dialectica, ars sic rhetoricæ cognata, ut penè sit eadē, si Zenoni cre-
 dimus, qui manu contracta & exporrecta, notauit utriusq; discrimen. Et ta-
 men hac nulla omnium traditur in scholis exactius magisq; serio, quū præ-
 ter captiosas argutias & syllogismorū insidiosos laqueos, uidetur etiam
 cogere, atq; hominem ceu uinculis astrictū in suam pertrahere sententiam,
 quis autem fidem habeat insidiantī, aut quotusquisq; est, qui non malit du-
 ci quàm trahi: Sed has disciplinas Ecclesiasten didicisse oportet, non disce-
Artes per eta- re, & didicisse potius quàm perdidicisse: ne quod multis euenit indies ma-
tem modice gis ac magis adlubescente studio, illic uelut ad Sirenum scopulos consene-
gustande scat. Primæ adolescentiæ congruunt hæc studia, quanquam ut magni inter-
 rim refert, quàm sobrie tradatur, ita plurimū interest, qualis sit exercitatio.
 Neq; enim parum officiant puerorum ingenijs, qui dialecticen reliquasq;
Artes quomo- philosophiæ disciplinas tradunt, non perinde spectantes ad discipulorum
do tradende utilitatem, quàm ad propriæ eruditionis ostentationem: tum eos magis ex-
 ercent ad palæstram, quàm ad bellū. Itaq; dum teneros animos torquent
 difficultatibus & gryphis non necessarijs, triplici illos afficiunt incōmodo.
 Primum ingenia generosiora frequenter deterrēt ab his disciplinis, deinde
 frustra conterunt ætatem, ut optimam ita fugacissimam, quū interim licu-
 isset alia quædam utilia cognitu discere. Postremo efficiunt ut quum ad se-
 ria uentum fuerit, inepti uerius quàm instructi uideantur: quemadmodum
 uix aliī sunt ad uerum prælium ineptiores, quàm qui per omnem uitam ar-
 tem dimicandi gladijs didicerunt ac docuerunt. In ludo norunt sagittam in-
 se missam ense dissecare, priusquam eò quò missa est perueniat. At in bello
 qui parat mittere, non præmonet illum quem petiturus est, nec ibi seruan-
 tur ludi gladiatorij leges. Profuerit tamen has disciplinas à primis statim
 annis sobrie didicisse, & exercitationem adhibuisse ad eam functionem, ad
 quam destinatus est adolescens. Neq; enim in eadē licet disciplina, eodem
 modo exercendus est, qui destinatus est agendis causis forensibus, aut obe-
 undis principum legationibus, & qui præparatur sacris cōcionibus. Quem
utilitas disci- admodum in dialectica aliter exercendus est qui scholæ educatur, aliter qui
plinarum theologiæ. His porrò disciplinis sobrie traditis & appositè exercitatis para-
 tur quædam ingenij dexteritas, tum ad rectè iudicandum, tum ad commo-
 de differendum. Eam facultatem humana partam industria, superueniens
 uberior

uberior spiritus gratia, nō dissoluit sed absoluit, nec adimit sed adiuuat: qui sicuti naturæ dotes egregias nactus magnificentius per eas exerit suā energiam, non aliter quàm insignis artifex libentius & accuratius ostēdit artem suam in splendida tractabilicq; materia: ita nostram industriam adeo non aspernatur spiritus ille cœlestis, ut exigat etiā, nec indignatur sua dona nostro uicissim studio adiuuare, tantum absit impia nostri fiducia. Iam ut donemus fuisse nonnullos tam felici natos ingenio, ut absq; cognitione dialectices & perspicaciter iudicarint, & acute collegerint, & absq; rhetorū præceptis eloquenter dixerint, tamen quoniam perquam rara est ista inter homines felicitas, naturæ imbecillitas non mediocriter adiuuatur præceptis & exercitatione, præceptis ad iudicandum, exercitatione ad agendum. Similiter quoniam non omnibus, fortè etiā nullis, ea donorum ubertas obtinigit à spiritu, quæ Apostolis, nulla fuerit impietas, quod donis illius diminutum est, supplere disciplinarum adminiculis. Rursus ut donemus usu quibusdam hoc contigisse, ut quod ars docet, præstent experientia, tamen præceptorum accessio facit, ut & certius ea contingat facultas, & maturius. Tardior enim est stultorū, ut ait ille, magistra experientia. Et quemadmodum inauspicatus est medicus, qui occidēdo homines didicit mederi: ita non est optanda prudentia, quæ ledendo didicit prodesse. Hoc perspicuus Philip-
 pus Macedonum rex filium Alexandrum à prima statim pueritia Aristoteli philosophiæ decretis imbuendum tradidit, nimirū intelligens plus uno die disci præceptis, quàm multorum annorū experientia, præsertim quum in ipsis præceptis insit experientia. Sunt enim ab ijs tradita, qui præter egregias naturæ dotes diutino etiam rerum usu sibi prudentiam eam collegerunt. Iam si quis in negocijs priuatis multum putet tribuendum experimentis, cum hoc non admodum pugnabo. Cæterum in functionibus publicis, in quibus leuis error haud leuem perniciem adfert populo, non oportet sæpius audire uocem illam, non putaram. Inter eos autem unde Reip. uel plurima salus, uel plurima perniciēs proficiscitur, præcipui sunt princeps & Ecclesiastes, & inter hos duos, Ecclesiastes plus habet momenti, ut à quo pendet etiam ipsa principum institutio. Verum ut præceptiones plus adferunt utilitatis, si ingenio per se felici adhibeātur: ita plenius operatur spiritus sanctus, si reperiatur pectus liberalibus disciplinis præparatum. Rursus artis præcepta non ita multum iuuant, nisi per frequentem usum transierint in habitum quasi in naturam: Vt quemadmodum musices perito præsto est quod recte moduletur, etiam si de modis & Harmonijs non cogitet, ita Ecclesiastæ dicturo sponte occurrat, quod præsens argumentum exigit, etiam si de rhetorum præceptionibus ne cogitet quidem. Ad bene dicendum expedit artem contemnere, sed posteaquam ex eius usu parata est dicendi facultas. Sic qui exercentur ad artem pingendi, circinò explorant membrorum *συμμετρίαν*

Experientia tarda

Præcipue persone in rep. princeps & concionator

Ars quò conueniēda

1 2 *μετρίαν*

μυστήριος: uerum ubi iam præceptis & usu collegerint habitum, melius absq̃
 circino pingunt: quòd maioris sit artificij efficere, ut membra quædam mi-
 nora uideantur quàm reuera sint, rursus quædam subsidere aut prominere
 uideantur, quæ nec subsidunt, nec prominent. Hoc enim agit artificis pru-
 dentia, ut res exprimat non quales sunt, sed quales apparent intuentibus:
 apparent autem egedem diuersa specie, è propinquo aut è longinquo, ex al-
 to, aut ex imo, à latere tergoue, aut à fronte contemplantibus. Quemadmo-
 dum autè in scholis non indecenter in explorandis syllogismis aut enthy-
 mematibus, fit mentio figurarū, quas in analyticis prioribus, ac solide colligendi
 rationū, quas in posterioribus tradidit Aristoteles, aut collectionum
 topicarum, aut produntur captiones elenchorum, excutitur difficultas mo-
 dalium ac mixtorum: ita frigidū fuerit eadem apud iudicem aut populum
 inculcare, quum tamen interim his omnibus utatur Ecclesiastes, sed occul-
 tans artem, & ratiocinationum argutias sic explanans, ut multitudo sentiat
 uerè dici potius quàm ingeniosè, utq̃ obscura fiant dilucida, inuoluta ex-
 planatiora, molesta facilia. Quibus autem modis id efficiatur, suo dicitur
 loco. Expediit tamen in illis per ætatem exercitatū esse, sed sobriè, quo uide-
 licet certius ac promptius sit iudiciū. Necessè est enim ut prius sit iudicium,
 quàm eloquium, prius sapere, q̃ dicere: quemadmodū in natura prior est
 fons quàm fluuius, & in artibus prior est delinatio q̃ pictura. Cæterū quo-
 niam, ut diximus, oportet Ecclesiasten pro dignitate muneris uarijs doti-
 bus esse instructum, quemadmodū non est mæ facultatis, ita non est hu-
 ius instituti, hic docere quicquid illum oportet didicisse, sed obiter circa sin-
 gula quædam admonebimus, ad hoc argumentum propius facientia. Pri-
 mum illud constat, grammaticen esse disciplinarum omnium fundamen-
 tum, ex cuius neglectu quanta bonorum autorum ac disciplinarum uel in-
 teritus uel corruptela sit profecta, notius est, quàm ut hic sit ostendendum.
 Quum autem grammaticam dico, non sentio inflexionem nominū ac uer-
 borum, & appositi cum supposito congruentiam, sed rationes emendate
 proprièq̃ loquendi, quæ res non contingit, nisi ex multijuga ueterū lectio-
 ne, qui sermonis elegantia præcelluerūt. Ac nostro quidem sæculo iure gra-
 tulamur, quòd è ludis literarijs penitus sublatum est illud literatorum ge-
 nus, qui dum inculcabant modos significandi, aliasq̃ commentitias diffi-
 cultates, idq̃ uerbis illotis ac sophisticis, nihil aliud docebant pueros quàm
 barbare loqui, quū grammatica sit ars emendate loquendi. Videbatur hoc
 esse compendium, quū reuera maximum esset dispendiū. Rapiebant pue-
 ros ante tempus ad dialecticā, atq̃ adeo ad sophisticam. Atqui dialectica
 cæca est absq̃ grammatica. Quicquid enim agit dialectica, per sermonem
 agit, per hunc enunciat, definit, diuidit & colligit. Ad ea requiritur uocabu-
 lorum cognitio, quibus singulæ res declarantur, tum eorum compositio-
 quorum

Explanata
 efficiuntis
 oratio

Grammatica

Rerum uo-
 cabula

quorum utrunq; pendet non ab arbitrio disputantium, sed à consuetudine ueterum, qui castigatè loquuti sunt. In utroq; non mediocris est difficultas, quòd multæ res in quibusdam regionibus aut prorsus non sint, aut diuersa sint specie: hinc in uocabulis piscium, auium, quadrupedum, arborum, herbarum, fruticum, gemmarum, tanta uarietas. Nos quid sit spinus aut urtica, aut mytilus piscis ignoramus, contra Veneti nesciunt quàm nos asellam aut sturionem uocamus, quidam Silurum esse putant. Eodem errore fit quòd nostri pictores pro palma pingunt buxum, ac Paulum Eremitam ueste è buxeis ramis contexta amictum producunt, quum ex buxo nihil possit contexti, è palmæ ramis aculeatis corbes contexti possint: tegebatur corpus, sed pungebatur. Quin & in Dominica quadragesimæ postrema, quæ palmarum dicitur, pro palmeis buxæ frondes consecrantur, quum plus discriminis sit inter palmam & buxum, quàm inter urticam & betam. Vt omittam interim, quod ne inter ueteres quidem semper cõueniunt rerum uocabula. Id liquet ex Plinio, Dioscoride & Hermolao Barbaro, qui præter alios in hoc argumento strenue defudarunt. Maior autem ambiguitas est in his rebus, quæ subinde per artifices mutantur in ipsam etiam regionibus, uelut in uestibus, armis, ædificijs, nauigijs, organis musicis, uehiculis, monetis, ponderibus ac mensuris. Interdum autem incidit, ut nisi priscam harum rerum formam teneamus, scripturæ locus non satis commode possit explicari, quæ tota scatet huiuscemodi uocabulis: ut ne quid interim commemorem de uocibus apud eandem gentem in eadem lingua uaria significantibus. Similis difficultas est in ciuitatum, montium, fluminum, fontium ac lacuum uocabulis, quæ uel hominum institutio, uel ætas, uel consuetudo nouauit, idq; non semel. Accedit huc illa difficultas, quòd idem fluuius, aut idem mare, alijs locis alia atq; alia fortitur nomina. Rursus quòd in diuersis regionibus reperiatur interdum cõplures eiusdem nominis ciuitates, & flumina. Accedit huc quòd tanta uis est ætatis, ut non solum illa quæ constant artificum arbitrio, uerum ea quoq; quæ per se solida sunt uertat in aliam speciem: quasi naturæ inuidia cauerit, ne qua posset esse certa rerum notitia, quæ literis ad posteros indubitabili fide transmitti posset, sed exigat experientiam peculiarem omnium. Nec solum ibi nunc campi sunt, ubi olim fuit mons, ibi lacus, ubi olim fuit ciuitas, ibi uia strata ubi olim fuit palus, sed in ipsis arboribus atq; herbis sæpe non respondet ueterum descriptio. Atq; adeo si quis obseruet picturas ac statuas, non iam dico priscas illas, sed ante annos nonaginta factas, animaduertet, non in cultu tantum, sed in ipsis hominum uultibus esse speciem ab horum temporum forma diuersam. Ipsa deniq; natura quotidie gignit nouas rerum formas, uel occulta siderum uel mixtura generum, quemadmodum de Africa non falsò iactat prouerbum. Auger hanc uarietatem hominum calliditas, multiplicatis aut admixtis medicatis

Rerū natura
in allegorijs

arborum aut herbarū seminibus. Quòd si quis hanc grammatices partem contemnit, eadem opera cōtemnat tot egregia uolumina, quæ Aristoteles, Macer, Dioscorides, Theophrastus, Nicander, Oppianus, de animātium, arborum, herbarum ac gemmarū formis uiribusq; conscripserunt. Verum ubi Ecclesiastæ tractanda erit similitudo, aut allegoria, non satis uidebitur scire, quòd ea uox est nomē arboris, aut piscis, aut gemmæ, aut fluminis. Taliū enim schematum tractatio non sumitur à simplici nomine, sed à forma, natura, ui & effectu rei, à qua similitudo ducitur. Exempli gratia, palmarum mentio frequens est in literis, uelut in Hebræorum *x l i i* mansionibus, aut in cantico mystico: Ascendam in palmam, & apprehendam fructus eius. Quid hic dicturus est, qui prorsus ignorat qualis sit hæc arbor, aut qui putat buxum esse palmam? Quum buxi natura per omnia dissidet à palma, nisi quòd utraq; perpetuo uiret. At qui didicerit laudatissimas huius nominis nasci in Iudæa, unde & regioni Phœnice nomen, procera stirpe, ramis in altum tendentibus, tanta naturæ ui, ut dicantur aduersus onus impositum erigi fursum, fructum non inter folia latere, sed in summo cacumine uuarum in morem sibi coherere, longe omnium dulcissimum, quū radix amet terram sabulosam ac salsam, folia pungāt aculeis, sed quæ nunq; decidant semperq; uireant, eo q; dicata triumphis, arborem autem nusquā esse foecundam, nisi in regionibus feruidis, intantum ut nec Italia ferat palmas: truncum cortice orbiculato ueluti gradum præbere uolentibus ascendere: fructum ipsum & ad esum, & ad conficiendum panem, & ad conficienda uina esse idoneū. Hæc inquam & alia qui cognorit, & ipse accommodatius tractabit collationem, & populus libentius audiet. Nam hoc ipsum magnam habet uoluptatem, formas ac naturas rerum insignium discere. Alioqui frigent collationes & allegoriæ, si prorsus ignorētur earum rerum naturæ, unde similitudo ducitur. Huc conducit diuersarum peritia linguarum, qua nimirum in re laborauit Dioscorides. Siquidem hic rursus existit alia difficultas, an eadem sit arbor, quā Hebræi sic, Græci sic, Latini sic, uulgus sic appellat. Roget interim me quispiam. Quid igitur? Tū ne autor sis, ut adolescens Theologiæ destinatus, his inexplicabilibus difficultatibus discrucietur? Nequaquā, sed grammaticum adhiberi uolo, qui hæc & pulchrè calleat, & cōmodè doceat. Vnius labor multis laborem adimet. Tantum de nudis ac proprijs rerum uocabulis, quibus accedunt uoces translationis. Quid autem habebit gratiæ sermo hominem auarum appellans Larum, si lari naturā ignorem? Aut alba uocans, quæ felicia lætaq; sunt, si nesciam translationis causam: Quum Græci paulo diuersius translata uoce *λόγῳ λευκῷ* appellent orationem claram & euidentem. Sic & Mæandros appellamus perplexas ambages & inuolutas rationes. Hominē inconstan-
tem Euripum dicimus. Gratiam amittit metaphora, si nesciam fluminis ac
maris

Translatō

maris naturā. Superest compositio. Quid mihi proderit grammaticæ præceptio, de cōgruentia suppositi & appositi, si credam sic dici, do tibi fidem, quemadmodum dicimus, do tibi pecuniā. Qui putat simili forma dici, faciam tibi scrinium, & faciam tibi fidem. Hoc exempli gratia propositū esse sufficiat, quum res alioqui sit infinita. Aut quid proderit regula dialecticā docens geminam negationem haberi pro affirmatione, quum sæpe reclamet Græci Latiniq; sermonis consuetudo? Apud Matthæum cap. xxvi: quum dominus dicit, nō bibam à modo de hoc genimine uitis &c. quoniam Græce est *ὅυ μὴ πίω*, num dialecticus dicet, proloquium affirmantis? Et quū Latinus dicit, non dabo, ne teruncium quidem: utrum dicet, teruncium esse promissum, an negatum? Rursus quū Latinus dicit, Non potest non bene mori, qui piē uixerit, Vtrum proloquium hoc dicet affirmantis an negantis? Adeo negantis non est, ut sit rem ueluti necessariā asseuerantis. Sed ne pelagus hoc ingrediar altius, infirmum, ut dicere cœperam, ædificium superstruit, qui ad dialecticam profilit non prius solidè iactis grammaticæ fundamentis. Hæc autem grammaticæ pars ex omni quidem autorum genere petēda est, sed eorum præcipuē, qui nec uetustate obsoleti, nec nouitate sordidi, sed inter utrunq; mediū, sermonis elegantiā præcelluerūt. Nec hic rursus onerarim adolescentem, ut per omnes omnium scriptorum libros circūagatur. Degustet optimos: reliqua suppeditet præceptor. Non dum excessimus è grammatica, quæ & historiam & poeticen, & antiquitatis noticiam, ad hæc trium linguarum peritiā complectitur. Historia porro sine cosmographia, & arithmetica cæca est. Iam poeticen appello, non quomocunq; claudere uersum pedibus, sed rationē quæ sermoni dignitatem, grauitatem, iucunditatem, picturæ lenocinium, ac (ut ita dixerim) diuinitatem atq; *ὑπονοιασµόν* quendam adiungit. Atqui hæc facultas nulli contingit, nisi qui pectus omni disciplinarum genere expleuerit. Siquidem uera poesis nihil aliud est, quàm ex omnium disciplinarum delitijs ac medullis cōdita placenta, aut ut melius dicam, ex electissimis quibusq; flosculis compositum mellificium. Hæc olim erant grammaticorum rudimenta, quæ quibus modis compendiō tradi possent, quoniam aliàs sæpe disseruimus, non est operæ precium hic repetere. Hæc per ætatem discere, ludus uerius quàm labor est. Cæterū ut quorundam desidīæ consulamus, multum adferet compendij, si ex optimis præcipua tradantur, idq; commodissime, si quæ ad ostentationem aut superstitionem tendunt rescentur, si singulæ disciplinæ ad mediocritatem percipiuntur, non ad curiositatem. Mediocritas enim finem habet, curiositas semper incipit. Velut astrologia quatenus docet situs ac motus orbium cœlestium, & facile discitur, & plurimā adfert utilitatem. Iudiciorum autem ac genethliacorū curiositati, ne tota quidem hominis ætas suffecerit. Itidem geometriam ac perspectiuam degustasse profuerit

*Compositio
uocum*

*Grammatica
multa complectitur.
Historia
Poeticen*

*Compendium
disciplinarum*

Astrologia

profuerit futuro Ecclesiastæ, sed nonnullis sic adlubescunt hæ disciplinæ, ut per omnem uitam nihil aliud meditentur, semper magis ac magis adblandiente studio. Verum ut alijs cōcedamus in his porticibus desiderare, ad tam egregium munus, quo de nunc agimus, properanti non est concedendum. Qui magnis de rebus legationē obeunt, multa obiter discunt in itinere, uariamq; capiunt uoluptatem, sed in transitu, nusquam hærentes, nisi si quid occurrat, quod ad suscepti muneris confectionem eximiam aliquam adferat utilitatem. Ad omnem uitæ partem plurimū tum fructus, tum oblectamenti adfert rerum naturalium cognitio, sed peccant, qui ad magiam & alcumisticam *μάχη πορτα*: neq; multo minus peccāt, qui per uniuersam ætatem de materia prima, de principijs, de infinito, de mundi generatione disputant, quū interim ignorent quod animal sit cicada, aut quæ sit arbor sorbus. In omnibus autem plurimum adferet leuamenti, præceptoris dexteritas. Nemo breuius aut dilucidius docet, quàm qui rem exactissime tenet. Incommode docet, qui docendo discit. Sint sanè quamlibet ingeniosa, quæ Scotus tradidit, de ultramūdanis, sed quid hæc ad Ecclesiasten? Haud quamquam in postremis habenda est iuris prudentia, præsertim sacri, quod appellant Pontificium. Verum hinc quoq; multos deterret, uoluminū ingenium turba, indiligenter digesta rerum congeries, interpretum non tantum loquacitas, sed inexplicabilis etiam opinionum turba. Sunt & in rhetorum præceptis non pauca magis ad ostentationem, quàm ad usum accommoda, neq; mediocris est turba tum apud Latinos, tum apud Græcos, eorum qui de ratione dicendi conscripserunt, ac de suo quisq; conatus est aliquid aliorum inuentis addere. Neq; uero parū difficultatis attulerunt, qui in tradendis artis præceptionibus innouant uocabula, quod insigniter studio fuit Quintiliano, quiq; inuertunt ordinem, ne nihil noui adferre uideantur. Præceptionum igitur multitudinem præceptor in compendium cōtrahet, moxq; ad usum uocabit discipulum, in ipso interim argumento commonstrans, quid ex arte dictū sit, quid secus. Quatuor autem præcipua sunt ad dicendi facultatem consequendum accommoda: Natura, ars, imitatio siue exemplum, & usus siue exercitatio. Naturæ tanta uis est, ut omnium suffragijs laudetur illud Flacci dictū: Tu nihil inuita dices faciēsue Minerua, sed non aliàs plus habet momenti quàm ad poeticen & rhetoricen. Eoq; ueteres poesim non arti, sed numinis afflatui tribuerunt. De rhetorica dictum est, quòd aut cito discitur aut nunquā. Cito discitur ab ijs quos natura huc finxit, nunquam ab ijs quorū Minerua abhorret. Arripitur enim protinus quicquid cognatū est. Sic naphtha flammā attrahit, magnes chalybem, succina paleam. Hæc autem indoles in primis statim annis sese nonnullis prodit indicijs, si quis aduertat animū. Velut Athanasius è lusu puerili deprehensus est esse natus ad gerendum sacerdotium. Nec inscite Naso, pa-

tris

Physica

Iurisperitia

tris iussu datus ad agendas causas forenses. Quicquid, inquit, tentabam dicere uersus erat. Certe docilitatem ingenij, ex imitandi facilitate iam tum deprehendas in infantibus, quemadmodum in paulo grandioribus linguæ organum expeditum atq; articulatum, ac mox animum præsentem. Multos enim impotens pudor, aut naturalis timiditas reddit ad dicendum inu tiles, quod de Isocrate proditum est literis, quã alioqui scripta hominis mirerentur eruditi. Sed mediocria naturæ impedimenta studio usuq; uinci possunt, quædam adeo sunt enormia, ut illis repugnare nihil aliud sit, quàm aduersus torrentem iactare brachia. Est & illud à uiris sapientibus animaduersum ac proditum, pueros qui serius incipiunt fari, firmiore linguæ plectro solitos euadere. Mox in adultioribus ostendit se & laterum firmitas, & perçtoris robur, & uocis qualitas, mêtis acumen ac memoriæ fides. Deniq; Venus illa in dicendo peculiaris, quam natura paucis addit, nec adhuc nomen inuenit, sentitur tamen ab obseruantibus non absq; admiratione. Videre est sepe numero ad quorundam orationem, mox omnes oculos, aures atq; animum adhibere: ad alterius narrationem, multo tum meliora, tum melius etiam dicentis uix ullum esse attentum. Ad dicendum uero magis appositum sunt, quibus sedatius est ingenium, quàm quibus ad iram præceptis. Hos Plato putat ad perdiscendas disciplinas idoneos, illos ad gerendam remp. Sublucent interim in adulescentulis & aliarum uirtutum scintillæ quædam, ueluti pudicitia, sobrietatis, pietatis, lenitatis erga proximum, amoris bene merendi de rep. Quemadmodum in Catone etiamnum puero emicuit infracta uis animi, ac tyrannidis odium. Ad has naturæ inclinationes si accesserit apta, diligens rectaq; institutio, magna spes est fore, ut præsidio sancti spiritus euadant idonei præcones uerbi dei. His autem quæ de linguarum pericia diximus, illud adiiciendum est, non satis esse si concionandi muneri destinatus discat tres linguas, Græcam, Latinã & Hebraicam, quæ non in hoc ualent, ut loquamur populo, sed ut ueterû libros rectius intelligamus, & si quid in diuinis libris occurrerit ambiguitatis, ad fontes eorum recurramus. Primi uero scripturarum fontes sunt lingua Hebraica, & his cognatæ Chaldaica ac Syriaca. Ab hac gente manauit ueræ religionis disciplina, primum in proximas regiones, Samariam & Arabiam, mox in Asiam minorem & in Græciam, qua lingua constat nouum testamentum, hinc in Italiam, ex Italia in longe distitas nationes. Hæ tres linguæ uulgo olim erant communes. Nunc eò processit corruptio uulgi semper omnia uertentis in deterius, ut nec Hebræi sacros libros Hebraice scriptos intelligant, nisi docti, nec Græci Græcè uersos scriptosue, nec Itali aut Hispani, Galli aut Afri Latinè uersos. Ex his porrò tribus ut prima est Hebraicæ linguæ dignitas, ita utilitas arctissimis finibus circumscripta est. Græcanici sermonis latissime patet usus, nō modo quod in hunc primum transfusum est uetus testamentum

Gratia dicendi peculiaris

Linguae uulgari pericia

Linguarum comparatio

mentum, quodque eodem conscriptum est nouum, uerum etiam quod omnes ferè disciplinæ liberales, omnisque philosophia per Græcos Græco sermone ad nos permanauit. Ad iudicium igitur parandum ualet harum linguarum peritia. Cæterum ut apud populum agenti præsto sit sermonis copia, curandum est, ut futurus Ecclesiastes inter eos educetur, qui uulgari aut eius gentis uernaculo sermone disertis sunt. Eam rem magni rhetores existimant uiris quibusdam eloquentia claris magno ad benedicendum fuisse adiuumento. Atque hæc comoditas nullo paratur negotio. Ac dictum mirum quam hæreat quicquid puerilibus auribus instillatum fuerit. Neque uero satis est uerbi gratia Gallo si norit refalutare Gallicè, aut de rebus communibus utcumque loqui. Suggestum ubi de rebus maximis differitur, requirit splendidam, aptam, significantem ac paratam uerborum copiam. Quæ nisi multo usu in promptu ac uelut in procinctu sit, frequenter hæret Ecclesiastes. Iam sunt uoces aliquot suapte natura uerecundæ, quas tamen uulgi consuetudo subinde nouans aliquid, uel in ludicrum uertit, uel in sensum obscenum. Has expedit concionatorem non ignorare, quo nimirum uitentur, & querenda ratio, qua uel alijs uerbis uerecundioribus, uel periphrasi saltem explicetur, quod oportet intelligi. Veluti apud nostrates si amare dicas uulgata lingua, sonat obscenitatem, non natura uocis, sed stulta uulgi usurpatione. Idem accidit, si nuptias interpreteris uoce uulgo recepta. Profuerit igitur adolescentem concioni destinatum frequenter ad eloquentium hominum conciones adducere, ac paulatim consuefacere, ut meminerint ac reddant quæ audierint. In hoc ubi profecerint, deinceps admonendi sunt, si quid in ea concione dictum fuit annotatu dignum. Si aptè sumptum exordium, si noua & commoda diuisio. Si quis nodus scitè dissolutus, si quis scripturæ locus accuratè explanatus, si quod *πάθος* tractatum grauiter. Si qua sententia dicta est arguta & elegans. Super his admonitus puer, ipse per se consuecet animaduertere similia. Cõtra si quid exciderit reprehensione dignum, ut excidunt sæpe permulta, & illa profuerit indicare adolescenti, sed citra petulantiam, ne per hanc occasionem obrepat maledicentiæ uitium, & Ecclesiastæ contemptus. Indicanda sunt Ecclesiastæ errata, sed excusatione civili mitiganda. Quanquam autem illi potissimum sunt audiendi, qui dicunt optime, tamen expedit interdum & indoctè dicentes audire, quo magis appareat quid deceat, quid non. Hoc uidelicet consilio Lacedæmonij solent Helotas suos ebrios adhibere conuiujs, & ad Barbaricas cantiones ridiculasque saltationes adigere, quo magis adolescentes ingenui conspecta turpitudine, à seruilibus moribus abhorrent. Primum igitur erit, inter eos uersari, qui purè compeque loquuntur, proximum audire concionantes, qui lingue gratia pollent. Tertium, euoluere libros eorum, qui lingue uulgaris eloquentia polluerunt. Quales celebrantur apud Italos Dantes & Petrarca. Nec est ulla

Exercitatio
futura concionatoris

ulla tam barbara lingua, quin habeat suam peculiarem elegantiam, & emphasim, si fuerit excolta. Qui callent Italicè, Hispanicè & Gallicè, constanter asseuerant, in his linguis, utcunq; corruptis, inesse gratiam, quam Latina lingua non assequatur. Idem affirmant de lingua Britannica, licet ex multis conflata, deq; lingua Saxonica. Et in singulis linguis extiterūt, qui libris æditis non uulgarem dicendi laudem promeriti sunt. Ne pigritetur igitur futurus Ecclesiastes huiusmodi uoluminibus aliquā temporis portionem impendere. Quamuis eruditus iucundior sit Latinorum aut Græcorum lectio, tamen charitati Christianæ non uidebitur sermo barbarus, per quem proximus ad Christum allicitur. Tantū hic uitetur inepta quorundam affectatio, qui relictis proprijs linguæ uocibus peregrinas admiscēt, uel à Gallica uel à Latina lingua detortas, ut quum apud Brabantos loquantur, tamen non intelligātur, nisi ab ijs qui Latine quoq; aut Gallice norint. Vbiq; seruandū est illud Tyberij Cæsaris, ne moleste loquamur. Quod si quem labor deterret à linguarū peritia, cogitet Mithridatem Ponti regem, unam & uiginti linguas ita perdidicisse, ut cuiq; genti citra interpretem ius diceret. Cogitet Themistoclem Atheniensem ducem, Persicam linguam sic uno anno assequutum, ut cum rege absq; interprete colloqui posset. Vix credas ad quā multa discenda sufficiat hominis ingenium, nisi primam ætatem, quæ longe optima est, in ocio nugisq; consumeremus. Hic si quis me consulat, ex doctoribus prophanis & Ecclesiasticis quorum libri potissimum sint euoluendi futuro concionatori, nullus est quem Demostheni ac Ciceroni præferamus, uix etiam quem conferamus, sanè quod attinet ad dictionis uirtutes. Aristoteles ad iudicandū & cognitionem conducit plurimum, ad popularem dictionem non ita multum. Plato longe ad hoc accommodatior, fusus ac iucundus, & per similitudines ueluti manu deducens ad ueri cognitionem. In Liuianis tamen orationibus, aut si eas non explicet, in proponendis consilijs plurimum est tum prudētiae tum eloquentiæ. Idem in mitioribus affectibus, quos Græci uocant morēs, iucundus est, quemadmodum & Virgilius. Acriores affectus petuntur à tragicis, quanquam Latini qui quidem extant, plus hic habent uehementiæ quàm Græci. Sed de his erit dicendi locus, quum de mouendis affectibus tractabimus. Cornelius Tacitus alioqui duriusculus, in orationibus acutus est & copiosus. Seneca in traducendis uitjs falsus est, & elegans, ac uehemens etiam. Sed de moribus nemo felicius scripsit quàm Plutarchus, cuius libelli digni sunt qui ad uerbum ediscantur, è quibus Basilii & Chrysostomus multa uidentur hausisse. Inter Ecclesiasticos nemo mihi uidetur D. Basilio felicior. Dilucidus est, pius, sanus, suauiter grauis, & grauiter suauis, nihil habens affectatæ loquacitatis. Athanasius in docendo mirus est, nec dubito quin sui similis fuerit in concionando, si extarent illius orationes. Basilio proximus est

Chrysto,

Qui libri potissimū legendi Ecclesiastæ

Autorū ecclesiasticorum comparatio

Chrysoſtomus, cuius omnia ferè ſcripta ſunt popularia, & ad imperitæ multitudinis aures animoſq; accommodata. Quanquam in huius uiri nomen multa congeſta ſunt, quæ non referunt illius genium. Facile eſt ex eo imitari, quòd fuſior eſt, quòd quædam repetit & inculcat, quòd crebris percontationibus excitat dormitantem auditorem, ſed Chryſoſtomum ipſum exprimere nequaquam facile eſt. Proxima laus debetur Gregorio Nazianzeno, cui multum eſt acuminis, uehementiæ ſatis, quoties id poſtulat res. Origenes primum merebatur locum, qui omnium Græcorum ingenia excitauit, quòd fatetur & Athanaſius, nec excitauit tantum, ſed etiam inſtruxit. Et huius ſcripta pleraq; popularia ſunt. Verum ut hic ſuas orationes homilias appellat, id eſt colloquia, uix uſquã aſſurgit, ſed totus eſt in docendo, nihil attingens affectuum, niſi ſi quos ipſa mouet res, quòd eſt Atticorum. Ex hoc tamen diligenter lecto multa dicendi facultas accedat Eccleſiaſtæ. Iam ut ad Latinos ueniam, Tertullianus durus eſt, tametiſi ſaluſ in confundendis hæreticis, naſutus in traducendis uitijs, in quo tamen optarim illum interdum longius abeſſe à ſcurrilitate. ſed Afer erat. Hilarius parum utilis eſt ad parandam ſermonis, præſertim popularis, gratiam. Utilior Cyprianus, apertus, uehemens & ſerius, nec infeliciter fluens. Dicendi genus quòd ſequutus eſt Ambroſius, non admodum congruit huic temporibus: habet enim argutias & ſententias affectatas, sæpe etiam ſubobſcuras, ut ad illud genus accedant, quas Græci uocant *νοήματα*. Hieronymus ad omnem dicendi facultatem parandam appoſitus eſt, ardens in concitandis affectibus, ſed quoniam præſbyter tantum erat, non epiſcopus, in concionando ſeſe nunquam exercuit. Auguſtinus in hoc genere extemporalis felix eſt, & argutus. Quòd autem dulcior eſt quàm grauior, quòd numeris ac ſimiliter deſinentibus gaudet, quòdq; crebris digreſſionibus moratur auditorum animos, ſuæ gentis ingenio tribuit uir pius & humanus. Gregorius pontifex Romanus ſimplex & pius eſt in concionibus, uerum pro temporum illorum ratione gaudet membris & inciſis, ſimiliter cadentibus, ac ſimiliter deſinentibus, quemadmodum & Auguſtinus, quæ ſi nunc affectet Eccleſiaſtes, ineptus uideatur. Prudentius licet carmine ſcripſerit, tamen multum ſpirat Chriſtianæ facundiæ. Bernardus concionabundus eſt, natura magis quàm arte, feſtius & iucundus, nec ſegnus in mouendis affectibus: ſed apparet pleraq; illius conciones apud cœtum monachorum habitas, in quorum uſum ferè ſcripſit quæcunq; ſcripſit. Fuerunt & alij qui non infeliciter tractarunt hoc dicendi genus, uelut Leo pontifex, Maximus & Fulgentius. Ioan. Gerſonensis minimum iuuabit Eccleſiaſten, duntaxat ad dicendi facultatem. Diſſecat omnia, & hinc frigus: frequenter affectat affectus, ſed eos in ſe ſenſit magis quàm mouet in alijs. Thomas ad dicendum non fuit natura ineptus, ſi ſeſe perinde hic exercuiſſet, ut exercuit in philoſophia, & in argumendo

tando. Scotus & huius similes ad rerum cognitionem utiles sunt, ad dicendum inutiles. Sequutum est postea concionatorum genus, fortassis aptum suo theatro, sed prorsus ignarum artis, nec ita multum præ se ferens prudentiæ. Ab his prodierunt nobis, sermones de paradiso, sermones Iordanis, sermones uoraginis, sermones Roberti de Licio &c. qui nunc suapte sponte abierunt in obliuionem, ut iam nihil sit opus quenquam ab horum imitatione deterrere. Verè quidem dictum est, nullum librum esse tam malum, qui non profit aliqua ex parte, sed quoniam nec ætas, nec ingenium hominis ad omnia sufficit, consultum est ab optimis exemplum petere.

Admonet nos ipse sermonis cursus, ut ex Rhetorum præceptis aliqua delibemus, quæ uidentur ad Ecclesiastæ munus accommodata, quod ante nos ex parte tentauit beatus Augustinus in opere de doctrina Christiana. A quo etiam si nihil esset prætermisum, tamen longè alia temporum ratio postulat, ut quædam crassiore Minerua explanatiuiscq; tradantur.

Primū igitur ex his quæ rhetores statim cōsideranda proponunt, quid sit ars, quis artifex, quale opus, nos artis nomen libenter relinquimus, quando illi ipsi, qui de præceptis eloquentiæ conscripserūt, ambigunt num Rhetorice sit ars, & ille summus eloquentiæ parens, fatetur caput artis esse dissimulare artem. Qualis autem ars est illa, quæ nocet nisi dissimuletur? Proinde ut donemus sacri concionatoris eloquentiā non constare arte, fateamur tamen oportet aliquam esse dicendi rationem ac prudentiam, quæ iudicio consilioq; constat. Et spiritus cœlestis, cuius afflatu loquitur Ecclesiastes, non aspernatur hominis industriam modo sobriam, quemadmodum scribit ille diuinus orator Paulus. Spiritus prophetarū prophetis subiecti sunt. De artifice, qui est Ecclesiastes, satis nobis dictum est libro superiore, sanè quod ad mores & eruditionem sacram attinet. De officijs illius in dicendo, tum de operis partibus hic non nihil attingemus, si prius de materia paucis egerimus. Forense genus semotum est ab officio Ecclesiastæ, cui cum con-

*De rhetoricis
preceptio-
nibus*

*Causarum
genera*

*Cōmuniã ge-
neri iudiciali
& suasorio*

m ut ait

Status ut ait Persius, passim coruos sequi testacq; lutoq;. Vt si fuerint & illa quæ tradunt de circumstantiis rerum & personarum, è quibus & argumenta sumuntur & amplificationes in quouis argumenti genere. Incidit interdum con-
Gen. 20 trouersia, de scripto & sententia, de scripturæ locis inter se in speciè pugnantibus: sicut de uocabulo rei, quod definitione quæritur, ut quum quæritur quid sit usura, quid lex, quid gratia: aut de qualitate rei, iusta sit an iniusta, ueluti quum quæritur, num recte fecerit Abraham, quod peregrinans in Geraris, Saram uxorem suam dixerit sororem, atq; hoc sermone quodam modo prostituere coniugem suam regi Geraræ. Atq; hic obiter incidet status coniecturalis, quo animo id fecerit Abraham. Similiter an filii Loth peccauerint, è patre temulento suffuratae partum. Hic est status qualitatis. Et si peccauerunt, an commiserint incestum. Constat enim Adæ posteritatem non potuisse propagari, nisi per coniugium fratris & sororis. Hic est status definitiuus. Hoc genus innumera sunt in literis diuinis. Incidit & ratiocinatio, quum nulla scriptura extat quæ liquido definiat id de quo quæritur, sed ex uarijs scripturæ locis inter se collatis, ratiocinando colligitur diuina uoluntas. Similiter incidunt ceteri status, præcipue comparatiuus, frequentissime in oratione, quæ nullam certam personam respicit, non raro tamen & quum certa persona designatur. Attamen Ecclesiastes potissimum uersatur in docendo, in suadendo, in exhortando, consolando, consulendo & admonendo. Non me fallit, docere esse omnium causarum & statuum commune, ad præsens tamen negotium, uisum est separate. Docemus enim ut intelligat auditor: ueluti quum per scripturas & rationes demonstramus, deum esse incorporeum, animam hominis esse immortalem. Suademus ut quod honestum & utile est, auditor uelit amplecti: ueluti quum suademus auaro diuiti, ut opes suas impartiat egenis. Exhortando, persuasus sed segnibus aut timidis addimus animum, ut audeant aggredi quod probant: ueluti quum extimulamus sollicitos, ut contemptis huius mundi præsidijs, tota fiducia sese deo committant. Consolamur, ut huius uitæ molestias patienter atq; etiam alacriter ferant. Consulimus perplexis, quum uiam ostendimus, qua sibi parent conscientie tranquillitatem. Admonemus uel obiurgando, uel obsecrando. Hæc erant priscorum Christianorum inter ipsos colloquia. Restat genus encomiasticum, quod partim consumitur in doxologia & gratiarum actione, partim in laude piorum, præsertim martyrum, qui morte sua deum glorificauerunt. Olim enim certis diebus populus conueniebat, ad nihil aliud quam ad *δοξολογίαν*, sic enim appellant Græci & gratiarum actionem. Illic propheta aut Episcopus magnificis uerbis attollebat diuinam in omnes creaturas bonitatem, populus psallebat hymnis & canticis spiritalibus domino. Cuius generis extant aliquot psalmi, & hos imitatus hymnus trium puerorum in camino, quædam item cantica à posterioribus facta, quorum

quorum est illud, quod ad imitationem puerorum Hebræorum canitur in die palmarum, & aliud quod canitur Ferijs uernis, denique quod nunc ferme quotidie canitur in missa, ad imitationem Angelorum, qui Christo nato cecinerunt, gloria in excelsis deo. Additi sunt hymni, qui nunc omnes precibus admixti sunt. inter hos primam laudem obtinent Ambrosiani. Vt nam non accessissent coplures indocti, ne dicam deliri. In hoc genere nonnulli sunt, qui nihil habent nisi precessionem. Accessit huc prola quam appellant Sequentiam. Quo quidem in genere fateor esse quasdam eruditas ac pias, sed multo plures ineptas, ac diuino indignas cultu. Quanquam hanc partem non recipit Ecclesia Romana, Germanis & Gallis canendi studio, si concessit. Quibus adeo placent hæc accessoria, ut horum gratia prætermittantur præcipua. Symbolum decurtatur, precatio dominica non auditur, & profæ cantio nulli intellecta totam semihoram moratur populum. Adduntur caudæ uocum ipsi cantioni pares, aut longiores. Videmus & illud receptum apud priscos Christianos, ut quemadmodum insignes uiri, oratione funebri publicitus laudabantur apud populū, ita præsul defunctus aut princeps, ore sacerdotis publicitus in templo laudaretur. Declarant hoc duæ funebres orationes Ambrosij, altera in laudem Theodosij imperatoris, altera in laudem Valentiniani: declarat monodia Nazianzeni in laudem diui Basilij, & aliquot homiliae Chrysostomi. Et si credimus libello de excessu beatissimæ uirginis, omnium Apostolorum qui aderant, encomijs celebrata est. Item liber qui Ecclesiasticus inscribitur, laudes insignium uirorum deprædicat, sed eorum duntaxat, quorum pietas sacris uoluminibus est commendata. Quin & ipse dominus exemplum Abrahamæ Iudæis obijcit, Petrus ad Saræ imitationem matronas inuitat. Beatus Augustinus rumore qui tum recens omnium linguas & aures occuparat, ad Christū inflammatus est. Sunt enim sancti bonus odor deo in omni loco, sed idem improbis odor letalis: quemadmodum amaracinum homines mire delectat, at idem subus acre uenenum est, ut ait ille. Quam ob rem ut non omnino damnanda censeo quorundam celebrium encomia, modo absit affectus humanus, & ambitiosa contentio, addo etiam uanitas: ita puto exemplū quod ueteres episcopi hauserunt ex publico ethnicorum more, nostris Ecclesiasticis parcius imitandum esse. Illud in genere præcipiendum, ne concionator in eo fine consistat, quem præscribunt rhetores, uidelicet ut auditores tantum magnifice sentiant de eo quem prædicamus: sed ad hunc scopum omnia dirigat, ut ad rectè factorum imitationem excitentur. Verum de materijs quas recipit Ecclesiastes, satis dictum, quod quidem ad præsentem attingit locum. Nam de singulis suo loco tractabimus aliquanto fufius.

Consequens est ut de officijs Ecclesiastæ simili compendio disseramus. Sed priusquam ad partes descendamus, illud in summa spectat qui dicit, ut

Officiū Ecclesiastæ

m 2 doceat

doceat, ut delectet, ut flectat. Docendo efficimus, ut res intelligatur ac per-
Docere pri- suadeatur. Id potissimum fit in narratione & argumentatione, atq; item in
imum epilogo. Quod nisi fit, cætera sunt superuacua. Nullus enim delectatur, aut
Delectare mouetur ijs quæ non intelligit, aut nõ credit. Quod de delectando dictum
 est, bifariam accipitur. Est enim quædam iucunditas seu gratia potius ora-
 tionis, quæ non aliter quàm sanguis per totum corpus fusa est. Ita iucundi-
 or est homo sanus, q̄ ualetudinarius, iuuenis quàm senex, formosus quàm
 deformis. Ad hæc quibusdam ipsa natura peculiarem quandã & morum
 & orationis iucunditatem addidit. Velut in Bernardi scriptis sentias molle
 quiddam atq; facetum, in Hilario seuerius ingenium. Simile discrimen ani-
 maduertere est, inter Hilarionem & Benedictum. Ille ubiq; festiuus, hic te-
 tricus. Est alia iucunditas quã peculiariter requirit ipsum argumentũ. Nam
 læta quibus debetur gratulatio, amœnioribus uerbis explicãda sunt, quàm
 tristia. Veluti si quis suscepisset explicandum quanta sit felicitas Angelo-
 rum ac piarum animarum in cœlis contemplantium faciem patris Christi
 & spiritus sancti, aut quæ uita futura sit p̄rs post resurrectionem, aut si quis
 populo diutinis bellis afflicto nunciet certam ac firmã pacem. Est tertium
 genus, quod facetis ac lepidè dictis delectat auditorem, interdum & risum
 mouet, unde & γελοία dicuntur Græcis, de quibus multa præcipiunt, M. Tul-
 lius libro de oratore 11 & Fabius capite de risu. Verum an hoc conueniat
Ioci quatenus Ecclesiastæ nostro, uiderint alij, in literis sacris nullũ tale extat exemplum,
docet Eccle-
siasten
 nisi uelimus ironiam inter iocos referre, quemadmodum in libris Regum
 3. Reg. 18 Helias sacerdotibus Baal loquitur: Clamate uoce maiore, deus enim est, &
 forsitan loquitur, aut in diuersorio est, aut in itinere, aut certè dormit ut ex-
 citetur. Verum hic non est iocus, sed manifesta insultatio. Similiter fortas-
 se nonnulla reperias in nouo testamento, iocos nusquam. Velut illud quod
 dominus ait discipulis tribus, dormite nunc & requiescite, quidam per iro-
 niam dictum putant. Item quod Pharisæis, datis elemosynam, & omnia
 munda sunt uobis. Tale uideri potest, quod Paulus scribit Corinthijs: Nos
 stulti propter Christum, uos autem prudetes in Christo. Nos infirmi, uos
 autem fortes, uos nobiles, nos autẽ ignobiles. Tale iocandi genus est, quo
 Cyprianus utitur in idololatrias, cæteriç qui gentium uanitatem exploser-
 runt ac traduxerunt, ut Tertullianus, Lactãtius, Prudentius, & Augustinus.
 Sunt enim quæ melius refutantur irridendo, quàm argumentando. Plus
 etiam sibi permittit D. Hieronymus in hæreticos, sed non in hos tantũ, hæc
 in parte similior Tertulliano quàm uellem. Neq; uero obscurũ est ueteres
 Ecclesiastas multum in hoc incubuisse, ut delectarent populum. Querun-
 tur prophani Rhetores, præsertim Fabius & Tacitus, ita fuisse corruptos
 olim hominum mores, ut iudices ab oratore requirerent delectari, non con-
 tenti didicisse quæ ad causam pertinebãt. Quod ni fieret, interpretabantur
 se con-

se contemni, non sine periculo causæ. Ad hæc multitudo tum erat assueta theatricis fabulis, ac mimis, quæ omnia uoluptatis causa gerebatur. Ibi populus spectator, sibilis, suppletionibus, pollicibus, applausibus, & acclamationibus iudicem agebat. Huius moris magna uestigia diu resederunt apud Christianos, ut episcopi cogere multa dare auribus multitudinis. Notati tamen sunt, qui confictis fabulis, aut ineptis iocis excitarunt imperitæ multitudinis applausum. Nunc autem quum theatri mores è templis eiekti sint, tamen non desunt, qui nimium frequenter, ne dicam impudenter imitantur fabulam, quæ iactatur de Demosthene, qui iudices dormitantes in causa capitali excitauit, ex trãuerso inducto ioco de umbra asini. Ut uerum sit quod narratur, semel hoc fecit Demosthenes in foro, quod isti penè quotidie faciunt in templo. Nec ridicula tantum adferunt, sed interdum inepta, anilia, parumque uerecunda, nec habita ratione eorum apud quos loquuntur, nec sui, nec loci, nec argumenti. E plurimis unum atque alterum proferam exemplum, cuius ipse fui testis. Quidam Franciscanus uir ob uitæ sanctimoniam omni populo uenerandus in monasterio uirginum à prandio diserebat de pudicitia. Is quum uideret aliquot è plebeis dormitantes, Rogo, inquit, expergiscimini, narrabo uobis lepidam fabulã. Maritus quidam ruri uiuens, peregrè abiturus mandauit uxori, ipso absente curaret, ut reuersus domum omnia reperiret ex animi sententia. Tum illa, mi uir, manda quicquid uoles, senties uxorem morigeram in omnibus. Hic uir. Nihil, inquit, præscribo mea lux, nisi unum quiddam, idque factu facillimum. Quod nam? Ne unquam abluas faciem ex hac aqua, ostendens lacunulam in firmario, aquæ tetræ maleque olentis. Absente marito, quoties muliercula præteribat, sollicitabat animum illius admiratio, quam ob causam hoc unum diligenter uetuisset maritus. Neque enim aliud sibi persuadere potuit, quam aliquid esse rei seriæ. Quid multis, uicit tentatio, lauit, hoc est, contaminauit faciem: consuluit speculum, displicuit sibi, & foetorem atque tincturam uix diebus aliquot potuit eluere. Maritus reuersus reperit uxorem subtristem, & iratæ similem. Rogat, ecquid mali? Illa tandem non continens stomachum expostulat, quod de aqua monuerat, & narrat euentum. Quid igitur? lauisti? Atqui ob isthuc ipsum uetueram ne lauares, ne tibi quod euenit eueniret. Hac denarrata fabula rediit ad laudem pudicitie, uirtutis angelicæ. Errabat uir bonus, sic doctus ab aliquo, mutaturus opinor, morem, si quis amicus admonuisset, quæ non deceret quod agebat. Neque enim erat hypocrita. Puer audiui quendam Dominicanum, eximia ac natua linguæ gratia præditum. Is ut excitaret dormitantes hanc retulit fabulã, non absque specie nequitie. Nonna, inquit, quædam uteri tumore prodita est, habuisse rem cum uiro. Cõuocato uirginum cœtu seueriter obiurgata est à præposita, quam Abbatissam uocant, quod ad eum modum dehonestasset sanctum collegium. Illa excusat uim, iuuenis,

m 3 inquit

inquiens, uenit in cubiculum meum, me robustior, cui frustra fuisset reu-
 ctata. Porro uis non imputatur pro crimine. Tum præposita. Excusari po-
 teras si clamasses, quemadmodum admonet scriptura. Hic uirgo. Id quidem
 fecissem, sed res acta est in dormitorio, ubi soluere silentium erat religio. Sed
 desino, ne reprehendendo ineptias, ipse fiam ineptus. Tolerabilius est, quod
 quidam dormitantes strepitu aut uoce excitant, quidam totius populi scru-
 tu, quæ ad singulas orationis partes fieri iubent. Sed impudentius est, quod
 feriis paschalibus quidam uelut ex more populo risum mouent, idque fabu-
 lis manifestè confictis, plerumque etiam obscœnis, quales ne in conuiuio qui-
 dem uir probus sustineat absque pudore commemorare. Nequaquam ad hoc
 lætitiæ genus inuitauit psalmus paschalis, quum ait: Hic est dies quem fecit
 dominus, exultemus & lætemur in eo. Id eo quoque fit absurdus, quod ista
 non incidunt per occasionem, sed ex abrupto inseruntur, uel impinguntur
 potius. Sunt enim aliquot ueterum ioci seriam ac salutarem habentes sen-
 tentiam, qui per occasionem interdum apte poterunt inseri, modo parcius
 ac citra speciem affectationis, nec sine mitigatione, quod diuinis admiscean-
 tur humana. Sed de his quæ laudatam ac templo dignam uoluptatem ad-
 ferant, suo dicitur loco. Illud obiter hoc loco tantum admonebo, ut si quid
 delectationis adhibendum putat Ecclesiastes, non sat habeat risu diducere
 rictum, ut ait Flaccus, sed omnia conferat ad auditorum utilitatem, illud om-
 nibus modis agens, ut quæ sunt saluberrima, eadem reddantur auditoribus
 iucundissima. Præcipuam autem eloquentiæ uim in hoc sitam existimant;
 ut flectat, hoc est, ut quod uelit rapiat affectus auditorum: qua de re dicitur,
 quum ad affectus uentum fuerit.

Flectere

*Oratoris offi-
 cia quinque*

Nunc per oratoris singula officia decurremus, sed ita ut memineris nos
 non patronum forensem, sed diuini uerbi præconem instruere. Sunt autem
 ab omnibus decantata, inuentio, dispositio, eloquutio, memoria & pronun-
 ciatio. Inuentio quæ res suppeditat, tametsi reuera complectitur & eloquu-
 tionem & ordinem, hoc est in oratione, quod ossa in corpore animantis,
 quæ nisi solida sit, cætera omnia collabuntur. Dispositio siue ordo, hoc est
 in oratione, quod nerui in corpore animantis, partes orationis aptè inter se
 connectens. Siquidem ordo non solum reddit orationem concinnam, sed
 adiuuat etiam docilitatem auditorum, ac dicentis memoriam. Nam ut faci-
 lius discimus, ita melius meminimus, quæ congruo dicuntur ordine, quam
 quæ sparsim & confusim. Quin & ad persuadendum magni refert, quid quo
 loco dicatur. Sunt enim quæ non rectè committuntur animis, nisi iam præ-
 paratis. Præterea eloquutio quæ uerba & figuras ad rem appositas sugge-
 rit, hoc est in oratione, quod caro & cutis in corpore, decenter conuestiens
 ossa & neruos. Habet & sacræ literæ decorem ac speciem suam, licet fucum
 & lenocinia nesciant. At quid, inquires, respondet memoriæ? Spiritus, id est,
 uita

uita, quæ nisi adsit dilabuntur omnia. Pronunciatio denique uelut actus ac motus est animantis, qui nisi accedat, minimū aberit à statua animal. Actus itaq; & motus quasi uitæ uita est. Nam ut fateamur nimium esse quod Demosthenes actioni tribuit, primum, secundum ac tertium, quasi uniuersa eloquentiæ uis sita sit in pronunciando, tamen negari non potest orationem eadem uoce, eodemq; gestu, uel nullo potius gestu pronunciatam rem semimortuam esse.

Nec ita multū iuuerint Ecclesiasten, quæ traduntur de partibus operis, *Partes orationis* Exordio, narratione, diuisione, confirmatione, confutatione & cōclusionē, nisi quod hæc quoq; sapienti dabunt occasionem, ut fiat sapientior. Nam ipsa scripturarum maiestas, quas enarrat Ecclesiastes, & utilitas non uulgaris, agitur enim de sempiterna felicitate, ultro sibi conciliat attentionem, diligentiam, ac beneuolentiam, præsertim inter Christianos. Quod si forensis orator exordio supersidet, quoties causa nō postulat, sed ultro adest, quod captatur procerijs, inepte faciunt quidam horum temporū, qui nunquam ascendunt suggestum, nisi cum accurato exordio, eoq; quod absurdissimum est, ab argumento alienissimo, ut potius sit noua oratio quàm exordium. Atq; hoc existimāt esse melius exordium, quo fuerit alienius. Atquē doctis laudatur exordium, quod è media causa sumptū, & quoad fieri potest, argumento sit proprium, certè appositum & congruens. Non est opus hic exempla referre uitiosi exordij. Nimis obuia sunt, & abunde cuiq; sua suggeret memoria, qui modo conciones frequenter audire consueuerit. Ipse audiui quendam, cui quotidie per totum quadragesimæ tempus concionanti fuit idem exordium. Tribus nominibus laudabatur uirgo mater, uerbi causa, quod sancta, quod uirgo, quod prophetica: & quisq; dies nouum habebat ternionem, unde necesse fuit accersere multos terniones, nec fieri potuit, quin in his essent aliquot frigidi & coacti. Piū erat adorandam Christi matrem laudibus uehere, sed quid hoc ad pœnitentiæ tempus?

Non est absurdum, quod recentiores à scripturæ sententiâ quapiam sermonem auspicantur, Thema uocant, modo ea sit huiusmodi, ut argumenti summam complectatur, ex ipso loco quē interpretatur decerpta. *Exordium 2. scriptura seu Thema* Debet enim cuiuslibet orationis aliquod esse initium. Veluti si quis ex Euangelij loco, dehortaturus populum à temeritate iurandi & periurio, exordij loco proponat illud, Sit sermo uester, est, est, non, non. Huc enim tendit uniuersa disputatio, ut inter Christianos tanta sit fides tantaq; simplicitas, ut nunquam sit opus iureiurādo. Aut si quis reprehensurus eos, qui ob humanas ceremonias uiolant præceptum charitatis, omnium maximū, decerpat hæc Christi uerba: Sabbatum hominis causa factū est, nō homo propter Sabbatum. Aut si quis admoniturus populum, ut caueat ab hypocritis & hæreticis, qui falsa specie sanctimonix imponūt incautis, desumat illud, A fructibus

etibus eorum cognoscetis eos. A talibus enim exordijs facilis gradus est ad
Thema alie
num totius argumenti tractationem. Verum hic quoq; sunt, qui indoctum exi-
 stimant, quicquid simplex est, & in affectatum: eorū student cōminisci sen-
 tentiam quā maxime alienā ab instituto, aut certē è longinquo petitam,
 interdum uerba ad alienissimum sensum detorta, quæ suo loco longè aliud
 declarant. Primi exemplum esto, ut si quis hortaturus ad cautionem & pru-
 dentiam Christianam, alleget illud ex epistola beati Petri: Estote pruden-
 tes, & uigilate in orationibus. neq; enim ille locus commendat prudentiam,
 sed sobrietatem, ac damnat luxum crapulamq; cui comes est somnolentia.
 Vtraq; res inutilis ad precandum. Aut si quis ad uitam monasticam adhor-
 taturus, proferat illud Paulinum: Mihi mundus crucifixus est, & ego mun-
 do. Apostolus enim non erat monachus, certē quales nunc sunt, sed omnes
 Christianos uult esse mundo mortuos, quæ res in affectibus sita est, nō in
 cultibus, cibis aut alijs externis obseruationibus. aut si quis dicturus enco-
 mium uirginis matris adducat, Ab initio & ante secula creata sum. Locus
 enim ille sentit de sapientia diuina, qui est filius dei: qui creatus dicitur, non
 quòd aliquando non fuerit, sed quòd ad liberandum genus humanum ab
 æterno fuerit destinatus. Secundi sit hoc exemplū, si quis exhortaturus,
 ut obediamus præceptis diuinis, proponat è psalmis, Cœli enarrant glori-
 am dei. In hoc enim condita sunt omnia, ut in his homines contemplantur
 potentiam, sapientiam ac bonitatem dei. Porrò quum illa obtemperent le-
 gibus diuinis, totq; seculis præstent hoc ad quod condita sunt, turpe est ho-
 minem qui proprie in hoc conditus est, ut cognoscat, amet, timeat, glorifi-
 cet conditorem suum, non obedire iussis illius. Tertij exemplū quidam
 suggestit, qui de Barptolemæi martyrio dicturus, præfatus est illud ex Aba-
 cuc cap. III. Turbabūtur pelles terræ Madiam. At propheta de pellibus ca-
 strorum, hoc est, de tabernaculis loquitur, non de cute humana. In quo bis
 peccatum est, & quòd scripturæ uerba detorsit ad sensum alienissimum; &
 quòd ea accommodauit ad confictam historiā, quam Ecclesia reiecit. Non
 libet hic referre fabulas, quibus traducitur quorundam temeritas, qui scur-
Exordia scur
rilia riliter in exordio lusisse dicuntur. Vnum attingam, ex quo spectentur cæte-
 ra. Quidam à nocturna computatione semisomnis prosiliit in suggestum,
 expositurus mortem dominicam. Nam & hoc quibusdam uidetur erudi-
 tum & ingeniosum. Auspicatus est his uerbis, tanquā è Paulo desumptis,
 Ebrii sunt & ego, de se & compotoribus loquens. Apparet fuisse Gallum
 uel ex hoc, quòd ea gens Hebræi pronunciat prima acuta, ut minimū absit
 ab ebrijs. Sed dum reperit ex more exordium, cœpit expergisci, sensitq; er-
 rorem suum, ac protinus mira solertia, quod temere dixerat huc detorsit,
 quanta ebrietas habuit infelices Iudæos, quum Christo domino mortem
 moliebantur. Cæterum oportet ab Ecclesiasta nostro, non tantum abesse
 omnem

omnem scurrilitatis speciem, uerum etiam quicquid ineptum, affectatum ac uiolentum est. Cui libet facetū esse, in alijs peccet potius, quanquā oportebat scurrilitatem prorsus ab omni uita Christianorum seclusam esse. Porro hæc à scripturæ uerbis exordiēdi ratio non caret ueterum exemplis. Sic orsus est Diuus Basilius, populum adhortaturus ad placandum deum iratum. Leo rugit, & quis non timebit, Deus locutus est & quis non prophetabit? Similiter ad ieiuniū adhortaturus, sic incipit, Canite tuba in Sion in insigni die solemnitatis uestre. Facit idem interdū Origenes & Chrysostomus. Nec semper necesse est, ut quod exordij loco sumitur sit in eo loco scripturæ, quem interpretandū suscepit Ecclesiastes, satis est si quadrat: quem admodum Basilius, locum qui est apud Iohalem cap. 11. & psalmo LXXX de ieiunio Iudaico, accommodat ad ieiunium solenne quinque dierum, quod tum uidetur ab Ecclesijs quibusdam fuisse receptum, ac tubis Iudaicis licet clarè resonantibus longè præfert uocem propheticam, quæ nunc resonat non tantum in Sion, uerum etiam per uniuersum terrarū orbem, ad uerum & Christianum ieiunium inuitans. Illud tamen interdum expedit ad auditorem excitandū, ut scripturæ locus proponatur cum laude autoris, & commendatione sententię. Verbi gratia: summus ille doctor ecclesię Paulus, imò non Paulus, sed spiritus sanctus per os Pauli, facilem & compendiarium uiam nobis ostendit, ad æternam felicitatem. Si deus pro nobis unicum filium tradidit, qui fieri potest, ut non omnia simul cum illo nobis donaturus sit? Aut ita. Quicumque uel peccatis grauati, uel afflictionibus attriti mœretis, audite non hominem consolatorem, sed ipsum dominum amabili uoce clamantem: Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos. Quemadmodū igitur rectè faciunt, qui scripturæ locum adhibent pro exordio, modo id faciant appositè: ita nequaquam est illis assentiendum, qui putant non esse phas aliter exordiri. Frequenter enim incidunt occasiones, ut expediat aliter exordiri. Quemadmodum M. Tullius dicturus pro Milone, non statim conciliat attentionem, docilitatem ac beneuolentiam, sed prius eximit metum iudicibus. ita Petrus in Actis Apostolorum, multitudini tumultuanti Christum annunciaturus, nō statim orditur à prophetia Iohelis, sed prius amouet falsum rumorem à quibusdam sparsum, eos qui uarijs linguis loquebātur musto onustos sic delirare. Quanquam ipsa statim appellatione captat beneuolentiam. Viri Iudæi, & qui habitatis Hierusalem: Quemadmodum enim gratum erat auribus Atheniēsiū, τὸ αὐτῶν ἰσχυρὰ ἀβυσσῶσι, Romanorum Quirites, quod sibi uiderentur cæteris urbibus excellentiores: ita Iudæis plausibilis erat appellatio, uiri Iudæi & Hierosolymita, quod ea natio multis nominibus cæteris antecellebat, lege diuinitus data, prophetarum gloria, cultuque ueri numinis. Tum quod addit, hoc uobis notum sit, & auribus percipite uerba mea, attentionē conciliat & fidem.

Quisquis

Thema è scripturis, ueteris exemplū est

Thema cum laude

Exordium Petri

Quisquis enim sic orditur, hoc uobis notum sit, & auribus percipite uerba mea, uidetur de re comperta dicturus. Ad idem facit uox protinus in initio sublata, magnam dicentis fiduciam præ se ferens. Nec illa displicet exordiendi ratio, quam uidemus & oratoribus ethnicis usurpatam, ut ab insigni quapiam historia, nec inamœna sumentes initium, auditorem ipsa alacritate reddamus attentum, modo ad id quod acturi sumus sit accommoda. Sic enim M. Tullius secundum librum de inuentione rhetorica exorsus est, cognitu iucundam ac festiuam historiam fusius ac uerbis amœnis prænarrans, de pictore Zeufide, quam mox eleganter applicat ad suum negotium. Id Ecclesiastæ hoc fuerit commodius, quod scripturæ peculiaris sit allegoria. Quod genus fuerit, si quis hypocrisim damnaturus præfetur historiam non iniucundam exodi, quomodo magi Pharaonis præstigijs imitati sunt quæ dominus operabatur per Mosen & Aaron. Proiecerunt enim & illi uirgas suas, & uersæ sunt in dracones, sed uirga Aaron deuorauit dracones illorum. Simili artificio uerterunt aquas in sanguinem, immittebant ranas & cyniptes: sed quemadmodum uirgarum præstigijs terrorem incutere potuerunt, ita non potuerunt adimere, & quemadmodum sanguinem, ranas, aliâq; incommoda potuerunt immittere, ita tollere non potuerunt. Coactiq; sunt tandem fateri, in his quæ gerebat Aaron esse dignum dei. Hæc rerum olim gestarum imago depingit nobis naturam hypocrisios. Externa specie ueluti præstigio imitatur ueram pietatem. Orat prolixè, uestitur sordidè, ieiunijs pallet, & chameunijs: sed animorum uitia non depellit, nec deum iratum placat, quod sola potest uera pietas, sed iritat potius. Vulgo narratur de maleficis artibus, mouent tonitrua, immittunt cruciatus & morbos horrendos: quum rogantur, ut auferant quod immiserunt, negant se posse. Aut si quam uoluptatem adferunt, fallunt: ueluti quum efficiunt ut homines sibi uideantur in opiparo conuiuio uarijs epulis refici, qui domum reuersi fame cruciantur. Dæmonum miracula, aut noxæ sunt aut fraudes. Christi miracula beneficia sunt. Simulata pietas & fallit intuentes & lædit utentes. Vera pietas uim habet solidam, deuorans hypocritarum præstigias, & animum sibi bene cõscium uero satiat gaudio. Simile fuerit, si quis admoniturus, ut qui dogmate quopiam hæretico contactus fuerit, statim excutiat uenenum, priusquam ad cor penetret, præfetur historiam ex Actis, Quomodo Paulus uiperam, quæ è sarmentis prorepens manum ipsius arripuerat mordicus, protinus in ignem excusserit, & extincta bestia manserit incolumis. Viperam statim in ignem excutere, est sententiam hæreticam præsentaneam animæ pestem detestari, ac gehenna dignam ducere. Suppeditant & Euangelici libri nonnullas historias nequaquam inamœnas, si commodè narrentur, uelut illam, Quod dominus esuriens procul cõspecta ficu pulchrè uirenti, accurrit, quæres in ea fructus: quos quum

non

non reperisset, iratus illam exècratus est, quam paulo post Apostoli mirantur exaruisse. Fames & mora bilem in nasum concidunt, ait Comicus. Deus pro sua immensa erga nos charitate uehemèter esurit in nobis fructus iustitiæ, clementer tolerans imperfectos, ut proficiant, aut peccatores donec resipiscant. Erant enim id temporis multæ arbores infrugiferæ, quarum nulli tamen maledixit dominus, sed eos præ ceteris odit, qui procul intuentibus, titulis, cultibus, ac simulatis operibus, miram sanctimoniam speciem ostentant, quum introspecti non solum uacui sint omni pietate, uerum etiam similes sint sepulchris dealbatis. Eadem est parabolarum natura, quæ historiæ. Narrantur enim ibi quædam tanquam facta, etiam si facta non sint, sed eius generis, ut frequenter accidere sit probabile. In his igitur, prima cura Ecclesiastæ est, electio, (est enim alia historia seu parabola, alia ad narrandum amœnior). Proxima, ut quod adest in ipsa re de suo adiuuet narrandi commoditate. Vehementius autem afficit narratio, si sit probabilis, hoc est, si naturæ ac mori respondeat, si ordine textatur, si sit euidentis, rem ueluti depictam oculis subiiciens, si decorum seruet in personis, & in sermone ac dialogismis, hoc est in affingendo suum cuique sermonem: uelut in historia cæci nati, alius sermo congruit Christo, alius pharisæis inuidentibus, alius cæco audaci, alius parentibus timidis. Qua quidem in parte ut aliquid concedendum est sacro concionatori, ita non est phas ut sibi permittat, quod sibi permiserunt in rebus prophanis nobiles historiæ scriptores: qui sibi ius publicum fecerunt, ut pro suo quisque ingenio affingat, non quod dictum est, sed quid quàm accuratissimè dici potuerit. Id autem coniectant partim ex qualitate personæ, quam faciunt, aut sustinent loquentem, partim ex ipsius rei circumstantiis. Verbi gratia, si quis Phocioni sermonem affingat, breuem, sententiosum serium, sanctum, liberum, minimè que adulantem tribuat oportet, multo quæ alium quàm Demostheni, Themistocli, aut Alcibiadi. Item si quis Catonem seniore loquentem facit, liberum, submorosum, ac iurgabundum inducat oportet, multo que alium, quàm Ciceronem, aut Cæsarem. Super omnia uero cõmendat narrationem, affectuum obseruatio, quos Græci uocant *ἦθη* id est mores: qui quum simpliciter expositi delectent ac moueant, multo magis id faciunt arte tractati. Quoniam enim secundum naturam sunt, ab omnibus agnoscuntur. Huius generis sunt affectus parentum erga liberos, liberorum erga parentes, maritorum erga uxores, uxoribus erga maritos, senum erga adolescentes, adolescentum erga senes. Pariū in pares, affinium erga affines, fratrum erga fratres. Nec satis est in genere nosse hæc atque obseruare, eò quod sunt peculiæ ingeniorum differentiæ, quas in comædijs, non secus atque in speculo licet intueri. Nam in Andria alius erat Simo in filiū, quàm in Seipsum ex cruciãte Menedemus. Et in Hecyra alius in uxorem Laches, alius in eadem

Phidippus

Exordium &
parabola

Narratio

Affectus in
narratione
exordiali

Phidippus. Atque ibidem alia Softrata in Lachetem, alia in Phormione Nauisfrata erga Chremetem. Est quidem iuuenū amantium aliquid commune, attamen aliter amat Phædria, aliter Chærea: aliter Pamphilus in Andria, aliter in Hecyra. Nec omnes uxores tales fuerunt erga maritos, qualis fuit uxor Iob, aut Thobia, aut Michol Davidis. Cōmune erat Apostolorum diligere dominum, & tamen Petrus erat liberior & ardentioris fidei quàm cæteri, Ioannes familiarior & quietior, Iacobus & Ioannes ambitiosiores, Thomas ad credendum difficilior: Paulus facundia mirabilis, Barnabas maiestate reuerendus. Adhęc, non idem sermo conueniret Apostolis post acceptum Spiritum sanctum, qui conueniebat eo nondum hausto. Neque enim iam erant iſdem, sed in nouam creaturam transformati.

*Animantium
nature* Quod de historia & parabola diximus, idem sentiendum de exemplis aut naturis animantium, plantarum, gemmarum, aut aliarum rerum quarumlibet. Hic non remorabor lectorem exemplorum turba, tantum attin- gam, quantum ad intelligentiam rei satis est, In hominum ingratitude dicitur, non ineptè præfabitur quod Plinius refert, haudquaquam pro fabula, sed pro re gesta. Quidam draconem habuit in delicijs, uerum ubi iam in immanem magnitudinem excreuisset, exhorruit alumnum suum ac de- posuit in syluam. Multo post euenit, ut per eam syluam facturus iter, cin- ctus sit à latronibus. Expectabat mortem, & quod unū potuit exclamauit: Ad agnitam nutricij uocem accurrit draco, latrones metu territi diffugerunt. Sic beluæ beneficio seruatus est homo. Simile quiddam narrant ex Apu- one grammatico de leone, cui seruus à domino profugus ac metu latitans in profunda spelunca, spinam exemerat è pede, ac uulnus repurgarat. Ani- mal natura ferum medicum suum illic aliquandiu aluit, adferens carnem fe- rinam, quam ille ad solem coctam in regione feruentissima edebat. Tan- dem eius uitę pertęsus homo, relicto specu cœpit uagari, & captus est deni- que, & à domino ad bestias dānatus est. Stetit miser in cauea, crudele spe- ctaculū exhibiturus populo. Forte fortuna captus fuerat leo, cui uulnus sa- nauerat. Is immissus in caueam primum horrendo impetu ferebatur in ho- minem, mox quasi noscicans restitabat: tandem & blanditus est medico suo. Seruus uicissim agnoscit altorem suum: ac securus aſtabat, populo no- uitate rei supra modum attonito. Rogatus seruus quid esset monſtri, con- fessus est quod acciderat. Quid factum? Dominus populo flagitante do- nauit fugitiuum non uita tantum, uerum etiam libertate. atque ut esset uita- de uiueret, populus stipem contulit, seruo molli funiculo in leonis collum iniecto per rotam urbem, non aliter quàm placidum ac familiarem canem circumducente, acclamāte multitudine, Ecce homo medicus leonis, ecce leo seruator hominis. Nimirū delectauit turbam gratitudinis exemplū in be- lua. Quo turpior est hominis in hominem benemeritū ingratitude. In fera natu,

naturam uicit tantillum beneficium, homo præter naturam ingratus est homini multis magnisque nominibus benemerito. Parum est pro benefactis nullam referre gratiam, pro summa beneuolentia reponit odium, pro meritis iniuriam. Hoc exordium non incòmodum opinor fuerit in hominum ingratitudinē declamaturò. Porro quod exemplū sumptū est ab animante bruto, sic mitigari potest, si dicat hoc non esse alienū à consuetudine scripturarū, quū Solomon nos mittat ad formicā, ut ab ea discamus industriam: & dominus in Euangelio reuocat discipulos suos ad exemplū passerum, liliorum, & grani sinapis. Magis autem mouent exempla imparia: uelut exemplum pudicitie, à iuvene translātū ad senē, fortitudinis, à muliere ad uirum, fidei còiugalis, ab Ethnicis ad Christianos. deniq; à brutis traductū ad homines. Vt quòd Elephanti non coeunt nisi in occulto, & fortè interuenientem occidunt, exemplū est uerecundie: quòd religiosa diligentia educāt seruantq; foetus suos donec adoleſcant, quemadmodū & de delphinis proditum est, exprobrat parentibus incogitantia suam, qui nulla disciplina formant, seruantq; teneram ætatem, sed filios ac filias suas tantū non prostituunt. Sic asina, per medios ignes transcurrens ad foetus, exprobrat quibusdam impietate suam, qui infantes suos statim abijciūt ab sese, ac propemodum exponūt, dum eos còmittunt quibuslibet nutricibus exigua mercede còductis, frequenter etiam & morbidis & male moratis, & procul in agro quopiam agentibus. Fidem uero poterit hoc pacto conciliare, si dicat hanc non esse anilem fabulam, sed à uetustis, grauibus et pluribus autoribus literis proditam historiam, quæ nulli uideri debet incredibilis, quum id quotidianis experimentis uideamus, animantia natura fera, beneficijs hominum cicurari, & ad obsequium redigi. Diuus Basilius, Gordij Martyris Encomium dicturus, ab apum policia sumpsit exordium. Hac in parte quidam peccant, qui ficta pro ueris narrant. Velut is qui commentus est Adam in monte Caluarię fuisse sepultum sub ipsa cruce, qui contactus sanguine domini reuixerit, Christo sepultum his uerbis appellante, huc detorquens quæ leguntur apud Paulum incerto autore: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & continget te Christus. Sic enim habent quidam Græci codices. Alij bis peccant, qui non solum impudenter & indoctè conficta narrant, uerum etiam ἀπεορδιούνοια, ut aiunt, neq; quicq; ad præsens argumentū facientia.

Exempla mouent paria.

Narratio ficta.

Interdum ipsa res subministrat exordium, aut certè ab ipsa arripitur. Quale est Aiæ apud Ouidium. Quum enim causa ageretur eo loco, unde in prospectu erat classis Græcorum, quam Ajax sua uirtute seruarat ab incendio, hinc arripuit proœmium. Agimus prohi Iuppiter inquit, Ante rates causam, & mecum còfertur Vlyſſes. Eiusdem generis est quòd apud Liuuium quartæ Decadis libro nono Posthumius Consul uersiculos quibus ex more dicturi apud populum deos suos precabantur, ut felix faustumq;

Exordium à re presenti arripitum

a esse

effet quod agebatur, accommodavit ad exordium, dicens nūquam magis
 fuisse necessariam eam deorū comprecationem, ut quæ admoneret, hos es-
 se deos quos illorum maiores colere, uenerari, precari que instituis-
 sent, non illos qui externis ac prauis religionibus mentes hominum furialibus stimu-
 lis ad omne scelus impellerent &c. Erat enim detecturus nefanda mysteria
 quæ in bacchanalibus peragebantur. Item apud eum scriptorem decadis 3.
 lib. 8. Scipio Aphricanus castigaturus legionē quæ defecerat, posteaquā
 aliquandiu ueluti cogitabundus siluisset, sic orsus est, ut diceret se licet ab ip-
 sa propè pueritia in castris habitum ac militaribus ingenijs assuetum, præ-
 ter solitū non inuenire, quomodo sermonis exordiū caperet, atq; ad eò hæ-
 sitare, quo nomine suos milites cōpellaret: Corpora, inquit, ora, uestitum,
 habitū ciuium agnosco: facta, dicta, cōsilia, animos hostiū uideo. Nota est
 fabula de Leone Byzantino sophista: qui quum Athenis prodisset in con-
 cionē suafurus concordiam, quoniam erat insigni corporis obesitate, mox
 populi risus obortus est. Hinc ille solers arripuit exordium, Quid, inquit, ri-
 detis? Est uxor mihi me multo obesior, & tamen concordes unus capit le-
 ctulus, discordes ne tota quidem domus. Quod sophista fecit, artis & affe-
 ctationis uideri potest: quod Scipio fecit, prudentiæ erat non artis, aut certè
 naturæ, quam sortitus erat ad res maximas feliciter gerendas appositam.
 At similem prudentiam Paulo suggessit Spiritus cœlestis, quum Athenis
 in Areopago iussus dicere, exordium arripere à statuis eius ciuitatis, nomi-
 natim ab ara, quæ titulum habebat, Ignoto deo, ab hoc gradu paulatim
 perueniens ad Christum. Neque raro sic orditur Chrysostronus, præfans
 se gaudere bonamq; spem concipere; quod ipsius oratio non sit caritur-
 ra fructu, quum uideret multitudinem frequentiore solitoq; alacriorem
 adesse. Probabile siquidem est, eundem Spiritum, qui eam ad audiendum
 dei uerbum alacritatem dedit, & sermonis energiam additurum. Hic qui-
 dem à laude personæ quæritur beniuolentia, uerum sic laudare nō est adu-
 lari, sed potius ad diligenter auscultandum exhortari. Quemadmodum Be-
 atus Paulus ab Agrippa rege iussus dicere, sic orsus est, ut sibi gratularetur
 quod apud illum causam dicturus esset, cui religio omnis ritusq; Iudaicæ
 gentis essent probè cogniti. Neq; enim hoc proœmium simpliciter delinit
 aures regias, sed declarat magnā in reo fiduciam, qui uictoriā in hoc sitam
 existimet, si iudex causam penitus intelligat. At quemadmodū Chrysosto-
 mus, à laudata multitudinis alacritate, ita Basiliius à subito mutatis populi
 moribus auspicatur obiurgationem, dicens se ad dicendum segnem ac fri-
 gidum reddi, quod conspiciat populum post tot exhortationes, post qua-
 dragesimæ ieiunium ac uigilias, protinus in ipsa statim paschæ uespera, ad
 prophana spectacula, ad luxum uestitus & crapulam reuolutum. Ad poe-
 ticam licentiam propius accedit, quod Prudentius hymnum de natali Iesu
 auspicatur

A. 17.

A. 26.

auspicatur ab incremēto dierum: Quid est quod arcum circulum Sol iam
 recurrens deserit? Christus ne terris nascitur, Qui lucis auget tramitem? Et
 Cassiani martyrium celebraturus procemium arripuit à pictura fortè con-
 specta: Petri & Pauli triumphum celebraturus, exordium sumit à conuen-
 tu hominum solito lætiorè ac frequentiorè. Interdum exordiuntur à simili
 tudine ad argumentum congruente. Veluti si quis populum admoniturus,
 ut in rebus aduersis prudentia animicq; fortitudine sese sustineat, in prospe-
 ris ne insolescat, sed ad modestiam sese contrahat, nō ineptè sic exordietur
 Periti naucleri, quum uentis & estu destituuntur, quicquid habent uelorum
 ad paululum auræ captandum deflectunt, adhibent remos, & obliquo tur-
 su quantum licet promouent. Rursus quum uento nimium secundo feruntur,
 uela contrahunt, ne si nauim deserint habere in potestate sua, uel de-
 mergatur, uel in rupes aut uoraginem abripiatur. Intelligunt enim plus esse
 periculi, à tempestate uehementer secunda, quàm ab aduersa. Multo magis
 decet nos hanc adhibere prudentiam, qui in hoc procelloso seculo nauigar-
 mus, longè maiore periculo, q̄ qui fulcant Hadriæ aut Aegæi fluctus &c.
 Atq; hic protinus sese aperit campus, comparandi utriusq; nauigationis di-
 scrimina, ac spes si succedat. Item si quis adhortaturus populū ad pœniten-
 tiam sic sumat initium. Quoties corpus aut grauius uulneratum est, aut pe-
 riculoso morbo tenetur, quanta solitudine, uel è longinquo si non adsunt,
 peritos chirurgos ac medicos arcessimus, nihil deterriti sumptu, quando de
 uita periculum est, At si reputemus, quāto formidabiliores sint morbi uul-
 neraq; animarum quàm corporum, quantoq; mors æterna sit horribilior
 morte carnis, nōne magnæ dementiæ sit, ibi medicum accersere precio pre-
 cibusq;, corpus ad usturam sectionemq; præbere, amara deuorare phar-
 maca, spe sanitatis, quæ an contingat incertum est: (Neq; enim raro accidit,
 ut medicorum pharmaca pro sperata sanitate mortem adferant, aut certè
 malum exasperāt) & animæ tot letalibus uulneribus sauciæ, tot capitalibus
 morbis egrotæ, nullam querere medicinam, sed quod infelicius est, ultro &
 gratis oblatam respucere. An medici potio febrim depulsura sit, incertū est:
 at certo certius est, per ueram pœnitentiam tolli peccata, quæ sunt anima-
 rum uulnera morbiq;, ne dicam mortes. Homini sanitatem temporariam
 pollicenti, nos totos committimus: ac deo medicinā offerenti, quæ salutem
 æternam pollicetur, diffidimus. Quisquis enim sibi criminum conscius, non
 amplectitur pœnitentiam, aut deo diffidit, aut propriæ salutis hostis ac pro-
 ditor est. Deus clamat, Nolo mortem peccatoris, sed magis ut conuertatur
 & uiuat. Auscultamus homini uel ignoto, & ad dei uocem surdi sumus. Ad
 hunc modū frequenter exorditur Chrysostomus, uelut in sermone aduer-
 sus Iudæos, nec hic solus tamen. Exemplis referendis, quoniam passim ob-
 uia sunt, non morabor lectorem. Nonnunquam exordiuntur à transitione.

Exordium
à simili

n 2 Quod

Quod genus sit: Superiore sermone didicistis, quid officiorū parentes debeant liberis suis, & quatenus ea præstari cōueniat: nunc uicissim accipite, quam pietatem liberi debeant parentibus. Hoc exordij genū conuenit ijs, qui tractatibus, quos Græci tomos uocāt, perpetuo sermone uolumen aliud quod exponunt Canonicae scripturae, quemadmodū Chrysostomus enarrat Euangelium Matthæi, aut epistolam ad Romanos, Augustinus psalterium & Euangelium Ioannis. Quanquā & aliās poterit incidere, ueluti qui pridie enarrasset Euangelij locum: Qui amat animam suam in hoc seculo, perdet eam, Qui odit animam suam in hoc seculo, seruabit eam: postridie Laurentij aut alterius martyris certamen expositurus populo, hunc in modum poterit exordiri. Hæc fratres charissimi audiuitis summū martyrum ducem & coronatorem nobis præscribentem, quibus rebus instructus miles, qui uictoriam & coronam cœlestem ambit, debeat ad conflictum accedere: hodie spectaculum uobis ædetur, quā inuictō animo iuxta domini præscriptum egregius martyr hostem uicerit, prostrauerit ac proculcauerit & tyrannum dira minitantem, & cruciatus immanes, & mortē tam acerbam, ut ipsa etiam commemoratio possit animis hominum terrorem incutere. Nec mirum, Christus inuictus est, qui pugnat in membris suis, ut cum Paulo dicere possint: Omnia possumus in eo qui nos corroborat &c. Sed de transitionibus mox plura tempestiuus dicetur. Nihil porro uetat, quo minus Ecclesiastes comminiscatur sententiam, modō aptam argumento, cuius exemplum esto. Ad benemerendi de omnibus studium adhortaturus, & inuidiam ac maleuolentiam detestaturus, sic ordiri poterit: Deus natura benignus & candidus est, qui solem suum facit oriri super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Contrā diabolus suapte natura inuidus ac maleficus, qui & pios sollicitat ad impietate, & impios pertrahit in gehennam. Omnes autem Christiani filij dei sunt, qui quotidie clamant, Pater noster qui es in cœlis. Quod si uerē filij dei sumus charissimi, imitemur patrem nostrum beneficum in dignos pariter & indignos, potius quā illum impiorum patrem, quem in baptismo sumus execrati, qui non gratis tantum, sed suo etiam malo studet omnibus malefacere. Huiusmodi sententia poterit & cum amplificatione proponi, hoc pacto. Si gentes eorum memoriam, qui pro patria fortiter occubuissent, solenni conuentu celebrabant, quanto magis nos decet publica lætitia celebrare martyrum uictorias, qui pro Christo & eius sponsa ecclesia semet in omne mortis genus tradiderunt, suoque sanguine constabilierunt ecclesiam. Verum ut omnium martyrum memoria nobis debet esse celebris & læta, ita huius inter omnes eminentis religiosiore gaudio celebranda est. Sed nō est quod torqueat Ecclesiasten procerum inuentio, quæ sæpe difficilior est ipso argumento. Satis enim erit quod tractaturus est, cum breui commendatiuncula proponere: ueluti psalmum

expositum

expositurus, sic præfari poterit. Adfero ad uos thesaurum specie exiguum, precio magnum, psalmum inquam adfero breuem quidem, si uerba numerentur, sed cœlestis doctrinæ copia fœcundum, quem ut dignè uobis possum exponere, adiuuate me precibus uestris, & implorate mihi auxiliũ spiritus illius qui scrutatur omnia, etiam profunda dei. Ille loquutus est mysteria per os Dauidis prophetæ, per me dignetur ad utilitatem uestrã sua reserare arcana. Interdum ipsa qualitas argumenti quodãmodo flagitat procerium. Quod genus, si scripturæ locus, quem enarrandum suscepit, habeat historiam in speciem absurdã: puta de Iacob, cui noctu supposita est Lya pro Rachele, ac post pro adamata iunior seruiuit alterum septenniũ, decepto artificio, quo decepit focerum suum, uariatis uirgulis, de Rachele furata de os patris. Rursus de eadem mandragoræ malis à sorore stipulante noctem unam mariti. Item de concubina Sampsonis, de meretrice uersa in uxorem Oseæ. De puella Sunamitide, quæ Dauidem senio frigidum suo complexu calfaceret, de quibus alijs innumeris, quorum quædam imperitis uidentur inepta, & indigna diuinis literis, quædam cum uicio coniuncta, quædam absurda & impossibilia. Veluti serpens colloquens cum Eua. Deus ambulans ad auram in meridie. De tot animalium generibus cõclusis in arcam Noe. Nonnulla molestam habent obscuritatẽ, qualia permulta sunt in Ezechiele ac Daniele. Quædam tẽdio sunt, ut quum locus habet longã nominum Hebraicorũ seriem, aut altè repetitas genealogias. His incommodis expedit in exordio mederi. Medebimur autem his fermè rationibus, si præfermur, hanc esse consuetudinem scripturarum, ut sæpenumero sub uili operimento claudat adoranda mysteria. Diuersam enim esse naturam humanorum uoluminum ac diuinorũ. Illa prima fronte præclarũ quiddam præse ferunt, At si introspicias, sæpe fit ut lector cordatus clamitet se pro thesauro reperisse carbones. Hæc contra sub contemptibili specie, celat diuinam sapientiam, ut quo altius penetres, hoc magis ac magis obstupescas, si quis modo ad spiritualement scripturam secum adferat oculos spirituales. Nec hoc temere factum est, decuit hoc diuinam sapiẽtiam, ut à prophanis oculis celaret sua mysteria, tantum irridẽda, & prijs daretur aditus ad recondita. Sic ipse dei filius uenit in mundum humani corporis inuolucro dissimulans impijs diuinam naturam, & populo locutus est per parabolas, quarũ mysticum sensum non grauatus est Apostolis seorsum exponere. Interdum spiritus ille diuinus quædam admiscet absurda, minime quæ cohærentia, iuxta literam, quo nostrum ingenium depellat à sensu historico, cogatque in illis uerbis aliquid retrusius quærere. Quod si non piget nos perfodere montes, ut in putri terra reperiamus aurum & argẽtum, multo minus nõs pigere debet aliquid deuorare tẽdij in literæ superficie, ut ad thesauros ueniamus, longè preciosiores auro & argento. Nec oportet Hebraica nomina, quamuis

*Exordio non
semper opus*

*Exordium quã/
do necessariũ*

non intellecta, cum tædio audire, quum in canonicis literis ne apex quidem unus temere positus sit: sed quemadmodum thecas rerum sacrarum ueneramus, ignari quid intus sit, modò persuasum habeamus sacrum esse quod occultatur: ita decet ea nomina, quorum omnium mysteria non possumus ad liquidum explicare, cum reuerentia uel audire uel recitare. Nec ea religio suo carebit fructu. Etenim si ad Magorum uoces ab ipsis non intellectas, adsunt impij spiritus, ac prodigiosa quædam efficiunt: quanto magis credendum est, bonos spiritus ad huiusmodi uoces cum fide pronunciatas adfuturos, ac per eas boni quippiam à deo impetraturos. Danda quidem est opera, ut quantum humana fert infirmitas scripturarum mysteria percipiamus, non carent tamen suo præmio, qui scripturæ uerba nondum ad plenum intellecta religiosa ueneratione pronunciant.

Obscuritatis aut difficultatis tædium sic præfatione poterit excutere, si rogabit ut quod à spiritu sancto tam diligenter proditum est, utiq; nostra causa, non grauetur attentis animis audire: simul pollicatur se rem in compendium redacturum, ut cito facileq; possit cognosci: discusso nubilo, lætam serenitatem consequuturam.

Quæ uitij speciem habent, quum reuera cum uitio coniuncta non sint, excusanda sunt: uelut quòd Abraham paratus erat immolare filium suum, & quòd Hebræi spoliatis Ægyptijs fugerunt. Dei si quidem uoluntas, regula est certissima iusti atque iniusti. Quicquid deus uetat fieri, hoc ipso impium est, quia deus uetuit: & quicquid iubet, hoc ipso rectum est, quia deus iussit. Porrò nihil obstat, quo minus in his quæ cum uitio coniuncta sunt lateat mysterium. Quòd enim Dauid occiso Uria, duxit Betsabee, ex qua genuit Salomonem, nò habet exemplum nobis imitandum, quia dei iniussu contra legem factum est, subest tamen adorandum mysterium. Quemadmodum & ipse Dominus ex illaudatis hominum factis parabolam ducit, ad pietatis studium. Veluti infidi dispensatoris astutiam accommodat ad studium de omnibus bene merendi. Et Paulus ab exemplo certantium in agone, ducit exhortationem ad pietatem toto pectore exercendam. Iis quæ uidentur fieri non potuisse, sic præfari poterit Ecclesiastes: in rebus naturæ innumera esse, quæ nemo crediturus sit, nisi fidem faceret experientia sensuum. Veluti magnes altera parte attrahens chalybem, altera depellens. Stultum itaq; sit in his quæ naturæ dominus facit, quærere an fieri potuerit. Interdum sunt & humanæ rationes, quibus fit ut fieri posse uideatur, quòd prima specie uidebatur impossibile. Sicut quod legimus de arca Noe, quæ Apelles contendit esse confictam fabulam, hoc argumento, quòd iuxta rationem totius arcæ in Genesi expressam, ea pars quæ tributa est animalibus uix tres elephantos capere potuisset: præsertim quum Noe iussus sit ex mundis inducere bina & bina, hoc est, duo paria, ex mundis septena & septena

tena, hoc est, quatuordecim paria, atq; his omnibus pabula reponere in annum suffectura. Atqui hoc minus uidebitur absurdum, si doceamus illic cubitum accipi, non uulgarem, sed Geometricum. Geometriam autem præcipue callebant Ægyptij, & scriptura testatur Mosen in omni sapiëntia Ægyptiorum fuisse eruditum. Hebraicarum autem antiquitatum periti, quem admodum refert Origenes, tradunt secundum Geometricam rationem quam Ægyptij uirtutem appellant, cubitum ex solido & quadrato, unum uel in sex deputari si generaliter accipias, uel in trecentos, si minutatim deducas. Ad hanc rationem spatium fuerit omnium generum capax. Præterea quod ait bina & bina, septena & septena, iuxta sermonis Hebraici proprietatem non sonare duplicationem numeri, sed distributionem, uidelicet è singulis immundorum generibus unum par, ex mundorum septem paria. Veluti quum Marc. cap. vii. scribit Apostolos missos δύο, δύο, non sentis quatuor esse missos, uerum per iuga. Adde huc, ea tantum animalia recepta, quæ perfecta non propagantur nisi coitu. Postremo id temporis fuisse pauciores animantium species, quæ post mixtura creuerunt. Postremo ut homines tum erant maiores, ita cubiti modum fuisse maiorem. Nam & Pythagoras è stadio quod erat Pisis Herculanis pedibus metatum, collato cum alijs Græciæ stadijs pari numero pedum sed breuiore, collegit modum Herculani corporis. His affine est illud exordiendi genus, quo proœmium ad argumenti qualitatem accommodamus. Veluti si læta sit materia, de qua dicturi sumus, puta de triumpho Christi resurgentis, de celebrando festo beatissimæ uirginis, exordium rectè sumetur ab huiusmodi sententijs. Quemadmodum imperatores militibus suis, quo facilius ferant castrenses labores, interdum ferias quasdam ac ludos concedunt ad relaxandos animos, præsertim re bene gesta: ita deus suos milites frequenter exhilarare dignatur festis diebus, tristitia lætis temperans, ut possint sustinere. Sed oportet plurimum interesse inter læticiam mundo militantium, & militantium Christo. Illorum læticia quoniam luxu constat ac temulentia, frequenter exit in rixas ac pugnas, & ut horum nihil accidat, non raro fit, ut unius diei hilaritas multorum dierum adferat cruciatum, febris aut cephalalgia è crapula contracta. Christianorum festa, sobriam ac pudicam habent læticiam. Tripudiatur enim spiritualibus gaudijs, ducunturq; choreæ non ad aulædi tibias, sed ad sancti spiritus afflatum, psallitur domino in cordibus psalmis, hymnis & canticis spiritualibus. Hæc demum uera est hilaritas, ac digna Christianis, quæ in multos etiam dies exhilarat conscientias, nec ad medicos, sed ad obeunda pietatis munia remittit alacriores. Nimirum hoc sentit propheta, quum ait, Hæc dies quam fecit dominus, exultemus & lætemur in ea: quodq; canit Ecclesia sancta, Gaudeamus omnes in domino. Conuenit enim ut in die, quam fecit dominus, exultemus & epulemur, sed in domino. Nec decet, ut ex die quam fecit

Exordium respondens materis lætæ

Exordium re
spondens ma/
terie tristi

dominus faciamus diem Satanæ. Rursus si materia habuerit aliquid mole-
stum humanis affectibus, puta adhortationem ad pœnitentiam, aut repre-
hensionem uitiorum, ab huiusmodi sententijs poterit exordiri. Oportandum
esse atq; adeo studendum, ut nullus egeat medicorum pharmacis. Verum
ubi morbus urget, grata debent esse remedia, quæ tametsi dulcia non sunt,
sunt tamen salutaria. Beati qui nihil commiserunt pœnitendum, sed qui ge-
runt conscientiam capitalibus morbis æstuantem, multa cum alacritate de-
bent amplecti pœnitentiæ remedium, tam lene, tam efficax, quod etiam si
ad tempus contristat hominem, tristitia hæc mortem non adfert, quemad-
modum tristitia seculi, sed salutem stabilem operatur.

Aut sic. Qui uomitis aut apostematibus laborant, ultro rogant ac merce-
de conducunt chirurgum, ut mordacia admoueat emplastra, aut si res po-
stulet, ferrum & ignem adhibeat. Quàm igitur leuæ mentis sunt, qui indi-
gnantur si quis non lædendi, sed medendi studio cõrectet hulcera consci-
entiarum. Medicum secantem fers toleranti animo, & scripturã arguentem
uítia, aut pastorem amicũ gratis conantem sanare mētis uulnera ferre non
potes. Si deterret dolor, perpetuũ atq; etiam multo acerbiorẽ adfert ani-
mus sibi male conscius, quàm correctio, quæ ut breuem habet molestiam,
ita perpetuam adfert mentis tranquillitatem. In uítia dicam, non in homi-
nes, qui puram habent conscientiam deo gratias agant, qui sibi cõsci sunt,
non traduentur sermone nostro. Tantum agnoscant sese, & correcti simul
cum alijs deo gratias agãt, illi pro seruata innocẽtia, hi pro restituta. Vtrun-
que diuini muneris est. Proinde non oportet efferri, qui se sentiunt immu-
nes ab his peccatis, quæ redarguuntur, fortasse peiora fuerant admissuri, ni
misericordia numinis seruati fuissent. Pharisæica uox est, non sum sicut cæ-
teri homines, ac uelut hic publicanus. Domino charior est peccator sui pœ-
nitens, quàm iustus sibi placens: ac sæpenumero fit, ut qui festucã uidet in
oculo proximi, ipse trabem gestet in oculo suo. Non est quis temulentiaẽ ui-
tio obnoxius, sed alio quopiã deteriore affectu temulentus est, ut odij, in-
uidiaẽ, auaritiaẽ. Cæterum quando sumus omnes unius corporis membra,
par est, ut & dolor & gaudium sit omnium commune. Qui stant uideãt ne
cadant, orentq; dominum pro lapsis, qui adeo non est inexorabilis, ut ul-
tro inuitet ad resipiscentiam, paratam ostendens ueniam: Conuertimini, in-
quit, ad me, & ego conuertar ad uos. Verum hæc præceptio latius patet, &
ad omne genus exordiorum pertinet. De exordio dicendi finem faciam, si
illud adiecero, proœmij loco sumi posse propositionẽ cum diuisione. Quod
genus: Tria præcipuẽ cognitu necessaria uobis hodie constitui deo opitua-
lante explicare. Quàm grata deo, quamq; efficax res sit eleemosyna. Tum
quàm latè pateat eleemosynæ uocabulum. Postremò qua moderatione di-
stribuẽda sit eleemosyna. Atq; hæctenus de proœmio satis disertum arb-
tror

Exordij loco
propositio &
diuisio

nor, ut sapienti Ecclesiastę detur occasio, similia aut his etiam meliora exco-
 gitandi. Verum priusquam ad cęteras partes ueniamus, uidemus à plerisq;
 receptum, ut exordio subiiciatur inuocatio numinis: qui mos à poetis sum-
 ptus uidetur, quibus solenne est proposito argumento continenter adijcere
 re inuocationē numinis, eius præcipuè, in cuius potestate sit ea res de qua
 dicturi sunt. Veluti Maro auspicaturus libros de agricultura, posteaquam
 proposuit argumenta quatuor librorum, inuocat omnes deos, ad quos fru-
 mentorum, aut uitis, oleę, aliarumue arborum, aut boum equorumue cura
 pertinere putabatur. Sic & Aeneidę orsus est. Et Ouidius opus Metamor-
 phoseon, licet uerbis paucioribus. Quanquam Homerus utrunq; opus ab
 inuocatione orditur, admiscens propositionem, Iram pande mihi Pelidę
 diua. Et, Dic mihi musa uirũ. Hoc imitatus est Statius, Magnanimũ Æaci-
 dem, formidatamq; tonanti Progeniem, & patrio uetitam succedere celo.
 Diua refer. Quanquam pro illius temporis ratione, quum iam priscam sim-
 plicitatem uitiaffet declamandi studiũ, obscurius id facit. Quemadmodum
 & Lucanus in ipso statim exordio captat argutiam declamatoriam. Home-
 rum imitatus est Prudentius in *ψυχουαχία*: Christe graues hominũ sem-
 per miserate labores, Dissere rex noster, quo milite pellere culpas Mens ar-
 mata queat nostri de pectoris antro. Similiter descripturus martyrium san-
 cti Vincentij, Beate martyr prospera Diem triumphalem tuũ. Vtraq; ex-
 ordiendi ratio conueniet Ecclesiastę nostro, siue proposito themate subi-
 ciat inuocationem, siue inuocationi admisceat propositionē. Prioris exem-
 plum erit: Psalmus, quem hodie sum charitatũ uestrę expositurus, abditis
 diuinę sapientię mysterijs intus scatet: iunctis precibus inuocemus Christi
 spiritum, ut nobis ea suggerere dignetur, quę & ipso digna sint, & uobis sa-
 lutaria. Posterioris hoc erit, Ante omnia dilectissimi, imploremus auxiliũ
 diuini spiritus, ut qui quondam Apostolis dedit igneis loqui linguis, nobis
 de charitate dicturis adesse dignetur, ac mihi quidem linguã, uobis autem
 simul & mihi mentes charitatis igni inflammet. Sed unde potius auspice-
 mur charitatis encomium, quàm à discipuli uerbis, quem singulari charita-
 te complexus est dominus Iesus. Ait enim: Deus charitas est, & qui manet
 in charitate in deo manet &c. Quanquã expedit admiscere inuocationem,
 quoties id suadet utilitas, ueluti quũ occurrit locus explicatu difficilior. Pub-
 semus illius aures, ut aperiat nobis huius scripturę mysteriũ, qui dicit, pub-
 late & aperietur uobis. Siquidem id præterquã quod cõgruit pietati Chri-
 stianę, hoc insuper habet utilitatis, quod sic renouatur auditoris attentio.
 Excitatur enim tanquam ad rem non uulgarem, & cognitu dignam. Decet
 autem & propositionem & inuocationem esse breuem ac dilucidã. Mirum
 uero unde mos inoleuerit, quo nunc pleriq; perorato exordio, salutant bea-
 tissimam Christi matrem, idq; maiore religione, quàm inuocant Christum,

Inuocatio

Inuocatio
propositionē
cõplectensPropositio
breuis ac dilu-
cida
Inuocatio
uirginis

aut

aut illius spiritum, appellantes eam omnis gratiæ fontem. Equidem non arbitror acius insectandum, quicquid pio simpliciq; geritur animo. Sed tamen hoc meminisse debent, qui nimium urgent eam consuetudinem. Primum esse præter scripturæ autoritatem. Jacobus enim præcipit, ut qui indiget sapientia, postulet non à sanctis, sed à deo. Dein esse præter omnium veterum exemplum, quos magis oportuit imitari, quam istos nescio quos, qui haud scio an blandiētes sexui fœmineo, perperam imitati poetas Ethnicos pro musa substituerant uirginem matrem. Hoc fit etiam ineptius, quoties argumentum non congruit personæ uirginis. Puta si quis expositurus sit, libidinis species, aut quot modis perdat uirginitas. Congruentius est quod Prudentius Vincentium celebraturus, non inuocat pro deo, sed tantum orat, ut prosperet diem suum triumphalem, Ita tolerabilius esset, si dicturus laudes uirginis imploraret auxilium uirginis. Adde his omnibus, quod isti ad monito populo, ut inuocet beatam uirginem, nihil petunt ab ea, sed tantum salutant uerbis Angeli & Elizabethæ. Id quum non sit cariturum ineptia, etiam si quis deum inuocandum præfatus, nihil ab eo petat, sed laudet eum cantico Angelico, gloria in excelsis deo, multo ineptius est pro prece salutationem offerre beatæ uirgini. Pium quidem est laudare deum, sed cuius rei suus est locus, & ineptum uidetur quicquid non fit in tempore. Indignantur conuelli laudabilem consuetudinem, At alij iustius indignentur tolli laudabiliorem. Ioannes Gersonensis uir pius, concione quadam in ipsa inuocatione mouet quæstionem, an uirgo mater senserit primos motus ad uitia. Scio repertam à quibusdam rationem, qua uirgo mater dici possit fons omnium gratiarum. Quia genuit Christum fontem omnis gratiæ. Hic nobis, opinor, occident ex Aristotele: propter quod quicq; tale, & illud magis. Voce mus igitur Aristotelis patrem summum philosophum, quod summum philosophum genuerit. Quanquam ne in Christum quidem competit hic titulus, fons omnis gratiæ, iuxta naturam humanam, quam assumpsit ex uirgine. Sed quid opus est præter scripturæ autoritatem, præter ueterum patrum exemplum, consuetudinem inducere quæ egeat excusatione. Congruentius erat ut Paulinam epistolam expositurus, Paulum impleret, ut sibi impertret dicturo spiritum, quo ipse scripsit. Et tamen is mos ab Ecclesia receptus non est. Postremo non est necesse semper inuocare, præsertim quum ipsa statim oratio ab obiurgatione uitiorum sumit initium. In sacro conuentu semper tacita est inuocatio. Superest Narratio, de qua mihi uideor admonuisse, quantum Ecclesiastæ satis est. De diuisione quædam admonebimus, quæ uox bifariam accipi potest. Primum ut declaret nobis unam modo orationis partem, cuius gemina functio est. Non solum enim ostendit auditori in quod debeat esse intentus, uerum etiam certo numero & ordine promittit, quibus de rebus sit dicturus. Huius exemplum esto, De Christiano coniu-

Diuisio bifariam accipitur

gio

gio dicturus, tria cognitu necessaria quàm potero paucissimis expediam. Primo loco docebo, quibus modis ac ritibus legitimum coniugium sit in-
 undum, & quòt de causis sit dirimendum, si perperam contractum fuerit. Secundo loco, quanta sit cõiugij religio, & quàm uenerandum in Christo
 & Ecclesia sacramentũ. Tertio loco, quàm abominabile flagitiũ sit adulte-
 rium. Sed latius patet diuisionis uocabulum, quoties pro dispositione siue
 ordine usurpatur. Quæ per omnes orationis partes sparsa est. De priore
 nunc agemus, de posteriore suo loco. Promissio certarum partium, ut plu-
 rimum habet utilitatis, ita non nihil habet incommodi. Magnopere condu-
 cit ad docilitatem ac memoriã auditorũ. Et hæctenus prodest dicenti, quòd
 habet certos gradus, in quos se recipiat à digressionibus. Cæterum in hoc
 potest officere, quòd interdum quædam inter dicendum ueniunt in men-
 tem, quæ nec expedit prætermittere, nec alicui promissarum partium con-
 gruunt. Ita fit, ut aut cum argumẽti iactura sint omittẽda, aut durius ac uio-
 lentius in locum aliquem infulcienda. Ne cõmemorem quosdam esse tam
 parum felici memoria, ut quod de Curione, ni fallor, scribit M. Tullius, tri-
 bus partibus promissis, aut unam è tribus obliuione prætermittat, aut quar-
 tam addant. Proinde qui diffidunt suæ memoriæ, ijs tutius est summã mo-
 dõ argumenti proponere: aut certè capita sermonis in charta notata habe-
 re ad manũ. Quod in psalmos aliquot fecisse uidetur Augustinus, & haud
 scio an in omnes. Habet enim ille crebras ac longinquas digressiones, ple-
 raq; loquens ex tempore, quanquam uir memoria ad prodigium usq; felici.
 Semper quidem dicturo aliquis ordo præparandus est, non tamen pro-
 tinus necesse est, ut quod animo concepit polliceatur. Cogitatio facile cor-
 rigi potest, pollicitatio non perinde libera est. Itaq; in materia, quæ nec ex
 sese præbet partitionis occasionem, nec causam habet adiunctam, quæ po-
 stulet diuisionem, affectare in diuidendo subtilitatem, nõ tantum inuili la-
 bore torquet Ecclesiasten, uerum etiam fidem dicẽtis, & gratiam orationis
 attenuat. Libẽtius enim illis credimus, quibus pectus potius quàm ars sug-
 gerit dictionis copiam: & gratiora sunt, quæ uelut ex tempore nata, nouita-
 te commendantur, quàm promissa & expectata. Quòd si tractandum est
 argumentum obscurius, aut perturbatius, ibi multum lucis adferet commo-
 da & recta partitio, nec parum iuuabit auditoris docilitatẽ, uidelicet rerum
 capitibus uelut è turba extractis, & sub oculos positis. Item si materiæ ratio
 partes habet distinctas, & si nihil est causæ quæ uitanda sit partitio, cauẽ-
 da erit cõcisa diuisio, quæ causam in articulos & in frustra secet, potiusquam
 in membra. Vitanda enim semper est, quãtum fieri potest, partium turba.
 Nam ea caliginem offundit causæ, etiam non obscure natura, officit docili-
 tati ac memoriẽ auditorũ. Absurda uero partitio est, quæ hoc ipsum incom-
 modũ affert, augẽtue, cui tollẽdo aut leniendo adhibetur. Huiusmodi ferẽ
 sunt

*Diuisio pro-
mittens cer-
tas partes*

*Diuisio quan-
do necessaria*

Diuisio cõcisa

sunt sectiones Nicolai Lyrensis, Thomæ in enarrandis scripturis Canonicis, & Ioannis Gersonensis in suis lucubrationibus, qui subtilitatis affectatione nonnunquam dissecant in multa, quæ sunt singularia, aut certè sic coherentia, ut ægrè dirimantur. Quem morem plerique obtinent scholastici. Proponunt turbam propositionum, ex his declaratis eliciunt conclusiones. Tandem sic quoque re magis inuoluta quàm explicata, eliciunt sententias. Hoc diuidendi genus ut concedatur scholis propter materiæ subtilitatem, certè suggesto non conuenit, in quo tales argutiæ aut tractandæ non sunt, aut si quid erit quæ attingendæ sint, danda est opera, ut absit omnis subtilitatis ostentatio, & res ipsa quantum fieri potest dilucidè & expedite proponatur multitudini. Vt autem rectè diuidas, dispiciendum est quæ sint totius argumenti columnæ præcipuæ. Hæ in diuisione promittendæ sunt, non plures tribus, ut quibusdam placet: quod tamen obseruandum non est, si argumentum pluribus capitibus distinctum est, aut si cui respondemus certa capita proposuit. Illud obseruari potest, ut promittantur quæ fieri potest paucissima. Quod si quæ partes sunt minutiores, non est necesse eas in diuisione promittere. Satis erit eas in tractando per subdiviisionem adiungere generalibus illis. Verbi gratia. Diui cuiuspiam encomion dicturus, ita partiti poterit. Exponam uobis, qualis fuerit erga deum, qualis in seipsum, qualis erga proximum. Prima pars multas habet partes subiectas, sicuti pietas erga deum uarijs officijs distinguitur, quemadmodum & gubernatio proprii corporis, ac moderatio cupiditatum in multas partes diduci potest. Iam proximi uocabulum complectitur, parentes, uxorem, liberos, præceptores, cognatos, ciues, amicos & inimicos, & harum partium singulæ multos habent articulos. Item si ad ieiunium exhortaturus in diuisione commemoret nominatim omnia commoda quæ nascuntur ex ieiunio, turbam adferet potiusquam partes. Sunt enim innumera. Satis erit in genere proponere, hoc modo. Declarabo ieiunium, quod uulgus hominum ut rem noxiam ac tristem horret, esse multis nominibus amplectendum. Primum pietate nihil melius, ad hanc conducit animo. Quidam inter bona primas tribuunt prosperæ ualetudini, & huic haud uulgariter confert ieiunium. Denique bona pars hominum magnam felicitatis partem ducit habere diuitias, & horret paupertatem. Etiam facultatibus confert sobrietas, quas minuit luxus. In tractando uero distinguendum est, quot modis ieiunium conducat ad pietatem, quod extenuato corpore reddit mentem & ad sacram doctrinam & ad prærandum & ad contemplationem rerum cœlestium magis idoneam. Pius auget pietatem, pœnitentes deo reconciliat. Corporibus item multiplicem parit utilitatem, uel quod ab innumeris morbis quos gignit luxus seruat, uel quod morbos iam prementes aut tollit aut reddit leuiore, frequenter efficacius quàm medicorum pharmaca. Nam peritissimi quique medici, præsertim

Subdiuisio

fertim in Italia nihil prius præscribunt quàm ieiunium. Hoc utilius esse du-
cunt, quàm quod faciunt Germani, qui mox aut incidunt uenam, aut ad ca-
lida mittunt balnea. Præterea eas ipsas uoluptates, quas expetunt homines,
 reddit suauiores. Post ieiunium enim & somnus dulcior & refectio iucundi
 or, & congressus cum uxore gratior, atque etiam foecundior. Nam crapula
 non solum obruit sensum illius uoluptatis, uerumetiam corpora reddit ad
 gignendum minus idonea. Quin & colloquium cum amicis dulcius est ie-
 iuno quàm crapula grauato. Deniq; quum per quinque sensus externos uo-
 luptas percipiatur, quo quisq; sensus est ad suam functionem magis aptus,
 hoc plus adfert delectationis. Oculi cernunt clarius, aures audiunt acutius,
 lingua minus hæsitat, & sapes melius dijudicat. Naribus olfactus est sa-
 gacior, in omnibus membris contactus iudicium exactius. Inepta itaq; par-
 titio fuerit, si quis beati Francisci dicturus encomiū ad hunc promittat mo-
 dum, Ostendam in Francisco sexaginta uirtutes, quibus cæteris sanctis an-
 tecellit: easq; nominatim in diuisione recenseat: quum satis sit promittere
 se declaraturum, beatum illum in multis magnisq; uirtutibus primarijs san-
 ctis esse conferendum aut etiam præferendum. Aut dissuasurus ne mater
 infantem mandet alteri lactandū, sed proprijs ubcribus alat quod genuit,
 non promittet omnes propositionum species. Primū ostendam infantem
 à maternis uberibus depellere, præter naturam esse, quæ cuiq; animanti ad-
 didit alimentum, quo foetus suos educet. Secundo ostendam præter diu-
 næ scripturæ doctrinam & exempla piorum esse. Tertio demonstrabo, ne
 matris quidē nomine dignas, quæ partus suos alere recusant, aut si matres
 sunt, uix dimidiatas esse. Quarto dicam absurdum esse, quæ in utero aluit
 nescio quid, iam hominem ac matris opem implorantem nolle alere. Quinto
 docebo nō multo minus impium esse, infantem recens natum ab se ab-
 legare, q̄ nondum natum pharmacis per abortum eijcere. Sexto declara-
 bo expositionis genus esse, quod genueris nolle alere. Expositi sæpenum-
 ro uiuunt, at culpa conductorum nutricum plurimi infantes pereunt. Sep-
 timo demonstrabo per hanc infantium ablegationē uigorem ac flagran-
 tiam naturæ pietatis, quæ summa uirtus est, inter parētes ac liberos magna
 ex parte extinguī, & in nutrices transferri. Octauo dicā alienū lac frequēter
 officere corporibus infantū, si quæ cōducta est parum prosperæ ualeitudi-
 nis sit, aut lac habeat uitiatum, aut quoniam mercedis gratia plures alit ube-
 ribus, parcius infundat liquorem lactis, quàm opus est. Nono probaturus
 sum non esse uerisimile mulierculam quæ mercede conducitur, eandem cu-
 ram gesturam infantis alieni, ac ueram matrem, quam affectus nature exci-
 tat ad officium, ut nō modo tædium non sentiat, uerumetiam cum delecta-
 tione peragat omnia, quæ alienis uidētur molesta. Decimo docebo, ut hor-
 rum quæ cōmemorauimus nihil sit, tamen fieri non posse, ut alienum lac

o æquē

Germanorum
mandata

æquè iuuet corpusculum infantis, atq; maternum. Cognatis enim & assuetis melius alimur etiam adulti. At infans materno liquori iam in utero assuevit. Nam idem est humor, quo alitur in matrice, & quem haurit è papillis maternis, nisi quòd hic concoctior est, ac proinde candidior. Vndecimo docebo, conductas nutrices non solum officere corpusculis infantium, uerum etiam ingenijs ac moribus, propterea quòd harum non sit libera electio: neque enim omnes lac habent, nec omnes locare uolunt operam suam. Ita fit ut plerunq; adhibenda sit improba, temulenta, aut impudica. Quorum uittiorum indolem infans cum ipso statim lacte combibit. Duodecimo docebo, hoc modo fieri, ut minor sit reuerentia atque obedientia liberorum iam adolescentium erga parentes. Vix enim agnoscunt eas pro matribus, quarum lacte nutriti non sunt. Decimo tertio loco docebo, non sine graui salutis suæ discrimine puerperas alijs mandare lactandos infantes, quòd liquor ille retentus atq; auersus non raro gignat graues morbos. Itaq; fit, ut quæ metuebat ne lactando mammæ flaccescerent, in capitis periculum ueniat, ac longè plus senij morbus adferat, quàm lactandi labor fuerat allaturus. Hæc partitio bis uitiosa est, & quia uerbis redundat, & quia totum argumentum non in membra, sed in frustra dissecat. Ista quidem omnia dicturo meditata ac disposita esse debent: sed singula in diuisione polliceri frigidum sit. Quòd si liberet uti partitione, satis erat dicere. Quòd matres infantes suos elocant alendos, pugnare docebo cum lege naturæ, ac diuina, præterea inutile esse & sanitati, & ingenijs puerorum. postremò ne matri quidem esse tutum, Ad has tres propositiones, cætera omnia poterant reduci. Porro quum argumētum ex se habet numerosas partes, satis erit in summa polliceri, quàm enumerare singulas, in partitione duntaxat. Veluti quoniam circa Christi personam uarijs modis insanierunt hæretici, non expedit in diuisione singulorum errores enumerare. Satis erit ita proponere. Quo firmitus teneamus ueritatem Catholicam, paucis exponam, quàm uarijs erroribus ab ea delirarunt hæretici. Symbolum Apostolorum in multas partes distributum est, quarum generales tantū complecti debet partitio. Velut has. Primus articulus pertinet ad deum patrem, Complures ad deum filium, Vnus ad spiritum sanctū. Postremi ad corpus Christi mysticum Ecclesiam. Speciales qui his quatuor generalibus comprehenduntur, non sunt in diuisione promittendi, sed suis locis inferendi. Quòd si pigebit nimis frequentium partitionum, transitiūculæ non sinent orationem esse confusam. Habetis quanta pietate fuerit in parentes, nunc accipite, qua fuerit in liberos. Atq; item de ceteris. Quidam ita partiuntur, ut bis eadem dicant: & ita promittunt quæ sint dicturi, ut simul dicant quæ promittunt. Vnde rectè præceptum est à uiris eloquentissimis, ut partitio sit dilucida, ac breuis, nec obscuris inuoluta uerbis, nec onerata superuacaneis. A nonnullis reprehenditur

Diuisio principalis tantū partes promittens.

Transitiūculæ loco diuisionis.

ditur & illa *partitio*, quæ quum plura promittat, unum adiicit, quod efficitur ut cætera uideantur superuacanea, Qualis hæc fuerit. Docebo huic non fuisse causam perpetrandi facinoris, docebo non fuisse uoluntatem, docebo non fecisse. Nam si doceat, non fecisse, reliqua uideri possunt superuacua.

*Partitio
uitiosa*

Item declarabo nullam fuisse causam, declarabo in huius mores & ingenium eiusmodi suspicionem non hætere, declarabo, etiam si uoluisset, non fuisse facultatem. Declarabo eum hoc tempore fuisse Romæ, quum homicidium Florentiæ perageretur. Extremum argumentum quoniam necessarium est, si persuadeat, reliqua uidentur superesse. Plinius tamen in dicendo omnia tentanda putat, quod uaria sint hominum iudicia, agrorum exemplo qui copiosius spargunt semina, ut aliqua saltem proueniant. Verum hæc ad Ecclesiasten non admodum pertinent. Notatur & illa *partitio*, quæ generi subiicit speciem. Dicam de huius uirtute, dicam de modestia, de prudentia, iusticia, ac fortitudine. Nam has species generale uirtutis nomen complectitur. Duræ sunt & illæ partitiones, quum partes inter se non coherent.

*Propositiones
non coherentes*

Sic enim audimus nonnullos promittere, Primo loco exponam uobis parabolam Euangelicam, secundo proponam questionem theologicam, tertio referam uitam sancti Christophori, postremo adiiciam moralem historiam ex gestis Romanorum. Sic enim appellant opus quoddam ex manifestis mendacijs conflatum, à quodam ut suspicor, qui uoluerit irridere theologicas allegorias, ad moralem sensum detortas. Hoc tamen fit tolerabilius, si questio ex Euangelij loco nascitur, & Diui uita cum Euangelij loco congruit, alioqui etiam digna quæ narretur in templis. Anilibus fabulis nusquam debet esse locus. Sed in hoc peccatur à quibusdam, quod hanc diuisionem putant perpetuò obseruandam. Hac superstitione sæpe numero fit, ut questio frivola sit, aut magis apta diatribis scholasticis, quam concioni, & uita narretur indigna suggesto ecclesiastico. Porro usque ad hoc non est facile rectam partitionem inuenire, ut M. Tullij partitiones ab eruditis quædam improbatæ sint, quædam in dubium uocatæ, una tantum sine exceptione laudata. In causa est difficilis partium principalium inuentio, & inuentarum in ordinem commodum digestio. Qua de re nunc esset dicendi locus, priusquam ad argumentationem ueniamus. Sed quoniam huic argumento adhæret statuum cognitio, quo res tota melius intelligatur, uisum est hic prius attingere paucis, quæ

*Diuisionis
difficultas*

rhetores de genere suasorio & laudatorio præceperunt, quando in his potissimum uersatur Ecclesiastes. Obiter adiiciemus quæ exhortationi, consolationi, aut obiurgationi peculiariter uidentur. Quisquis enim exhortatur suadet ut audeat. Qui consolatur, suadet, ut moderatius doleat. Qui obiurgat, suadet, ut agnoscat culpam suam & resipiscat. Nec enim aliud spectat quisquis obiurgat Christianè. De genere suasorio illud in summa præcipitur, ut dicturus expendat, quid & quale sit, quod persuadere destinat, qui sint, qui

Statum

Genus suasorium, in hoc quod spectandum

bus consulit, & quis sit ipse qui suadet. Quanc̄ enim Ecclesiastes non suadet nisi honesta, tamen aliter suademus honesta pijs, aliter improbis ac seditiosis, aliter prauis opinionibus corruptis, aliter dubijs. Honestis enim facile persuadentur honesta. Improbi tractandi sunt ut equi feroces. Corruptis eximendus est error, dubijs ostendendum, quid sit optimum. Est & in natione discrimen aliquod. Non enim cōueniret apud Germanos eodem modo dicere, quo apud Gallos, aut Italos: nec similiter loquendum apud uiros eruditione & dignitate prestantes, atq; apud imperitam plebeculam. Rursus apud monachos aut sacras uirgines, atq; apud coniugatos, aut coniugio destinatos. Adhæc, quæ æquis auribus acciperentur ab Episcopo, aut aliqui doctrina, ætate ac uitæ sanctimonia commendato uiro, non acciperentur à dissimili. Quod Fabius suasorium appellat, alij uocant deliberatiuum. Verū ubi nulla est ambiguitas, ibi nulla est deliberatio. Dubitari potest, an expediat coniugatos ad continentia uotum recipere uirente etiam ætate. At nemo deliberat, an castè bonaq; fide sit colendum matrimonium, hoc tamen suadetur, ut quod expetendum esse constat, alacrius expetatur. Ita uenire potest in quæstionem, an phas sit profiteri uitam monasticam, in scijs aut inuitis etiam parentibus, quibus liberorum officio sit opus, sed nullus ambigit, quin liberi parentibus debeant honorem & obedientiam. Quoties igitur suademus quæ citra controuersiam pia sunt, exhortamur uerius quàm suademus, nisi quòd est quorundam tanta ruditas, ut de manifestis quoque dubitent.

Suasorij generis partes

Honesti speciei

Landabile

Iam de suasorij generis partibus, unde sumitur diuisio, & totius orationis propositiones. Stoici qui putant nihil esse utile, quod nō sit honestum, & quicquid honestum est, hoc ipso esse utile, quod honestum est, contenderent non esse nisi unicum propositionem suadentis. Rursus qui separant utilitatem ab honesto, putant tamen cæteras partes ad utile, tanquam ad genus posse reduci. Quorum utrunq; ut acutè uereq; dici fateamur, tamen ad instruendum oratorem utilius est ista separari, crassiore, ut aiunt, Minerua. Nec simplex est honesti nomen: potest enim intelligi, quod per se rectum est: & potest accipi, quod pulchrū ac decorum. Neq; statim quod natura rectum est, cuiuslibet est decorum. Sub recti genere multa comprehenduntur, secundum naturam, phas, pium, iustum, æquum, magnanimum, mansuetum, breuiter omnes uirtutum species. Adde huc, legitimū, hoc est, legibus ac præcipuè literis diuinis præscriptum, celebrium uirorum exemplis commendatum, & diutina consuetudine receptum. Quanquam autem honestum factum natura consequitur honesta fama, turpe factum inhonestum, tamen aliæ uirtutes alijs sunt uulgò plausibiliores, quemadmodum alia uitia alijs sunt magis obnoxia infamiae. Peius enim uulgò audit fur, q̄ adulter, quū hoc crimen illo sit grauius: & fauorabilior est clementia quàm iustitia

iustitia, & pietas in parētes clariores fert plausus, quàm frugalitas ac sobrietas. Hanc ob causam quidam laudabile separarunt ab honesto, quòd pleriq; mortales citius commouentur laude aut infamia, quàm ipso honesto aut turpitudine, non quòd in hoc affectu relinquendi sint homines, sed quòd eo ceu pædagogò ad uirtutem ducendi. Nec est alienum à pietate Christiana metuere infamiam, qua plures alliciuntur ad peccandum & obtrectandum, quacq; dei nomen & ecclesiæ dignitas dehonestatur, quemadmodum per honestam famam bonorum glorificatur. Igitur ad honesti generis pertinebunt phas & nephas, siue secundum naturam aut præter naturam, pietas & impietas, in deum ac diuos, in patriam, in parētes ac liberos, in præceptores & eos quorum beneficio seruati sumus, omnia uirtutum ac uitiorum nomina, quæ sunt innumera, quibus adiungendum est legitimū, cui adhæret æquitas, quæ est legum moderatio, consuetum, & grauium hominum autoritate exemplisq; probatum, aut contrà. Turpe enim uidetur Christianos ea committere, quæ gentium quoq; legibus puniuntur. Porro diuinis legibus non obtemperare, est deo rebellem esse. Quod autem præter morem fit, etiamsi cum uitio coniunctum non sit, tamen ipsa nouitate turbat publicam tranquillitatem. Tanta autem est consuetudinis autoritas ut huic sæpenumero cedant Pontificum ac Cæsarum leges. Dicta item factaq; hominum, quorum memoria religionē quadam occupauit mentes hominum, oraculorum instar habentur. His omnibus, ut dixi, adhæret decorum & laudabile. Ad utilitatem quæ propriè sita est in parandis commo- Vtile
dis aut depellendis incommodis, puta diuitijs, honoribus, amicitijs, ocio & tranquillitate, & si qua horum sunt similia, referuntur tutum ac iucundum, necessarium, possibile, facile, quomodo huc referri possint non uideo. Tu- Tutum
tum consistit in tuenda incolumitate sui ac suorum, puta uitæ ac ualitudinis. Ab honestis sæpe deterret molestia, allicit iucunditas. Multis enim per- Iucundum
suasum est, eos qui pietatis studio sobriè & continēter uiuunt, in amœnari ac tristem uitam agere. Hic concionator docebit, eos qui ueram pietatem ex animo colunt, multo hilarius uiuere, quàm eos qui iuxta mundum uidentur omni genere uoluptatū affluere. Necessarium bifariam accipitur, Necessarium duplex
partim pro eo ad quod maioris metu mali adigimur, partim pro eo quod simpliciter uitari non potest: ueluti si mulier adducta sit in eam angustiam, ut aut stuprum admittendum sit, aut mors, minus malum uidetur admitte-
re stuprum, quod necessitatis nomine excusatur. Sed hic dubitari possit, utrum potius sit admittendum. Verum si res in eum articulum redacta sit, ut aut stuprum admittendum sit, aut occidendus stuprator, Augustinus putat stuprum potius admittendum. Alterius necessitatis exemplum erit, ut si quis suadeat, ut mala quæ deus nobis immittit patienter feramus, quando siue uelimus siue nolimus ferenda sunt. Aut si suadeat auaro, ut diuitias
o 3 suas

suas egenis impartiat, quas uelit nolit breui sit uniuersas relicturus. Aut si sacerdoti suadeat, ut libenter sit quod est, quando aliud esse non potest.

Nimirum hinc est quod prouerbio dicitur, ex necessitate *facere uirtutem*.

Possibile

Quamquam autem quod nullo modo fieri potest, non cadit in genus suorum, tamen in primis spectandum, an hoc de quo deliberatur possit fieri. Quaedam enim nonnullis uidentur *ἀδύνατα*, quæ non sunt. Exempli causa, multis uidetur impossibile iuuenem continenter uiuere, quod tamen non est impossibile, uel hoc signo, quod multi adolefcentes ac uirgines continentissime uixerunt. Impossibile est diuitem intrare in regnū dei, non simpliciter sed cum exceptione, nisi desinat fiduciam habere in diuitijs. Simpliciter impossibile est eum, qui post baptismum relapsus est in crimen, per baptismum ad innocentiam restitui. Ut autem stultè tentantur quæ fieri non possunt, ita studiosius seruantur, quæ semel amissa reuocari non possunt,

Facile

ueluti iuuentus & ætas retro acta, & amici defuncti consuetudo. Multos deterret à cultu uirtutis illud undique iactatum, eam circa difficilia uersari. Hoc quoniam in totum negari non potest, eleuandum est, si dixerimus, magnā difficultatis partē abesse, si toto pectore uelimus esse boni. Amant enim nihil difficile. Tum quod initio submolestū est, breui assuetudine primum fit leuius, mox etiam iucundum. Quoniam porrò in rebus humanis incommoda commodis permixta sunt, qui suadet excerpere commoda, atque uerbis exaggerabit: incommoda, si neque negari possunt neque dissimulari expedit, extenuanda sunt: contra, qui dissuadebit. Negantur, quum id quod uidetur esse incommodum docemus esse commodum, aut contra. Veluti si quis infamiam à malis ob bene facta profectam, neget esse infamiam, sed ueram gloriam: quemadmodum à turpibus aut ob turpia laudari, non est gloria, sed uera infamia. Item litem aduersario cedere non esse damnum, sed lucrum. Pluris enim est animi tranquillitas, quàm pecuniola. Dissimulantur quæ non sunt insignia, aut quæ non multum habent momenti ad persuadendum. Quibus autem rationibus fiat utrūque, dicetur quum ad amplificationes uentum fuerit. Nemo tamē putet his omnibus partibus quas commemorauimus, semper utendum esse, uix enim inuenias argumentum in quod incidant omnes, sed ipsa causa docebit, quæ sint adhibendæ. In diuisione uero, ut ante dictum est, aut nullæ promittendæ, aut præcipuæ tantum. Idem hic faciendum quod in locis argumentorum. Pulsandi omnes, sed eligendi, qui possint esse usui. Veluti qui suaderet matrimonium iuueni, uarias habet partes. Prima, quia maxime secundum naturam sit, ut quoniam indiuidua non possunt, species singulorum propagatione fiat immortalis quatenus licet. Deinde honestum est, quod ipse cōditor instituit, Christus honorauit. Tertia, pium est, quod approbant sacre literæ, quodque ab ecclesia inter sacramenta cōmemoratur. Quarta, utile est habere coniugem pro

*Partium
delectus*

pro ancilla, quæ domesticas curas magna ex parte in se recipiat, ac fideliter obeat. habere liberos qui ex animo parenti inferuiant. Quinta, iucundum est habere indiuiduam omnium fortunarum sociam, habere dulces liberos, in quibus quodammodo repubescat, ac sibi superstes sit homo. Sexta, iustum & æquum est, ut ciuis rempublicam bonis ciuibus augeat, cui debet ipse quod natus est. Septima, iuueni decorum est operã dare liberis, quod senibus nõ perinde decorum est. Octaua, legitimum est, quod ethnicorum etiam leges honorarunt, maximè si soboles prognata declaret uerum & castum fuisse matrimonium. Nona, laudabile etiam esse, quod à laudatissimis uiris, tum dicto tum facto comprobatum est.

A tuto quoq; potest sumi propositio, quòd iuuenis continens exponit se periculo ueritarum libidinum. Aut à necessario, quòd impossibile sit iuuenem diu continenter uiuere, aut quòd genus humanum alia ratione propagari non queat. Possit & ab utili sumi hæc propositio, quòd uxor adferat dotem, & per affinitatem plures amici fiant. Nam utilitatis nomen latè patet, multasq; propositiones suggerit, quemadmodum & iucunditas, & cæteræ partes. A facili & possibili nihil sumetur. Contrà qui monacho dissuadet matrimonium, huic non suffragabitur, quod est iuxta naturã, nisi torqueas præter naturam esse, ut mundo mortuus gignat mundo. Ab illegitimo & pugnante cum diuinis literis sumet propositiones. A decoro sumet & à laudabili: ut enim liceat monacho alicui ducere uxorem, sequitur tamen foedæ buccina famæ. Sumet ab impossibili: neq; enim iam habet fidẽ, quam promittat, quam semel addixit deo. A cæteris partibus non est opus aliquid sumere. Item qui dissuadebit iurandũ, dicet inhonestum esse quod Christus accuratè uetuit. Præterea non esse tutum, quòd quisquis homo iurat, exponit se periculo periurij, siue quòd iurandi cõsuetudo, paulatim suadet periurium, siue quòd uoluntas hominis mutabilis est, siue quòd frequenter accidit, ut quod iuraris præstare nequeas. Sed de suasorio genere satis, quod ad hunc quidem locum attinet.

Laudatorium genus Ecclesiastæ, quem hic instituimus, ferè consumitur in extollẽdis laudibus dei, aut diuorum. Nam funebres orationes non perinde sunt in usu Ecclesiastis nunc atq; olim fuerunt. Quin & doxologiæ magis hodie canuntur in templis, quàm oratione prædicantur. Frequenter tamen incidit, ut dei maiestas sit attollenda: ueluti quum deterremus à peccando, conuenit exaggerare maiestatem illam, quæ infinitis partibus excellit omnium hominum intellectum, non modo eloquentiam: quo crimen detestabilius uideatur illum peccando contemnere, aut ullam rem creatam illi præferre, cuius tanta est magnitudo, ut nihil usquam sit neq; in cœlo neq; in terra, quod cum illo possit conferri, etiamsi creaturas imagineris longè præstantiores Seraphicis spiritibus. Sic prædicatur unico simpliciq; intuitu

perspiciens omnia, præterita, præsentia & futura, ne quis tacita cogitatione uel in abdito delinquens, speret se posse latere. Prædicatur summè iustus, ne quis sibi promittat impunitatem suæ malitiæ. Prædicatur infinitæ misericordiæ, ne quis desperet ueniam commissorum si redeat ad cor: prædicatur summè uerax, ne quis diffidat illius promissis. Græci genus hoc appellarunt *ὠμδειακτῆρος*, uidelicet ab ostentatione. At Ecclesiastes non hoc tantum spectat ut dei magnitudinem intelligamus, uerum undique uenatur quod ad bene uiuendum conducibile est. Videlicet ut summè potentem reueremur, summè bonum super omnia diligamus. Hęc prima pars erit orationis laudatoriæ. Altera erit de beneficētia numinis erga genus humanum, quod tam excellenter condidit pater, cuiusq; gratia cōdidit mundum, & quicquid mundo cōtinetur, Quod collapsum tam misericorditer restituit filius, quod in hac misera uita, tot donis ac solatijs fulcit ac sustinet spiritus sanctus: Hinc oritur non modo gratiarum actio, uerum etiam imitandi studium. Ille sic dilexit inimicos, diligamus nos proximos. Ille beneficus est in omnes, studemus & nos de proximis benemereri. Ille gratis condonauit nobis omnia commissa, condonemus & nos fratribus nostris. Itidem de cæteris, ne fiam prolixior. Quin & Christianæ preces ferè habent admixtam doxologiam, quum sic ordiuntur, Deus à quo bona cuncta procedunt, Deus cui proprium est misereri & parcere. Ita clauduntur, Qui uiuis & regnas, &c. Tertia pars sumetur, quomodo summa potentia, sapientia, ac bonitas dei reluceat in omnibus rebus conditis, ut quocunq; uertamus oculos aut mentem, in omnibus celebremus opificem. Quarta erit, quàm mirabiliter deus operatus sit in sanctis hominibus, quos maximè in hoc selegit, ut in illis & per illos glorificaretur apud homines etiam impios. Hęc species generis laudatorij nunc frequentior est in templis, quàm illę superiores, nec apud ueteres fuit infrequens. Indicant hoc orationes panegyricæ Basilij, Nazianzeni, Chrysostomi, Ambrosij & Augustini. Hic nonnulli sunt usui futura, quæ rhetores literis prodiderunt. Ducuntur enim laudes à tempore præterito, ueluti quum referuntur oracula, miracula aut præfagia, quæ natiuitatem præcesserunt. Ut Isaac promissus est Saræ, cui iam defecerant muliebria. Miracula, sicut Rebecca sensit geminos colluctantes in utero, & ex oraculo discit quales essent futuri qui nascerentur. Itidem Zachariæ promissus est Ioannes Baptista. Et Elizabetha sensit foetum ad Virginis salutationem gestientem in utero. Ac Bernardi mater audiuit, Optimi catuli mater eris. Tempus præsens totam uitæ seriem, ab exortu usq; ad uitæ finem respicit. Nisi quoddam ea quæ infantibus accidunt magis uidentur esse præteriti temporis, & si quid insigne accidit, præsagium est magis quàm uirtus. In adolescentibus laudari potest indoles, quia potest & uituperari. Ad infans quens tempus pertinent, prodigia mortē consequuta, & fons salubris aquæ illic

Laudatorij
partes

Loci partium
laudatoriarū

Tempus

illic exiliens ubi martyris caput amputatum terram contigit, aut oleum medicamentis efficacis sponte resudans è monumento, aut ad martyrum monumenta profligati daemones, quæ pro diuinis testimonijs haberi debent. Obseruandum & illud, ut externa bona sic in sanctis laudemus, ut ostendamus ea uirtute & industria parata: aut si fortè obuenerint, sine fraude contigisse, & contemptim habita, & in pios usus dispensata. Quædam enim pulchrius est abiecisse, quàm parasse. Idem præceptum esto de bonis corporis, forma, bona ualeudine, sagacitate sensuum, dignitate oris, facièdia, & si quæ sunt alia huius generis. Commendant quidam ista uirtutem per se, sed speciosiora sunt, si hæc parauit aut auxit animi probitas. Nā animus placidus ac modestus, natiuam corporis formam commendat, quam dehonestat inuidia, iracundia, luxus ac temulentia: quæ res efficiunt frequenter & ualitudini, nimirum internis uitijs in externum corporis habitum demigrantibus. Itaq; non satis est Ecclesiastæ laudare iuuenilem ætatem in martyre, cui natura fauet affectus humanus, nisi eam trahat ad miraculū pudicitie, sobrietatis, mansuetudinis, prudentie, grauitatis, constantie, quæ res in florenti ætate raræ sunt, & ob id ipsum habere pulchrius ac plausibilius est. Itaq; dicemus in eo nihil fuisse iuuenile præter annos. Formam ita laudabimus, ut dicamus deum pulcherrimam mentem in pulchro domicilio collocasse. Sic diuus Hieronymus formæ decus laudat in Paula Eustochij matre, quam nec morbus nec mors extinxerat. Sic in Paulo Concordiensi laudat floridam senectutem, immortalitatis imaginem, ac resurrectionis simulachrum. Similiter in bonis externis non simpliciter laudanda est patria, sed huius quoq; qualitatem ad ueram laudem accommodabit. Ideo deus uoluit hunc nasci in ciuitate longè celeberrima nobilissimaq;, quo uelut in excelso theatro positus latius sua uirtute diluceret. Favorabile est ex bonis nasci bonos, sed pulcherrimum progenitorum uirtutes non tantum referre, uerum etiam superare. Et illud ueræ laudis est, parentum nobilitatem, nihil detraxisse sancti uiri modestie ac sobrietati, qui magis gloriabatur, quòd in Christo renatus, factus sit frater humilium, quàm quòd è claris parentibus ortus inter proceres locum sortitus sit. Nemo sibi parentes eligit. Proinde non est solida laus ex opulentis, claris, aut potentibus prognatum esse: sed gentis imagines amore pietatis cõtempnissse, id demum ueræ laudis est. Ac ne singula persequendo fiam molestior, illud in summa spectandū est: ut persuadeamus quicquid huius generis commodorum in eo fuit, non sibi habuisse, sed totum in alienam utilitatem effudisse. Simili ratione tractanda sunt quædam animi bona, quæ tamè malis cum bonis sunt communia; ut docilitas, celeritas ingenij, solertia naturalis, quæ laudatur in Athanasio, uarieta in dicendo gratia, fidelis ac tenax memoria. Jam in tractandis animi bonis, quæ cum improbis communia non sunt, duplex potest esse ordo:

Bona externa

Bona corporis

Patria

Parentes

Bona animi
duplicia

unus

unus, ut per omnes ætatis gradus referamus quid in quacq̃ gesserit, dixerit
 ue: alter, ut uirtutes quæ fuerint in eo præcipuæ prædicemus, puta pudiciã,
 tolerantiam, modestiam, liberalitatem in egentes. Nam in alijs aliæ clarius
 eluxerunt. Velut in Iob insignis est patientia, in Abraham hospitalitas, fi-
 des & obedientia. In Mose mansuetudo, sicut in Dauide. In Paulo flagran-
 tissima charitas, ac feruor mirus propagandæ Christi gloriæ, in Ioseph pu-
 dicitia, atq̃ eundem ad modum de cæteris. Porrò quod à quibusdam præ-
 cipitur, ut in laudando uitia quædam ad uicinas uirtutes deflectamus, uerbi
 causa, ut sordes interpretemur, frugalitatem, austeritatem, grauitatem, blan-
 diloquentiam, comitatem, Rursus in uituperando, uirtutes ad proxima ui-
 tia deprauemus, Nam liberalitati uicina est profusio, & splendori luxus: non
 arbitror Ecclesiastæ conuenire. Posterius tamẽ hoc nullo bono uiro dignũ
 est. Alterum fortassis excusari posset, si apud parum æquos iudices pericli-
 tetur reus, aut si quis esset feroci reconciliãdus, aut consolaturus desperatio-
 ne periclitantem. Quãquam hoc in diuis ueteres quidam facere studuerunt
 eleuantes eorum peccata, aut tropologijs crimina uertentes in uirtutes. Ve-
 luti quum extenuatur adulterium Dauid cum homicidio coniunctum, aut
 Christus à Petro ter abiuratus, hoc colore defenditur, quasi piẽ sit loquu-
 tus, tantum ambiguitate sermonis fecerit impios. Atqui scriptura ob hoc
 ipsum cõmemorat quædam enormia scelera sanctorum, ut omnibus æde-
 ret exemplum, nullis quantumuis enormibus admissis interclusam esse do-
 mini misericordiam, modò sese conuertant ad pœnitentiam. Itaq̃ reges qui
 sibi blandiũtur in adulterijs, quòd Dauid fuerit adulter, quem sequuti sunt
 errantem, sequantur & pœnitentem. Sic Petrus & Magdalena plurimos
 habent criminum imitatores, lachrymarum ac pœnitentiæ, per paucos. Ita-
 que sanctorum crimina, quæ scriptura canonica commemorat, nec sunt ex-
 aggeranda temere, nec ultra quàm æquum est extenuanda. Legimus Mag-
 dalenen quæ unxit caput domini, fuisse peccatricem in ciuitate. Hoc prædi-
 care satis est. Nec oportet eam facere publicam meretricem, Fuisse parum
 secundi rumoris, indicat Pharisæus indignans quòd Iesus se ab ea contingi
 pateretur. Habet tamen locum exaggeratio aut eleuatio commissorum in
 consolando & in obiurgando, modò ne quid ueris affingatur aut detraha-
 tur. Prioris exemplum erit. Dauid rex qui in alijs puniebat adulterium, ipse
 uiri fidelis & amici coniugem pertraxit ad adulterium, & turpi factò addi-
 dit crudelitatem. Dolo curauit occidendum maritum, non subito animi ca-
 lore sed destinato consilio: & tamen duobus uerbis Peccaui domino, me-
 ruit uenire: tu quur desperas, qui contumelijs prouocatus & præ iracundia
 parum tui compos laceffentem ac impetẽtem interfecisti. Posterioris illud,
 Petrus abnegauit, sed insperato terrore attonitus, abnegauit mortalem, cu-
 ius gloria nondum inclaruerat hominũ mentibus. Abnegauit Iudæus non-
 dum

dum hauſto ſpiritu cœleſti, & tamen quàm mox ille reſipuit, ad intuitum Ieſu, quàm fleuit amarè, ſubducens ſeſe à conſpectu domini. Quid tibi Pe- tri exemplo blandiris, qui ſponte procurris ad Turcas, Chriſtum iam orbi prædicatum, iam in cœlis regnantem, cui in baptiſmo dedisti nomen, cuius ſpiritu hauſiſti, abiuraturus? Magdalena nihil aliud quàm Iudæa, ſua ſponte uenit ad Ieſum, nec erubuit in Phariſaico ſupercilioſoq; conuiuio, pœnitentis agere perſonam: Tu qui longè grauioribus cõmiſſis onuſtus es, pertinaciter recuſas occultam Eccleſiæ medicinam: & qui non erubiſti turpia publicè committere, erubeſcis commiſſa in occulto confiteri, tam facili parato remedio? Admonebitur & hoc, ea bona ſeu commoda potius quæ bonis cum improbis ſunt communia, poſſe per occupationem commemorari, hoc pacto, Non laudaturus ſum in hoc diuo, generis inclytum decus, parentum gloriam ac dignitatem, opes, & honores iuxta mundum magnos: quur enim hæc in eo laudem, quæ ipſe propter Chriſtū uel abiecit, uel contempſit: à ueris bonis potius eſt prædicandus, quibus ille non ſibi ſed Chriſto placuit, & uniuerſæ eccleſiæ Chriſti bonus odor fuit ad plurimorum ſalutem. Cæterum quoniam animi quoq; uirtutes ambicioſius prædicatæ mouent inuidiam, admixcenda eſt modeſtiæ laus, qua factum eſt, ut ipſe ſibi quodãmodo fuerit ignotus, quumq; bonis omnibus egregiè placuerit, ſibi uni non placuerit, nihil ſibi uindicans in tantis uirtutibus, ſed omnem laudem deo tranſcribens, cuius gratuita munificentia tribuebat, ſiquid habebat uerè laudandum. Id multo magis obſeruandum eſt, ſi inciderit, ut uiuus aliquis ſit laudandus. Nam fato ſunctos tutius eſt laudare, & minus obnoxium inuidiæ. Hic igitur ita laudationē moderabimur, ut magis in illo prædicemus dona dei, quàm ipſum hominem. Adulatrices autē illæ orationes, quibus apud præpotentes utuntur legati aut oratores, uelut in epithalamijs, in gratulationibus & encomijs, à templis in forum aut in ſatraparum aut diuitum aulas relegandæ ſunt. Quanquam hodie proh dolor eò uentum eſt impudentiæ, ut & ſacerdos in ipſo ſacro, & eccleſiaſtes frequenter in concione publica, pontificibus ac principibus abiectè adulentur: idq; nulli faciunt indecentius, quàm qui tale uitæ genus profitentur, ut nulli minus cuiquam debeant aſſentari. Nuſquam oportet locum eſſe adulationi, non dicam inter Chriſtianos, ſed nec inter uiros eruditos: attamen ſi quid ineptiendum, ad eam rem theatrum aptius eſt, quàm templū, aula quàm eccleſia. Verum hæc ad mores. Illud ad artem pertinet, externa bona, quo nomine & corporis commoda complectimur, quandoquidem iuxta Stoicos, & hæc extra hominem ſunt, in utrâq; partem ualere, ſiue laudes ſiue uituperes. Vt enim foeda eſt paupertas ei qui per luxum ac deſidiam ſibi eam accerſiuit, aut qui eius impatiēs inhoneſtis rationibus rem quærit, ueluti lenocinio, calumnijs & aſſentando: ita res honeſta eſt ei, qui ſponte uel liberalitate in pauperes,

*Occupatio
in laude*

*Inuidioſa
laudatio*

*Bona externa
ſed q; ualent
ut & mala*

uel

uel alioqui pietatis amore paupertatem accersuit sibi, aut qui eam fert hilariter, quum possit si uelit ditescere. Ille dicetur turpiter esse pauper facultatibus, sed longè turpius pauper uirtutibus. Hic dicetur hoc ipso ditior ueris bonis, quòd falsa contempserit. Item turpis est opulentia, ei qui fraude & rapinis ditatus est, aut cui diuitiæ nihil aliud sunt quàm alimenta uitiorum, ac sibi tantum diues est, in coquos ac scorta prodigus, in egena Christi membra sordidus. Contrà honesta illi, cui non affectanti sponte obuenerunt, qui possidet tanquam non possideat, qui magis habet eas alijs quàm sibi, egenis diues, sibi egenus: qui sic induxit animum, ut existimet se dispensatorem esse uerius quàm dominum, & in hoc à deo datas interpretatur, ut earum sit promus condus erga membra Christi: qui per opes nec ad insolentiam, nec ad ferociam, nec ad luxum, nec ad ullas uoluptates corrumpi potuerit. Sic inhonesta est generis claritas ijs, qui maiorum gloriæ benefactis partæ suis uitjs tenebras offuderunt, & qui nihil habent nobilitatis præter imagines, & quibus familiæ lux ad nihil aliud ualet, nisi ut cum maiore infamia sint improbi. Sic & progenitorum infamia grauat improbos filios. Itaque Ioannes Baptista in Euangelio Iudæos malos è malis prognatos appellat progeniem uiperarum: & dominus per ironiam iubet, ut quoniam progenitores illorum occiderant prophetas, ipsi implerent mensuram patrum suorum, occiso prophetarum domino. Similiter exprobrari potest obscuro genere natis, quòd sibi sceleribus pepererint nobilitatem. E diuerso laudabitur bene natus, quòd sua uirtute plus decoris adiunxerit suis maioribus quàm ab illis acceperit, & quòd illorum lucem suo splendore non aliter obscurarit, quàm ad solis fulgorem absconduntur stellæ minores cum ipsa simul luna. Et quòd maiorum stemmata semper contempserit, hoc se gerens submissus, quo iuxta mundi æstimationem erat maior, ueram nobilitatem arbitratus per fidem esse filium dei, fratrem Iesu Christi, cognationem proximam habere cum omnibus sanctis. Contrà qui fuit obscura aut infima gente, patria, parentibus uel natus ignotis aut illaudatis, ob hoc ipsum laudandus erit, quòd rem ut raram ita præclaram præstiterit, ut ex impijs natus euaderet pius, propria uirtute suis maioribus præluxerit. Insigniter enim bonus sit oportet, qui nec ex gentis barbarie, nec è corruptis parentum moribus, quicquam contagi traxerit. Laudabilior est Ionathæ fides ac sinceritas, quòd ex impio patre natus, fuerit illi dissimillimus. Hoc colore Diuus Bernardus laudat Malachiam quòd apud Hibernos natus, gentem ut tum erat efferam, ingenio fuerit minime immani, nihiloque plus traxerit de gentis barbarie, quàm pisces de sale marino. Et inter philosophos hoc illustrior est Anacharsis, quòd Scythia natus esset non Atheniensis. Nec Onesimus ob conditionis humilitatem uilius fuit Paulo, quem peculiari epistola sempiternæ memoriæ commendauit. De forma superius non nihil attigimus

mus. Quæ si contigit infelix, in uituperando dicitur, quòd natura turpissimæ mentis simulachrum in ipso corpore repræsentarit. In laudâdo dicitur, quòd corporis uitiū, egregijs uirtutibus abundè pensarit, quem si quis propius introspiciat, reperiet sub contemptibili corporis inuolucro latere mentem pulcherrimam, & quæ neminem non rapiat in amorem sui. Misere deformis est, quem horret deus & angeli eius. Bene formosus est quem amat deus. Cætera lectoris ingenio relinquo, ne fiam uerbosior. Est quædam laudandi ratio per comparisonem, Græcis quàm Latinis usitatior. Sic apud Platonem Alcibiades laudat Socratem, comparâs eum Satyris Marsyæ ac Silenis. Equidem ut fateor comparisonem in encomijs posse incidere, ita mihi uidetur ineptum, si tota oratio constet comparatione. ut autem lector intelligat, quid sit per collationē laudare, dabo exemplum: ut si quis Maximilianum Cæsarem laudaturus cōponat cum uiris aliquot omnium consensu summis, puta cum Alexandro Magno, cū Iulio Cæsare, cū Traiano, cum Probo, cum Antonino, ac decerpēs quod in singulis fuit eximium, ostendat Maximilianum in omnibus fuisse parem aut etiam superiorem. Hoc genus censeo parcius utendum Ecclesiastæ, uel quia ignauum est, uel quia inuidiosa est omnis comparatio, teste prouerbio. Quo tamen nostris temporibus quidam immodicè sunt usi, non sine graui multitudinis offendiculo. Accidit ut dum ecclesiastes D. Franciscum ad omnes cœlestis hierarchiæ ordines deduceret, confessores, doctores, uirgines, martyres, prophetas, & prophetis maiorem Ioannem Baptistam, deniq; ad ipsos seraphicos spiritus, atq; ille ubiq; audiret, Ascende superius, uentum sit deniq; ad sacratissimam Virginem quæ filio assidet dextra: & hic audiuit, Ascēde superius, quum nihil superesset, nisi filius dei, non ausus est uir pius Christum è suo throno depellere, & tamen clamabat nondum esse repertum locum illo dignum. Hic quum hereret laudator, & subinde rogaret, ubi collocabimus patrem nostrū, quidam è turba morosior, Si deest, inquit, locus, colloca illum in locum meum: simulq; abiit è concione. Nec ulli laudibus inuidiosius extulerūt Franciscum, quàm qui illius erant dissimillimi moribus & uita. Contra qui se uocant Augustinenses efferebant Augustinum suum, nec à conuictijs in Franciscum temperantes: Dominicani Dominicum ac Thomam & Catarinam Senensem ultra æquum efferebant. Nimirum hic est affectus humanus, quo quæque prouincia fauet sui patroni laudibus, ut Romani fauent Petro, Græci Paulo, Parisienses Dionysio, Heluetij Gallo, Germani Henrico imperatori, Angli Georgio, atq; item de cæteris. Nam hæc exempli gratia tatum uolo dicta. Interdum rixa exit in pugnam. Non remant ad istum modum laudari sancti. Iam illud non est recētis exempli diuos confictis miraculis affectibus imperitiæ multitudinis commendare. Et hac arte quidam magis inclaruerunt. Verum hæc gloria diuis ingrata est, qui hoc

*Laudatio per
cōparationē*

*Laudatio per
conficta
miracula*

p ipsum

ipsum quod habent ueræ laudis deo transcribunt. Deforme exemplum est pharmacopolarum, qui mensa in foro posita ostentant dentes eductos, lapides è uescicis exectos, diplomata magnatum quos à mortē reuocarint, magnaq; uanitate denarrant sua præclara gesta quæstus gratia. Horum non dissimiles sunt, quos nimium diu tulit mundus, qui circumferunt reliquias ac statuas sanctorū, summa impudentia iactantes miracula quæ nunquam gesta sunt, & interdum plus quam scurrili impudentia, fœnum aut stramenta ex latrina fortassis aut horreo sumpta, offerunt simplicibus osculanda: ostendunt carbones è foco sumptos, mentientes his assum fuisse Laurentium. Ab his exemplis oportet uerum ecclesiastē quàm longissimè abesse. Plurimum enim decet interesse inter pastorem & impostorem. De sanctis rarius loquetur populo, præsertim ijs qui diuinarum literarum testimonio non sunt commendati. Christus abundè fœcundus est, ut Ecclesiastæ non possit deesse dicendi argumentum, etiam si singulis diebus quater uelit concionari. Quòd si quando tempus postulet ut de sanctis quoq; dicendum sit, maxima tamen concionis portio detur Euangelio & Epistolæ: si historia fabulosa est, ne attingat quidem: si uerisimilis & celebris est, atq; à graui quopiam autore profecta, non est necesse totam referre. Præcipua decerpit, quæ proponat, imitanda magis quàm laudanda. Velut in uita Nicolai annotatu dignum est, quòd auro suo trium uirginum pudicitix consuluit: docens & hanc esse deo gratam eleemosynam, quum uulgus hominū non putet esse eleemosynam, nisi quod monasterijs aut publicis mēdicis datur. Præterea quòd non prius redijt ad benignitatem, quàm uidisset unam elocatum filiam. Bene utentibus, addēdum est. Postremò, quòd furtim dedit, à solo deo mercedem expectans, iuxta doctrinam euangelicam, Nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua. Miracula non temere admisceat, si qua tamen insignia sunt, ab autoribus non leuibus prodita, præsertim si contineant aliquid quod nō solum miremur, sed imitemur etiam, sic commemoranda sunt, ut simul agantur gratix deo, & populus ad exemplum prouocetur. Tale est quod refert beatus Augustinus, quendam grauiter periclitantem ob fistulas in postica corporis parte enatas, orasse amicos qui officij causa aderant, ut precibus implorarent auxilium numinis, simulq; ipsum procubuisse, post preces omnē protinus morbi cruciatum abscessisse. Hoc miraculum docet quanto satius sit in malis grauioribus quàm ut ferri possint, ad dei præsidium, quàm ad magicas artes confugere, tum quātam uim habeat multorū unanimes deprecatio. Videtur olim fuisse moris, ut si quod recens miraculum accidisset, sacerdos apud populū referret. Sed quoniam episcopis prijs magis quàm eruditis aut cautis, est enim credula simplicitas, multa obtrudebantur conficta & inepta, iamq; diffusa per uniuersum orbem euangelica doctrina, non perinde opus erat miraculis, paulatim exoleuit

Historie diuorum quatenus attingende

Miracula quatenus commemoranda

uit ea consuetudo. Ne commemorem quòd miracula quædam ædunt & magi, & impij daemones, qui se transfigurant in angelos lucis. Et in his quæ à ueteribus prodita sunt, nonnulla leguntur, quæ non usquequaq; quadrant sanæ doctrinæ. Testantur hoc Dialogi beati Gregorij, & uita Martini à Sulpitio descripta, quæc; referuntur in actis beati Francisci, uita Catharine Senensis, & aliorum complurium. Non tamen desunt ecclesiæ miracula, nec refrigit uigor spiritus, si modò uigeat in nobis fides. Sed spiritus miracula, ferè sunt beneficia, qualia fuerunt Christi. Ac de genere quidem laudatorio hætenus. Restat exhortatio, quæ pars est suaserij potius quàm diuersa species: nisi quòd qui suadet, docet argumentis: qui exhortatur, stimulat affectibus. Hic præcipuas tenent, laus, expectatio publica, spes uictoriæ, spes gloriæ, metus ignominia, magnitudo præmij, & horror pœnæ, exemplorum illustrium commemoratio, & maximè domesticorum. Laus gemina est, rei, & personæ. Rei magnitudine extimulabimus, si ostenderit facinus esse summopere pium, magnificum, & hætenus à paucis aut à nullo tentatum. A persona cohortabimur, si dixerimus unius quem hortamur uirtutem esse tali parem facinori, & si quæ prius egregiè gessit, in animum reuocabimus, exigentes ut pulcherrimis cœptis, dignum imponat colophonem. Ita Paulus Galatas exhortans ad perseverantiam, Curtebatis, inquit, bene. Et, Ante quorù oculos Christus Iesus præscriptus est crucifixus. Rursum, Testimonium perhibeo uobis, quòd si potuissetis, oculos uestros eruissetis & dedissetis mihi. Turpissimum autem est, à uirtute degenerare, in qua oportet hominem semper seipsum uincere. Et fœdum est, laudem uirtute partam dissimilibus factis perdere. Egregios animos olim præstitistis in profligandis Turcis, nunc eosdem aut illis generosiores præstate aduersus hæreticos certum exitium uniuersæ reipublicæ Christianæ moliètes. Hanc tamen partem aliter tractaret Imperator exhortās milites suos, aliter Ecclesiastes. Hic enim loquetur religiosus: Sitis animo forti ac fidenti, imperator uester Christus, qui uobis tum suggestit mentem intrepidam, ut supra humanas uires auderetis, idem nunc profecto aderit, & hoc quidem præsentius, quo grauius est periculum. Maior autem est de illis expectatio, qui superioribus factis egregium aliquod sui specimen dederunt. Ut Christi præsidio uicistis in tormentis, quid aliud expectat populus Ecclesiæ, nisi ut fallacissimè contemnatis fallaces delicias. Item, uidetis quântum alacritatis addatis his qui nihil aliud sunt quàm homines, quum magnis ac multis spectatoribus facinus aliquod aggrediuntur: quanto magis oportet uos erectos animos sumere, qui iuxta Paulum, spectaculum facti estis deo & hominibus. In uos intenti sunt totius ecclesiæ oculi, uestri certaminis spectatores habetis deum cum uniuersa cœlesti militia. Fauent uestre uictoriæ, nec fauent tantum, sed uotis adiuuant quoq; dolituri si succubueritis. Nec mediocre

Exhortatoriũ
genus

Partes exhortatoriũ

Laus rei

Laus personæ

Expectatio

Spes successus

calcar habet certa uictoriae spes. Nolite dispicere uires proprias. Ex uobis ipsis nihil potestis, sed cogitate eum omnipotentem esse qui pugnat in uobis. Nec uos terreant uires aut artes Satanæ, cum hoste iam olim fracto, prostratoque uobis res. illa uox ducis uestri semper insonet auribus uestris, Confidite, quia ego uici mundum. In hoc si totam fiduciam uestram collocaueritis, uicistis & uos, mihi credite. Ad eundem modum tractabit locum,

Gloria ignominia

de gloria & ignominia. Homines ethnici nihil periculorum refugerunt, quidam etiam in certam mortem semet uolentes tradiderunt, ob inanem gloriam: uidelicet ut audirent strepitum applaudentis turbæ, aut ut in foro starent ænei, saxei uel: aut, quam illi dñs proximam gloriam ducebant, curru triumphali, miniata facie ad Capitolium ueherentur: & nos quibus propositus est applausus totius ciuitatis cœlestis, quibus in tuto est sempiternus triumphus cum imperatore nostro Christo, leuibus etiam incommodis fracti uirtutem deserimus: Illi prius habet mortem oppetere, quam apud unum populum ignominiam conflare: nos ad pietatem non extimulat ueræ ac sempiternæ ignominia metus: Horrenda ignominia est, à dei contubernio, ad Satanæ partes deficere. Vera gloria est, audire à deo, Venite benedicti. Vera ignominia est, displicuisse deo & omnibus sanctis. A nobilibus historiographis proditum est, Decium Syllanum Manlii Torquati filium parentis iudicio condemnatum, nec ad aliam poenam adactum, nisi ut à patris conspectu recederet, sibi laqueo conciuisse necem. Et nos equo animo ferimus, à supremi patris oculis submoti in æternum. Gloria poterat sub præmij nomine comprehendi, docendi tamen causa separauimus, quoniam mercedis uocabulum latius patet. Qui mundo militant, quid non ferunt, ut censum aliquem aut magistratum præfecturam uel sibi parent, temporariam ac mox auferendam. Quanto præstantiora sunt quæ noster dux promittit suis militibus: Centuplum in hoc seculo, & uitam æternam in futuro. Incomparabile bonum est, tranquillitas animi sibi bene conscii, & secunda mens, ut ait ille, quasi iuge conuiuium. Summa dignitas est, esse filium dei: summus honos est, cooptatum esse in ordinem omnium sanctorum, esse templum sancti spiritus. Summæ diuitiæ sunt, hæredem esse regni cœlestis. Vera solidaque felicitas est, contemplari uultum supremi numinis. Hæc tam multa, tam eximia bona nobis pollicetur deus, cumque his omnibus seipsum, si hostem

Premij magnitudo

honorum omnium deuicerimus. A cæteris item affectibus licebit admouere stimulos, uelut à miseratione, ab odio, ab amore, inuidia, siue æmulatione. A misericordia subdentur stimuli, si periculum, si calamitatem & innocentiam eorum ad quos tuendos hortabimur, ob oculos posuerimus; præsertim si quos nobis naturalis etiam commendat affectus, ueluti parentes, liberos, uxorem, patriam: quibus tamen potentiores decet esse spiritus affectus. Ethnici pro sibi charissimis nec ferrum timent nec ignem: uos putate

Exhortatio à misericordia

univer

uniuersos senes uobis esse patres, uniuersos æquales esse fratres, uniuersos iuuenes esse filios, hos omnes una uoce simul cum ipsa matre Ecclesia, in extremis constitutos uestrum implorare præsidium. Quæ fieri potest, ut horum opploratu non commoueantur uiscera uestra? Ab odio, si ponamus ob oculos, quantam quamcûq; miserandam animarum in ecclesia stragem ædant hæretici. Ab amore simul & odio sic, In uestra uirtute situm est, uter gloriam auferat: Deus, cui uos totos debetis: an Satanas, perpetuus & capitalis hostis. Nec uos extimulat alterius tanta benignitas, alterius tanta maleuolentia? Inuidiam quidem oportet abesse à Christianorum moribus, tametsi est quædam æmulatio laudata in bonum, quæ maximè locum habet in exemplis, præsertim insignibus, imparibus, ac celebratis: de quibus suo dicitur loco. Si res postulat, ut exhortatio leniatur, ne quid offendat, (nam quidam sic exhortantur, quasi exprobrent timiditatē aut socordiam) id incommodi uitabitur, si specie gratulationis adhortabimur, non ut extimulemus cessantes, sed ut sponte ad honesta currentibus gratulemur, agamuscûq; gratias deo, qui tam egregiam uoluntatem inspirauerit illorum animis, ut nullius egeant exhortatione. Hoc temperamento potissimum egent animi principum ac diuitem, quibus interdum ob publicam utilitatem obsequendum est, sed citra adulationem. Nec segnes aculeos habet obsecratio & obtestatio, qua non infrequenter utitur & diuus Paulus, uelut ad Romanos duodecimo, Obsecro uos fratres per misericordiam dei, ut exhibeatis corpora uestra, hostiam uiuam, sanctam, ac deo placentem, &c. Rursus Ephes. quarto, Obsecro itaq; uos ego uinctus in domino, ut dignè ambuletis in uocatione qua uocati estis, &c. Similiter ad Thessalonicenses, Rogamus & obsecramus uos fratres in domino Iesu, ut quemadmodum accepistis à nobis quomodo oporteat uos ambulare & placere deo, sic & ambuletis. Et Philemonem pro Onesimo seruo obsecrat triplici nomine, & quòd Paulus, & quòd senex, & quòd uinctus ob euangelium. Itidem ad Timotheum, Obtestor coram deo & Iesu Christo, qui iudicaturus est uiuos & mortuos, & per aduentum ipsius & regnum eius, prædica uerbum. Iterum ad eundem, Testor coram deo & Christo Iesu, & electis angelis eius, ut hæc custodias sine præiudicio. Hæc obtestatio fieri potest per epilogum, hoc pacto: Obtestamur uos per egregiam laudem antehac apud deum pariter atq; homines uestra pietate partam, per calamitatem & pericula fratrum indigna patientium, per fidem quam imperatori Christo, per charitatem quam Ecclesiæ, quæ uos in Christo genuit debetis, per æternā felicitatem quæ uos pro rebus benè gestis manet in cœlesti patria, ut in hoc pulcherrimo negocio animos uobis dignos præstetis. Mitigat & illud exhortationem quemadmodum & admonitionem, si exhortator suam personam admisceat, hoc pacto: Agedum fratres charissimi, satis hæctenus indulsumus

Ab odio & amore

Ab inuidia

Exhortatio quò mitigāda

Obsecratio

Obtestatio per epilogum

Personæ admixtio

carni, posthac è luto rerum mundanarum erigamus animos, militemus bo-
 nam ac fidelem militiam, quam Christo in baptismo professi sumus, & con-
 temptis huius uitæ falsis iuxta ac fallacibus bonis, toto pectore ad æternum
 illum triumphum feramur. Tantum de genere exhortatorio. Restat con-
 solatorium, cuius frequens usus incidit, tum priuatim, tum publicè, uelut in
 persecuotione impiorum, in bello & obsidione, in pestilentia & fame. Quo
 de genere illud in summa præcipi potest, duplicem esse consolandi rationem:
 alteram, qua simpliciter ostendimus aut omnino non dolendum, aut mode-
 ratius esse dolendum: alteram, qua fatemur esse iustissimam dolendi causam,
 eumq; affectum in nos ipsos transferimus, quem alteri conamur eximere.
 Vehemens enim dolor respuit omnem medelam, & odit dissentientem.
 Cum his igitur arte agendum est, quod solent periti medici, cum ijs qui cer-
 to dementiæ genere laborant, ut existiment se mortuos esse, eoq; nolunt ci-
 bum capere, neq; cum quoquam uiuo colloqui, aut qui sibi uidentur habe-
 re nasum prodigiosæ longitudinis, aut taurina in capite cornua. His non ali-
 ter mederi queas, quam si te quoq; fingas mortuum, & hoc fucò ad collo-
 quium admissus, cibum in conspectu laborantis capias, aut ingressus simu-
 les te mirari tam immania cornua. Fictus assensus facit fidem, & qui labo-
 rat, uicissim in recipiendo remedio assentitur. Non hæc est hypocrisis, sed
 Christiana charitas, quæ omnia fit omnibus, ut aliquos Christo lucrifaciat.
 Bona spes sanitatis est, quum uulnera patiuntur medicæ manus contactum,
 Hoc impetrato, primum lenienda sunt mala, mox ostendendum quæ mali
 specie discruciant non esse mala sed bona. Hic prudenti ecclesiastæ dispicien-
 dum est, quæ res efficiant, ut molesta æquiore feramus animo. Moderatius
 ferimus, quæ nobis sunt cum omnibus, aut cum quam plurimis communia,
 ueluti mortem quæ neminem habet eximium, siue humilem, siue regem, si-
 ue senem, siue iuuenem. Hanc igitur impotenter ferre, quid aliud est quam
 indignari hominem quòd homo sit natus, nõ angelus. Item morbum, pau-
 cissimis enim contigit non ægrotare. Præterea, quæ licet atrocia sint, tamen
 diuturna esse nõ possunt. In hac autem uita nihil potest esse diu, quum ipsa
 uita nihil sit, nisi temporis punctum. Sed illa præcipuè, quæ non solum fi-
 nem accipiunt, sed pro breui mœrore diutinam adferunt uoluptatem, Ta-
 lis est pœnitentium dolor, & martyrum in tormentis certantium, aut ani-
 mam agentium. Quin & illa minus grauitè ferre decet, quæ nobis ipsis ac-
 cersiuimus, nostra sponte, propriaq; culpa, ueluti febrim è crapula contra-
 ctam, aut è scortatione sacram scabiem. Latronis uox est in euangelio, Nos
 digna factis nostris recipimus. Quidam indignius ferunt, quod præter me-
 ritum accidit. Imò hoc moderatius conueniebat dolere, quòd in malis ma-
 gnum habet solatium recta conscientia. Quod enim innocens patitur, cedit
 in cumulū pietatis. Interdum & necessitas minuit dolorem. Ita seipsum con-
 solatus

Consolatoriū
 genus

Molestiā que
 res mitigent

solatus est David, extincto puero quem adamabat: Ille ad nos redibit nunquam, nos ad illum properabimus. In his igitur quæ nec uitari possunt, nec reuocari, frustraneo dolore discrucari, quid aliud est quàm sibi ipsi conduplicare miseriam. Iam & consueta patimur æquiore animo, quæadmodum ait Comicus, Nota mala, mala non sunt. Ad omnium molestiarum alleuiationem plurimum habet momenti, si nobis persuadeamus, sicuti res habet, nihil horum temere accidere, sed diuinitus immitti, siue ad purgandos nos, siue ad reuocandos ad uitam correctiorem, siue ad exercendam patientiam nostram, & augendam coronam nostram, ut in his omnibus oporteat gratias agere deo, tantum abest ut debeamus obmurmurare. Etenim quæ nostræ imbecillitati uidentur mala, uera sunt bona: & absurdum est amara medicorum catapotia fortiter deuorare, dei medicantis manum ferre non posse. Lenit & comparatio ægritudinem. Ita Teucer apud Flaccum, O fortes peioraq; passi. Mecum sæpe uiri uino nunc pellite curas. In tanto grauioribus malis fortem & inuictum animum præstitisti, non decet ut in hoc incommodo tui sis dissimilis. Item comparatio aliorum malorum: quemadmodum narrant de philosopho, qui immoderatus dolentem iussit in locum æditum ascendere, unde totius urbis esset prospectus, & è singulis ædibus, quod erat malorum in unum aceruum conferre, ac secum expendere, num ex eo aceruo in partes æquales diuiso uellet suam accipere portionem. Quod si nollet, moderatus ferret suam fortunam. Item illa quæ grauius honestisq; de causis patimur, uelut quæ pro tuenda fide catholica, aut reparanda rei Christianæ tranquillitate, aut pro patria, uxoribus ac liberis. Ad hæc iuxta Sapientis dictum, spes præmij minuit uim flagelli. Hic locus erit illi Paulino, non sunt condignæ passionis huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. In summa, non minimum mali leuamen est uoluntas perpetiendi mala, quemadmodum ait Comœdia, In re mala bonus animus dimidium est mali. Ab his ferè partibus sumitur consolatio, præter eas quas cum cæteris generibus habet communes. Reliquum est *ὑπομιμνήσκω*, siue quod mollius est uerbum *νουθεύω*. Conuenit enim hoc euangelicæ mansuetudini, ut Ecclesiastes admoneat uerius quàm oburgat. Quanquam interdum enormitas scelerum exigit, ut Ecclesiastes faciat, quod facere iubetur Esaias: Clama, ne cesses, quasi tuba exalta uocem tuam, & annuncia populo scelera eorum, & domui Iacob peccata eorum. Idem præcipit beatus Paulus Timotheo, ut arguat & increpet, sed euangelicæ mansuetudinis memor, uino admiscet oleum: Obsecra, inquit. Et, Cum omni mansuetudine. Rursus ad eundem, fatetur scripturam diuinitus inspiratam utilem esse ad docendum, ad arguendum, ad corrigendum, & ad cruditionem quæ est in iustitia. Nimirum indicans quem oporteat esse scopum reprehensionis ecclesiasticæ, & quo temperamento debeat esse mi-

*Admonitiuū
genus.*

2. cap. 4

1. cap. 5

tigata. Si scopum quæris, ut integer sit homo dei ad omne opus bonum aptus. Nec satis est arguere vitia, sed doctrina præmittenda, quæ persuadeat esse nepharium quod reprehenditur. Simul ostendenda ratio qua possint corrigi scelera, postremò reuocatis ab errore monstrandum quanto rectius atque etiam iucundius sit per viam uirtutis hominem deo dicatum ambulare usque ad perfectionem. Hac quidem in parte non leuiter peccatur à quibusdam, qui sanctimoniæ speciem apud imperitam multitudinem de se præbent, liberè ne dicam licenter, taxandis hominum uitijs, quicquid enormium criminum didicerunt in arcanis confessionibus, effutientes apud promiscuam multitudinem, ac tum sibi uidentur egregiè detestati vitia, si subinde furiosa uoce exclament, Quò abibitis miseri? In culum diaboli, ad triginta milia cacodæmonum in ignem æternum: haud perpendentes quasdam esse scelerum species, quas non expedit apud populum traduci, sed expedit ignorari. Quod genus sunt, prodigiosæ libidinum formæ, artes magicæ, aliæque quæ nimis accuratè reprehendisse est docuisse. Est enim curiosum ingenium hominum. Quorundam flagitiorum etiam ipsa commemoratio contagium habet. Quàm igitur ineptum est in concione quæ pueros habet & uirgines ac uiros etiam foeminasque quàm plurimas simplices & huiusmodi monstrorum imperitas, describere quomodo maritus cum uxore triginta modis committat crimen capitale, quid sit præcidere, mastrupare, irrumare, crissare, aliæque innumeræ species abominandarum immudiciarum, usque ad coitum cum brutis animantibus. Quanto satius est eorum consulere simplicitati & innocentia, qui nunquam erant suspicaturi, tam horrenda monstra inter Christianos inueniri. Est his redarguendis locus tempestiuor, uelut in secreta confessione aut semotis colloquijs. Quòd si scriptura præbet occasionem de his faciendi uerba, nihil necesse est ea sic depingere, quasi propositum sit non tam detestari quàm docere. Audiui quosdam, qui uidebantur hinc etiam laudem captare, quòd ista mysteria tam exactè nossent. Satis est in genere crimen proponere, nec id absque horrore & abominatione: exempli causa, si tractandus esset locus epistolæ ad Romanos, ubi Paulus discit quomodo deus tradiderit philosophos Græcorum in reprobum sensum, aut quamobrem subuersa sit Sodoma: satis fuerit apud populum dicere, Erat scelus abominandum, quod uix ausim nominare, quomodo præter naturam masculus habeat rem cum masculino, foemina cum foemina. Huc turpitudinis olim peruenerat Gentium impietas, à qua spero Christianam gentem esse immunem, licet alioqui libidinum sit plus satis. Similiter qui detestabitur magicam impietatem, non est opus describere, quibus modis fiat diuinatio ungui aut cribro, aut quid terant, misceant dicant uel maleficæ, quum excitant tempestates, aut quibus uerbis euocentur impij spiritus, aut defunctorum animæ. Satis erit cum abominatione dicere, sortilegia

Vitia quatenus arguenda publice

giã, incantamenta, uentri loquia, necyomanticon, pyromanticon, cæterasq; maleficiorum species, quoniam auxilio dæmonum exercentur, habere, si non expressam, certè tacitam cum illis conspirationem, ac summæ trinitatis abiurationem. Idem faciendum in leuioribus criminibus, quæ sic reprehendenda sunt, ut uitentur, non ut doceantur. Rectè arguentur qui in mercibus imponunt emptori, similiter qui farinam, qui uinum & ceruisiam uitiant: quos ostendet nõ solum fures esse, sed etiam ueneficos. Furti genus est, pro purpura uendere quæ non est purpura, aut uitrum pro gemma uendere. Veneficij genus est, uinum ita medicatum uendere, ut bibentibus morbum aut mortem conciliet. Quibus uerò modis corrumpant, non expedit docere, ne eueniat quod apud Brabantos accidit foeminæ cuidam ceruisiaræ: Ecclesiastes declamarat in eos qui sic imponerent populo, quòd ceruisiam uapescenti, quo uideretur recens, addito saponem mouerent, atq; ita spuma dissimularet uapam. Illa reuersa domũ negabat se unquam audisse concionem cõmodiorem. Nam antehac, inquit, multo mihi damno fuit, quòd euanidam ceruisiam nemini potuerim obtrudere. Alius acceperat in exomologesi, se uicino ceruisiario (nec enim figulus tantum inuidet figulo) hac arte corrupisse ceruisiam, ut scobinæ, quæ solet alueo canalibus imponi, quo per eam liquetur aqua hausta è flumine, admisceret saponem. Qua re factum est, ut uniuersa coctio cederet infelicitate. Atq; ita miser ad pauperiẽm redactus est. Hoc apud cõcionem tacuisse præstiterat. Satis erat dicere, hoc facinus multo dignius esse suspendio quàm furtum. Aduersus furem cautio est, aduersus hæc nequaquam. Expedit in mulieribus detestari fucum, sed quot quibusq; modis rugarum sulcos complanent, quibus inducãt candorem ac ruborem in genis, quibus addant lucem, quibus tingant capillos, quo puluere pingant oculos, non expedit docere populum. Iam sunt qui friuola ac ridenda magis quàm insectanda, magnis tragœdijs exaggerant, prætermittis istis, quæ uerè horrenda sunt crimina. Me iuuenes omnia suggesta perstrepebant clamoribus in latas crepidas, in longa rostra calcis addita, in flammea muliercularum candidata ac durata liquamine, ex alumine, ni fallor, & similagine temperato, aut in suffusata fuligine. Audiui pastorem quendam sub Paschæ diem minitantem populo, se non præbiturum corpus domini gestantibus latas crepidas, ni abiicerent. Alius clamabat in plumas, alius in magnas rugas, quibus inepti uestiarij ceperant onerare miseris foeminarum lumbos. Quidam excogitarat acris salsumq; dictũ, comparabat eas fistulis organorum musicorum, addens, istas fistulas inflabit diabolus. Nec deerant qui uociferarentur in caudas, quas uulgares foeminæ magnatum exemplo prouocata, ceperant à tergo trahere, clamantes illis inequitare cacodæmones. Interdum admonendus est populus, ut uestitus sit Christianis dignus, nec specie, nec pretio notabilis. Sicut beatus Petrus hortatur

hortatur matronas, ut uerum cultum existiment, animum modestia, pudicitia, cæterisque uirtutibus ornatum, potius quàm capillos arte complexos, aut aurum gemmas ue, aut alioqui uestes preciosas. Rectum est eas admonere ut in publico tegant ea, quæ possint eorum oculos sollicitare, quibus placere uelle flagitium est. Satis est, si uiris suis domi pulchræ sint. Porrò quum multus luxus sit in uestibus, multaque etiam inepta, tamen quidam pueros ac puellas eodem cultu ornant, quo utuntur ipsi. Puellas onerant caliendis ac uittis, duplici interula, quarum exterior habet caudam fibula ad cingulum à tergo reuolutam. Addunt caligas & calceos suppactos. At quid inutilius ad ualetudinē quàm tenera corpuscula ad istum onerare modum, ne possint succrescere? Sic & puerorum capita onerant pileo duplici, latis marginibus, quod uirili quoque capiti possit esse molestum, bis peccantes, & quòd offiunt ualetudini infantium, & quòd ante tempus docent eos luxuriam & superbiam. Hæc & huiusmodi multa sunt quidem admonenda, sed amanter ac placidè. Ac sæpenumero plus efficit sobria moderatæque admonitio, quàm furiosa uociferatio. Illud potius admonendum quòd in quibusdam Germaniæ ciuitatibus mulieres incedunt erectæ ac propemodum resupinata, sinuntque sibi à uiris aperiri caput, flecti genua, ipsæ nihilo plus honoris exhibent, quàm si infimæ famulæ loquerentur. Quid hoc exemplo deformius? Multo aliud suadet scriptura, atque etiam ipsa natura, quæ uiris addidit autoritatem, foeminis uerecundiam ac modestiam. Verum in hunc campum altius ingressus sum quàm destinaram.

*Obiurgatio
adulans*

Sunt qui reprehendendo adulantur præsertim mulierculis delicatis, quæ tacita cum uoluptate audiunt prælongas caudas, quas à tergo sustinet aliquis bene natus, alioqui nephas esset tam splendidum occupare munus. Item latas manicas ad terram usque porrectas, nec in aliud utiles, quàm ut onerent brachia, lautas mensas, elegans famulitium, pedisequas fuce pictas, cœnas in multam noctem productas, somnos in multum diem, multum temporis & operæ consumptum in comendo. Tandem progreditur magna stipate caterua, tum oculos lubricos, fractum incessum, & pedum lusum, aliasque id genus nœnias depingunt non sine specie nequitia. His admiscunt dicteria quædam festiua, quæ risum moueant citius quàm poenitentiam, quæque reuersæ domum heroinæ comemorent in conuiujs ut rideatur. Nam hoc genus hominum quemadmodum gaudet depingi in tabula, ita amat & lingua depingi. Rursus alij sic reprehendunt uitia, quasi inuideant: ueluti quum depingunt quàm molliter ac suauiter uiuant diuites. Rursus alij quasi homines oderint, non uitia. Verum oportet Christianam admonitionem procul abesse à supercilio Pharisæico. Id fiet, si in reprehendendo dicamus nos dolere uerius quàm irasci, si quædam mitigemus: quemadmodum Petrus Iudæorum, qui dominum crucifixerant, impietatem eleuat, dicens eos per ignoran-

ignorantiam peccasse, & culpæ partem in ipsa reijcit tempora: Conuertimini, inquit, à generatione ista praua: sicut & Paulus apud Areopagitas, de mentiam idola pro dijs colentium, reijcit in tempora ignorantiae hætenus à deo dissimulata. Sic quædam admissa sunt eleuanda, nunc ætatis, nunc sexus obtentu, nunc magnitudine tentationis. Minus autem sæuiet in reprehendendis alienis, qui secum reputarit, se si non ipsidem, certè paribus aut fortasse grauioribus uitjs obnoxium esse: aut si non est, hominem esse, & fortasse grauiora commissurum, si similis incideret tentatio. Denique si res poscet indignationem, talis sit qualis est patris in filium, non qualis hostis in hostem. Sentiat qui obiurgatur, iram non ex odio, sed ex amore nasci, nec quæri uindictam, sed correctionem. Sic deijciatur increpatione qui peccauit, ut mox erigatur. Hoc enim est quod Apostolus uocat *ἐπιτιμωσις*. Hac moderatione Petrus obiurgauit Simonem. Docet perniciosam esse pecuniam, quæ datur pro donis spiritus. Quoniam, inquit, donum dei existimasti pecunia parari. Dein increpat, Non est tibi pars neq; fors in sermone isto, sed mox erigit: Pœnitentiã itaq; age. Vix quisquam æquo animo fert obiurgari ab eo, cuius uita palàm contaminata est aut infamis: sed intolerabilius est ab eo reprehèdi, qui sibi ignoscit in his quæ castigat in alijs. Hanc inuidiam mitigabit Ecclesiastes, si suam personam admisceat, quemadmodum admonuimus in exhortatione, hoc pacto, Homines sumus omnes, nemo non aliquando labitur, licet alios alia uitia magis infestent. Ipse peccator, peccatores admoneo. Simul errauimus, simul emendemur, ut quorũ nunc communis est dolor, ipsi reconciliatis sit communis omnium gratulatio. Minus offendit obiurgatio à senibus, aut publica autoritate præditi profecta, qui quod faciunt, ipso officio quod gerũt, coacti facere uidentur. Principum aut magistratuum aut episcoporum scelera apud populũ acrius infectari seditiosum est. Sæpe minore malo tolerãtur horum uitia. Vtilius est his imaginem boni principis ob oculos ponere, & admonere ut se quisque ad hoc speculum intueatur. Quòd si uidebitur utilis reprehensio, sit generalis: quod oportet esse perpetuum, quoad fieri potest, ut nec certa persona, nec certus ordo uideatur impetitus. Hæc mihi uisum est de genere obiurgatorio admonere, quod ad Ecclesiastæ munus pertinet. Nunc ad id quod intermisimus, redeamus. De statibus siue constitutionibus, quas Græci *σώσεις* uocant, prolixa simul & perplexa est tum apud Græcos tum apud Latinos scriptores disputatio: nunc breuiter ea tantum attingemus, quæ uidentur usui futura concionatori nostro. Status est caput generale causæ siue quæstionis, ad quod qui dicit, omnia confert, & quod auditor præcipuè spectat: uelut in causis forensibus præcipuè spectatur, an sit factum quod obiicitur, quale sit, & quid sit. Primus status dicitur coniecturalis, siue inficialis: secundus qualitatis, siue iurisdicialis: tertius finis, siue definitiuus

nitius. In primo, uerum quæritur coniecturis: in secundo, quoniam de facto conuenit, quæritur an iure factum: in tertio, quoniam de utroque conuenit, definitione quæritur nomen facti. Quanquam interdum mutato nomine, crimen quoque tollitur. Veluti si Milo cædis reus negasset à se Clodium occisum, fuisset status coniecturalis: nunc quoniam id fatetur, superest alia coniectura uter utri fecerit insidias, quæ includit statum qualitatis. Nam in confesso est, per insidias ad orientem iure occidi. Sic Orestes non inficiatur matrem à se occisam, sed nititur statu qualitatis affirmans iure occisam. Item si reus cõfiteatur se sustulisse pecuniam prophanam è loco sacro, furti crimen agnoscat, sacrilegij non agnoscat, dicēs tum demum sacrilegium esse quum res sacra tollitur de loco sacro. Aut si qui rem habuit cum uxore aliena in lupanari stuprum fateatur, adulterium neget. Aut si quærat utrum quæ amatorum odij ue potionem dedit, teneatur ueneficij, an iniuriæ tantum nomine. Hæc è rhetorum literis delibasse satis est, ad declarandum quid sit status. Roget aliquis quid hæc ad præconem euangelicū? Primum ad hoc ualent, ut circumspecto argumento de quo dicturus est, ad caput uelut ad scopum omnia conferat, nec superuacaneis ambagibus à re digrediat, aut deliranti similis oratione uagetur, uel aliena uel etiam pugnantia loquens. Et quam statuum præcipuus usus est in causis forensibus, quisquis tamen loquitur populo, suadendi, exhortandi, consolandi ue gratia, certum aliquid sibi proponit quod uelit efficere. Id utique status loco est. Deinde & hæc frequenter incidunt in argumentis concionatorijs, frequentius in priuatis alloquijs aut consultationibus. Veluti si quærat ubi terrarum sit paradysus, in quo Deus collocat Adam. Et ubi locorum sit purgatorium, in centro terræ, an alibi? Item quo animo Iudas tam exigua pecunia uendiderit dominum, num hac spe, ut crederet illum elapsurum è manibus eorum, quemadmodum aliàs fecerat aliquoties: nam probabile non est, hoc illum egisse, ut occideretur: alioqui nec reddidisset denarios, nec seipsum laqueo præfocasset: status est coniecturalis. Quemadmodum si quærat, quo consilio Satanas toties tentarit dominum. Item si concionator hortaturus populū ad placandam iram dei, dicat pestem aut aliam calamitatem ob impiam hominum uitam ab irato deo immissam. Similiter quo tempore & quibus signis intellectum fuerit, deum uoluisse Iudæorum cæremonias prorsus abolitas esse, sic ut crimen iam esset, eas seruare. Præterea quo consilio filia Loth, patrem ad incestum sollicitarint. Item an defunctorum animæ uerè appareant, an totum hoc fiat imposturis dæmonum. Ad hæc, quum causa legis inquiratur, puta, quur in lege Deus uetuerit arari in boue & asino, aut uti ueste ex lana linoque commixta. Hanc Augustinus appellat ætiologiam. Qualitatis status nusquam non incidit, quum dubitatur an phas sit clericis aut monachis gerere bellum. An permissum sit Christianis repudium, quemadmodum.

Coniecturæ

Qualitatis

dum Iudæis. An liceat sponsam legitimè ductam, licet nondum cognitam, inuitam relinquere propter monasticæ uitæ professionem? An æquum sit, ut illa maneat in nupta, donec sponsus fuerit professus, etiam si mutato monasterio aut religione in annos aliquot differat professionem? Iam innumeri casus sunt, in quibus definitione quæritur, usura commissæ sit nec ne. Item an qui in diplomate pontificio correxerit literam perperam à notario scriptam, commiserit crimen falsi. Et an qui principi, populi libertatem tyrannide opprimenti obstiterunt, admiserint crimen læsæ maiestatis. Præterea quum scriptura cum scriptura uidetur collidi, status est à contrarijs legibus, ueluti quum Mosi tabulæ dicunt, Honora parentes. Et Christus dicit, Qui non odit patrem & matrem non est me dignus. Quum ambiguitas aut obscuritas est in scripto, status est à scripto & sententia, ueluti quum quæritur quo sensu Paulus dixerit, Cupio anathema fieri pro fratribus meis secundū carnem. Et quo sensu Franciscus interdixerit fratribus suis, ne reciperent pecuniam, neq; per se neq; per alios. Sunt complura loca in scripturis canonicis, quæ uel ex ambiguitate uerbi, uel ex compositione uerborum, uel ex uaria lectione pariunt ambiguitatem. Cæterum quomodo dissoluenda sit scripturarum contrarietas aut explicanda ambiguitas, suo dicitur loco. Deniq; quum in quæstionem uenit, utrum magis expediat, autoritate publica sacerdotibus concedere matrimonium, an concubinas reliquasq; immundities perpeti. Et utrum sit leuius malum sacerdotē qui non continet concubinam alere, an contra pontificū leges uxorem ducere. Et utrum utilius sit religioni Christianæ cum Turcis pacem licet iniquam habere, an iusto bello confligere. Nec ulla res uetat in eodem argumento, si plures habeat partes, uarios incidere status. Velut in argumento quod ante retuli, quum proponemus esse præter naturam non alere proprio lacte matrem quod peperit, status est qualitatis. Rursum quum proponemus, non esse matrem, quæ tantum gignit & abiicit, status est definitiuus. Quum proponemus improbæ nutricis ingenium per lac transire ad infantem, status erit coniecturalis. Nam dubitari potest an hoc uerum sit, & à dissentiente potest negari.

His igitur breuiter delibatis ueniendum est ad inuentionem partium siue propositionum, de qua supra dicere cœperamus. Hanc Fabius putat omnium esse difficillimam, & reuera non minima difficultatis pars in hoc sita est, nisi quòd maiore periculo dicit patronus apud iudicem, quàm Ecclesiastes apud populum. Adde quòd non est semper necesse, ut quemadmodum antea dictum est, concionator exprimat quot quibusq; partibus sit utendum. Rarum est autem concionatorem in genere iudiciali uari, sed tamen ab hac specie non multum abest, quum è suggesto, differit aduersus Iudæos, hæreticos, aut schismaticos, aut etiam paganos. Hic interdum aduersarij ministrant defensuro propositiones. Veluti si quis ita proponat:

q quum

Definitio

Contrariæ
legesAmbiguum
& obscurumComparatio
nis statusPropositionū
inuentio

*Diuisio propo-
sitionum*

quum alia multa, tum tria præcipuè nobis intendunt Christiani nominis hostes, infanticidium, maleficium, & rebellionem aduersus principes ac magistratus. In his tribus erunt tres status: quum dicit, nihil alienius à Christianorum moribus quàm infanticidiū, status erit inficialis. Rursum quum ad secundam obiectionem respondebit, non est rebellio, sed pietas, non obtemperare principibus impia iubentibus, status erit qualitatis aut finis. Ad tertiam si dixerit, non est maleficium, sed sacramentum, quum uerbis per Christi fidem efficacibus consecramus aquam, panem & uinum, ac peccata remittimus, dæmones profligamus, Maleficia, dæmonum auxilio fiunt: status erit definitiuus. Aut si quis aliquorum calumnijs responsurus, ita partiatur. Tribus potissimum nominibus nos insimulant aduersarij. Primum quòd fidei parum, operibus plus æquo tribuamus. Deinde quòd peccati originalis uim nimium attenuemus. Postremò quòd Pontificum constitutiones æquemus præceptis dei. Hic partes non excogitantur, sed ab aduersarijs subministrantur. Qualis est illa partitio Marci Tullij pro Murena, citra exceptionem laudata. Intellego iudices treis totius accusationis partes fuisse, & earum unam in reprehensione uitæ, alteram in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus esse uersatam. Nihil hac partitione lucidius, neq; quicquam est superfluum, quum uniuersam causam complectatur. Quòd si confusa sit aduersariorum criminatio, qui defendit ingenij laudem merebitur, si criminum aceruum, in certos ordines digerat partibus ita distributis, ut nihil omittatur quod ad rem pertinet, neque quicquam redundet. Redundat autem, quod separatim ponitur, quum in aliqua partium sit comprehensum, nisi causam reddat, quæ cohærentia separarit. Cæterum ubi aduersarius orationem suam digessit in partes, non semper cōuenit eas eodem ordine repetere, præsertim in partitione quæ per fictionem gradibus peruenit ad summum. Quod genus, si qui tyranni filium occidit, cuius pater doloris impatiens seipsum interemit, ita diuidat. Si tam egregium facinus uoluisset tantum & animo concepissem, nonne præmio dignus uiderer? Si tantum aggressus fuisset, & hoc animo tyranni arcem ascendissem, etiam si defuisset successus, an putaretis negandum esse præmium? Si uel unum satellitem interemissem, an non uiderer præmio dignus, Si filium tantum occidissem, patre tyranno crudeliorem & tyrannidis paratum hæredem, an negaretis præmium? Nunc præter hæc omnia ipsum etiam tyrānum occidi crudelius, q̄ si mea manu trucidassem. Sed fingite hunc exitum non fuisse consequutum, an non sustulit tyrannidem, quæ tyrannum omni satellitio nudauit, ut iam nihil possit aduersus reipublicæ libertatem. Si pepulissem tyrānum in exilium, an negaretur tyrannicidæ debitum præmium. Exul ciuitati bellum mouere poterat, nūc senem filio in quo tota spes erat, omniq; satellitio nudatum uobis inermem tradi

di

di, ut impune posset à quouis occidi. Si non præuidissem quod euenit, an
 ideo uiderer indignus præmio, quòd uirtuti meæ fauit fortuna? Nunc præ-
 uidi, studioq; pepercit tyranno, ut morte filij discruciatu periret crudelius.
 Hic partium ordo non conueniret contradicenti, ac ne partibus quidem is-
 dem utendum esset. Sed de hoc genere partitionis mox dicemus. In alijs
 commodissimum est eodem ordine respòdere, quo proposuit aduersarius,
 nisi si qua causa peculiaris diuersum suadeat. Æschines laudauit Philippū
 Macedonum regem, triplici nomine, quòd esset formoso corpore, quòd
 eloquens, quòd ferret multum uini. Has partes sic elusit Demosthenes, ut
 diceret primam laudem esse sceminarum non regis, alteram esse sophista-
 rum, tertiam spongiarum, in quibus pro optima habetur, quæ est bibacissi-
 ma. In argumentis igitur in quibus non aliunde suppeditatur partitio, aut
 non expedit isdem uti partibus, & tamen materiæ uel difficultas uel uarie-
 tas requirit diuisionem, quomodo ea sit reperienda nunc tractandum est.
 Qua de re illud in summa præcipi potest, propositiones optimè reperiri ex
 totius causæ partibus ac circumstantijs diligenter circumspectis. Ex omnibus
 autem consideratis non magni negocij fuerit perspicere quæ sint in his præ-
 cipua, quibus uniuersum nitatur argumentum. Quibus animaduersis, su-
 perest dispicere, qui sit ordo partium commodissimus. Est autem commo-
 dissimus, quando prior pars quasi gradum præbet sequenti, atq; ut ita lo-
 quar, subseruit, uidelicet præparans auditorum animos ad facilius creden-
 dum ea quæ sequuntur. Verbi gratia, si dicturus aduersus hæreticos, hunc
 in modum partiatur. Primo loco uitæ scenam aperiam, quàm sint fucatis
 & impijs moribus: secundo, refellam dogmata erronea: tertio, schismatica:
 quarto, hæretica. In his, extrema pars summum argumenti caput est, cui cæ-
 teræ partes ordine subseruiūt. Error enim intellectus facilius creditur in his
 quorum uita est impura. Et qui in multis turpiter hallucinantur, in his faci-
 lius creditur schismatis improbitas, & schisma ferè aut cum hæresi coniun-
 ctum est, aut gignit hæresim. Sic in homine præferoci, qui multos pulsauit,
 facilius creditur homicidium, in luxurioso adulterium, quòd illa scelera ad
 hæc quasi gradus quidam sunt. Hoc consilio diuus Hieronymus irridet in-
 eptam & prodigiosam phrasim Iouiniani, quo uerisimilius sit illum in do-
 gmatibus ad eundem modum delirare. Nec parum obfuerit in dogmati-
 bus Vigilantio, si prima pars diuisionis, exponat quæstum cauponarium
 in sacerdote, tum hominis impudentiam qui in terræmotu territus, ab uxore
 nudus in templum profilierit, nonnulla etiãnum libidinis uestigia secum
 deferens. Aut Manichæis, si primo loco abominanda uitæ illorum myste-
 ria detegantur, sicut & Marcionitis, quod illis fecit diuus Augustinus, his
 Irenæus, licet extra partitionem uterq;. Contrà, si quis laudare statuisset ui-
 tam monasticam, ipsa propemodum argumèti natura præbet diuisionem,
 q. 2. quòd

*Propositiones
unde im-
nienda*

*Ordo pro-
positionum*

*Propositio tri
fariam acci
pitur*

quod illius instituti summa in tribus præcipuè consistit, in continentia, pau-
pertate, & obediètia. In quibus exaggerâdis tota consumetur oratio. Quod
si hæc partitio nõ uidebitur complecti omnia illius uitæ commoda, ex par-
tibus generis suaforij de quibus dictum est, reperietur alia. Non aliud uitæ
genus esse magis secundum euangelicam pietatem, neq; tutius neq; iucun-
dus. Nihil est in eius instituti commodis, quod his tribus partibus nõ com-
prehendatur. Nam præter tria uota, multa alia continentur in prima pro-
positione. Tuti tractatio durè reducetur ad obedientiam, præsertim quum
hæc homini promittatur non deo. Iucundi nusquam poterit referri. Et ta-
men si possent hæc ad illa tria aliquo pacto referri, quoniam tutum multas
habet partes, multas item iucundum, commodius est separari, ne turba pro-
positionum particularium adferat confusionem. Particulares appello, quæ
propriæ sunt singularum argumētationum. Admonendus est enim lector
uocem hanc apud eos qui de dicendi facultate conscripserunt trifariam acci-
pi. Nam propositio dicitur interdum, quæ statim in initio totius argumenti
summam complectitur, ac tituli uicem habet, ut quum Ouidius sic orditur:
Si quis in hoc artem populo non nouit amandi, Me legat, & lecto carmine
doctus amet. Hanc quidam uocant expositionem. Ecclesiastes item: Beata
Agnētis purissimam uitam ac fortissimā mortem, ad uos adfero. Hæc uni-
ca potest esse. Interdum declarat partes præcipuas, & quasi columnas argu-
menti, quæ promittuntur in diuisione, in qua si ponatur unica, iam non est
diuissio. Nonnunquam propositio dicitur cuiuslibet argumentationis ini-
tium, quæ post argumentationem repetita dicitur conclusio siue collectio.
Quisquis enim aggreditur argumentationem, ostendit quid destinarit pro-
bare, probatione peracta repetit & infigit animis auditorum quod proba-
uit. Eadem si proponatur ut dubia, quæstio uocatur. Exemplum erit, Opti-
mum est primam statim ætatem salubribus imbui præceptis. Hæc est pro-
positio, Sequitur probatio. Propterea quod ea tenacissimè hærent, quæ ru-
dibus puerorum animis sunt impressa. Quemadmodū olla fictilis diu ser-
uat odorem, quo primum fuit imbuta. Adde quod non solum tenacius hæ-
rent honesta, uerum etiam facilius imbibuntur animis uacuis, nec adhuc præ-
uis opinionibus uitrijs ue occupatis, quemadmodum tabulæ uacue facilius
quod uolumus inscribimus. Alioqui plus est negocij in dedocendo quàm
in docendo. Hic repetitur propositio prolata iam conclusio. Itaque sapiunt
qui pueros suos ab ipsa statim infantia curant liberalibus disciplinis ac re-
ctè uiuendi præceptis crudiendos. Ergo qui singulas argumenti propositio-
nes, quæ uidentur in argumentando, diligenter perspectas habuerit, atque
eas etiam quas aduersarius aut tacita auditorum cogitatio uideatur obie-
ctura, facilius ex his seliget generales, quæ causam uniuersam contineant,
Ad hoc adiuuabit statuum cognitio, & quæ his cognata sunt, intentionis,
depulsionis

depulsionis, rationis, firmamenti, continentis & iudicationis. Quæ res facillimè elucet in exemplo quo utuntur omnes, licet de uerbis pariter ac rebus mira dissensio est. Oresten paricidij reum ago, quia occidit matrem, intentio est. Depulsio, occidit sed iure. Cui protinus additur ratio, illa enim occiderat Agamemnonem Orestis patrem, suum maritum, nec hoc contenta, pro occiso induxit adulterum. Huic actor opponit firmamētum. Non ideo tamen oportuit matrem à filio indemnata occidi. Poterat enim pœnas dare legibus. Firmamento reus opponit continens. Illa hoc animo erat in liberos, & in totam familiam, ut nō decuerit eam ab ullo magis occidi quàm à liberis. Nec id citra autoritatē fecit Orestes, sed admonitus oraculo Apollinis. Ex his commissis nascitur iudicatio. Quum Clytemnestra occiderit Agamemnonem, & induxerit adulterum, ac tali animo fuerit in suos, tum quum Apollo id admonuerit, an Orestes iure occidit matrem. Hæc rhetorum præceptio nihil aliud agit, nisi ut dicturus uigilanter circumspectat quid pro se faciat, quid pro aduersario aut dissentiente. Et iudicatio nihil aliud est quàm extremus causæ status, quo reperto nihil superest nisi ut iudex pronunciet. Quod autem in foro facit aduersarius, id in concione facit tacita dissentientis cogitatio. Veluti si quis susceperit laudandam uirginitatem, animo præcipere debet, quid dissentienti aut ambigenti sit uenturum in mentem. Puta, Virginitas præter naturam est. Virginitas non adiuuat rempublicam. Virginitas multis incontinentiæ periculis exposita est, ut tutius sit habere maritum. Similiter quum prædicabit ieiunij laudes, reputare debet multos apud se dicturos, ieiunij exhausti cerebrum, debilitari uigorem mentis, reddi homines morosos & iracundos, attenuari uires corporis, esu piscium gigni morbos innumeros, deniq; ad hoc ipsum esse inutile, cui uiuando adhibetur. Adhibetur enim ut animus expeditior sit & alacrior ad exercitamenta spiritualia. At ieiuniū unica refectione magis aggrauat mentem quàm si tantundē duabus refectionibus sumeretur. Aduersus has propositiones aliæ sunt inueniendæ. Ad partitionis inuentionem conducet & partium cognitio quas in genere suasorio, laudatorio, exhortatorio & consolatorio monstrauiamus. Conducet & locorum cognitio, de quibus mox dicemus, quemadmodum & uocum prædicabilium & prædicamentorum, quòd per hæc sub oculos uenit quicquid ad cuiusq; rei naturam & qualitatem attinet. Conducet & circumstantiæ rerum ac personarum, deniq; quicquid ad argumentationē utile est, idem aliqua ratione ad partitionem conducibile est. Cum primis autem conducet multarum artium peritia, Iuris, Philosophiæ, ac Theologiæ. Veluti dicturus aduersus usuras ita partiatur. Primo loco dicam quid sit usura: secundo, qui contractus sapiant usuram: tertio deplorabo inter Christianos frequentem esse usuram, quam ethnicorum quoq; leges prohibent: quarto, detegam fraudulentas negotiationes,

q ; omnibus

omnibus usuris deteriores. Has propositiones facilius reperiet ac tractabit melius, qui Iuris utriusque, qui philosophiæ ac theologiæ fuerit peritus, Nam Aristoteles quoque scripsit, præter naturam esse, ut pecunia pariat pecuniam. Et veterum leges certa moderatione probarunt usuras, ultra ueterunt. Iudæis permissum erat alienigenis ad usuram dare mutuam, suis popularibus nequaquam. At Christianæ leges in totum damnant usuras. Ad hæc externis pariter ac sacris legibus definitur, qui contractus sint legitimi, qui non. Illicitorum autem contractuum cum usuris comparatio rectè fieri non potest, sine Iuris ac theologiæ cognitione. Similiter de matrimonio uerba facturus apud populum, si ita diuidat: Primo loco dicam, quibus modis matrimonium legitime contrahatur: secundo, in quibus casibus non rite contractum dirimi oporteat, in quibus non: tertio, quas ob causas dirimi possit, etiam legitime contractum: quarto, quibus rebus sit opus, ut maritus cum uxore castè, tranquillè, ac iucundè possit ætatem agere, uix hæc differere poterit absque disciplinarum quas dixi, cognitione. Tantum ferè de inueniendis propositionibus præcipi potest, cætera sunt ingenij & exercitiorum nis. Illud superioribus adiiciendum, esse propositiones primarias & secundarias, quarum altera principalis est, altera per fictionem assumitur, ac uelut præiudicij loco extra causam adiuuat alteram. Sic Cicero defendit Milonem, ut principalis propositio sit: iure occidit, quia per insidias ad orientem interfecit. Subsidiaria sit, etiam si quocumque modo occidisset pestilentissimum ciuem, honorè merebatur uirtus non pœnam. Huic propositioni quoniam non erat tutum inniti, reditur ad alteram, Non occidit per insidias, sed insidiantem. Nec tamen altera prorsus est ociosa. Iudex enim æquior sit principali defensionem, si uiderit illam quoque posse aliqua ratione obtineri. Huius generis est, quum fictione per gradum aut plures gradus ad caput causæ peruenitur: ut si ecclesiastes populum rebellionem aduersus principem mouentem, hortetur ad obedientiam, ita proponat. Et si princeps improbus atque adeo ethnicus contigisset, tamè scriptura damnat rebellionem. Hic gradus est. nunc quum habeamus principem Christianum, atque etiam pium & clementem, cogitate ipsi quàm indignum sit Christianis illi non obedire. Contra, aduersus principes tyrannos ita poterit uti propositione: Si ethnici imperium teneretis, dictat hoc nature lex, præcipiunt ethnicorum edicta, ut principes non ad suam libidinem, sed reipublicæ commodum gerant imperiū, alioqui tyrannos fore non principes, & tyrannicidæ gentium leges pollicentur præmium. Nunc quum Christiani imperetis Christianis, quos communis dominus, communis religio, uobis pro seruis fecit conseruos, communis hæreditas fratres reddidit, quanto magis oportet abesse ab omni specie tyrannidis. Item contra filios inobedientes: Si uobis contingissent parentes idololatæ & impij, tamen offenderetis deum, nisi illis dicto essetis

*Propositiones
primarie &
secundarie*

*Propositiones
per fictionem*

effertis audientes ob hoc ipsum quod genuerunt & educarunt. Nunc quan-
 to magis obtemperandum est Christianis, qui uos non genuerunt tantum,
 uerum etiam ad pietatem instituerunt, ut merito bis genuisse uideri possint.
 Hic unicus tantum gradus est, poterunt autem esse plures, Vt si ueniat in con-
 sultationem, an Iulius pontifex debeat mouere bellum aduersus Venetos,
 ob ditiunculas aliquot ab illis occupatas, hos gradus habere poterit diuisio.
 Primum magnis autoribus, nec leuibus argumentis docere possem, sacerdo-
 tibus Christianis nulla de causa fas esse bellum gerere, quorum professio est
 debellare uicia, & armis spiritualibus pugnare cum aërijs spiritibus. Sit hic
 primus gradus. Quē excipit secundus: ut demus esse fas arma mouere, non
 licet ob prophanas ditiones, quas nec habere conuenit uiris ecclesiastica di-
 gnitate præditis, utpote sublimiorem sortitis prouinciam, nec est ex usu
 Christianæ religionis. Hunc excipit tertius: ut demus conuenire alijs sacer-
 dotibus, non conuenit pontifici Romano, qui quo uicinior est Christo, cu-
 ius uices gerit, hoc oportet esse puriorem ab ijs rebus quas Christus & con-
 temptit & contēendas docuit. Huic subseruit quartus gradus, Vt alijs pon-
 tificibus conueniat, non conuenit Iulio, iam seni ac morti uicino, natura cle-
 menti & hæctenus pacifico. Hinc ad quintum profiliet, Verum hæc non ur-
 geo in præsentia, demus conuenire, non decet summi sacerdotis clementiã,
 cuius arma sunt preces & lachrymæ, ob mundanam ditiunculam orbem
 Christianum tumultu, cæde, ac sanguine miscere. Poterat enim negotium
 non graue per arbitros transigi. Hinc trāsibit ad sextum gradum, Vt liceat
 ut deceat, minime tutum est: periculum enim est ne dum unam atque alte-
 ram ditiunculam armis uindicare conatur, non solum amittat eas quas te-
 net, uerum etiam uniuersam ecclesiam pernicioso schismate concutiat, ut ua-
 rius est cuentus belli, & malum ex malo feritur. Charior autem esse debet
 summo pastori ecclesiæ tranquillitas, quàm paucorum oppidulorum posses-
 sio. Septimus gradus erit: ut horum nihil sit, tamē haud æquū est, ob causas
 leuiculas in eam gentem cōcitare reges Christianos, quæ toties optimè me-
 rita sit nō solum de sede Romana, uerum etiam de tota republica Christia-
 na, quæ nisi sua uirtute Turcam propulsaasset, ac nunc etiam arceret, fortasse
 nec Romam suam haberet pontifex. Ab his gradibus uenietur ad principa-
 lem propositionem. Hæc dicere poteram etiam si Iulius iustā haberet cau-
 sam inuadēdi Venetos. Nunc docebo negotium esse eius generis, ut Iulius
 magis debeat agere gratias Venetis pro instauratis, auctis & locupletatis
 oppidis, quæ negligentia pontificum perierant, quàm bello laceffere. Hæc
 autem propositio multas particulares in se complectitur, quemadmodum
 & singulæ superiores: Veluti, Venetos non ui non armis occupasse aliena,
 sed in derelicta tanquam uacua uenisse. Deinde quod occupatum est, præ-
 scriptionis iure cessisse in alienum dominium. Postremò tot seculorum silen-

tium, nihil aliud esse quàm pontificum assensum, quum res neq; ui, neque clam gereretur: cum eo quòd necessitatis etiã erat, Venetos ea loca in suam recipere ditionem, quòd fines suos tueri non possent, si finitimos haberent derelictos, & à nullo gubernatos. Impudentiã insignis uideri, magnis sumptibus alienis instaurata pro suis repetere, quæ quum frigerent pro suis non habuerant. Hoc exemplum tantum docendi causa propositum esse uelim, non ut de iure sacerdotum pronunciem. Posset enim similibus agi gradibus pro Iulio. Raro tamen incidit, ut in concione propositionibus quæ ex singularibus personæ circumstantijs petuntur sit locus, nisi forsitan in Diuorum encomijs, aut in exhortando populum, ut nouo præfili, nouo ue principi obediat. Sunt enim propositiones nudæ, quæ nullis circumstantijs inuolutæ sunt, ut si quis suadeat concordiam in genere, docens quantum bonorum hinc nascatur reipublicæ, quantum malorum è discordia. Et sunt quæ ex certæ personæ circumstantijs sumuntur, ut si quis coniugium dissuadeat Socrati aut Platoni, non tantum quòd philosophi sint, sed quòd tales philosophi. Sunt mediæ, quæ nec planè simplices sunt, nec ex singularis personæ circumstantijs sumptæ, Quod genus sit, si quis dissuadeat, ne clerici se bellicis negotijs admisceant, aut ne sacerdotes inuoluantur matrimonijs. Primi generis exemplum erit, si quis dissuadeat omne bellum: secundi, si quis dissuadeat Iulio bellum in Venetos: tertij, si quis episcopis & sacerdotibus dissuadeat bellum. Primi generis & ultimi frequens usus incidet Ecclesiastæ, ut dixi: secundi, per quàm rarus. Id magis liquebit ex argumento, quod in scholis declamatorijs olim iactatum uideretur, Seneca confictum asseuerat, alijs dissentientibus. Antonius promittit uitam Ciceroni, si Philippicas quas in ipsum scripserat exureret. Prima & principalis propositio sumi poterat à coniecturis, si dissuadens assumat, Antonium hoc callidè agere, ut totum Ciceronem interimat, prius adempta nunquam intermoritura gloria, quam illi orationes illæ conciliaturæ sunt, si supersint. Hæc probabilis reddetur argumentis, quas utriusq; personæ singulares circumstantiæ suggerent. An homo leuissimus, temulentus & natura crudelis hic seruabit fidem, qui nec Octauiae, nec reipublicæ, nec ulli unquam hominum aut deorum, fidem seruauit: & parcat hosti, quem sic odit, & à quo tam atrociter sit laceffitus, qui in innoxios ac socios tam fuit truculētus: Huic subseruiet altera: ut Antonius uelit ignoscere, quod tamen uerisimile non est, non patietur Fulvia, in cuius ille potestate totus est. Tertia potest esse generalis: ut demus nihil esse periculi, tamen uitæ citius facienda iactura quàm famæ perennis. Hæc enim uerior est hominis uita, per quam fit immortalis. Corporis enim uita perbreuis est, honesta fama cum ætate magis ac magis inclarescit. Excellentius enim nunc uiuit Demosthenes toto terrarum orbe celebris, quàm quum Athenis ageret, multis ignotus nationibus. Huic subseruient tres, quarum duæ sumuntur à propria

*Propositiones
simplices &
inuolutæ*

à propria personæ circumstantia, tertia rei. A persona, prior sumetur hoc modo: Etsi alijs condonandum sit, uitam fama potiore ducere, Ciceroni non est integrum, qui tot uoluminibus egregijs eloquentissimè docuit ac persuasit, corporis uitam non esse uitam, sed cursum potius ad mortem, nominis immortalitatem esse ueram hominis uitam, qua sibi superstes est etiam à rogo. Posterior ita: si iuuenis esses, tamen iniqua foret permutatio, fame iactura sexaginta annorum uitam redimere. Nunc sexaginta quatuor annos nato quantulum est hoc æui quod superesse potest: puta iam uitam tibi peractam, nec aliud superesse, quàm uitæ portionem, ut breuissimam ita miserissimam. Tertia sumetur à re, hoc pacto: si conditionem offerret, ut alia ingenij tui monumenta aboleret, nequaquam esset admittenda. Nunc Philippicas iubet exuri, in quibus relucet omnibus numeris absoluta eloquentia, & in quibus teipsum longo uicisti interuallo, quum in alijs cæteros omnes superaris. His adiungetur alia generalis. Durum est debere uitam cui nolis. Testantur hoc quum alij complures, tum Scipio, Petreius & Cato Uticensis, qui leuius duxerunt sibi mortem consciscere, quàm Iulio Cæsari debere uitam. Huic subseruiet alia à proprijs utriusque personæ circumstantijs sumpta. An Cicero uir optimus, qui semper odit tyrannos, uitam debere poterit Antonio crudelissimo & omnium hominum teterrimo, huic poterit supplex agere gratias, ac seruatorē appellare: poterit sceleratissimo latroni ac publicæ libertatis oppressori suam incolumitatem acceptam ferre: qui inter pocula exprobrat quod dedisse uideri uult, quia per scelus non eripuit, qui leuissima causa prouocatus, quod dedit, eripiat. At quanto honestior erat persona Iulius Cæsar, cui Cato salutem suam debere noluit. His gradibus constitutis redibitur ad propositionem omnium firmissimam, Antonium non hoc agere, ut Ciceronem seruet, sed ut totum perimat crudelius, quàm si ferro trucidaret. Vtor prophanis exemplis, ut hinc Ecclesiastes æmuletur sua, Quale sit, si exhortans ad innocetiam sumat has propositiones, quarum prima sit generalis ac simplex. Si nullum præmium esset uirtutis, nulla poena scelerum, tamen adeo uirtus est secundum hominis naturam, uitium contra naturam, ut illa esset amplectenda, hoc fugiendum, non ob aliud, nisi quòd homines sumus. Rursus alia generalis huic similis. Tanta est pulchritudo uirtutis, tanta turpitudine uitiorum, ut illa uel propter se sit expectanda, hæc propter se detestanda. Virtus enim abunde magnum sui præmium est. Nullus enim sustineret habere figuram suis aut uris, etiamsi nihil inde caperet incommodi. Nec aliam ob causam, nisi quòd homo est. Quanto autem absurdus est, animum humanum habere, formam bruti animalis? Tertia sumetur hoc pacto, non sine circumstantia. Christianus aliquid habet supra hominem, cognatus angelis. Quo detestabilius est, hunc habere mentem diaboli figura deformem. Quarta sic: si nulla esset gehenna, si

nulla

nullæ leges minâtes supplicium, si commissa fallerent & hominum oculos
 & dei: addo, si nulla esset post hanc uita: tamen tanta est interim tranquillitas
 mentis sibi nullius mali consciæ, tantus cruciatus & carnificina contami-
 nata conscientia, ut felices futuri sint qui uiuunt innocenter, miseri qui scele-
 ratè. Postrema erit: nunc eiusmodi præmia manēt pios, ea supplicia impios,
 ut si piè uiuentibus, in hoc seculo nihil propositum esset, præter graues ac
 perpetuos cruciatus, impiè uiuentibus omnia iucunda ac prospera, tamen
 ingens lucrum esset amplecti pietatem, ingens damnum sequi uitia. Quid
 igitur nobis faciendum est, qui certissimo autore Christo persuasum habet
 mus piè uiuentibus & in hac uita parata esse, quæ in cor hominis non ascen-
 derunt, hoc est, quæ superant omnem humanum intellectum, & post hanc
 uitam, beatissimã illam cum Christo & omnibus sanctis immortalitatem.
 Scio de propositionibus alia multa tradi à rhetoribus, arguta, nec iniucun-
 da cognitu, uerum hic ecclesiasten instituimus, nō patronum caufarum, aut
 sophistam, aut declamatorem. Repertis igitur propositionibus, superest
 argumentatio siue probationes, Græci *ῥῆσις* appellant, quod rei dubiæ
 faciant fidem. De quibus illud in genere præfandum est quod indicat Ari-
 stoteles, tres esse res, quæ dicenti fidem conciliant, *φρόνησις, ἀρετὴ, καὶ
 ἰωοικία*, id est, prudentiam, uirtutem, & beneuolentiam. Quarum prima
 nisi adsit, fieri potest ut qui dicit, per ignorantiam praua suadeat pro rectis.
 Dein non satis est perspectum habere quid expediat, nisi sit uir bonus, qui
 sciens nolit fallere auditorem. Iam ut adsit rectum iudicium, ut adsit probi-
 tas, nisi adsit beneuolentia, fiet ut aliquis quo noceat, sciens ac prudens sua-
 deat perniciofa. Diabolus quum suaderet esum pomi uetiti, non ignorabat
 quid esset optimum, sed illi duæ res aberant, uirtus, ac beneuolentia. Potest
 autem incidere ut uir bonus sciens, pro utilibus nocitura suadeat, puta hosti
 patriæ, aut tyranno rempublicam opprimenti. Verum hoc nihil ad Eccle-
 siasten, quem oportet ea uirtute præditum esse, ut & amicis & inimicis bene
 uelit. Illud igitur studio erit cōcionatori, primum ne quid horum absit: dein
 ut populus intelligat ipsum ea sapientia eruditum, ut non fallatur iudicio:
 præterea meliorem esse uirum, quàm ut quenquam sciens uelit fallere: po-
 stremò, tantæ charitatis, ut inimicis quoq; cupiat prodesse. Tantum præfa-
 tus redeo ad probationes à rhetoribus traditas. Harum duplex est officium,
 confirmare nostra, & refellere contraria. Constat summa diuisione proba-
 tiones distribui in *ἀτέχους*, quas inartificiales posses dicere: & *ὑπέχου-
 σαι*, id est, artificiales. Prioris generis sunt, præiudicia, rumores, tormenta,
 tabulæ, iusiurandum, testimonia. Præiudicia sunt, ab alijs iudicibus in simili
 causa, aut in pari, aut in eadem pronunciata, quibus continentur & consulta
 senatus, & principum decreta. Rumores sunt quasi publica populi consen-
 ticis testimonia. Tormenta sunt, quibus corporis cruciatu extorquetur
 ueri

ueri confessio. Tabulæ quasi scripta sunt testimonia, quæ syngraphis, chirographis & codicillis continentur. Iusiurandum accedit ad naturam tormentorum, quòd ut hæc dolore cogunt, ita illud metu. Olim enim iureiurando solet addi execratio, Me meosq; omnes deuoueo, si quid sciens fefellerò. Et hodie quum additur, Sic me iuuet deus: tacitam habet execrationem: quasi dicas, Ne iuuet me deus, si peicrauerò. Testimonijs subiiciuntur oracula, quæ sunt diuina testimonia. Hæc licet ab arte semota sint, tamen arte confirmantur aut refelluntur aut eleuantur. Verum hæc rationes sic à nobis tractandæ sunt, ut aliquam utilitatem afferant Ecclesiastæ. Præiudicia confirmantur autoritate eorum à quibus profecta sunt. Refelluntur eorum manifesta culpa, aut corruptela iudicij, aut dissimilitudine causæ. Exempli causa, quòd Moses censuit falsum testem capite plectendum, præiudicium est, qua pœna dignus sit iudex, qui corruptè pronunciauit. Item quòd censuit mulierem adulteram lapidibus obruendam, de uiro nihil tale statuerit, præiudicium est in diuortio non esse par ius uxori ac uiro. Hic quoniam contra personam dicere phas non est, aliquid inueniendum est, quod persuadeat diuersam esse causæ conditionem: uel quia Mosi lex quædam permittit duritiæ uirorum, quæ lex noua non concedit, uel quia diuersa est temporum conditio. At si quid statuatur legibus ethnicorum, non protinus ualere debet apud Christianos. Item si quid principum legibus decretum est, quod pugnet cum Iure pontificio, aut diuino, par est Cæsarium leges cedere. Sunt porrò quarundam ciuitatum scita quædam & consuetudines, quæ iure possunt reprehendi. Nec enim ideo non est usura aut simonia detestabilis, quod utraq; apud multos abiit in consuetudinem, nec punitur legibus. Ita rumores quasi quædam præiudicia sunt multitudinis. Qui si pro nobis faciunt, dicemus famam uix unquam temere nasci, aut si quo casu falsa nata sit protinus euanescere. Et uocem populi, uocē esse dei. Ideoq; Paulus non uult ad episcopi munus recipi quenquam nisi honesta fama commendatū, non tantum à Christianis, uerum etiam ab Ethnicis. Simili prudentia non admittebant in numerum clericorum, qui fama sinistra grauarentur. Cæsar etiam cum uxore fecit diuortium, non ob crimen, sed quòd adulterij suspicionem esset aspersa. Si rumores contra nos faciant, dicemus, minimè tutum esse credere famæ populari, quæ ut nonnunquã uera dispergat, sæpe tamen mentitur. Ea primum ex loquutulei cuiusquam aut inimici fabula nascitur, incrementum addit uulgi credulitas. Hoc modo constat quàm plurimos innocentissimos fuisse oppressos. Proinde non statim pro rectis amplectenda, quæ populi sermonibus efferuntur. Semper optima paucis placuerunt. Exempla passim obuia sunt. Quæ res tot milia martyrum ad mortem adigit, nisi rumores populi? Imò quid Christum egit in crucem, nisi populi rumor, qui primum à paucis Pharisæis ortus est: Et à seculo Hieronymi usq; ad

Præiudicia

Rumores

ad hæc tempora pessimè audiunt monachi, quum pium sit illorum institutum, si quod profitentur, seruent. Contrà, uitam aulicorum uulgu miratur, quum nihil sit miserius. Vix ullum egregium uirum reperis, cuius meritis popularis fama responderit. Sub rumorum nomine cōprehenduntur pro-

Tormenta uerbia, sententiæq; uulgo iactatæ: de quibus suo dicitur loco. Tormenta quid ad ecclesiasten pertineant non uideo, nisi fortè tractet dæmonum confessionem, qui inuiti uerum confessi sunt, aut tormenta conscientiæ, quæ si non uoce, uultu tamen & habitu corporis extorquent animi secreta: iuxta illud, Conscientia mille testes. Incidet fortassis locus dicendi aduersus tormenta, quòd quidam prætores nimium parati sunt ad quæstiones, quem admodum in Actis Lysias tribunus, quoniam ob tumultum populi non quibat certum cognoscere, Hebraici sermonis ignarus, centurioni mandauit, ut cruciatu uerum extorqueret. Atqui oportuit prius cum ipso priuatim agere quid esset rei, quòd sic in illum furerent Iudæi. Et nostris temporibus frequenter emergunt exempla, tum eorum, qui impatientia dolorum falsa confessi sunt, & perierunt innocentes: tum eorum qui uel naturæ duritia, uel assuetudine cruciatuum uera pernegarunt, & uixerunt nocentes, delatis & extinctis innocentibus. Tormenti autem genus est carcer, in quem apud quasdam nationes, ob quamuis leuem delationem aut suspicionem detruduntur homines, atq; ibi uel pudore prætorum uel negligentia uel ob questum aliquorum computrescunt. Hac ratione maximè peccatur in bellis, aut in latrocinis quæ se belli nomine uenditant. Capiuntur quicumq; habent aliquid, nec dimittuntur, nisi magno se redimant. Atq; hæc uocantur pacta

Tabule militaria. Minus etiam ad concionatorem pertinent, quæ de tabulis præcipiunt, nisi huc detorqueamus, certissimis tabulis nos obligatos ad præstandum ea quæ deo, quæ proximo debemus. Aduersus tabulas hominis manu conscriptas uaria est tergiuersatio, aduersus eas quas natura & spiritus sanctus scripsit in cordibus nostris nulla est tergiuersatio. De iureiurando sæpe dicendum est ecclesiastæ, licet secus quàm dicunt patroni, Veluti quoties detestabitur temerarium iusiurandum, aut periurium, aut quum exaggerandi gratia dicet omne crimen cum periurio coniunctum esse. Omnes enim in baptismo abiuramus Satanam cum omnibus pompis & uoluntatibus ipsius. Iurat princeps populo, populus uicissim principi. Vterque periurium committit, nisi præstet ea quæ iurauit. Sic & omnis iudex corruptè iudicans periurus est: & quum ita præfatur, Nos in cathedra iustitiæ sedētes, & solum decem præ oculis habentes, periurium pronūciat si præter æquum pronūciat. Eadem est ratio soluentium uota. Postremò decebat eam esse Christianorum sinceritatem, ut sermo simplex debeat esse pro iureiurando. De testimoniis iam ex partē dixi. Aduersus testimonia autorum quorundam tergiuersari licet, uelut aduersus placita philosophorum quantum

Testimonia

uis

uis grauium, aduersus doctores ecclesiæ probatos, cum præfatione tamen honoris & reuerentiæ. Aduersus oracula scripturæ canonicæ nulla est tergiversatio. De germano tamen sensu potest esse dissensio. Nam hæretici sua dogmata confirmant testimonijs scripturæ canonicæ, sed perperam intellectis. Nec uerentur quibusdam libris autoritatem adimere, Aduersus responsa Angelorum, aut animarum aut Dæmonum, quæ canonicis literis prodita non sunt, fas est excipere. Interdum ista confinguntur aut simulantur, interdum secus narrantur quàm gesta sunt. Interdum impostores spiritus se transfigurant in Angelos lucis, ut credulos ac simplices alliciant in errorem. Potest tamen horum omnium rectus usus incidere, ueluti si quis Athanasium, Hieronymum, Chrysostrum defendat aduersus hominum calumnias. Sunt enim & hisce temporibus qui Chrysostrum autoritatem conentur eleuare, quòd delatus sit de stupro, quòd dictus sit fauisse Origenistis, quòd duris & improbis fuerit moribus, quòd illi male conuenit cum Theodosio religioso principe, quòd à Theophilo uiro docto, ac Epiphano sancto sit depulsus à munere suo, quòd Cæsaris iussu in durum ac longinquum exilium deportatus. Aduersus delationem excipi potest, quòd hi rumores ab inimicis studio sint sparsi, quum nihil horum de eo probari quauerit. Hic locum habet quicquid contra rumores aut contra testes adferunt rhetores. Aduersus præiudicium Cæsaris adferri potest, quòd licet ipse sit habitus orthodoxus, tamen uxorem habuit nomine Eudoxam, re cacodoxam, uidelicet Arianam: item quòd aula Cæsaris Arianis proceribus fuerit diffusa: quorum improbis instigationibus magis indulsit Theodosius, quàm suo ductus est iudicio. Aduersus Theophili præiudicium opponi potest, quòd ut fuit uir eruditus, ita insyncerus, auitiosus, amans pecuniarum. Præterea, quòd non egerit aduersus Chrysostrum legitimis rationibus, ut oportuit Episcopum cum Episcopo agere, sed fraude & uolentia. Epiphanijs iudicium sic potest eleuari, ut dicatur fuisse uir indoctus & simplex, nimirum per omnem uitam in solitudine uersatus, cuius opinione & bonitate Theophilus abusus sit ad tegendam astutiam suam. Postremò si nunc sanctus habetur, non protinus rectum est quicquid sancti gesserunt in uita. Nam ut nihil aliud, falluntur etiam boni. Porro quòd Hieronymus Epiphanium appellat sanctum, non est sanctimoniam titulus, sed professionis, quemadmodum hodie Romanum Pontificem appellamus sanctissimum. Postremo hæc omnia præiudicia sustulit omnium Episcoporum iudicium, qui non passi sunt Chrysostrum nomen è catalogo eradi, & delatorum rumores abunde refellit totius orbis testimonium. Item hodie sunt quidam iniquiores Hieronymo, quòd rumore ab inimicis sparso grauat, ipsum teneri amore Pauli, còpulsus sit seruum cubicularium ad quaestiones tradere: præterea quod senserit cum Origenistis: cuius rei ut orbi
r facerent

facerent fidem sparsa est epistola, sub Hieronymi titulo conficta, qua deplorat se aliquādo cum Origene sensisse, Rursus quòd contra iusiurandum legeret Ciceronē & Poëtas. Deniq; quòd esset monachus. Videmus quosdam & hodie parum æquos esse Hieronymo, qui contemnunt eum cum suo monachismo. Sic & Athanasio multa horrenda crimina sunt obiecta per Arianos, etiam libris illius corruptis. Et quoniam Arianorum hæresis tentat rursus attollere caput, incidere potest, ut Athanasius quoq; sit aduersus istorum calumnias defendendus. Origenis quidam uix nomen ferunt, quum Athanasius, uir & doctrina & pietate tantus, honorificis uerbis illum excuset, ingenuè confitens illum omnium Græcorum ingenia ad diuinarum scripturarum studium excitasse. Errores autem qui reperiuntur in monumentis illius, quidam hoc colore excusant, ut dicant ab impijs admixtas alij sic, ut dicant illum pleraq; tantum in hoc proponere, ut lectori præbeat dispiciendi materiam. Porro quòd obijcitur, non esse phas de fidei dogmatibus dubitare, sic excusant, Temporibus illis quibus nondum expresse suam sententiam ostenderat ecclesia licuisse de multis ambigere, de quibus postea non licuit. Sed uereor ne de his plus satis dixisse uideat. Itaq; qua quæ uidentur alieniora ab hoc instituto celeriore pede prætercurramus. His quæ dicta sunt proxima sunt inartificialia, quæ rhetores *σημεία* id est signa uocant, quòd & hæc ferè non adhibentur ex ingenio dicentis, sed aliunde subministrantur, ut uestis asperla cruore prodit homicidam. Propriè uero signa sunt, quæ ex ipsa re de qua quæritur nata, ueniunt sub hominum sensus: ut minæ, quæ sunt temporis præteriti, ut clamor exauditus è loco, quod est temporis præsentis, & expalluisse eum qui de cede rogabatur, quod est temporis consequentis, aut cruorem exilisse è corpore recens occisi, accedente eo qui dicitur perpetrasse cædem. Qui signorum appellationem uolunt patere latius, ijs signum est, Atalantam non fuisse uirginem, quòd cum iuuenibus per nemora uagaretur: & parum uirum esse qui cultior est, aut mollius incedit, quod hæc animi corrupti sint indicia. Rursus signa quædam necessaria sunt, quæ rhetores *τεκμήρια* uocant, ut uiuere eum qui spirat: quædam non necessaria, quæ Græci uocant *εἰκότα* id est probabilia, ut cruor in ueste, qui potuit è naribus profluxisse, aut ex maectata pecude, alioue casu. Hinc aliquis erit usus Ecclesiastæ, si contra temeritatem iudicandi dicendum erit. Nam uulgus è signis non necessarijs iudicat. Si quem uiderint non ieiunantem aut uescentem carnibus diebus, quibus interdictum est, ilicò pronunciant hæreticum. Atqui fieri potest, ut quis bona conscientia uescatur, & hæretici sint, qui ieiunant & abstinent etiam à piscium esu. Quales erant Manichei, & Anthropomorphitæ, & in hunc usq; diem Iudæi. Qui plumam gestat in galero, aut aulico more cultus est, eum pronunciant arrogantem, & superbum, quum sæpenumero sub

*ὅτι Χρῆσται
secundi generis
neris*

Signa

sub uili trito quæ palliolo lateat animus Thraſonicus. Contrà ſi quem ſimpli-
cius uilius quæ cultû conſpexerint, aut leguminibus ueſcentē, hypocritam uo-
cât. Atqui hæc poſſunt eſſe religionis, non ſimulatiōis. Ex huiusmodi itaque
ſignis quoniam ambigua ſunt, nemo debet iudicari, niſi certioribus ſignis
aut argumentis confirmentur. Vt ſi qui cultu inſigniter uili utitur, prolixè
orat, frequenter ieiunat, & tamen obtreſcat innocentibus, pronus eſt ad
uindictam, inexorabilis ad ignoſcendum, attentus ad rem, certò colligitur
eum eſſe hypocritã. Quidam natura ſunt aſteriores, nec ideo tamē ſuper-
bi. Alij natura blandiores, nec ideo ſtatim adulatores. Hic eſt in cæremo-
nijs negligentior, ille ſuperſtitiſior, nihil tamen prohibet utrumque eſſe bo-
num uirum. At malicioſa obtreſtatio, turpiloquium, uindictæ cupiditas,
neceſſaria ſigna ſunt corruptæ mentis. Quòd ſi iudex Ethnicus ex ambi-
guis ſignis non audet pronunciare in reum, multo minus decet nos pronun-
ciare de proximo, quibus in totum interdicitum eſt de quoquam iudicare.
Tantum de ſignis. Priuſquam autem ad argumenta ueniamus, illud præ-
ſandum eſt, quaſdam eſſe propoſitiones adeò confeſſas ut nulla egeant
probatione, præſertim apud Chriſtianos, quod genus eſt, deum ſuper o-
mnia diligendum & colendum eſſe. Nam qui dubitat, an ſit deus, & an ſit
ſummè bonus, Ethnicus eſt, non Chriſtianus. Et hunc mūdum à deo fa-
ctum per ſe notū eſt Chriſtianiſ; & tamen huiusmodi propoſitiones inter-
dum probandæ ſunt, ſi docēdi aut redarguendi ſint Ethnici. Etiam illa quæ
ſenſibus expoſita ſunt, Academici uocant in dubium, ſed nemo dubitat an
quinque ſint plura tribus, & an ſenarius contineat quaternarium cum eius di-
midio. Rurſus quædam in genere propoſita, quæſtionem non habent, ad
ſpeciem arctata habent. Vt, Nemo dubitat an uirtus ſit expetenda, ſed an
uirginitas ſit uirtus fortaliſis dubitarit aliquis. Et nemo negat honeſtum eſſe
coniugium, ſed an ſacerdotibus ſit honeſtum, ambigi poteſt. Ieiunium eſſe
rem laudatam à pijs, negari non poteſt, ſed an hoc ieiunij genus, quo diſ-
cruciantur corpora minus quæ ſalubria redduntur, ſit laudandum, in dubium
uocari poteſt. Hæc ideo uiſum eſt admonere, quòd animaduertim quos-
dam in confeſſis probandis multam operam ſumere, quum frigeant in his
quæ controuerſiæ ſunt propria. Veluti quum multis argumentis docent
notorios hæreticos non eſſe audiendos, ſed puniendos. Verum illud pro-
bandum erat, qui talia aut talia docent eſſe notorios hæreticos. Item quum
uerboſius diſputant, in controuerſis ſcripturam oportere iudicem eſſe ac li-
tem dirimere. Sed illud erat caput, docere quid de præſenti quæſtione ſcri-
ptura pronunciarit. Sæpe tamen quæ probatione non egent, egent exag-
geratione. Verbi cauſa, Nemo neſcit ebrietatem eſſe uitium, at quibusdam
incognitum eſt, quàm deforme ſit uitium, quantumque malorum agmen
ſecum ducat. Illud etiam in uniuerſum præcipi poteſt, nihil per ſe probari,

*Propoſitiones
per ſe notæ*

r 2 ſed

sed aliunde accersendum quo probetur quod eget confirmatione. E diuerso nihil refutari simplici negatione. Et tamen audiuius quosdam apud populum ita loquentes. Quidam negant confessionem & satisfactionem esse partem sacramenti poenitentiae, nec esse necessariam ad remissionem peccatorum. Id si uerum esset, nostrum sacramentum confessionis nihil esset. Atqui hoc ipsum erat, quod proponunt aduersarij. Similiter, Quidam aiunt non esse necesse confiteri sacerdoti, satis esse confiteri deo. Hoc falsum est. Atqui negare, non est refellere, opus erat argumentis, Non me clam est asseuerationem interdum habere uim argumenti, sed si sola non sit. Sic nonnihil est momenti in ea quam quidam sublationem uocant, tum in confirmando, tum in refutando. Ea uelut exordium est probationis, excitans auditorem ad auscultandum. Sit hæc propositio. Nullam ætatem quamuis teneram esse indocilem ad uirtutem. Subijcitur sublatio. Euidens argumentum in promptu est. Deinde argumentum, quia nulla non docilis est ad uitia. Mox confirmatio. Facilius discimus ea quæ secundum naturam sunt, quàm quæ contra naturam. Virtus autem secundum naturam est, uitium contra naturam. Item si hæc propositio sit refellenda, stuprum simplex non esse crimen letale. Sublatio: Ethnicorum ista uox est non Christianorum. Argumentum, quum B. Paulus omni tuba clarius nobis resonet: Hoc autem scitote intelligentes, quod omnis fornicator aut immundus, aut auarus, non habet hæreditatem in regno Christi & dei. Ceterum ad probationum inuentionem haud parum conducet & natua uis ingenij. Alius enim alio facilius uidet, quid ex quo consequatur, & quid cui repugnet. Omnis autem confirmatio constat aut ex consequentibus, aut ex repugnantibus. Quædam autem necessariò consequuntur, ut coisse cum uiro quæ peperit, aut moriturum cui cor sit uulneratum. Quædam probabiliter: ut esse impudicam, quæ iuuenum conuiujs delectatur. Eadem de repugnantibus differentia est. Necessariò repugnant, spirare & mortuum esse: Probabiliter, odisse filium quæ mater est. Interdum ex ijs quæ concessit aduersarius conuincitur, si doceamus inde consequi palàm absurda, aut ea repugnare manifestæ & omnibus confessæ ueritati. Quemadmodum Ctesippus apud Platonem cum Euthydemo disputans, ex ijs quæ ille concesserat, colligit, ipsius patrem esse canem, & eundem canem esse patrem omnium etiam gobionum echinorum et porcellorum, hosque esse fratres omnium. Facultas ratiocinandi fuit ante proditam artem dialecticam. Est enim de numero animaduersorum, quemadmodum omnes discipline mathematicæ, non ex eorum ordine quæ hominum arbitrio sunt instituta, ut Leges & loquendi ratio. Non parum tamen conducet in Dialecticis à puero fuisse institutum, tantum ne quis ibi tanquam ad scopulos Sirenæos, ut inquit ille, consenescat, & ut Augustinus admonet absit libido rixandi. Cui uicio

*Sublatio**Argumentorum inuentione**Dialecticæ utilitas*

iudicio propior est quam hodie uocant sophisticam, qua statim rudis ætas apud quosdam inficitur. Ea magis docet nūquam filere, quàm differere. Cōducunt omnes libri, quos Aristoteles scripsit de logicis, de quinque uocibus prædicabilibus, qui liber Porphyrii quidem est sed ex Aristotele decerptus, de decem prædicamentis, de enunciatione, de analyticis priores ac posteriores, de Elenchis, qui tamen omnes ad iudicandum aut in scholis disputandum appositiores sunt, quàm ad concionandum, quò magis conducunt quæ de topicis scripsit & rhetoricis. Exercitatio differendi in utramque partem, quæ Carneadi placuit, aut tractandi infames materias, quas Græci uocant *ἀδύφους*, quemadmodum Glaucō Platonius uituperat iusticiam, & nostra memoria quidam laudauit ingratiitudinem, alius ebrietatem, nescio an expediat futuro Ecclesiastæ. Ad hanc facultatem quoniam instructi sunt, qui nimium operæ posuerunt in dialectica, aut quæ huic cognata est, rhetorica: Plato non uult eos qui gubernandæ reip. destinati sunt has disciplinas attingere ante annum trigessimū. Causam adfert, ne nullas solidas habeant de honesto & inhonesto opiniones, assueti quiduis probare & improbare. Oportet autem ciuitatis gubernatorem de expetendis & fugiendis habere persuasionem adamantinam, summamque apud multitudinem fidem: Sed multo magis Ecclesiasten, qui uerus est Demagogus. Quomodo autem confirmabit alios qui uacillat ipse, aut quis credet suadenti honesta, qui sciat illum pari facultate posse dissuadere quod suadet? Officiunt autem iudicio, qui dialecticam superuacaneis difficultatibus reddidit spinosam & inuolutam, perinde quasi ea ars non sit reperta ad rectè iudicandum de ueris & falsis, sed ad ostentationem ingenij. In his tricis immodicè exercitatis ferè usu uenit, quod solet ijs, qui sub tecto profitentur artem dimicandi gladijs: Res autem agitur certis legibus, ad solam ostentationem. Tantaque est artis fiducia, ut sagittam arcu in se missam, gladio dissecet, si modo steterit qui missurus est, quo iubetur loco, nec nisi iussus mittat. Verum aiunt hoc hominum genere nihil ineptius ad seriam pugnam, uelut in bello. Quin frequenter accidit in ipsis diatribis suis, ut quoties ira excusserit legum obseruationem fiat cruentum spectaculum. Ita qui in scholis per omnem uitam exercitati sunt argutationibus, secundum placita Thomæ, aut Scoti, secundum uiam nominalium aut realium, si quando uocantur ad seriam suadendum populo, aut ad seriam pugnam aduersus Iudæos uel hæreticostyrones hic esse dicas, qui illic erant inuicti duces. Sobrium dialectices studium, adiuuat naturæ uim, immodicum officit, Ut sunt machinæ quædam tantæ subtilitatis ac difficultatis, ut plus negotij sit in apparanda machina, quàm in re conficienda, etiam si nulla adhibeatur machina. Veluti quum ratiocinatio conficitur ex mixtis, citius explicari quæstio poterit, quàm deprehendatur ex mixtis argumentatio. Atqui ut

*Dialectica
inutilis*

machina, sic ars adhibetur, ut per eam citius atque commodius expediatur, quod uenit in quæstionem. Argumenta igitur ut dictum est partim ingenio reperiuntur, partim ex arte petuntur. Citius autem ac facilius inuenias, si ex præceptis loca noris unde argumenta petenda sint. Omnis autem probatio sumitur ex circumstantiis. Quarum hæc est summa diuisio, quædam à persona peti, quædam à causa siue re ipsa. Siquis adhortans ad obedientiam dicat: Fœminas quoniam natura magis sunt obnoxie affectibus minusque ualent iudicio & ratione, periculosè suo permitti arbitrio, sed uiuorum ductu gubernari oportere. Similiter adolescentes quoniam ob rerum imperitiam nondum ex sese sapiunt, & ob ætatis mollitiem ad uitia proniores sunt, seniorum iussis obedire oportere: Hic à personis sumitur probatio, fœminæ & uiri, adolescentis & senis. Rursus, si quis dicat ad pudicitie custodiam necessariam esse sobrietatē, & honestas occupationes, eò quod luxus naturæ stimulos acuat, uelut oleum additum camino, & uiolentia pudorem excutiat, præcipuum castitatis custodem, & otium lubricis cogitationibus uelut fenestram aperiat: hic argumentatur ab ipsa re, luxu, temeritate & otio. Profuerit igitur quid cuique personæ propriū sit, & quid quæque res efficiat in primis habere cognitum. Ad utrumque conducet Comicorum & Historicorum lectio, Philosophiæ cognitio, & rerum plurimarum experientia. Et hi loci uocantur à rhetoribus, nec profus diuersi ab ijs quos tradidit Aristoteles, nec profus ijdem: quædam enim conueniunt, quædam in illos recidunt, quædam diuersa sunt. Tradendi ratio diuersa est, quod rhetores patronum instruant, Philosophus in genere iudicium adiuuat. Quæ personis accidunt hæc ferè sunt, Genus, natio, patria, sexus, ætas, educatio siue disciplina, habitus corporis, fortuna, conditio, animi natura, studia, affectatio, antedicta & facta, commotio, consilium, nomen. Genus admonet ut consideremus quibus quis maioribus sit prognatus: Decet enim & ferè fit, ut filij maiorum suorum similes sint, quod hinc interdum ad honeste turpiter ue uiuendum causæ proficiscantur. Natio admonet, quod sit cuique genti peculiare ingenium aut mores proprii. Nec enim eadem est natura, Græci & Scythæ, Romani & Germani, Galli & Angli. Itidem suæ cuique ciuitati leges sunt, consuetudines, ingenium ac mores: Plurimum enim interest inter Sybaritā & Massiliensem, Atheniensem & Thebanum. Sexus differentia nulli incognita est. Et alijs annis alia conueniunt. Magis autem refert, à quibus & quibus rationibus instituantur homines, quàm à quibus prognerentur. Habitus corporis complectitur speciem, aut deformitatem, robur aut imbecillitatem. In formoso credibilius est adukerij crimen quàm in deformi, & in robusto credibilius est uiolentum facinus quàm in imbecilli. Fortuna pertinet ad opes, propinquos, amicos, clientelas, dignitatem, honores, & his contraria. Conditio multa complectitur, clarus sit an obscurus

Argumenta
unde petenda

Circumstan-
tia personæ

Genus

Natio

Sexus

Ætas

Educatio

Habitus cor-
poris

Fortuna

Conditio

scurus

furus, magistratus an priuatus, pater an filius, ciuis an peregrinus, liber an
 seruus, maritus an cœlebs, parens liberorū an orbus, digamus an monoga/
 mus. Animi natura multiplicem in hominibus habet uarietatem: Alij timi/
 di, alij fortes, alij lenes, alij uehementes, casti, libidinosi, gloriosi, mode/
 sti &c. *Studia*: Nam alij sunt mores rustici quàm forensis, negotiatoris quàm
 militis, nautæ quàm medici. His addunt affectationem: refert enim qualis
 quisque uideri uelit, siue sit, siue non sit: ut locuples an disertus, iustus an po/
 tens, pius an aulicus, festiuus an grauis, popularis an principum fautor. In
 persona spectantur & antedicta & antefacta. Nam ex præteritis æstimari
 solent præsentia, atque etiam futura. *Antedicta & antefacta*
Commotio
 Commotio hoc differt ab animi natu/
 ra, quòd hæc perpetua est, illa temporaria, ut ira sit commotio, iracundia
 natura animi. Et timor sit commotio, timiditas sit natura. Ebrietas sit com/
 motio, ebrietas siue uinolentia sit natura, hoc est animi habitus. His ad/
 dunt nomen personæ, unde tamen raro ducitur argumentum apud Iudi/
 ces, nisi ex causa sit datum. Aristides dictus est iustus. Alexander mammea,
 quòd nimium obsequundaret matri: aut nisi nomen occasionem dedisse
 uideatur aggrediendi facinoris, ueluti quòd ex libris Sibyllinis aruspices
 respondissent, tribus Cornelijs dari dominatum. Hac fiducia Lætulus post
 Syllam & Cinnam ausus est affectare tyrannidem, quòd crederet se tertiu/
 um esse Cornelium, quòd ipse quoque Cornelius esset quemadmodum &
 illi. Fabius putat ex nomine sumi materiam iocorum, potius quàm argu/
 menta, quemadmodum Cicero multa iocatur in Verris nomen, quòd ho/
 mo furax omnia cōuerteret. Sic iocatur in testem Phormionem, & Plinius
 maior in historicum quædam, qui bibaculus dicebatur, & erat inquit. Nunc
 si uidetur per singula recurrentes tentemus ostendere, quomodo possint
 hæc Ecclesiastæ conducere. Nam exempla quæ ab alijs proferuntur, pro/
 pria sunt iudicijs forensibus, quæ nihil ad Ecclesiasten faciunt, nisi nobis
 permittimus quod sibi permittit D. Hieronymus in hæreticum deplora/
 tum, qui ex Vigilantio facit Dormitantium, & patriam uocat in crimen, &
 quòd uicinus esset Hiberis, ideò illum scribere Hiberas nænias. Quin &
 Augustinus putat Manicheum ita rectè dictum, quòd insana effunderet
 dogmata. Genus sine controuersia ualet in genere demonstratiuo, suaaso/
 rio, exhortatorio & consolatorio. Eadem enim laudamus in genere de/
 monstratiuo, quæ suademus in deliberatiuo, & ad eadem exhortamur. Tur/
 pe est à progenitorum laudatis moribus degenerasse, pulchrum eos gloria
 superasse. Hic si recipimus anagogen, quicumque per fidem & lauacrum re/
 generationis Christo insiti sunt, filij dei sunt. Quo turpius est in hõrum ui/
 ta conspici facta Satanæ. Et dominus Iudæos hinc criminatur, negans esse
 filios Abrahamæ, cuius fidem nollent imitari, sed filios esse diaboli, quem fa/
 ctis exprimeret, necem molientes innocenti. Ille enim primus omnium fuit

*Animi natura**Studia**Affectatio**Antedicta & antefacta**Commotio**Nomen**Generis tralatio*

5 4 homicij

homicida, & huius instinctu Cain occidit Abelem fratrem suum. Poterit igitur sic exhortari, Si qui iuxta mundum è claris magnæq; opinionis uiris progeniti sunt nihil non faciūt, ut maiorū gloriæ respōdeant, nos qui filij dei uocamur & sumus, tueamur huius nominis honorem, & priusquam ali quod turpe facinus aggrediamur, circumspiciamus progeniem nostram, intueamur generis nostri decora. Declaremus nos esse ueros ac germanos dei filios, ut libera fronte possimus illi dicere, quod quotidie dicimus, Pater noster qui es in cœlis. Secundum deum patres habemus patriarchas & prophetas, diuino testimonio laudatos, progenitores habemus Aposto- los, Christum ipsum fratrem, dominum ac parentem, cumque hoc tot uir- ginum, tot martyrum milia propinqua cognatione coniuncta. Denique ut cuiq; sanctorum pietate similiores sumus, ita quemque propinquiore gra- du cognationis contingimus. Quod ad nationem attinet non est in Chri- sto neq; Græcus neq; Barbarus, Thrax aut Romanus. Omnes si uolumus sumus eiusdem nationis, de qua scriptum est in Deuteronomio: Non est alia natio tam grandis, quæ deos habet sic appropinquantes sibi, quemad- modum deus noster adest nobis. Item Sap. 4. O quàm pulchra est casta generatio cum claritate. Immortalis enim est memoria illius, quoniam & apud deum nota est, & apud homines. Hanc nationem alloquitur B. Pau- lus Thessa. 1. Vt sitis sine querela simplices filij dei, sine reprehensione, in medio nationis prauæ, inter quos lucetis sicut luminaria in mundo uerbum uitæ sustinentes. Quancq; citra tropologiam habenda est gentis ac patriæ ratio. Aliter enim Paulus agit cum Romanis imperio tumidis, aliter cum Corinthijs opulentis & auaris, aliter cum Galatis stupidioribus, quos liber- rius obiurgat, aliter cum Ephesijs, curiosarum artium studiosis.

*Nationis tra-
ctatio*

*Patriæ tra-
ctatio*

*Sexus tracta-
tio*

*ætatis tracta-
tio*

De patria similiter dici potest, omnes esse ciues illius Hierosolymæ, quæ construitur in cœlis è uiuis lapidibus, de qua Psalmographus: gloriosa di- cta sunt de te ciuitas dei. Similiter in Christo non est mas neq; fœ- mina. Plusquam uirile robur præstiterunt teneræ uirgunculæ. Spiritus uir- gor marem facit, non corporis habitus. Nec ætas annis æstimanda est, Senectus enim uenerabilis est, non diuturna, nec annorum numero com- putata: adulti sunt quicunq; peruenerunt ad mensuram plenitudinis Chri- sti, & scriptura detestatur puerum centum annorum. Quàm multos uide- mus adhuc infantes in Christo, quibus ceremoniarum lacte sit opus, quum angum iam excefferint quinquagesimum. Valet interim & ad obiurgan- dum: turpe est enim nos secundum exteriorē hominem adultos esse, secun- dum interiorē uerò pueros & infantes. Et præposterum est senes quorum autoritate iuuenes ad seueritatem erant reuocandi, ea committere quæ in iuuenibus reprehendunt. Valet etiam ad admonendum: Aliud enim præ- cipitur senibus, aliud iuuenibus. Petrus seniores obsecrat consenior, ut pas- cant

1. Pet. 5.

tant gregem in quo uiuunt, prouidentes ei non coactè sed sponte ac secundum deum, non turpis lucri gratia &c. Ex ætatis ratione ostendit, quid deceat seniores, & quid sit uitandum illi ætati. Officium senectæ est rectè instituire iuuentutem: periculum est ab auaritia, quòd ætas illa sit ad rem attentior. Sic & Paulus Titum instruit, qui admoneat senes, ut sobrii sint, ut uenerandi ac modesti, ut sani in fide, charitate & patientia, quòd hæc ætas sit uinolentior, ineptior ac delirantior. Similia præcipit aniculis, ne sint uinolentæ, ne calumniatrices, ut cultus talis, qui præ se ferat religionem, ut sermo talis ac mores qui doceant alias sobrietatem. Dedecet anum fucus & cultus iuuenilis, ac pleræque gemino uitio garrulæ sunt & obtrectatrices, sexus & ætatis, futiles sunt. Vnde & aniles nugæ dicuntur. Paulus igitur iuxta circumstantias ætatis iubet temperari admonitionem. Mox docet, simili prudentia quid puellis, quid iuuenibus sit præcipiendum. Quoniam puellæ recens nuptæ, ob formam & adolescentiam ferociores sunt aduersus maritos, interdum ob iuueniles lusus ac uoluptates liberos ac familiam negligunt, ideo præcipi iubet, ut uiros suos diligant, eisq; subditæ sint: liberos ament, reliquæq; familiæ curam habeant: erga omnes benignæ sint & affabiles. Iuuenibus quoniam illa ætas ferè rapitur affectibus & luxui indulget, ad uim & iram pronior, præcipi iubet, ut sobrii sint. Sobrietas autem omnium cupiditatum moderationem complectitur, amoris, iræ, odij, uoluptatum. Idem Timotheum iuuenem admonet, ut fugiat iuuenilia desideria, & ita se gerat in officio sacerdotali, ne quis adolescentiam ipsius iure possit contemnere. Eundem docet qua moderatione sese gerere debeat erga seniores, quorum ætati uult iuuenem hoc habere honoris, ut si quid admonendi sint, non obiurget, sed obsecret ut patres: quomodo erga anus, quomodo erga puellas, quomodo erga uiduas. Et alicubi distinguit uiduas. Iuuenulas uult nubere. Sexagenarias recipit in Ecclesiæ ministerium. Deniq; obsecrando Philemonem, argumentum sumit ab ætate, quòd iam senex esset. In encomijs uero, ut turpius est si quid præter ætatis decorum gestum est: ita pulchrius est, si quid supra ætatis rationem gestum fuerit. Ut scortatio turpior est in sene, quàm in iuuenem, & prudentia plus habet laudis in adolescente quàm in sene. Ioannes item ex ætatum congruentia sumit argumentum laudis. Scribit filiolis adolescentibus, gratulans illis de fide, per quam consequuti sunt peccatorum remissionem. Scribit senibus quos patres appellat, gratulans quòd ante mortem agnouissent eum, qui quum ab æterno sit, nunquam tamen senescit. Scribit iuuenibus, gratulans quòd fide robusti uicerint Satanam. Scribit infantibus, quòd agnoscant patrem cœlestem. Ad multa itaque conducet Ecclesiastę nosse quid cuique ætati congruat. Iam & educationis consideratio copiosam dicendi materiam sæpenumero præbet. In Encomijs diuorum, quædam insignia facta uix inueniuntur

*Educationis
tractatio*

nirent

nirent fidem, nisi cognita esset illorum accurata educatio. Proinde de matre Beati Bernardi legimus, quòd filium sic educarit, quasi illum eremo non aulæ institueret. Sic Athanasium legimus apud Episcopum fuisse educatum. Olim enim Episcoporum domus erant scholæ pietatis, unde & monasteria uocabantur. Hinc copiosa exhortandi materia, quantum habeat momenti recta aut peruersa educatio à teneris annis. Hoc nomine Paulus matronis pollicetur salutem, si filios suos religiosè educarint, & in fide continuerint. Et in eligendo Episcopo præter alia illud etiam spectari iubet, an filios habeat bene institutos. Quid multis? Videmus uniuersam ferè morum corruptelam ex corrupta educatione prouenire. Nec ulla in re magis cessatur à Christianis. Quid bonæ frugis sperandum est ab adultis, qui pueri inter lasciuas famulas & improbos famulos educantur ab infantia? Nihil audiunt, nihil uident, nihil discunt, nisi molliciem, luxum & superbiam. Sed hoc etiam nocentius est contagium, si uitia ab ipsis imbibant parentibus. Sinunt adulescentulos in bellum procurrere, quid illic discant pudet hic commemorare: sinunt illos suo arbitratu uiuere, potare, uagari, ociari, chartis & aleæ assuescere, denique amare, pulchrè plumis ornatos incedere, cultu uti militari, donec omnibus uitijs imbuti aduersus bene monentes obduruerint. Quidam serò expergiscuntur, & iam uiginti natos annos, emanant ad scholas, ubi ipsi citius sint alijs nequitiae magistri, quàm probitatis discipuli. Alij teneros etiamnum relegant in aulas principum, ut discant ciuilitatem ac mores aulicos. Sed qui tandem sunt mores aulici? Nihil addam, æstimet apud se quisq;. Super sunt monasteria, præsertim ea quæ recipiunt ætatem teneram, quod maxime faciunt Benedictini, Nec enim hoc uetuit Benedictus in regula. Et olim quum in monasterijs uigeret pietas, erant quasi pædagogèia & scholæ adulescentulorum ad eruditionem ac sanctimoniam. At nunc in quibusdam mera tyrannis est, assidue uapulant, non ob uitia, neq; enim accipiunt uirtutis præcepta, sed uelut ex more, ad libidinem priorum, quasi hæc ipsa sit magna religio, inclementer cædi. Quid ergo discunt primis annis? Cantiones, easq; ediscunt etiam, flexiones corporum, merasq; cæremonias. De studio pietatis uerbum nullum. Nam qui doceant, quod ipsi nunquam didicerunt. Vbi uentum fuerit ad annum decimum sextum, iam ut iudicij compotes, habentur pro professis, hoc est, pro seruis ac deditijs. Quid autem iudicent ad istum educati modum? Toleratur hæc tyrannis spe maioris libertatis. Ea contingit, si quod officium delegetur. Hoc assequuti, pensant licètia retroactam seruitutem, atque etiam ulciscuntur, seuiore in pueros, quàm in ipsos fuerant seniores. Vacare sacris literis, aut ad synceriores pietatem aspirare nec licet, si fors alicui liberet. Mox audiunt, utere consuetis, si uis esse Benedictinus. Huic tyranni di Benedictus ipse quadantenus dedit occasionem, qui iubet adulescentes, si non

si non pareant monitis, acerrimis uerberibus esse cohercendos. Verberandi morem exactè tenent, at benè monendi consuetudinem omittunt. Nec hæc noua est querela, questus est hac de re ante annos mille D. Chryso-
 stomus, ex monachorum gregibus qui desertis in locis uitam agebant, ac
 citra doctrinam ueræ pietatis, ieiunijs tantum, faccis, & leguminibus ac cha-
 meunijs, ad religionem exercebantur, pleroscq̃ quum ad Episcopi munus
 accerferentur, prodisse, morosos, iracundos, omnis impatientes iniuriæ, ac
 planè furiosos. Verum hæc non persequarem lógicus: Sufficit enim admonuisse
 sapientem. De habitu corporis uideor in genere demonstratio satis atti-
 gisse, quemadmodum & de fortuna quum de bonis externis ageremus, ad
 quæ ferè pertinent, quæ conditionis uocabulo comprehenduntur. Illud tan-
 tum addam, ex his multam sumi admonendi materiam. Qui corpore ua-
 lent, ad industriam & officia charitatis sunt extimulandi, Qui minus ualent
 admonendi sunt ut tanto magis intenti sint officijs, quæ uiribus animi præ-
 stantur. Ut reprehendendi qui corporis forma sibi placent, mox senio aut
 morbo defluxura, quum animum gerant uitij deformem, ac mentis for-
 ma cum ætate magis efflorescat, ac ne morte quidem marcescat: ita laudan-
 di, qui corporis deformitatem animi pulchritudine pensant. Quoniam au-
 tem splendidiorum fortunam uitia quædam comitari solent, ut diuitias lu-
 xus, & uoluptatum amor, nobilitatem ac potentiam, fastus ac uiolentia:
 contra paupertatem & ignobilitatem pusillanimitas: adhæc temperanda
 est admonitio. Ad has circumstantias uult Paulus Timotheum suam at-
 temperare doctrinam: Diuitibus huius seculi præcipe, non altum sapere,
 nec spem figere in incerto diuitiarum, sed in deo uiuo, qui præstat nobis o-
 mnia abunde ad fruendum: ut beneficientes ditescant bonis operibus, quæ
 ueræ sunt diuitiæ, ut facile communicantes opes externas reponant sibi so-
 lidum thesaurum in futuro seculo, & pro contemptis huius uitæ diuitijs
 apprehendant uitam æternam. Idem alibi pauperes ignobiles & impoten-
 tes consolatur, quòd tales elegerit deus præ cæteris. Et Iacobus admonet, ut
 mutatis rerum uicibus diues gloriatur in hoc, quòd qui iuxta mundum su-
 blimis erat religionis causa demissus sit ad æqualitatem eorum, qui iudicio
 mundi uiles sunt & abiecti. Cõtrà pauper gloriatur in hoc, quòd quum mudi
 iudicio contèptus & humilis sit, dei iudicio sit regibus ac Satrapis æquatus.
 Similiter iuxta ea, quæ conditionem solent comitari, Paulus attemperat ad-
 monitionem suam. Maritis precipit, ut diligant uxores suas. Nihil adhue
 ui dixit, sed addit, sicut Christus dilexit Ecclesiam. Et quoniam pronúciauit
 uirum caput esse mulieris, iubetq̃ eam uiro subditam esse, temperat impe-
 rium mariti: Et nolite esse amarulèti erga illas. Similiter quia filij sunt in po-
 testate patris, & hanc autoritatē moderatur, admones ne prouocet illos ad
 indignationē, atq̃ ita temperent castigationē ut emendentur, non ut animū
 despon-

Habitus cor-
 poris tracta-
 tio

Fortuna tra-
 ctatio

1. Timot. 6

Conditionis
 tractatio

despondeant, existimantes sese iniustos esse parenti, Nam extant exempla in externis historijs, filios amarulentius à patre obiurgatos sibi consciuisse necem. Filijs præcipit ut parentibus obediant. Ita, inquiet aliquis, si æqua præcipiant, sed habeo patrem morosum & asperum: ideo addit, per omnia. Et ne hoc uideatur iniquum, adiicit, quia sic placitum est deo, Non debet iniquum uideri nobis, quod deo uideatur æquum. Iam quoniam summa potestas dominorum exit frequenter in sæuiciam, adeò ut prophanæ etiam leges coactæ sint eam refrenare: quidam enim uix eos habent pro hominibus, parciusq; ac uilioribus eos alunt quàm canes suos: Paulus admonet, ut heri seruis quod iustum & æquum est præstent, meminerintq; sese communem cum illis habere dominum in cœlis, ut iam conserui sint uerius q; domini, quòd illi ex seruis facti sint fratres. Eadem inculcat scribens Ephesijs, ut remittant minas, memores, licet apud homines habeantur abiectioris conditionis, tamen apud communem dominum cœlestem, nihilo plurius esse herum quàm seruum, nisi fuerit fide & charitate superior. Rursus quoniam seruile est, respondere dominis, aut si id non ausint, clam odisse, queriq; de illorum sæuicia, nec ex animo parere iussis, sed ad oculum seruire, admonet illos, ut heros suos omni honore dignos iudicent, eisq; ex animo obsequantur, quasi officium hoc non præstent homini sed deo, unde mercedem expectare debeant, si fors inciderint in heros iniquos & ingratos. Consimilem ad modum admonet priuatos, ut ijs qui sunt cum imperio soluant ea quæ debentur, tributum, uectigal, honorem. eisq; obtemperant, non metu supplicij, sed propter conscientiam, quoniam qui legitimæ potestati resistit, deo resistit. Nec dubito quin admoniturus fuerit principes & magistratus officij sui, si tum temporis ciuile imperium fuisset penes Christianos. Plus officiorum debetur ciui quàm peregrino, multum tamen humanitatis debetur peregrinis, & hinc toties ab Apostolo prædicatur hospitalitas. Et re uera quotquot sumus Christiani, eiusdem ciuitatis sumus, imò domus eiusdem, quæ est ecclesia. Item omnes peregrini & aduenæ sumus in hoc seculo. Quod si apud Ethnicos Paulo profuit esse ciuem Romanum, quanto magis oportet Christiano prodesse apud Christianum, quòd uterq; alteri ciuis sit, & ambo domestici dei. Adde his quod latius patet, personæ qualitatem non modo facere ad laudis aut uituperationis exaggerationem, uerum etiam facti mutare speciem. Atrocius est pulsare patrem, quàm alienum: illa iniuria est, hæc impietas. Et occidere alienum cædes est, occidere fratrem parricidium est. Lædere priuatum iniuria est, lædere principem aut magistratum, maiestatis læsæ crimen est. Contrà, multa licent patri in filium, quæ non licent in alienum: multa item marito in uxorem, quæ in alienas inconcessa sunt. Et solutam cognouisse stuprum est, alienam uxorem adulterium, mulierem deo dicatam, incestus. Verberasse laicum

Generis &
patriæ tractatio

eum iniuria est, sacerdotem aut monachum sacrilegium est. Item indignius est circumuenisse teneram ætatem, aut oppressisse pupillum, uiduam, ac destitutam, quàm aliam personam. De conditionis uarietate plura dici poterant, sed tantum admonuisse satis est. Ex his facile similia atque etiam meliora reperiet, qui pollet ingenio. Porrò animi naturam pernosse, privatim ad plurima conducet. In hoc autem tanta est uarietas, ut citius inuenias quorum uultus ac uoces discernere nequeas, quàm naturæ proprietatem. In hunc locum pleraq; recidunt, quæ de natione, patria, sexu & ætate dici poterant. Verum præter illa communia, sunt quædam peculiare ingeniorum ueluti notæ, quæ non nisi à peritis ac propius intuentibus deprehenduntur. quemadmodum autem medici nisi quæ sunt cuiusq; corporis peculiaria sagaciter animaduertent, interdum pro remedio dant uenenum: quin & animorum naturam nosse sæpe medico necessarium est, quod hinc aliquoties fluant corporum morbi: sic & spiritualis medicus, ingeniorum peculiare affectus nosse debet, quo commodius medicinam singulis accommodet, non manu sed lingua. Quod ut melius intelligatur, expedit intueri quàm tam uarietatem Comici ueteres, homines citra controuersiam acutissimi, & in obseruandis mortalium naturis uigilantissimi, personis tribuerint. Scripserunt fabulas, sed tales fabulas quales scripsit Menander, nemo scribet nisi Philosophus. At ne lectorem morer ambagibus, una Andria nobis ad id quod agimus fuerit satis. Tres ibi senes inducuntur, Simo, Chremes, & Crito. Simo uehemens & submorosus, qui tamen affectet uideri callidus. Chremes placidus & nusquam incandescens, huc tantum intentus quid res postulet, nec ipse tantum placidus, uerum alios etiam quantum potest placans. Crito pauper ac uir probus, & ob hoc ipsum contumeliarum impatiens quia probus. Duo item iuuenes multum dissimili ingenio. Pamphilus uehementer amans, sed dissimulanter, & in amore quoq; cordatus. Carinus simplicis ingenij, nullius calliditatis, aut consilij. Duo serui. Dauus uersutus ac pertinacis consilij. Byrria nullius consilij, sed tantum desperandi autor. Hoc satis ad specimen rei quæ prorsus infinitæ uarietatis est. Simile discrimen inuenias, in uiris sanctimonia claris. In Athanasio admirabilis quædam fuit solertia, & œconomia. In Cypriano fidei ardor. In Basilio sublimis animus mira comitate temperatus. In Chrystomo docendi studium, ambitionis & ostentationis odium. In Hieronymo feruor animi & uitæ seueritas. In Augustino ciuilitas, & disputandi libido infatigabilis. In Ambrosio natua suauitas etiam in reprehendendo. In Benedicto rusticane uitæ amor, & hinc seueritas. In Bernardo ueræ religionis admirabile studium, & hinc tantus amor in locis desertissimis edificandi monasteria. In Francisco mirus omnium rerum, quæ ad mundum pelliciunt, contemptus, adeò ut nec ipse literas discere uoluerit, nec fratribus suis discendas permiserit, si prius eas non

s didi

didicissent. Solitudinem autem non affectauit, uel quia cupiebat omnes ad mundi contemptum allicere, uel quia non instituebat agricolas, sed qui docerent populum, quibus esset data sermonis gratia, aut manuarijs operis uictum pararent, aut si nihil horum sufficeret, ad mendicitatem tanquam ad sacram ancoram confugerent. Si quis cæteros ad hunc conferat modum, reperiet omnes deo fuisse charos diuerso uitę genere, quum animorum natura fuerit diuersa. Quorsum autem profuerit hæc nosse? Primum, ne quem temere iudicemus, ignari discrimen esse non in studio pietatis, sed in animorum natura. Antonius amabat solitudinem. Basilus monachos in ciuitatem uocabat. Hieronymus aquam bibebat & leguminibus uescebatur. Augustinus bibebat uinum licet parcissimè, nec delicias ciborum respuebat, si fors adessent, nec moleste ferens si deessent, nec minus sobrius quoties aderant. At nunc si quis paulo nitidius uestiatur, aut cibis utatur lautioribus, aut si quis minus austerus sit, sed comis, ilicò damnamus proximum, omnia deprauantes in crimen. Si cui placet solitudo, inhumanus & ferinus dicitur. Si est affabilis, ad communem uitę consuetudinem appositus, assentator dicitur. Si quis natura tristior, hypocrita & superciliosus uocatur. Si quis hilarior, leuis dicitur. Tantum de iudicio. Iam in consulendo obiurgando ue, eandem sermonis formam adhibere omnibus quid aliud est, quàm quod dici solet, omni pedi eūdem inducere calceum, aut cuius corpori eandem adhibere curam. At Christiana charitas ubiq; spectat quid cuique expediat, & quemadmodum aucupes ac piscatores non eadem esca captant quodlibet animantium genus, sed obseruatum habent, quibus rebus quodque genus delectetur aut offendatur, & quod cuiq; conuenit admouent: ita illa cuiusque indoli studet ea admouere, quibus ad ueram pietatem ualeat alluci. Felicius cedunt ea studia, quæ congruunt cum ingenij proprietate. In pueris deprehendas ingenia quędam immodicè uerecunda, putidula, ac meticulosa: his conuenit blandior admonitio. alia sunt improba ac subagrestia, his iugum asperius est imponendum. Quędam sunt erectiora, sed generosa tamen, quæ mollioribus habenis ad pietatem fingenda sunt. Quędam subiracunda, sed minimè stupida, & placabilia: Hęc natura genuit ad liberales disciplinas. Alia sunt placida ac lenia, ad gerendum magistratum, aut aliud publicum munus nata. Et ne singula persequare, ad omnium naturas attemperanda est admonitio. Quosdam si acrius obiurges aut uerberes etiam, emendas, alios ad desperationem adigas, quosdam ad contumaciã, & omnis admonitionis impatiētiam. Sic alijs consulēdū ut ducant uxores, alijs ut monasticam uitam amplectātur, alijs ut ad Theologię studiū semet applicēt, nōnullis ut agriculturam, aut artē manuariam perdiscāt. Studia uocant rhetores uitę institutum, cui se quis addixit. Horū proprietates diligenter animaduersæ, efficient ut doctor habeat, quid quibus præcipiat

Studiorum
tractatio

piat, & quos à quibus deterreat. Aulicis præcipiet, ut in delicijs sobrietatis meminerint, ut simplices sint minimeq; fucati, ut caueant ne fallatur, ipsi fallant neminem, ne principibus turpiter adulentur, ne suggerant illis inauspicata consilia, ne sibi plus existiment licere, quòd aulici sint, sed hoc incorruptius uiuant, quòd omnium oculis expositi sunt. Militibus, ne rapinis indulgeant, ne præter belli ius quemquam occidant ac spolient, ne plus noceant amicis quàm hostibus, ne trãsfugę sint aut collusores. Sacerdotibus, ut sobriè casteq; uiuãt, sacros libros pro uenatu, chartis ac tesseris habeant, laicis bona uita præluceant, uerbo dei sint instructi ad docendum alios. Monachis, ne uentri indulgeant, ne cui obtreçtēt, aut obmurmurent, ne se alijs præferant, ob uestem ac titulum, à magicis ineptijs abstineant, libris sacris ocium suum oblectent. Negociatoribus ut sine fraude mercentur, ab usuris abstineant, opū affluxu ne insolescãt, defluxu ne deñciant ad desperationē aut blasphemiam, nec in fortuna sed in deo ponant fiduciã. Singulis item opificum generibus præcipiendū est, ne quid suffurent, ne quid uitient, ne ex cõspiratione mercedem æquo maiorem exigant, ut operam promissam bona fide præstēt, nec sibi blandiãtur huiusmodi causationibus, Nihil noui facio, idem faciunt omnes homotechni, & si pergam omnia bona fide gerere, ad medicitatem mihi redierit res. Sed id quod est secum reputent, apud deum peccata non excusari peccantium multitudine, & mendicitatem excludet frugalitas. Debetur opifici uictus, non debetur quod profundat, in uinolentiam, luxum, ocium, tesseras & chartas, aut fortassis in adulteria.

Affectatio nihil ad Ecclesiasten, nisi ut hunc hominis affectum arripiat in occasionem admonendi, ut hoc sit, quod se uideri studet. Nam uideri uelle quod non sis, aut uanitas est, aut hypocrisis. Est tibi cordi ut inter nobiles habearis, noli ementitis imaginibus plumis aut rapinis id agere, sed eximias uirtutes amplectere, quæ ueram adferunt nobilitatem. Gratum est haberi religiosum: Compendiaria uia ad istud est, si sis quod haberi uis. De antedictis, & antefactis, iam dictum est nobis superius. Nomen autem quod non nisi ad iocandi materiam recipiunt quidam, Ecclesiastæ ad plurima ualebit, quòd in scripturis canonicis nomina ferè diuina prouidentia creduntur indita. Quemadmodum in poëtis nomina ex ipsa re uidentur afficta. Veluti qui commentus est fabulam de Hippolyto ab equis dilacerato, idem affinxit nomen Hippolyti. Idem liquet in Bellerophonte, Aiace, alijsq; innumeris. Quemadmodum & in deorum nominibus, quæ de re copiose differit Plato in Cratylo. In scripturis non est fictio, sed prouidentia numinis, quæ uoluit nomen esse sequuturæ uitæ prælagium, præsertim si persona typum gerebat eius in quem nominis quadraret ratio. Ut Solomon pacificus dictus, non tantum ob id quòd uir sanguinum non esset, quemadmodum pater, sed quòd figuram gereret Christi pacificatoris

Affectationis tractatio

Nominis tractatio

dei & hominum, quicquid nobis æternum templum ædificauit Ecclesiam, in qua iugiter inhabitat deus. Abigail autem, quo placaret Dauid iratum, factum illius reijcit in stulticiam uiri: qui, inquit, secundum nomen suum stultus est. Quibusdam legimus immutata nomina, uelut Abraham dictus esse pro Abram, Sara pro Sarai. Item in Genesi Iacob Beninomi uertit in Beniamin. Et Simon dictus est Cephas, quod Græce sonat Petrum, latine petram siue lapidem, quo typus esset nullis malis cessuræ fidei. Item Saulus dictus est Paulus. Nec dissimile ueri est uiris egregijs nomina non fuisse sortuito indita. Basilus quidem in moribus habuit regale quiddam. Athanasius nunc est quod dicebatur, immortalis. Gregorius à uigilantia dictus est, fuit enim pastor uigilantissimus. Quin & uirtus & uirtutibus ac plerisque alijs rebus non sine certa ratione nomina sunt indita, unde peti poterunt argumenta hortandi & dehortandi. Sic Hieronymus Heliodoro. Quid facis in turba, qui monachus es. Monachus enim solitudinis nomen est. Quin & Episcopi uocabulum admonet illos officij sui, & sacerdos non à sacris, sed à sacris tractandis dictus est. Itidem rex, non à rapina dictus, sed à regendo. Denique homo Græcis dictus est *ἀνθρωπος*, quasi dicas *ἀνὰ τὸ ποῖος*, ut ipso uocabulo admoneantur, dissimiles esse brutis animantibus, quæ natura prona ac uentri obedientia finxit, & ad cælos attollere uultum ac mentem. Pudicitia à pudore dicta est, quòd pudor optimus sit pudicitia custos. Luxus à laxando, quòd laxet & eneruet omnem mentis uigorem. Sed rem infinitam non ultra persequar. Admonui, prudens lector intelliget, quantus hic pateat campus, & ad suadendum & ad exhortandum, & ad obiurgandum, eos qui nomini suo non respondent, & qui uocabulis rerum supra modum offenduntur, quum à factis nihil adhorreant. Quis enim princeps ferat se dici tyrannum? Sed utinam omnes æquè à tyrannicis factis adhorreant. Nec hunc campum altius ingrediar. Ad reliqua festino. Demonstratum est, quantam dicendi materiam ecclesiastes ducere possit, ex his quæ accidunt personis: nunc indicandum quid suggerant ea quæ accidunt rei siue causæ: qui loci sic tractantur à Fabio, ut ea locis, quos Aristoteles octo libris complexus est admisceat. Ac primo loco ponit causam, nimirum finalem sentiens, quum alioqui causæ cuiusque rei sint quatuor, Efficiens, materialis, formalis ac finalis. Nihil est enim præter unum deum, quod non habeat autorem, à quo factum sit. Filius & Spiritus sanctus habent autorem, licet à nullo facti sint. Deus igitur est uniuersalis ac primaria omnium rerum causa, efficiens ac finalis. Item nulla res est, quæ non constet his duobus, materia & forma. Materia quæ ueluti receptaculum est omnium formarum. Forma quæ efficit, ut hoc sit non aliud. Velut anima rationalis dat humano corpori ut sit homo, & ipsa anima quoniam substantia est, habet suam formam innominatam, per quam anima est non Angelus.

Quicquid

Circumstantie
rei
Causa
Causæ quatuor
or omnium

Quicquid autem conditum est, ad certum finem conditum est. Quāquam nihil uetat eiusdē rei diuersos esse fines: Vt natura foeminis dedit māmas ad usum lactandi, atq; etiam ad decorem corporis. Quemadmodum lingua ad multos usus data est homini. Neque quisquam sanæ mentis suscipit aliquod negotium, nisi expetens aliquid. Nihil autem expetitur, nisi sub ratione boni, commodi uel. Adulter uoluptatem bonum aliquod esse iudicat, & latro dum iugulat homines, habere pecuniam, sub ratione boni expetit, quamquam re uera sic habere pecuniam malum est ac fugiendum. Finis igitur qui in euentu ultimus dicitur, in intentione primus, spectat commodorum acquisitionem incrementum aut confirmationem. Incommodorum item uitationem diminutionem aut depulsionem. Verum in his eligendis frequēter imponit multis falsa persuasio, dum errore delusi credunt hoc esse pium, quod est impium, ueluti si quis in errorem inductus credat Arianos bene sensisse de sacra triade. Alijs imponit animi commotio, uelut ebrietas, & ira, quorum utrumq; furoris genus est, aut inuidia, odium, amor immodicus. Hic igitur locus ad plurima ualet, ad eleuandum aut exaggerandum crimen. ut si quis impetens hostem, interficiat amicum. Aliud enim destinarat quā fecit. Rursus atrocius est occidere hominem dolo, ut uxorem eius abducas, quā si occidas eum à quo grauibus iniurijs laceffitus es. Aliquam facinoris partem attenuat prouocatum esse. Nec Petrus excusatur de homicidio, si quod est probabile, hoc animo petijt Malchum, non ut amputaret auriculam, sed dissecaret illi cranium. Nec enim ab euentu, sed ab animi destinatione fit scelerū estimatio. Verum è diuerso subleuatur, quod non spectarit prædam, aut aliquid simile, sed tantum ut innocētissimum dominum liberaret à periculo, paratus illi uel commori. In genere suasorio præcipuas partes agit finis, proponens quid sit expetendum boni, quid uitandum mali. Tantum autem momenti habet finis, ut commutet facti nomen. Dauid reprehenditur quod occiderit Vriam, quia scelus erat quod appetebat. At Phinees duobus occisis laudem meruit, quia nec odio, nec liuore, nec prædæ gratia occidit, sed ut populum à turpi exemplo deterreret, & legi diuinę suam uindicaret autoritatem. In admonendo præterea & obiurgando non mediocrem dicēdi materiam suppeditabit finis. Ad quid factus est homo? ut cognoscat, timeat, ametq; cōditorem suum. Quicquid igitur agit homo, ad dei gloriam referendum est. Quā igitur detestandi qui sic uiuūt, quasi luxui ac temulentiaē cæterisq; uitijs nati sint, Non enim dicam, diabolus. Quā enim turpe est, cætera omnia fungi his muneribus ad quæ obenda sunt creata, solem lucere, nubes irrigare, boues arare, asinos gæstare onera, solum hominem non agnoscere cui rei sit natus. Sic regi suus finis est ingerendus, Episcopo suus. Ad quid factus es sacerdos? Non ut molliter uiuas, aut census censibus cumules, sed ut sacris rebus uaces. Quir factus es

scholasticus? Non ut licētius lasciuias, sed ut liberalibus disciplinis animum excolas. Quur porrò discendæ sunt disciplinæ? Nimirum ut bene uiuas, patriæq; & amicis possis esse usui. Quur factus es monachus? Non ut uiuas in luxu & ocio, sed ut mortuus mundanis affectibus, totus rapiaris ad cœlestia. Quur factus es iudex? Non ut expleas scrinia tua, sed ut innocentes tuearis, malos coerccas, lites inter ciues dirimas. Magna felicitas accederet rebus humanis, si suum quisq; scopum intueatur, non quem proposuit cupiditas, sed quem deus & honesta ratio præfixit. Tantum autem momenti habet finis, ut hinc æstimentur omnia, atque ex hoc petatur cuiusq; rei felicitas. Ieiunare, ut corpus animo ad pietatis munia obtemperet, sanctum opus est. Ieiunare ut sanctus habearis, hypocrisis est. Ieiunare ut rem augeas, auaritia est: ieiunare ut corpore rectius ualeas, nec aliud spectes q̄ bonam ualitudinem, medicina est. Idem dicendum, de orando, de dandis elemosynis, deq; ceteris operibus laudati generis. Ad eandem trutinam æstimantur fines secundarij, quos uocant. Das elemosynam, ut egentem subleues. Quur subleuatam cupis? Ut tibi gratias agat, aut refocillatus inferuiat. Humanum est opus tuum. Ut Christo obedias, eumq; in suis membris reficias. Scopum attigisti. Spectant hoc & Ethnicorum leges, quæ præmium negant ei, qui tyrannum occidit, aliò spectans, quàm ad liberandam remp. Et peregrinum absoluunt qui cōtra uerba legis murum ascendit, & hostem depulit. Quin etiam legum intellectus ex fine colligitur, quem qui præstitit, uidetur legem impleisse. Extremus autem finis adfert felicitatē, ultra quam nihil desideras. Velut ovis quum uestit ac pascit hominem, suam attigit felicitatem. Ad id enim natū est hoc animal. Flosculus decerptus, quum oblectat oculos & nares hominis, si loqui posset, gratias ageret conditori, quod felix esset, finem ad quem conditus esset assequutus. Errant igitur uehementer qui felicitatem querunt in ijs rebus, quæ non explent animum hominis, neq; tranquillum reddunt. Qui uult habere quietum animum, in deo con-

Locus quiescat necesse est. Altera rei circumstantia est locus, cuius consideratio non tantum ualet ad probationes coniecturales. Quisquis enim facinus aggreditur, locum ad id oportunum deligit. Sed loci qualitas sæpenumero grauatur aut subleuat factum, interim & rei nomen commutat. Tractantur hæc & à theologis, qui docent quasdam circumstantias tantū aggrauare factum, quasdam etiam mutare speciem. Circa locum spectatur, sacer sit an profanus, publicus an priuatus, tuus an alienus, frequens an solitarius, pauperis an diuitis, honesti nominis an infamis. Turpius erat Antonio pro rostris in conspectu populi Rom. uomere, quàm si domi uomuisset. Nec indecorum est, bono grauiq; uiro domi in nuptijs saltare, quod in foro faceret indecenter: aut in balneo nudare corpus, quod in conuiuio turpiter fieret. Item grauior culpa est in templis garrere friuola, aut oculis licitari puellas, quàm in foro

foro aut theatro. Pecunia priuata sublata est, furtum erat: sed quia de templo: sacrilegij crimen intenditur. Occidisti adulterum in uxore deprehensum. Permissum est legibus. Sed occidisti deprehensum in lupanari, cædes est. Effractæ sunt fores priuatæ, iniuria est: effractæ sunt fores publicæ, crimen est lese maiestatis. Euulsi arbores in tuo fundo, licuit. In alieno iniuria est, Reclamasti sacerdoti in conuiuio, Licuit. Reclamasti in templo concionanti, seditionis est actio. Domi licet tuo arbitratu loqui ac silere. Apud tribunal ex quæstoris præscripto loquendum aut silendum est. In Italia temulentum esse turpius est quàm apud Germanos. Et Athenis sedentariam artem exercere honestum est, apud Lacedæmonios seruire. Rursus apud Lacedæmonios Sophisticam aut oratoriam callere contemptum habetur: apud Athenienses pulcherrimum. M. Tullius pro Milone stulticiam uocat, Romæ dicere, non esse fas uiuere cum qui fateatur hominē à se occisum, quum in urbe tam multi laudati sint, quod seditiosos occiderint. Hinc ad tropologiam licet assurgere. Si pudor est in ciuitate bene morata dissolutius uiuere, quanto turpius est, in ciuitate dei quæ est Ecclesia, uiuere legibus Satanicis. Et si quouis loco Christianis indecorum sit, gulæ & uentri seruire, quanto id absurdus est in monasterio, sobrietatis & castimonix schola. His modis loci ratio ualeat, ad suadendum, ad exhortandum, ad obiurgandum, & æstimandum. Interdum ualeat & ad affectus, puta inuidiam, aut commiserationem. Qui Milonem accusabant, hoc ad inuidiam impingebant, quod Clodium non quouis loco, sed in monumentis maiorum ipsius occidisset. Et apud Ouidium indignatur Ajax, quod in conspectu classis, quam sua uirtute defenderat ab incendio, de uirtutis præmio, cum imbelli Vlysse cogere decernere. Et crudelius est hominem domi suæ occidisse, quàm in uia publica, in ciuitate quàm in agro. Hactenus de loco. Nec minorem argumentandi materiam subministrat temporis qualitas. Vox autem hæc *Tempus* *χρόνω καὶ καιρῶ*. Prius illud simpliciter tempus significat, cuius tres sunt differentiæ, præteritum, instans, & futurum. Vt quondam, nunc, olim. Annus, mensis, dies, hora: sub Alexandro Magno, sub Caligula. Posterius indicat etiam oportunitatem ad rem gerendam. Itaque Græci quum sentiunt aliquem oportune uenisse, non dicunt, *ἐν χρόνω ἦλθες*, sed *ἐν καιρῶ ἦλθες*. Nihil omnino fit, quod non fiat *ἐν χρόνω*, at plurima geruntur quæ non fiunt *ἐν καιρῶ*, hoc est oportune. Et Ioannes 7. Quum referens uerba domini dicit, tempus meum nondum aduenit, non dicit *ὁ χρόνος ὁ ἐμὸς*, sed *ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς*. Et Paulus Galat. 6. Itaque dum tempus habemus, *ἄρα οὐκ ὡς καιροὺς χρομεν*. At Ioan. 5. de paralytico decumbente ad piscinam probaticam, quod iam multum tempus haberet, non dixit, *ὅτι πολλὸν ἦλθι καιρὸν ἔχῃ*, sed *πολλὸν χρόνον καιρὸς*. igitur complectitur has differentiæ, hyeme, æstate, nocte, inter

diu, tempore messis, tempore uindemiæ. Hæ siquidem species aliquid oportunitatis aut difficultatis adferunt ad rem gerendam ex sese. Quod idem interdum fit accessione fortunæ: ut in tempore pestilentia, belli, aut conuiuij. In huius loci tractationem ex parte recidunt, quæ prius commemorata sunt inter attributa personæ, ut antedicta, antefacta: ex his enim ducitur coniectura, quæ certior fit si triplex temporis differentia respondeat, antecedentis, adhærentis & insequentis: ut mortem minatus es. Ex antedictis est. noctu existi: ex antefactis est, & ex temporis oportunitate, proficiscentem antecessisti, & hoc ex antefactis. Sonus auditus, clamor sublatus, tēporis sunt adiuncti siue adhærentis. Latuisti, profugisti, liuores & tumores apparuerunt, temporis sunt insequentis. Dicit aliquis, Patronum instruis, non ecclesiasten. Ostendam igitur quis hinc usus sit concionatori. Ad probationem hæ coniecturæ sæpe ualent: ueluti si quis aduersus improbos disputans doceat Christum sua sponte suscepisse mortem crucis: ex antedictis sumet argumentum, quod ipse Dominus hoc toties discipulis prædixit, & Petrum dehortantem sit auersatus: ex antefactis, quod se non subduxerit, nec occulterit, sed in locum solitum abierit: ex adiunctis siue adhærentibus assumet, quod nec ipse se defenderit, & Petrum defensionem parantem cohibuerit. Item quod tãquam ouis ad mortem ductus est, & in cruce pro inimicis suis orauit. Ex insequentibus, quod rediuuius nec per se nec per apostolos Iudæis exprobrarit immane scelus, nec quenquam ultus sit, sed omnibus iussit prædicari pœnitentiam ac remissionē peccatorum. Quomodo uero tempus ualeat ad consulendum, suadendum, exhortandum, consolandū ac monendum, satis antea demonstratum est in tractatione ætatis. Iam temporis differentia sæpe iuris & qualitatis quæstionem explicat. Multa enim licuerunt ante legem proditam, quæ sub ea non licebant Iudæis, ut uesci quibuslibet. Et Iudæis sub uetere lege licuerunt, quæ nobis sub lege noua non licēt, quod genus sunt uxorum pluralitas, repudium, & sacerdotum coniugia. Contrà à nobis multa requiruntur, quæ à Iudæis non requirebantur, ut baptismus, & certior cognitio articulorum fidei. Quin & hodie nephas est dubitare de nonnullis, de quibus in ecclesiæ primordijs dubitare non erat impium. Et grauius peccant, qui post acceptum baptismum delinquunt. Ac leges etiam prophanæ grauius puniunt furem nocturnum, quàm diurnum. Sic tempore famis sceleratius est diuitem claudere granaria sua, aut ultra iustum pretium intendere, quàm quum annona est uberior. Et in publico ecclesiæ luctu, in quali nunc est, turpius est comessationibus & pompis indulgere, quàm tranquillis tēporibus. Et grauior est culpa in quadragesima uesci carne, quàm alijs temporibus: & turpius est scortari, aut inebriari, aut ludere aleam die festo quàm die nō festo. Item sanabilius malum est, quod recens est. Difficilius sanantur uitia, quibus multo iam tempore assueuit homo

mo

mo. Vulgus autem hominum à tempore frequēter arripit occasionem peccandi, ueluti quum sibi persuadent nihil non licere diebus, qui quadragesimam antecedunt, quasi tum non essemus Christiani. Itidem alij sibi persuadent, tempore belli nihil non licere. Quod pacis tempore sacrilegium erat, in bello uocatur ius militare. Rursus sunt qui turpe ducunt, in nuptijs non inebriari. Durat in hunc usq; diem Romæ, mos omnium absurdissimus. animam agente pontifice (nam expectare mortem perlongum est) quicumque possunt, inuadunt ac diripiunt bona cardinalium, ciuium ac peregrinorum, quibus est domi quod prædonem iuuat. Rem tam sceleratam, stultissima ratione prætexunt, quoniam pontifice mortuo leges omnes cum illo mortuæ sunt. Tam sceleratam ac plus quàm barbaricam consuetudinem principes deberent omni suppliciorum genere coercere. Imò pontifice moriente magis conueniret, ieiunijs, precibus & elemosynis sollicitare deum, ut ecclesiæ suæ de bono pastore prouideat. Christianæ mentis est omnem temporis rationem ad bene agendi occasionem accommodare. Nox imminens admonet silentij & quietis, admonet ut odium aut iram erga proximum ante solis occubitum ponamus, admonet ut deo reconciliemur, si quid eo die peccatum est. Sol oriens admonet ut tanquam filij lucis, in die honestè ambulemus, nemini dantes ullum offendiculum. Et pium est quorūdam studium, qui Christi uitam ac mortem, in singulas diei ac noctis partes, distribuerūt, quo facilius occurrat illorū memoria. Pios dies festus inuitat, ut se deo proximisq; reconcilient, ut animum erigant à curis humilibus, ad contemplationem rerum cœlestium, & quemadmodum cæteris diebus externis lucris derunt operam, ita per ferias spiritualibus lucris ambient ditescere: impios inuitat ad luxum, libidinem, temulentiam & aleam. Sic temporū tranquillitas ac prosperitas bonos inuitat ad gratiarum actionem, ad cultum religionis, ad beneficentiam in pauperes. Malos ad obliuionem dei, ut incrassati & impinguati negligent deserantq; deum conditorem suum, & ipsius prosperitatis largitorem, erga deum ingrati, erga seipfos crudeles, qui sibi quod ad pietatem datum est, uertunt in materiam impietatis. Contrà, quum tempora sunt tristiora, bellis turbulenta, pestilentia mortifera, fame cruciantia, qui piæ mentis sunt, intelligunt se prouocari ad placandum deum sceleribus innumeris offensum, ad pœnitentiam & uitæ castigationis studium. Qui improbæ mentis sunt, ad murmur & blasphemiam conuertuntur. Beatus Paulus frequenter à tempore sumit exhortandi materiam: Ecce nunc tempus ac ceptabile, ecce nunc dies salutis. Et alibi, Nox processit, dies appropinquat. Item Corinthijs commédans cœlibem uitam: Tempus, inquit, breue est. Et hanc uitam, tempori sementis comparat: futuram, messis. Omnia suum habent tempus. Quamdiu sumus in corpore, sementis gnauiter est facienda, non parce, ut admonet Apostolus, sed copiose. Post hanc uitā non erit tempus

pus seminandi, sed quod quisq; seminauerit metendi. Quid est copiose, siue ut Apostolus loquitur, in benedictiōibus seminare? Est operari bonum erga omnes quidem, sed maximè tamen ad domesticos fidei. Et Ecclesiastes ille sapiens multis uerbis declarat, quid cuiq; tempori conueniat, ut homo pius ad omne tempus sese accōmodet, modò illud sit perpetuū, quod nullam admittit exceptionem, nimirum ut perseueret in timore & amore dei. *Casus* Tempori rhetores subiiciūt casum, quòd exitus rei ad tempus insequēs pertineat. Verum hac de re tempestiuus dicitur paulo post, quum locum tractabimus, qui dicitur ab euentu. *Facultas* Facultas, est potestas perficiendi quod suscipitur. Nullus enim sanæ mentis opus aggreditur, cuius perficiēdi nulla spes sit, nisi dixerimus odium, iram, temulentiam illi iudicium ademisse. Impotens enim affectus non concedit morā inspiciendi. In coniecturis autem illa duo spectantur in primis, an uoluerit, an potuerit. Voluntas multis è rebus colligitur, præcipuè ex causis de quibus dictum est, è spe perficiendi. Nam spes interdum uoluntatem parit. Probabilior fit cōiectura, quum animi natura cum causis consentit. Ambitiosus & inuidus est, non ferebat officientem suæ gloriæ. Et homo natura formidolosus uirum fortem ferro agredi non est ausus, ueneno sustulit. Porro quam utilitatem hic locus suppeditet ad suadendum iam indicatum est, quum de facili & impossibili loqueremur. Ecclesiastes non solum ad suadendum, uerum etiam ad consolādum & ad obiurgandum accommodabit, ut quum iubebit inanem luctum ponere. Quid enim sibi uolunt lachrymæ lugentium, nisi ut reuiuiscat qui mortuus est. Atqui stultum est optare, quod fieri non potest. Item bis stultè faciunt, qui in rebus externis & in hac uita quærunt felicitatem, quum in illis nulla sit ueræ felicitatis pars, nec in hac ulli contingere possit perfecta felicitas. Item ad increpandum eos, qui negligunt eximias uirtutes, ut continentiam, martyrium & uoluntariam paupertatem, quòd negent esse in potestate hominis eas seruare. Stultum uero esse tentare quod non possis efficere. Diuerso uitio peccant, qui sibi persuadent ueram pietatem humanis uiribus præstari posse. Omnis hominum facultas ab ope diuina proficiscitur, quæ si adsit facilia sunt, quæ sensui humano uidentur impossibilia. *Instrumentum* Tantum de facultate, cuius pars esse uidetur instrumentum. Nam instrumenta præstant interim facultatem, ut arma, copiæ, naues, machinæ. Ex instrumento frequenter expenditur factum. Gloriosius Dauid funda deiecit Goliath, quàm si hasta fuisset aggressus. Et sceleratius est occidere ueneno quàm ense. Vtroq; sceleratius est occidere lingua. Quod homicidarū genus his temporibus heu nimium frequens habet mundus. Excutias illos, inermes reperies: inquiras attentius, nullum reperies aconitum aut cicutam. Et tamen scelerati sunt homicidæ: Quī potest fieri? Non gestant hastas, non ballistas, non gladios, aut secures. Non habent ullum ueneni genus. Imò habēt præsentissimum

sentissimum uenenum. Vbi? Non in pyxide, sed in lingua circūferunt. Hoc impune occidunt innocētes quā plurimos. Os, inquit Sapiens, quod mentitur occidit animam. Hoc aconito inficiunt animos simplicium, hoc instillant auribus principum, ac per hoc occidūt quibus malè uolunt. Ipsi interim lauant manus suas, & dicunt, Puri sumus ab homicidio. Adde his, quod corpus animi instrumentum est. Quod alijs felicius obtigit, alijs minus ad obsequia honesta tractabile. Quibus obtigit felix, his enitendum est, ut alios uirtute præcurrant. Quibus incommodius, cura supplendum erit quod naturæ deest, & in primis cauendum, ne naturali inclinationi suppeditent materiam aut occasionem. Verbi causa, est aliquis ad iram pronior, ne quid sibi fidat, aut ne quid agat iratus, atque omnia fugiat, quæ mentis impetum exasperant, ut uinolentia, contentio cum rixosis. Ac sæpe suo cum animo philosophetur his remedijs, quæ nos olim in Enchiridio militis Christiani commōstrauimus. Eadem ratione admonendi sunt, qui naturam corporis habent, ad superbiam, libidinem, aut aliud uitium proniorem. Quòd si Socrates potuit animi destinatione atq; exercitatione naturam ad magna uitia procliuem, in diuersum flectere, quid ni idem possit Christianus Christi adiutus gratia, totq; insignibus exemplis prouocatus. Iam artifices norunt instrumenta sua non tantum ad suum quæq; officium accommodare, uerum etiam corrigere & ad usum adaptare. Quo turpius est non idem facere animum nostrum corpori suo. In summa ad hoc corpus additum est animo, ut per illud deum colat, & proximū iuuet. Singuli item corporis sensus ac membra ad certum usum data sunt, uelut oculi non ad lasciuiendum, sed ad prospiciendum omnibus membris. Aures non ad delectationem inanium fabularum, sed ad cognitionem rerum necessariarum. Lingua non ad obtrectandum, ad rixas aut turpiloquium, sed ad laudandum deum, ad bene merendum de proximo, Manus datæ sunt, non ad uiolētiam, sed ad honestam operam. Pedes non ad saltandum, sed ad iter necessarium: membra genitalia, non ad immundiciem ac lasciuiam, sed ad legitimam generationem data sunt. Nec uenter datus est ad crapulam & luxum, sed ad concoctionem cibi necessariam. Qui uero membris suis ad inhonesta abutuntur, nihilominus absurde faciūt, quā si quis ense proscindat agrum, uomere scindat ligna. Expediit autem & iuxta corporis aptitudinem uitæ genus eligere. Qui se sentiunt immodicè propensos ad libidines, ducant uxorem: qui ad crapulam, adiungant se in conuictum sobriorum. Nunc multi corrumpunt organa sua, & quæ natura dedit apta faciunt inepta. Ingenium corrumpunt ocio, somnolentia, memoriam obruunt uino, corporis uires exhauriunt uigilijs Venereis, ac immodica libidine. Hinc tam multi ante tempus lusciosi lippicq; ante tempus surdastri, incurui, contracti & tremuli. Vides quantam dicendi materiam Ecclesiastę suppeditabit hic locus, quem Rhetores appellant

lant instrumentum, cui tam uicinus est modus, ut propè sit idem. Veluti si
Modus quis adulterum deprehensum ferro necauit, non punitur ueterum legibus,
 qui ueneno, cogitur causam dicere: ex instrumento nascitur quæstio. Illa ma-
 gis propriè ad modum pertinent, quæ uoluntate excusantur aut aggrauan-
 tur. Bona mente fecit, quia palàm: mala, quia ex insidijs, noctu in solitudine.
 Sic excusatur medicus, qui mulieri pharmacum petenti quod cieret aluum,
 quo illa foetum excussit utero, dedit: quòd palam dedit, utiq; non facturum,
 si scisset illam esse gravidam. Refert item plurimum, quo uultu, quo animo,
 quid dicas. Si per iracundiam aliquem appelles ganeonè, iniuria est: si idem
 amico dicas per iocum, familiaritas est. Similiter in æstimatione commissio-
 rum, non parum momenti habet modus. Hic còstuprauit uxorem alienam
 in quam fortè incidit, aut etiam sollicitatus fuit ad adulteriũ, aut ignarus fuit
 esse coniugatam: alter maliciosis artibus, per lenas, per munera, per uinolentiam,
 per ueneficia denique struxit insidias illi cui inuidebat pudicitiaẽ lau-
 dem, quo gloriari apud suos cõgerrones posset laudatissimæ matronæ pu-
 dicitiam à se expugnatam. Vterq; commisit adulterium, sed huius adu-
 lerium centuplo grauius est adulterio alterius. Quod exempli gratia dictum
 est de adulterio, per omnes scelerum species duci potest, stuprum, furtum,
 ebrietatem, crapulam, homicidium, hæreticum errorem. Verum hæc perse-
 qui nunc non est animus, uel quia est infinitum, uel quia nobis aliàs super
 hac materia satis admonuisse uidemur, & expedit admoneri sæpius, quòd
 in hoc supra modum uulgò peccatur.

*Loci quadri-
 fariam dicuntur*

Iam prius quàm ad communes illas argumentorũ sedes ueniamus, quas
 & dialectici *τόπος* appellant, Latinè locos possis dicere: admonendus est
 lector, loci uocabulum quadrifariam accipi. Loci dicuntur communes, quòd
 ab utraq; parte tractentur, licet non in eadem causa. Veluti qui testimonijs
 grauatur, suadet non esse fidendum testimonijs. Contrà, qui iuuatur, dicit
 pro testimonijs: atq; item de cæteris quæ suprà retulimus, quum de inartifi-
 cialibus ageremus. Huic generi finitimæ sunt sententiæ, quas uelut extra cau-
 sam exaggeramus, sed ita ut causæ quam agimus seruiat. Quod genus sunt
 amplificationes uirtutum, & exaggerationes uitiorum. Veluti quum accusa-
 mus aliquem quòd per improbos conuictores pertractus sit ad sceleris con-
 sortium. Locus communis erit, uerbis exaggerare, quantum ad innocetiam
 tuendam habeat momenti cum bonis uersari. E diuerso quãtam perniciem
 moribus adferat improborum consuetudo. Sed de his quoq; postea. Ter-
 tio sensu loci dicuntur, sedes argumentorum, quas rhetores ad singula cau-
 sarum genera accommodarunt, uelut in suaforio, honestum, utile, iucũdum,
 facile, necessarium, &c. In demonstratiuo, genus, patria, bona corporis, & bo-
 na animi. In iudiciali præsertim inficiali genere, quæ modo commemorauim-
 mus. Quarti loci sunt generales, qui declarant quid omnino cuique rei acci-
 dat

dat, & quemadmodum è singulis ducantur argumenta, partim necessaria, partim uerisimilia. Hi sunt oratoribus cum dialecticis cōmunes, quanquam de his Aristoteles separatim conscripsit in topicis, in rhetoricis non attingit. Plurimum autem conferunt & ad iudicandum & ad dicendum. Sed horum tractationem uarietas autorum reddidit inuoluitorem, quòd inter hos nec de uocabulis, nec de numero, nec de ordine satis conuenit. De his accuratissimè nostro seculo scripsit uir immortalis gloria dignus Rodolphus Agricola. Scripsit autem exactissima cura, phrasi uero qua nihil esse potest expolitius, sed acumina quædã affectata, ueluti de prima materia, ac digressiones, quibus nunc à Bœotio, nunc ab Aristotele, nunc ab alijs magna quidē subtilitate dissentit, satis declarant illum hoc opus non cudisse pueris ediscendum, sed eruditis uiris admirandum. Themistium, cuius perspicuitatem laudat Bœotius, nobis uidere non contigit. Aristoteles uero sic tractat hoc argumentum, ut uix aliud accuratius. Itaq; factum est, ut ipsa diligentia qua minutissima quæq; persequitur, non nihil obscuritatis offuderit lectori. Iam satis desudat Bœotius, ut Themistium, Aristotelem & M. Tullium redigat in concordiam. Nos quàm simplicissimè rem trademus, nec lectorem ullis salebris difficultatū remorabimur: neq; enim hic rhetorem aut dialecticum instituimus, sed concionatorem. Generalis autem omnium quæstionum diuisio hæc est. An sit, quid sit, quale sit. An sit aliquid, coniecturis quæritur. *An sit, quid sit, quale sit* Veluti si quis ambigat an sit deus. Esse autem deum, etiam Ethnicis philosophis fuit compertum, non è scripturarum autoritate quemadmodum nobis, sed è coniecturis rerum cōditarum. Eo probato superest quærere, quid sit deus? Hoc quoq; constituto, an hoc aut illud sit. Fuerunt enim qui cœlum omnia complectens putauerint esse deum. Alij naturam rerum cōditarum somniarunt deum esse. Alij etiam magis delirantes putarunt animam mundi uniuersalem esse deum. Nos credimus deum esse substantiam incorpoream ac simplicissimã, qua nihil maius neq; melius sit aut esse possit. Non quòd in deum cadat ullum accidens, sed quod hæc de deo uerè prædicantur, siue concretis siue abstractis uocibus. Deus est immortalis & immortalitas, Deus est sapiens & sapientia, bonus & bonitas, æternus & æternitas, atq; eundem in modum de cæteris. Hæc exempli gratia proposita sciat lector, non quòd phas sit de his ambigere Christianum. Quoniam autem nemo quærit naturam eorum quæ non sunt, ideo primum locum obtinet *Definitio* ὅριον , quem quidam finem aut finitionem, alijs definitionem appellare maluerunt. Hæc paucis explicat rei naturam, iuxta rationem substantiæ, ac formæ substantialis. Substantiã hic appello, non eam cui opponitur accidens, sed generalius solidam ac principalem cuiusq; rei naturam, Non solū enim quærimus quid est homo, uerum etiam quid est iustitia: non quòd uirtus substantia sit, sed quòd sub ratione substantiæ proponatur. Quemadmodum

*Definitio un-
de constat*

*Forma sub-
stantialis*

*Definitio
vitiosa*

dum rhetores quærun, quid sit status, quid schema, quid tropus: Iurecon-
sulti, quid actio, quid iniuria: quum nihil horum uerè sit substantia. Et tamen
sicut homini additur rationale, nõ in eo quod quid est, sed sub ratione qua-
litate, ita iustitiæ prudentiæq; adduntur suæ formæ, per quas ab alijs uirtu-
tibus distinguuntur. Sic interdum substantiæ uoces, sub ratione accidentium,
ponuntur: ueluti quum Seneca dicit, Quoties inter homines fui, minus homo
redij. In priore parte, homo substantiæ nomen est: in secunda, qualitate.
Et uerum est quod tradunt dialectici, ueram definitionem constare ex ge-
nere & differentia speciem constituyente: ut animal est substantia sensibilis,
substantia est genus, animal species, sensibilis additur loco differentiæ, quam
si quis exactius excutiat, proprium sit magis quàm differentia, & tamen ab-
soluta definitionem, eo quod cum uoce definita conuertatur, ut animalis uo-
cabulum in nullam rem competat, in quam non cadat sensu præditam esse,
neq; quicquam sit sensu præditum, in quod non congruat animalis uocabu-
lum. Ad hoc autem ut aliquid dicatur animal sufficit unus sensus, quum alio-
qui sint quinque sensus animalis perfecti. Sunt enim in quibus unicus tantum
sensus deprehenditur, ut in affixis siue adhæsis, quæ dicuntur animalia, licet
imperfecta. De spongijs & urticis dubitant autores an sensum aliquem ha-
beant: & Pythagoras arboribus etiam & herbis tribuit sensum, licet stupi-
dum. Ægyptijs ignis habetur pro animali, quod humore consumpto emo-
riatur. Nec dubium est, quin unaquæq; res habeat formam internam, per
quam est id quod est, & non aliud. Verum ea quoniam ferè proprio nomi-
ne caret, abutimur ijs quæ proximè ad differentiam naturam accedunt. Nam
cuiusq; genus inuenire nõ est difficile. Veluti si quis quærat, quid sit homo,
facile occurrit animal. Sed quid est hoc quod facit, ut hic homo sit non asi-
nus aut simius? Si respõdeas rationale, animalia erunt angeli & dæmones:
ut enim corporibus careant, non tamen sunt expertes rationis. Quanquam
Platonici tribuunt illis & corpora naturalia. Vitiosa autem est definitio, quæ
quadrat in aliud quàm quod definitur. Aut definiti uocabulum in aliquid
competit, in quod non competit definitio, Veluti si dicas, homo est animal
erecto corpore bipes. Est enim simiarum genus quod incedit erecto corpo-
re. Rursus periclitabimur, ne multa animantia bruta affectet haberi pro ho-
minibus. Constat enim in multis, & simplicium agnitionem esse, & simpli-
cium compositionem, & discursum ut dialectici uocant syllogisticum, quum
aliud ex alio colligunt. Adde his memoriam & reminiscetiam, quæ singula
in brutorum genere comperiuntur experimentis. Porphyrius addit, morta-
le, cuius uicis accessio, ut nos separet ab angelis, non separet tamen à brutis
animantibus. Rursus si hæc definitio esset absoluta, Christus & qui cum eo
surrexerunt, iã desissent esse homines. Porro risibile quod homini ceu pro-
prium tribuitur, uidetur & canibus & simijs commune. Sed nihil proprius
accedit

accedit ad uim differentia, quam ῥ λογικὸν εἶναι, id est, fandi compotenti. Proprium
 Nullum enim animal propriè loquitur præter hominem. Vbi igitur uera
 differentia non destituit, ad ea quæ sunt illi proxima confugimus, puta ad
 accidens aliquod, quod soli adest homini, & nulli hominum non adest, qua-
 tenus est homo. Quod si his quoque destituimur, multarum circumstantiarum
 congerie idem efficitur, quod paucis, sed efficacibus uerbis facere non licet.
 Huic M. Tullius non indidit nomen proprium, quidam descriptionem uo-
 cant, Græci extenuantes appellant ὑπεργραφήν. Descriptio
 Quod genus sit illud, abuta-
 tar enim exemplo Ciceronis. Hæreditas est pecunia: hic pecunia genus est,
 modo priscorum more accipiatur, ut non nummos tantum, sed omnem pos-
 sessionem complectatur. Constat enim à pecu dictam pecuniam, quod olim
 diuitiæ ferme in gregibus & armentis erant sitæ: sed genus non absoluit de-
 finitionem, quod multis sit pecunia, quibus nulla est hæreditas. Astringen-
 dum igitur genus: quæ morte alicuius ad quempiam peruenit. At ne sic qui-
 dem absoluta est definitio. Multis enim modis res defunctorum sine hære-
 ditate ad aliquem peruenire possunt. Addatur unum uerbum, iure: alioqui
 furtum dici posset hæreditas. Videtur iam propemodum suis numeris ab-
 soluta definitio. Hæreditas est pecunia, quæ morte alicuius ad quempiam
 peruenit iure. Deest adhuc aliquid, Nec ea aut legata est testamento, aut
 possessione retenta. Nunc perfecta est. Pluribus exemplis non remorabor
 lectorem, cui facile erit ad hanc imaginem alia confingere. Porrò uix repe-
 rias ullam descriptionem tam accuratè communitam, ut non aliqua pateat
 contradictioni, si contingat parum commodus ac morosior interpres. At
 oportet sermonem ad materiam præsentem accommodare. Iureconsulti sic
 definiunt furtum. Est contrectatio rei alienæ fraudulosa inuito domino. Po-
 terit aliquis cauillari, num adulterium sit furtum: nam illi fraudem appel-
 lant damnū. Aut num si quis in scio domino contrectet rem illius: aut si non
 contingat, sed intactam alicui uendat, tradat ue. Aut si quis catellam meli-
 tæam alienam manu demulceat inuita domina. His cauillationibus nequa-
 quam oportet esse locum, inter ueritatis studiosos, non contentionis. Richar-
 dus quidam cui cognomen à sancto Victore, quem non in postremis ha-
 bent Sorbonici, hunc in modum definit articulum fidei. Articulus est ueritas
 indiuisibilis de deo, arctans nos ad credendum. Hæc definitio commo-
 do auditori satisfacit, per quam intelligit rei naturam: quemadmodū in cor-
 pore hominis natura diuisit brachium à manu, & ipsum brachiū in plures
 partes diuisibile est: at digitorum articulos ita coniunxit, ut articulus quisque
 amplius diuidi non possit, nisi frangas. Frangere autem non est diuidere. In
 hac tamen definitione cauillator multa reperiet, quæ calumniatur. Quomo-
 do indiuisibilis, quum hic articulus, Qui conceptus est de spiritu sancto, na-
 tus ex Maria uirgine, à recentioribus theologis in duos articulos diuisus sit:

Et quum ueteres duodecim tantum articulos numerarint, recētiotes autem alij tredecim, alij quatuordecim, in confesso est aliquos posse diuidi. Si quis respondeat, indiuisibiles dici quosdam quòd diuidi quidem possint, sed diuisi non sint, gemina est contradictio. Primum indiuisibilis aliud significat Latinis quàm indiuisus, & à recētoribus aliqui diuisi sunt, ante Richardum ni fallor. Quis porrò illos diuisit, aut coniunxit, nisi pictor, qui singulis apostolis suum attribuit articulum? Rursus, de deo, non uidetur in omnes articulos competere: uelut Ecclesiam sanctam, Remissionem peccatorum, Carnis resurrectionem, de deo non loquuntur. Hic si quis respōdeat, & illos ad deum reduci cuius uirtute sanctificatur ecclesia, & cuius spiritu remittuntur peccata, & cuius potentia reuiuiscunt mortui: Responderi potest, omnes uirtutes esse articulos fidei de deo, quòd absq; dei gratia nulla sit uirtus. Postremò quod additur, arctans nos ad credendum, sic potest conuelli. Fides fundatur in intellectu, intellectus autē liber est, nec cogi potest, persuaderi potest. Nec hic deest quod respondeatur, sed mea sentētia friuolum est. Commodius ita definisset. Articulus fidei, est irrefutabilis ac diuinitus reuelata ueritas, paucis uerbis comprehensa, necessario credenda ijs qui student eternam salutem amplecti per fidem in Christum Iesum. Quanquam hæc particula Per fidem, &c, poterat omitti. Iam quibusdā etymologia uidetur habere speciem definitionis, quòd pleraq; nomina ab ipsa rerum natura sumpta sunt. Inde enim nomen habet etymologia, quòd uera sit aptaq; rei nota quam significat. Vt rex dicitur à regendo, lex ab eligendo, quæ conducit reipublicæ, reijciens quæ officiant. Et coniuges uocantur, quòd in lætis pariter ac tristibus communicantes, uelut idem ducunt iugum. Et Posthumi dicuntur, qui post humatum patrem nati sunt. Vt Cæsones, qui uiui ex utero matris execti sunt. Quid autem differant iter, actus, & uia: Item prospectus & lumen, ipsæ uoces indicant. Sed de his antea non nihil attigimus, quum de circūstantia nominis tractarem, dicturi plura, quum per singula recurrentes usum cuiusq; commonstrabimus. Quum Plato sic definisset hominem, Homo est animal bipes, implume: Diogenes in scholam illius immisit gallum gallinaceum reuulsis plumis, En inquit homo Platonis. Hic iocus fortassis in Platonem confictus est. Sunt tamē qui non minus absurdè definiunt, dialectices imperiti. Iam sunt quædā elogia siue sententiæ, quæ non nullam definitionis speciem præ se ferant quum reuera non sint. Huius generis uariæ sunt formæ. Nam quum nomen obscurum exponitur notiore uoce, uidetur etymologiæ species: ueluti si quis batuit interpretes, percutit. Paucioribus enim notum est quid sit batuere. Est & typus, quum definitionis loco ponitur exemplum: ueluti si quis rogatus, Quid est substātia, dicat, homo, equus, lapis. Quod definitionis genus ridetur à Socrate: quum quidam interrogatus quid esset uirtus, respondit, Iustitia, prudentia, fortitudo, tempe

Etymologia

*Definitionum
formæ*

temperantia, &c. Tum Socrates suo more *ἐργασίαν*, Papè, inquit, hic nobis pro una uirtute examen uirtutum producit. Fit & ex accidentibus descriptio: ut homo est, quod ad pietatem ac disciplinas liberales docile est. Fit ex pluribus coniunctis, quum nullum per se sufficiat. Ut, luxuriosus est, qui uictu delicatior est, cultu sumptuosior, in libidinem effusior. Ducitur à fine diuerso. Rex est, qui in gubernando spectat reipub. commodum, non suum: Tyrannus, qui ad suum priuatum commodum gerit principatum. Item per similitudinem, ut adolescentia est flos ætatis, senectus est occasus uitæ. Peccatum est mors animæ. A contrarijs, damnum est lucro contrarium. Pater est qui habet liberos. Filius est, qui habet patrem. Mortuus est, qui non uiuit. Interdum enim alterum è contrarijs est altero notius ac magis in confesso. Per analogiam, ut homo est minor mundus. A causis, dies est, sol supra terram: nox est, sol infra terram. Sonus, est duorum corporum collisio. Iam & ænigmata ambiunt in definitionum ordinem recipi: ut homo est animal, primum quadrupes, mox bipes, deinde tripes. Et ne formas omnes persequar, quæ infinitæ conungi possunt: est quæ laudis causa sumitur, ut lex est mens & animus & consilium, & sententia ciuitatis. Veluti quum Paulus dicit, Fides est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium. Encomium fidei uerius est quàm definitio. Laudaturus enim fidem, hoc elogio præparat auditorem. Tantam uim habet fides, ut per eam illa quoque quæ nec ingenio nec sensibus comprehendendi possunt, certius credamus quàm si sensibus haberemus comperta, ea quæ speremus, quorum interim nullum apparet uestigium. Alioqui si uoluisset definire fidem, dixisset, Fides est habitus diuinitus infusus, per quem sine ulla uacillatione credimus omnia quæ ad salutem æternam necessaria sunt. Sic qui dixit, Comœdia est humanæ uitæ speculum: non definiuit, sed elogio notauit, quod illa habet eximium. Similiter qui diceret, Aurum est pater adulatorum, curarum filius: non definit, sed elogium dicit. Sumitur & à uituperio, qualis est illa Platonis, Voluptas est esca malorum. Sententia est definitionis speciem habens. Sequuntur genus & species. Genus quidam malunt appellare totum, speciem formam. Genus est quod latius patet, & plures species sub se continet, de quibus prædicatur in eo quod quid est: ut percontanti quid est homo, aptè respondetur animal: & percontanti quid est iustitia, rectè respondetur uirtus. Nam animal sub se continet asinum, equum, aquilam, piscem & hominem. Virtus continet iustitiam, liberalitatem, prudentiam, fortitudinem & temperantiam. Nihil autem uetat eandem uocem ad superiora relatam esse speciem: ad inferiora, genus. Quemadmodum idem potest huic esse filius, illi pater. Exempli gratia, Animal si referatur ad substantiam corpoream species est: si ad equum, asinum, hominem, &c. genus est. Ita uirtus si referatur ad habitum, species est: si ad iustitiam, prudentiam, fortitudinem, temperantiam

tiam, &c. genus est. Hæc uocantur *ὑπάρχουσα*, quòd alijs subsint, alijs præfint. Porro genus ultra quod progressus non est, genus generalissimum appellant: ut speciem extremam quæ in alias species diuidi non potest, sed tantum in indiuidua, speciem specialissimã appellant: quæcunq; in medio sunt, *ὑπάρχουσα* sunt. Vt si à corpore animato transcendas ad substantiã, ad genus generalissimum peruenisti, nisi mauis ad ens, quod accidentia quoque complectitur. Et si ab animali descendisti ad asinum, aut hominem, non est quòd descendas ulterius, nisi ad hunc & illum asinum aut hominem. Homo autem ab homine nõ differt specie, sed numero siue modis indiuidualibus. Ita si ab habitu transcendas ad qualitatem, ad summum genus peruenisti, nisi mauis ad accidens. Rursus si descendas ad liberalitatem, ad sobrietatem, &c. non est quòd descendas amplius, nisi ad hanc & illam. Sunt tamen in his quæ uocantur indiuidua tam insignes differentiæ, ut dubites specie distinguantur an numero tantum, ut sunt asini cornuti, & equi prælõgo collo, homines unico pede, sed prælate, Sciopodes dicuntur: aligeri, monophthalmi, auribus utrisq; ad terram demissis. Quidam pro sermone stridorẽ habent, nec aliter fugiunt ceterorum hominum consortia quàm feræ. Si dicas, ratio separat hominem à brutis, iam dictum est & in brutis esse rationem, in alijs stupidiorem, in alijs euentiore. Eadem difficultas est in herbis & plantis & gemmis. Illud admonendum, apud scriptores genus frequenter usurpari pro specie, interdum & pro differentia accidentali. Veluti quum distinguunt genera aquilarum, aut genus dicunt pro specie, si tamen ulla aquila ab aquila differt specie: Aut genus appellant accidentalem differentiam. Sic medici diuidunt apium in uaria genera. Et Vergilius dicit, quod genus hoc hominum, quum loquatur de moribus inhumanis. Genus igitur & species non hoc suapte natura significant, ad quod usurpant dialectici, sed docendi gratia ad hanc significationẽ à dialecticis sunt accommodata. Id quod necessario factum est in omnibus disciplinis: ut *σωσις* apud Græcorum populum significat seditionem, apud rhetores caput causæ, quod idem sonat apud Latinos rhetores constitutio: Quum alioqui constitutio sit lex aliquid præscribens autoritate publica. Ad definitionem faciunt differentia & proprium, de quibus iam per occasionem dictum est. Differentia est forma substantialis, quæ addita generi constituit speciem, atq; eandem ab alijs speciebus distinguit. Vt rationale (sit hoc interim differentię loco) additum animali constituit hominem, distinguens eum ab alijs brutis. Eandem uim habet proprium, quod perfectissima ratione proprium est, hoc est, quod cõuenit unitantum speciei, & omnibus sub ea contentis, & semper: ut homini potestas sermonis. Nec obstant impedimenta, quæ præter naturam hominis sunt. Est proprii genus quod omnibus sub specie constitutis conuenit, at non solis. Quemadmodum ignis proprium calfacere, sed calfaciunt & alia, ut motus.

uinum

Differentia

uinum & aromata. Ita nullus est ignis, qui non habeat lucem, sed non solus ignis lucet. Lucent enim in tenebris & gemmæ quædam, & insecta, ut lampyrides, & pisces nonnulli, & ligna quædam putrefacta. Iam sunt quædam propria non speciebus siue formis. (Nam M. Tullius horret speciebus & specierum dicere) sed nationibus, ut nigror in Æthiope, candor in Germanis, perfidia in Pœnis, militiæ studium in Caribus, stoliditas in Phrygibus, lepos in Atticis, barbaries in his qui sunt ultra Silesiam. Item in personis, ut periurium in lenone, blandicies in meretrice. Deniq; sunt quædam singulorum hominum propria: ut in Catone seueritas, in Hortensio comitas & elegantia. Sed de his supra dictum est. Valent enim ad argumēta probabilia. De proprijs autem ac differentijs non eodem modo differūt rhetores atq; dialectici. Etymologiæ quam M. Tullius uult esse definitionis genus, subiicit coniugata, quod utrobique ex ipsa uocum affinitate ducitur argumētum: sed hoc interest, quòd in etymologia est expositio nominis, in cōiugatis ex similitudine ac deriuatione uocum ducitur argumentum. Neuter locus uidetur Fabio multum ad probationem habere momenti: ut si quis assiduum interpretetur diuitem, quòd dictus sit ab asse dando, aut philosophum sapientiæ studiosum, notatio est. At si dicas, si ager compascuus est, licet compascere, coniugatio est: quoniam compascuus & compascere, uoces sunt sibi cognatæ. Et si philosophus est sapientiæ studiosus, nihil aliud est philosophari, quàm sapientiæ dare operam. His adiūgitur locus qui appellatur diuisio & partitio. Hæc enim docendi gratia distinguunt, ut diuisio sit generis in formas, ut animal diducitur in hominem, auem, asinum & piscem. Nam genus hæc omnia in se complectens quasi totum quoddam, cui quæ subiecta sunt, ueluti membra sunt. Vnde & Cicero fatetur, species quas ipse maluit appellare formas, interdū & partes uocari. Partitio uero, quum totum, siue (ut quidam appellare malūt) integrum, diducitur in suas partes, uelut in membra, tum in corporalibus, tum in ijs quæ intellectu tantum percipiuntur, Vt quum corpus hominis diuiditur in caput, humeros, brachia, thoracem, uentrem, ilia, crura & pedes: aut domus in tectum, fundamētum & parietes. Hæc sensu percipiuntur. Rationis sunt illa. Ius diuiditur in legem, morem & æquitatem. Si rempublicam diuidas in monarchiam, democratiam, oligarchiam & aristocratiam, diuisio erit, qua totum in formas diducitur. At si rempublicam diuidas in patres, equestrem ordinem & populum, partitio erit. In summa tamen omnis diuisio aut est substantiæ in substantias, ut animalis in hominem, & cætera bruta: aut substantiæ in accidentia, ut animalium aliud bipes, aliud quadrupes, aliud pedibus carens: aut accidētis in substantias, ut si uolatilia diuidas, in aquilam, noctuam, & alias species. Aut accidentis in accidentia, ut eruditorum alius ex se doctus est, alius à præceptoribus institutus. Diuisioni Fabius subiicit locum ab exordio, incremēto.

Coniugata

Diuisio
PartitioExordium
Locus

& summa, quòd omnis res in hæc tria diuidi possit, initium, progressum, & consummationem: uelut in prælio iurgium est exordium, quod Iuuenalis appellat tubam rixæ, incrementum cædes, summa strages. Ex initijs summa colligitur, ut, non possum totam prætextam sperare, quum exordium nullum uideam. Rursus è summa colligitur exordium, ut, Syllam non sumpsisse arma dominatus causa, argumentum est, deposita dictatura. Similiter ex incremento ducitur rei ratio in utranq; partem, ut quum quæritur, an ei cædes imputanda sit, à quo iurgium cœpit. Cædes enim incrementum est, medium inter exordium & summam. Verum hæc magis pertinent ad tractationem temporis, de quo iam dictum est, & euentus de quo mox dicetur.

Similitudo Similitudo quam Græci uocant *ὁμοίωσις*, quoniam non solum facit ad probationem, uerum etiam plurimum lucis ac dignitatis adfert orationi, inter schemata quoq; refertur à rhetoribus. Cui subest fictio, analogia, exemplum & imago. Quâquam extremum hoc nihil facit ad probationem, sed tantum ad euidentiam & grauitatem orationis. *ὁμοίωσις* erit, Vt grauissimè peccant qui fontem publicum unde hauriunt omnes, ueneno inficiunt: ita pessimè merentur de republica, qui principis animum perniciosis consilijs deprauât. Item: quemadmodum in periculosa nauigatione non ei committitur clauus qui opibus aut nobilitate præcellit, sed qui gubernandæ nauis peritia cæteris præstantior est: ita nõ oportet principatum tradere ei qui cæteris ditior sit aut genere clarior, sed qui prudētia & fide cæteros anteeat.

Fictio Fictionis exemplum erit: ut stultus sit qui nauim in qua uehitur perforet, ita stultè faciunt qui patriæ moliuntur exitium, qua subuersa nec ipsi possint esse incolumes. Huius usus latissimè patet, in similibus, exemplis & comparationibus: aptissima est concionanti, quòd ex confessis ac manifestis ratio cinatur, & rem mirè subiicit oculis. Si Christus uisibilis adesset, quomodo reuereremur illius præsentiam, qua religiõe terræ quam calcasset figeremus oscula? At is nobis adest in sacris literis, nobis loquitur, nos hortatur, & illic eum improbè contemnimus. Quis illo præsentē auderet quicquã indecens uel loqui uel facere? At nunc illius oculis conspicua sunt omnia, & perinde quasi cæcus sit ac surdus, quod homine teste non auderemus, illo spectatore audemus. Si Christus in terris uersaretur, quid est in rebus nostris quod illi non gaudentes impartiremur? Et ecce is tibi adest in proximo egente, & grauaris illi uertem aut panem porrigere. Quàm abominandus tibi uideretur, qui Christum in corpore apparētē, conuicijs impeteret, aut colaphis cæderet. At hæc non uereri illi facere in membris ipsius. Quicquid iniuriarum ingeris in proximum tuum, in Christum ingeris. Hic iuuatur, hic læditur, quum ipse nec ullius egeat beneficio, nec ulli pateat iniuriæ. An non hoc ipse manifestò profitetur in Euangelio? Quod uni cuilibet ex his minimis fecistis, mihi. fecistis. Christus est in cœlo, Quid refert? postea quàm ille

non

nōn minus uidet, audit, sentit quæ facis, quæ loqueris, quæ cogitas, q̄ si astaret proximus. Si qua esset saga, quæ magicis artibus etiã illa sciret quæ geres in occulto, nōne sollicitè caueres ne quid admitteres quod maleficã in te iritaret. Et tãta securitate deũ contēnis, cuius conscientiã fallere non posses, etiamsi te in intima terrę abderes. Videt ingeniosus lector, q̄ multa possent ad hanc rationē confingi. Erit aut̄ paragoge, si quis multis similibus siue ueris siue cōfictis, in mediũ adductis, assensionē eius qui cum agit eliciat, ac de inde inferat id quod cōcessis simillimũ est, quod genus argumētãdi Socrati fuit familiarissimũ. Exemplũ erit, Si in tempestate esset ē multis admouendus aliquis clauo, utrum admoueres genere proximũ, aut formosiorẽ, aut opulentiorẽ, an gubernandę nauis peritissimũ. Responderetur, peritissimũ, Si periculoso morbo laborares, utrum cōmitteres te medico formosiori aut ditiori aut propinquiore, an medēdi peritissimo. Vtiq; peritissimo. Si liberos instituendos haberes, utrum eligeres moderatorem genere proximum aut nobilissimũ, an eruditione fideq; præcellentem. Haud dubium quin instituendę pueritię peritissimũ. Si equos egregiè pulchros & charos haberes, utrum eos curãdos crederes, propinquitate aut nobilitate commendato, an curandi arte spectatori. Vtiq; spectatori. Si domum ædificare uelles, utrum eam locares nobiliori, an fabricandi artem melius callenti. Nimirum fabricandi doctiori. Huiusmodi similibus propositis, adderet id cuius gratia hæc adhibuit. Stultè igitur faciunt, qui in eligendo magistratu, magis spectant opes, claritatem, aut propinquitatem, quã administrandę reipublicę peritiam cum fide coniunctam. Eandem uim obtinent ficta similia: ut, si quis nauim perforet in qua uehitur, nōne uideatur insanus. Si quis domum conuellat, cuius ruina sit ipse quoq; periturus, nōne demens habeatur. Cæteris itē ad hunc modũ confictis inferat. Dementes igitur qui quo quosdam ulciscantur, patrię exitium moliuntur, quæ nisi sit incolumis, ipsi incolumes esse non possunt. Idem tamen efficiet una similitudo quod plures, modo quadret. Hac arte Nathan illexit Dauidem, ut aduersus seipsum pronunciaret, proposito simili de paupere & ouicula abducta. Simile quiddam narratur accidisse apud Zelandos. Taurus prætoris occiderat uaccam rustici cuiusdam. Is adiit prætorem: ac precatus pauca dicendi ueniam, ea permissa dixit, Meus taurus trãsilijt fossas, & occidit uaccam tuam, quid iuris. Prætor nihil metuens insidiarum, Solues, inquit, hoc ius est. Mox rusticus: Domine prætor, licet ne pauca? (nam illic multa præsto est, & quis in iudicio loquatur, non præfatus ueniam. Id factum est, ne ex multiloquio uel rixa nascatur, uel tempus superuacuis teratur.) Concessa igitur dicendi uenia, Lapsus sum, inquit, lingua: uolebam dicere, Tuus taurus occidit uaccam meam. Hic prætor commotior, Isthæc, inquit, alia res est. Tum rusticus impetrata dicendi uenia, Imò, inquit, eadem res est, & rectè pronunciaisti.

Exem

Paragoge
Inductio

Exempla Exempla idem efficiunt quod similia, nec quicquam interest, nisi quòd hæc sumuntur à factis cum autoritate. Vt, quemadmodù equus si paulatim exerceas, redditur ad ferendos summos labores tolerantior: ita corpus hominis si per gradus assuescat, maioribus, tolerat quæ alius non auderet attingere. Simile est. Exemplum erit Milo Crotoniates, qui singulis diebus ad aliquot stadia gestando uitulum, eundem post taurum factum ad tantumdem spatij facile gestauit. Et fictio locum habet in exemplis, quemadmodum & in similibus. Veluti si fingamus aliqua similia facta à Milone, aut ab alio quopiam. Ad exemplorum genus pertinere uidentur, multa quæ sumuntur à brutis & inanimis. Vt, Elephanti non coeunt nisi in semotissimis locis, & fortè interuenientem occidunt. Quanto magis decet in congressu cõiugum, tametsi licito, multum adhiberi pudoris. Et delphini minores non sinunt uagari incomitatos, quanto magis oportet hominem liberis suis adhuc teneris adhibere pædagogum. Et unaquæq; arbor alit quod genuit, decet igitur & matres suo lacte nutrire filios suos.

Analogia Analogia uix distinguitur à similitudine. Vt, quæ ratio est ternionis ad dyadem, eadem ratio est senarij ad quaternarium. Hic analogia est: an similitudo dici possit, nescio. Id quod oculus est in corpore, princeps est in republica. Par est igitur ut quem admodum oculus prospicit toti corpori, ita princeps consulat reipublicæ uniuersæ. Hic fortassis utrunq; uidebitur, analogia & similitudo. Iam & illud commune est similibus & exemplis, quòd sumuntur aut ex pari, aut ex minore, aut ex maiori. A pari uidetur quod adfert Cicero: Si tutor fidem præstare debet, si socius, si cui mādaueris, si qui fiduciam acceperit, debet etiam procurator. Nam omnes in hoc uidentur pares, quod fiduciarj sint. Quid autem sit fiduciam accipere, ne quem hoc remoretur, Boetius exponit, Si quis dubio tempore amico potentiori fundum mancipet, ut eum amoto periculo remancipet: cui mancipatur fundus, fiduciã accipere dicitur. Sed ambigat interdum aliquis, quid sit maius aut minus. Maius est gubernare regnum, quàm domum. Illud igitur qui potest, & hoc poterit. Rursus maius est regere ciuitatem quàm nauem: & tamen non quisquis ciuitatem gubernat, poterit & nauim gubernare. Et maius est callere philosophiam, quàm sutoriam: nec tamē statim hanc præstare poterit, qui illam potest. Nec semper oportet argumentari per posse. Consequens est, ut si nauta arte & cura regit nauem, multo magis oporteat principem consilia & uigilantia moderari reipublicã. Item maius uidetur quòd deus facile gubernat uniuersum mundum, quàm si quis regat ciuitatem: nec tamen consequens est, hominem facillius præstare quod minus est. Oportet enim & in personis & in rebus esse analogiam. Si Semiramis extruxit ac rexit Babylonem, consequens est & uirum idem posse. At non consequitur: si mulier parit, idcirco & uir. Iam accessione negationis quòd maius erat fit minus, & contra. Nec enim consequens

quens est eum non posse gubernare domum, qui non potest rempublicam. Sed qui nescit regere domum suam, multo minus sciet rempublicam. Sic argumentatur Paulus, Qui domui suæ præesse nescit, quomodo prouidebit ecclesiæ dei: Illud igitur in genere maius est, quod iuxta sensum cõmunem probabilius est adesse. Itaq; deum sine negotio gubernare mūdum minus est eo quod est, principem facile moderari rempublicam. Porrò quum sic argumentamur, mundum deus regit prouidentia, igitur & princeps debet prouidentia regere ciuitatem, ab exemplo uerius quàm à simili colligimus. De exemplis suo dicetur loco. Argumentatio quæ fit per similia, dissoluitur per dissimilia. Ea M. Tullio differentia dicitur. Fallit enim sæpenumero similitudo, uelut, Quemadmodum argentum uetus præferendum est nouo, ita amici ueteres spectatiq; pluris habendi sunt quàm noui. Simile est. Dissimile illud, Non ut domus aut uestis noua melior est uetere, ita amicus nouus præferendus est ueteri. Similia uidentur, seruire, & seruum esse, quum multum interfit discriminis. Nam addicti ad tempus seruitutem seruiunt, & tamen in eos non conuenit ius quod in seruos proditum est. Ciceronis exemplum hoc est, Non quemadmodū quod mulieri debeas, rectè ipsi mulieri sine tutore autore soluas: ita quod pupillo aut pupillæ debeas, rectè possis eodem modo soluere. Hic similitudinis species est, quod mulier & pupillus æquè sub tutela sunt, ut idem ius uideatur cum utroq; agendi: sed interest, quòd mulieres olim sub perpetua tutela tenebantur, pupilli non nisi ad certum tempus: & pupillis non permittitur quicquam agere sine autoritate tutorum, quòd per ætatem nondum idonei sint ad expendendum quid expediat rei familiari, quod mulier adulta potest. Itaq; dissimilitudo magis conuenit refutanti quàm probanti. In exemplis igitur pariter atq; in similibus uidendum est ne falsa specie uel fallamus uel fallamur. Si patres carnis eruditores habuimus & reuerbamur eos, multo magis obtemperabimus patri spirituum & uiuemus. Rectè adhibita est similitudo. Vtrunq; dei præceptum est, obedire parentibus & obedire deo. At si quis ad hūc colligat modum: Præceptores, animorum quodammodo sunt parentes: quòd si carnis genitori phas non est filiam suam uxorem ducere, multo minus licet præptori discipulam ducere: Vides fallere similitudinem. Et tamen ex hac natae sunt tot perplexæ constitutiones de affinitate spiritali, quum tale nihil uertuerit deus. Maritus qui uxorem catechismo conuertit ad Christū, illi quodammodo pater est, & tamen sine scelere dormit cum illa. Qui sic ratiocinatur, Quoniã anima partibus infinitis præstãtior est corpore, magis merendum est peccatum quod mortem adfert animæ, quàm pestilentia quæ corpori mortem minatur, is rectè colligit. Verum qui hoc pacto, Si mors corporalis liberat alterum coniugum à uinculo matrimonij, multo magis mors spiritalis, an rectè colligat nescio. Prius illud euidenter docet scriptura, hoc

postea

posterior nequaquam. Iam si spiritualem mortem interpretamur mortificationem affectuum mundanorum, ualde metuo ne perpauci sint, qui hac mente monachorum profiteantur institutum. Sin ipsam professionem accipimus pro mortificatione, hæc nimirum est omnium Christianorum communis: & tamen si duo coniugati baptismum accipiant, neuter fit liber ad nouandum matrimonium, quum iuxta similitudinem uterque alterius spirituali morte debeat esse liber. Quod si dicamus mortuos non contrahere matrimonium, incidimus in hæresim quæ inter Christianos damnat omne coniugium. Præterea si quis ita colligat, ut ei cui cor uulneratum est frustra adhibetur remedium, quoniam malum est insanabile, ita qui mentem habet capitali culpa sauciam, non est uocandus ad poenitentiam, mortuo enim frustra adhibetur medicina, perperam ratiocinetur à simili. Sed de his incidet aliàs plura dicendi locus. Illud animaduerti in quibusdam scholis plerisque argumentari à similitudine, quum in serijs argumentationibus parum efficax sit collatio. Id primum inde suspicor natum, ut quoniam in solennibus theologorum disputationibus inuitantur & iureconsulti & medici, aliquid aspergeretur, quod & diuersæ professionis auditores agnoscerent. Nunc quod institui persequar. Quædam non solum dissimilia sunt in aliqua parte, uerum etiam contraria & inter se pugnantia. At hæc in genere Aristoteles appellat, *ἀντικειμένα*, quæ rectius dixeris opposita. Varijs enim modis aliquid alteri opponitur siue aduersatur. Est oppositorum genus quæ contraria dicuntur. Et horum quædam sic inter se pugnant, ut nihil admittant medium, uelut luxus, & frugalitas, sanitas & morbus, integritas & debilitas, diligentia & socordia. Alia ut recipiant medium, ut albus & niger, neque enim ut qui stultus non est consequitur esse sapientem, ita qui niger non est consequitur esse album. Potest enim esse rubidus, pallidus, aut croceus. Vtrumque est eorum quæ sub eodem genere continentur, ut sapientia & stultitia sub habitu, album & nigrum sub colore: mutato enim genere soluitur contrarietas. Veluti si de uoce aut sono loquaris, acuta & grauis contraria sunt: si de gladijs aut similibus, acutum & obtusum contraria sunt. Sunt rursus quæ contraria uidentur, quum non sint: ut amicis benefacere, inimicis male, uidentur inter se pugnare, quum utrunque conueniat in bonum uirum: sed amicis benefacere, & amicis malefacere, re uera contraria sunt. Quædam sibi aduersantur per priuationem habitus, unde & *σὸν πηξ* uocantur. Qualia sunt uidens & cæcus, audiens & surdus, uiuus & mortuus, lux & tenebræ, & similia. Tullio credimus, omnia quæ habent particulam priuatiuam, qualis est *α* Græcis: in Latinis: ut *ἴμπερος* peritus, *ἀπερος* imperitus, & humanus, inhumanus. Alia per relationem, ut pater & filius, dominus & seruus, duplum & simplex: debitor, creditor, conducere, locare. Rursus alia per contradictionem, quæ Tullius appellat aientia & negantia: Dies est, non est

Opposita

Contraria

Priuatina

Relatiua

Contradictoria

est:uidens,non uidens. Inter hæc irreconciliabile bellum est. Eoꝝ M. Tulius appellat ualde contraria. Reperias enim quod neq; sapiens neque stultum appelles, item neq; mortuum, neque uiuum: neq; patrem, neq; filium: nihil autē reperias, quod non aut uiuum sit, aut nō uiuum: albū aut non album. Sequitur locus triplex, ab adiunctis, antecedētibus & cōsequentibus, *Adiuncta* iuxta triplicem temporis differentiam. Quoniā autem de argumentis quæ à tempore ducūtur satis dictū est, inter ea quæ accidūt rei, non est consilium illis repetendis onerare lectorem. Sequuntur repugnantia, quæ sic distinguuntur à contrarijs, quod ex illis consequantur: uelut contraria, uel contradictoria potius sunt, rectè accipere, & non rectè accipere: ex horum tamen priore consequitur, non posse ab inuito auferri: ex posteriore, posse auferri. *Repugnantia* Quod autem testamento acceptum est, rectè acceptum est, non potest igitur ab inuito auferri. Quidam repugnantibus adiungunt cōsequentia, siue, *Communiter accidentia* ut quidam appellant, plerumq; contingentia: ut repugnans sit, si mater est non odit filium, quod præter communem naturam sit matrem odisse filium, quemadmodum præter naturam ac morem seruilem est, seruos ex animo bene uelle dominis. Consequēs uerò, Qui amat non lædit sciens. Nam hoc exemplum adfert Fabius, quum sit ex repugnantibus, quod genus est illud: Quod quis non habuit nō perdidit. A cōsequentibus erit, Si nouerca est, male uult priuigno. Verum hic locus unus est, negatio addita mutat titulum. Sequuntur causæ efficientes, & effecta. Ex quibusdam necessaria argumentatio est, ex quibusdam probabilis tantum. Si sol est supra terram, necessariò sequitur esse diem, Si dies est, necessariò consequitur esse solem supra terram. Et ubicunque corpus est in lumine, ibi umbra est: & ubicunque umbra est, ibi corpus est in lumine. Rursus senectus adfert prudentiam, at non statim prudens quisquis senex est, neq; senex quisquis prudens est. *Causa efficiens* Hic locus cognatus est ei qui dicitur ex consequentibus. Aristoteles refert locum à generatione, quem Boetius putat eundem cum causa efficiente. Iam quum argumentamur, cuius generatio bona, eius corruptio mala est, à contrarijs argumētamur uerius quam à causis. Themistius hoc loco inserit causam materialem, formalem & finalem. De finali iam nobis dictum est inter circumstantias personæ. Si quid de formali dicendum est, continetur in his quæ diximus de definitione & differentijs substātialibus. Materia est ex qua fit aliquid, aut circa quod uersatur aliquid: ut ex argilla fit uas, ex puero rudi fit philosophus. Et circa honestum & inhonestum uersatur Philosophia, & circa Reip. gubernationem uersatur politica. Fit autem ~~fit~~ ut quæq; res respiciat id unde confecta est, ut olla lutum, homo terram: & alimonia mutat ingenium, & decet ut illi quisq; respondeat circa quod uersatur ipsius professio. Quidam euenta separant ab effectis, quum illa etiam *Euenta* sub consequētibus & antecedentibus comprehendi possint. Vt Scipionem u fuisse

fuisse meliorem ducem quam fuit Annibal, argumentum est quod Annibalem deuicerit. Et peritus nauclerus habetur, qui nunquam fecit naufragium, Et pro malo medico habetur, sub cuius curatione multi perierunt: & falso delatum fuisse Catonem, quem aiunt quadragies dixisse causam, arguit quod semper fuit absolutus. Cause affinis est occasio: atque ut factum imputatur ei qui causam dedit, ita frequenter imputatur ei qui prudens magnam occasionem dedit. Nec immerito dubitatur, uter grauius peccarit, qui persuasit facinus, aut qui peregit. Sic multi mariti praeter aequum moluntur diuortium cum uxore, quum ipsi uel adulteris suis uel intemperantibus conuiuijs huc ueluti sollicitarint uxorem. Hic oritur inexplicabilis questio, quomodo nec praescientia nec uoluntas dei adigat hominem ad peccandi necessitatem, ut quicquam malorum ipsi possit imputari. His adijcitur comparatio, quae fit ex pari, maiore, & minore: ea, ut dictum est, praecipue locum habet in similibus & exemplis, de quibus iam nonnulla dicta sunt nobis, & postea plura dicentur. Quamquam ea latius etiam patet, uelut in coniecturis. Si quis audebit fallere patrem, tanto magis audebit & caeteros. Qui facit facti legium, faciet & furtum. Qui non ueretur committere furtum, non uerebitur abiurare furtum. Haec ex maiori. Ex minori illud. Qui facile ac palam mentitur, peierabit. Non perinde urget argumentum a minore, sed adfert tamen aliquam probabilitatem, quod nemo repente turpis fit, ut ait Satyrus, sed a leuioribus uitis homines proficiunt ad grauiora, quemadmodum facile ac temere iurando, discimus peierare. Ex pari crit. Qui ob reum iudicandum pecuniam accepit, & ob dicendum falsum testimonium accipiet. Conducit & ad iuris confirmationem, quae pertinet ad statum qualitatis. Ex maiore, Si adulterum licet occidere, licet & loris cedere, Si furem nocturnum occidere licet, quid ni latronem? Ex pari: Quae poena aduersus interfectorem patris iusta est, eadem aduersus matris. Haec tractatio pertinet ad Syllogismum. In statibus enim ratiocinatio uocatur, quum de re quam agimus nulla certa lex prodita est, sed ratiocinando ex alijs legibus probationem arcessimus. Caeterum idem erit usus in his, de quibus scriptura nihil expressit. Postremo ualeat & in definitione & qualitate. Si corporis robur bonum non est, minus sanitas. Si furtum scelus, magis sacrilegium. Horum prius ex maiore, posterius ex minore. Ex pari: si abstinentia uirtus, & continentia. Superest ut omnium catalogo proposito per singulos recurramus, adijcetes si quid peculiarius ad Ecclesiasten pertinebit.

Sunt igitur

Sunt igitur in summa hi loci,

- Inartificiales { Præiudicia
- Rumores
- Tormenta
- Tabulæ
- Iusiurandum
- Testimonia
- Diuinatio
- Oracula

Quibus nihil addendum arbitror, quòd mihi uidear
latis indicasse, quis hinc usus esse possit Ecclesiastæ.

De signis quæ media sunt, non nihil attigimus.

De exemplis, suo loco dicetur.

- Inter artificiales locos sunt accidentia {
- Per sonæ { Genus
- Natio
- Patria
- Sexus
- Ætas
- Æducatio
- Habitus corporis
- Fortuna
- Conditio
- Animi natura
- Studia
- Affectatio
- Antefacta &
- Antedicta
- Commotio
- Nomen.
- Rei { Causa
- Locus
- Tempus trifariam consideratum
- Casus
- Facultas
- Instrumentum
- Modus.

Nec his opus est quicquam addere.

Subijciam locos quos ex Aristotele decerpfit M. Tullius ac Themistius.

Sunt hi,

Definitio	Exempla
Descriptio	Dissimilia
Etymologia	Pugnantia
Coniugata	Opposita
Genus	Contraria
Species	Priuatua
Differentia	Relatiua
Proprium	Contradictoria
Diuisio	Repugnantia
Partitio	Consequentia
Inductio	Casus siue Euenta
Fictio	Causæ
Exordium	Effecta
Incrementum	Generatio
Summa	Corruptio
Similia	Comparatio

Per horum seriem quanta poterimus celeritate recurrentes, siquid sese offeret, ad concionatoris usum accommodabimus, si prius illud admonuerimus, locorum obseruationem non tantum ualere ad probationes, uerum etiam ad docendum. Porro docendi uerbum bifariam accipitur, ut ante dicere coeperam. Nam docet qui probat argumentis, quæ prima est oratoris uirtus, & docet qui tradit artis aut rei cuiuspiam absolutam cognitionem. ueluti qui laudat agricolandi studium, docet argumentis: & qui tradit rationem colendi agros, aut qui præcipit de officijs iustitiæ, docet, sed alio modo. Ille docet, ut persuadeat: hic, ut intelligas. Ad utrunque docendi genus confert locorum cognitio. De posteriore paucis obiter dicemus, mox ad alterum redituri. In hac ratione, primas tenet definitio, cum *Definitionis tractatio* ijs quæ illi sunt affinia, descriptione, etymologia & notatione, quæ uocem minus notā, exponit notiore. Primus enim docilitatis gradus est, scire quid sit illud de quo sermo futurus est, & quo nomine propriè uocetur: uerbi causa, Qui præcepturus est de temperantia, primum definitione explicat quid sit temperantia. Quod si uox est uariæ significationis, aut obscurior, aut uariè usurpata, aut similibus nominū uicinia ambigua, obscuritas explicatione tollenda est: cætera incommoda, distinctione sunt amouenda. Qui profitentur geographiam, distinguunt eam à cosmographia. Quale sit, Euangelium in ore habent omnes: at quid sit euangeliū, non omnibus perinde notum est. Dein apud Græcos uariè usurpatur Euangelium. Interdū pro præmio quod datur læta nuncianti, interdum pro monumento in lætæ rei memoriam

moriam erecto. Ab his igitur distinguendum est, & indicandum quid nobis propriè sit Euangelium, Promissio uitæ æternæ per fidem in Christum Iesum. Atq; hic protinus existit distinctio Euangelij à lege uetere. Similiter symbolum apostolorum nemo non loquitur, uerum non omnes intelligunt quot modis hæc uox usurpetur, & quid nobis propriè sonet symbolū. Item eucharistiam omnes dicimus, sed tantum Græcè periti norunt quid sonet eucharistia. Proinde uidemus Aristotelem omnium philosophorum *Ἀριστοτέλης*, quum ubiq; tum præcipuè in Moralibus fuisse diligentissimū in explicandis ac distinguendis rerum uocabulis. De quibus nisi conueniat, cæca est disputatio, ac propemodū quod dici solet, Andabatarum pugna. Expedi interdū eiusdem rei diuersa explicare nomina, quod aliud sit alio significantius: uelut usura, nobis ab utendo dicitur, & ad alias quoq; res accommodatur, quibus ad tempus utimur, quum aliud sonet usura quum uetamur proximo dare ad usuram. Ea Græcis *τόκος* dicitur, id est, partus, quòd pecunia mutuo data, pariat lucrum ei qui dedit. Fœnus autem dicitur à ferendo, quæ uox magis quadrat in terrā, quæ plus reddit in messe, quàm acceperat in semente. Consimilem in modum encænia, non perinde à multis intelligitur ac dedicatio: Græca uox dicta est ab innouando siue iniciando: Latina dicitur hinc, quòd res aliqua toto iure destinatur in certū usum: quemadmodum nos, dum in baptismo iniciamur & innouamur, utiq; dedicamur Christo & eius cultui. Hinc translata uox ad cōsecrationem templorum, qua cultui diuino dicantur. Cæterum quum baptismum dicimus, Græca uox notior est Latina, tinctura. Vtraq; uox ambigua est, ad lotionem siue merfionem & colorem. Vnde Græcis herba quædam dicitur *ἄβαρρη*, quòd in eam non hæreat humor aquæ, si ui immergatur: at quum dicunt, *βαλμυα σαρδωνιόν*, de colore sentiunt, unde & bis tincta *δίβαφα* uocant. Vtraq; nominis ratio congruit in eos qui renascuntur lauacro. Siquidem merfione abluuntur à peccatis, & consepeliuntur cum Christo, reuicturi in uitæ nouitatem: & qui prius erant Æthiopes nigri criminibus, exuunt ueterem hominem, & Christū induentes candido agni uellere amiciuntur. Ergo per etymologiam, notationem, descriptionem ac definitionē cognoscitur ratio nominis, quid propriè declaret in præsentī argumēto, & quomodo differat à finitimis, & cui generi subsit, & quam habeat formā qua à genere ad certam speciem arctatur, & quid habeat proprium. Per diuisionem autem cognoscitur quas sub se cōtineat species, & quibus notis differat species à specie, quibus accidentibus eadem species differat à seipsa, aut in diuiduum ab indiuiduo. Neq; parum lucis adferunt admota cōtraria. Fit enim sæpenumero, ut alterum contrarium sit altero notius. Veluti malignus est contrarium candido, si de animi rebus loquaris: si de rebus externis, candido nigrum opponitur: at in liquoribus, acri contrarium est lene, dulci amarum

*Diuisione
tractatio*

rum, blando austerum: in rebus animi, lene opponitur iracundo. Interim una uox utrinque contrario contingitur, ut frugalitati contraria sunt, luxus & sordes, liberalitati profusio & auaricia. Verum ne singulis hunc in modum commemorandis fiam prolixior, in uno exemplo demonstrabo quot in eandem sententiam incidant loci, qui sapienti ministrent occasionem ut fiat sapientior. Sumatur in hoc baptismus, cuius si requiras genus, est primum e septem nouæ legis sacramentis. Si quæris genus astrictius, est de numero eorum sacramentorum, quæ semel ritè collata non possunt iterari. Huius sit differentia, Vis per fidem in Christum gratis abluendi omnia peccata cuiuscunque generis. Proprium uideri poterat, quòd est initerabile, nisi recentiores theologi uoluissent hoc & alijs quibusdam esse commune, in quibus constituunt characterem indelebilem, uelut in confirmatione, unctione suprema, & ordine: arrepta occasione ex Augustini uerbis, an rectè intelletis nunc non disputo. De nominis interpretatione duplici, iam diximus. Ex genere, differentia, & proprio, constituitur definitio. Diuiditur autem iuxta accidentia in tres species, in baptismum sanguinis, fluminis, & flaminis. Quanquam potest & aliter diuidi secundum accidens, ut sit unus qui datur morientibus, quos olim per iocum clinicos uocabant: in asperisionem, unde & aspersi uulgo dicebatur potius quam baptizati, in baptismum infantium & adultorum. Si causas excutias, finis est uita æterna. Materia est aqua & uerbum, nisi mauis hæc instrumenta uocare. Materia in quam agit uis sacramenti, est anima hominis: forma, est actus sancti spiritus. Efficiens, est sacra trinitas. Nam sacerdos aut alius baptizans nihil aliud est quam instrumentum uiuum, siue minister. Effectum, est innocentia gratis data per fidem, siue homo renatus. Exordium est, perceptio elementorum fidei: incrementum, perceptio reconditoris doctrinæ. Summa est, perfectio in euangelica pietate. Ex antecedentibus est pœnitentia uitæ prioris, ex adiunctis siue continentibus, plena fiducia de promissis Christi. Ex consequentibus, uitæ innocentis progressus. Generatio & corruptio est, quia moritur uetus homo, exurgit nouus. Similitudo est, quemadmodum in mari rubro perierunt deo rebelles, & incolumes euaserunt Hebræi: ita in baptismo peccator occiditur, & existit innocens. Dissimilitudo est, Non ut in baptismo gratis citra confessionem, etiam si non adsit contritio, remittuntur omnia peccata etiam originis: ita per sacramentum pœnitentiæ sine contritionis nitro, & lachrymis abolentur omnia commissa. Possunt autem ad eandem rem multa similia ac dissimilia accommodari. Analogia fuerit, quod in ueteri lege præstitit infantibus circuncisio, hoc in noua præstat baptismus. Comparatio, Vtra res efficacior, baptismus nobis, an circuncisio Iudæis. Et an idem possit pœnitentiæ sacramentum quod baptismi. Et an professio uitæ monasticæ æquet aut superet baptismum. Consequentia sunt, leuius amare terrena, uehementius

Loci complures circa rem eandem

aspi

aspicere ad cœlestia, & huius generis cœtera. Repugnãtia sunt, militare mũdo & seruire Satanę eum qui Christo imperatori dedit nomen. A casu siue ab euentu ita duci poterit argumentum, Baptismum non esse rem simpliciter humanam, illud arguit, quòd tanto studio ab uniuersis nationibus iam olim expetitur, quodcũ huius summos etiã monarchas non pudet esse candidatos. Comparationes innumerę possunt adduci. Si miles ob exiguum compendium imperatoris iussa facit, usque ad uitę iacturam, quanto magis oportet obtemperare Christo duci nostro, qui pro breui leuicũ militia promittit uitam æternam in cœlis. Coniugata erunt, Si quis per baptismum fit miles Christi, æquum est sub illius signis bona fide militare. Contrariũ est seruum esse Satanę: rem magnam præstat baptismus, qui nos ex hac seruitute restituit in libertatem filiorum dei. Priuationis erit: si detestanda res est animus sceleribus maculatus, expetendus est baptismus, qui creat in nobis animum immaculatum. Contradictio fuerit, Si filius dei est, quisquis cum fide baptizatus est: filius dei non est, quicunq; baptizatus non est. Relatio fuerit: baptizatus si rectè patrem appellat deum, par est, ut illi præstet obsequentem filium. Aut si dei filius es factus, abnegandus est ille pater impiorum. Arbitror me in uno exemplo locos ferè omnes indicasse. Verum his contentus non est qui docet, sed omni ex parte accersit, quę iuuant rei cognitionem. Velut à tempore antecedenti, quibus modis deceat hominem ad baptismum præparari. A præsentī, qua reuerentia, quibusq; ritibus sacerdotes oporteat hoc administrare sacramentum, cum qua religione deceat catechumenum suscipere. Mox ad ea ueniendum quę seruant & augent baptis-
mi gratiam. Contrà, quę uitiant aut irritam faciunt: & hic aperit se campus de baptismatibus inefficacibus aut improbatis. Quod genus erãt baptismi gentiũ, quę noctem, ut ait ille, flumine purgabant. Item de lotionibus Pharisæorũ, qui à foro reuersi lauabant corpus, domi subinde calices & æramenta proleuabant. Habent & hodie Iudæi sua baptismata sabbataria. Hic incidit locus de baptismo Ioannis, quid præstiterit. Item de baptismis non ritè peractis, de baptismis hæreticorũ, rursum de anabaptismis, qua peste nunc turbatur ecclesia, deq; quorundam opinione, qui putant baptismum non esse necessarium ad salutem, tantum esse signum honorificum adoptionis. Item an fides aliena sufficiat infantibus ad salutem. Dicendum interim & de officio susceptorũ, & unde hic mos ad nostram ætatem deuenit. Ad hæc, de uitijs ministrantium baptismi sacramentũ, de uitijs ac negligentia susceptorum, de culpa eorum qui malè uiuendo baptismi gratiam sibi uertunt in augmentum damnationis, aut qui fictè & absq; fide baptismum accipiunt, tum his malis quod sit remediũ. Adducet baptismum internum & externum, quæ ratio locum habet ferè in omnibus quæ tractat ecclesiastes. Quo quicque reconditus est, hoc præstantius est & efficacius. Velut in homine

Docēdi ratio

præstantior est anima quam corpus, & ut quæque uis animæ maximè sermo-
ta est à sensibus externis, hoc est excellentior. In externis crassissimus sensus
est tactus, præstantiores sunt auditus & uisus. Internorum maximè diuinus
est intellectus siue mens, quòd à materia corporis sit purissima. In uniuerso
nihil est ipso deo retrusius minusque sensibus expositum, quum nihil sit ma-
ius aut melius. Est quædam docendi ratio per gradus incedens ab extremis
usque rei primordijs repetitos. Veluti de religione cultusque numinis dicturus,
illinc exordiri poterit, quòd a deo secundum naturam est religio, ut huius ma-
nifesta uestigia deprehendantur & in brutis animantibus, uelut in Elephan-
tis. Nec ulla reperta sit natio tam immanis & effera, quæ non aliqua religio-
ne commoueretur. Priscus cultus qualis fuerit declarat Genesis commemo-
rans sacrificium Abelis & Caim. Superstitio gentium, quoniam ueri dei no-
ticiam non habebat, in uarios ritus degenerauit, quosdam etiam prodigio-
sæ absurditatis: à quibus ut populum Israheliticum reuocaret Moses, certas
colendi dei ceremonias præscripsit, primum in tabernaculo, donec Hieroso-
lymis extrueretur magnificum illud templum, cuius religio quoniam um-
bris constabat, ad coruscantem Euangelicæ pietatis lucem paulatim cessit.
Quanquam autem immobilis est Euangelica ueritas, tamen in ritibus pro-
gressu temporum multa nouata sunt, nonnulla etiam pro nationum diuer-
sitate. Nam in hodiernum usque diem alius est cultus apud Græcos, alius
apud Indos, alius apud Romanos: per huiusmodi gradus decurret qui tot-
tam rei naturam uolet ob oculos ponere. Itidem de confessione dicet, qua-
lis fuerit sub lege naturæ, qualis inter gentes. Nam apud eas quoque ab ini-
tandis exigebatur criminum confessio. Qualis sub lege Mosaica, qualis in
primordijs ecclesiæ subolescentis, qualis hodie. Hæc aliaque permulta confi-
derat, qui docendi munus suscipit. Quanquam autem hoc doctrinæ genus
magis usui est istis qui scribunt libros, aut in scholis profitentur, tamen pro-
fuerit ecclesiasten in hoc quoque exercitatum esse, etiamsi non utatur: incidit
tamen aliquoties ut utatur, uelut quum explicandum est populo quid sit usura,
& qui contractus ad usuræ speciem accedant. Frequentius autem incidit
istis qui argumentum aliquod perpetuo tenore exponunt, ueluti decalogum
aut symbolum apostolorum. Huic dicendum quid sit Ecclesia, & quot mo-
dis accipiatur. Quid fides, atque item de cæteris. Similiter quum tractabit de
coniugio, de uotis, de iureiurando, & illa proferentur ex quibus in istis hæc na-
ta sint, & quæ his finitima aut contraria sint, aut conducibilia, aut noxia: quem
admodum medici, quum de bona ualeitudine differunt, non sat habent do-
cere, quid sit bona ualeitudo, sed quibus rebus ea uel seruetur uel uitietur.
Aristotelicum est, primum rei summam & quasi capita proponere, dein per
eadem uestigia recurrendo ad singulas partes quæ sunt exactioris scientiæ
adiungere, exemplo artificum, qui prima manu deformant rude statuæ si-
mulachrum

Recurfus
per loca

malachrum, mox ad singula membra redeunt iterum atque iterum, donec summam imponat manum. His igitur breuiter expeditis recurro ad seriem locorum. De definitione, quæ theologis cum primis est necessaria, item de genere & specie, differentia, proprio, satis opinor dictum, sanè quod ad Ecclesiam attinet. Nam definitionem conuerti quum uoce definita tum in tribuendo tum in remouendo, quemadmodum differentiam & proprium cum specie, nemo puerorū nescit. Genus autem uerè prædicari de partibus singulis, & quicquid sub his comprehenditur, non contrà. Vt quicquid est homo, idem est animal: at nō statim quod est animal, idem est homo. Hæc ratio uertitur in diuersum in remouendo: ut quicquid non est animal, homo non est: at non statim quod homo non est, animal nō est. Præterea de quocunq; prædicatur genus proximum, de eodem prædicantur & superiora: ut quicquid est iustitia, idem est uirtus, habitus & qualitas. Hic cauendū ne nobis imponat homonymia & polysemia. Quum dicimus candidam uestem & candidum animum, prius candidum, proximum genus habet colorem, posterius habitum. Vtrunq; tamen continetur sub genere qualitatis. Similiter quum dicimus, canem marinum, & canem terrestrem, & canem proli-
dere. Priores duæ uoces differunt specie, quum in animali conueniant, tertia nec cum pisce conuenit, nec cum animali latrabili. Tantum est substantia corporea, quanquam non defuerunt, qui stellas iudicarunt esse animalia. Et haud scio, an omnia diuersi generis sint, quæ de deo & rebus conditis prædicantur, ueluti quum deus dicitur, poenitere, odisse, amare, irasci, misereri. Similiter uaria dictionis usurpatio, sæpe tenebras offundit intellectui, sicuti Paulus multifariam utitur his uocibus, lex, caro, spiritus. Partitio remotis partibus principalibus remouet totum, tributis rēdem colligit totum: ut qui nec tectum dedit nec parietes nec fundamentum, utiq; domum non dedit: qui hæc dedit, domum dedit. Item qui nec corpus habet humana specie, nec mentem ratione præditam, homo non est. Rursus qui corpus habet hominis, mentem pecudis, pecus est non homo. Præcipua enim pars hominis est animus. Diuisio subministrat uberio rem argumentandi materiam. Remotis enim omnibus formis, remouetur & genus: ut, ubi nō est monarchia, nec democratia, nec aristocratia, nec oligarchia, ibi non est ciuitas. Item, si deus nec loco mouetur, nec generatur, nec corrumpitur, nec alteratur, constat omnino non moueri. Hic cauendum, ne qua pars aut species omittatur, quæ si proferatur, uel cum risu soluitur ratiocinatio. Notatum est ab eruditis dilemma Theophrasti, ni fallor, dissuadentis matrimonium. Si duxeris formosam, habebis communem: si deformem, habebis molestiam: quod in medio sit forma statā, quæ nec tēdio sit marito, nec exposita omnium concupiscentiæ. Interdum propositis duobus conuincitur totum esse falsum, quod assumit aduersarius: ueluti, ut sit ciuis Romanus, aut natus sit oportet, aut factus

*Definitionis
tractatio*

*Partitionis
tractatio*

*Diuisionis
tractatio*

ctus

ctus. At quum nec natus sit, nec factus, qua fronte se prædicat ciuem? Idem fit interim propositis pluribus partibus, quemadmodum in superiore liquet exemplo. Velut item in illo, quod à Cicerone refertur: si nec censu, nec uindicta, nec testamento liber factus est, non est liber. Hic si proferatur quarta ratio, qua quis fit liber, concidit argumentatio. Interdum duobus aut pluribus propositis, remotis cæteris, unum relinquitur uerum. Vt, hic seruus quem tibi uendicas, aut uerna tuus est, aut emptus, aut donatus, aut testamento relictus, aut ex hoste captus, aut alienus. Remotis superioribus, probatum erit esse alienum. Tertius modus est, quum duo proponuntur inter se contraria, quorum utrumcunque elegeris, consequitur id quod probare aut suadere nitimur. Veluti mentietur in tormentis qui cruciatus ferre poterit, mentietur qui non poterit. Rursus, quod schema si intelligitur, quod si non intelligitur? In priore argumentatione utrumcunque concesseris, sequitur non esse credendum tormentis: in posteriore, schematibus non esse utendum. Quoniam si intelligitur, caret gratia nouitatis: si non intelligitur, frustra dicitur quod non intelligitur. Item si tibi scelerum conscius es, quum tibi blandiens in alios saeuus es: Si non es conscius, cogita tibi posse accidere quicquid homini accidit. Ex utroque colligitur moderatius emendandos qui peccant. Scitum est illud Antigoni regis, qui fratrem petentem, ut lis quam habebat cum quodam, non in foro, sed domi cognosceretur, hoc dilemmate reppulit: Si causam habes iniustam, quum litigas: si iustam, quum fugis publicum & hominum conscientiam? Rursus, aut uera prædicunt astrologi, aut falsa, aut ambigua. Si ambigua, perinde est ac si nihil prædicant: sin falsa, contumelia est deludi mendacio: sin uera, aut læta sunt quæ prædicunt, aut tristia: si læta, sollicitaberis spe, & quæ euenient, amiserint gratiam nouitatis: sin tristia, miser eris ante tempus, & conduplicabitur malum: frequenter enim metus est ipso malo grauior. Consequitur igitur inutilem esse futurorum præscientiam. Item si parum amicus est, stultum est illi committere arcanum: sin amicus, memento posse fieri inimicum: consequitur nulli committendum arcanum. Consimilis formæ sunt, in quibus duobus aut pluribus propositis, è singulis colligimus quod nobis commodum est. Vt, si uir bonus est, demus uirtuti: sin malus est, demus homini. Item in primis discendæ literæ, quæ in rebus aduersis erunt solatio, in prosperis ornamento, in uita priuata honestam adferent oblectationem, in magistratu dabunt salubria consilia, adolescentiæ conciliabunt honestam famam, senectuti autoritatem. Interdum proponuntur duo, quorum alterum sit magis eligendum: Si non litigas, perdis argenti: si litigas, perdis animi tranquillitatem, sed pecuniæ leuior est iactura. Est uitiiosum dilemma, quod Græci uocant *ἀντίστροφον*, quod in aduersarium retorquet utrumque cornu: quale est illud Euathli, qui cum Corace sic erat pactus, ut tum solueret mercedem postea quam artem rhetoricam perdidicisset.

Dilemma
uitiosum

fet: uocatus in ius, ita proposuit. Rogat Coracé, quis esset artis finis. quum
 audisset, persuadere dicendo: Nihil, inquit, tibi do Corax: nam si persuasero
 iudicibus, nihil debeo ex iudicum sententia: si non persuasero, nihil debeo
 ex pacto, quòd nondum assequutus sim finem artis. Id ex pari retorfit Co
 rax, Imò si uiceris hanc causam, debebis ex pacto: sin uictus fueris, debes è
 iudicū sententia. Ad hoc genus pertinent, quos Soritas, crocodilitas & pseu
 domenos appellant. Sorites enim colligit ex remotione partiū. Velut, unus
 nummus non facit diuitem, nuncq̃ igitur ex accessione nummi quisquā fiet
 diues. Velut, unus dies non facit senem, nullus igitur fiet senex. Hunc syllo
 gismum Latine dicere possis acrualem. Pseudomenos siue mentiens est in
 quo utrumcunq̃ elegeris, falsum erit quod dicetur. Creteneses esse menda
 ces dicit Epimenides ipse Cretenensis. Si Creteneses non sunt mendaces, men
 titus est Epimenides: si uerum dixit, quoniā Cretenensis est qui dixit, falsum
 est Creteneses esse mendaces. Verum hæc argumentatio non consistit, nisi
 propositionem indefinitam accipias pro uniuersali. Nam ut falsum est om
 nes Creteneses esse mendaces, ita uerum est, aliquos Creteneses esse menda
 ces. Eiusdem generis est crocodilites. E fictione dialecticorum nomen indit
 tum est. Crocodilus rapuerat filium mulieris, cui supplicanti sic respondit
 Crocodilus, Reddam si uerū respōderis. Dic igitur. Reddam an non? Non
 reddes, inquit, & ideo reddes quia uerum dixi. Atqui si reddidero uerum
 non dixisti, & ideo non reddam. Verum hæc sunt Chryssippi sophismata,
 lusus non illepidi adolescentulorum. Ad Antistrophorum genus pertinet
 quod Græci uocant *βίαιον*, Latine uiolentum possis dicere, quoties argu
 mentum retorquetur in aduersarium, quasi quis ab hoste missum telum ar
 ripiat, & in ipsum remittat. Huius & frequens & serius usus incidet Ecclesia
 stæ, præsertim in refutando. Exemplum aptissimum est in Euangelio: Ser
 uo causanti austeritatem domini sui, herus ita respondet: imò tanto magis
 oportuit meam pecuniam deponere ad usuram, quia sciebas esse me homi
 nem austerum & lucri auidum. Succurrit hic quiddā non infacetum, quod
 olim ex Thoma Moro tum adolescente, nunc uiro omnium quos multis
 seculis habuit Anglia ingeniosissimo, accepi. Rex Henricus eius nominis
 Septimus proposuerat exactiōnem precariam, mutui nomine. Richardus
 Episcopus Vintoniensis, cui cognomen Vulpi, uir minimè stupidus, apud
 clerum agebat principis sui negocium. Contrà, sacerdotes hoc agebant, ut
 quàm minimum darent. Idq̃ ut efficerent, duplici uia captabant. Alij uenie
 bant magnificè culti, ne uiderentur esse pecuniosi. Splendidus enim uictus
 exhaurit opes. Rursus alij ueniebant sordidè culti. Vtriq̃ se pariter excusa
 bant. At Episcopus utriq̃ retorfit argumentum. Tibi, inquit, non deesse pe
 cuniam declarat iste tuus amictus tam splēdidus. Et, te colligere pecuniam
 declarat, quòd tam miserè cultus es. Verū hoc illi natura non ars rhetorum
 dederat

dederat. Simile est quod Plutarchus Alexandri Magni dictum torfit in diuersum. Is à Diogenis colloquio digressus, amicis admirantibus, quòd sordido Cynico hoc honoris habuisset, Imò, inquit, ni Alexander essem, Diogenes esse uellem. At eo magis optandum erat ut esset Diogenes, quia Alexander erat. Idem hodie responderi posset quibusdam negantibus decotam aut utilem principi esse philosophiam. Imò neminem magis decet aut iuuat philosophia quàm principem, cuius officium est tot hominum milibus consulere, cuiuscùq; pectus tot negotiorum procellas sustinet. Horatius frequenter hortatur ad uoluptates hoc argumèto, quòd hominis uita tum breuis est, tum incerta. Imò hoc minus aliqua uitæ pars luxu perdenda est, sed ob id ipsum tota uirtuti danda, quòd breuis est & incerta. Quidam admiratus est cantoris improbitatem, quòd quū artis esset imperitus, tamen musicam profiteretur. Id alius detorfit in laudem, quòd quū talis esset, mallet canendo quàm latrocinio uictum quærere. Quidam Catoni seniori uitio uertebant quòd quadragies fuisset uocatus in ius. Hoc ad laudem hominis retorqueri potest. Semper inuisa fuit plurimis eximia uirtus, quia pauci boni, & simile gaudet simili. Rursus è proximo potest arripi quo retorqueas. Imò hoc arguit insignem Catonis integritatem, quòd toties accusatus, semper iudicum sententijs absolutus est. Atq; ut domo quoq; nō nihil adferam: Amicus quidā à me rogatus quur tam magnificè ædificaret, Ut, inquit, æmulis meis ostendam mihi non deesse pecuniam. Imò, inquā, isto pacto declarabis, tibi deesse pecuniam. Sed hic iocus erat. Addam aliud serium, Quum Romæ agerem, quidam non optimè sentiens de dogmatibus fidei Christianæ quibusdam congerronibus ostenderat in Plinio libri VII caput LV. in quo uir ille miserandus deridet eos qui putarent animas hominum à morte superesse secus quàm aliorum animantiū. Accitus sum, nam aderam in eodem conclau cum alio cōfabulans. Veni. Rogatus sum, Ecquid haberem, quo tantū autorem refellerem. Respondi me nulla re magis cōfirmari ad credendum immortalitatem animarum quàm illo capite, quo nihil esset in eo autore stupidius aut indoctius. Existimat enim uehementer absurdum, si quis credat aliter spirare hominē, quàm ranas aut asinos. Deinde ait esse quædam animantia uiuaciora homine, quibus nemo tamen tribuit immortalitatem. Ad hæc, rogat, quomodo animæ exutæ corporibus, cogitent, uideant, audiant, gustent, olfaciant, tangāt, quæ si desint, putat nihil esse boni reliquum. Et quod est omnium stolidissimū, sollicitus est, ubi sedeant tot animarum milia. Nullum autem plausibilius uincendi genus, quàm quum hostis suo iugulatur gladio.

*Contraria
falso*

In contrarijs illud est annotandum, quod prius attigi, non semper esse uerè contraria quæ prima fronte uidentur, siue in singulis uocibus, siue in proloquijs. Velut, acutū & graue contraria sunt, sed duntaxat si de uocibus aut

aut sonis loquaris: si de solidis corporibus, acuto contrarium est obtusum, graui leue. Nec uero semper opponitur falsum, sed uerum interdum sonat perfectionem & eminentiam: ut quum pater de filio bene morigero dicit, hic est uerus filius meus, non sentit reliquos esse falsos, sed hunc esse eximium. Nec ueritati semper opponitur falsitas. Lex habet umbras, Euāgelium ueritatē. In lege tamen nulla erat falsitas, sed in Euangelio dilucida ueritas. Nathanahel dictus est uerus Israelita, nec ob id alij erāt falsō Israelitæ: Sed hic eximiè, qui & genere & moribus referebat patriarcham Iacob. Ac de se dominus: Ego sum uitis uera, quòd solus ex se daret membris suis, quod radix & stirps uitis dat palmitibus. Ita dominus comparatus uiti naturali, uera uitis dicitur. Rursus uitis in agro nascens Christo cōparata uera dicitur, quia sine tropo dicitur, nec ideo Christus falsa uitis est. Verus deus est qui condidit uniuersa, nec tamen falsō dñj sunt, de quibus scriptum est: Ego dixi, dñj estis, sed mutata est appellationis ratio. Itidem solus, non semper excludit comitem, sed aliquoties declarat eminentiam. Quemadmodum singulare & unicum dicimus, non quod solum sit, sed quod egregium. Diuus Augustinus huiusmodi uocibus offensus inuertit ordinem sermonis domini, sed mea sententia durius, Vt te pater & quem misisti Iesum Christum cognoscant solum uerum deum. Sed interim iuxta istos excluditur spiritus sanctus, si solus excludit socios: & spiritus sanctus non erit uerus deus, si uerus semper opponitur falso. Non me fugit, hūc locum rectè exponi ab orthodoxis, ut nihil faciat pro Arianis, citra mutationem ordinis quam induxit Augustinus, uidelicet ut solus & uerus non excludant filium & spiritum sanctum, sed gentium deos. Nam pater, filius & spiritus sanctus, unus deus sunt, & solus ac uerus deus sunt. Potest tamen locus & aliter habere sensum catholicum, ut prima persona dicatur solus uerus deus. Pater enim solus est pater & solus uerus deus, quia solus est fons deitatis, nec ab alio habet ut sit deus, quemadmodum filius & spiritus sanctus, eoq̄ in solo patre est perfectissima principij ratio, quā illic designat nomen uerus, nec tamen ex hac patris eminentia consequitur naturæ inæqualitas. Hoc dictū uelim, ut dictum non sit, si non probet Ecclesia. Tantū de singulis uocibus. In proloquijs hoc erit exemplum. Amicis benefacere decet, inimicis malè. Contraria uidentur quòd ex uerbis contrarijs cōstent, quum reuera contraria non sint, quum utraq̄ competant in bonum uirum, iuxta sententiam Aristotelis. Sed amicis benefacere, & amicis malè facere, reuera cōtraria sunt. In cæteris locis non est magnopere quod addamus, & si quid erit, post uicidet oportunitas. Illud in genere admonendum est, Ecclesiasten hos locos ad usum latiore accommodare, quàm faciunt dialectici, quorū exempla ferè suffrigida sunt: non enim magnum est, si persuadeamus nō esse hominem quod non est animal, sed huius occasione loci submouebit ab hominis cognomine

gnomine, quicumque non gubernatur recta ratione, sed prauis cupiditatibus aguntur in omne flagitij genus. Hos dicit ipsis mutis pecudibus esse magis brutos, Nam ille iuxta naturam suam moderatè uiuunt. Hi capiuntur ad ea quæ præter naturam sunt. Salsum est quod de Diogene legimus, qui in foro conscenso suggesto clamauit, audite homines, audite homines. quum accessisset frequens multitudo, flagitaretque ut quæ uellet diceret, iam adesse quos uocarat: Ego, inquit, turbam uideo, homines non uideo. Idem accensa in meridie lucerna obambulabat per forum, quærèti similis. Rogatus quid quæreret, hominem, inquit, quæro, sentiens in tam frequenti turba nullum esse dignum hominis cognomine. Scitum est illud Socratis, quem quum adulescens adijisset, dicens, pater iussit me conuenire te, ut me uideas: Loquere igitur, inquit, ut te uideam: sentiens uerum hominem intus esse, qui non certatur oculis corporeis, sed in oratione tanquam in speculo reluceat. Similiter negabit nobilitatis titulum competere in eos, qui pudenda committunt, quum uera nobilitas sit honesta fama uirtute parta. Dicit non esse ingenuos, sed turpissimam simul ac miserimam seruire seruitutem, qui militant Satanæ, qui se manciparunt Mammonæ, & Veneri alijsque uitijs: quum uera libertas sit habere pacem cum deo. Negabit esse diuites, qui rebus externis ac mox perituris opulenti sunt, quibus aut non utuntur ob avaritiam, aut turpiter abutuntur, ob nequitiam. Negabit esse sanos, qui falsas bonorum imagines, pro ueris bonis amplectuntur. Negabit esse uirgines, quæ corpore intacto, mentem habent pollutam, quum uera uirginitas sit, corporis simul & mentis integritas. Negabit esse matrimonium, ubi non est castus pudor, ac religiosa charitas, sed tantum studetur libidini, intemperantius quam faciunt animalia rationis expertia. Negabit esse Christianos, qui non aguntur spiritu Christi, utcumque baptismo tincti sint. Negabit hanc esse uitam, quæ tot malis obnoxia, nihil aliud est quam cursus ad mortem. Negabit esse principem, qui ad suum commodum tenet Rempublicam. Negabit esse sacerdotem, qui nihil habet sacri præter unctos digitos & rasum caput. Huius generis infinita exempla possunt adduci. Ex his tamen colliget concionator, quantam dicendi materiam suppeditet definitio. Dialecticus unam modo sententiam adducit: de quo prædicatur definitio, de eodem prædicatur definitum, & contra, At Ecclesiastes circa quemque locum plurimas inueniet sententias. Nec illud modo spectabit ad descriptionem, ut ea quadret ad rem descriptam, sed totam rei speciem uelut in tabula depictam ponet ob oculos, ut spectatorem, uel in amorem rapiat, si uirtutis imago describitur, uel in odium, si uitium depingitur: ueluti si quis describat, quàm sit egregium animal uerus monachus ac *φειώνυμ*, aut quàm foeda res luxus. Iam nominis etymologia, tamen non multum habet ponderis in causis forensibus, non mediocrem tamen usum adfert ad suadendum, laudandum & exhortandum.

*Descriptio
plenior*

dum. Homo iuxta quosdam à Græca uoce deducitur ὁμοῦ. Itaq; ubi non est mutua charitas, ac societas amica, ibi non sunt homines. Ecclesia dicitur congregatio siue concio, quæ conuenit ad audiendum uerbum dei. Proin ubi non uacatur doctrinæ sacræ, ubi sunt discordes animi, ibi non est ecclesia. Hæreticus dicitur ab αἰρέωμαι eligo, quia maualt id sequi, quod ipse suo sensu elegit, quàm quod per scripturas Ecclesia tradidit. Schismaticus dicitur à σχίζειν, id est, à secando: quisquis igitur inter bene coniunctos, qui prope unius corporis membra, serit discordiam, schismaticus est. Theologus hinc dicitur, quòd de deo loquatur. Itaq; theologi non sunt, qui nihil crepant nisi philosophos & sophismata. Dominus in Euangelio definitione retundit Iudæorum arrogantiam, iactantiū sese quòd essent filij Abrahæ, negans eos esse legitimos Abrahæ filios, qui iuxta carnē ex illius stirpe genus ducerent, sed qui fidem eius ac pietatem imitarētur. Itidem cohibet tuorum audaciam, negans eos sibi cognatos esse, qui tantum sanguinis propinquitate ipsum contingerent, sed eos demum uerè fratres ac sorores esse, qui parerent uoluntati patris cœlestis. Impios Iudæos appellat diaboli filios, quem factis exprimerent, calumniantes innocentem, ac bene merentem conantes occidere. Consimilem in modum beatus Paulus deijcit Iudæorum arrogantiam, pronuncians non Iudæos tantum, sed omnes homines esse filios Abrahæ, qui ad illius exemplum fidem Euangelicam amplecterentur, hoc est, crederent promissis dei per filium Iesum Christum. Veros esse Iudæos, qui mente essent circuncisi, nō præputio. Veros esse Israelitas, qui patriarchæ Iacob mansuetudinem ac pietatem æmularentur. Definitio fuerit. Hypocrita est sanctimonix simulator. Descriptio est quum dominus illos depingit suis coloribus. Dilatant phylacteria sua, prolixè orant in angulis platearum, & hoc fuco deuorant domos uiduarum, exterminant facies suas, dant eleemosynam præcinente tuba, subinde lauant, non solum corpora, uerum etiam discos, sellas & æramenta. Itidem Paulus describit pseudapostolos. Huiusmodi domino nostro Iesu non seruiunt, sed uentri suo seruiunt, & per dulces sermones ac benedictiones seducūt corda innocentium. Et alibi, inimicos crucis Christi, quorum finis interitus, quorum deus uenter est, & gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt. Ab etymologia ductū est, quod Angelus uirgini interpretatur nomen Iesu. Item quod dominus ait Petro, tu es Cephas, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. Non nisi super lapidem fundanda est domus nunquā ruitura. Tu es lapis, super te igitur. Ab eodem loco sumptū est, quòd Paulus nec Apostolos, sed pseudapostolos appellat, qui semet in eius muneris titulum ingerbant, quum nec à domino essent missi, nec Christi negotium agerent, sed suis seruirent commodis. Apostolus enim sonat missum siue legatum. Vides lector quàm non parcam dicendi copiam suggerat definitio cum locis

Etymologia

Descriptio

Rom. 16

Philip. 3

Etymologia

x 2 affini

affinibus. Cæterum etymologiæ tractatio admonebit Ecclesiasten, ut interdum exponat idioma seu emphasim uerborū, quod sæpenumero faciunt ecclesię doctores, præcipue Hieronymus. Idioma est, quod Paulus prodesse uocat ædificare, lædere, destruere. Emphasis est, quod idem fraudulentam persuasionem qua Galatæ fuerant inducti in Iudaismum, appellat

*Genus
Totū latius*

fascinationem. A genere ac toto admonebitur, ad exhortandum, ut animos nostros ab his minutis ac singularibus, quę sensibus exposita sunt, attollamus ad ea quę semper eodem modo sunt, & ratione non sensu percipiuntur, usq; ad immensum illum omnium rerū fontem & autorem, in quo sunt æterna cunctorum exemplaria. Ea res dilatabit angustias animi nostri, qui cōtemplatione singulariū contrahitur ac deijcitur. Sublimius est mundum hunc uniuersum tanquam unam ciuitatem contemplari, cui præsidet monarcha deus: Totam ecclesiam esse unum corpus, aut unam familiam, quę nescit interire. Consimilem in modum dicendum est de cæteris, ne fiat

*Differentia
propriū
latius*

am longior. Nec satis habebit cōcionator dicere, rationis esse cōpotem, esse differentiam hominis, aut risibile esse proprium hominis, eoq; non esse hominem qui rationis sit expers, aut qui non sit risibilis: sed altius spectans, dicet eos demum esse homines, qui pro ratione gubernantur spiritu dei, per fidem erga Christum Iesum. Homini proprium, esse conditorem suū agnoscere, & Euangelicæ philosophiæ docilem esse. In quouis argumento iuuabit

*Exordium, in
crementum,
summa latius*

perpendisse, exordium, incrementum & summam. Exordium humani generis fuit in paradiso: incrementum, sub triplici lege, nature, Mosis & Euangelica: summa, seculi cōsummatio. Similiter ex rebus minoribus, exordium pietatis est, odisse peccata: incrementum, profectus in fide & charitate: summa, perfectio. Item exordium Christianismi est in baptismo: incrementum in pietate uitæ: summa in morte. Contrā in uitium exordium est lapsus per incogitantiam: incrementum, progressus ad deteriora: summa, animus obfirmatus in malum, ac traditus in reprobum sensum. Sic institutum monachorum habuit exordium à prophetis in deserto parabili cibo uiuentibus, incrementum accessit ex his qui primum Thebaidem, mox alia loca solitaria occuparunt, donec ad hanc summam perueniret. Eadem cōsideratio potest per omnes rerum species obambulare. Velut unde cœperit obseruatio dierum festorum, unde dedicatio templorum, unde confessio sacramentalis, unde dignitas episcoporum, unde primatus Romani pontificis. Quem admodum Plato docet, unde primum nata sit ciuitas, unde principatus: & iureconsulti docēt, unde nata sit seruitus, & quibus gradibus uentum sit ad ius Ciuile scriptum. Hic locus non tantum ualet ad cognoscendam penitus rei cuiuslibet naturam, uerum etiam ad amplificandā laudem, si quid à prauis aut paruis initijs ad egregium statum processit, tum ad exaggerandū crimen, si quid à leuibus ac laudatis primordijs ad summā iniquitatem profecit

fecit. A leuibus ac moderatis initijs nata est monarcharum exactio, uectigal ac tributum, quæ res quò nunc prouectæ sint rectius intelliget, qui lege rit acta centū aut ducētis annis, antiquiora. A bonis initijs natum est, quò princeps aut huius uices gerens occupat bona apud furem reperta, quò maris præfectus occupat nauem ac merces è naufragio reliquas. Id enim agebat ea constitutio, ut publica autoritate singula iusto domino restituerentur. Telonia ad hoc sunt instituta, ut si quid à latronibus uiatori fuisset ereptum, præsidio principis uindicaretur. Nunc telonarum nullus est modus, quum ab his nihil sit præsidij, molestiæ permultum, & adeo nihil reuindicent spoliatis, ut ipsi interdum præter omne ius merces eripiant, & ab ijs exigant uectigal, à quibus princeps uetat exigi. Iusta de causa constitutum est, ut hospitis bona princeps occupet, nimirum in hoc dūtaxat, ut ad iustos hæredes perueniant, nec ab alijs diripiantur. Sed prophanis omissis ad sacra redeo. Templorum dedicatio à Iudæis pariter atq; ethnicis ad nos defluxit, sed apud nos res eò deuenit, ut minimū absit à superstitiōe. Quàm supersticiosus ritibus consecrantur nolæ, exorcizantur, catechizantur, induuntur nomina, adhibentur susceptores ac susceptrices, baptizantur, unguuntur, respondere iubentur tinnitu. Nec solum euocant populū, in quem usum primitus receptæ sunt, sed salutant episcopum peregre redeuntem, obstrepunt tonitruis, in quibusdam regionibus cantillant totos dies, obturbant cultui diuino bombis suis, obturbant concionanti. Apud quosdam Corybanticis sonis ita complent omnia, ut nō solum ægrotis morbum augeant, uerum etiam sanos in furorem aut in morbum comitiale adigant. Quid nunc loquar de consecratis uasculis, lapidibus ac linteis? Nihil erat necesse in huiusmodi ceremonijs Mosen imitari. Nec ista fiunt gratis. Verum hic est episcoporum à suffragijs quæstus præcipuus. Olim ecclesiæ nihil recipiebant, nisi recitantis aut docentis uocem. Deinde irrepsit cantus, sed simplex & loquentis pronunciationi proximus, qui uerba nō obscuraret, sed efficacius infingeret auditorum animis. Nunc res eò deuenit, ut templa lituis, fistulis ac tubis, atq; adeo bombardis personent, uixq; aliud audiatur quàm uariis uocum garritus, ac musices genus tam operosum atq; lasciuum, ut simile nunquam habuerint ethnicorum theatra. Idem accidit in pontificū condonationibus. Principiò pauci dies relaxabantur de satisfactione ab ecclesia præscripta, nec id nisi pia grauiq; de causa, puta sicubi Basilica necessariò foret extruenda. Grata erat relaxatio, nec ingratus quæstus. Extructa Basilica relaxationes cœperunt esse anniuersariæ. Hic pontifices cohibuerunt licentiam, ne flaccesceret ecclesiastica disciplina. Verum res paulatim inuaduit, ut quamuis leuissimis de causis maius spatium relaxaretur, imò nulla de causa, si uel conducticius episcopus moueret manum. Postremò relaxationes dilatatæ sunt usq; ad purgatorium. Hinc iam quæstus uberrimus, ac

per falsos prophetas persuasum est populo, nummo in rubrū scrinium coniecto, omnes absterfas esse maculas, Romanoq; pontifici esse in manu, animas quas uelit, aut quot uelit ex igni purgatorio in coelū eximere. Satis est paucis exemplis indicasse rationem, ad quā lector prudens cætera examinet. A diuisione ductum est illud Esaia: Si dominus uester sum, ubi est timor mei? Si pater sum, ubi est amor mei? Dilemma est, utrumcunq; concesseris, colligitur illos delinquere. Quanquam hic subest alius locus, à repugnantibus & cōsequentibus. Dilemmate Christus ocludit os pharisæis, rogans utrum baptisma Ioannis esset à deo, an ex hominibus? Senserunt illi dilemmatis cornua. Si dixerimus à deo, protinus obijciet, quare igitur non creditis illi de me testificanti: si dixerimus ab hominibus, turbam in nos exasperabimus. Eiusdem generis est illud, Vtrum licet sabbato benefacere an male? Obtulerunt. Si dixissent male, nemo tulisset impium responsum: si bene, hoc ipsum erat benefacere, quod illi calumniabantur. Rursus illud. Si per Beelzebub eijcio dæmonia, corruet regnū illius, si dæmon eijcit dæmonia. Sin in digito dei eijcio dæmonia, profecto peruenit in uos regnum dei. Vtrumcunq; concesseris, consequitur instare regnū dei. Ad dilemma pertinet illud Pauli, Mihi uiuere Christus est, & mori lucrum. Vtrumcunq; accidat, colligit commodum. Si uiuo, Christi negocium ago: si morior, uocor ad coronam. Iam inductio non est propriè locus ab alijs diuersus, sed est ratio quædam tractandi similia & exempla, quæ nisi plura numero adhibeantur ad eliciendum assensum, non erit inductio. Quemadmodum nec fictio locus est specie differens à cæteris, sed tractandi ratio, dum fingimus esse facta, quæ facta non sunt. Similiter nec comparatio locus est sui generis, sed similibus & exemplis tractandis adhibetur. Itaq; nihil prohibet in eadem argumentatione esse similitudinem, exemplū, inductionem & comparisonem, atq; etiam fictionem. Velut in hoc exemplo. Si te asinus aut mulus calce percussisset, num referires? Nequaquā. Si infans unguis in faciem inieciisset, num referres talionem? Minimè. Quid si ebrius te contumeliose compellasset, utrum cederes an contenderes? Nimirum cederes. Quid si fatuus aut mente captus colaphum impingeret, num referires? Non opinor. At qui uehemēti ira percitus est, minus habet mentis quàm asinus aut mulus, aut infans, aut ebrius, aut fatuus, aut mente captus. Consimilē in modum tractari posset locus, qui est apud Paulū .i. Cor. ix. ubi rem eandem probat uarijs similibus, Militis, uinitoris, pastoris, bouis triturantis, arantis, lacrario & altari deseruientis, & quod alibi addit, operarij, quæ si Paulus in suam transferat personam, erit fictio. Possunt enim omnia, nisi fortè excipias bouem, quanquam & colonus qui circumagit bouem, uiuit è frumento quod excutit. Potest & comparatio quæ nūc intelligitur explicari. Si militarem uobis externam militiam, nonne daretis stipendium? Nunc spiri-
tualibus

qualibus armis tuemur non domos aut agros, sed animas uestras. Si uinitores uestri essemus, & uineam plantarem, sineretis nos participes esse fructuum. Nunc plantamus in uobis Christum, qui est uitis uera, effundens uinum spiritus. Si mercenarij pastores essemus, æquum duceretis nos de lacte gregis uestri pasci. Nunc nõ oues uestras, sed animas uestras pascimus cibo cœlesti. Si lex uetat boui obligari os, dum in tritura circũagitur, quanto minus conuenit nobis obligari os, qui uobis excutimus bonum semen Euangelicæ doctrinæ, quod Christus seminauit. Si coloni uestri essemus, & agros uestros profcinderemus, utiq; sineretis nos ex agrorum prouentu ali. Nunc Euãgelico uerbo præparamus animos uestros, ad percipiendum semen, quod si prouenerit cõfert uitam æternam. Si in templo lapideo macerarem aut coquerem hostias uestras, æquum iudicaretis, ut iuxta præscriptum legis ex immolatis uictum caperemus. Nunc hoc agimus Christi sacerdotes, ut pectora uestra templa sint spiritus sancti, ipsi sitis hostiæ deo uiuenti gratæ & acceptæ. Si fabri essemus à uobis conducti, ut macerem, aut uillam extruerem, nõnne pro opera numeraretis mercedem? Nunc hoc præstamus, ut ipsi sitis domus spirituales Iesu Christo, in quibus per gratiam inhabitet. Hanc æquitatem si ethnicis præstant ethnici, quãto magis decet idem facere Christianos? Quòd si nos maiore periculo pugnamus pro uobis quàm ullus miles, si maiore labore & instantia quàm ullus colonus aut opifex, si tanto præstantius est quod nostra opera præstatur, ut nulla sit comparatio, si quod recipimus minus est quàm quod illi. Præter sobrium enim ac simplicem eumcõp diurnũ uictum, nihil requirimus, quum illi frequenter & diuitias colligant: nõnne æquissimis conditionibus uobiscum agimus? Vides in eadem argumentatione, similia, inductionem, fictionem & comparisonem, quorum omnium fundamentum est similitudo. Hæc à me uerbosius dicta non debent esse molesta lectori studioso. Conducent enim ad eruendas opes, quas in se scriptura habet reconditas, rudiq; populo ob oculos ponendas. Inter similitudines illa summa est, qua filius dicitur similis patri: proxima, quomodo homo dicatur conditus ad dei similitudinem, & quomodo illius imagini conformetur per gratiam. Rursum quomodo corrupta fuerit imago, in qua conditus fuit homo, & quomodo malè uiuendo quidam pro imagine Christi sumant imaginem satanæ. Quum hominem pium amamus, nihil aliud in eo amamus, nisi hanc imaginem. Item quum odimus malos, non oportet aliud odisse, quàm imaginem satanæ. Quanquam autem deo iuxta summam naturam nihil propriè simile dicitur, tamen reperiuntur tenues quædam uelut umbræ, præsertim in his quæ deus in creaturis operatur. Deus æternus est. Et spiritualis homo meditatur æterna. Deus omnium summus est. Et homo pius humilia negligit, in cœlis uersatur animo. Deus est omnium cõmunis. Itidem qui per-

similia latius

fectus est, studet de omnibus bene mereri. Deus immensus est. Et spiritus dilatat piorū animos. Deus omnis mali expers est, ad hanc imaginem pro sua uirili enititur mens pia. Deus à nullo lædi potest. Neq̄ quicquā est damnationis ihs qui sunt in Christo Iesu. Deus omnipotens est. Et Paulus omnia potest in eo, à quo corroboratur. Deus omnium dominus est. Et Paulus pijs ita scribit: Omnia uestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas, siue mūdus, siue uita, siue mors, siue præsentia, siue futura, omnia uestra sunt, uos autem Christi. Audis diuitias plusquam regales. Nam quod philosophus non ineptè collegit, bonos uiros esse amicos deorū, amicorum autem omnia esse communia, dñs porrò adesse omnia bona: Viris igitur bonis nihil bonorum deesse, multo rectius quadrat in eos, qui per fidem in Christum unum cum deo facti sunt. In deum nulla cadit immutatio aut perturbatio. Perpetuam mentis tranquillitatem meditatur pius, qui nec successu rerum effertur, nec afflictionibus deijcitur. Deus immortalis est, & hanc meditatur pius, non animo tantum, sed & corpore. Siquidem pleraq̄ corporum corruptio ab animorum uitijs fluit. Cætera hunc in modum coniicienda relinquo lectori, ne fiam lōgior. Ob has tenues similitudines omnia per metaphorā prædicatur de deo, Sol, uita, leo, agricola &c. Rursus quoniam illi uerè nihil simile est in rebus conditis, omnia negantur de eo. Idem sentiendum de analogijs. Quod deus in uniuerso, hoc princeps in regno suo, hoc paterfamiliās in domo sua, hoc Episcopus in ecclesia sua, hoc animus in corpore. Nihil autem necesse est ut similitudo aut analogia quadret per omnia, satis est ea parte congruere, qua admouetur. In suadendo mirè ducit similitudo, in urgendo non habet tantundem momenti. Proinde cauendum est, ne falsa similitudinis imagine fallamur aut fallamus. Sunt enim qui confessionem sacramentalem hac asserant imagine. Iudex non pronunciat de causa, nisi cognitis omnibus causæ circumstantijs. Sacerdos iudicis locum tenet, confitens duas personas inter se pugnantem gerit, rei & accusatoris. Sed interim abest patronus. Ad hæc apud tribunalia damnatur confitens reus, hic absoluitur. Præterea qui confert baptismum, absoluit ab omnibus peccatis quamlibet incognitis. Tum si sacerdos non absoluit nisi à cognitis, manent igitur irremissa quæ confitens oblitus est, aut ignorat. Ut ne commemorem quòd sacerdos, quantūuis cognita causa incertus est an absoluerit, an non. Nescit enim an adsit contritio uera. Contritis autem uerisimile iam condonata esse peccata priusquam confiteatur. Sacerdos tantum confirmat dei donum, ac uelut obsignat. Simili ratione probant satisfactionem. Princeps dat diploma condonationis, indicit satisfactionem. Proinde nec absoluendus est quisquā, nisi indicta satisfactione. Atqui infinitis partibus largior est dei clementia, quàm hominis. Et Christus quū dicit paralytico, fili remittuntur tibi peccata, Item quū mulieri peccatrici, remissa sunt tibi

Analogia

tibi peccata, uade in pace, Rursus quū adulteræ, Vade & amplius noli peccare: nullam indicit satisfactionem. Dum hæc cōmemoro, non damno satisfactionem, sed de probationis efficacia disputo. Vitandæ sunt insuper similitudines, uel falsæ uel obscuræ & incertæ. Falsæ exemplū fuerit, Quem admodum magnorum fluminum & fontes nauigabiles, ita magnorum ingeniorū indoles statim perfecta præstat. Falsum enim est ullos fontes esse nauigabiles. Obscuræ uideri possunt, quas quidam adferunt ad probandam unicam essentiam in tribus personis, de mente, amore & noticia: de intellectu, uoluntate & memoria. Euidentiore est quam adfert Origenes, de sole, radio & calore. Eiusdem generis est, quam adferūt è triangulo mathematicorum disciplina, ac omnes ferè quæ ducuntur è numerorum subtilitatibus. Hæc frigent apud imperitam multitudinem. Exemplorum omnium pulcherrimum & absolutissimū est nobis æditum in Christo Iesu. Ad hoc exemplar ut quisq; proxime accedit, ita maximè est imitandus. Proximè ad Christum accedunt exempla Apostolorum ac martyrum, qui nascentem ac subulescentem ecclesiam constabilierunt, & quod Christi passionibus deerat quadantenus supplēuerūt. Quanquam & in uetere lege sunt exempla perfectionis Euangelicæ nōnulla. His autem exemplis potissimum est utendum, quæ nobis diuinis uoluminibus sunt cōmendata. Porrò quoniam exempla imparia plus habēt cnergia, uel ad probandum, uel ad suadendum, uel ad exhortandum aut arguendū, omnia exempla, quæ petuntur à Christo, multis modis imparia sunt in uniuersum, quoniam καθ' ἑμῆ βολὴν sunt insignia. Aliorum charitas friget, si ad illam plusquam igneam Christi charitatem conferatur. Aliorum modestia, penè dixerim superbia est, si rationē ineamus unde, quò se demiserit. Deinde quicquid in alijs eleuare solet benefactorum laudem, id totum à Christo longissimè abfuit, ueluti necessitas, casus, meritum, spes redituræ gratiæ: innocens, uolens, præsciens, gratis uel passus est, uel præstitit omnia. Impar exemplum est quod adducit Esaias: Cognouit bos possessorem, & asinus præsepe domini sui. Israel autem me non cognouit, populus meus non intellexit. Primum non parum discriminis est, inter bouem asinūque, & inter homines. Subest autem emphasis & in nomine Israelis, qui populus erat electus, ac lege diuina eruditus. Dein multum interest inter hominem & deum. Homo iumentum feno pascit ad sordidam operam. Deus in hoc ipsum condidit hominem, ut conditorem suum agnosceret, ac uitam æternam cōsequeretur. Vehementer impari exemplo retundit dominus Archisynagogi superstitionis uocem: Hypocrite, unusquilibet uestrū nōne sabbato soluit bouem aut asinum à præsepe, & ducit aquatū? Hanc autem filiam Abraham, quam alligauit satanas ecce decem & octo annis, nō oportuit ab isto uinculo solui die sabbati: Primum ingens discrimen est inter asinum & hominem. Verum

Exemplum
latine

Luce 13

rum hanc inæqualitatem etiam exaggerat dominus, quum eam uocat filiam Abrahamæ, quod elogium perquam honorificum erat apud Iudæos, apud deum honorificentius, quod ad exemplum Abrahamæ crederet. Illa non legitur quicquam proloquuta, sed tacitum animi uotum uiderat Iesus. Ad hæc nonnulla epitas est in unusquolibet. Quod quiuis è media plebe sibi permittit, uobis approbantibus, in me reprehenditis. Accedit inæqualitas ex modo uinculi: bouem alligauit homo fune canabeo, hanc alligauit satanas misero & cruciabili morbo. Denique è temporis spatio. Non finitis bouem aut asinum uno die alligatum esse, & hanc quæ tot annis alligata fuit, non finitis solui. Simile est de boue & asino delapso in puteum. Hic simile est quod uterque periclitatur aqua, bos delapsus in puteum, & hydropticus. Nec illis obstabat religio sabbati, quo minus illic brutum animal extraheret. Hic causabantur sabbatum, ne fas esset hominem diu de uita periclitantem eripere. Extrahere bouem aut asinum longè seruilius opus est, quàm simplici uerbo sanare hominem. Et illo non putabant uiolari sabbatum, ut succurreretur asino: hic putabant, si seruaretur homo. Impar est & quod adfert Matthæus XII. Niniuitæ populus barbarus, & à dei religione alienus, ad conuersionem Ionæ prophetæ ignoti conuersi sunt ad pœnitentiam: Iudæi lege edocti, prophetarum uaticinijs instructi, prophetarum dominum, apud ipsos natum, tot miraculis celebrem, tam efficaci doctrina prouocantem ad pœnitentiam, non modo contempserunt, uerum etiam occiderunt. Similiter regina Saba, mulier, & mulier barbara, tantum audita fama Solomonis ab extremi Austri finibus profecta est Hierosolymam, ut coram audiret sapientiam Solomonis, & auditum immensis muneribus honorauit: Iudæi ad ipsos ultro uenientem tam admirabilem cœlestis sapientiæ doctorem conuictijs & omni contumeliarum genere prosequuti sunt. Pugnancia siue contraria medium non recipientia sunt, seruire mundo, & seruire Christo, quæ duo quidam miscere conantur. Nulla conuentio, inter lucem & tenebras, inter Christum & Belial. Ita pugnant amor deliciarum, & amor castitatis. Sunt quædam ipsis uocibus palam pugnantia, ut nocens innocens, placere displicere. Quædam tectius, ut opera & gratia, lex & Euangelium. Si ex operibus, inquit Paulus, iam non est gratia: si ex gratia, iam non ex operibus. Apertè pugnant gratuitum & debitum, siue debitum & indebitum. Lex minatur pœnam, Euangelium pollicetur remissionem. Pœna & gratuita cõdonatio pugnant apertè. Tectè pugnant caro & spiritus, Mundus & deus, fides & operatio, à quibus beatus Paulus frequenter ducit argumenta. A priuatione negant esse reditum ad habitum. Hoc apud physicos fortasse uerum est, apud Christianos falsum. Christus enim ut aliquot uita defunctos reuocauit in uitam, ita resurrexit ipse, nobiscum reuiuiscendi certam spem fecit. Infelicissimus autem cæcus est, qui caret lumine fidei, quàm qui oculis corporeis capti sunt

*Contraria
latius*

*Priuatione
latius*

sunt: & miserius mortui sunt, qui carent gratia dei, quàm qui corpore sunt exanimis: & tamen qui fidem amisit, ad fidem reuocatur, & qui gratia priuatus est, gratiam recuperat, sed neutrum absq; miraculo, si miraculum accipimus, pro peculiari numinis energia. Minus quidem euidentius, sed longè maius miraculum est, peccatorem in uitis inueteratū, ad bonam mentem reuocare, quàm cadauer quatruiduanum excitare ad uitam. Relatiuorū consideratio latius patet: per omnes enim locos discurrit relatio, uelut inter definitionem & definitum, inter genus & speciem, inter totum & partes, inter simile, & id à quo ducitur similitudo, inter quocunq; modo opposita, inter consequentia, & id cui comes est res aliqua, est relatio. Similiter nihil repugnat, quod non repugnet alicui. Sic euenta spectant id unde extiterūt. Item inter efficientia & effecta reciprocatio est. Inter materiam & formam, & id cuius est materia ac forma. Inter finem, & id cuius est finis. Iam inter paria, maiora ac minora nemo non uidet esse relationem. Neq; tamen statim ubi relatio est, ibi & argumentatio est à relatiuis: ueluti quum dicimus, si dominus est, debes illi timorem, si pater, debes honorem, non est propriè argumentatio à relatiuis, sed à consequentibus. Iam multa sunt tectius relatiua, uelut in dicto cuiusdam regis Lacedæmoniorum: cui neganti quod promiserat, quum flagitator diceret, promissisti ô Rex, ita respondit: si iustum est, inquit, promissi, si iniustum, dixi. Quum urgeret flagitator, atqui decet regis simplex promissum æque firmum esse atq; aliorum iusiurandū. Non Heracle magis, inquit, quàm uos expendere decet, quid à regibus petatis. Mutuus respectus est, inter petere & promittere: nec minus peccat qui temerè petit, quàm qui temerè promittit. Sic tecta pugna est inter filiū & dominum, quod non consistat, ut quis sit dominus illius, cuius est filius. Sic colligit dominus: Si Christus est filius Dauid, quomodo Dauid in spiritu loquens uocat eum dominū, Dixit dominus domino meo. Ad similem in modum Socrates refellit crimen quod deos negaret, quū diceretur habere familiarum dæmonem. Illorum opinione dæmones erant filij deorum. Non consistit igitur, ut dæmonē se fateatur habere, qui deos negat. Tacita relatio uidetur, & in argumentatione domini: Si crederetis Mosi, crederetis utiq; & mihi. De me enim ille scripsit. Inter prædicentem & prædictum est relatio. Itidem relatio est inter orationem & animi sensum. Nam sermo mentis est signum, unde qui fictè loquuntur, non promunt orationem, sed uoces tantum. Ita inter uocabula rerum, & res ipsas est relatio. In quo præposterè facit hominum uulgus, à uocabulis abhorrentium, à rebus ipsis non abhorrentium. Quis non excandescat ad furti conuitium: at quotusquisq; est qui non furto rem suam augeat. Atrox cōuitium uideatur, si quis diabolus aut sycophanta appelletur: at quàm multi sunt, qui obtreccionibus traducunt proximum. E diuerso principis aut episcopi titulum ambiunt omnes, rem

τα πρόστι
latius

tituli

tituli fortiter contemnunt. Sic sacra uestis signum est uitæ purioris, quem admodum & rarus uertex. Absurdū autem est signo gloriari, rem signi negligere. Consequentia sunt quæ dominus commemorauit. Eos qui crediderint signa hæc sequentur, linguæ loquentur nouis, serpentes tollent &c. In quibus si hæc secundum allegoriam non adsint, colligitur eos non credere. Ex consequentibus ratiocinatur dominus: Si Abrahamæ filij essetis, opera patris uestri faceretis. Item. Si de mundo essetis, mundus quod suum erat diligeret. Nunc odit uos mundus. Ex repugnantibus locus erit, si negemus illos uerè credere, qui adhuc loquuntur, quæ sapiunt, ambitionem, auariciam, uindictam & lasciuiam, qui adeò non medentur aliorum moribus, ut ipsi potius inficiant alios, quicquid tantum absunt ut non corrumpantur improborum colloquijs, ut alijs sua propinet uenena, atque adeò ex bene dictis sugant occasionem maliciæ. A repugnantibus ratiocinatur Paulus: Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem. Seruus & liber contraria sunt. Testimonij dictio consequens est libero, seruo repugnans, & si qua alia consequuntur ingenuitatem, quæ pugnant cum seruitute. A causa efficiente siue generatione, sic ratiocinabitur. Peccatum gignit mortem æternam, proinde qui mortem horret, prius horrere debet peccatum. Crapula gignit morbos corporis, si à morbis abhorremus, quare ea sectamur ultrò quæ illos pariunt? Multi detestantur infamiam, at malam uitam non detestantur, quæ gignit infamiam. Iam deus est omnium causa efficiens uniuersalis. An sint aliquæ secundariæ, nihil ad hunc pertinet locum. Sed ubi causa est omnipotens, ibi nõ oportet de effectu disputare: & ubi summè bona, colligendum est in rebus conditis nullum esse malum. Idem est uniuersalis omnium finis, ut nihil in bonis esse possit, quòd aliò quàm ad ipsum dirigatur. At sæpenumero res præposterè geritur, quum finis inuertitur: ueluti sunt qui uiuunt ut bibant edantque, quum ideo bibendum sit atque edendum, ut uiuamus. Item præposterum est, quum animus seruit corpori, quum corpus in hoc datum sit, ut seruiat animo. Iam quidam sic gerunt imperium, quasi Respublica sit principis causa instituta, quum contrà princeps sit Respublice causa institutus. Hoc nomine Christus reprehendit pharisæos, quòd ob sabbati religionem sinebant perire hominem, quum sabbatum hominis causa esset institutum, non contrà. Idem sentiendum de constitutionibus cæteris, duntaxat externis. Ieiunium certis diebus indixit ecclesia, ut corpore extenuato animus aptus sit rebus diuinis: quòd si ieiunium debilitato corpore, animum quoque reddit ad res diuinas minus idoneum, ad rixas, iram ac uindictam proniorem, profectum est illud Christi, Ieiunium propter hominem institutum est, non homo propter ieiunium. Ab effectis ratiocinatur Paulus, ex lege non esse iustitiam, sed ex fide: quoniam iram lex operatur, quum iustitia sit pax cum deo, quam per fidem assequimur. Item ad Galatas: Hoc tantum à uobis uolo discere

discere, ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei? De forma nihil dicam, nisi quòd in deo sunt omnium rerum exemplaria. Homo iuxta sensum mysticum, nihil aliud est deo, quàm materia informis, aut lutum in manu figuli. Ille in nobis agit quicquid est boni, nos per fidem & obedientiam tantum præbemus obsequentem materiam, ut nihil sit laudis, quod nobis propriè uendicare possimus. Iam si res humanæ comparantur humanis, reperies paria ac certis gradibus maiora ac minora, uelut si purpuram componas purpuræ. At si res animi conferas cum rebus corporis, uix ulla comparatio est ob immensum in medio interuallum, adeò ut quod per se uidebatur aliquid magnum, collatione nomen suum amittat. Exempli causa, si mors aut uita animæ cõponatur cum morte ac uita corporis, aut si præsentis uitæ longeuitas cõferatur ad æternitatem. Tum enim quod longum uidebatur, uix punctum dici potest. Id magis etiam accidit, si nostra conferantur ad diuina. Sic humana iustitia comparata diuinæ iustitiæ fit iniustitia, aut humana sapientia collata cum increata sapientia, fit stultitia, quemadmodum lucerna in sereno meridie non est lumen. Tametsi & hæc comparatio longè est inæqualis. Inter finitum & infinitum, nulla est proportio, quemadmodum nec inter creatorem & creaturam. His rationibus Ecclesiastes potest dialecticam subtilitatem ad multitudinis captum accommodare, & quæ uidentur humiliora, ad sensum altiorem euehere. Ad hæc sunt quidam loci sic inter se confines ut idem uideantur: ueluti cõtraria & repugnantia uidentur eadem, ut effecta, euenta & consequentia, causa efficiens & generatio, causa efficiens & finis. Nam finis quoniam impellit hominem ad aliquid agendũ, uelut effector est operis, subtiliter tamen distinguuntur, licet admodum tenui discrimine. Verum his minutis non morabor lector, nec enim refert, si in locum finitimum incidas, modo data occasione hoc inueneris quod opus erat. Interdũ accidit ut idem argumentum diuersis locis tractari possit. Vt filium non obedire parentibus absonum est. Argumentum est à repugnantibus, sed idem tractabitur à definitione. Filius qui rebellis est parentibus, non est filius. Quæ mater est, gaudet alere quod genuit. Argumentum est à cõsequentibus. Erit à definitione si dicas. Mulier quæ abijcit quod peperit, nec dignatur alere foetũ suum, mater non est, aut matris nomine indigna est.

Non alienum fuerit ab hoc instituto locorum exempla in diuinis literis indicare, uerum ea res infiniti sit laboris, fortasse ne magnopere quidẽ grati ob rerum subtilitatem, nec admodum necessarij, quòd ex his quæ monstrauimus, lector non stupidus ea facile deprehendet. Nec magni negocij fuerit, plerasq; argumentationes quæ sumuntur à locis, redigere ad eas formas, quas in prioribus Analyticis tradit Aristoteles: uerum id neq; necesse est, neq; satis conuenit apud promiscuam multitudinem: in scholasticis dia-

y tribis

Forma latine

Comparatio
latine

Locorum con
finis

*Argumenta /
tionū forme* tribus hoc fit tempestiuus, si res postulet, Tametsi puerile est non intelligere uim argumentationis, nisi ad formam analyticam redigatur. Sit hæc apta adolescentulis exercitatio, an doctoribus ac senibus decora sit, alij iudicent. Rhetores putant breuissimam argumentationem constare tribus partibus, longissimam quinque, mediocrem quatuor. In longissima ponunt propositionem, rationem, confirmationem, exornationem & complexionem. *Propositio* est quod assumitur ad probandum. *Ratio* quæ probat quod propositum est. *Confirmatio* est ipsius probationis probatio. *Exornatio* est, quæ locupletandæ rei gratia adhibetur. *Complexio*, quæ superioribus compendio repetitis, iterat propositionem. *Exempli causa*. Sit propositio: Optima primum discenda. *Ratio*, quoniam prima ætas, ut est docilior, ita tenacior est eorum quæ percipit. *Confirmatio*, quoniam ingenium nõdum est prophanis curis aut uitrius occupatum. *Exornatio*. Quemadmodum enim in uacuis tabellis commodius scribis quicquid libet, & ut argilla, ceraque mollis facilius sequitur fingentis manum, & noua testa diutius seruat odorem, quo primum fuit imbuta: ita tener animus & facilius percipit honestas disciplinas, & melius per omnem uitam meminit, quod à teneris unguiculis percepit. Porro quoniam eiusdem propositionis possunt esse uariæ rationes, & singulæ uarijs modis possunt confirmari, tum exornatio uariam supellectilem secum adducit similium, exemplorum, sententiarum, prouerbiorum, prolixam nascetur argumentatio, ut merito complexio uice epilogi fungatur. Quod si omittatur exornatio, quod fit commodius in causis humilioribus, quatuor partibus constabit argumentatio. Sin cum exornatione simul omittatur confirmatio, puta quum ratio per se firma non eget alia fultura, tres partes habebit ratiocinatio, & breuior erit complexio. In breui uero ac dilucida argumentatione, & complexio potest omitti, ut quam quisque sibi uelut è proximo repetit. *Exempli gratia*. Principi impia præcipienti non est obtemperandum. Hæc propositio. *Ratio*: quoniã quoties eius generis res est, ut aut dei præceptum sit negligendum aut hominis, par est, ut diuina autoritas præferatur humanæ. Hoc dialectici uocant *Enthymema*, quæ est sententia cum adiuncta ratione. Nec refert utrum priore loco ponas propositionem, an rationem. Quoniam nemo certus est, an sit in craftinum uicturus, non est differenda uitæ correctio. Hic ratio præponitur. Non est tutum cuiquam homini fidere, quia animal mutabile est omnis homo. Hic ratio sequitur. Interdum idem proloquium commixtum habet utrunque. Vt, nulli inuidet sapiens. Nulli inuidere est propositio, sapiens habet inclusam rationem. Ideo non inuidet, quia sapiens est. Item mater non odit filium, nouerca nõ amat priuignum. Explicueris si dicas, Hanc odisse filium, non est probabile, quia mater est: aut, hanc bene uelle huic, non est credibile, quia nouerca est. Aut hunc cuiquam inuidere, non est uerisimile, quia sapiens est. Nemo enim sapiens

piens, nisi uir bonus, Malus autem est quisquis inuidet. Interdum & confirmatio cōmiscetur, ut, Sapiens, quoniā uir bonus est, nemini inuidet. Hunc in modum rhetores: Aliter dialectici, quibus perfectus syllogismus, cōstat maiore, minore & conclusione. nec minor semper est ratio maioris, sed assumitur aliquid, quod cōcessum cum maiore, euincit quod probandum erat. Vt. Quisquis sapiens est, idem uir bonus est, sed uir bonus nemini inuidet, igitur nec sapiens. Tamen hic syllogismus constat ex propositione, ratione & confirmatione. Propositio est conclusio: ratio est, quia sapiens est. Confirmatio est, quisquis sapiens est, idem uir bonus est. Illicō palām est malum esse quisquis inuidet.

Vereor ne cui uidear in his locis diutius æquo desedisse, proinde de argumentatione dicēdi finem faciam, si prius illud admonuero, nōnunquam asseuerationem probationibus admixtā habere pondus ac uim argumentorum, eō quod ostendat miram dicentis fiduciā, ut auditorem pudeat dissentire: uelut in confirmando, Euidens argumentum in promptu est. Non postulo ut quisquam mihi credat, nisi hoc manifestis scripturæ testimonijs docuero. Id quum notius sit quā ut egeat ulla probatione, tamen ob mortuos non grauabor, & rationibus & euidentibus scripturarum testimonijs quod dixi cōfirmare. Hoc si cui uidetur ambigendum, faxo sit luce clarius. Quis est tam cæcus ut hoc nō uideat, quis tam impudens ut neget? Perfrica frontem, & aude negare. Elegans est illud Cypriani: Audi non diserta, sed fortia. Qui hoc nō uidet, nihil uidet: qui dissentit, nihil sentit. In refellendo. Quis non protinus uidet hoc esse stultius, quā ut sit refellendū. Nunc audi quā friuolis rationibus hæretici suum tueantur errorem. Quid hoc somnio uanius? Nunc ad aduersariorum uenio non rationes, sed meras blasphemias. Stultiora sunt quæ adferunt, quā ut absq; risu possint commemorari, sed rursus tam impia, ut animus à commemoratione abhorreat. Nunc accipite aduersariorum pugiones plusquam plumbeos, quibus inuictam ueritatem iugulare conantur. Si propius intuearis, comperies meros esse fumos, quæ isti aduersum nos iactitant. Venio nunc ad aduersariorum non argumenta, sed deliramenta. Huiusmodi sexcentæ formulæ confingi poterunt, quibus & probationem nostram adiuuemus, & aduersariorum obiectiones eleuemus. Apud quosdam plus ualet deprecatio, obtestatio, aut iusiurandum, aut aliquid his adsimile, quā argumentatio. Exempla frequenter obuia apud Paulum. Velut 1. Timoth. v. Testor coram deo, & Christo Iesu &c. Item cap. v. 1. Præcipio tibi coram deo, qui iustificat omnia &c. Et ad Philemonem: Ita te fruar in domino, obtestatio est. Quoties citat testem deum, aut ita loquitur, Coram deo, Dominus nouit, Et, per uestram gloriam, iusiurandum est. Velut 11 Cor. 1. Testem inuoco deum in animam meam. Obsecrandi uerbum apud hunc frequens est. Quod si no-

Asseueratio

Propositio dura frustra propositio prima fronte uidebitur absurdior, aut parum plausible; contra aduersariorum probabili specie blandietur, expedit præfatiunculis occurrere. Interdū enim hæretici è philosophia proferunt argumenta ualde probabilia, & è scripturis adferunt testimonia, quæ prima specie uidentur irrefutabilia. Orabimus igitur auditorē, ne protinus assentiatur primæ fronti, sed propius oculos admoueat. Interdum enim usu uenire in argumentis, quod accidit in rebus externis. Quædam enim eminus conspectæ, multo aliud præ se ferunt quàm sunt. Nonnunquam quod procul homo uidebatur, propius accedenti arbor est. Et mulier quæ procul formosa puella uidebatur, propius intuenti deformis anus est. Quod adferunt hæretici uenum est phalerno admixtum. Proinde suspendant tantisper assensionem, donec amota fallaci specie, uera rei facies appareat. Adde, nec impijs, nec ludæis, nec hæreticis esse scripturas, quæ sunt Ecclesiæ, cuius illi sunt hostes. Libros habent, scripturas autem non habēt qui spiritu carent, sine quo scriptura non intelligitur. Quemadmodum Iudæi frustra memoriter tenent legis uolumina, quum uerum legis sensum nō teneant. Et Celsus & Porphyrius quoties adducunt scripturam, nobis ridiculi sunt. Similiter hæretici pugnant scripturis non intellectis. Hoc genus exordioli ad causæ rationem comodè affictis præmuniendus erit auditor. At ne frigida aut somniculosa sit argumētatio, commodis interiectiunculis est excitandus auditor. Quod frequentissime facit Augustinus, non infrequenter Chrysostomus. Id autem fit uarijs modis. Tropo, ueluti quū per interrogationem effertur, quod simpliciter dici poterat. Vt qui totus ad priuatū suum spectat commodum, qua fronte sibi uindicat principis titulum? Simplicius ac frigidius erat: Qui ad suum commodum spectans gubernat Remp. nō est princeps. Item qui gregem suum deglubit, nec ullam illius curam gerit, utrum hunc pastorem dicemus, an prædonem? Interdum per apostrophen. Vt, quid ais os impudens? Ita Chrysostomus aduersus Libanium, *τί φῶς ὁ παμμιαρής*; Et Paulus: *ὁ homo, tu quis es qui respondes deo?* Interdum exclamatione. O uocem stolidam. O linguam ferro execandam. O sermonem pecudis non hominis. Postremò percontatiunculis illis, quibus subinde excitatur auditor. Quis hoc dixit? nō homo, sed deus per prophetam. Quomodo explicabitur hic nodus? Vtrū hæc sufficiunt, an quæritis argumēta solidiora? Et huius generis alia, quæ res ipsa melius suggeret dicturo. Poterūt & affectus & ioci nōnullis locis aspergi, ad exhilarandū disputationis molestiam. Eodem conducent crebræ transitiuncule. Audistis uenena hæreticorū, accipite nunc antidota. Audistis quæ suis pollicetur satanas, nūc accipite, quanto meliora promittat rex noster Christus. Verū de his plura dicendi locus incidet, quū de schematibus agemus. *Epilogus* Superest epilogus cōpendio renouans auditori, quod fusiū disertum est: Latini quidam appellant enumerationem, Græci

Græci ἀνακεφαλαιώσιμ. Ea res triplicem adfert utilitatē. Prima est quod renouat auditoris memoriā. Altera quod totam causam simul oculis subiicit. Tertia, quod quædam argumenta per se tractata uidentur imbecilliora, ea tamen ualent in turba, solidioribus admixta. Hic obseruandum ut epilogus quàm paucissimis uerbis absoluat, ne non tam uideatur epilogus, quàm noua oratio. Eoꝛꝫ Græcis dicitur ἀνακεφαλαιώσις, quod capita modo rerum repetantur. Hæc pars frequenter etiã necessaria est, uidelicet quoties argumentatio pluribus constat partibus, aut habet ex subtilitate rerum nonnihil obscuritatis: præsertim si uerba fiant apud imperitam multitudinem, quæ quoniam non habet sensus exercitados, & ad percipiendum tardior est, & ad obliuionem procliuior. Hic igitur expedit summatim repetere quod dictum est, rogareꝫ ut dicta penitus infigant animis, quo possint & alijs communicare quod didicerunt, & ad cætera quæ tradentur sint doctiores: ita futurum, ut ipse quoꝫ concionator reddatur ad docendum alacrior, si conspexerit seminandi laborem non fuisse inanem, sed inde germinare fructum spiritualem. Nec hic multum est periculi, ne recta dictorum iteratio pariat fastidium, quando non agit patronus sollicitus apud ferocem iudicem, sed apud beneuolam multitudinem doctor uenerandus. In fore autoritas est penes auditorem, hic penes dicentem. Conuenit tamen ut in Epilogo, cū breuitate seruetur perspicuitas, & sermo sit uiuidior alacriorꝫ, tanquam parata iam uictoria, tum eadem non eadem facie referantur. De perspicua breuitate nihil est præcipiendum. Dabit hoc usus ac dicentis prudentia. Viuidior erit sermo, si cum asseueratione proferatur, uerbis Emphasim habentibus, non sine Schematibus ad alacritatem facientibus. Varietatem adferent figuræ: ueluti si quæ dicta sunt simplici sermone, repetantur per apostrophen, aut prosopopœiam, aut interrogationem, ut ante dictum est. Est alterum perorationis genus fusiꝫ, quod generali nomine dicitur conclusio. Id potissimum constat affectibus, qui facilius excitantur auditore iam persuaso, ac suapte sponte propenso, uel ad misericordiã, uel ad indignationem, uel ad pœnitentiã, uel ad aliam animi commotionem. Porro Stoicorum dogma nullos probantium affectus, non à Christianis modò, uerũ etiam ab ipsis Stoicis paulò æquioribus, reiectum atq; exploratum est. Nam quod Athenienses ab actionibus causarum secluserunt affectus, potest aliquo colore defendi. Tum ad clepsydras dicebatur, nolēbant aquam non necessarijs absumi, nec iudicem nimium diu detineri cognitione: præterea quoniam à iudice religione astricto requirebatur incorrupta pronuntiatio, maluerunt abstinere à mouendis affectibus, quod ij sæpe nubium offundunt iudicio, interdum eò rapiunt cognitorem, ut non ex iure, sed ex animi commotione ferat sententiã. Verum longè alia ratio est dicentis apud populum Christianum, qui non in aliud mouet affectus, nisi

Conclusio

Affectus am
mouendi

y 3 ut ad

ut ad ea quæ sunt pietatis incalescant auditores: ueluti quæ laudata concordia, rapiuntur ad unanimitatis amorem, ac schismatis odium. Laudata elemosyna, inflammantur ad liberalitatem in egenos, ac detestationem auaritiæ. Laudata innocentia, accenduntur ad studium pietatis, & amorem uitæ correctioris. Postremò uerum est quod Platonem imitatus dixit Augustinus, nihil amarum nisi quadantenus cognitum, rursus nihil cognosci nisi aliqua ex parte amatum. Sic præceptoris amor, docilem reddit discipulum, & admiratio disciplinæ, facit ut lubetius ac celerius eam percipiamus. Ad theologiam docilior erit, cui persuasum fuerit diuinorum uoluminum autorem esse spiritum sanctum, cuiq; persuasum fuerit, solam esse Theologiam, quæ hominem uerè doctum, sapientem, atq; etiam beatum reddat. M. Tullius, prius in Hortensio laudata philosophia accendit ad illius amorem, quàm eam docuit. Et qui disciplinam aliquam profitetur, prius inflammant auditorem, per amplificationem ostendentes quanta sit illius dignitas, à quibus uiris exculta, quid magni promittat, quantam adferat utilitatem. Hæc cui persuasa sunt, non prorsus expers est eius disciplinæ, & tamen docilis est potius illius quàm doctus. Hic igitur locus erat explicandi, quæ sint affectuum differentia, & quibus rationibus excitentur in animis auditorum. Sed commodius arbitror prius hunc orbem quem institui absoluere, tempestiuus ad hanc partem accessurus, quum de amplificationibus & orationis iucunditate uehementiaq; dicendum crit.

ECCLĒSIASTÆ SI

VE DE RATIONE CONCIONANDI, AVTORE
DES. ERASMO ROTERODAMO,

LIBER TERTIVS

X quinque artificis officijs unum per omnes operis partes absoluimus, inuentionem. Nunc per eadem recurremus, addituri si quid uidebitur omissum. Inuentioni proxima est eloquutio, de qua mihi uideor admonuisse, quod Ecclesiastæ satis est. Tertia est dispositio siue ordo, qui ut dicere cœperam, quum agerem de diuisione, quadrifariam intelligitur. Est enim commoda uerborum dispositio, quæ non tantum facit ad perspi-

Dispositio
quadruplex

cuitatem & modulationem orationis, uerum etiam ad acrimoniam: incommodus ac perturbatus uerborum ordo sententiam obscurat, & interdum inuoluit hyperbatis, aut ἀναρταποδοῖς molestam reddit orationem. Ut autem aptè modulata sit oratio, præstat compositio, de qua M. Tullius accuratissimè scripsit, & post hunc Fabius. Verùm hæc pars curiosior est, quàm ut conueniat Ecclesiastæ. Tamen si Diuus Augustinus adeo nõ uitauit comparia, similiter cadentia, similiter desinentia, adnominaciones, & alias id genus figuras, ut ingenuè fateatur à se affectatas, nec psalmum modo aduersum Donatistas, sed iustum uolumen huiusmodi schematibus floridum conscripserit. Dedit hoc auribus suæ gentis, cui uix quicquã simplex placebat. Cæterum uoces quæ emphasim habent, rectius initio aut in fine collocantur, quàm in medio. Veluti, tu ista audes in me? In utroque pronomine emphasis est. Sus doces Mineruam? Acrius est, quàm si dicas, sus Mineruam doces. Ita Paulus: O homo, tu quis es, qui respondes deo? Vchemētius est quàm si dicas, Quis tu es homo, qui deo respondes. Est altera ordinis functio, per quam commodè disponuntur principales orationis propositiones: id fit in diuisione, de qua diximus. in his quemadmodum ante admonui, maximè probandus est ordo, quum propositio præcedens, uelut ex se gradum præbet ad sequentem. Quod genus sit, Primo loco dicam, quanta sit uirginum dignitas, quantaque felicitas. Mox quantis periculis hic thesaurus sit expositus. A re laudata ad eiusdem rei custodiam commodus est gradus, incommodus si inuertas ordinem. Item, Primum dicam, quibus uirtutibus summum pontificatum promeruerit. Dein, qua integritate susceptum gesserit. Præposterum erit, si prius dixerit quomodo gesserit, post quomodo sit assequutus. Interdum propositio præmollit sequuturam, suapte na-

y 4 tura

Ordo argu-
mentorū

tura duriusculam. Velut hanc, Milo insidiantem Clodium interfecit, præ-
mollit illa, etiam si ciuem adeò Reip. pestilentem per insidias esset adortus,
præmium merebatur, non pœnam. Tertius ordinis usus est in singulis ar-
gumentationibus: frequenter enim eadem propositio pluribus argumen-
tis confirmatur, quæ non oportet nullo delectu uelut in acruum congere-
re, sed ordine quodam uelut in aciem producere. Cæterum quæ quibus lo-
cis magis conueniant, dicentis iudicio cōsilioq; relinquendum est. Non im-
probatur quum ab infirmioribus itur ad firmissima. Probatur, quæ primo
ac postremo loco collocat efficaciora, infirmiora, ueluti gregarios milites in
medium agmen conijcit. Sola improbatur, quæ à firmioribus pergit ad in-
firmiora. Ita natura comparatum est, ut ad ea maximè simus intenti, quæ
primo dicuntur loco, quæ si arrident cætera cum fauore audimus: quæ ue-
rò postrema sunt, maximè hærent animo. Quæ in medio sunt, etiam si per
se parum ualent, uelut in monomachia, tamen numero & Synathræsmo
ualent. Quartus ordinis modus est, quo tota diuiditur oratio, ueluti qui li-
bros conscribunt, hos prima cura torquet, ut totum argumentū ordine com-
modo sit digestum. Veluti si quis de rebus Romanæ urbis parat scribere,
hunc sequitur ordinem. Ut primo loco referat urbis primordia, deinde Ro-
mam florentem, postremò deficientē. Idem ordo seruari posset, si quis de-
scriberet ecclesiæ statum. Ante diximus de exordio, incremento & summa.
Hæc tria in utraq; parte locū habere poterunt. Veluti quibus exordijs cœ-
perit ecclesia, quibus modis inualuerit ac propagata sit, deniq; quomodo
effloruerit, & ad pietatis fastigium peruenerit. Rursus quomodo primum
cœperit degenerare, deinde quomodo magis prolapsa sit, postremò quo-
modo sic in angustū coarctata adeò refrixerit religio, ut uix dicas eandem
esse ecclesiam. Olim quoniam Ecclesiastes ferè uersabatur in enarranda scri-
ptura sacra, ipsa scripturæ series suppeditabat ordinē. Verbi causa. Psalmus
proponebatur. Primo loco titulus explicabatur, deinde psalmus. Si martyr
laudabatur, ordo sumebatur ex præceptionibus generis demonstratiui, ue-
luti quum Chrysostomus celebrat Babylam, Basilius quadraginta marty-
res. Beatus Paulus hunc ferè seruat ordinem, ut primū doceat ac dissoluat
difficultates quæstionum. Dein subiicit monita de moribus, quæ minus tor-
quent lectorem: postremò, salutationes, commendationes ac preces.
Hoc uidetur imitatus Chrysostomus, qui post explanationem scripturæ,
excurrit in locum morale, ex ijs quæ dicta fuerant occasione arrepta. In
his uelut in uiridarijs amœnioribus requiescit ac reficit auditor. Facit idem
nonnunquam Hieronymus, ut quum è scopulis ac locis confragosis enauis-
gavit oratio, ad amœniora deuenit, uela pandens, & quasi celeuma canens,
sic enim ille loquitur. Recentiores quoniam à ueterum exemplis recesserunt
uarias ordinis formas cōmenti sunt, de quibus ante nō nihil attigimus. Qui-
dam

dam primum orant tacitè, mox erecti signant se cruce, præfati nomen patris, filij & spiritus sancti. Dein recitant thema, ut uocant, de quo quædam generalia proloquuntur, quod improbandum non est, si modo quæ præfiantur auditorem præparent, uel bencuolentia, uel attentione, uel docilitate. Post hæc comperio morem apud quosdam fuisse, ut recitaretur Euangelium lingua, ut opinor, uulgi. Deinde pro impetranda gratia, salutabatur illa gratia plena. Hinc repetebatur thema, mox diuisione facta, sermo peragebatur. Vicani & qui hos imitantur quibusdam in locis, primū attingunt nonnihil ex Euangelio, dein recensent diuos, qui uel in eum diem, uel in sequentes incidunt, de quibus eorum laudibus nonnihil attingunt, postea denunciant, si quæ feritæ, aut si qua ieiunia in eam incident hebdomadem. Denique si quid monendum est admonent, ueluti si subleuandi pauperes, aut si quis quid amisit, aut si quid mali premat immineatue, ut pro illius depulsione deum deprecentur. Compluribus peracta concione recitatur aliqua pars symboli cum exomologesi & absolutione. Quod apud Italos fit post recitatum Euangelium, in quo agnoscas aliquod pristinae consuetudinis uestigium. Nam olim posteaquam diaconus ad populum progressus, eoque salutato iussu Episcopi pronunciarat Euangelium, Episcopus enarrabat quod lectum erat, mox reuersus intra cancellos peragebat mysteria. Simile uetustatis uestigium uidimus in Ecclesia Anderlacensi, haud procul à mœnibus ciuitatis Bruxellanae: collegium est canonicorum, pastor extra cancellos sacrificat populo, sic moderato tempore, ut canonicorum cantiones finitæ sint, antequam ipse recitarit Euangelium. Mox eodem cultu quo a stabat altari conscendit suggestum, docetque populū: eo facto redit ad altare, peragitque sacrificiū, nec prius dimittitur populus. Hæ sunt priscae moris reliquiae. Post ubi iam sacerdotes imperiti occupauerunt ecclesias, ne nihil referrent uetustae consuetudinis, pro enarratione scripturae, recitant exomologesin, & absolutionem. Quod meritò superuacuum uideatur, quū exomologesis peracta sit ante missae exordium, quem introitum appellant. Sunt qui concioni & alteram addant Coronidem. Recitant multa nomina defunctorum uel ægrotantium, uel parturientium, uel alia quapiam de causa periclitantium, & pro singulis nominatim expressis exigunt Pater noster & Aue Maria, ipsi pro singulis accipiunt assen aut drachmam. Quis neget esse pium, orare pro laborantibus? Sed quid opus est tot nominibus? Quid necesse est ita uirgum partiri preces? Tum quid opus est concionem tot appendicibus extendere? Audiui qui proposito themate, præfationis loco quædam narrent, quæ à themate erant alienissima: his peroratis, & inuocata uirgine matre, thema repeterent, quod ipsum erat uulgare, id est, ad quoduis argumentum æque quadrans: post hæc exponebant eius diei Euangelium, sed in transcurso, uelut obiter. Tum proponebatur ex abrupto quæstio Theologica

logica: postremo loco addebant, narrationes uel miraculorum, uel fabularum, quibus imperitè fictis, affictæ sunt similes allegorię, dignum, ut aiunt, patella operculum. Hic scilicet est illorum excursus ad reficiendos iam lassos auditorum animos. Hic ordo tametsi non est concionis, ueluti corporis, tamen tolerari poterat, si nihil esset ineptum aut frigidum, & si qua ratione inter se congruerent, Thema, Euangelium, quæstio, & exhortatio. Quæstionis accessio uidetur è scholasticorum ostentatione orta, unde & illud indutum arbitror, quod quidam rei de qua dicturi sunt summam Latinè præfantur, admirante turba non intellectâ eloquentiam: hoc dicunt se tribuere auribus eruditorum, in quo bis peccât, mea sententia. Quid enim opus est lingua Latina, quum docti qui adsunt, calleant etiam uulgatam. Præterea plerunq; frigida sunt quæ præfantur, nihil habentia ponderis neq; subtilitatis, tantû ut consuetudini satisfiat. Aliquid esset, si quæ Latinè proloquuntur eius generis sint, ut lingua populi uix possint exprimi. Audiui qui illud præscripsisse sibi uidebantur, haud scio unde haustum: intermiscabant orationes quasdam elaboratius, & exquisitis uerbis cõpositas, multumq; dissimiles reliquæ dictioni, non aliter quàm in Græcorum tragœdijs admiscetur chorus, ut hinc ducta uideri possit imitatio. Alijs hoc studio est, ut concionem è uarijs disciplinis uelut emblematis contexant, partem adferentes è theologia uetere, partem è scholastica, partem è philosophia, partem è iure pontificio, partem è iure Cæsareo, nõ nihil aspergentes è poetis: quæ res præterquam quod habet speciem inanitatis, inconcinnum reddit orationem, præsertim quum id affectatò fieri uel illud arguat, quod perpetuò fiat. Apud Italos quidam partiuntur orationem, non eodem modo, sed non minus ineptè. Prima pars datur exponendo Euangelio, altera Iudæis confutandis si adsint, tertia prophetię, quam sibi complures illic publicè uindicant. Quorum de numero fuit Hieronymus Sauonarola: & ipse Romæ quendam audiui tum quidem primi nominis, qui palàm cum religiosa testificatione, sibi assereret prophetiæ donum. Nonnulla pars dabatur Danti aut Petrarchæ, quorû rythmi uoce canora, plenisq; ut aiunt, tibijs, & insigni corporis gestulatione pronunciabãtur. Dixisses aliquid dici sacratius Euangelio. Huiusmodi commenticijs nouitatibus magis indulgent, qui religionis titulo cõmendantur, quàm ij quos ideo seculares appellant, quod monachi non sint, nimirû gratificantes affectui multitudinis potius quàm iudicio consulentes. Nihil est indocta multitudine fastidiosius, cui si quis conetur morem gerere, subinde esset nouanda concionandi forma. Consultus igitur est Ecclesiasten quod optimum est sequi, idem fiet assuetudine populo quoq; gratum. Audiui quosdam, qui paradoxa in speciem absurdissima, proferrent apud concionem: & in his inuoluendis uerius quàm explicandis uenditabant acumen ingenij, quo negotiatoribus, quorum liberalitatem

vatem sollicitabant, fidem facerent, se in scholis non omnino luisse operam. Est quidem aliquousq; morigerandum multitudini, sed hæcenus ut à syn-
 ceritate uerbi diuini non recedatur, semperq; meminerimus plurimū inter-
 esse inter Euangelicum Ecclesiasten, & inter patronum forensem, nihil non
 facientem ut causam uincat, aut histrionem solum hoc spectantem, ut thea-
 tro placeat actio. Quis autem ordo sit optimus, partim ex illis quæ supra
 de diuisione propositionum diximus, partim ex his quæ nunc adiecimus,
 liquebit. De memoria quoq; uideor admonuisse, quod ad hoc institu-
 tum satis est: artificium, si quis exactius perdiscat, & anxie respiciat ad locos
 & imagines, meo quidem iudicio plus adfert impedimenti quàm adiuimen-
 ti. Primum enim hebetius reddit ingenium, ac dicendi calorem refrigerat
 anxia cura, deinde natiuam memoriæ uim, quæ plurimarum rerum est ca-
 pacissima, præsertim si ad naturam felicem accedat intelligentia, cura, exer-
 citatio & ordo: quum. ijs qui anxie obseruât artem, interdum eueniat quod
 solet illis, qui machinis nimium operosis aliquid moliuntur, ut plus sit ne-
 gocij in apparanda machina, quàm futurū erat in opere uulgari more confi-
 ciendo. Ita citius ediscas quæ uelis meminisse, quàm singula in locos & ima-
 gines digerere, ut iam duplici sit opus memoria, rerum de quibus paras dice-
 re, & locorum atq; imaginum, quas subinde nouas fingere oportet. Ad stu-
 dium igitur infigendi, accedit labor inueniendi non mediocris. Hæc incom-
 moda magis sentiunt senes, qui iuuenes hoc artificio ualde delectati sunt.
 Quod si usu ueniat ut plura nomina sint recitanda, aut prolixior scripturæ
 locus citandus, & memoria uel natura, uel senio fuerit imbecillior, non est
 turpe concionatori de scheda pronunciare turbam nominum: scripturæ ue-
 rò prolixius testimonium plus habet ponderis ac fidei, si de scheda aut è co-
 dice recites, quàm si memoriter. Idem censeo de testimonijs doctorum ce-
 lebrum, maximè si locus sit insignis & animaduersione dignus. Nec sem-
 per necesse est psalmi capitis uel numerum addere, atq; in principio sit an in
 medio, an in fine designare, quod interdum Iureconsulti faciunt ad ostenta-
 tionem, titulo addentes legem & paragraphum, interdū & uersum. Quan-
 quam illi hoc faciunt excusatius, quàm si faciat Ecclesiastes. Habet hoc illa
 professio, exigunt auditores, quo facilius loca conferant. Priscis satis erat di-
 cere, Quemadmodum docet Paulus scribens Romanis, aut sicut in Euange-
 lio Matthæi loquitur dominus. Quod si sententia talis est, ut fide sit caritu-
 ra, nisi confirmata certo scripturæ testimonio, tum haud intemptiuū fue-
 rit eam citandi diligentiam adhibere. Hic nōnulli bis peccant, qui nihil di-
 cunt absq; scripturæ testimonio, etiam si res eius generis sit, ut nullo egeat
 testimonio, & nusquam non addunt capitis numerum. Quæ res nō solum
 habet speciem ostentationis, uerum etiam orationis fluxum intersecat, & ca-
 liginem quandam rebus inducit. Id esse uerum sentiet qui legerit commen-
 tarios

Memoria

tarios Aquinatis in epistolas Pauli. Quanquam id non erat Thomæ peculiare, sed cum omnibus aut certe plerisque illius seculi scriptoribus commune. Res è bono fonte nata abiit in uitium affectatione. Vnde quidam eruditi malunt numerum marginibus ascribere, quam addere in cõtextum, non ob aliud, nisi quod impedit dictionis cursum, & nonnihil adfert frigoris. Ad memoriam confirmandam nonnihil opis pollicentur & medici, & secundum hos Marsilius Ficinus, sed præter ea quæ diximus plurimum cõfert perpetua uitæ sobrietas. Nam crapula & ebrietas ut ingenium hebetant, ita memoriam prorsus obruunt. Officit etiam curarum uarietas ac turba negotiorum. Officit & tumultuaria diuersorum uoluminum lectio. Hanc præcipuam arbitror causam, quæ senectus sit obliuiosa, quod ea uis animi multitudine rerum obruitur. Officit memoriæ pudor immodicus, auditorum nouitas & anxia cura. Pudor & nouitas uincitur assuetudine. Demosthenes apud Philippum regem orans excidit sibi, quod illi apud Athenienses nunquam acciderat. At Æschines orator multo Demosthene deterior, apud eundem regem dicens, sibi non excidit. Nam anxium studium officit ad hoc ipsum, quod impendio affectat.

Pronunciatio

Superest actio siue pronunciatio, quæ est apta ad rem, uocis, uultus, ac totius corporis moderatio. Ad hæc quemadmodum & ad alia format hominem natura, ratio & usus perficit. Siquidem & ipsi qui prorsus sunt rudes artis, alia uox, alius uultus, alius reliqui corporis gestus est, iratis & propitijs, cõminantibus & blandientibus, admirantibus & contemnentibus, mœstis & gaudentibus, quod de cæteris affectionibus ad eundem modum lector intelliget. In his igitur optimum est naturam sequi, sed adhibita cura, ut si quid ea habeat uitij, aut si quid praua imitatio & usus adiunxerit, corrigatur, si minus ad ingens illud Demosthenis speculum, certè ad liberi amici iudicium. Frequenter enim fallunt hominem, quamuis alioqui doctum, quæ cæteris uehementer indecora uidentur, & sunt. Interdum & placemus nobis ipsis, ob ea quæ meritò displicent auditoribus. In quibus non medio cre præstabit officium amicus admonitor. Sibi quisque pulcher est, neque quisquam sibi satis notus esse potest, nisi se cõtempletur oculis alienis. Sed optimum erit ex alijs exemplum sumere, & quod decorum conspexeris, imitari, quod indecorum uitare, habita tamen semper ratione personæ: neque enim eadem decent omnes, uel ob ingenium diuersum, uel ob qualitatem adiunctam. Neque enim eadem decuisent Catonem & Ciceronem, quod ille natura rigidus ac seuerus esset, quippe Stoicus, hic popularis & iocis salibusque gaudens. Ita non statim decet iuuenem quod senem, simplicem sacerdotem quod Episcopum, monachum & non monachum. Quibusdam uox est natura exilis uitio arteriæ & musculorum, quibusdam rauca, alijs infirmior laterum debilitate, alijs interrupta & cõcisa pulmonis aut pectoris uitio. Hos
medici

Vocis moderatio

medici spiritosos uocant. Nonnullis parum est articulata, linguæ faucibusque uicio, unde blesi, balbi, titubantes ac hæsitantes. His incommodis si media sint, medetur exercitatio, nonnullis uicem sobrietas: nam raucitas interdum è uiolentia nascitur, exilitas aut asperitas uocis interdum è ieiunio aut uigilia. Quantum ualeat exercitatio etiam in magnis naturæ uitijs, luculento exemplo est Demosthenes: qui quum lingua esset parum explanata, ut artis quam profitebatur primam literam sonare non posset, sed pro rhetorica letolicam diceret, hoc uicium emendauit lapillos sub lingua uoluens, atque ita pronuncians. Spiritus concisionem ita correxit: aduersus montem conscendens, complures uersus continua uoce sine respiratione pronuntiabat. Uocis autem infirmitatem deuicit, ad mare quum maximè fremeret declamando. Vultum ad grande speculum, cuius modo meminimus, composuit. Iactationem humerorū hac arte correxit: In angusto pulpito stans dicebat, hastæ ex alto pendentis cuspidè humero imminente, ut si dicendi calore excidisset id uitare, offensione admoneretur. Denique memoriam scripto confirmauit. Ad hunc modum uir ille natura penè inuita, summus oratorum euasit. Hac in parte nonnullam opem adfert & medicorum ars. Incommoda quæ praua consuetudine ascita sunt, diuersa corriguntur. Sunt enim qui uocem faciunt exilem, qualis est mulierum, spadonum aut ægrotantiū, quod uicium etiam nationibus quibusdam familiare est. Contra sunt qui dilatatis faucibus grandem sed pressam & grauē emittant uocem, qualis est musicorum infimam cantionis partem sustinentium, non dissimilis asinorum rudentium. Atqui hæc uocis granditas, uel *δυσθυμὸς* uerius, adeo placet quibusdam, ut eam rupturis sibi accersant, non sine ualetudinis periculo. Idque potissimum faciunt in transcurso à pueritia ad adolescentiam, quum natura ipsa mutat uocem: in qua ætate, ut nocet non exercere, ita oportet moderatissimam esse exercitationē. Alij toto pulmone distento uocem edunt immanem potius quàm magnā, quam megalophoniam Demosthenes obijcit Æschini. Quidam per nares efflant. Alij quum uolūt intendere uocem, gannitum indecorum ædunt, non dissimilem cantui gallinaceorū. Alij præcipitant uerba uerius quàm promunt. Nonnullos uidi qui ex gentis, ut suspicor, more, cōuoluunt uerba, ac magnam syllabarum partem deuorant intra fauces. Vidi qui dicturi quippiam prius ædebant gemitū: admoniti mirabantur, nimirū ignari se huic uicio obnoxios esse: adeo assueuerant. Sunt qui sermonem subinde uocibus aut friuolis, aut nihil significantibus intersecant, his interuallis ueluti quærentes quid sint addituri. Quidā affectatione grauitatis singulis penè uerbis interponunt silentium, quo nomine Hieronymus notat Grunniū quendam: singultire, inquit, hominem dicas, non proloqui. Audiui qui quoties citabāt uerba scripturæ diuinæ, canerent. Quod tamen tolerabilius uisum est, quàm quòd alij sic eadem recitarent,

z quasi

quasi singulae syllabae singulae essent dictiones paribus interuallis inter se disiunctae. Atqui isthuc quiduis est potius quam loqui. Nam in cantu seruantur accentus, & uocum distinctio. Hic crepitus est potius quam sermo, ubi nec seruantur accentus, nec syllabarum quantitas, nec uerborum distinctio, nec sensuum interualla. Sed multi sunt hoc ingenio, ut fastidiant quicquid est multorum commune, & quicquid insolitum est, idem existiment esse pulchrum. Sunt innumera huius generis incōmoda, quae si ad uirilem usque aetatem inueterauerint, aegre dediscuntur, eo quod consultius est occupare teneriorem aetatem. Quae cura priscis fuit praecipua, puerorum os ad rectam formare prononciationem. Optima uox est, quae leniter ac procul articulata uerba transmittit in aures auditorum, qualis fuisse dicitur Thracalo, qui causam agens in tribus consistorijs facile audiebatur, atque etiam intelligebatur. Nam est quaedam uocis granditas, quae sonum procul emittit, uerba non emittit. At concionator frustra auditur, si non intelligitur. Rursus est quibusdam uox exilior, sed quae facile penetrat in aures auditorum, cum facili intellectu uerborum. Nullus autem est tam infelici uoce, quin eam possit aliquo pacto ad eorum quae dicuntur rationem immutare, quod animaduertimus & in equis & canibus, quibus alia uox est, iratis, alia blandientibus, alia gaudentibus aut dolentibus, alia timētibz aliquid. Verum hic mediocritas seruanda est Ecclesiastae, ut nec mortua somniculosaque sit prononciatio, nec rursus ad histrionicam uarietatem immutetur. Olim fabularum recitator ad personae sententiaequae qualitatem uocem attemperabat, & ad huius uocem gestus attemperabat histrio. Mimus utraque partes obibat, & recitatoris & histrionis. Est imitatio quae deceat Ecclesiam, est quae non deceat. Rursus est aequalitas quae deceat, est quae non deceat. Quidam perpetuo uocis tenore uelut eadem chorda perficiunt orationem, quem morem fuisse Pio secundo loquenti apud populum, & Guarino profitenti, testati sunt qui eos audierunt. Ipse audiui quendam doctrina pariter ac religionis opinione non uulgariter commendatum, qui immotis oculis, eodem uultu, eadem uoce uelut de libro recitabat totam concionem. Statua uideri poterat, nisi uox ac rictus utcunque declarasset hominem. Atqui isthuc ne loqui quidem est, quum oporteat concionatorem aliquid habere supra sermonem quotidianum. Nec minus molesta est quorundam aequalitas in arsi aut thesi uocis, quam deuoluunt per ditonium, donec extremum membrum deprimant, ut ima uox ad summam relata faciat diapente. Caeterum apta uocis mutatio, non tantum ad mouendos affectus, uerum etiam ad fidem faciendam adiuuat. Non parum interest, ut ait in Comedia Dauus, utrum ex animo quid, an de industria facias. Quum enim ipsa natura iuxta affectus mutet uocem ac uultum, non uidentur ex animo loqui, qui res uehementer diuersas, eodem uultu ac uoce prononciant. Recte notatus est à M. Tullio Callidius

Callidius quidam, qui res atrocès frigidè pronūciarat. Nisi fingeres, inquit, Callidi, tu ista ad eum modū narrares: somnum me Hercule isto loco uix tepebamus. Legimus dominū quædam clariore uoce dixisse, & uerisimile est acriore pronunciatione usum quum diceret, uæ uobis hypocritæ, quàm quum in conuiuio Simoni loqueretur de muliere peccatrice, aut quū Apostolis explicaret parabolam. Rursus quum indignatus ait, O natio peruersa & incredula, quousq; uobiscum ero, quamdiu uos patiar. Et quum diceret: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos. Quin & Paulus optat mutare uocem suam apud Galatas, si liceret adesse, nunc terrendo, nunc obsecrando, nunc blandiando. Est igitur secundum naturam aliqua uocis mutatio, non indecora grauibus uiris. Qua quidem in re naturam sequi optimum est, modò quod naturæ deest, aut superest, aut uitiatum est, cura corrigatur. Quicquid autem notabiliter à natura recedit, ut delectet, tamen fide caret. Ediuerso uitanda est Mimorum imitatio, ut si uerba mulieris referas, mulierè loquentem exprimas, si pueri pueriliter balbutias, si senis seniliter, si ebrj temulentum agas, si irati, iratum, si plorantis plorantè, atq; item de cæteris, quod imitationis genus & in scenicis improbatur. Sentias tamen in oratione facundi concionatoris facetam quandam ac modestam imitationem, quæ sic delectet ac moueat, ut nihil tamen habeat Theatricum aut simulatum. Iam sunt plurima rerum uocabula data opera sic ficta, ut ipso sono rem exprimant, ut gannire, garrire, barrire, sibilus, fulmen, tonitru, fluctus, turbo, murmur, de quibus in Cratylō disputat Plato. Atqui ridiculum fuerit, si quis quum grunnire dicit, uoce rauca per nares emissa, porcorum grunnitum imitetur. Alicubi tamen decebit modica uocis ac gestus accessio. Apud Italos quorundam Ecclesiastarum pronunciatio multum accedit ad pronunciationem mendicorum aut circulatorum, qui mensa in foro posita mira uocis dexteritate commendant nugas suas. Vox autem canora est, lenis & explanata, procul resonans, mendicorū blandior est. Quod si modicè fiat non improbarim. Multiplicem enim ea res adfert utilitatem. Primum dilatato uocis meatu ac musculis, uox exit grandior, si natura sit exilis: dein lenior, si sit aspera. Adde quòd hac ratione tollitur, aut certè minuitur uitium titubationis, cui narrant obnoxiiū fuisse Pomponium Lætum, in priuato sermone, quum de cathedra pronuncians, linguam haberet expeditam. Præterea latius diffunditur ad aures, postremò minus laborat qui loquitur. Apud Anglos est simile genus hominum, quales apud Italos sunt circultores, de quibus modo dictum est, qui irrumpunt in conuiuia magnatum, aut in cauponas uinarias, & argumentum aliquod quod edidicerunt recitant, puta mortem omnibus dominari, aut laudem matrimonij. Sed quoniam ea lingua monosyllabis ferè constat, quemadmodum Germanica, atq; illi studio uitant cantum, nobis latrare uidentur

dentur uerius quàm loqui. Quod incòmodum me nònihil offendit in quibusdam inibi concionatoribus. Verum oportet uocem lenem esse magis quàm notabiliter canoram, ne quis illud in concionatorem iaciat, quod audiuit canorus recitator: si loqueris cantas, si cantas male cantas. Quidam utuntur perpetua contentione uocis, quàm Græci *μωνοτονία* uocant. Cui uitio se M. Tullius fatetur affinem fuisse, quum primum se ad dicendum contulisset. Nec hodie desunt qui pulchrum existiment Stentorem Homericum nobis referre, atque hunc in modum prædicant se beatum Dominicum imitari, quem narrant ad eum fuisse uocalem, ut ab istis qui septem milibus passuum aberant posset audiri, quod profus incredibile uidetur, istis qui nesciunt, Hispanorum miliaria multo esse breuiora Germanicis. Nec leuius peccant qui uocem subinde tollunt clamore subito, ac repente demittunt, quum res nihil habeat uehementiæ. Quæ res non caret specie dementiae. Videmus in quorundam homilij scripto æditis locum deligi, quo quantum possunt exclamant, non quòd res postulet exclamationem, sed quòd sic animum induxerint, exclamationem esse concionis partem, ac tum sibi uidentur mirè uehementes, si sexies aut octies quanta possunt uoce clamarint: O detestandum uitium avaritiam, o fontem ac radicem malorum omnium, o morbum pestilentem, o filiam diaboli, o cæcitatem mentis, o subuersionem religionis. Atque his clamoribus interdum excitantur lachrymæ pueris ac mulierculis, sed quæ simul cum clamore exarescant. Ceterum quoniam cordatis perspicuum est eos clamores non proficisci ab affectu dicentis, nihil commouentur, sed offenduntur potius. Siquidem ea demum uox gignit affectum in animis auditorum, quæ ab animo bene affecto uenit, præsertim uultu gestuque conueniente adiuta. Damnata est à rhetoribus nimia uocis intensio, quia nec à dicente, nec ab auditoribus diu tolerari potest. Damnatur item nimium grauis, quòd obscurior est, minusque ferit aures. Mediocritas decet Ecclesiasten, quanquam in hac quoque multa uarietas est, uel quia id postulat sententia, uel quia nihil diu ferri potest, quod non aliqua uarietate commendetur. Quæ res non sefellit cantores, qui organis nunc dant uocem clariorem, nunc subfuscam, nunc subraucam. Sunt autem præter acutam, grauem & mediam innumeri uocis flexus. Interdum est concitator, uelut in membris & articulis, ac singulis dictionibus per se aliquid addentibus uehementiæ: interdum lentior ac porrectior, quàm admiramur aut exoptulamur, submissior quum rogamus, aut misericordiam quærimus, clarior quum indignamur, atque item de cæteris, ne quæ natura sunt infinita persequar. Huius uarietatis uestigia deprehendas in cantu, qui recitationi simillimus à priscis ad hanc usque ætatem peruenit, uelut in prece Domini non est profus eadem uox, sed uarietas non excedit diatessaron, nisi quod in, ne nos inducas, deprimit uocem, nec id præter artis præcepta, quæ docent submissiorem sonum conuenire

nire metuentibus. Quū recitatur in templis mors Christi, summa uox tribuitur Iudæis ac cæteris, ima Christo, media narranti Euangelistæ. Quod & ipsum admonet Fabius, medium sonum conuenire sermonibus. Totus autem cantus uoluitur per diateffaron, quæ est harmoniarū obscurissima, minimeq; exultans. Quibusdā hic imponit praua artis imitatio, quod Græci *κακοζήλον* uocant. Audierunt à rhetoribus præcipi, exordium oportere sedatius esse, nec clamosum, nec acrioribus affectibus concitatum, eoq; sic ordiuntur, ut ipsi uix intelligant quid dicāt. Quasi referat dici, quod nullus intelligit. Mox eadem uerba paulo clarius efferunt, donec perueniant ad sonum iustum. Alij quoniam legerunt inter rhetorum schemata positam exclamationem, statim à clamore incipiunt, quod est Aiæis, & ad insaniam tendentium. Quo uitio notabiles sunt aliquot sermones, quos rabula quidam indoctus & impudens Augustini titulo conatus est nobis obtrudere. Res autem ipsa loquitur fuisse ex eorū grege, quos hodie uulgus appellat Augustinenses. Hoc fucō studuit suum sodalitiū orbi commendare, si persuasisset tantum uirum eius instituti fuisse autorem, ipsumq; ab Ambrosio cucullam nigram, ac baltheum coriaceū accepisse, apud hos filiolos diu uixisse, ad hos uehementer adamatos Eremitas scripsisse regulam, hos ut religionis columina frequenter inuisisse, apud hos toties fuisse concionatum. Ad hos scripsisse morientem. Illud debebant affingere, quoniā apud idiotas Eremitas loquebatur, illum nec doctè, nec Latinè uoluisse loqui, quem admodum in alijs hominjs loquitur apud ciues. Quanquam in quodā sermone loquitur hunc in modū: O fratres mei, licet grossi sitis, & subtilia non capiatis &c. Vbi sic solæcissat Augustinus, ut grossos appellet crassos. Sed arbitror eos ideo fuisse grossos, quia bibebāt ceruisiā. Nam in his sermonibus ceruisiæ quoq; meminit Flandricus, ut suspicor, Augustinus, qui quosdam sermones sic orditur: Scire nanq; debetis fratres dilectissimi. Et, Legimus enim, fratres charissimi. existimauit, nanq; & enim coniunctiones esse expletiuas, quæ quouis loco possent inferi ornatus gratia. Ibidem Augustinus modernos dicit pro huius ætatis hominibus. Et, bene scio, pro facile intelligo, saporosum pro suauis. Sed ineptus sum qui hic solæcismos quæram, hoc est, in mari aquam. Omnia miram barbariem crepāt, exceptis ijs, quæ ex alijs scriptoribus assuta sunt. Etenim ut quædam argumenta artifex ille sumpsit è uita Augustini, ita materiam è uarijs diuerforum autorum locis attexuit, licet indoctè & impudenter omnia. Vide autem quot fucis studuerit hoc quod destinauit persuadere. Primum conficta est oratio D. Ambrosij, qui tradiderit nouo militi nigram cucullam, & baltheum coriaceum eiusdem coloris, illud etiā addiuinans, ex eo multas religiones exorituras. Tum pro una regula quam sceminis scripsit, treis fecerunt ad uiros. His succedunt uenerandi sermones, adeo flagrant, ut appareat Augustinum im-

*Augustini's
non habent
D: Augustini
sui instituti
authori*

potenti amore istorū agrotasse. Sic enim orditur: Fratres mei & læticia cordis mei, corona mea & gaudium meum quod estis uos. Et mox se facit matrem fratrum suorum, quos iterum parturit, quum modo tantopere laudaret, Paulū imitatus scilicet. Ac ne quis esset reliquus dubitandi locus, sic orditur sermonem quendam. Ut benè nostis, fratres charissimi, tria monasteria apud Hipponam dei gratia merui laudabiliter ad honorem sanctæ trinitatis construere. Quorum primum hoc est, in quo iam annis multis modico pabulo contenti hilariter commoramini, bestijs associati, aibus ministrati. Ac mox: Et ideo non ego miser, sed uos sæpe angelorum assueti estis colloquijs. Aliud quoq; monasterium in horto, quem sanctus noster pater Valerius mihi dedit, ædificatum est. Et quoniam presbyter Episcopus factus sum, nec semper hic uobiscum habitare potui, nec cum fratribus, qui in prædicto monasterio positi sunt, propterea infra domū Episcopi mecum habere uolui monasterium clericorum &c. Hæc ibi. An non insigniter uideatur Augustinus mutasse linguam suam apud illos Grossos fratres. Concederem uitio scribarum Hipponam dictam pro Hippone, & infra domum pro intra domum, nisi reliquus sermo totus eiusdem esset ueneris. Veluti quòd dicit eos aibus ministratos, quos sentit auium ministerio pastos, aludens ad Paulum, quem faciunt Eremitarū principem. Sed ubi est illa uasta solitudo apud Hipponem, in qua ob hominum inopiam auium ministerio fuit opus? & quis nouit illam mirificam sodalitatē, quæ frequenter confabulabatur cum angelis, quū idem misero Augustino esset negatum? Præterea qui factum est, ut Augustinus nec in libris confessionum, nec alijs usquam commemoret hæc tria monasteria in honorem trinitatis cōstructa? Posidonius scribit illum plura sodalitia instituisse, non monachorum, sed Christo concorditer seruientium, uerū ea uocat diuersoria. Est alius sermo numero XXI. in quo citatur sanctus pater Hieronymus, qui scripserit tria fuisse monachorum genera, quorum duo probarit, Eremitarum & Cœnobarum, tertium improbarit, quo duo tres uel sine patre uiuebāt in communē. At primum genus Hieronymus non uocat Eremitas, sed anachoritas. Nam Cœnobarum non minus uiuebant in deserto, quàm Anachoritarum, nisi quòd plures sub communi patre, ac decanis uiuebant. Verū isti ex Anachoritis fecerunt Eremitas, ut titulum quem adoptarunt redderent honorabiliorem. Et ab his sanctis monachis Augustinus fuit ad pietatem illuminatus. Tam insulsi sermones inter tractatus Augustini principem obtinebant locum, cum operoso indice, marginarijs annotamentis diligenter illustrati, ex his quædam citantur in pontificum decretis. Accedunt huc mendaces picturæ, in quibus Augustinus barba ad pubem usq; demissa, cuculla & ueste nigra, coriaceo cingulo treis digitos lato, tenet librum dextra, cuius initium, Ante omnia fratres charissimi diligatur deus: circum pedes chorus est

Anachoritas

nis est Augustinensium simili panoplia . Non insector monachi uocabu-
lum, quod apud bonos omnes gratiosum esset, nisi plurimorum mores fe-
cissent illud inuidiosum: tum facile patiar, quod monachorū sodalitia con-
fectis exordijs commendant institutum suum, alijs Helisæum autorem ia-
stantibus, alijs Brigittam, alijs Augustinum, alijs Brunonem, modò æmu-
lentur illorum pietatem, quorum titulis gloriantur . Sed nimis multa sunt,
quæ similibus præstigijs irreperunt in Christianismū. Perniciosa uerò fuit,
sive ciuilitas, sive negligentia, eorum, qui primum ad ista cōniuebant . His
enim debemus quòd præcipuos ecclesiæ doctores habemus mutilos, de-
prauatos, cōfustos, & indoctis nugamentis cōtaminatos, tum Græcos, tum
Latinos. Nec intra hos tamen constitit ista temeritas . Ad ipsos usq; libros
diuinos processit impunita audacia. Nec his impostoribus quisquam indi-
gnatur, nos calumnijs proscindimur, si quid rectè monemus . Sed longius
rapior. Ut ad compendium redeam, Augustinus licet aliquando secesserit,
quod eruditi pleriq; solent studiij gratia, nunquam fuit monachus Eremita.
Tametsi finxerunt illum in quodam sermone id profitètem. nec ipse ullum
certum uestitus genus præscripsit alijs. Tantum mulierculas, quæ uiuebant
sub cura sororis, monet ne se notabiles præbeāt in cultu, cui uitio genus hoc
affine est. Et addit, nec affecteris uestibus placere, sed moribus: nec ipse sibi
quicquam nouauit in habitu episcoporum, nisi quòd pileum pyrrhon, hoc
est, rubrum modestiæ causa gestare noluit, quemadmodum ipse testatur in
quadam apud populum oratione . Decet, inquit, Episcopum, at non decet
Augustinum . Si monachus fuisset dixisset, decet Episcopum, at non decet
monachum . Quin etiam ex ipsis Augustini monumentis perspicuum est,
eam regulam quam sibi uendicant pleraq; monachorū sodalitia, quæ nec
Benedicti, nec Francisci regulam profitentur, non fuisse scriptam, neq; cleri-
cis, neq; Eremitis, ac ne uiris quidem, sed mulierculis, quæ, ut dixi, sub cura
sororis deo seruebant. Hanc aliquot uerbis immutatis ad uiros accommo-
darunt. Eas uero mulieres non fuisse monachas, uel illud arguit, quod liber-
um erat illis ab eo cōtubernio discedere, & si qua esset inemendabilis coge-
batur migrare. Nec omnes erant uirgines, quædam habebant liberos . Nec
has usquā monachas, nec clericos suos monachos appellat, quibus & ipsis
permisit ad alios Episcopos commigrare, apud quos clericis maior erat li-
bertas. Malo, inquit, debilem, quàm mortuum . At qui nunc recedit à uotis
monasticis, non debilis est, sed plusquā mortuus est, & reuera mortuus est,
qui non necessitatis causa, sed amore mūdi recedit. Porrò monasteriū olim
dicebatur omnis locus, siue in agris, siue in urbibus, à populi frequentia se-
motus. Sed ut ad rem, Qui cōfinxit eos sermones Augustini titulo, non so-
lum in medio uociferatur, O, O, O, sed frequenter sic exorditur, O fratres
charissimi, quàm timendus ille, dies, O fratres charissimi, O si sciretis quan-

Augustinus nunq
 fuit monachus
 eremite

Regula D Au
 gustini

*Distinctio in
pronunciãdo*

tum uobis in solitudine demorantibus necessaria sit obedientia . O fratres charissimi, gaudium meum & corona in domino. Extant tot orationes huius ad populum habitæ, quando unquam sic orsus est uir ille & sanus & sedati ingenij. Imò ubi sic temere exclamat, uel in medio sermone: Satyricis fortassis istud cõuenit, quanquã Horatius omnium laudatissimus, à moderata incipit admiratione. Qui fit Mœcenas, ne nihil haberet ueteris comœdiæ in cuius locũ successit Satyra . Sic Aristophanes *ὡς ἀργαλέον πρᾶγμα ἔστιν*. Sumit hoc interdum & noua comœdia . Quid igitur faciam? Occidi, perij. Id nimium bene imitatus Persius: O curas, inquit, hominum, ó quantum rebus inane est. Aliquanto modcratius Iuuenalis, qui tamen Satyram corruptit & uertit in tragicam inuectiuam. Semper ego auditor tantũ: Sunt & alia uicia, in quæ quidam incidunt, infeliciter affectantes artis præceptiones seu schemata, quæ nunc referre non quidem inutile, sed perlongum fuerit, ac fortassis etiam inuidiosum. Quanquam quæ hæctenus attigi, citra cuiusquam personæ contumeliam, non debent quenquam offendere, si profunt omnibus, lædunt neminem. Hæctenus de prolatione uocis . Superest distinctio, quæ & ipsa iuxta sententiarum naturam uarianda est. Ea seruetur & in scriptura. Breuissima respiratio habet hypostigmen . Paulo longior stigmen, quam nos duobus punctis signamus. Hac quoq; longior, unicum habet punctum . Longissima tale signum habet ; inferiore puncto ad leuam inflexo. Tametsi de notis uariant scriptores, nec magni refert. Hypostigme conuenit singulis asyndetis, quorum unaquæq; uim habet articuli, siue incisi. Vt. Hic totas noctes, editur, bibitur, uomitur, saltatur, luditur, subatur. Item: habes in uno multos quos imiteris, Philosophum, sacerdotem, monachum, episcopum. Hæc amittunt gratiam, si continenter pronuncies. Parenthesis non solum respiratiuncula, uerũ etiam uoce paulo depresso à contextu separanda est. Vt, narrant Circen (ut aliquid è fabulis admisceram) ueneficis homines uertere solitã in sues, aliasq; brutorũ species. Idem fit post uocandi casum. Vt, Tityre, tu patulæ. Quæ Fabius tradit hic subtilius ac minutius, Grammaticis relinquã. Nobis cum Ecclesiasta res est. Nec multo plus interualli postulant incisa, præsertim si absit coniunctio, quæ omissa nonnihil addit acrimoniæ. Veluti, Patrimonium prodegit, pudicitiam prostituit, famam amisit, parentes offendit, amicos abalienauit. Membra paulo longiore respiratione distinguuntur . Quale sit: Quum hæc uita tota sit breuis, quũ omnibus incerta, quum tot malis obnoxia, demiror esse tam multos, qui sic mortem horreant, congerant diuitias, differant uitæ correctionem. In his tamen est aliqua differentia: Principalius membrũ paulo longius silentium requirit, hoc est, ante demiror . Fortassis hoc totum uidebitur alicui unum membrum, reliqua tantũ esse commata . Verum esto ut lubet, quando eadem est ratio in incisis, in quibus est unum cæteris principalius

cipaliter. Certè periodus requirit prolixius intervalum. Quod idem concedit frequenter & interrogatio. Velut, Audistis inuolutam questionem. Sed quomodo difficultatem hanc explicabimus? Hac quoque in parte peccatur à multis, qui studio affectant, ut oratio continuo tenore uoluatur, quasi turpè sit unquam silere, eo usque continuantes uocem, donec defecerit spiritus, tubicinum more. Itaque crebro fit, ut illic respirent, ubi sententia non dat respirandi spatium. Nec leuius peccant, qui, ut ante dicere coeperam, singulis aut binis ferè uerbis interponunt moras, non sine auditorum tædio. Quidam perorata sermonis parte, tussunt expuuntque, quos citius probes, quam eos qui ex praua consuetudine subinde tussunt aut expuunt. Sunt qui in simili interuallo ex imo uentre ducunt clarum suspirium, quasi dicendo lassum. Atqui suspirare, ubi res nihil habet gemitu dignum, ineptum est. Notatur & si qui spiritum non recipiunt, sed resorbent per dentes. Quum oratio longam uocis continuationem exigit, prius est recipiendus spiritus. Idem tacite faciendum est, quoties commata & cola dant respirandi spatium. De uoce hæcenus, ueniam ad uultum, in quo est tanta mentis significatio, ut sæpenumero pro sermone sit. Nam moto capite annuimus, renuimus, interdum & salutamus, minamur, aduocamus: Erecto significamus fiduciam, depresso uerecundiam, aut dubitationem. Indecorum tamen est uiro graui, crebro capitis motu loqui. Comam uero rotare phanaticum est. Neque mediocris est in fronte mentis significatio, unde prouerbis quoque qui sunt hilariores, frontem exporrigere dicuntur, qui tristes corrugare: & effrontes appellamus, qui carent pudore. Nec minus agunt supercilia: sublata declarant arrogantiam, unde in superciliosos conuictum, demissa uerecundiam, adducta toruitatem, inæqualia seueritatem cum lenitate coniunctam: quo habitu in comedijs inducuntur seueri patres, altero supercilio sublato, altero composito: qui tamen gestus Ecclesiastæ fuerit indecorus, quando M. Tullius Pisoni exprobrat, quod in senatu altero supercilio ad frontem sublato, altero in oculos depresso dixit, sibi non placere crudelitatem. Verum hic primas partes agunt oculi, in quibus animus dictus est habere sedem, eò quod nullus sit affectus, qui non exprimatur oculis, amor, odium, gaudium, moeror, tædium, sollicitudo, metus, spes, simplicitas, fraudulentia, suspicio. Frequenter & in scripturis diuinis exprimitur oculorum qualitas. Dominus in monte sedens, intuerens turbam, requirit attentionem, quasi de rebus arduis dicturus. Adolescentis diuitis responso delectatus, intuitus est eum. A Petro ter abiuratus intuitu oculorum admonuit non præstiti promissi: Et si oportuerit me mori tecum, te non negabo. Idem patri gratias agit, sublatis in cælum oculis. Petrus item in Actis, sedaturus confusam turbam, defigit in illam oculos, autoritatem ac fiduciam præ se ferens. De sancta Paula refert Hieronymus, si quam è grege uirginum conspexisset segniorem ad officia, aut lasciuus cultum

Vultus

Frons

Supercilia

Oculi

tam

tam, eam non obiurgatione, sed oculis ac uultus tristitia corripbat. Ipse apud Italos interfui conuiuio, ubi qui inuitarat, ne monendis aut obiurgandis famulis interromperet sermonum hilaritatem, oculis omnia peragebat, siue uellet mutari tabellas, siue addi uinum, siue nouari cibum, intuebatur famulum, mox deflectebat oculos ad cyathum aut ad quadram, aut aliud quod fieri uolebat. Verum & hac in parte oportet quàm minimum à natura recedere. Damnantur enim oculi rigidi, extenti, languidi, torpentes, stupentes, lasciuui, mobiles ac ueluti natantes, quasi quadam uoluptate suffusi, quod in recitatore notat Persius: Patranti, inquit, fractus ocello. damnantur & limi, hoc est, semiclusi, quibus aspici sese indignantur leones. Item quos Fabius appellat Venereos. Nam prisca Venerem petis oculis fingeant, quod uitium & hodie in nonnullis deprehendas, qui quoties student uideri blandiores, limos ac petos fingunt oculos. Contra nimium diducti, stoliditatem arguunt. Nam quod Itali quidam, si quem uideri uolunt reuereri, eum oculis attonitis intuentur, nihil ad Ecclesiasten. Indecore quidam in latus detorquent oculos. Sed indecentius faciunt, qui quum loquuntur, claudunt oculos: quales ipse nonnullos uidi, hoc pacto, ut opinor, pudori medentes, qui dicitur in oculis esse, & si immodicus est, caliginem offundit animo, modicus & gratiam & fidem addit dicenti, qualem fuisse ferunt in L. Crasso oratore. Is potissimum se prodit in genis & buccis suffundente se sanguine, qui refugiens inducit pallorem, quod in metu nonnullis, & in uehementi ira solet accidere. Iam est & in naribus aliqua affectuum significatio, unde flatus emissus indicat iram. Hinc illud Theocriti de Pane, *δρυμεία χολή ἐπι ῥινὶ κάθηται*. Item Plautinum illud, fames & mora bilem in nasum conciuunt. Contrugantur ab iridentibus. Vnde Plinius hanc uultus partem irrisioni dicatam dicit. Et Horatius: Naso suspendis adunco. Quidam ronchos ædunt irati aut cominantes. Verum in his nihil est quod deceat Ecclesiasten. Nec multo plus in buccis, quæ inflatæ declarant arrogantiam, demissæ tristitiam sunt animumque despondentium. Vnde audit Cain, quare concidit uultus tuus? Quin & risum oportet in concionatore esse raram ac moderatum, multum à cachinno, & ab eo quem Græci uocant *συγκρούσιον* distantem. Nec minus dedecet risus Sardonius, qui nudat dentes. Quibusdam hoc uel natura uel praua consuetudo addidit, ut nihil dicant absque risu. Ipse noui uirum omnibus numeris laudatum, in quo uix quicquam potuisses reprehendere, nisi quod ad singulas orationis clausulas adderet risum. Noui alterum, quem arbitror adhuc in uiuis esse, qui noui quippiam dicturus in concione, ridere solet, ut qui morem illius obseruarent, expectarent aliquid insolitum. In deductione aut contractione labiorum, quemadmodum & in rictu, ea moderatio est obseruanda, ut motus non sit maior quam exposcit explanata uerborum pronuntiatio. Qua quidem in re quosdam uidi immodicos, qui longius

gius æquo porrectis labris emugiebāt literā u. Contrā quidam è labijs semiclusis emittūt uocem, quod uitiū deprehēdas in Hollandis, ijs duntaxat, qui natiuā prononciationem non dedidicerūt. Quidā toto uultu loquūtur, unde & uultuosos dicimus, etiā auriculas moturi, nisi natura dedisset immobiles. Pleraq; muta animantia aurium motu produnt affectus. Descendo nunc ad reliqui corporis gestus. Attollere ceruicem modicè si fiat in loco non dedecet, quemadmodum nec ad humeros demittere: in alterum humerum deflectere, ineptum est, licet hoc quidam pietatis indicium esse uolunt. Ineptius etiam nunc in dextram, nunc in leuam partem distorquere. Brachiorum prolatio nō improbatur, quoties id exigit sententia. Et notantur qui semper manum habent sub pallio, quòd nunquam incalescant dicendo. Quosdam uidi qui subinde brachium utrunq;, quantum possent, in leuum ac dextrum extenderent, uel proijcerent uerius, manibus explicatis, mox eodem impetu adductis clarum sonum complosione palmarū æderent, uoce interim clamosa, ac totius corporis gesticulatione. In gestibus corporis loquacissimæ sunt manus, quorum aliquot sunt omnium gentiū communes. Veluti dextra mota silentiū poscimus. Item, quū de nobis loquentes, manum pectori admouemus: quum de alijs, ad eos de quibus uerba facimus. Velut in Euangelio dominus de discipulis dicitur: Hi sunt fratres mei & mater & soror, manum in eos extendit: & indice pronomitum uice utimur, hic, iste, ille. Manu allicimus, manu auersamur aut depellimus. Digito ori appresso silentiū indicimus. Commune forsitan & illud, quòd in penitentia signū manu pectus tundimus, in admiratione percutimus femur. Iudicum x v legimus quòd Philistæi stupentes, suram imposuerint femori. Vetus est, quòd hodie quidam manum osculando adorāt. Sunt rursus olim usitati gestus, nunc ignoti. Quis enim nūc agnoscit gestum, quem Fabius testatur fuisse ætate sua maximè communem omnium, quo medius digitus in pollicem contrahitur, explicitis reliquis tribus, quem ait conuenire exordijs, si leui motu modicè in utranq; partem feratur, simul capite atq; humeris sensim in id quòd manus fertur obsecundantibus. Eundem conuenire ad fidem narrationis, si motus sit paulo productior. idem acer atq; instans, in exprobando atq; arguendo decet, si longius ac liberius exeratur. Sit unum hoc exempli causa positum: nam Fabius innumeros manuum ac digitorum gestus immodica penè diligentia prosequitur, quos hic commemorare nihil refert. Constat olim fuisse uulgatissimum pollice presso fauorem indicare, quos testes ac memores esse uolebant, eorum aurem contingere, quibus supplicabant genam ac genua contingere, quum nihil horum nunc sit ab hominum usu remotius. Sed quemadmodum hæc exoleuerūt, ita quædam recepta sunt, quæ nesciebat antiquitas: ueluti quum manu dextra in crucis figuram contra faciem mota, miramur, abominamur: ad alios

Corpus
Cernix

Brachia

Manus

mota

mota, bene precamur, aut ualere iubemus. Partiri in digitos causam, quod solet Hortensius, non semper dedebat. Nam adorare aut inuocare deum iunctis ac sublatis manibus, arbitror uetusti fuisse moris. Nec semper conuenit indicem in cœlum tollere, quoties cœlū nominatur, aut demittere quoties terra, decebit tamen aliquando, quū id poscet affectus. Mimus quidam dictus est manu fecisse solœcismum, quod cœlum nominans digito ostendit terram, terram nominans ostendit cœlum. Illud indecorum, leua perfricare faciem, quasi pudorem abstergeas, aut resupinare nares, aut emungere citra necessitatem, aut scabere caput. Qui gestus ob hoc ipsum uitio datur, quod sint ociosi ac supini, & rem & auditorem contemnētis, cuiusmodi est spectare lacunar, aut suspicere basilicę testudinem, aut statuam aliquam, & his similia quę singulorum ferè sunt peculiaria, ad eò ut uix quenquam reperias tam natura aut arte compositum, quin aliquem ceu neuum deprehendas, quo non nihil offendaris. Quod autem Fabius ait quosdam subito nunc in tergum, nunc in latus proñcere brachia, ut tutum non sit proximum astare, ab eo periculo nunc Ecclesiasten liberat suggestum editus. Illud ad Ecclesiasten pertinet, quod præcipiunt, ne manus ultra sinum erigantur, aut infra cingulum deñciantur. Ipse tamen uidi quendam utranq; manum longè supra caput porrigentem in altum sublatis oculis, quum deum testem eorum quę dicebat citaret, atq; interim uestis defluens nudabat brachia. Quanquā nihil non decet, quoties uehemens ac tempestiuus affectus postulat. Manum dextram in altum porrectam uibrare in signum læticię, militare est. Corporis motus qui sunt infra cingulum plerosq; suggestum occultat, quod genus est immodica pedū diuaticatio, aut uenter contractior aut porrectior. Quosdā prohibet, uelut ambulationes aut procurfiones. Nec opus est hic linea, quā Cassius Seuerus poposcit aduersus eos qui calore immodico in aliena tribunalia procurrerent. Prohibet & ferire femur in indignatione aut dolore, quod primus apud Atheniēses fecit Cleon referente Fabio. Id à Romanis receptum non improbat eruditus. Qui gestus uidetur ab Hebræis profectus. Sic enim Hieremias capite xxxi. Postquam conuertisti me, egi pœnitentiam, & postquam ostendisti mihi, percussi femur meum. Decentius nunc pro femore uerberant suggestum. Nam percutere frōntem erat olim receptum, teste Cicerone, licet improbet Fabius. Interdum se in latus dextrum aut sinistrum uertit concionator, quo commodius ab omnibus audiatur, & omnes reddat attentos. Verū id perpetuò facere dedecet. Nam quidam dum oratorios gestus affectāt, in mentium habitum se componunt. Sentitur etiam à populo uacillatio corporis, nunc dextro pedi, nunc sinistro innitentis, quasi è lintre, ut ait quidam, concionarentur. Dedecet item immodica totius corporis erectio aut incuruatio. Neq; enim necesse est, ut si sublimia loquimur, ipsi protinus siamus sublimes

Pedes

sublimes, aut si quid narramus, quod corpore sit inflexo, statim ad eum habitum nos componamus. In utroque tamen peccant quidam, quum utrumque sit mimicum. Notatus est mimus, qui quum recitaret in carmine, magnum illum Agamemnonem, quantum potuit corpus erexit in summos pedum digitos. Cui præceptor qui aderat in theatro reclamauit, longum facis non magnum. Is populo flagitate, ut ipse gestum accommodatiorem adderet, fecit Agamemnonem cogitabundum. Quanquam & hoc scenicum, neque enim conuenit Ecclesiastæ, ut si quem narret cogitabundum, ipse se fingat in habitum cogitabundi. At ipse uidi qui regi blandientes, adulanter corpus inflecterent: in episcopos, quos uideri uolebant contemnere, aliquid dicentes, corpus attollerent. Quendam audiui qui quum narraret, quomodo dominus onustus cruce incesserit, in gestum onus graue baiulantis corpus incuruauit, pedum quoque strepitu quantum potuit imitans ambulantem. Idem me audiente, quum exaggerasset uerbis, quam horribilis fuisset ille totius populi strepitus, quum omnes una uoce clamarent, crucifige, crucifige, iussit uniuersam concionem quantum posset uociferari, crucifige, crucifige. Cuidam *is 9077 p 20 21* ridiculum quiddam accidit. Ipse grandi proceroque corpore dicebat è suggesto minus profundo, unde alij solent dicere sedentes: cumque uerhemens uideri studeret, erectoque in altum corpore, iactaret brachia, superiore corporis parte, quoniam plus habebat ponderis depressa, deuolutus in turbam uicinam, ostendit ea foeminarum ac uirorum oculis, quæ uerecundius teguntur. Inepta & indecora sunt & illa, quæ quidam affectant ad mouendos affectus. De uitæ contemptu decem mortaliu fastu dicturi, duo mortuorum capita, è polyandrio sublata, sub ueste in suggestum deferunt, quæ postquam incaluit oratio proferunt, magnoque fragore collidunt, ut excussidentes in populum dissiliant, uociferantes, Quid uobis uidemini? Hoc estis miseri. Et hæc sanè mouent affectus simplicibus, sed non quicquid quocunque modo mouet affectum, statim decet Ecclesiasten. Tolerabilius quod quidam exaggeratis Christi doloribus, quo maiorem excitaret commiserationem, subito prompsit signum crucifixi. Ecce, inquit, Christum indignè tractatum. Quanquam hoc & huius generis alia non conueniunt graui Ecclesiastæ. Alioqui probandum esset, si quis multa loquutus quam tetra belua sit diabolus, cuius imperio se mancipant peccatores, subito proferret hominem diaboli specie personatum, quales discurrunt in ludis uulgaribus. Ridentur is qui pupillum cuius causam agebat, sublatum in ulnas deportauit in tribunal, quo iudicibus moueret misericordiam, uerum idem admodum frigide, nec sine populi risu reportauit puerum suum. Est momenti non nihil in cultu, de quo illud in genere præcipi potest, ut bono grauique concionatore dignus sit. Verum hoc decorum, pro loco, tempore, personis ac more uariat. Audio nunc quosdam in ueste lupina concionari apud populum,

A quo

quo corrigant aliorum superstitionem. Atqui istuc nō est corrigere vitium, sed mutare. Itali decentius uestiuntur quàm Germani. Nōnulli religionem professi nolunt tegi uestem ordinis sui, quasi nulla sit sacraior, sed iidem tegunt in sacrificio. Quòd si diaconus rectè sumit uestem sacrā, Euangelium recitaturus, quanto magis decet idem sacerdotem Euangelium enarraturum, præsertim quum olim Euangelij enarratio pars fuerit missæ. Nec enim Episcopus alia ueste docebat populum, quàm qua peragebat mysteria. Neq; uero nouum est in sacris functionibus, uti sacris uestibus. Fluxit is mos ab ipso Mose in Ecclesiā, & ab huius primordijs ad nos usq; demanauit. Porro quemadmodum uestis modesta decensq; commendat concionantem, ita dedecet indecora uestis iactatio, submissio, sublatio, reuolutio. Vidi ipse Romæ primi nominis Ecclesiasten, qui simul atq; partem orationis absoluisset, utraq; manu in tergum reflexa, uestem à postica corporis parte in utrunque latus reuoluebat, quo gestu quum nihil esse possit foedius, tamen arbitror hoc illum inscientem fecisse. Illud mirabar, neminem illi fuisse amicum, à quo admoneretur. Nam mihi cum eo semel atq; iterū duntaxat fuit colloquium, nondum intercesserat familiaritas. De pronunciatione dicendi finem faciam, si illud adiecero, ante omnia spectandum quid quem deceat. Quibusdam enim natura peculiarem addidit gratiam, ut deceat quicquid agunt, quod de bonis uiris prouerbio iactatum est: id nec arte tradi potest, nec uerbis enarrari. In his etiā uitia decent ac delectant, quæ in alijs essent foedissima, quum contrā quibusdam arcana quædam addita sit infelicitas, ut uirtutes etiam displiceant. Oportet igitur Ecclesiasten sibi notum esse, nec artem modò, uerum etiam naturam suam in consilium adhibere. Ab eruditis probatur mora mediocris initio dictionis, quòd ea res expectationem auditorum excitat: sed indecorum est quòd in eo silentio quidā ter inflant buccas. Decet autem cogitantis habitus. Redeo nunc ad illa, quæ paulisper distuli, ac paucis ostendam quibus rationibus sit, ut oratio sit uehemens, iucunda & copiosa. Ad uehementiam simul & copiam faciunt loci communes. Locos communes hic appello sententias frequenter incidentes, quæ si per amplificationem adhibeantur, siue in laudem, siue in uituperium, adiuuant ad persuadendum id quod destinauimus. Frequentius tamen incidunt in genere demonstratiuo. Veluti si quē principem laudes ob clementiam, per locum communem amplificabitur, quàm eximia uirtus sit clementia, quàm detestanda sit crudelitas. Rursus si quem episcopum laudes ob pudicitiam, exaggerandū erit, quāta uirtus sit pudicitia, quantumq; bonorum pariat in homine. Item si suadeas quempiā accersendum ad Episcopi munus, quòd castus sit, quòd pecuniarum contemptor, quòd ad docendum propensus, amplificandum erit quāta uirtus sit castitas, quantam infamiam sacerdoti conciliet impudicitia, quantam corruptelam secum adferat

Decorum peculiare

Vebementia

Loci communes amplificandi gratia triplices

ferat amor pecuniæ, tum quàm sublime munus sit, quàm deo gratū, ad pietatem erudire populū. Si quem à uindicta deterreas, locus communis erit, ueminem lædi nisi à seipso. Similiter in obiurgādo & consolando. Si quem obiurges, quòd obtreccionibus indulgeat, exaggerandum erit, quantum crimen sit linguæ uirulentia, proximi famam lædere, quod est homicidij genus. Si quem ægrotum consoleris, amplificandū erit, quàm hæc uita sit breuis, incerta, malis innumeris obnoxia, breuiter, quàm non sit uita, si ad illam uitam, ad quam mors transmittit pios, conferatur: amplificandum quanta res sit fides, quæ sola præstat, ut nec mortem, nec inferorum regnum timeamus. Atq; hi loci primum ab omnibus uirtutum uitiorumq; generibus ac partibus duci poterunt. Partes appello species, in quas uirtutis genus diducitur. Vt iustitia genus est, cui subsunt uariæ partes. Nonnunquam genus generi, aut species speciei adminiculatur. Prioris exemplū erit, ad suscipienda pro Rep. discrimina, frequenter opus est prudentia, quæ docet, quid uerè timendum, quid non: & ad cōstanter tuendam iustitiam aduersus potentes, frequenter opus est fortitudine. Posterioris hoc. Pudicitia alit uitæ frugalitas, corrumpit luxus: igitur ad castitatem adhortanti profuerit amplificare laudem frugalitatis, & odium luxus. Illud perpetuum est, quòd contraria contrarijs admotis illustratur. Deinde à sententijs hinc deriuatis, & huc adiuuantibus. Quod genus sunt, nemo læditur nisi à seipso: Et grauius læditur qui iniuriam facit, quàm qui patitur. Et fortior est qui negligit illatam iniuriam, quàm qui infert. Et lucrum facit non mediocre, qui perpeti mauult iacturam, quàm lite aut bello persequi. Lucrum fraude partum, damnū est, non lucrū. Nulla speciosior uictoria, quàm si quis imperet affectibus. Ira uincere, speciosius est quàm urbem capere. Nullum certius excelsæ mentis argumentum, quàm iniuriam negligere. Qui malum malo pensat, odio mali fit ipse malus, & odio dignus. Qui contemnit hostem, uir fortis & sapiens est. Qui pro iniuria reponit beneficium, uir Euangelicus est. Quisquis uindictam meditatatur, homicidio proximus est. Nullo officio citius flectitur deus ad ignoscendum nobis commissa nostra, quàm si in gratia illius ignoscamus proximo. Iniuriarum reciprocatio finem nescit. Simultas optime finitur patientia. Ira furor est, hoc tantū differens, quòd breuior est. Stultum est, ab equo conspersum, aut calce percussum ferre, ab homine stulto & improbo nil posse pati. Ebrio nemo fidit, at quum iræ temulentia multo periculosior sit quàm uini, stultè facit, qui sibi irato quicquam credit. Ebrio conuenit somnus, iræ quies & mora. Quod ira suadet, mox abit in pœnitentiā, quod ratio suadet semper placet. Beneficiorum oportet immortalem esse memoriam, iniuriarum breuissimam. Hæc aliaq; quæ innumera uel ex autoribus peti, uel aptè ad causam excogitari possunt, conueniunt hortanti ad pœnitentiā, & à uindicta deterrenti. Item, Dei est iuuare mortalem, Beneficium

beneficium dando accepit, qui digno dedit. Bis dat, qui cito & alacriter dat. Liberalitatis est interdum & perdere beneficium. Qui dat malè usuro, nō dat beneficium sed noxam. Nihil tutius deponitur, quàm quod cōfertur in bonos uiros. Serere ne dubites. Qui dat ut plus recipiat, non est beneficus, sed negociator. Nihil tam perit quàm quod cōfertur in ingratum, at qui in proximum amore Christi liberalis est, nō fraudatur gratia. Qui miseretur pauperis, deo fœnerat. Nemo sibi natus est. Indignus est qui habeat, qui quod habet sibi uni habet. Hæc omnia iuuabunt hortantem ad beneficentiam. Tertium genus est, quod sumitur à communi uita, hoc est, ab his quæ uulgo dicuntur, aut quæ accidunt, præsertim insignia. Nam quædam & dicuntur & accidunt, ut nouercas malè uelle priuignis, matrū indulgentia corrupti liberos, seruos heris clam obmurmurare. Et cuiq; tot hostes esse, quot habet seruos. Ex improbis nasci improbos, ex malo coruo malum ouum. Malè partum, malè disperire. Quæ subito grandescunt, non esse durabilia. Sarcito, si sat bene. Magistratus arguit uirum. Quædam dicuntur ut fiant, aut uitentur. Ne quid nimis. Sponsori præsto est noxa. Nosce teipsum. Præcipuum senectutis solatium est, bene uixisse in iuuentute. Optimū senectuti uaticum eruditio. Frustra sapit, qui sibi nō sapit. Obscurus est, qui nihil habet nobilitatis præter imagines. Turpiter pauper est, qui nihil habet uirtutis. Plus uident oculi quàm oculus &c. Insigniter & paucis accidentium sine hæc exemplo. Insignis longeuitas, uiuida uiridisq; senectus, senilis iuuenta, admiranda fœcunditas. Rara felicitas, insigne corporis robur, insignis memoria aut obliuio. Rara facundia, insignis opulentiā aut paupertas. Varia & insignis utriusq; fortunæ experientia, subita fortunæ commutatio. Formæ præstantiā, deformitas insignis. Egregius animus in deformi corpore. Deformis animus in specioso corpore. Insignis polygamia, insignis *ἡλυγλωττία*. Magnæ prosperitatis, tristis exitus. Vitā plus aloes habere quàm mellis. Mors subita, mors spontanea, mors præmatura. Nihil est horū quod non ad uehementiam & copiam orationis possit accommodari. Veluti si quis consoletur senem aut ægrotum, ad huius uitæ cōtemptum, ex loco de præmatura aut subita morte arripet, quot infantes pereunt inter latebras uteri materni, quot in ipso exortu, quot in cunis? Tum quot adulti subita morte pereunt, & quàm paucis contingat ad senectæ limen peruenire. Ex insigni longeuitate sumet, iam ut cōtingat longeuitas, quanta contigit *Matusalem*, quid habet hæc uita, quur quisquā optet eam esse longam, quum multi fuerint qui tædio malorum mortem asciuerint. Aut quid est ætas centum annorum ad æternitatem, nisi punctum temporis. Hoc exempli causa positum esto, ad cuius imitationem lector de ceteris facile iudicabit. Huiusmodi sententiæ, per amplificationem tractatæ adiuuant id quod agimus, & orationem accessione nō inani locupletant. Quibus autem rationibus con-

ster

stet amplificatio, à uetustis rhetoribus abundè explanatū est, nec ea res nostram desiderat operam, nisi ut forte quædam crassiore, ut aiunt, Minerua *Amplificatio* declarem. Non minima pars eloquētiae sita est in augendo ac diminuendo, præsertim Ecclesiastæ, cui ferè dicendum est apud imperitam & oscitantem multitudinem. Hoc tantum interest, quòd forensis orator amplificando conatur efficere, ut res maior appareat quàm est: eleuando, ut minor quàm est. Vtrunq; præstigiij & imposturæ genus est. Ecclesiastæ satis est efficere, ut res tanta uideatur quanta est, maior aut minor, quàm multis uidetur. Nam uulgi de rebus ferè præposterum est iudicium, pessima pro optimis eligit, leuissima bona pro maximis amplectens, rursus summa ueracè bona pro minimis negligens. Quis enim est, qui nò pluris faciat bona corporis quàm animi, temporaria, quàm æterna? Tum odiū, dolor & ira facit, ut aliena mala nobis grauiora uideantur quàm reuera sunt. Contrà amor sæpe facit, ut quæ mala sunt nobis bona uideantur, & quæ bona sunt, maiora uideantur quàm re uera sunt. Id magis accidit in nobis ipsis. Quotum enim quemq; reperias, qui sibi nò sit adulator, uitia sua extenuans, uirtutes plus æquo at tollens? Omnis autè amplificatio ac diminutio petitur, aut ex rebus, aut ex uerbis. Ex rebus petunt affectus, ex uerbis modi, quos nunc proponemus.

Prima augendi aut extenuandi ratio consistit in commutando rei uocabulo, quod atrocius addimus in augendo, mitius in diminuendo. Prioris exemplum erit, si occisum dicamus qui cæsus sit: si pro improbo appellemus latronem, si pro impudica meretricem, si pro fure sacrilegum. Si splendidius uiuentem uocemus ebrium, si iratum furentem. Si iocis assuetū scurram, si uiolentū carnificem, si obrectatorem ueneficū, si scelestū scelus &c. Nam uulgatissimum est, ut qui molestior est, occidere aut enecare dicatur, qui dicto silentium imposuit, iugulasse, qui discruciauit exanimasse dicatur. Præterea quū delicatius uiuentes, semiuiros, euiratos & effœminatos dicimus. Huius generis est, quòd Saul Ionathæ matrem pro adultera appellat, mulierem ultrò uirum rapientem, significans eum non esse legitimū filium, sed supposititium. Posterioris exemplum erit, si qui pulsauit attigisse dicatur, qui uulnerauit læsisse, qui ægrotat sibi displicere. In summa, quoties uitium uicinæ uirtutis nomine eleuamus. Veluti quum crudelem appellamus paulo seueriorem, imprudentem simpliciorem, adulatorem comem & affabilem, Corruptam licentia ciuitatem liberam appellamus. Hæc species affinitatem habet cum loco qui est à fine. Commutatur enim rei uocabulum, nec id tamen falsò: ueluti si quis omne bellum quod Christiani gerūt cum Christianis, appellet bellum ciuile, quòd omnes inter se fratres sint & ciues. Aut si quis omne stuprum quod Christianus cum Christiana committit, uocet incestū, quòd omnes sint dicati Christo. Aut si quis omnè quæstum non expertem fraudis appellet furtum, aut peculatū, aut sacrilegium. Item,

A 3 si quis

si quis quemuis errorem hæreticum appellet blasphemiam, quòd aduerse-
 tur Christo, qui est summa ueritas, aut si quis cum Paulo, auariciam uocet
 idololatriam. Atq; hoc fit uehementius, acriusq; ferit animos, si per cor-
 rectionem ampliora uerba cum his pro quibus ponuntur, conferantur. Exem-
 plo est illud Ciceronis in Verrem. Nò enim furem, sed raptorem, nò adul-
 terum, sed expugnatorem pudicitiae, non sacrilegum, sed hostem sacrorum
 religionumq; , nò sicarium, sed crudelissimũ carnificem ciuium sociorumq;
 in uestrum iudicium adduximus. Huic generi affinia sunt illa, si quis testi-
 monij pondus amplificare uolens, ita adaugeat. Non hæc uerba sunt ho-
 minum fabulis iactata, sed literis prodita, nec quibuslibet literis, sed totius
 orbis consensu comprobatis, nec sunt cuiusuis hominis, sed Ecclesiastici do-
 ctoris, nec cuiusuis theologi, sed Apostoli, nec cuiuslibet Apostoli, sed om-
 nium excellentissimi Pauli, imò non Pauli, sed spiritus sancti ore Pauli no-
 bis loquentis. Item si quis obtreccionis crimen exaggeret hũc in modum.
 Non spoliasti illum pecunia, sed fama, quæ charior est uniuersis opibus,
 ne hostem traduxisti, sed fratrem & amicũ, benè de te meritum, imò non
 traduxisti, sed occidisti. Fama enim uita est hominis. Nec occidisti gladio,
 sed linguæ ueneno, ut iam ueneficium sit, non simplex homicidium. Nec
 unum hominem occidisti, sed omnes, in quibus linguæ tuæ ueneno frater-
 nam extinxisti charitatem. Postremò nò hominẽ occidisti, sed ipsum Chri-
 stum in membris suis, quod quidem in te est, occidisti. Ab hac specie nò ab-
 horret hyperbole, quæ plus dicit quàm res habet. Nec hoc statim menda-
 cium est quũ sacri doctores toties in libris canonicis indicent hyperbolen.
 Nullus enim hic decipitur, sed omnes intelligunt exaggerandæ minuendæ
 ue rei causa dictum quod fidem excedat: ut si quis de rabula clamoso
 dicat: hic sua loquacitate postes & marmora posset rumpere, auditor nihil
 aliud intelligit, nisi loquacitatem insigniter immodicam. Aut si quis de ho-
 mine præter modum sibi placente dicat: hic sibi uidetur cælum digito attingere,
 auditor nihil aliud animo concipit, quàm uix enarrabilẽ hominis ar-
 rogantiam. Itidem quum psalmus dicit, fluctus ascendisse usq; ad cælos, ac
 descendisse usq; ad abyssum, hoc est, inferos, nihil aliud intelligimus quàm
 immanem tempestatem. Item quũ Paulus Philippenibus scribit, se omnia
 habuisse pro stercore, ut Christum lucrifaceret, nihil aliud accipimus si-
 gnificatum, quàm extremum rerum humanarum cõtemptum. Sed de hoc
 in sequẽtibus plura dicendi occurret oportunitas. Est alia augendi species
 per incrementum, quũ exaggeratis inferioribus per gradum unum aut plu-
 res peruenitur ad summum. Vehementer enim increfcit extremum, si infe-
 riora quoq; uidentur egregiè magna. Præsto est euidentis exemplum è Ci-
 cerone in Verrem. Facinus est uincire ciuem Romanum, scelus uerberare,
 parricidium necare. Quid dicam in crucem tollere? Duobus gradibus auxit
 parrici-

Incrementum

parricidium, quo quū nullum atrocius uerbū posset inueniri, extremū gradum auditoris cogitationi reliquit. Est alter incremēti modus, quū summo aliquid additur præstantius. Velut apud Vergilium: Quo pulchrior alter Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni. Summum erat, Quo pulchrior alter non fuit. Ultra summum est, excepto Laurentis corpore Turni. Simile fuerit, Salustius omnium facilè eloquentissimus, unum excipio Ciceronem. Diomedes Græcorum omnium longè fortissimus, Achillem semper excipio. Inter uniuersos homines nihil Ioanne Baptista sanctius, Christum semper excipio. Tertius modus est, quum non per gradus itur ad id quod est plusquam maximum, sed ad id tantum, quo nihil maius dici possit. Velut matrem tuam occidisti. Quid dicam amplius? matrem tuam occidisti. Quartus incrementi modus est, quū citra distinctionem in orationis contextu & cursu semper aliquid priore maius additur, & ad summū peruenitur, non nixu, sed impetu. Velut Cicero in Antonij uomitum. In cœtu uerò populi Romani, negocium publicum gerens, magister equitum. Singula habent augmentū. Per se scœdum erat etiam non in cœtu uomere, in cœtu etiam non populi, etiam nō Romani, etiam si nullum negotium ageret, etiam si non publicum, etiam si non id faceret magister equitum. Ad hanc formam haud quaquā difficile fuerit similia fingere, uelut illa. Non puduit illum aleam ludere, cum scurris in popina publica, sacerdotē, pastorē, theologum, monachum. Non erubuit insigniter mentiri, in sacra concione, frequentissimo auditorio, senem, Euangelij præconem, Theologiæ professorem, candido pallio uenerabilem. Est aliud amplificandi genus, quod constat comparatione, & petit augmentum ab inferioribus, quæ si magna sunt omnium opinione, maximum appareat necesse est, quod amplificatum uolumus. Id plerunq; fit per fictionem, de qua superius dictum est. Interdum uno gradu, interdum pluribus. Nec refert, quòd fictionem & comparationem inter locos argumentorum commemorauimus. Nihil enim uetat ex iisdem locis peti amplificationem aut ornatū, ex quibus petitur probatio. Neq; nouum est res easdem ad diuersos usus accommodari. Velut ex omnibus circumstantijs tum rei tum personæ ducuntur argumenta, sed ex iisdem petuntur affectus, siue exaggerationes, quod manifestum est in genere demonstratiuo. Velut quū in iuene laudamus pudicitiam, non hoc agimus, ut persuadeamus eum fuisse pudicū, sed ut ea uirtus maior appareat in florente ætate. In eundem usum adhibentur interdum & genus, & species, & differentia, & proprium, & similia, & exempla & causæ, & definitio & euenta, & consequentia & repugnantia, & contraria. Quod genus est illud apud Esaiam: Cognouit bos possessorem suum, & asinus præsepe domini sui. Israel autem me non cognouit. Bouis & asini exemplum non in hoc adhibetur, ut probet Hebræos non agnoscere deum suū, sed ut amplificetur.

A 4 illius

illius gentis impietas ac stoliditas. Ad probationem hoc ipsum accommodari poterat, hoc modo, si bos & asinus agnoscunt dominos suos, à quibus aluntur ipsi inferuiunt: quanto magis conuenit, ut homo agnoscat deum conditorem & altorem suum, eique corpore pariter atque animo inferuiat. Contra, Paulus quum ait: Nemo militans implicatur secularibus negotiis, à simili probat, non decere, ut qui militant Euangelio cogantur esse solliciti de uictu. Ad amplificandum accommodasset, si sic proposuisset. Qui militant homini duci, non sunt solliciti de uictu, sed ab imperatore expectantes alimoniam tantum hoc student, ut illi fidelem ac strenuam nauent operam. Quanto turpius est quosdam, qui Christo militiam professi sunt in Euangelio, de tali imperatore diffidere, & cogendis opibus incubere. Simile est illud quod ex M. Tullio refert Fabius de uomitu Antonij. Si hoc tibi inter cœnam & in immanibus illis poculis tuis accidisset, quis non turpe duceret? In cœtu uero populi Romani &c. Hic à minore captata est amplificatio. Quemadmodum & in illo quod dixit in Catilinam. Serui me Hercule mei, si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes ciues tui, domum meam mihi relinquendam putarem. Et hoc à minore ductum est. Pauci serui comparantur uniuerfis ciuibus, & liberis non liberi, & herus Catilinæ, qui ciuium suorum non erat dominus, & domus comparatur ciuitati. Hactenus uno tantum gradu increuit oratio. Plurimum illud erit exemplum. Si quis homo gratis tibi donaret in singulos annos censum mille drachmarum, non hunc ex animo diligeres, ac pro uirili tua gratiam referre studeres? Si quis hospes te suo ære redemisset è misera seruitute barbarorum, aut è tetro carcere liberasset, an non eum uirum admares, ac per omnem uitam coleres? Si quis in prælio, aut in naufragio periturum sua uirtute seruasset, an non eum hominem numinis loco coleres, professus nullam unquam parem illi gratiam abs te referri posse? Quæ igitur ingratitude est, Christum deum & hominem, qui te condidit nobilissimam secundum angelos creaturam, cui totum debes quicquid habes, qui tibi præter corporis alimoniam gratis donauit iustitiam, gratis impartit sui spiritus dona, qui pro te cum Satana depugnauit, qui te totum non ære, sed suo sanguine redemit, qui super hæc omnia ad cœlestis regni confortium inuitat, sic negligere, auersari, sic quotidie criminibus offendere, ac pro tanta beneuolentia tantam contumeliam reponere? Hic pluribus gradibus increuit oratio à minoribus. Interdum & paria comparantur, sed tum uerbis efficiendum est, ut quod exaggeramus maius esse uideatur, quam prima fronte apparet. Paria uidentur, si mulier accepta pecunia procurauit abortum, & alium dedisse pharmacum quod cieret abortum. Atqui hoc posterius Cicero facit atrocius hoc modo. Quanto est Opianicus in eadem iniuria maiore supplicio dignus. Siquidem illa cum suo corpori uim attulisset, seipsam excruciauit. Hic idem illud fecit per alieni corporis uim atque cruciatum

tum. Paria uidebantur quod fecit mulier, & quod fecit Oppianicus, nisi Cicero uerbis effecisset inæqualia. Inæqualitas autem sumitur ex omnibus locis ac circumstantiis. Hic frequenter incidet, ut qui dicit abutatur opinione vulgi. Quis enim non existimat turpe facinus, furto tollere pecuniam alienam? Aut quis tam patiens est, ut ferat furis conuitiū? Sed obtrectatio aut non habetur pro crimine, aut pro culpa leui habetur. Ecclesiastes igitur hic abutetur opinione populari, & ordinē inuertens declarabit longè sceleratius esse, obtrectare famæ alienæ, quàm alienam pecuniam furto tollere. Id efficiet uariis circumstantiis & argumentis. Primū à loco definitionis ostendet, & obtrectationem esse furtum, & obtrectatorem esse furem aut prædonem. Vterq; tollit alienum. Mox addet, obtrectationem quouis furti genere deteriolem esse. Primum hoc argumento, quòd bona fama multis partibus melior sit pecunia. Deinde quòd pecuniæ damnum facilè recuperabile est, famæ damnum non ita. Quin ipsi furi in manu est quod eripuit reddere. At obtrectatori in manu non est, famā quam eripuit restituere. Ad hæc qui furatur uestem aut pecuniam, unum tantum hominem lædit: at obtrectator omnium animos inficit, ad quos dimanat malus rumor ab ipso sparsus. Item aduersus furem cautio est, aduersus obtrectatorem nulla est. Ea porò facinora legibus puniuntur atrocius, quæ clam peraguntur ac dolo. Veluti ueneno occidisse grauius est, quàm ferro: & per insidias occidisse grauius est, quàm aperta uia. Ab instrumento siue modo sumetur augmentum. Fur manu peragit scelus, obtrectator lingua telo muliebri. Præterea omnium consensu turpe facinus est ueneficium, sed qui prauis consiliis inficiunt animos principum, turpius uenefici sunt: quippe qui idem faciunt, quod solent qui fontem unde hauriunt omnes, ueneno corrumpūt. Iam grauius est animum inficere, quàm corpus. Vulgare est, nec habetur pro scelere, uina infecta pro synceris uendere, quū in uno facto multa sint atrocía crimina. Furtum: nihil enim refert manu an dolo tollas alienā pecuniam, nisi quòd turpius est, fidentem fallere. Ueneficiū: siquidem eiusmodi uina plurimos homines in graues morbos cōficiunt, ualetudinarios autem & senes etiam in mortem: unde & homicidium est longè crudelissimum, uel quia multorum, uel quia sæpe tollit eos, quibus debetur honor & pietas. Nōnunquam hæc comparatio fit, inter ea quæ prorsus eadem uidentur. Veluti coitus soluti cum soluta, quemadmodum loquuntur Iureconsulti, stuprū appellatur. Verum circumstantiæ faciunt, ut huius stuprum sit grauius alterius incestus: si unus per occasionem lapsus est in impudicam, alter blanditijs, muneribus, uino, deniq; per lenas insidiatus est simplicitati pudicæ uirginis. Siquidem hoc etiam ueneficij genus est. Ad hanc amplificandi speciem pertinet, quum contraria inter se componuntur, quo fit ut utruq; maius appareat, aut eidentius: ueluti si purpuram insignem admoueas purpuræ deterioris tincturæ

Ex inferioribus superiora

Contraria in amplificando

tincturæ, & illa uidebitur ardentior, & hæc languidior: aut si puellæ insigni-
 ter formosæ iungas deformem, & illa uidebitur formosior, & hæc deformi-
 or. Ita si Ecclesiastes cupiens attollere frugalitatem, ex aduerso subiiciat ocu-
 lis, quàm foeda res sit luxus ac temulentia, mox uitij deformitas exaggera-
 ta, uirtutis decus augetur. Item si adhortans ad placabilitatem, amplificabit
 iracundiæ ac truculentiæ uitium. Ad liberalitatem inuitans ostendet quàm
 deforme uitium sit auaritia. Ad studia literarum extimulans, è regione de-
 monstrabit, quàm miserum sit animal homo, imò quàm homo non sit ho-
 mo, & uita nō sit uita absq; literis. Similiter ad pacem exhortans, ostendet
 quàm foeda, quàm misera, quàm scelerata res sit bellum. Idem fit in confe-
 rendis similibus, exemplis ac personis, quæ uirtute quapiam, aut huic con-
 trario uitio nobiles sunt. Velut imago constantiæ est in sole, palma, quadra-
 to lapide: inconstantia, in luna, arundine, & Euripo mari. Rursus in ciconijs
 est exemplum pietatis erga parentes, In uiperis exemplū impietatis. In gal-
 linis exemplum sollicitæ educationis, quo usus est & dominus in Euāgelio:
 in aquilis diuersum, quæ oua protrudunt è nido; si plura sunt tribus, idēp
 tædio nutritionis. Idem in Iacob exemplum est mansueti & patientis in
 genij, in Esau ferocis ac uiolenti. Ad comparisonem mihi quidem pertine-
 re uidetur & illud quod subiiciam. Paulo ante ostendi quædam in trescere,
 quum quæ paria uidentur, aut etiam inferiora, demonstrantur esse maiora.
 Cui diuersum est, quum quæ omnium opinione grauiasunt, & à nobis ex-
 aggerata, rursus extenuantur, collata cum eo quod augemus. Ad huius rei in-
 tellectum nullum exemplum accommodatius cōfingi potest, quàm quod
 adfertur è Cicerone in Verrem. Leuiasunt hæc in hoc reo. metū uirgarum
 Nauarchus nobilissimæ ciuitatis pretio redemit, humanum est: alius ne fe-
 riretur, pecuniam dedit, usitatum est. Atrox quoddam & immane facinus
 expectat auditor, ad quod collata quæ per se sunt crudelissima, humana di-
 cuntur & usitata. De personis hoc erit exemplum. Omnium iudicio lauda-
 tissimus imperator fuit Traianus, laudatior Antoninus philosophus, quor-
 rum uirtutes non sunt extenuandæ (Nam id est inuidum laudandi genus,
 quæ clara sunt obscurare, ut clarius appareat quod admoueris, quod solent
 pictores) sed attollendæ potius, tum eum quem ornandum suscepisti face-
 re illis superiorem. Nero sextus omnium consensu princeps sceleratissimus
 fuit. At plusquam sceleratissimus uidebitur, cui collatū Neronem dicas bon-
 num principem posse uideri. Eadem ratio ualet in amplificandis uirtutibus
 ac uitijs. Velut si quis ad pietatem adhortetur, posteaquam extulit cætera
 commoda, quæ pietatem comitantur, tranquillitatem mentis sibi bene con-
 sciæ, libertatem spiritus, habere pacem cum deo, communionem cum om-
 nibus sanctis, pro seruo diaboli, factum esse filium dei, solatium spiritus,
 quod propheta negat ab homine posse concipi, subiiciat. Quid his maius?
 quid

Cōparationis
 in amplifican-
 do aliud
 genus

quid honorificentius: quid felicius cogitari optari ue potest: Et tamen hæc leuia uideri possunt, si conferantur ad illam beatam immortalis uitæ hæreditatem, quæ certò manet omnes qui hic pietatem colunt. Eadem ratione poterit augeri impietas, imò quicquid est fugiendum aut expetendum.

Est rursus alia amplificandi ratio, quã Fabius appellat *ratiocinationem*, quã ex his quæ sequuntur, ac antecedunt, aut coniuncta sunt, colligit auditor, quantum sit hoc quod amplificatum uolumus. Ex antecedentibus est, quum Homerus in bellũ armat Achillem, Hectorem ac Martem, ex quo apparatu ratiocinamur quã atrox sit futura pugna. Quod genus est illud Maronis de uentis ab Æolo emissis: Ac uenti uelut agmine facto, Qua data porta ruunt, ac terras turbine perflant. Ex tam uiolenta omnium uentorum eruptione colligimus quã seua sit futura tempestas in mari. Ex insequentibus est, quod est apud M. Tullium de uomitu Antonij: Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate. Videntur hæc ociosè dicta, quum fauces, latera, & gladiatoria corporis firmitas nihil faciant ad ebrietatem: sed nequaquam ociosè sunt addita. Siquidem hinc ratiocinamur, quanto uino se ingurgitauerit in Hippia nuptijs Antonius, quod illa totius corporis firmitate non potuerit concoquere, sed ubi minime decuit uomitu coactus sit reijcere, id quod postridie. Nam recentem cibum aut potũ erumpere, nõ usquẽ adeò rarum est. Ex cõiunctis uidetur illud Maronis de Polyphemo, Trunca manum pinus regit. Hinc enim colligimus animo quanta fuerit totius corporis magnitudo, quum manus pro scipione haberet pinum arborem. Quod si quem magis delectant exempla Ecclesiastica, unum illud erit. Ad genus humanum à satanæ tyrannide liberandum, deo quod uindicandum, dei filius factus homo, crucis supplicium pertulit. Hinc enim ratiocinamur quã horrenda res sit peccatum, quã misera seruitus, mancipium esse satanæ, quã metuenda ira dei, quanta dei charitas erga genus humanum, quod tam admirabili ratione seruare uoluerit. Verum hoc exemplum si referatur ad nos, est ex antecedentibus: si ad eos qui præcesserunt aduentum seruatoris, erit ex consequentibus. Velut illud quum exaggeramus gehennæ supplicia nunquam habitura finem, auditor non imprudens animo colligit, quã tetra res sit peccatum, quod deus natura clementissimus tam acriter punit. Ex coniunctis erit, quod Euangelica peccatrix inuocata irrupit in conuiuium superbiorum Pharisaorum, illis quod spectantibus, unxerit pedes Iesu, ac lachrymis rigatos, capillis suis exterferis. Hinc æstimamus, quanta fuerit illius poenitentia, quæ pudorem ac metum omnem excusserit foeminæ. Ex insequentibus erit, quod Dauid tam dolenter defleuit interitum Absalonis. Hinc ratiocinamur, quanta fuerit illius erga filium pietas, quem impium, & patri exitium molientem sic desiderauerit. Est ratiocinationis species, qua aliud ex alio augetur hoc pacto. Ho-

merus

merus attollit in immensum uirtutē Hectoris, ut maiorem faciat Achillem, qui solus illum potuerit occidere. Et Vergilius amplificat uirtutem Turni, quo fiat illustrior uirtus Æneæ uictoris. Et Historici dum exaggerant, quantus in rebus bellicis fuerit Annibal, attollunt Scipionis gloriam, qui illum deuicit. Interdum augmentum petitur ex alijs per ratiocinationem, hoc pacto, ueluti si Bassum dicas uentris onus excipere auro, unde colligitur quanta fuerit in conuiujs cæterisq̄ rebus luxuries, aut si quem dicas in soleis calcare gemmas. Tale est illud Ciceronis in luxum Antonij, quū ait, in huius seruorum cellis lectos stratos cōchyliatis peristromatis Cn. Pompeij. Hic protinus auditor colligit, quā prodigiosa fuerit Antonij luxuries in rebus cæteris, quum in cellis, & in cellis seruorū, non mensæ, sed lecti strati essent peristromatis, nō quibuslibet, sed cōchyliatis, ijsq̄ Cn. Pompeij tanti principis, quem omnia eximia decebant. Singula faciunt ad augmentū, & quæ diminuuntur, & quæ augentur. Iam si recipimus & illas amplificandi formas, quoties ab instrumento & occasione & persona petitur augmentum, uereor ne eatur in infinitum. Ab instrumento, ut quum ex Aiæis clypeo, quem narrant septem boum tergoribus fuisse contextū, & ex hasta Achillem, quam nemo Græcorum ferre potuit, præter unum Patroclum: colligimus quantarum uirium fuerit ipse. Ex arcu, quem nemo procorum tendere potuit, colligitur robur Vlyssis. Sic in libris Regum, describitur pondus lorice Goliath, & clypeus æreus, & pondus ferri, quod additum erat hastæ, ex quibus animo cōcipimus quanti roboris fuerit uir ille, quem deiecit Dauid. Et rursus Dauidis uictoria fit illustrior diminuendo, quòd adolescens fuerit, quòd non assuetus gestandis armis, quòd modica statura, quòd nulla re instructus, nisi funda & quinque lapillis. Ab occasione, ut quum Socratis inuicta continentia colligitur, quòd tam obuia uoluptate, quam pleriq̄ ambiebant, flecti non potuerit. A persona, ut quū quā insignis fuerit Helenæ forma, ex eo conijcimus, quòd Priamus apud Homerū appellat eam filiam, negans illam sibi causam tam funesti belli. Nec hoc dixit Paris, aut alius iuuenis, sed Priamus senex tot afflictus cladibus, tot liberis orbatus. Sic à loco sumi poterit augmentū, ueluti si quis dicatur Athenis fuisse probus, & in aula principis frugaliter uixisse. A tempore, si quis dicatur triginta annis in sacris literis seruenti studio uersatus, quod de se scribit Hieronymus, unde conijcimus quanta fuerit illius in diuinis uoluminibus experientia. Ab ætate, quòd admirabilior est in iuene pudicitia, quā in sene. A sexu, plausibilior est in fœmina fortitudo, quā in uiro. A conditione, admirabilior est in seruo fidelitas erga dominum, quā in amico erga amicum, & laus ab inimico profecta plus habet ponderis. A difficultate, exaggeramus quā difficile sit in carne angelorum more uiuere, quo speciosior appareat uirginitas. A raritate, quemadmodū M. Tullius hinc colligit, quanta

res sit

*Amplificatio
ab instrumento*

*Amplificatio
ab occasione
& cæteris cir
cūstantijs*

res sit eloquentia, quod quum in cæteris disciplinis tam multi extitissent absoluti, in hac tam pauci excelluissent. Breuiter ab omnibus circumstantiis peti poterit amplificatio, de quibus antea dictum est: aut si quæ præterea reperientur. Velut illustrius est præclarum facinus, quod quis solus peregit, aut primus, aut cū paucis, aut in quo præcipuas egit partes, aut quod idem crebro cum laude gessit. Tum enim eo magnum uidebitur, quod non casu, sed uirtute prudentiaq; gestum est. Speciosius omnino est, quod non tam fortunæ fauore, quàm consilio animiq; præsentia geritur. Laudatur Enos, quod primus inuocauerit nomen domini. Laudatur Christus, quod solus ab omni labe fuit immunis, Prædicatur Enoch, quod cum paucis seruatatus sit. Prædicantur Lacedæmonij, quod trecenti infinitam Xerxis multitudinem apud Thermopylas remorati sint. Auget Pauli gloriam, quod toties grauissimis casibus afflictus, nihil refrixerit in promouendo Euangelio. Iam in cōtrariis eadem est ratio. Abominabilior est Cain, quod primus induxerit exemplum parricidij, quemadmodū notatur Lamech, quod primus uiolarit monogamiam. Et Paulus crimen eius, qui patris uxorem duxerat, hac nota exaggerat, quod solus tale flagitium perpetrasset, quale nec inter gentes audiretur, quanquam hic & a personæ qualitate *ἀξιοῦς* est. Grauius punitus est Ananias cum uxore Sapphira, quod è discipulorum numero ausus sit mentiri spiritui sancto. Nec è circumstantiis solum, uerum etiam è locis, nisi quod ipsæ circumstantiæ loci sunt. Velut Cato senior, quadragies scribitur uocatus in ius, & semper iudicum sententia absolutus. Ab hoc euctu duo colligimus, & q̄ corrupti fuerint Catonis mores, & quantæ inuidiæ fuerit obnoxia illius seueritas. Augmentum addit & *emphasis*, quod fit uerbis significantibus, quæ plus tradunt cogitationi, q̄ si res simplicibus uerbis exprimeretur. Qua quidem in re regnat metaphora, & quæ hinc constant schemata, parabola, allegoria, abusus, imago. Quū enim audimus, frendebat homo, plus animo concipimus, quàm si dixisset indignabatur. Et quum audimus: Hic nulli bono non oblatrat, plus intelligimus q̄ si dictum esset obtrectat. *Emphasis* est in illo Vergiliano, dum Cæsar ad altum Fulminat Euphraten. Plus enim animo concipimus quàm si dixisset bellat. Rursus Hieremias exprobrans Iudæis adulteria, non sine *emphasi* dixit: Emissarij facti sunt, unusquisq; ad uxorem proximi sui hinniebat. Et Paulus quum ait, Quorum deus uenter est, significantius loquutus est, q̄ si dixisset, qui seruiunt suo quæstui. Verum de his & supra diximus nonnihil, & post incidet dicendi locus, quandoquidem hæc schemata ferè primas tenent in omni uirtute dictionis: siue copiam spectes, siue euidenciam, siue probabilitatem, siue uehementiam, siue splendorem & amplitudinem, siue iucunditatem & gratiam. Fabius addit *συμβασιον*, siue cōgeriem, quam *Congeries in amplificando* tamen distinguit ab eiusdem nominis figura. Est autem hic cōgeries, mul-

B tiplicatio

triplicatio uerborum aut sententiarum rem eandem uelut inculcantium, hoc differens ab incremēto, quòd illic p̄ gradus increfcit oratio, hic uelut aceruo, qua forma mirificè ufus eft M. Tullius in Oratione quam apud Cæfarem habuit pro Ligario: Quid enim tuus ille Tubero diftrictus in acie Pharfalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? Qui fensus erat armorum tuorū? Quæ tua mēs, oculi, manus, ardor animi. Quid cupiebas? Quid optabas? Ad hanc orationis partem tradūt Cæfarem immutaffe colorem. Quàm multæ uoces hic funt idem fignificantes, gladius, mucro, arma, fensus, mens, animus, cupiebas, optabas. Tum quot fententiæ eodem fpectantes, diftringere in acie gladium, latus petere, fensus armorum. Mitius eft, fed tamen eiuſdem generis, quod eft apud Vergiliū: Quid puer Afcanius ſuperat ne, & uefcitur aura Ætherea, nec adhuc crudelibus occubat umbris? Nihil aliud quærit, niſi an adhuc ſuperſit Afcanius, fed affectus eft quòd rem eandem ter expreſſit. Superat ne ſatis erat, fed addit, & uefcitur aura ætherea. Nec hoc contentus adiicit, nec adhuc crudelibus occubat umbris. Hoc genus amplificandi frequenter uſui erit Eccleſiaſtæ, quoties res poſcit affectum. Non moror lectorem exemplis, quòd ad hanc formam ſibi quiſq; facile conſinget ſimilia. Et frigent hoc genus exempla, niſi præcedant, quæ auditorem affectui præparent. Conſimile quiddam nobis euenit in præceptis, quod alijs in declamando. Siquidem ambulatio, procurſio, dextri brachij rotatio, aliaq; quæ in cauſis agendis decebāt, in declamatione ſpeciem habebāt inſaniæ, & ridebantur. Quicquid autem hæctenus dictum eft de augendo, idem ualet ad diminuendum. Efficaciſſimum uero amplificandi genus eft, quum aucta ac diminuta inter ſe componuntur, ſecq; uiciſſim illuſtrant. Veluti ſi amplificatis dei in nos beneficijs, extenuemus noſtrum in illum cultum. Quanquā omnis ferè diminutio ſecum adfert incrementum, licet non eiuſdem rei. Velut eleuatus cultus noſter erga deum, auget ingratitudinem, atq; idem efficit amplificata erga nos dei beneficentia. Eſt alius uſus contrariorum ad uehementiam faciens, ueluti ſi quis malos ſacerdotes taxans, quòd uiuant in ocio luxuq; quòd cōcubinas alant, quòd aleam ludant, quòd uenentur ac belligerentur, quòd auaritiæ ſeruiant, idem faciet acrius ſi his adiungat contraria. Pro ſtudio pictatis ac ſobrietate illis eſt luxus, pro maceratione carnis, concubinæ. Pro nocturnis precibus, alea, pro cōcionibus uenatus & arma, pro ſcrutinio ſcripturarum auaritia. Huius formæ eſt illud Eſaiæ III. Et erit pro ſuauis odore fœtor, & pro zona funiculus, & pro criſpante crine caluitium, & pro fascia pectorali cilicium. Ad hæc è uerbis pariter atq; rebus petitur diminutio, quemadmodum amplificatio, Vtriuſq; exemplum uno Ciceronis ſermone poteſt oſtendi. De oratione Rulli ita loquitur: Pauci tamen qui proximi aſtiterant, nescio quid illum de lege Agraria uoluiffe dicere, ſuſpicabantur. Quod ait pauci, & proximè aſtantes

Contentio in
amplificando

Amplificatio
ſimul & è uer
bis & ex reb.

astantes, è rebus petit diminutionem. Rursus quod ait, nescio quid, & uolu-
 isse dicere, & suspicabantur, è uerbis petita est diminutio. Atq; eadem dimi-
 nutio, auget obscuritatem orationis. Sunt & aliæ figuræ complures quæ fa-
 ciunt ad augmentum aut diminutionem; sed id tempestiuus fiet, quū bre-
 uiter ostendemus quæ schemata, ad quas orationis uirtutes cōducūt. Nunc
 ipsa rerū uicinia monet, ut de affectibus aliquid dicamus, de quibus & quo-
 modo distinguātur, & quibus modis moueantur, quoniam accuratè copio-
 seq; tum à Græcis, tum à Latinis præceptum est, non est consilium huc uul-
 gata repetere, tantum per summa rerum capita decurrētes admonebimus,
 quod Ecclesiastæ nostro conducat. Rhetores huic parti palmam tribuunt,
 posse dicendi uiribus iudicibus uim facere, eosq; sibi ipsis eripere, ut lachry-
 mis totoq; uultu iam de causa pronūcient, antequam pronuncient. Hoc in
 iudicijs Aristoteli non probatur, pronunciaturo tenebras offundere, præ-
 sertim quum qui dicit, rarò uir bonus sit, hoc unum spectans, ut causam uin-
 cat. Atqui apud rudem & imperitam multitudinem dicenti hæc facultas pe-
 nè necessaria est. Primum quòd crassam & oscitantem turbam citius inflam-
 mes quàm doceas, trahas q̄ ducas. Deinde quòd bona pars uulgi magis
 peccet affectu corrupto quàm ignorantia ueri. Velut ebrietatem, adulteri-
 um, lucrum fraude partum, esse crimina nemo nescit, sed prauæ cupiditates
 tranuersos rapiunt ad ea quæ non probant. Hic conueniet affectus affecti-
 bus, ueluti clauum clauo, pellerè. Præterea plurimi sunt, qui suis uitijs blan-
 diuntur, & pro leuibus culpis ducunt, quibus assueuerunt. Hic erit usui am-
 plificatio. Postremò nonnulli uix dociles sunt, ad omnia dormitantes, nisi
 uelut excitentur affectu. Vnde non absurdum est quod scripsit ille peripa-
 reticus, Affectuum stimulos, ceu pædagogos à natura nobis additos ad uir-
 tutem, uelut iram ad fortitudinem, amorem & misericordiam ad beneficen-
 tiam, pudorem ac metum ad innocentiam. Hinc est quòd patronus, si mo-
 do uir bonus est, statim initio sibi reoq; comparat beneuolentiam, non ut
 fallat iudicem, sed ut affectus ueluti lenocinio reddat eum ad causam ma-
 gis attentum ac docilem. Hac ratione Ioannes Baptista terrore præparauit
 Judæorum animos: Progenies uiperarū, quis uos submonuit fugere à uen-
 tura ira? Et, iam securis ad radicem arboris posita est. Similiter exorsi sunt
 discipuli: Pœnitētiā agite, quoniam appropinquat regnum cœlorum. Et
 dominus: Omnis arbor quæ nō fecerit fructus bonos excidet, & in ignem
 mittetur. Hinc est quòd pueros primum dolore, gaudio, pudore, laude, spe
 metuq; ad uirtutem instituiimus. Docendo consequimur ut auditor intelli-
 gat, affectu ut amet aut oderit: uerum iuxta beatum Paulum: sciētia inflat,
 charitas ædificat. Intelligentia si nihil accedat, ad nihil aliud ualeat, nisi ut ho-
 mo sciens nec faciens uoluntatē domini, plagis uapulet pluribus. Adde huc
 quòd ad iudicandum nemo constituitur, nisi mediocriter peritus legum ac
 B 2 negotiorum

negociorum. Sed apud quos dicendum est concionatori? non iam loquens de turba uicinarum & agricolarum, sed de ciuili cōcione, ē pueris, senibus, uirginibus ac meretricibus, nautis, aurigis & futoribus permixta. Inter quos sunt qui quod ad docilitatem attinet, non ita multum absunt à pecudibus. Ad hos corrigendos aut erudiendos plurimū momenti adferent adfectus.

affectuum duplex genus Constat autem imprimis duplex esse affectuum genus, alterum mitius & quasi comicum, alterum uehementius ac tragicum. Nec quicquam uetat inter hos collocare medium, quod à Fabio factum uideo. Prius illud Græci uocant ἕβην, Latini mores. Posterius hoc Græci πάθην uocāt, Latini quoniam propriam uocem non inueniunt, alij generali nomine abutentes pro specie uocant affectus, alij perturbationes aut motus animorum, alij cupiditates, alij morbos. Quanquam nec ἕβη Græcis, nec mores Latinis hoc propriè sonant, quod hic sentimus. Siquidem ἕβη Græcis mores sunt, à quibus boni mali ue dicimur & sumus. Sed ea uox ut illis ita & nobis deflexa est docendi gratia, ut declaret affectus cōmunes ac moderatores, quibus nemo non afficitur, quod sint secundum naturam, & ab omnibus agnoscantur, ac delectent uerius quàm perturbent. Mouent tamen interdum uel usque ad lachrymas. Huius generis sunt, quod parentes amant liberos, matres tamen indubgentius, ut & auia nepotes, unde delicatius educati uulgò dicti sunt mammathrepti. Patruī seueriores in nepotes, Socrus iniquiores in generos quàm soceri, Nouerca in priuignos. Fœminei sexus inconstantia, futilitas & infirmitas. In uirili ferocia. In meretrice rapacitas & blandicies. In seruis furacitas & odium in dominos. Fauor omnium erga pubescentē ætatem. Senū morositas, parsimonia & in reprehendēdis iuuenū moribus censoria seueritas. In milite profusio & iactantia, in lenone periurium. In Italo ciuilitas & eruditio, in Germano belli studium, atque item de cæteris, quæ sunt infinita. Tales affectus commodè aspersi quum reliquis orationis partibus, tum præcipue narrationibus, reddunt eam & probabilem & iucundā, & si minus concitatam, tamen nec languidam. Non enim in tragœdijs tantum, uerum & in comœdijs si benè moratæ sint, uidemus interdum spectatoribus erumpere lachrymas. Quod si accidit in argumentis quæ scimus arte conficta, quāto magis id usu ueniet in ueris & indubitatis, atque adeò ad nos pertinentibus. Hoc affectuum genus planè regnat in comœdijs, tamen si frequenter incidit & in tragœdijs, Græcorū præsertim: in quo tractando felix est Homerus nominatim in Odyssæa, unde putant nouam comœdiam esse desumptam. Huius tamen non leues aculeos agnoscas & in sacris uoluminibus, uelut in historia quæ refertur Genesios cap. XLII. & aliquot sequentibus. Similiter in parabola filij prodigi resipiscentis apud Lucam. Ex quo quidem argumento posset non inelegans texti comœdia. Ad declarandam ἕβην ἢ πάθην differentiam, charitatem Fabius ponit inter ἕβην, qualis est inter parentes

rentes ac liberos, inter amicos & affines: amorem inter πάθην, qua uoce putat declarari uehementem affectum, qui nos discruciet, ac iudiciū mentisq̄ tranquillitatem eripiat, qualem fingunt Phedræ in Hippolytum, Medæ in Iasonem, Didonis in Æneam. Quod figmentum quum D. Augustinus sciret falsò à Vergilio de muliere pudica compositum, tamen fatetur se iuuenem, absq̄ lachrymis non potuisse legere. Huius generis affectus præcipui sunt, misericordia, indignatio, amor & odium. Vtriusq̄ generis affectus plerunq̄ petuntur ex iisdem locis, de quibus antè per occasionem nonnulla diximus, hoc est, ex omnibus circumstantijs tum rei, tum personæ. Nec ex his modò, unde petuntur probationes, uerum simpliciter ex omnibus. Nam sunt circumstantiæ, quæ quum nihil faciant ad probationem, ad affectus tamen conducunt. Velut indignior est contumelia in bene meritum, quàm in nihil promeritum, & miserabilior est afflictio innocentis quàm nocentis, & detestabilius est fallere simpliciter fidètem, quàm fallere cautū ac diffidentem: quum tamen meritum esse, aut innocentem esse, aut confidere, non faciant ad probationem. Horum omniū si quis requiret exempla, petat è rhetorum libris, præcipue ex Macrobio, qui libro Saturnaliorum quarto ea diligenter exequitur, quum ex aliorum monumentis, tum Vergilij Maronis: quem locum unde Macrobius hauserit demiror, nisi fortè è libris, quos de rhetorica scripsit Plinius maior, Nam Macrobio mos est, quū nihil adferat ex sese, tamen miro studio celare autores. Constat illum multa ad uerbum decerpisse ex noctibus atticis A. Gellij, sed citra nomenclaturā ut omnia. Porro quemadmodū utilius est Ecclesiastæ sollicitare affectus auditorum, quàm patronis, ita nō paulo facilius est, eò quòd pleræq̄ res, de quibus illi dicendum est, primū sint indubitatæ ueritatis, his quoq̄ certiores, quæ oculis & omnibus sensibus percepta tenemus: Deinde tam magnæ, ut præ his omnia, quæ uel accidūt in rebus humanis, uel à facundis hominibus in hoc ipsum conficta sunt, ut moueant affectus, frigeant, meræq̄ nugæ uideantur. Primum quæ de dijs Ethnicorum prodidit theologia, quid aliud sunt quàm somnia, si ad euidentem sacræ triadis cognitionē diuinitus nobis patefactam conferantur. Ad Christum uero generis humani seruandi gratia factum hominem, natum ex uirgine, mortuum in cruce, sepultū, à mortuis rediuiuum, ascendentem in cœlum, sedentem ad dextrā dei patris, quid illa sunt nisi anicularum fabulæ: Iuppiter Amphitryonis specie cum Alcmena concumbens, & fabulosum gignens Herculem, supparasitante Mercurio, aut hominis falsa imagine tectus, apud Lycaonem diuersans. Illorum uerò mysteria quid sunt nisi impia deliramenta, si ad Ecclesiæ sacramenta ritusq̄ conferantur, uelut ad baptismum, aut ad cœnam dominicam. Quid Cereri aut Baccho initiandis præscribatur, nōne mera superstitio? Quid autem in illis mysterijs peragebatur nōne præstat silere? In nostris uero præ

scribitur superioris uitæ pœnitentia, & per fidem confertur innocentia, adduntur uaria dona spiritus, non aliò spectantia quàm ad gloriam dei & salutem hominum. Quid Pythius Apollo suis uatibus insaniam immittens, ad coelitus emissum spiritum sanctum, qui discipulos non in furorem egit, sed aucta mentis sanitate cœlestium arcanorum conscios, & aduersus omnia mundi Satanæq; terculamenta inuictos reddidit. Tum quid Sibyllæ folia, aut uersiculi magna ex parte conficti ad irrefutabilem autoritatem prophetarum, apostolorum, ac totius scripturæ canonicæ? Iam confer philosophorum sapientiam ad Euangelicam propheticamq; doctrinā, nōne tantum interest, quantum inter lucem & caliginem? Exaggerent quantum uolent suos Codros, Decios & Curtios, quid sunt nisi frigida narrationes, ut iam fabulæ non sint, si componas cum tot martyrum milibus, qui magna alacritate per immanes cruciatus, per mille mortis genera, Christi Remp. Ecclesiam constabilierunt. Confer illorum prodigiosa mendacia cum nostris miraculis. Daphne mutata in arborem laurum, Apollinis delicias, Io mutata in iuuenecam, Cadmus in anguem, Rustici in ranas, Arachne in araneam, quid sunt nisi puerilia ludibria, si conferantur, ad tot mortuos excitatos, tot morbos ac dæmones impios uerbo profligatos. Dubitant illi num omnino sint dñj, & qui credunt, dubitant an illis curæ sint res humanæ. Nobis persuasum compertumq; est, ne passerulum quidem cadere in laqueum sine numinis prouidentia. Quid porrò promittunt illi deorum cultoribus? Saturnus certis diebus dat uincere talis. Iuppiter quo nihil maius melius ue, ut fingunt, largitur opes & imperium, Ceres frugum copiam. Quamquam nihil horum dant illi, sed omnia bona fluunt ab uno deo, uerum ut dent, quid ad illa quæ suis promittit deus per filium suum? Centuplū in hoc seculo & uitam æternam in futuro. Longe minus dixit ipsa re, qui dixit centuplum. Minus dixisset etiam si dixisset millecuplum. Tanta res est mens sibi bene conscia, & æternæ felicitatis spe semper alacris ac securo. Diana irata immisit aprū Calydonium, Iuno Troianis infensa tempestatem, ut ista uera sint quid ad gehennam? Quid multis? In his quæ tractat concionator, tam grandia, tam certa, tam insignia, tam ardentia sunt omnia, ut uel citra exaggerationem simpliciter narrata, quamlibet duris excutiāt lachrymas. Adde quòd in his nihil est quod non ad unumquemq; nostrū pertineat. Omnia enim nostra sunt, nos autem Christi. Quum agitur Alcestis mariti sui uice parata mori, erūpunt lachrymæ. Atqui ut hæc uerè acciderint, quid ad nos attinet? Mulierculæ charitas erga maritum sic mouet, & Christi seruatoris erga nos charitas non perinde mouet? Atqui is noster totus est, & nos illius, Dominus est, frater est, caput est, amicus est, qui quū tantus esset, se totum nobis impendit. Olim plorabant mortem Adonidis ab apro extincti, & Carthaginis Reginam sibi uim adferentem siccis oculis uix legere possumus

possumus, & iſdem tot innocentium uirorum, tot piarum uirginum duros cruciatus, nimiumq; ueros abſq; fletu legimus & audimus, nec cogitamus, iſtos omnes eſſe fratres ac ſorores noſtras in Chriſto, & eiſdem corporis membra, quibus cum in cœlis ſperamus beatã ſocietatem. Nec hoc tamen agendum Eccleſiaſtæ, ut uel Chriſti mortem, uel ſanctorum duros agones uulgari more deploremus, qui iam uictores triumphant in cœlis, ſed ut illorum admiratio nos rapiat in æmulandi ſtadium. Frequenter in ſignis hominis in hominem pietas narrata compellit nos ad lachrymas, ueluti puellæ, quæ matrem captiuã diu aluit lacte ſuo, non quòd illa ſit miſerabilis, ſed fauor & gaudium quoq; ſuas habet lachrymas. Miſericordiæ quidem affectus crebrò tentandus erit Eccleſiaſtæ, ſiue quum exhortabitur ad ſubueniendum egenis, ſiue ad ſubleuandos aut conſolandos uel morbo, uel hominum iniuria, uel alia quapiam calamitate afflictos, ſiue criminum conſcientia de deſperatione periclitantes. Chriſtus fleuit Lazarum, & miſericordia motus eſt, conſpiciens plebeculam imperitam ouiuũ more diſiectam ac palantem inopia paſtoris. Cæterum hic affectus latius patet quàm uulguſ exiſtimat. Quum uidemus hominem morbo luridum, ulceribus plenũ, egenum, eiulantẽ præ cruciatu, merito indoleſcimus ipſo naturæ ſenſu. Sed hoc longè miſerabilior eſt qui mentem habet hæreticis erroribus leproſam, uirtutum omnium inopem, amore, auaricia, inuidia, odio, ceteriſq; capitalibus morbis emortuam, infamia ulceròſam, conſcientiæ ſtimulis diſeruciatam. Videmus hominem captum oculis, & miſereſcimus, reputantes quàm acerbare ſit in perpetuis tenebris uiuere, imò non uiuere, ſed degere, nec unq; intueri lumen ſolis: at infinitis partibus miſerabilior eſt, qui carnis cupiditatibus excæcatus impingit in tenebris, nec attollere poteſt oculos ad lucem æternæ ueritatis. Item ſi cõſpicimus hominẽ in tetro carcere ferro uinctum, illachrymamus, reputantes quàm dulcis ſit libertas, quantum ille tædij perferat. At quanto miſerius captiui ſunt, quos detinet Satanã inexplicabilibus peccatorum cathenis alligatos ac gehennæ deſtinatos. Et quemadmodum nulli ægrotant inſanabilius, quàm qui ſe neſciunt ægrotare, quod accidit mente captis ac phanaticis, eò quòd hi utroque laborent homine: ita nulli miſcrabiliores, quàm qui traditi in reprobum ſenſum, ſedent in cathedra peſtilentiæ, conquieſcunt in uitijs ſuis, aut etiam exultant in rebus peſſimis: quorum typum gerit Lazarus ille quatrduanus, quem deſcens dominus nos admonuit quàm ſint miſerandi, qui peccandi aſſuetudine obdurexere callum, ut mali ſenſu careant, aut qui dogmatibus impijs infecti, ſibi uidentur piè ſapere. Cæterum ut eſt quædã crudelitas hominis erga ſeipſum, ita eſt & miſericordia. Qui negligit famam ſuam crudelis eſt, inquit ſapiens Hebræus. Et, miſerere animæ tuæ placens deo. Quod ſi crudeles dicimus, qui corpori ſuo uim adferunt, quanto crudeliores ſunt, qui ſe totos tradunt

*Miſericordiæ
affectus*

*Misericordia
unde mouetur*

Satanæ, corpus & animam præcipitantes in sempiternum exitium. In hoc igitur Ecclesiastes proferet *δειωσι* suam, ut qui tam miserè miseri sunt, sui misereantur, & à crudeli domino profugi, confugiant ad domini misericordiam. Hic autem affectus potissimum mouetur ab innocentia, ab ætate, ab impotentia, à magnitudine calamitatis, à propinquitate, à potentia uolentiaq; & crudelitate eorum, qui lædunt. à priore fortuna. Vehementius nos commouent mala eorum, qui præter culpam dira patiuntur, aut etiam pro benefactis referunt afflictionem. Ita puerorum aut senum malis facilis indolescimus, quemadmodum & pupillorum, inopum ac destitutorum, deniq; sceminarum magis quàm uirorum. Itidem si noua, si subita, si enormis calamitas, citius ad misericordiã flectimur. Vnde fit, ut facinorosorum etiam atrocioribus supplicijs illachrymemus. Est & illud natura nobis insitum, ut quo quisq; uel cognationis uel amicitie gradu propinquior est, hoc uehementius commoueamur, aded ut liberorum, uxorum, aut fideiũ amicorum afflictionibus grauius afficiamur quàm nostris. Ab innocentia amplificata concionator mouebit misericordiam erga eos qui non per luxum ad inopiam deuenerunt, sed uel bello, uel naufragio, uel morbo, uel alio simili casu. Magis etiam si à liberis, cognatis, aut ab ijs de quibus fuerant benemeriti, affligantur. In senes item libenter est conferenda liberalitas, quoniam ætas nature uiribus destituta, alieno eget præsidio. Libentius in teneram ætatem, quæ uarijs iniurijs obnoxia, nondum intelligit sua pericula. Ita Paulus indulgentissimè tractat, ac denuo parturit Galatas adhuc infantes in Christo. Solitudo autem & impotentia facit, ut propensiores simus ad opitulandum orphanis, uiduis & aduenis. Sic exaggerata peccatorum calamitas, efficit ut illis facilius ignoscamus, ac maiore studio subuenire conemur. Non poterit autem aliorum malis non commoueri, qui secum reputet omnes Christianos inter se fratres esse, omnes eiusdem corporis membra, omnes eiusdem domini cõsruos, & innumeris amicitie titulis scederatos. Eorum uero qui uel erroribus inuoluti sunt, uel criminibus implicati, citius miserebimur, si consideremus quàm astutus sit, quàm potens, quot artibus instructus Satanæ ad illaqueandos homines. Nusquam enim ille non insidiatur imbecillitati nature humanæ. Aduuat huc prioris fortunæ consideratio. Quemadmodum enim magis patent inuidiæ, qui ex humili loco ad summam dignitatem euecti sunt, ita citius commiseramur eos, qui è magna felicitate ad magnam calamitatem deuoluti sunt. Ab omnibus autem his locis sollicitamus dei misericordiam, præterquam ab innocentia, quam apud illum nullam allegare possumus. Citius id effecerimus amplificantes nostra commissa. Deprecationis status apud rhetores omniũ est infirmissimus, confessio periculosa. Apud deũ non alius est status efficacior. Ab ætate, quòd hominis uita sit breuis ac fugax: ab impotentia, quoniam nullam

habemus

habemus spem salutis, nisi in sola dei misericordia, quū homo ex se nihil ua-
leat nisi ad gehennā. A magnitudine calamitatis, quòd hæc uita tot malis
undiq; tunditur, à propinquitate, quòd illius figmentum sumus, illius serui
licet inutiles, illius filij, licet immorigeri. A uiolentia aduersarij, quòd nostra
imbecillitas undiq; oppugnatur, à carne, à mundo, à satana. A carne, per in-
natam nobis ad uitia procliuatatem. A mundo per improborum uexatio-
nem, ac uexatione nocentiores illecebras. A Satana per impias suggestio-
nes. A priore fortuna, quòd è tanta amcenitate paradisi, in hoc luētiosum
exilium aliena culpa sumus eiekti. Porro ira, odium & indignatio non tam
sunt excitanda in homines, quàm in ipsa uitia & uitiorum parentem Sata-
nam. Hæc indignatio parit uitæ correctionem, quum in alijs, tum in nobis
ipsis. Sic medicus indignatur morbo, quum hominem saluū cupiat. Quòd
si quādo usu ueniat, ut Ecclesiastes indignetur homini, talem esse decet ob-
iurgationem, qualis est parentis in filium: ut qui reprehenditur, intelligat il-
lam ipsam iram, nō aliunde quàm à beneuolentia proficisci. Cæterum cha-
ritatis affectus omnibus modis inflammandus est. Charitatis inquā Chri-
stianæ, qua deus tanquam summum bonū super omnia diligitur, & huius
causa diligitur, quicquid omnino diligitur in rebus cōditis, ut ipse deus ame-
tur & glorificetur in omnibus. Quicquid autem excitat amorem in nobis,
id in deo summum est & inenarrabile. Natura quod eximie bonū est ama-
tur, ille est summa bonitas. Quod egregie pulchrum est allicit ad amorem.
Nihil illo pulchrius, quem intueri felicitatis summa est, ipsis etiam angelis,
quibus secundum deum nihil est pulchrius. Iam iuxta prouerbia, simile si-
mili amicum est: homo ad dei similitudinem conditus est, iuxta meliorem
sui partem, & quo plenior esset similitudo, ipse deus homo factus est. Cor-
pus & animam humanam assumpsit ex uirgine, non ut phantasma aut in-
uolucrum, sed re uera ac iuxta naturam, quo uel hominem amaremus ho-
mines, carnem nostram & spiritum nostrū. Nulla uirtus uehementiore po-
puli beneuolentiam cōciliat principi, quàm clementia. Ille nobis gratis con-
donauit omnia peccata, pro nobis ipse dependit. Amor gignit amorem, &
gratia gratiam parit: ille sic prior dilexit nos, non tantum alienos, uerum eti-
am inimicos, ut filium suū daret pro nobis. Charitatem etiam conciliat co-
gnatio & familiaritas. Ille nobis bis pater est, quos primum genuit ut esse-
mus, dein uerbo uiuifico per unigenitum suum regenerauit, ut essemus filij
regni. Nos illius serui sumus, Christi fratres & amici, domestici dei, qui per
spiritum suum habitat in nobis. Super omnia uerò conciliat amorem bene-
ficentia, quæ tantam uim habet, ut animantia natura fera & homini inimi-
ca, præter naturam reddat amica. Quæ porro lingua proloqui, quæ mens
hominis ualeat cogitatione consequi, quanta sit benignissimi dei in nos mu-
nificentia, quantum largiatur in hoc seculo, quantum promittat in futuro.

Hoc

Hoc quantum sit tam nemo potest pro dignitate cōprehendere, quàm nemo potest comprehendere quantus sit ipse deus, qui se totum nobis donauit: pro his om̄ibus nihil ille repositit gratiæ, nisi ut ipsum uicissim amemus. Quisquis autem amat deum, deum habet. Nihil igitur aliud ille quærit, nisi ut in illo beatè uiuamus. Quisquis autem flagrat igni charitatis erga deum, non potest non ardere erga proximum, tot nominibus coniunctissimum. Sed est improbus, est hæreticus, est Iudæus aut paganus. Ama in eo quòd homo est, quòd eiusdè gratiæ capax, qua tu donatus es. Ama uel hostem, ob hoc ipsum quòd ille iussit, cui debes teipsum. De cæteris affectibus concitandis non extendam orationē, ne fiam prolixior. Tantū repetam quod in superioribus dictum est, & quoniam huius rei caput est, expedit frequenter repetere: nihil esse efficacius ad concitandos pios affectus, quàm si ipse fueris piè affectus: neq; quicquam utilius ad sedandos improbos affectus, quàm si ipse fueris ab his alienus. Scitè dictū est, nihil incendere nisi ignem. Mens ignea linguā facit igneam. Nec ignis aliud potest, quàm urere, si propius accedas. Nemo efficaciter inflammat ad pietatē, nisi qui uerè pius est. Nemo potentius reuocat à uitijs, c̄p̄ qui ipse ex animo odit uitia. Per hunc enim spiritus ipse loquitur, suumq; donum transfundit in auditores. Nec id mirum, quum uera pietas in oculis, uultu, totoq; corporis habitu relucens, etiam si non accedat quasi uehiculum oratio, rapit & afficit intuentes. Habitus enim qui semel fixit radices in animo, nusquam se non profert, siue loquaris, siue taceas, siue quid agas, siue quiescas, siue edas aut bibas, siue dormias, siue uigiles, deniq; siue ludas, siue tractes seria. Dixerit hic aliquis, qui sit igitur, ut quidam palàm improbæ uitæ, in cōcionibus dicendi uehementia lachrymas extorqueant etiā inuitis, quidam & ipsi collachrymentur: Non alienum fuerit hic referre, quod de Roberto Liciensi narrat Itali, qui illum audierūt. De uita hominis nihil effutiam, tantū illud dicam quod ad hanc rem pertinet, si uera sunt quæ de illo rumore publico iactantur, nihil aliud erat quàm homo, miris nature dotibus ad dicendum instructus. Ac primò fuerat de sodalitiis eorum, qui se plausibili obseruantium titulo secernunt à cæteris: quibus cum posteaquam illi parum conueniebat, demigravit ad eorum contubernium, qui uulgo dicuntur conuentuales, quòd horum uita uideretur esse liberior. Is quum in conuiuio, in quo simul accumbebat uicarius quidam de grege obseruantium, uir eruditus, pius & grauis, iactaret se posse, quoties uellet, auditoribus excutere lachrymas, ex eo refutare cupiens quod alter obiecerat infrugiferas esse conciones illius, quòd nec oratio ex animo proficisceretur, nec uita congrueret cum oratione, Quibus, inquit uicarius, tu excuteres lachrymas, nisi fortè pueris, aut ineptis mulierculis. Ad quæ Robertus, tu igitur uir tantus, cras ad sis concioni meæ, eo loco consistens, quem tibi designabo, ut mihi sis in conspectu. si nō excussero lachrymas

*Affectum
efficit*

*Roberti
cuidia*

mas

mas, uictus dabo lautam cœnā: sin excussero, tu uictus nobis eam parandam curabis. Nam illi generi cōtingere æs signatum religio est. Et commodum repertus est inter conuiuas Francisco benè uolens, qui uicarij nomine fideiuberet. Conuentū est. Adfuit uicarius, stetit ubi iussus erat. Ibi Robertus quum multis modis amplificasset dei erga homines charitatē ac beneficentiam, rursus hominum erga deum ingratitude duriciemq̃, qui nullis inuitamentis emolliri possent ad pœnitentiam atq; amorem mutuū, fecit apostrophen ad cor hominis dei nomine. O cor plusquā ferreum, ó cor adamante durius: ferrum igni liquefcit, adamas sanguine hircino uincitur: ego quum nihil non faciam, non possum ex te uel unam extundere lachrymulam. Nec desijt hanc urgere apostrophen, magnis clamoribus, donec uicario erumperent lachrymæ. Id simul ut uidit Robertus, porrecta dextra, uici, inquit. Hoc populus sub persona dei dictū existimabat, quòd aliquot essent in ea concione, qui lachrymas non tenerent. In conuiuio uerò epinicio, quū Robertus iactaret suam uictoriā, non incitè tergiuersatus est uicarius. Nō tua, inquit, faciēdia mihi excussit lachrymas, sed mea misericordiā, reputanti quā indignum esset, quòd tam felix natura mundo seruiret potius quā Christo. Hos affectus temporarios qui mox refrigescūt non capat Ecclesiastes. Non enim est histrio aut patronus forensis. Histriōni satis est si stet actio, & auferat populi plausum. Patrono sufficit, si tantisper commotum habeat iudicem, donec pronunciarit, minime sollicito, quid animi postea sumat ponat ue domi. At pius Ecclesiastes illud spectat, ut tenaces aculeos relinquat in animis auditorum, & in eos uelut in bonam terram bonū semen inspergat, quod paulatim uim suam exerat, donec erumpat in fructū pietatis. Hoc citius efficiet incōdita, sed ab animo flagranti proficiscens oratio, quā omnibus rhetorum machinis instructa, sed è labijs non è corde profluens. Fortasse non absurdum fuerit hic referre quod narratur in historia Ecclesiastica. Aliquot episcopi pulchrè docti conferebant cum quodam insigniter erudito, hoc agentes ut illi persuaderent baptismum. Quumq̃ in longum proferretur disputatio, nec philosophicis illis & acutis rationibus quicquam proficeretur aduersus hominem nsdem armis instructum, quidam ex episcopis uir pius sed imperitus assurgens, sermone indocto breuiq̃ flexit hominem. Quid, inquit, credis ne dominū Iesum pro nobis factum hominem, & crucifixum? Quum respondisset se credere. Quid igitur hic, inquit, terimus tempus superuacaneis cauillationibus. Quin potius imus ad basilicā, & illic accipis insignia principis ac redemptoris tui. Assensus est, itum est ad baptismum, & disputatio uersa est in professionem. post rogatus, quomodo tam facile cessisset uni imperito, qui à tam multis eruditis flecti non poterat, Donec, inquit, audiebam rationes humanas, humanis rationibus repugnabam. Cæterum simul atq; audiui spiritū loquen

tem

*Sibi quisque
quomodo exci-
tet affectus*

tem, celsi spiritui. Proinde nihil potentius ad excitandos bonos affectus, quàm priorum affectuum fontem habere in pectore. Expediit tamen interdum mentis habitum ueluti dormitatem expergefaceri, quo maior sit orationis energia, quandoquidem qui spiritus dono afflati sunt, habent quidem preciosum thesaurum, sed in uasis fictilibus, id tribus potissimum modis effici poterit. Primum per imaginationem siue phantasiam, qua sibi rerum, de quibus uerba facturus est, imaginis attenta cogitatione representat. Vehementius nos commouent quæ spectamus oculis, quàm quæ tantum audimus. Quis enim non acrius animo perturbetur, si conspiciat hostem ardentibus oculis, districto gladio, immani clamore irruentem, supplici ac pauitanti, ferrum in pectus impingere, collabi saucium, & magno gemitu efflare animam, quàm si tantum audiat hominem crudeliter occisum? Scio esse uirtutem orationis quam Græci hypotyposin, siue enargiam, M. Tullius euidentiã appellat, quæ totam rei speciem ita subiicit auditoris animo, ut geri sub oculis, non narrari uideatur: sed plurimum interest, inter uisa dormientium, & conspectum uigilantium: ut dissimulem, quod hæc ipsa uirtus euidentiæ, ab imaginatione proficiscitur. Nec opus hic est, ut Ecclesiastes sibi fingat quæ fieri potuerint, etiam si facta non sint, quod solent causarum patroni, sed ipsa scripturarum propior ac fixior inspectio ueras species abundè suppeditabit. In historijs tamen humanis, uelut in martyrum agonibus explicandis, ut licet sermones aptos affingere personis, modo id fiat uerecundè, ita non est nefas quasdam circumstantias addere, quas uerisimile est in negotio gerendo adfuisse. In utroque mirus est artifex Chrysostomus. Siquidem scriptura similis est insigni picturæ, quam quo diutius contemplare, hoc plus uideas quod admireris. Ad hanc qui artifices & exercitatos admouerit oculos, longè alia uidebit quàm uideret imperitus aliquis parum attentè cõtemplans. Proinde cõcionator ubi singulas partes attentam cogitatione lustrarit, & ipse magis commouebitur, & alios uehementius inflammabit. Ante quorum oculos Christus crucifixus est, ait Paulus. Atqui Galatæ nunquam uiderant Christum in cruce, sed ex euidenti prædicatione Pauli, sic erat representatus animis illorum, quasi uidissent quod audierunt. Sic Chrysostomus ex omnibus circumstantijs amplificat hospitalitatè Abrahamæ, mansuetudinem Davidis erga Saulem, aliaque ferè omnia quæ tractat. Atqui isthuc non est affingere nostra phantasmata scripturæ, sed ipsam scripturam, uelut insigne peristroma explicare & oculis subiicere. Plusculum ueniens datur humana narrantis. Velut Basilius non sat habet narrare quadraginta martyres frigore interfectos, sed ob oculos ponit quid accidat talibus qui frigore pereunt. Neque quicquam omnino prætermittit, quod uel ad euidentiã, uel ad amplificationem facit. Milites erant & iuuenes erant, hic protinus personæ qualitas admirabiliorem reddit ardorem fidei. Nec unius regionis omnes, sed

ut in

ut in delectibus alij aliunde asciti, atq; hoc mirabilior erat tantus in professione Christianismi consensus. Eodem facit, quod nō erant duo tres ue, sed numero quadraginta, uno ore, eademq; mente. Erant in rebus bellicis eximij, suaq; uirtute primos honores promeruerant apud imperatorem. Nec protracti sunt ad professionē, sed ultrò sese Christianos esse professi sunt: nec unus loquebatur pro omnibus, uelut ex cōspiratione, sed singuli suum nomen professi sunt, idq; quum uiderent ad terribile Cæsaris ædictum, paratos ignes, gladios, cruces, foueas, rotas, flagella. Quorum terrore complures profugerant, quod est abnegandi genus, nōnulli perstiterunt in professione. Aliquam multi certamen ingressi, quum impares essent perferendis cruciatibus, coronam amiserunt, ac iam portui uicini fecere naufragium. Nihil horum deterruit egregios iuuenes, atq; adeò nec blandis præfecti dictis, nec splendidis promissis flecti potuerunt. Spreta ut sit, præfecti humanitas in furorē uersa est. Excogitauit immane mortis genus. Regio erat natura frigida, tum boreæ exposita, ad hæc præcipitijs ac rupibus inæqualis. Electa nox est, qua ut quum maximè sæuiebat boreas. Inter præcipitia lacus erat in media ciuitate, adeo gelu concretus, ut tutum esset super glaciem non aliter quàm in terræ solo ambulare, atq; etiã equos & plaustra agere. In eum lacum iussi sunt milites descendere, ibiq; nudi totā noctem sub dio agere. Quo cruciatu nihil horribilius. Corpus enim cōgelascens rigore, primum fit totum liuidum, uidelicet concrecente sanguine. Mox corrumpitur ac referuescit, cum dentium collisione, uenarumq; ruptura, donec tota corporis moles inuitis contrahatur. Atq; hinc dolor acris, & cruciatus inenarrabilis ad medullas penetrans, sensum gignit in frigore concretis minime tolerabilem. Post hæc tendit corpus in fastigium, summis partibus uelut igni concrematis. Siquidem calor depulsus ab extremis corporis, & uniuersus refugiens ad intima, quemadmodū eas parteis unde discedit relinquit mortuas, ita ad quas fertur grauius excruciat, morte paulatim ex rigore accedente. Nec ista solum ponit ob oculos, uerum etiam attribuit sermonem cum decoro, quid dixerit præfectus blandiens, quid martyres blandienti responderint, quid responderint minitanti, quibus uerbis sese inuicem cohortati sint lacum ingredientes, quid deprecati sint in ipso cruciatu. Verum ne singulis repetendis fiam molestus: sic uir ille facundissimus exagge rat ac depingit omnia, ut plus uideas in illius narratione, quàm si coram spectasses. Sed hanc miserandam rerum faciem ipse prius repræsentauit animo suo, & ante seipsum commouit, quàm alios ad misericordiam accenderet. Itidem Chrysostomus in Babyla, quanta euidencia depingit imperatorem sæuum ac præpotentem cum suo satellitio magno fastu ingredientem, Episcopum non alia re armatum quàm uerbo, ire in occursum uultu intrepido, manum apponere in pectus tyranni, denunciare ut impius à sacris se

C subducat

subducatur. Hæc exempli gratia produxisse sufficit. Ad concipiendas autem phantasias alij natura sunt propensiores, alij usu promptiores: ueluti pictores quidam faciem semel uisam exprimunt coloribus, si diligentius fuerint intuiti, quod totam uultus imaginem secū animo deferūt. Sic in obseruandis scripturis alius est alio oculatior, aut etiam exercitior. Audimus enim quosdam sic exercitatos in huiusmodi contemplatione rerum, ueluti Christi sudantis in horto, aut distenti in cruce, ut affirmēt se similia quædam pati, qualia perpeffus est ille: quidam illud etiam asseuerant, tantam esse uim imaginationis, ut res in ipsum etiam corpus transeāt. Verbi gratia, uestigia uulnerum dominicorum in manibus, pedibus & pectore. Hic tamen affectus naturæ in nōnullis usq; ad uitium procedit. Sunt enim quibus ad alterius uomitum cōspectum ilico uomitus stomachi oboriatur, aut audita uoce morbo comitiali laborantium, corripiantur eodem. Quosdam & mentio rei immundæ, aut morbi atrocis, aut sectionis sic offendit, ut grauiter afficiantur. Hæc imbecillitas non conuenit Ecclesiastæ, quemadmodum nec medico. Neq; enim idoneus est ad medendum, qui statim morbo corripitur: nec aptus ad dicendum, cuius uocē singultus interrumpunt, uultum distorquet impotens ploratus. Quemadmodum Paulus ait prophetarum spiritus prophetis esse subiectos, ita affectus oportet esse in potestate concionatoris, ut norit erumpentes lachrymas reprimere, & immodicos animi motus, pro re præsentis temperare. His igitur duobus modis excitatur ardor animi temporarius. Tertius est, ut concionaturus si senserit animum languidior, locum aliquem scripturæ legat quàm maximè appositum ad inflammandum, ei immoretur donec sentiat animum incallescere, & priusquam calor ille refrigescat, conscendat suggestum. Quartus est, mea sententia omnium efficacissimus, ut sub horam concionis Ecclesiastes det se profundæ deprecationi, & ab eo postulet sapientiam, linguam & orationis euentum, qui linguas infantium facit disertas. Incredibile dictu, quantum lucis, quantum uigoris, quantumq; roboris & alacritatis hinc accedat Ecclesiastæ, imò cunctis hominibus ad quodcunq; negocium arduum peragendum. Dexterius loquentur cum hominibus, qui prius tota mēte cum deo fuerint colloquuti. Nec alia res potentius excutit pudorem aut trepidationem humanā, qui affectus frequenter obstant dicenti. Quod si ad id non datur spatium, saltem dum ascendit, dum se componit, preces ei aculetur ad deum, & deprecatio quæ ex more fit in suggesto, fiat ex animo potius quàm ex more, & fiat uotis breuibus, sed ardentibus. Absit autem ut pio Ecclesiastæ placeat quorundam ambitio, qui quo uideantur ingeniosi, à laicorū fabulis & risu, nonnunquam & è parum sobrio conuiuio procurant in suggestum, hoc fuce extemporalitatis gloriam captantes. Boni Ecclesiastæ unicum studium est, unica gloria, si senserit spiritum sanctum per ipsius organū aliquos inflammasse

Affectus
acres breues

masse ad amorem pietatis. Illud etiam huius mundi rhetores sapienter per
 spexerunt; acribus illis affectibus, qui totum hominem concutiunt, non esse
 diutius immorandum, sed quemadmodum non oportet ad illos subito pro-
 rumpere, ita sensim ab illis ad moderatiores descendendum. Nec enim na-
 tura fert, ut quæ summa sunt, sint diutina. Ne expedit quidem frequenter
 & immodicè concitare animos auditorum, ne quemadmodum ad assidua
 uerba corpus scruliter obdurefcit, ita mens nimum acribus, nimumq; cre-
 bris commotionibus obrigescat. Repetendum est hoc, de quo iam antè cœ-
 pimus dicere, non esse boni Ecclesiastæ, quouis modo concitare affectus,
 non immodica distortionem uultus, non scurrili corporis gesticulatione, sed
 potissimum uerbis, nec tam uerbis quàm rebus. Res enim quædam eius ge-
 neris sunt, ut simpliciter ac dilucidè narratæ, aut etiam lectæ ex se moueant
 affectus. Narrant qui uiderunt, hunc Hieronymo Sauonarolæ fuisse mo-
 rem, ut interdum sic excandesceret in populi scelera, ut subito se proriperet
 è suggesto, & imperfecta cōcione, suspensocq; populo domū abiret. Quàm
 hoc illum decuerit nescio, non arbitror tamen arripiendum in exemplum.
 Improbis est quod narrant de Roberto Liciensi: qui magna dictionis ue-
 hementia principes ac populum adhortatus aduersus Turcas aliosq; Chri-
 stiani nominis hostes, ubi ad summum impetum efferbuisset oratio, de plo-
 rare cœpit, quòd nulli se ad rem tam piam duces offerret. Si isthuc, inquit,
 obstat, ecce me, qui nihil uerebor hanc Francisci uestem abijcere, & uel mi-
 litem uel ducem uobis exhibere. Simulq; cum dicto, summam uestem ab-
 iccit, intus planè miles erat, byssino sago, accinctus prælongo gladio. Hoc
 habitu dimidium horæ sub persona ducis concionatus est. Accitus à Car-
 dinalibus, quibus cum habebat familiaritatem, quid hoc esset noui exem-
 pli, respondit id esse factum in gratiam amicæ, quæ familiariter fuerat con-
 fessa, nihil in Roberto displicere, præter uestem fraternam. Tum ille, in quo
 cultu sum tibi totus placiturus. In militari, inquit. Cras igitur fac ad sis in cō-
 cione. Simili nouitate fertur Cardinalibus ac summo pontifici exprobrasse
 factum ac delicias. Erat apud illos dicturus: quos quū uideret strepitu plus
 quam regio ingredi, deniq; & pontificem gestari hexaphoro & ab omni-
 bus adorari: ubi tandem consedissent, iamq; expectaretur uox hominis,
 is nihil aliud proloquutus, phy sanctum Petrum, phy sanctum Paulū, sub-
 inde cum execrantis uoce expuens, nunc in dextrum, nunc in sinistrum, nec
 aliud addens è medio proripuit sese, relinquens omnes attonitos, alijs suspi-
 cantibus cum esse uersum in furorem, alijs dubitantibus num in hæresim
 quampiam, aut Iudaismum Paganismū ue prolapsus in eas blasphemias
 erupisset. Quomq; ageretur de homine conijcendo in uincula, Cardina-
 lis quidam qui propius nouerat eius ingenium, atq; etiam amabat, persua-
 sit ut prius ad pontificem euocaretur, paucisq; Cardinalibus testibus audi-

C a retur

retur. Rogatus quomodo in tam horrendas blasphemias erupisset, respondit sibi longè aliud argumentum fuisse præparatum, & paucis summam orationis exposuit. Ceterum ubi spectarem, inquit, uos tanto strepitu tantisque in delicijs uiuere, simulque reputarem quam humile, laboriosam & inamœnam uitam egerint Apostoli, quorum uices geritis, colligebam aut illos fuisse dementes, qui tam spinoso itinere contenderint in cœlum, aut uos recta ad inferos proficisci. Sed de uobis qui tenetis clauas regni cœlorum, nihil malæ suspicionis in animum inducere potui. Supererat, ut illorum stultitiã detestarer, qui quum licuisset ad istum modum splendide suauiterque uiuere maluerint per omnem uitam ieiunijs, uigilijs ac laboribus discrucari. Antonius quum oratione funebri C. Cæsarem laudasset apud populum, eiusque præclare gesta quantum potuit uerbis extulisset, ostendit chlamydem illius multis uulneribus pertusam, multoque sanguine contaminatam. En, inquit, qualem uirum, quam crudeliter necarunt coniurati. Orationem sat æquis animis audiebat multitudo, sed conspecto pallio, tantus exortus est tumultus, ut coniuratis qui aderant fuerit profugiendum, ne discerperentur. Verum huiusmodi rationibus non decet Ecclesiasten sollicitare multitudinis affectus, quod hic conatus sæpe uertatur in risum. Ut is qui multa loquutus de dementia eorum qui seruirent satanæ, subito ostendit hominem diaboli specie personatum, flammeis oculis, adunco rostro, dentibus aprugnis, oculato pectore, aduncis unguibus, uncina terribili, uocem immanem emittentem. Talis est, inquit, dominus, cui uosmetipsos, contempto Christo, in seruitutem tradidistis. Expauere cõplures, sed mox ea trepidatio uersa est in ludibrium. Populus est admirator rerum nouarum, & externa specie facilius commouetur quam ueræ pietatis exemplis, aut sana doctrina. Nec hac in parte magnates multum à uulgo differunt. Hoc humanæ naturæ uitio, quidam præter modum abutuntur, ad suam gloriam uerius quam ad multitudinis salutem. Suspectum enim esse debet, quicquid præ se fert peregrinam & affectatam nouitatem, præsertim quum nullum huiusmodi exemplum nobis porrectum sit à Christo & Apostolis. Vidi qui per turbam ad suggestum euntes cuculla tegerent faciem, quasi uir pius non posset habere uultum & oculos compositos, nisi tegantur utrinque, quemadmodum equis petulantioribus aurigæ solent affigere coria, ne quid uideant nisi uiam à fronte. In suggesto sic procumbebant oraturi, ut illusione genuum æderent clarum strepitum. De alio audiui qui suggestum petens pallio totum cõtexit caput, nec huic quicquam placebat quod esset cum alijs commune. Non dignabatur in templis concionari, sed sub dio, nec cuiquam faciebat sui copiam priuatim, etiamsi à principibus rogaret. humi cubabat, nec uictus erat dissimilis, nempe panis & aqua, corpus macie confectum, cadaueri quam uiuo homini similis, per interpretem loquebatur, mirisque gestibus & clamoribus territa-

bat

bat multitudinem, interdum fune distringens collum, oculisq; stupentibus præfocatum imitans, pectus subito nudatum pugno tundeat, in clamans misericordiam, misericordiam, misericordiam, nam Italus erat. Ad tam insolitum spectaculum etiam è longinquo confluebant, non amore pietatis, sed studio nouitatis. Acerrima uociferatio erat, in aleas, in chartas, in tympana & plumas. Hæc igni cremabantur. Cuidam aulico qui fortè proximus astante suggesto, plumam è galero detraxit, & dilaceratâ sparsit in populum, horribiliter uociferans in superbiam. Hinc quidam nimium bene imitatus, posteaquam strennuè clamarat in hominum scelera, quibus Christum iterum crucifigerent, proferebat imaginem crucifixi, sed affixis folliculis, è quibus attactis sanguis erumperet, & in turbam spargeretur. His & huiusmodi gestibus, ne dicam præstigijs, mouetur quidem affectus simplicibus, sed ferè temporarij. Ipse familiariter noui quendam eiusdem ordinis, qui nec ambulabat nudis pedibus, nec humi cubabat, nec pane & aqua uiuebat, nec ulli negabat sui copiam, pariter expositus omnibus, magnis & pusillis, bonis & malis, ubiq; uenans lucrum Christo, breuiter nihil habebat in rebus externis eximium. Is tamen doctrina non clamosa, sed Euangelica, tum moribus ab omni uitio puris, innumeros uiros innumerasq; foeminas perduxit ad uerum mundi contemptum. Hic si quis excuset, quosdam esse tam brutos, ut alijs rationibus non queant commoueri, huic respondeo, multo aliud esse plebè erudire, aliud irridere. Nec est ullus populus tam crassus, quin assidua doctrina proficiat. Huic affine est, quod quidam per imagines mouent affectus, aut per ostensas sanctorum reliquias, quorum neutrum conuenit grauitati loci, in quo consistit Ecclesiastes: neq; enim legimus unquam tale quicquam factum, uel à Christo, uel ab Apostolis. Alibi plurimū utilitatis habent imagines, uel ad memoriam, uel ad rerum intelligentiam, quædam enim uix percipiuntur, nisi depicta, uelut in descriptione uestitus, aut locorum, aut arborum, uel ad infigendas animo phantasias, de quibus modo diximus, qua nimirum in parte conducunt & concionaturis. Verum ea dignitas est concionis, ut eiusmodi adminicula grauatim admittat. Idem sentiendum arbitror de reliquijs sanctorum. Utrobique cauendum est à superstitione, quia par utrobique periculū. Video quosdam ad affectus concitandos abusos narratiunculis quibusdā, plerisque, ut arbitror, in hoc ipsum confictis, de quibus fortasse post incidet dicendi maior opportunitas. Et hæcenus quidem de affectibus uideor admonuisse satis, quod quidem ad Ecclesiasten attinet. Restat indicare digito, quæ schemata, ad quas orationis uirtutes conducent. Præcipuæ uirtutes sunt, probabilitas, perspicuitas, euidentiā, iucunditas, uehementia, splendor siue sublimitas. Quoniam autem inter artis scriptores non satis conuenit de generibus ac uocabilis figurarum, ne quid hic lectorem frustra torqueamus hac uarietate, utemur ferè nomibus

Schemata

nibus, quibus usus est is qui de rhetoricis scripsit ad Herenniū, siue is Cornificius fuit, siue quis alius. Tametsi uix alius de figuris scripsit negligētius.

Ac primum quæ faciūt ad orationis acrimoniam ac uehementiā, illam Græci *γοργότητα* uocant, hanc *δευότητα*, nos res inter se finitimas mixtim tractabimus. Tres primæ figuræ, Repetitio per quam eadem dictio iteratur in initio, Conuersio, per quam in fine, Complexio, per quam in utraq; parte, ad acrimoniam faciunt. Primæ exemplum est: Quum nudus sisteris ante tribunal supremi iudicis, ubi tūc diuitiæ tuæ, ubi deliciae, ubi superbum famulitium, ubi stipatores armati, ubi splendida edificia, ubi latifundia: Posterioris illud: Solus Christus est qui condidit hominē, redemit hominem, patri recōciliauit hominem, hominis causa induit hominem, uarijs spiritus sui dotibus instruxit hominē, breuiter solus beat hominem. Tertiæ exemplum: Quid eras priusquam te cōderet deus? Nihil. Quid eras priusquam redimeret Christus? Minus quàm nihil. Quid nunc futurus esses, si tibi subducat gratiam suam? Nihil. Quid est autem ad ueram felicitatem conducibile, quod tibi non largiter subministrarit? Nihil. Quid habes aut potes ex te ipso? Nihil. Quid igitur est, quod aliunde speres boni? Nihil. Hæc tria schemata potissimum faciunt ad orationis uehementiam, uidelicet ad ob-

Exclamatio

iurgandum, exhortandum & exprobandum. Frigebunt autem si adhibeas in oratione simplici, quæ nihil habeat affectuū. Exclamatio mouet aciores affectus, sed in loco adhibita. Nam statim, ut dictum est, ab exclamatione ordiri, aut in re frigida tollere uocem, dementium est. Verum ubi res magnas persuascri, ubi iam animos auditorum inflexeris, tum locus erit exclamationi, quam tamen nec frequentem esse oportet, nec diurnā. Scitè Paulus, qui multa loquutus de inuincibili carnis imbecillitate, tandē exclamat, Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore hoc morti obnoxio. Neq; ibi tantum exclamatio est, ubi auditur ó, neq; satis est ad exclamationem figuratam quantum potes inclamare ó, quæ uox est asinorū: sed quoties impotens affectus erumpit, ibi demum est exclamatio. Ea nonnunquam inseritur per parenthesim, uelut, heu piget ac pudet. Aut deum immortalem, q̄ nihil usquā tutū in rebus humanis. Horresco referens. O tempora, O mores. Et, me miserum. Et, uæ duriciæ cordis humani, Et, ó lutum, ó labes. Tale est illud Maronis: Quid nō mortalia pectora cogis Auri sacra fames. Con duplicatur autem uehementia, si accesserit apostrophe, uelut in hoc quod modo retuli. Non inscitè D. Bernardus, quum asinum quem cōscendit dominus, interpretatus esset carnem nostram indomitam, ac spiritui rebellem, exclamat: conscende ac preme hunc asinum nostrum domine Iesu. Et interrogatio tempestiue adhibita multum uigoris & aculeorum addit orationi. In tempore autē adhibetur, in re uel perspicua, uel argumentis iam euicta, unde peculiariter conuenit epilogis. Quanquam in alijs quoq; reddit ora-

Interrogatio

tionem

tionem uiuidiorem. Eadem enim sententia per interrogationē prolata plus habet uigoris quàm simpliciter enunciata. Velut illud ex Ouidij Medea: Seruate potui, perdere an possim rogas? Ardentius est, quàm si dixisset, Si potui seruare, potero & perdere. Item illud Ciceronis in Catilinā: Quousq; tandem abutere patientia nostra &c. Nam totus ille locus ardet percontatione. Nec omnis interrogatio schema est, eoq; distinguūt quidam has uoces: ut interrogatio sit uolentis discere, & expectantis responsum: percontatio urgentis, ad quod responderi non possit. Huius schematis exemplum commodè reddi non potest, eo quòd pendet è superioribus. Ut si quis exaggerasset obstinatam maliciam hominum aduersus deum ad pœnitentiam inuitantem, commodè subiiciet. Quid est si hæc ingratitude nō est? An non ista mentis extrema cæcitas est? Et, Vtrum isthuc est cōtemnere deum an nō? Vtrum est hoc abnegare deum an non? Seruit autem hæc figura uarijs affectibus, Asseruationi, miserationi, instantiæ, indignationi, admirationi, dubitationi; quæ Fabius exactè persequitur, ut non sit operæ precium hic repetere. Illud è tragœdia sumptū est, quod tamen aliquoties imitatur Hieronymus, Quid agimus anime? Interdum & responsio figurā habet, quum aliud respondetur quàm expectabatur. Veluti testis in reum rogatus, an ab eo fustibus uapulasset, & innocens inquit. Responsionis schemate auxit crimen. Alius rogatus an non occidisset hominem, respondit, latronem, declinans crimen. Eadem gratia seruari potest, etiam quum ipsi nobis respondemus. Indignationi ac tædio seruit in Euangelio: O generatio incredula & peruersa, usq; quo uobiscum ero? Quamdiu uos patiar? Mem-

Membrum

brum & articulus faciūt ad acrimoniam orationis, quòd ueluti crebris uulneribus feriunt animum. Hoc autem interest, quòd singula membra paucis uerbis constructionem quidem absoluunt, at sententiam non item. Articulus idem acrius efficit singulis uerbis, breui respiratiuncula distinctis. Exemplum prioris erit. Vide quantum infelicitatis uno crimine tibi cōsciuiisti. Patrimonium prodegisti, parentes in luctum coniecisti, amicos abalienasti, famam contaminasti, deū ad iram prouocasti. Posterioris hoc: Rem, famam, parentes, amicos, deum amisisti. Nec unum membrum, nec unus articulus facit schema. Maximè probantur quæ tribus constant, quanquam nihil uetat & duobus uti, uel pluribus. In membris perit gratia schematis si sint longiora, numero & breuitate commendantur. In utrisq; gratiam addit disiunctio, quod Græci uocant ἀσύνδετον, omissa cōiunctione, tum enim uidentur cum stomacho erumpere, ut patet in exemplis quæ retuli: quibus si addas coniunctionem, erit oratio diluitor. Patrimonium prodegisti, & parentes in luctū coniecisti &c. Ardentior tamen erit oratio, si primo quoq; membro aut articulo addas coniunctionem: & patrimonium prodegisti, & parentes in luctū cōiecisti &c. Item: & rem, & famam, & parētes &c. In utrisq;

C 4 illud

illud obseruandum, ut per gradus increseat oratio, nimirum ut quod grauissimum est sit postremo loco. Quod si non fit, erit congeries, de qua diximus in amplificationibus. Nam ea, turba premit magis quàm incremento.

Compar Membris gratiam addit partium æqualitas, Græci *πάριον*, Latini compar appellant, quæ tamen non digitis, sed aurium sensu quodam diiudicanda est. Puerile siquidem est numerare syllabas, quæ pauciores si productæ sint, frequenter æquent numero plures. Quanquam hoc rhythmorum genus præter modum irrepsit in ritus Ecclesiasticos, quemadmodum similiter cadentia, & similiter desinentia, de quibus suo dicetur loco.

Subiectio Subiectio qua nobis ipsis obijcimus, quod ab auditoribus obijci poterat, & quasi sit obiectum respondemus, aut aduersarios compellamus ut respondeant, & quasi responderint, refellimus, aut, quum quasi deliberantes uaria proponimus, ac singula refellimus. Primi generis exemplum hoc erit: Dixerit hic aliquis, Scio quid hic reclamaturi sint, Nõ me fallit quid hic plerisque uenturum sit in mentem. Deinde illa subnectat ac refellat. Ardentius est quum iuxta secundum modum compellamus aduersarios. Velut Nunc appello uos Iudæi, quibus freti persistitis in uestra demẽtia: Prophetarum oraculis: Ostendimus eos omnes pro nobis facere. Mose: declaratum est illum non de alio quàm de Christo nostro scripsisse. Typis ac figuris: Omnes ad unguem in Christum quadrare demonstratum est. Miraculis: Maiora nemo potuit desiderare. Numero consentientium: Vos pauci mussatis in angulis. Totus orbis Christum adorat. Euentus uos spes lactat: Videtis iam olim euersum templum, sublata sacrificia, dissipatam ciuitatem, dispersam & abiectam gentem, nec eam alio præsidio superstitem quàm Christianorum clementia. Quid igitur superest, nisi ut resipiscatis, & nobiscum Messiam uerum amplectamini:

Tertius modus hic erit. Dic mihi quæso, quid habet mundi cultor quoturgeat, & in quo spem suam figat: In diuitijs: Neminẽ reddunt magnum aut beatum, sæpe uiuum deserunt, tantum abest ut morientem comitentur. In liberis: Possessio est ipsis opibus incertior. In uxore, famulatio, cæterisque commodis: Nihil in his neque stabile, neque tale, ut animum hominis tranquilum efficiat. Ad deum confugiet: Eum habet iratum. Ad suum ipsius animum: Illic inueniet carnificem conscientiam. Primus modus conuenit argumentationi. Secundus epilogo, quo & nos usi sumus in declamatiuncula de morte. Vterque conuenit inductioni. Tertius aptus est ad deliberandum. Habet autem hoc schema nonnihil affinitatis cum interrogatione, de qua paulo ante dictum est, cum fermocinatione, de qua dicemus, cum occupatione, & cum dubitatione. Nec ad unam orationis comoditatem utilis est. Facit ad perspicuitatem, & ad uehementiam siue grauitatem, & ad docilitatem. Est enim subiectionis species, qua dum ipsi quæstionem proponimus, ac

mox

mox ad eam respondemus, reddimus auditorem attentū ac docilem, fitque
 ut linguam nostram animo sequatur. Ita Paulus Galat. II. Quid igitur lex
 propter transgressiones posita est. Et ad Romanos III. Vbi est gloriatio tua?
 Exclusa est. Per quam legem factorum? Non, sed per legem fidei. Quan-
 quam hæc figura tam frequens est apud Paulum, ut nusquam non occur-
 rant exempla. Qua tamen aliquoties usus est & dominus in Euangelio, uer-
 lut Lucę VII. Quid existis uidere in desertum? arundinem uento agitatam?
 Sed quid existis uidere? hominem mollibus uestimentis indutum &c. Ac
 mox in eodem capite. Cui autē assimulabo homines generationis huius?
 Aut cui similes sunt? Similes sunt pueris sedentibus in foro &c. Item Mat-
 thæi VII. Quę est mater mea, & qui sunt fratres mei &c. Correctio quę uer-
 bum aut sententiam commutat in aliud commodius aut significantius, au-
 get orationis uehementiam. Cuius schematis exemplum retulimus ex Ci-
 cerone inter species amplificationis. Eleganter Terentius sub persona Me-
 nedemi: Filium unicum adulescentulum habeo. Ah quid dixi habere me?
 Imò habui Chreme. Item, Christus nos gratis redemit, imò non gratis, sed
 precioso sanguine suo. Summam in nos præstitit charitatem, qui pro ami-
 cis suis uitam impendit, imò plusquam summam, qui pro inimicis mortem
 oppetierit. Item, Peccatū morbus est animi, aut ut melius dicam, mors est
 animæ. Item tota hominis uita quid aliud est quàm temporis pugillus? ni-
 mium est quod dixi, Quid aliud est quàm temporis punctū. Et hoc quo-
 que nimium est. Nihil est, & nihilo minus est hæc uita, si ad æternitatē con-
 feratur. Fit interdū correctio, absq; uerbi mutatione. Vt excanduit homo, si
 illum hominem appellare conuenit, qui mentem habet beluinam.

Correctio

Huic finitima est occupatio, quę in transcurso dicit, quod se negat uelle
 dicere. Et hæc figura pertinet ad eam speciem amplificationis, quę fit per
 cōparationem. Nam si per se magna sunt quę dicimus nos nolle com-
 morare, ut citius ad id quod grauius est perueniamus, increfcit illud, cuius
 comparatione illa negligimus. Velut, non hic cōmemorabo, quàm breuis,
 quàm incerta, quot malis hæc uita sit obnoxia, quot exposita periculis, ut
 horum nihil sit, quid est nisi somnium, si ad illam cœlestem uitam compa-
 retur? Rursus, non est mei pudoris occultorum scelerum lernam mouere, si
 nam domesticas illorum sordes in tenebris latere, satis est ipsos sibi consci-
 os esse, de manifestis tantum loquat, quę nemo nescit, & de quibus ipsi tan-
 tum non gloriantur. Item, Pudet me dicere, quod istos nō pudet facere. Ad
 leuiora ueniam. Venit ad nos pastor, penè dixeram depastor. Hęc sunt ædi-
 cta regis, nolim enim dicere tyranni. Vertit Aristotelē, ne dicam peruertit.

Occupatio

Conduplicatio, qua uerbum aut plura uerba iterantur, nō habet locum
 nisi quum feruet oratio. Alioqui frigeret battologia. Nihil autē uulgatius,
 quàm in dolore, aut asseueratione simili ue affectu, bis eadem dicere. Vnde
 illud

Cōduplicatio

illud Quidianum: Omnia bis dices uera fuisse mea. Et, terq̄ quaterq̄ beatos, dixit Vergilius, quos egregiè beatos uoluit intelligi. Verbi conduplicatio est apud Homerum: *ἄρισ ἄρισ θεοτολογὴ*. Plurimum apud Terentium in Phormione: Proh deum immortalem, negat Phania esse hanc sibi cognatā Demipho: Hanc Demipho negat esse cognatā. Item, Odio parricidiali fratris pollutus audes deum appellare patrem? Patrem inquam audes appellare deum, fratris odio pollutus? Ab hac figura minimū abest interpretatio, hoc tantum distans, quòd in hac eadem iteratur sententia uerbis commutatis. Cuius usus frequentissimus est in literis propheticis, in quibus plerūq̄ sensus idem alijs uerbis accinitur. Veluti, Iustus ut palma florebit, sicut cedrus Libani multiplicabitur. Id fit uel in uno uerbo, uelut apud Ciceronē de Catilina, Abijt, excessit, erupit, euasit. Vel in pluribus, ut, Non te pudet manifeste uanitatis? Non erubescis mentiri palàm?

Interpretatio

Permissio

Permissio simplex non est schema, uerum quoties aut exprobrationem habet, aut dissimulationem, aut asseuerationem, aut fiduciam, fit schema. Veluti quū in Adelpis adolescentes dicūt, imò pater permittimus tibi &c. sermo figuratus nō est. At quoties concedimus aduersario per ironiā, schema fit: ut is qui in causa liberali dicenti de quodā, ne faciem quidem habet hominis liberi, quū ipse esset deformi facie, respondit patronus, Ex animi sententia dixisti, qui non habet bonā faciem, non est liber. Asseuerationem habet illud Calui in Vatiniū, Perfrica frontem, & dic te digniorem qui prator fieres quā Catonem. Fiduciam habet quod Petrus apostolus respondit concilio interminanti, ne postea uerba facerent de Iesu: An oporteat magis obedire hominibus quā deo, uos ipsi iudicate. Vehementer enim confidit causæ suæ, qui non ueretur aduersario permittere iudicium. Tale est illud Esaiæ. Venite & arguite me, dicit dominus. Et dominus in Euangelio: Quis ex uobis arguet me de peccato? Schema quidem non est, sed tamen efficacissima permissio, si homo se totū permittat arbitrio numinis. Quem admodum David eiectus. Si non placeo, dominus est, faciat quod bonum est in oculis ipsius. Eadem res interdum non leue momentū habet & apud hominem iudicem, uel ad beneuolentiam inclinandum, uel ad misericordiam, si demonstremus nos omnem fiduciam in ipsius aequitate collocasse.

Dubitatio

Ad affectū facit & dubitatio, non simplex, sed figurata, uelut illud: Elorquar an sileam? Item illud Maronis: Crudelis mater, magis an puer improbus ille? Rursus illud Terentij: Vbi quæram, ubi inuestigem, quē percontor, quam insistam uiam, incertus sum. Item, Quo me uertam? quos appellem? unde implorem opem? Item, Copia rerum facit, ut dubitem, unde exordiar, quæ primo aut ultimo loco dicam? Vtrum illi his malis erepto gratulari debeat potius, quā nostram uicem deflere, qui tantum Ecclesiæ lumen amiserimus, nō datū statui. In hoc homine quid potissimum admirari debeat

debeam hæsito, maliciamne, an impudètiã, an uecordiam. In ipso statim dicendi initio dubius sum, quo nomine uos alloquar, cõmilitonum, an hostium. Vtrius potius indignandum, ijs qui te ad hoc facinus instigarunt, an tibi qui talium improborum consilijs, quàm bonorum uirorum monitis obtemperare malueris.

Huic finitimum est schema, quod à quibusdam appellatur *communicatio*, qua cum iudice aut aduersario ueluti deliberamus, quid faciendum sit, aut quid factum oportuerit? Nam id utroq; ualet. Si idem casus tibi incidet, cedo quid faceres? In hoc turbulentissimo rerum statu, date consilium, quid mihi censetis faciendum? Te appello inexorabilis, cui nunc nulla uindicta satis, quum ipse paria, aut etiam atrociora peccas in alios, quàm facile tibi ignoscis, quàm extenuas peccatum. Hic tuam appello conscientiam, an ferres hoc ab alio factum, quod tibi nunc uis esse impune? Hæc figura ualet ad obiurgandũ. *Disiunctio*, quæ coniunctionibus sublatis continuat orationis partes, hoc ipso facit ad sermonis acrimoniam, quòd uelut impetu fertur, de qua nõnihil ante diximus in membris & articulis. Grauitatem addit præcipienti. Deum time, Regem uenerare. Parètibus obedi, erga maiores esto reuerès, erga pares comis, erga inferiores modestus, bonos æmulare, malos tolera.

Præcisio est, quam Græci uocāt *ἀπρὸς ἰώπησην*, Cicero reticentiã, quum abrupto sermone, quod reticemus auditorum animis æstimandum aut suspicandum relinquimus: hac ratione sepe res fit atrocior, quàm si proloqueremur. Id fit interdum aliò digrediendi studio, ut apud Vergilium: Quos ego, sed motos præstat componere fluctus. Sed potissimum conuenit indignationi, ut apud Terentium: Ego ne illam, quæ illum, quæ me, quæ non, Sine modo. Ardentius est hoc, quàm si dixisset. Ego ne illam feram, quæ illum admisit, quæ me exclusit, quæ non admisit. sine modo, comminantis est, nec eas tamen minas exprimit. Interdum religionis aut pudoris gratia. Quale est illud Maronis: Nouimus & qui te, & quo sacello. Quàm multi sunt, qui membris ad pios usus datis turpiter abutuntur, ad luxum, ad rapinas, ad scortationes, ad, pudet reliqua proloqui.

Pronominatio uerũ nomen reticet, idq; uerbis alijs circumloquitur, aut alicnum usurpat, uel indignationis, uel emphaseos, uel laudis causa. Veluti si quis pro Scipione dicat, Carthaginis expugnatorem, quemadmodum pro Paulo dicimus Gentium doctorem, pro Petro Apostolici ordinis principem. Pro Maria, uirginem matrem. Pro Iesu, generis humani redemptorem. Similiter si quis turbatorem Reip. appellet Catilinam, principem inimitem Neronem aut Phalarim.

Denominatio & *intellectio* species sunt synecdoches, quũ aliud ex alio intelligitur, quæ non ad ornatum modo, sed frequenter etiam ad uehementiam.

tiam faciunt. Ardentius enim est, si quem dicas dediticium esse Mammonæ aut Veneris, quàm si dicas auariciæ aut libidini deditum. Ita uehementius est, si quem appelles Mauortium, quàm si bellacem. Item, si quem delictis luxuræ corruptum, appelles uentris gulæque mancipium. Similiter acius est, si dicas, huic Mauors in lingua est, Huic Pallas in palato est. Et acius est, ferro accinctus, quàm si dicas, ense accinctus. Ita quum dicimus, nos gloriari in cruce domini nostri Iesu Christi, sentimus nos esse redemptos morte crucifixi. Interdum hoc schema ualet non ad uehementiam, sed ad explicandas quæstionum difficultates. Veluti quum Christus scribitur resurrexisse post tres dies, & octo animæ seruatae in arca, quum octo homines intelligantur. Et Christus assumpsit carnem, quum totum hominem assumpserit. Similiter panis & uinum intelligitur corpus & sanguis domini. Verum hæc quoniam & apud grammaticos & apud rhetores iactata sunt, nec exemplorū turba, nec distinguendi formas diligētia lectorem remorabor.

Hyperbole uel ipso nomine declarat augmentum, superans fidem ueri. Nec in tempore adhibetur, nisi quum ipsa res superat modum: Veluti quū Cicero dicit Antonium totum tribunal impleuisse uomitu, quod fieri non potuit, sed hinc intelligimus immensam fuisse crapulam. Verum non est quod dicitur, sed quoniam nemo fallitur, non est mendacium. Fit interdum per similitudinē. Veluti Vergilius: Credas innare reuulsas Cycladas. Interdum per comparisonem, ut quum dicimus niue candidior, uento instabilior, fulmine ocyor, oculis & uita charior, morte tristior. Fit & per translationem, ut quum ardere dicimus qui uehementer amat. Volasse, qui magnopere festinauit. Frendere, qui supra modum indignatur. Fulminare, qui minas intentat. Nonnunquam duplicatur hyperbole, quum per correctionem ei quod excedit ueri fidem, additur quod magis etiam excedit. Exemplum est apud Ciceronem: Quæ charybdis tam uorax, charybdim dico, quæ si fuit, animal unū fuit, Oceanus medius fidius uix uidetur tot res tam dissipatas, tam distātib; locis positas, tam cito absorbere potuisse. Hyperbolen habebat rapacitas hominis charybdi collata. Huic accedit maior hyperbole, totius oceani comparatio. Idem fit per incrementum, ueluti quum Pindarus in hymnis, impetū Herculis in Meropas, non igni, nec uentis, nec mari, sed fulmini similem fuisse dicit. Hic nimirum tribus gradibus increuit hyperbole. Eadē est minuendi ratio. De inualido dicimus, uix uiuit. Et, teruncium habere negatur, qui supra modum pauper est. De hoc schemate non nihil dictum est in modis amplificandi. Illud hoc loco pluribus testimonijs confirmandum uidetur, ob theologos quosdam in argutationibus quàm in sacris literis exercitiores, quibus absurdum existimatur in exponendis scripturis hyperboles meminisse, quasi nō omnes tropi, quos grammatici è poetis colligunt, reperiātur in diuinis uoluminibus, primum quod

Gen.

Hyperbole

Gen. XIII. dominus promittit Abrahæ se æquaturum posteritatem illius pulveri terræ, nisi tropum admittas sermo nõ consistit, siue interpreteris de ijs qui iuxta carnem prognati sunt, aut nascentur è stirpe Abrahæ, siue de ijs, qui propter imitationem fidei dicuntur filij Abrahæ. Etenim si uel uniuersum hominum genus accipias ab exordio mundi usq; ad consummationem, non æquabit tamen puluerem terræ. Quanquã hic aliquis tergiversari possit, quòd in hoc æquarit Abrahæ posteros pulveri terræ, quòd illi pariter atq; hic ob immensam multitudinem homini sunt innumerabiles. Sequitur enim, si quis potest hominũ numerare puluerem terre, semen quoq; tuum numerare poterit. Cæterum Augustinus libro de ciuitate dei x v i. cap. XXI. non dubitat hunc locum tueri per hyperbolen, qua plus dictum est quàm res erat: nec falsum tamen est quod intelligitur, uidelicet illius posteritatem fore numerosissimam, ac per omnes orbis nationes propagandam. Item quod Gen. XLIX. de Iuda dictũ est: Lauabit in uino stolam suam, & in sanguine uuæ pallium suum, Origenes homilia xv ii. negat sensum historicum, quem hoc sanè loco non reijcit, consistere, nisi hyperbolicòs accipiamus ingentem uini exuberantiam significatam, ut futurum sit aqua uilius. subindicat & illud quod præcedit, alligans ad uincam pullum suum, & ad uitem ò fili mi asinam suam, Iumenta enim non ad uitem, sed ad quẽuis palum alligantur. Similiter quod habetur Ecclesiastici x. In mente tua regi ne maledixeris, & in secreto cubilis tui ne maledixeris diuiti, quia uolucres cœli auferent uocem tuam, & habens pennas annũciabit uerbum, Interpretis quisquis is fuit, ὑπερβολικὸς dictum putat, Quomodo, inquit, solemus dicere, ipsos etiam parietes, quibus conscijs loquimur, quæ audierint non celaturos. Diuus Hieronymus enarrans Ezechielis caput xxxi. quæ ibi referuntur de potentia & sublimitate regis Assyriorum uult ὑπερβολικὸς accipi. Neque enim est ulla arbor, aut est, aut fuit, cuius rami nidos præbere potuerint omnibus uolatilibus cœli, aut umbram omnibus bestijs terræ, aut sedem cunctis gentibus. Neq; quisquã fuit rex Assyriorum, qui populis omnibus imperarit, sed hoc tropo declaratur ingens latec; patens illius ditio. Quo tropo de Romana gente dixit Vergilius. Imperium terris, famamc; æquabit olympto. Similis locus est apud eundem prophetam de principe Tyri. Rursus apud Daniele cap. ii ii. Videbam & ecce arbor in medio terræ, & proceritas eius contingens cœlum, aspectus eius erat usq; ad terminos uniuersæ terræ. Iuxta rectum sermonem nulla fuit unquam talis arbor: iuxta infimam tropologiam, nullus princeps unquam tali imperio potitus est: sed Hieronymus admonet hæc omnia accipiẽda per hyperbolen de rege Nabuchodonosor, ne reijciamus sensum historicũ. Eiusdem schematis est, quod in Exodo deus promittit Hebræis se educturũ eos in terram lacte & melle manantem. nec enim aliud intelligitur, quàm insignis

D rerum

rerū fertilitas. Ita Vergilius, Flumina tum lactis, tum flumina nectaris ibūt. Huiusmodi tropi complures reperiuntur in ueteris instrumenti uoluminibus, quos non agnoscentes quidā reiecto sensu historico ad allegorias con- fugiunt. Nec in noui testamenti uoluminibus raro sunt obuia hyperbolæ. Veluti Lucæ. ii. Exijt ædictum à Cæsare Augusto, ut describeretur uniuersus orbis. neq; enim Augustus unquam totius orbis imperium tenuit, quippe qui nec Gothis, nec Armenijs unquam imperarit, ut fatetur Ambrosius hunc enarrans locum. Itidem Ioānis ultimo, Nec ipsum arbitror mundum posse capere eos qui scribendi sunt libros. Chrysostronus & Cyrillus ingenuè agnoscunt hyperbolen, nec refragatur Augustinus, tametsi is alterum quoq; commentum adfert. Mihi uidentur & illa ad hyperbolen pertinere, quum dominus dicit Caphernaum ad cœlum usq; exaltatā, ad infernum detrahendam, sentiens eos qui tum sua felicitate supra modū superbiebāt, ad extremam deuenturos calamitatem. Item, quum iubet ferienti unam maxillam & alteram porrigere. Cum eo qui cōpellit ad mille passus, ire & altera duo milia: tollenti tunicam & pallium relinquere, ab omni uindicta deterrens, & ad summam inuitans patientiam. Alioqui ni tropum admittas, nec ipse præstitit, nec quisquam sanctorum, quod iubet. Quin & in his domini uerbis, nesciat sinistra tua quid faciat dextra tua, Chrysostronus ac Theophylactus agnoscūt hyperbolen. Quale est & illud, Tu quum oras, intra cubiculum tuum: quum nihil aliud intelligatur, quàm fugiendam benefactorum ostentationem. Item, quum iubet nos sine intermissione orare, precandi studium commendans. Huius generis est, quod Paulus ad Romanos scribit illorum fidem prædicatam in uniuerso mundo, sentiens latè sparsam famam. Siquidem id temporis ne Christus quidem erat prædicatus in uniuerso mundo. Similis locus est ad Coloss. cap. i. quum dicit Euan- gelium prædicatum in omni creatura. Sed infiniti negotij sit, si pergam omnes è scripturis locos annumerare. Hæc sufficiunt ad probandum in sacris libris usitatam hyperbolen, eamq; ad explicandas difficultates utilem esse. Illud adijciam, in probatis ecclesiæ doctoribus quosdam inueniri sermones deterrendi aut adhortandi studio uehementius dictos, qui citra hyperbolen excusari nō possent. Quod genus est in epistola Hieronymi ad Heliodorum: Qui dicit se in Christū credere, debet quomodo ille ambulauit, & ipse ambulare. Hoc testimonium adducit Hieronymus, ut doceat Christiano non esse phas habere quicquam proprii. Ibidem affirmat nullum posse perfectū esse, cui sit aliquid suum. Rursus, Omnis, inquit dominus, qui non renunciauerit omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus. Nec hoc exegit ab Heliodoro tanquam à monacho, sed tanquā à Christiano, quanquam id temporis à monachis nihil exigebatur præter continentiam, quia sequitur, quur timido animo Christianus es? Idem in epistola ad Nepotianum

potianum clericis interdicit omnem possessionem. Quòd si quispiã, inquit, aliud habuerit præter dominum, pars eius non erit dominus, uerbi gratia, si aurum, si argentum, si possessiones. Sic interdum hortatur ad pacem, deterrens à bello, quasi damnet omne bellum. In huiusmodi si agnoscamus hyperbolen, pios homines à calumnia liberabimus. Sunt alia loca complura quæ ueteres orthodoxi per hyperbolen interpretantur. Verum hæc arbitror esse satis aduersus quosdam, qui derident ceu rem prophanam, quoties ad explicandam scripturæ difficultatem, aduocamus hyperbolen, aut alium tropum è grammaticis aut rhetoribus petitum.

Permutatio uidetur esse, quam alij uocant ironiam, Græca uoce, sed quæ Latina sit usitator. Hac utimur, quum uel irridendi, uel exprobrandi, uel refellendi gratia, aliud dicimus quàm sentimus. Irridēdi, ut apud Maronem Turnus in Drancem. Mecq̃ timoris Argue tu Drance, quādo tot cædis acer uos Teucrorum tua dextra dedit. Simile est quum uehementer pauperem appellamus Midam aut Crœsum, senem decrepitū, puerum, pusillum Gigantem. Exprobrandi, quum exaggeratis crudeliter factis, subiicimus, Hæc est illa tua misericordia. Huius generis quidam arbitrantur esse illud Euangelicum Matthæi xxvi. Dormite nunc & requiescite. Certè Theophylactus agnoscit ironiã, nec eam Augustinus prorsus aspernatur, sine qua Origenes, Chrysostomus, Hilarius & Hieronymus, satis sese torquent, & ad allegorias confugiunt. Alioqui qui consistit, ut qui paulo ante obiurgarat suos quòd dormirent, nunc dormire iubeat, præsertim quum mox subiiciat, surgite eamus hinc. Item, citra controuersiam est illud Helisæi, I I I. Regum xviii. Clamate uoce maiore. Deus enim est & forsitan loquitur, aut in diuersorio, aut in itinere, aut certè dormit, ut excitetur. Similiter Paulus I. Cor. vi. dum eos qui cõtemptibiles sunt iubet constitui ad iudicandum, glossa uersus dirimens admonet esse ironiã. Rursum II. Cor. xii. nisi quòd non grauau uos, donate mihi hanc iniuriam. Augustinus libro primo contra aduersariū legis & prophetarū, negat simpliciter ab Apostolo dictum, sed ironia potius exprobrantis, quale putat & illud in Genesi: Ecce Adam quasi unus factus est ex nobis. Et Vergilius: Egregiam uero laudem. Ita M. Tull. de Milone, quū hic insidiator. Refellendi, uelut illud Pauli eodem loco. Sed esto, ego uos non grauau, sed quum essem astutus, dolo uos cepi. Fit simulatione concessionis siue confessionis, interdum & laudis & admirationis. In summa per omnes penè figuras obambulat ironia. Concessio est, quum absurda asseueranti, negamus nos uelle repugnare, tacitè illi exprobrantes impotentia. Huius generis est, quòd Paulus Corinthijs scribens, fingit se insipientem, oratq̃ ut patienter ferant stultum de se gloriantem. Confessio per ironiam non probatur, nisi quū est innoxia. Qualis est illa Ciceronis. Habes igitur Tubero, quod est accusatori maxime optandum

D a dum

dum, confitentem reum. Aut quum alio sensu confitemur quod obiectum est. Saluius Liberalis in defensione diuitis rei, dixit: Quid ad Cæsare, si Hiparchus sextertium milies possidet, Vespasianum notans quasi diuitum bonis inhiaret. Id Cæsar approbavit, tanquam recte dictum, sic interpretans: quasi simpliciter esset dictum. Sed ab exemplis quæ passim obuia sunt discedo. Illud admonendus est Ecclesiastes, ut hoc schemate parcus utatur. Neque enim deceret Christianum concionatorem ad Socratis exemplum passim *εἰς παντὶ*. In scripturis tamen canonicis, atque etiam in monumentis orthodoxorum frequenter adhibetur hoc schema, quum irident deos gentium ritusque supersticiosos, uelut apud Esaiam, Cyprianum, Tertullianum, Augustinum & Prudentium. Quædam enim tam absurda sunt, ut magis traducantur irridendo quam refellendo. Huiusmodi sunt & quorundam hæreticorum dogmata, Ophitarum, Basilidis & Manicheorum. Licentia quam Græci *παρρησίαν* uocant, non facit ad orationis acrimoniam, sed in hoc adhibetur, ut mitiget liberius dicta, ne offendant auditorem. Velut, Ignoscite si uidebor æquo liberius dicere. Et, si uos offendit sermo liberior, illis magis æquum est indignari, quorum improbitas ut hæc dicerem perpulit. Si molestus est orationis acerbitas, cogitate graues morbos non sanari lenibus pharmacis. Durius loquor, sed huc me compellit uestri charitas. Dicam inuitus, nequaquam dicturus, nisi esset in rem uestram. Usus est hoc schemate Petrus in Actis: Viri fratres, liceat apud uos audenter loqui de patriarcha Dauid &c. Nec raro Paulus mitigat asperius dicta. Mitigatur etiam libertas ex tenuatione mali, aut admixta laude. Sic Paulus Galatarum crimen per se atrox eleuat, culpam reiiciens in pseudapostolos, qui illorum imposuerant simplicitati, nec fraudem tamen, sed fascinationem appellat. Latet interdum sub hoc schemate adulatio, hoc nocentior, quod libertatis fuce dissimulata. Velut is qui Cæsarem in publico appellauit, petens ut liceret liberè loqui. Eo concesso, Nullus, inquit, audet tibi dicere, ego tacere non possum. Conficis te ipsum uigilijs ac solitudine pro Rep. neque parcis tibi. Hoc populo molestum est. Salse uerò unus ex ijs qui Cæsarem comitabantur, Vereor, inquit, ne hunc sua perdat libertas. Vtinam inter Christianos nulli sint concionatores, qui tali fuce adulentur mulierculis ac potētibus. Porro ut licentia præstat, ne offendant libertas, ita Diminutio facit, ne quod necessario dicitur, arroganter dictum uideatur. Fastidiosæ sunt hominum aures, nec quicquam minus ferunt, quam ut quisquæ aliquid de se prædicet magnificentius. Exemplis superfedco, quod res nihil habeat difficultatis.

Diminutio Descriptione quæ rerum consequentiam ponit ob oculos, non uideo quam obrem inter schemata ponenda sit. Nam hypotyposis eximia uirtus est orationis, sed ad omne tempus pertinet, de qua mox dicetur. Idem sentio de diuisione, quæ Græci *διαιρέσις* uocant, de quo supra dictum est inter argumenta.

Frequen

Frequentatio quam Græci uocant *συναθροισμὸν*, quoniam argumenta Frequentatio
fufius ac fparfim tractata, uelut in unū fascem collecta fubijcit oculis, mul-
tas habet commoditates, de quibus ante diximus. Sed fchema non est, nifi
quum adhibetur attollendæ rei gratia, quemadmodū indicauimus, quum
de modis amplificandi loqueremur.

Expolitio non est propriè fchema, sed argumentandi genus, constans Expolitio
quinque partibus. Quanquam nihil uetat etiam pluribus locupletare, quod
probandum affumpfimus. De hac quoniam fatis multa diximus fecundo
libro de Copia, non est confilium hic lectorem remorari.

Contentio Græcis antitheton dicta, fit uel uerbis inter fe pignantibus, Contentio
uel fententijs contrarijs: licet non fit euidens pugna in uerbis. Non statim
fchema est, ubicunq; sunt contraria, sed comoda contrariorum inter fe re-
latio fchema facit, uel ad gratiam orationis, uel ad uehemētiam. Virtutem
præfentem odimus, abfentē requirimus: hic pugna est in uerbis. Virtutem
præfentem odimus, fublata ex oculis quærimus inuidi. Hic est in fenten-
tijs. In pace fortis est, in bello ignauus. Hic item in uerbis est pugna. Domi-
leones sunt, belli damæ. Hic in fententijs est pugna. Quemadmodum in illo
Cicerōis loco pro Murena. Vigilas tu de nocte, ut tuis cōfultoribus respon-
deas, ille ut eò quò contendit maturè cum exercitu perueniat: te gallorū, il-
lum buccinarum cantus exfufcitāt &c. Hic minus euidens est rerum diffimi-
lium comparatio. Iam ante admonuimus cōtraria inter fe ex aduerfo com-
pofita, fe fe uiciffim illuftrare. Veluti fi quis à uoluptatibus ad honefta ftu-
dia cohortetur, atq; inter fe committat, quid malorū ex illis, quid bonorum
ex his cōfequatur, multum aculeorū accedet orationi. Componūtur & alio
modo cōtraria inter fe non fine gratia, qua figura frequenter ac feliciter uti-
tur Paulus, ueluti 11. Cor. vi. Per arma iufticiæ à dextris & finiftris, per glo-
riam & ignominiam, per infamiam & bonā famam: ut feductores & uera-
ces, ficut qui ignoti & cogniti, quali morientes, & ecce uiuimus, quali triftes,
femper autem gaudentes, ficut egentes, multos autem locupletantes, tanq;
nihil habentes, & omnia poffidentes. Illa uulgatiffima funt, quum pro om-
nibus, maximos minimosq; pueros & fenef dicimus.

Conformatio quam Græci *προσωποποιίαν*, id est, perfonæ fictionem Conformatio
appellant, plurimum confert & ad uarietatem, & ad grauitatem orationis:
sed friget, nifi rerum magnitudo poftulet huiufmodi fictionē, tum nifi fer-
mo aut actio quā perfonæ affingimus talis fit, ut uerifimile fit illam, fi ad-
effet talia dicturam facturam uel fuisse. Hoc fchemate non folum inducun-
tur hominum abfentium perfonæ quali adfint, uerum etiam iam olim de-
functos è fe pulchris excitamus, ac uelut in fcenā producimus. Quin & re-
gionibus & urbibus, alijsq; rebus inanimis fermonem affingimus. Quin &
ipfis uirtutibus, aut uitijs fimilibusq; rebus perfonā damus. Deniq; deum

ipsum, ac diuos loquentes facimus. M. Tullius patriam cum Catilina expostulantem inducit. Socrates apud Platonem in Critone, leges fingit dissuadentes, ne se furtim subducatur e carcere. Micheas propheta, & deum introducit cum populo suo expostulantem. Et Salomon ipsam sapientiam facit exhortantem ad studium sapientiae. Veluti prouerb. cap. viii. Dominus creauit me in initio uiarum suarum. Item. Per me reges regnant &c. Psal. c xiii. propheta alloquitur mare, flumen, montes & colles, atque hos facit respondentes, a facie domini mota est terra &c. Similiter Baruch. iiii. Stellae autem dederunt lumen in custodijs suis, & laetatae sunt. Vocatae sunt, & dixerunt, adsumus. Haec liberius fiunt in poematibus, in tragœdijs, comœdijs ac dialogis. In epistola Iudae citatur libellus, in quo Michael archangelus contendit cum diabolo de corpore Mosis. Extat dialogus inter opera Augustini, quanquam pseudepigraphus, in quo ecclesia disputat cum Synagoga. Citatur licet non extet Ennii Satyra, in qua fingit uitam & mortem inter se contententes, quemadmodum Prodicus, ut refert Xenophon, fingit uoluptatem ac uirtutem apud Herculem concertantes. Plutarchus Gryllum porcum cum Vlysse disputantem facit. Vergilius & Homerus, famae personam attribuunt. Ouidius somno ac terrae, sed impudentius est, quam ut imitandum sit, quod Homerus equis Achillis, & nauibus quibusdam sermonem attribuit, licet in literis mysticis asina reprehendit dominum suum. Est prosopopœiae species, qua personam incertam introducimus: uerbi causa: Hic fortè dixerit aliquis. Hic scio reclamaturos haereticos. Huic figurae cognata est, sermocinatio, siue *διαλογισμός*. Quum personae quam fingimus, sermonem perpetuum attribuimus conformatio est: quum ab illa propositis subinde respondemus, sermocinatio est. Qualis est Gregorij Nazianzeni Theologiae libro primo, quum dialectico proponit multas quaestiones, & illum ad singulas facit respondentem. Verum haec figura, quoniam magis facit ad iucunditatem orationis quam ad grauitatem, suo dicitur loco.

Apostrophe

Conformationi affinis est apostrophe, quae sermonem ab ijs quibus loquebamur, auertit ad aliam personam, seu praesentem, seu absentem, aut rem cui personam affingimus. Ne haec quidem locum habet, nisi quum seruet oratio. A Caesare ad Q. Tuberonem sermonem flexit M. Tullius. Quid enim tuus ille Tubero in acie Pharsalica gladius &c. Audiui quendam qui cum incidisset sermo de Franciscanis quibusdam dissolutè uiuentibus, non inelanger sermonem auertit ad D. Franciscum: O Francisce, utinam uideres quid tui faciant fraterculi, quantum degenerarint ab eo instituto, quod tu illis praescripseras. Sic mundum, peccatum & satanam alloquimur. O munde quam blanda sunt, quae promittis, quam amara, quae reddis. O mendax peccatum, quam dulcia pollicebaris initio, quanto nunc alia loqueris tuis casibus inuoluto. Et Prudentius: O tortuose serpens &c. Et dominus in Euangelio

gelo: O natio incredula & peruersa, quo usq; uos patiar: Et Zacharię XIII deus alloquitur phrameam suā, phramea suscitare super pastorem meum. Ad cōcitādos affectus mirē cōducit hoc schema, si in loco & scitē adhibeat.

Demonstratio, quam significantius Græci uocant hypotyposim, quia rem ita subiicit oculis, ut non narrari sed geri uideatur, utilis est, siue ad euidētiā orationis, siue ad quoscunq; mouēdos affectus. Neq; parum confert ad iucunditatem, si res est comica. Hac figura utimur, si non simpliciter narremus quod gestum est, uerum etiam quod præcesserit, quid in ipso negotio acciderit, quid consequutum sit: addimus gestum, ac sermonem congruentem, & quæcunq; cernerentur oculis, si res coram gereretur. iucunditatem habet, quod M. Tullius ueluti depingit, quomodo Antonius noctu desertis castris solus obuoluto capite ad amicam peruenerit, eiq; literas uelut ab Antonio missas reddiderit, quoniam ipsa res Comica est. Aliquāto grauius, sed eiusdem generis exemplū est apud Homerū in Iliade. Vbi Andromache Hecctori occurrit ad portā, qui locus à me sat diligenter annotatus est cōmentario de Copia secundo: Quanquā hac uirtute præcipuē lectorem retinet ille poeta. Veluti quum Penelopen, quam pudicam haberi uult, nunquam procis loquentem facit, nisi è cœnaculo quod ille uocat *ὑπεργῶον*, facie uelo tecta, & pediscquis innitentem. Laudatur ob hoc ipsum. M. Tullij narratio, qua refert, quomodo Milo fuerit ab urbe profectus &c. In ea sunt quædam, quæ non uidentur ad rem pertinere; quum tamen specie simplicitatis faciāt ad fidem. Velut illa: Eo die, quo à senatu dimissus est, domum uenit, calceos & uestimenta mutauit, paulisper dum se uxor ut fit comparat, commoratus est, deinde profectus &c. Acriores affectus concitantur, quum in atroci facinore describitur, fragor urbis, ardor oculorum, uox immanis, reuolutum aut abiectum pallium, uibratus gladius &c. Hac in parte rhetor multum habet affinitatis cum pictoribus, quibus studio est rem omnem oculis subiicere, ut nihil omnino desit præter uocem. Exempla peti possunt à poetis, quibus hæc uirtus est peculiaris, si quando describunt prælium, excidium urbis, incendium, tempestatem, pestilentiam, famem, aut terræ motum, aut diluuium, aut aliud simile. Verum illud cauendum Ecclesiastæ, ne quemadmodum pictores imperiti frequenter appingunt parum congrua, ita parum decora affingat rebus ac personis. Velut nonnulli describunt Christum ut miserabilem, deiecto capite, distortis oculis ob spineam coronam crebro impactam, nouies in terram toto corpore collabentem, uirginem matrem sub cruce syncopi concidentem. Atqui hæc nec in personam Christi matris ue congruunt, nec consentanea sunt canonicis literis, aut ueterum commentarijs. Vehementer probabile sit oportet, si quid uelis addere scripturis. In humanis historijs aliquāto plus ueniæ est, ut ante diximus, sed citra licentiā, quam sibi usurpant oratores aut historici

gentium. Hoc schema ponit ob oculos non ea tantum quæ facta sunt, sed illa quoque quæ futura uideantur, si hoc aut illud acciderit. Quem locum summo artificio tractauit M. Tullius pro Milone, ponens ob oculos quæ facies rerum fuisset consequutura, si Clodius præturam assequutus fuisset. Fingite, inquit, animis, liberæ enim sunt cogitationes nostræ, & quæ uolunt sic intuentur, ut ea cernimus quæ uidemus, Fingite igitur cogitatione imaginem huius conditionis meæ &c. Exempla frequentia sunt in ueteris testamenti uoluminibus, quum ostenditur quanta felicitas sit futura, si dei iussis paruerint, rursus quanta calamitas, si dei præcepta neglexerint. Huc pertinent Mosaicæ benedictiones ac maledictiones.

Epitheton Epitheta in pios & impios commodè addita, non solum faciunt ad orationis ornatum, uerum etiam frequenter ad affectum. Sed passim apponere ineptum est. Iure Aristoteles notat frigida Alcidamantis epitheta, quod his uteretur, non ut condimentis, sed ut cibis. Vbi de charitate agitur, rectè citabitur, Flammeus ille Paulus; ubi de sublimibus mysterijs, Altiloquus Iohannes. & ipsa charitas rectè uocabitur ignea, sicut inuicta fides, spes longa nimis, florida uirginitas, sancta pudicitia, sincera siue casta ueritas. Contra spurca libido, sordidus luxus, personata hypocrisis. Item, fugax hominis ætas, amara mors, feruida iuuentus, pigra senectus. Duplex erit gratia, si epitheton tropo commendetur. Veluti quum dicimus: Viperinam obtreccionem, aut quod modo retulimus, pigram senectutem, triste spectaculum aut cæcum amorem, aut querulam paupertatem, Pyladeam amicitiam, clamorem Stentoreum, caninam rabiem, diabolicam malitiam. Huius generis sunt, quod nunc quidam dicunt, ordinem Seraphicum, ordinem Cherubicum. Sed superstitioni propius est, quod certis personis attribuerunt epitheta peculiaria, quasi nefas esset alijs uti, etiam si qua sint magis accommoda. Velut quum Romanum Pontificem appellant beatissimum, Cardinales & Archiepiscopos reuerendissimos, Episcopos & Abbates reuerendos, Priores uenerabiles. Cæsarem inuictissimum. Reges serenissimos. Principes illustrissimos. Interdum conuenit exclamationi, O scelus abominandum. O detestandam libidinem. Otiosa epitheta cõceduntur poetis, apud quos non mediocrem habent gratiam, qui lac niueum & niuem candidam dicunt, aurum fuluum, liquidum aerem, solem aureum, lunam argenteam, brutam tellurem, uaga flumina, uel uolum mare, oculis captos talpas, timidos damas, uulnificum chalybem, uolubilem animam. Ecclesiastes non adhibet nisi quum aliquid efficiunt. Efficiunt autem, quum absque his, uel minus splendidum est, uel minus uehemens quod dicitur. Quanquam hic quoque modum adesse oportet. Sunt enim qui singulis penè uerbis addunt epitheta, quo uideatur ardentius dicere. Quod genus sit, Fratres charissimi, adest optabile sacratissimæ quadragesimæ tempus, quod clementissimus dominus saluberrimo

saluberrimo exemplo nobis miseris dicauit, quodque sanctissima ecclesia nobis iustissima constitutione & irrefutabili autoritate indixit. Porro epithetis parum congruentibus uti, non minus uitiosum est, quam uti ociosis. Non iniuria Diuus Augustinus ridet Petilianum episcopum Donatistam, sed indoctum, quod quoties sentiebat impios gehennæ tradendos, dicebat illos crepitantibus flammis exurendos, idque quasi bellum esset subinde repetebat, scilicet Vergilium imitatus, qui dixit: Atque leuem stipulam crepitantibus urere flammis. Aptè quidem Vergilius. Nam stipulæ si accendantur aere crepitant. Sed ineptè Petilianus de flammis gehennæ. Aptius dixisset, sempiternis ignibus, aut flammis non extinguendis exurentur. Nihil enim refert, utrum illæ flammæ crepitent an non. Iam sunt epitheta diuina, in quibus par est adesse religionem, ueluti quum patrem uocamus omnipotentem, ingenitum, inuisibilem, æternum. Filium sapientem, Spiritum sanctum, de quibus suo dicetur loco.

Hactenus de figuris, quæ faciunt ad orationis acrimoniã & grauitatem, etiam si sunt in his, quæ ad alias quoque comoditates conducunt. Metaphora uero cum alijs illi cognatis, quoniam omnes in se uirtutes complectitur, in extremum differetur locum. Nunc eas indicabimus, quæ iucundam, perspicuam ac splendidam reddunt orationem.

Treductio magis facit ad orationis festiuitatem, quam ad uehementiam aut grauitatem. Ea fit uarijs modis, quum eadem uox incertis locis repetitur cum gratia. Quorum primus est, si eadem repetatur eodem sensu. Ut, minus amat deum, qui aliquid amat præter deum, quod propter deum non amat. Secundus, quum eadem quidem uox, sed alio significato repetitur. Hunc uix serua recipit oratio. Ut, Eum hominem tu uita, qui spem omnem collocauit in hac uita. Contemne res mundi, in quibus nihil est mundi, eas cura, quæ te liberent omni cura. Tertius argutior est, quum eadem uox per se quidè ambigua non est, sed in diuersum sensum detorquetur, hanc Græci uocant *ἀντανάκλασις*. Exemplum. Proculeius querebatur de filio, quod expectaret mortem patris, quumque filius respondisset, ego uerò nõ expecto. Imò, inquit pater, rogo ut expectes. Expectat mortem hominis, qui imminet & optat: & expectat, qui nihil molitur ante mortem, sed æquo animo fert illum esse uiuacem. Quartus modus plusculum habet dignitatis, quum eadem uox accinitur, quam *παρυχίαν* appellant Græci, Latine possis afforantiam dicere, quod uelut echo sonum referat. Quale est illud Pauli: Cui uectigal, uectigal, cui tributum, tributum, cui honorem, honorem.

Huic finitima est adnominatio, Græcis *προσωνομασία*, quum uox repetitur non prorsus eadem, sed aliqua ex parte immutata, uel adiectione, de tractione uel literæ aut syllabæ, uel productione, aut correptione, uel immutato casu. Primi exemplum erit, diligendus est quem diligas. Item, uidete patres

Treductio

Adnominatio

patres conscripti, ne circumscripti uideamini. Rursus. Sit diuus, modò ne uiuus. Et M. Tullius iocatur in fundum, quem possis mittere funda. Habent tamen hæc quoq; gratiæ nonnihil, quum incidunt commodè non affectata: ueluti si quis dicat eos, qui stupidis diuitibus emolumentum gratia blandiuntur, sic esse arrisores, ut iidem sint irrisores, atq; etiam arrosores. Secundi hoc. Quur ego nõ dicam Furia te furiã. Furia prima syllaba producta mulieris nomen est. unde & Furij dicti, r mutato in s. Item. Hic non tantum curiam diligit quãtum Curiam. Curia prima correpta meretricis est uocabulum. Tertij sit illud exemplum. Est tibi pater indulgentissimus. Patris huius charitas te debuit ad obsequium inuitare, patri tam æqua præcipienti non erat graue morigerum esse. Sic amãtem patrem par erat redamare. A tam beneuolo patre non oportuit dissentire. Hoc adnominationis genus Græci *πολύπτωτον* appellant, parum conueniens de rebus serijs agenti, præsertim si accersatur, fugiendum etiam si frequenter incurrat.

Similiter cadentia Néc minus frigent similiter cadentia, & similiter desinentia, illa Græcis *ὁμοίωτῶτα*, hæc *ὁμοιόλιπτα* dicuntur, quòd illa fiant in uocibus, quæ per casus uariantur, hæc in cæteris, nimirũ generis uocabulo pro specie usurpato. Prioris generis exemplum erit. Nunquam fruetur sapientia, cui inuisa est industria. Posterioris hoc. Difficile est sapere simul & amare. Hoc schema fit floridius, si contrarijs, repetitione, cõuersione, adnominatione, alijsq; similibus commendetur. Mirè his delectatus est beatus Augustinus etiam in serijs cõcionibus: siue quòd apud Afros diceret, quibus florida erant gratiora quàm seria, declarant hoc Apulei florida: siue quòd id temporis aded fastidiosus erat populus, ut ab episcopo concionante exigeret etiã delectationem, quã Tacitus queritur suo seculo, & à iudicibus exigi solere. Et prorsus id agendum est Ecclesiastę, ut aliqua uoluptate detineat auditorem, sed danda est opera, ut delectatio comitetur utilitatẽ non accersita, sitq; digna concione Christiana. Alioqui mihi uidetur absurdum id affectare in concionibus Euangelicis, quod in Ethnicorum declamationibus irridebatur. Verum huiusmodi deliciæ quæ comparibus, similiter desinentibus, & adnominationibus cõstant, tum irreperunt in studia, quum iam degenerasset illud naturale dicendi genus, aded ut uideamus etiã diui Gregorij Romani Pontificis libros per has figuras uolui, membris distingui, periodis absolui, similiter desinentibus tinnire. Quid mirum, quũ eruditus placuerit Echo, Ausonias centonibus, monosyllabis, alijsq; puerilibus nugis luserit. Res eò tandem deuenit, ut nihil haberetur elegans, nisi rythmis similiter desinentibus astrictum. A quibus beatus Augustinus aded nõ abhorruit, ut totos libros his schematibus absoluerit, & catholicam fidem defendens aduersus Iudæos hunc in modum loquatur: Vos inquam conuenio ó Iudæi, qui in hodiernum diem negatis filium dei. Nec hoc illi rarum est, in tractatibus præsertim

tim & homilijs, quibus agit cum populo. Nam psalmum aduersus Donatistas uulgo decantandum scripsit. Tribuuntur illi quaedam huius generis, quæ an ipsius sint nescio, Velut in libro meditationū hymnus de gloria paradisi. Tradunt rhetores huiusmodi figuras adimere fidem dicenti, & hinc partam uoluptatem, mox abire in fastidium. At nos quotidie audimus in templis: Laudes crucis attollamus, Nos qui crucis exultamus speciali gloria &c. Et audimus totas horas, nec sentimus fastidium, præsertim quū multæ sint proæ, sic enim uocant, & sensibus & uerbis ineptæ. Et in his seruantur numeri, neglecta syllabarum quantitate. Verum utcumq; hoc alibi toleratur, ineptissimum sit, si nunc cōcionator uulgari lingua conetur ad istum modum apud populum dicere, ne uideatur ineptos quosdam imitari, qui se rhetoristas appellant.

Ratiocinatio quam Græci *διαλογισμὸν* appellant, commodissima est Ecclesiastæ apud imperitam loquenti multitudinem. Siquidem & intentio nem excitat, & ad docilitatem apposita est, & perspicuā reddit orationem, atq; etiam uiuidam non sine iucunditate. Ea fit quū ipsi nos interrogamus, & ijdem ad interrogata respondemus, perinde quasi duo sint colloquētes. Hoc schemate plurimū usus est facundissimus ille Chrysostomus, magis etiam Augustinus, in his duntaxat sermonibus, quos habuerunt apud populum in exponendis scripturis. Vnum de innumeris exempli gratia proferam, quo lector intelligat quid uelim, proferam autem è commētarijs in psalmum x x x. Zelum dei habent, sed non secundum scientiam. Quid est quod dixit, Zelum dei habent Iudæi, sed non secundum scientiam? Audi quid sit, non secundum scientiam. Et mox. Quis est qui non saluatur gratia? In quo nō inuenit saluator quod coronet, sed quod damnet. Ac paulo post: Omnes enim peccauerunt, & egent gloria dei. Quid est, egent gloria dei? ut ipse liberet, non tu. Quia tu te liberare nō potes, indiges liberatore. Quid est quod te iactas? Quid est quod de lege & iustitia præsumis? Varijs autem modis adhibetur hæc figura, uel quū ipi nobis quætionem proponimus, uel quum alium proponētem facimus, uel quum ab auditoribus responsum exigimus, aut ab alia persona quam fingimus, interdū ab ipso autore, quem interpretamur. Primæ formæ exemplum erit. Hæc nōnne uidentur palam inter se pugnare. Atqui tam non pugnat scriptura cum scriptura, quàm spiritus ille, cuius afflatu prodita est, secum nō pugnat. Quomodo igitur nodum hunc explicabimus? Perfacile id fiet, si distinxerimus tempora &c. Itidem Paulus. Quid igitur? Lex peccatum? Absit, sed peccatum non noui &c. Secūdx hoc. Hic nobis obiiciet aliquis: Si fas est iurare, quare id Christus tam accuratè ueruit? Tertiæ hoc. Adeste charissimi, mecū quærite, mecum pulsate. Quid sibi uult hoc loco spiritus sanctus &c. Item, facio uos huius causæ iudices, utrū hæc contumelia est in deum, an non est. Hanc quidam

quidam appellant communicationem. Quartæ illud. Quid habes quod ad hæc respõdeas Iudææ? Tu scripturã de Dauide interpretaberis, nõ de Christo. Sed ipsa res uestrã reijcit interpretationem. Dauidis ante tot annos extincti, sepulchrum extat, ossa illius cõtinens, sed ostende si potes ossa Christi &c. Frequẽter ita Chrysostrõmus. Quid hic agis ó Paule, prius illa docuisti, nunc longè diuersa uideris loqui. Nec minus frequenter Augustinus, ut in psalmum xxxi. Sed ipsum Paulũ ipsi Paulo opponamus & dicamus ei. At nos quodam modo permittis impune peccare, quum dicis: Credidit Abraham deo &c. ac mox: te ipsum audi ó Paule: &c. Deinde facit Apostolum respondentem: Propterea hoc tibi dixi ó homo. Ad huius figuræ similitudinem accedunt interrogatio, subiectio & sermocinatio. Habent gratiam in loco adhibita, sed non sine modo. Immodicum autem erit quicquid addideris Augustino, duntaxat apud populum disputanti. Non in loco adhibebũtur, quum sententia nec habet aliquid affectus, nec difficultatis. Audiui quendam qui proposita quæstione, qua specie corporis essemus resurrecturi, uultũ & sermonem uertit ad imaginem crucifixi, quæ chori locum ab inferiore templo diuidit, & cuculla paululũ à fronte reducta, Quid ais, inquit, bone uir, resurgemus quales nunc sumus? Fortè aderant eius monasterij monachi aliquot admodum pueri. Concionabatur enim doctor Dominicanus in templo benedictinorũ, Videte, inquit, quàm sint pusilli. Num tantilli resurgent? Hæc & his frigidiora quædam ad crucifixum. Mox composito uultu, quasi pro Christo respondit, Frater, tu multa quæris. Hic dialogismus nõ uno modo frigidus erat & ineptus. Is qui impudẽtissimè atq; adeò impiè contaminauit Hieronymi commentarios in psalmos, frequenter affectat hoc schematis genus Augustinum scilicet imitatus, subinde infulciens, uide quid dicat, quum res nullam exigat attentionem peculiarem: bis ineptus, & quòd temerè adhibet, ubi nihil opus, & quòd nõ animaduertit hoc sermonis genus nec Hieronymo esse familiare, quũ is Hieronymi personam sibi sumpserit, nec in cõmentarijs, qui scribuntur eruditjs, perinde congruere, quemadmodum apud populum loquenti.

Contrarium Contrarium hoc differt à cõtentione, quòd illic uehementiæ causa contraria contrarijs opponuntur. Hic idem fit probandi gratia, quũ argumentamur ex comparatione. Proinde hoc contrarium aut schema non est, aut idem est cum cõtentione. Alioqui omnis commoda collectio deberet esse schema. Tale est illud Euangelicum: Si terrena loquenti non creditis, quomodo si dixero uobis cœlestia credetis?

Continuatio Continuatio huic finitima non est figura, sed uel sententia uel argumentatio, quæ si breuis est, aut euidens, aut alioqui commoda, non ideo statim schema est. Subiectio quoniam non est simplex argumentatio, iure inter figuras recensetur. Tolle quòd idem interrogat, & respondet, nihil aliud

Subiectio

crit

erit quàm argumētatio. Veluti si loquaris hunc in modū. Iste diuitias quas possidet, quum nec ex patrimonio sit consequutus, nam patris bona uenierunt, nec ex hæreditate, quum ab omnibus necessarijs sit exhæredatus, nec ex industria, quum sit ignauissimus, nec ex dono, quum nullū habeat amicum, superest, ut eas malis artibus sibi parauerit. Simplex argumētatio est à diuisione. At si hoc pacto efferas, Quæro unde iste diuitias nactus est? An amplum patrimonium relictum est? At patris bona uenierunt. Hæreditas aliqua obuenit, non potest dici, imò à necessarijs omnibus exhæredatus est &c. Ita demum fit figurata argumentatio, sed alia figura. Subiectio nis species est communicatio, de qua supra meminimus, quoties cum iudicibus aut auditoribus ueluti deliberamus. Vt in hoc rerum statu, quid unusquisque uestrum fecisset, aut quid mihi faciendū censuisset? Recusassem munus quod princeps imponere destinarat? Prouocassem in me principis irā. Suscepissem? Nec ego par eram tanto oneri, nec ingenio meo congruebat hoc negotij genus. Excusassem ætatem, ualitudinem, imperitiam? Non audiunt monarchæ causationes, ubi quid impensè cupiunt. Sed agedum fingite me parem negotio, Fingite suscepisse. Quid potui facere? Obtemperassem collegis? Crudelis fuisset in eos quos iudicabam innocentes. Obstetissem collegis? Coniecissem me in idem discrimen, in quo erant qui ad supplicium rapiebantur. Quod unum licuit feci, uerti solum. Hoc schema si scite adhibeatur, non solum ad perspicuitatem facit, uerum etiam ad acrimoniam. Gradatio, Græcis κλίμαξ, multum addit uenustatis ac iucunditatis. Ea fit, quoties ita per gradus oratio distinguitur, ut dictio finies particulam præcedentē inchoet sequentem. Quale est illud Maronis, Vos hæc facietis maxima Gallo, Gallo cuius amor &c. Et, iuuenum pulcherrimus astur, Astur equo fidens. Torua læna lupū sequitur, lupus ipse capellam. Hæc plus habent iucunditatis, quàm grauitatis. Sed frigidius est quod affectauit Ausonius in monosyllabis. Res hominum fragiles alit & regit & perimit fors, Sors dubia æternumque labans &c. Cæterum quum gradatio fit per correctionem, etiam ad acrimoniam facit. Vt illud Ciceronis. Hic tamen uiuit, uiuit? Imò etiam in senatum uenit. Minus offendet affectationis species, si res ipsa gradus habeat, uelut in genealogijs, aut in serie magistratum sibi succedentium. Atque etiam in rebus. Aphricano uirtutem industria, uirtus gloriam, gloria æmulos comparauit. Item, Ver propellit æstas, æstatem excipit autumnus, autumnus succedit hyems. puericiam excipit adolescentia, adolescentiam iuuentus, iuuentutem ætas uirilis, uirilem ætatem senectus, senectutem mors, mortem immortalitas. Item, negligentia parit errorem, error lapsum, lapsus flagitium, flagitium consuetudinem, consuetudo impudentiam, impudentia mentem reprobam, mens reproba desperationē. Tale est illud Pauli: Caput mulieris uir, caput uiri Christus, Christi

E autem

Gradatio

autem deus. Mirum uerò quantopere Ioannes Euangelista sit hoc schema te delectatus: In principio erat uerbum, & uerbum erat apud deum, & deus erat uerbum: ac mox, Sine ipso factum est nihil. Quod factū est, in ipso uita erat, & uita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt. Est tamen huius schematis usus aliquis ad acrimoniam, si sumatur per amplificationē. Quale sit, Occidisti amicum, amicum inquam occidisti, & occidisti nō ferro, sed ueneno, ueneno autem omnium præsentissimo linguæ, linguæ tartareo ueneno tinctæ.

Definitio Definitio per se non est schema, alioqui omnis definitio, quamuis recta schema esset. Quum enim dicimus, Iustitia est uirtus, qua cuiq; tribuimus quod debetur, nulla est figura. At quum dicimus, Adolescentia est flos ætatis, metaphora est, ut, senectus est hyems ætatis. Rursum si dicas, sic amare ut lædas, non est beneuolentia, sed imprudentia, Correctio est. Sed hac ratione omnis sententia, omnisq; argumentatio posset inter schemata referri.

Transitio Transitio docenti accommodata est, reuocans in memoriam quod dictum est, & paucis ostendens quid sit dicendum. De hac dictum est, quum de diuisione loqueremur. Quot autem sint huius formæ, in cōmentario de Copia demonstrauius.

Commutatio Commutatio plurimū habet gratiæ, inuerso sententiæ ordine. Non est uiuendum ut edas, sed edendum ut uiuas. Item, Non possidet pecuniam, qui seruit pecuniæ, sed cui seruit pecunia. Tale est illud Euangelicum: Non homo propter Sabbatum, sed Sabbatum propter hominem. Rursum illud Lacænæ quæ rogata an ad uirum accessisset, Non, inquit, sed ille ad me. Huius generis est illa non sine causa laudata sententia. Si quid turpe facias cum uoluptate, uoluptas abit, turpitude manet: si quid honestum facias cum labore, labor abit, honestum manet.

Circuitio Circuitio Græcis periphrasis, unum uerbum pluribus circumloquitur: interdum ornatus causa, uelut illud: Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris Incipit, & dono diuum gratissima serpit. Sentit initium noctis. Item illud eiusdem. Aspice, aratra iugo referunt suspensa iuueni, Maioresq; cadūt altis de montibus umbræ. Et iam summa procul uillarum culmina fumant. Tot uerbis circumloquutus est uesperam. Interdum uerecundiæ causa circumloquimur, ut Salustius dixit, ad requisita naturæ. Et nos dicimus exonerare aluum, pro cacare. Et reddere lotium, pro mingere. Quamquam interdum obscenior est periphrasis uerbo simplici. Nonnunquam & ad dignitatem orationis facit, uelut apud poetas: Diuum pater atq; hominum rex, pro Ioue. Romanæ faciundæ princeps, pro Cicerone. Et nos pro Paulo, doctorem gentium dicimus.

Distributio Distributio, quæ singulis personis aut rebus dispertitur quæ cōueniunt, si commoda accedat breuitas, nō parum adfert decoris orationi, præsertim in præcipi-

in precipiendo. Ut, Principis est toti Reip. prospicere. Procerum, salubribus consilijs principis solitudinem adiuuare. Magistratuū est, iniunctum munus bona fide gerere. Populi est, principis ac magistratuum imperata fide, liter obire. Episcoporum, quæ ad pietatem faciunt modis omnibus promouere. Monachorum, pro salute omnium deprecari dominum. Item, Mariti est diligere mitiq; imperio regere uxorem. Vxoris est reuerenter obsequi marito. Domini est, seruis uti pro hominibus nō pro iumentis. Seruorū est, timere dominos, & eis dicto audientes esse. Patris est, amanter erudire liberos. Liberorū est ex animo parere iussis parentū. Huius generis est illud Apostoli Rom. xii. Qui tribuit in simplicitate, qui præest in solitudine, qui miseretur in hilaritate. Similiter illud Ioannis in epistola cap. ii. Scribo uobis patres &c. Congeminatur schematis gratia, si aliud accedat schema. Ut, Ocio corrumpitur ingenium, industria crescit & augetur. Frugalitas seruat rem, luxus dissipat. Diuitiæ docent arrogantiam, Paupertas modestiæ magistra est. Imperitia confidentiam parit, eruditio timidos reddit, ceremōniæ superstitionem alunt, fides & charitas pietatem.

Notatio quæ Græcis *ὑποποιή* dicitur, quoniam mores & ingenium cuiusq; suis depingit coloribus, plurimum habet oblectamenti. Veluti si describas imaginem luxuriosi, prodigi, parci, auari, amantis, meretricis, adulatoris, hæredipetæ, temulenti, gloriosi, ambitiosi, zelotypi, iracundi, inuidi, superstitiosi, ostentatoris, qui uelit haberi doctus, quum non sit, diues, quum non sit, nobilis quum non sit, aut sanctus quū non sit. Huius schematis exemplum commodè reddi non potest, nisi multis uerbis. Exemplorum magna uis est apud comicos & tragicos, nec pauca apud Ciceronem. Feruntur notæ quædam nomine Theophrasti, non omnino reiiciendæ, sed uix dignæ tanto autore. Ecclesiastæ uero sic ubique temperandus est sermo, ut non tam personas impetere uideatur, quàm ipsa uitia.

Sermocinatio, quæ cuiq; personæ sermonem affingit congruentē cum decoro, uelut uiro forti, mulieri, tyranno, seni, puero, iuueni, si scitè adhibeatur, est quidem narrationis uirtus, schema quū dici debeat non uideo. Est autem notationis pars, siquidem illa affingit mores, hæc orationē. Vtraq; pertinet ad hypotyposin, quæ partes omnes complectitur. Video priscos illos tametsi pios sibi nonnihil permisisse in affingendis sermonibus, dum loquentes faciunt, non ea quæ uerè dicta sunt, sed quæ dici potuerint. Velut in historia septem Machabeorum, singulis adulescentibus & matri sermo tribuitur, non quòd his uerbis usi sint, sed talibus, aut similibus uti potuerint. Argumentum est, quod aliter loquuntur in libris Machabeorum, aliter apud Iosephum. Ac ne uerisimile quidē est inter Agnetem, procum & tyrannū eos sermones intercessisse, quos illis attribuit Ambrosius. Idem sibi permiserunt quidam, qui sanctorum uitas scripto prodiderunt. Veluti Pauli

Pauli Eremitæ, Antonij, Hilarionis & Malchi. Hoc exemplū quatenus imitandum uideatur, alijs dispiciendū relinquo. In sacris historijs nolim quicquam affingi, quod tamen & à nōnullis concionatoribus ipse audiui. Affingebant quibus uerbis Herodes appellarit Christū, quibus uerbis pronunciarit sententiam Pilatus, & quæ Christi anima ad singulos inferorum circuitos fuerit cōcionata, & quid illi ab illic detentis respōsum sit. Simili fictione ponebat ob oculos extremū iudicium. Erat enim natiua quadam eloquentia præditus. Audiebam hæc non sine uoluptate, sed puer. Hæc fiunt excusatius, si concionator præferatur ea tradita in humanis historijs, aut probabilem esse coniecturam, talia & talia fuisse dicta, aut dicenda. Quidam appellant pias cōtemplationes, & sunt profecto, si imaginemur ea, quæ rebus & personis congruunt. Quod in sanctorum uitis frequenter deprehendimus parum attentè obseruatū. Veluti Sulpitius in uita Martini, facit illum ita respondētem imperatori: Donatiuū tuum militaturus accipiat, mihi qui Christianus sum pugnare nō licet. Alia fuerat adferēda causa. Nam id temporis etiam sub impio Cæsare si iustum bellū indixisset, pugnare phas erat. Si nefas erat Christiano pugnare, oportuit ante baptismum à militia recedere, nec stipendium imperatoris accipere. Dein ne uideretur ignauus, non recusat incrimis per medios hostium cuneos penetrare, hoc est, facere, quod Christiano nefas esse fuerat professus. nec tanti erat ignauix conuitium, ut ad id depellendum fuerit tentandus deus. Nec satis meminisse decori uideatur, qui ex autore, ni fallor, Bonauentura, fingebat uirginem matrem à filio petiisse, ne subiret mortem: quumq; ille respondisset, secus esse decretum à patre, adiecit illa, saltem eligeret mortē minus crudelem, minusq; ignominiosam quàm erat crux. Responsum est, tantam esse peccatorum enormitatem, ut alia morte dilui nō possent. Virgo hic quoq; repullam passa, saltem, inquit, uerte me in lapidē, quo tantæ calamitatis sensu caream. In hac fictione quantum sit absurditatis, ne dicam blasphemix, non est opus indicare. Res ipsa seipsam loquitur. Ipse hæc inuitus commemoro, nec in aliud commemoro, nisi ut uitentur.

Significatio Significatio, quæ aut emphasis est, aut *ἰμφορώς* species, quoniam plus indicat auditorum cogitationi, quàm uerbis exprimit, plurimum adfert iucunditatis orationi, nonnunquã & dignitatis acrimoniæq; nō parum. Ea fit uarijs modis. Per hyperbolen, de qua diximus, ut de prodigo: Iste de tam amplo patrimonio sibi ne testam quidem, qua petat ignem, reliquam fecit. Per ambiguū. Ut Cicero rogatus quando fuisset occisus Clodius: Respondit, sero. Ancipiti uerbo subindicans tam pestilentem Reip. ciuem multo ante fuisse tollendum. Per reticentiam, de qua dictum est. Ut Fabius de pueris in maiorum gremio sedentibus, negat se uelle, quid timeat dicere. Nimiurn est, inquit, quod intelligitur. Per consequentiam, quum ex posterioribus intelliguntur

velliguntur priora. Vt, huius pater sese cubito solet emungere. Intelligimus fuisse falsamentarium. Per similitudinem. Vt, Dionysius Corinthi, quū tectè monemus, ne princeps ita se gerat, ut regno exigatur. Tale est illud Hieronymi ad Augustinum. Memento Daretis & Entelli. Rursus. Bos lassus fortius figit pedem. Huc faciunt pleraq; prouerbia, quæ ad ænigmatiſ naturam accedunt. Quale est, Noctua uolauit, quum significamus inconsultè instituta feliciter cessisse. Et, Sub omni lapide dormit scorpium, quum significamus nihil esse tutum ob latentes insidias. Per occultationē, ut apud Quindium Myrrha tectè nutrici confitetur amorē patris: O felicem coniuge matrem. Simile est illud in Hippolyto Senecæ, dum Phædra recusat nomen matris ut superbum, mauultq; uel soror, uel famula uocari, sed famula potius. Huius schematis usus interdum conueniet Ecclesiastæ, uel quū tutum non est rem apertè proloqui, uel quum id prohibet pudor.

Eas duntaxat figuras recensuimus, quæ uisæ sunt cōcionatoribus Euan-
gelicis conuenire. Superest sententia, Græcis *γνώμη*, quæ commoda breui-
tate demonstrat, quid in uita sit agendū, aut quid fieri soleat. Variatur hoc
genus per omnes figuras, & si in loco apte q; interferatur uelut emblemata
seu gemmæ potius, multiplicem commoditatem adferunt orationi, fidem
& auctoritatem, dignitatem, iucunditatem & acrimoniam. Cauendum ta-
men, ne nimium sint crebræ, honestior enim uestis est gemmis distincta,
quàm tota gemmis operta. præterea ne futiles sint, aut stultæ, ne palàm fal-
sæ, ne quouis loco infulciantur. Futiles appello, quæ nec sensus argutia, nec
ullius schematis gratia commendantur. Audiui quendam sub festum con-
ceptæ uirginis sic adhortantem ad ieiunium. Quidam, inquit, aiunt Ecclesi-
am hodie nulli indicere ieiunium. Istuc fateor esse uerum. Sed qui non eget
fauore cauponariæ, non est necesse ut ieiunet. Hæc sententia multis uicjs la-
borat, simul & inutilis sordidaq;, & stulta & falsa. Palàm falsas, uelut, Ma-
gnorum fluminum etiam fontes sunt nauigabiles. Aut, nūquam ex probo
patre, nati sunt improbi liberi. Iam ut magni refert, quas gemmas, quo loco
inferas, ita plurimum interest, quod sententiæ genus ubi intertexas. Vitan-
dum & illud, ne præter decorum adhibeantur. Absurdū enim fuerit, si quis
adulescentulo, aut lenoni graues attribuat sententijs: aut in re ludicra leuiq;
Stoicorum adhibeat paradoxa. Quisquis sententijs dicit, quodāmodo præ-
cipit, ac leges præscribit. Ea res magis congruit personis auctoritate prædi-
tis. Sed longè magis mouent, ac plus habent grauitatis, si è probatis ac cele-
bribus autoribus proferantur. Velut è libris canonicis, è scriptis philosopho-
rum, aut illustrium Ecclesiæ doctorum, aut è sermone hominum, qui pru-
dentia ac uirtute claruerunt. Quòd si quando incidit, ut improbatæ perso-
næ dicto uelimus uti, uelut tyrāni, scorti, aut histrionis, aut tractatione com-
mendabimus, quemadmodum solemus in exemplis facere, aut argutè qui-

Sententiarum
genera

dem, sed improbè dictum ad sensum commodiorem detorquebimus. Prioris exemplum hoc esto. Si detesteris auariciam, cōueniet illud Publitanum: Tam deest avaro quod habet, quàm quod non habet. Sic ergo commendabitur. Non refert è cuius ore sonet ueritas, ubicunq; ea est, illius est qui dicit: Ego sum uia, ueritas & uita. Ethnicus erat, mimus erat qui scripsit, sed dictum est quouis Christiano, quouis Apostolo dignum. Item, si adhorteris ad liberalitatem in pios, sed egenos, congruet illud eiusdem Mimi. Beneficium dando accepit, qui digno dedit. Alterius exemplū illud esto. Hortanti ad fiduciam de Christi promissis, conueniet illud, Ego spem precio non emo. Lenonis dictū est, sed cui res erat cum malè fidei pollicitatoribus. Nobis tutū est spem precio emere, quoniam sponforem habemus, qui seipsum abnegare non potest. Autoritatem habēt & uulgò iactata, præsertim si accedat uctustas. Nisi enim illa uera essent, non uno omnium ore celebrarentur, nec tot seculis animos hominum occupassent. Porrò quum sit infinita sententiarum uarietas, aliquot species referam, sed præcipuas. Est sententiæ genus quod uniuersale uocant, nullis circumstantiis implicitum. Vt, Omnes sibi melius esse malūt quàm alijs. Est ad rem siue personam relatū, Ad rem, ut, Nihil est tam populare quàm bonitas. Ad personam: Princeps qui uult omnia cognoscere, necesse habet multa ignoscere. Simplex est cui nihil admiscetur. Vt, Nihil tenacius hæret, quàm quod pueri didicimus. Si admisceas rationem, sit perfectum enthymema. Vt, Quoniã tenera ætas nondum uitijs prauisq; cupiditatibus occupata est, tenacius hæret quod pueri didicimus. Item, Non est fidendum percontatori, quia garrulus idem. Est gemina. Vt, Obsequium amicos, ueritas odium parit. Obsequiū & ueritas, amicos & odium, uoces inter se contrariæ sunt. Duo tamen proloquia inter se non pugnant. Obsequium parit amicos, ueritas parit odium. Laudatur genus quod conficitur ex duabus sententijs diuersis. Quale est illud ex tragœdia Vari. Mors misera non est, aditus ad mortem est miser. Mors & aditus ad mortem non sunt contraria, sed diuersa. Iam est sententia recta, nihil habens tropi, aut alterius schematis. Vt, amico fideli nihil est quod possit comparari. Est cui gratiam auget additus tropus aut figura. Velut per interrogationem, Vsq; adeo ne mori miserum est: Acrius hoc q̄ si dixisset, Mors non est misera. Tale est & illud ex Ouidij Medea: Seruare potui, perdere an possim rogas: Est quæ transfertur ad personam certam, ut iam sententiæ faciem amittat. Velut illud Ciceronis: Nihil habet Cæsar tua fortuna maius, quàm ut possis, nec natura melius, quàm ut uelis seruare quàm plurimos. Est sententia quam uocant epiphonema. Ea est rei narratæ aut probatæ summa acclamatio. Quæ si commodè accinatur, multum habet aculeorum. Narrationi accinitur illud apud Maronem: Tantæ molis erat, Romanam condere gentem. Probatæ rei, ut illud M. Tullij: Quorū igitur impunitas

Epiphonema

punitas Cæsaris, tuæ clementiæ laus est, eorum te ipsorum ad crudelitatem acuet oratio. At non statim quod epiphonema est, idem & sententia est. Certè quod ex Vergilio prolatum est, sententia non est, nisi intelligas magna imperia, à magnis difficultatibus habere exordia. Hoc genus affectari cœpit in declamationibus applausus gratia: hinc demigravit in forum, tandem in omnia studia, ut iam post rem denarratam, aut probatam, auditor aut lector expectaret aliquod argutū epiphonema cui applauderet. Hinc factum est, ut quum hæc figura rara sit apud Ciceronem, & eiusdem ætatis eloquentes, crebro tamen reperitur in Hieronymo, Ambrosio & Gregorio. Velut hoc de Petro, qui dixit: Ecce reliquimus omnia. Multum reliquit, qui sibi nihil retinuit. Quin & uulgares rhetoristæ senserūt hoc decus, qui interdum uersibus certo numero comprehensis, pro clausula accinunt breuem & argutam sententiam. Velut in rythmis, quos Gallus quispiam addidit in choream mortis. Cōuenientius adhibetur in epilogis, in quibus quæ præcipua sunt in toto argumento, infiguntur auditorum animis. Aptè tamen & singulis partibus adhibetur interdū. Veluti si quis detestatus per iurium, sic acclamet: Deum negat quisquis per illum peierat. aut dehortatus à temere iurādo, sic accinat, Qui sine causa assueuit iurare, is & peierabit, si qua inuitet causa, aut si insectatus uitiū ebrietatis, hoc modo claudat, Cui placet ebrietas, placeat & infania. Item, qui humanitatis putat, amicū porrectis poculis ad temulentiam adigere, idem humanitatem appellet, amico dementiæ uentem dare. Similiter ad horrationem ad liberalitatem in egenos, ita licebit claudere, Qui pauperem subleuat, Christū demeretur non hominem. Aut ita, Non donat homini, sed deo scenerat, quisquis opitulatur egeno. Cæterum ut gratiam habet, si commodè incidat, ita frequentia & affectatio tædiū adfert, & quod est grauius, fidem abrogat dicenti. Iam fieri non potest, ut qui ad singulas narrationis aut probationis partes conetur ἐπιφωνεῖν, non aliquando frigidas recipiat clausulas. Est aliud sententię genus quod Græci νόημα uocant, nos intellectum dicere possumus, quum rectè significamus, quod auditor ex sese diuinet. Exemplū adferam ex declamatione. Soror fratri, quem sæpius è ludo gladiatorio redemerat, dormienti præcidit pollicem. Ille cum sorore agit iniuriarum. Pro sorore itaq; dicitur iuueni, Dignus eras qui integram haberes manum. Hic sermo uidetur esse commiserantis, quum exprobet potius seruile ingenium, qui toties frustra redemptus, tandē pollice mutilatus ne posset esse gladiator, tamen cum bencuola sorore agat iniuriarum. Qui tali ingenio sunt, digni sunt qui despugnent in harena. Sed hæc species non uideo, qui possit esse usui Ecclesiastæ, quemadmodum aliquot aliæ, quas à Fabio commemoratas ob id sciens prætereo. Nisi fortè quum dicendū est de flagitio, quod honestè nominari non possit, sed auditorū cogitationi relinquatur. Quale est illud Hieronymi

Noema

ronymi de Fabiola, Puella nobilis pati cogebatur, quod nulla ancilla pate-
 retur: uicinia loquebatur, ipsa tacebat. Ex his facile diuinat auditor non stu-
 pidus, quid Hieronymus uoluerit intelligi. In diuinis literis frequenter oc-
 currunt sententiæ geminatae, uel subiecta ratione, de quo genere diximus,
 uel similitudine, uel comparatione, uel contrario, uel diuerso, uel affini, uel
 eadem alijs uerbis repetita similitudine. Sicut aqua extinguit ignē, ita elee-
 mosyna extinguit peccatum. Comparatione, ut, Precium scorti uix unius
 est panis, sed preciosam uiri animam rapit. Item. Est aurum & multitudo
 gemmarum, uas autem preciosum labia scientiæ. Contrario, ut, Stultus ut
 luna mutatur, Sapiens autem permanet ut sol. Item, animus gaudens floridam
 ætatē facit, spiritus tristis exsiccat ossa, Diuerso, ut, Peccare humanum
 est, sed in peccato perseuerare, diabolicū est. Affini, ut, Iustus ut palma flo-
 rebit, quasi cedrus Libani multiplicabitur. Eadem, ut, Os iusti meditabitur
 sapientiam, & lingua eius loquetur iudiciū. His ferè rationibus pleræq; sen-
 tentiæ duplicatūr in libris canonicis. Græci quod sic accinitur ad alterius imi-
 tationem, *παρωδῆν* appellant, uoce hinc ducta, quod olim in Canticis ali-
 quid accini consueuit ad prioris modulationis imitationem. Is mos deinde
 transijt ad poetas & oratores. Quanquā in Comœdijs diuerbia certis mo-
 dis recinebantur, quo magis infingerentur animis auditorum. Constat au-
 tem apud Hebræos plurimū fuisse musices usum. Ad multas quidem com-
 moditates, ut dixi, conducunt sententiæ, si graues, argutæ & elegantes in lo-
 co intertextantur. Restat metaphora, quæ principatum tenet in omnes
 orationis uirtutes. Nulla persuadet efficacius, nulla rem euidentius ponit ob
 oculos, nulla potentius mouet affectus, nulla plus adfert dignitatis, uenue-
 statis aut iucunditatis, aut etiam copiæ, de qua nunc dicendum est, si prius
 admonuerimus, exempla magnam habere uim, & ad persuadendū, & ad
 inflammandos animos æmulatione uirtutis. Cum primis autē ea mouent,
 quæ ducuntur ab ijs, quorum est irrefutabilis autoritas, quæ sic summa est
 in Christo, ut penè sit sola. Neq; enim quicquid à patriarchis aut prophe-
 tis gestum est in uetere testamēto, aut à sanctis in nouo, protinus ad uiuen-
 di regulam trahendum est, nisi quod de illis narratur sit indubitatae uerita-
 tis, aut ab ipsa scriptura comprobetur. Veluti quod Dauid urgente necessi-
 tate comedit sacros panes, quos Hebræi propositionis appellant. Magis
 item mouēt domestica & imparia. Id autem arte efficiendum est, ut omnia
 nobis domestica uideantur, quæ sacris uoluminibus prodita sunt. Vna est
 enim omnium piorum ciuitas ac domus, & nobis illa gesta sunt, nobis pro-
 dita literis. Imparia sunt quæ ducuntur ab ethnicis, à ueteris testamenti cul-
 toribus ad Euangelij discipulos, à fœminis ad uiros, à pueris ad senes, à lai-
 cis ad sacerdotes & monachos, à patrefamiliās ad principē, à milite ad theo-
 logum. Petuntur autem & ab animantibus brutis, quæ naturæ ductu plu-
 rimas

Metaphora

Exempla

rimas habent uirtutum imagines. Veluti quòd columbæ uiso miluo còden-
 fant sese, sicut boues & equi uiso lupo, ipso facto nos admonentes firmissi-
 mum præsidium esse in concordia. Item, quòd elephanti non sinunt iunio-
 res uagari absq; pædagogò, quodq; non coeunt, nisi in locis semotis ac so-
 litarijs. Quòd columbæ seruant fidem coniugij, Turtures etiam à digamia
 abhorreant amisso còpare. Præterea quòd pleraq; animantia non incunt,
 nisi certis anni temporibus: quodq; nec mares appetant grauidas, nec gra-
 uidæ mares admittant, atq; his similia innumera. Quin & à plantis, ab ele-
 mentis, à corporibus cœlestibus uirtutum exempla petere licebit. Velut or-
 dinis, concordia, obedientia, quòd leges à deo præscriptas nunquam uio-
 lent, quòd munia à conditore delegata constanter obeant. Sed hæc fortas-
 sis alicui magis uidebuntur ad similitudines pertinere. Illud artis est, ut ex-
 empla quæ per se sunt imparia, per amplificationem ac diminutionem ma-
 gis imparia uideantur. Id fit collatis omnibus circumstantijs. Veluti si sacer-
 dotes ad còtinentiam exhorteris, Primus gradus est in sexu: Agnes & Cæ-
 cilia fœminæ erant. alter in ætate, puellæ erant. Tertius ab habitu corporis,
 egregia forma. Quartus in educatione & fortuna, è claris & diuitibus pro-
 gnata, in delicijs educata. Quintus in conditione, liberæ erant, nullis astri-
 ctæ uotis. Sextus in uarijs circumstantijs, ut à parentibus ad matrimonium
 urgebantur, à procis egregijs expetebantur: nec ullis tamen machinis expu-
 gnari poterant, ut uirginitatem licito etiam matrimonio commutarent. Et
 isti uiri, quidam etiam prouectæ ætatis, in literis ac monasterijs educati, uo-
 tis astricti, dehortantibus amicis, proposita infamia nõ leui, clamant se non
 posse continere, sed aut arripiunt uxores, aut alunt còcubinas, aut quod est
 omnium sceleratissimum, uago concubitu contaminant omnia. Est & illud
 artis, efficere imparia quæ paria sunt: aut quod est maius, imparia in diuer-
 sum uertere, hoc est, ex minore maius, ex maiore minus facere. Verbi causa
 ponamus esse paria, quòd Petrus ter abiurauit dominũ, & quòd nunc qui-
 dam deficiunt ad Iudæos, Turcas aut hæreticos. Hæc fient imparia per cir-
 cunstantias. Petrus abnegauit, sed nihil aliud quàm Iudæus: nondum noue-
 rat Christum, nisi uelut in somnis, nondum hauserat cœlestem spiritum: &
 abiurauit subito terrore percussus, & abiurauit tantum, nõ professus est se-
 ctam Christo inimicam, non obtrectauit domino suo. Deniq; sui compos
 non erat quum abiuraret. Mox ut ad se reuersus est, fleuit amarè. Sed quan-
 to tu sceleratior, qui nullo cogente metu, tua sponte, post haustum in bap-
 tismo spiritum, post gustatum uerbum dei bonum, destinato consilio desi-
 cis ad hostes, non Christi tantum, sed totius nominis Christiani. Et illic hæ-
 res, illic æquo animo audis blasphemias in deum & dominum tuum: quum
 & ipse non temperas à conuictijs, rursus illum suffixurus in crucem, si liceret.
 Nec post tot annos ad te redis, sed exultas in malicia tua &c. Inuersio fiet
 hoc

hoc modo. Maior impietas uidetur quòd Iudas uendit prodiditq; dominum, quàm si pontifex aut sacerdos uendat sacramenta, aut Euangelium prædicet insyncerè. Sed propius intuenti maioris impietatis est quod nos facimus. Illi nondum erat notus Christus, quemadmodum notus est nobis. Nondum pro illo mortuus erat, nondum resurrectione inclaruerat, nondum miserat spiritum sanctum. Nec Iudas hoc animo uendit Christum, ut occideretur, sed sperabat elapsurum, quemadmodum aliquoties se subdlexerat. Argumento est, quòd mox ut uidit captum, confessus est apud emptores se prodidisse sanguinem innoxium, abiicit denarios, abiit ac suspendit seipsum. Felix si Christo fuisset confessus, quòd Iudæis confessus est, & ad lachrymas ac misericordiam potius quàm ad laqueum cõfugisset. Et tamen quod Iudas fecit, cessit in salutem totius orbis. Sic erat decretum, sic Christus uoluit, sic erat necesse fieri. At quanto Iudam anteeunt impietate, qui Christum iam orbi notum, iam in cœlis regnantem interimunt, aduertes dei uerbum, per quod reuiuiscunt animæ, fidem sine qua nulla cuiq; est salus, corrumpentes, charitatem quam ille uoluit in animis hominũ accendi, extinguentes. Et quum hæc assiduè faciant, tamen non sibi displicent ut Iudas, non agnoscunt crimen suum, sed ex impijs factis laudem etiam quærunt. Christum uerè produnt, qui id perdunt, cuius gratia Christus mortuus est. Ab exemplis fabulosis, quanquam & his ratione quadam utuntur oratores, Ecclesiastæ in totum abstinendũ censo, duntaxat apud promiscuam multitudinem. Video quidem fuisse morem nostra memoria, ut concionatores narrationibus quibusdã uterentur sub orationis finem, quæ uideri poterãt studio confictæ ad terrorem incutiendum rudibus & obduratis, aut ut rem alioqui frugiferam persuaderet. Veluti de quibusdã impijs uiuentibus, qui à dæmonibus abrepti sunt: aut de archidiacono, qui quum audisset in templo recitari, Qui se humiliat exaltabitur, Falsum est, inquit, si me deiecissim, huc dignitatis nunquam emerissem. Mox fulmen cœlitus immissum, & blasphemam linguã & uitam abstulit. Simile est de lena, cui diabolus pollicitus est par calceorum, si quendam uirum sanctum, quem ipse multo tempore tentauerat frustra, ad incõtinentiæ lapsum pertraheret. Lena perfecit ac petijt mercedem ex pacto. At dæmon illi calceos longæ hastæ præfixos porrexit ultra fluuium, ipso facto cõfitens eam mulierem esse tam sceleratam, ut ipsis etiam dæmonibus esset abominãda. Non referam plures formas, hæc dixisse satis est, ut lector intelligat quid sentiã. Et in his sunt quædam ab autoribus haud quaquam leuibus prodita, & ita uerisimilia, ut uera credi possint: rursus quædam adeo arguta appositãq; ut etiam si conficta sint, pro ueris aut certè probabilibus referri debeant. Nam quæ pro confictis narrantur, quoniã fide carent, aut frigent, aut ridentur etiam, nisi abeant in naturam parabolarum. Totum autem hoc genus exemplorum

Exempla fabulosa

rum parcius, & cum delectu adhibendum, præsertim apud eruditos. Tantum de exemplis hic admonuisse satis est. Nam de his & supra in hoc opere, & in alijs meis lucubrationibus satis multa diximus. Nunc ad metaphoram, & hinc deriuatas figuras redeo. Metaphora ipso nomine declarat quid efficiat. Transfert enim uerbum à propria significatione per similitudinem ad alienam alicuius commoditatis gratia. Veluti quum hominem ira commotum dicimus excanduisse aut exarsisse, quod ab igni translatum est ad animum: aut adolescentiam deferbuisse, aut despumasse, quod ab ollis ductum est, initio exundantibus ac spumam reiectantibus. Metaphoræ similissima est catachresis, Latinis abusus: hoc tantum interest, quòd in metaphora, quum uox sit propria, tamen translaticia malumus uti, quòd hæc ad efficiendum quod uolumus sit commodior. Vt qui dicit, animū sapientis adamantinum, dicere poterat constantem & immobilem. At qui gemmas dicit in uitibus, aut luxuriam in herbis, lætitiā in segetibus, abutitur uoce translaticia, quoniam propria deest. Quòd si totus sermo constat translaticijs sit allegoria, hinc dicta quòd aliud loquatur, aliud intelligi uelit. Qualis est tota oda Flacci, cuius initiū, O nauis referet in mare te noui Fluctus &c. Similitudo uerò, siue collatio, est explicata metaphora. Veluti, Demens sit, qui Remp. conetur subuere, qua perdita ipse incolumis esse non possit: simplex est sermo, quia proprijs constat uerbis. At si dicas: manifestæ dementiæ sit, Remp. uelle demergere, qua demersa, ipsi quoq; sit naufragio pereundum, Metaphora est, quia proprijs translaticia sunt admixta. Sin ita loquaris, patriæ perniciem molienti: Tu quid nauem in qua ueheris, stude pertundere, qua demersa tibi quoq; communi naufragio pereundū sit: Allegoria est. Rursus si dicas: Quemadmodū demens haberetur, qui nauem pertunderet, in qua ueheretur ipse: ita extremæ stultitiæ sit, Remp. in qua uis uelle perdere, qua perdita tu nō possis esse incolumis, Collatio est. Imago minimum differt à similitudine, quum sit similitudinis species. Nam si similitudo adhibetur ad ornatum, ad uoluptatem, ad persuadendum, ad uidentiam, ad grauitatem, & ab omni genere rerum asciscitur. Imago tantum ab animantis forma ducitur, & ad rem uel amplificandam, uel oculis subiiciendam facit: ut si hominem rapacem ac uirulentū depingas similem iubato draconi, qui oculis ardētibus, dentibus acutis, unguibus aduncis, hiante rictu per omnia uolitet, circumspiciens si quem reperiatur, cui possit aliquid mali faucibus afflare, quem ore attingere, dentibus dissecare, lingua aspergere, unguibus dilacerare.

Effictio species est hypotyposeos, quæ non ab alia forma petit similitudinem, sed ipsam hominis formam pictura quadam ponit ob oculos, appositè ad id quod agit, siue uelit inuisum reddere, siue suspiciendum. Veluti, An nō uobis uidetur natura, mentis turpissimæ imaginem in ipso corpore depinxisse

depinxisse. Caput turbinatum, oculi strabi, nasus aduncus, os uiperinū, lingua hæsitans, uox gallinacei, gibbus in tergo propemodū capite altior, uenter prominens, crura distorta, pedes utroq; claudicātes &c. Porro quot modis adhibetur similitudo, & à quot rerum generibus petitur, quoniā abunde traditum est à Quintiliano rhetorum omnium diligentissimo, & à me quoq; in commentarijs de Copia, nō hic uulgata protritac; repetam. Illud tantum admonebo, curādum ut similitudo quadret ad id cui adhibetur, ne sit sordida aut obscœna, ne accersatur à rebus ignotis populo cui loquimur, nisi natura rei sit tam insignis, ut hoc etiam ipsum discere sit operæpretium, ne dura & affectata, ne talis ut statim in diuersum torqueri possit. Hoc schemate scætet undiq; scriptura diuina, præcipuè sermones Euangelici, quæ tamen ferè non sumuntur, nisi à rebus uulgò notissimis. Inter Ecclesiæ doctores nullus largius utitur hac figura, quàm Ioannes Chrysostomus. Similitudo siue quod Cicero mauult, Collatio hac nota differt, & ab imagine, & ab effiçtione, quòd præter alias uirtutes frequenter, non dilutam habet ratiocinandi uim, ueluti quoties quod aduersarius adfert, ad aliquid simile transferimus, in quo demonstratur euidentis absurditas. Arianus sic argumentatur: Pater utrum gignit uolens an nolens? Si nolens, non est deus: si uolens, utiq; uerbum est filius uoluntatis, non naturæ. Hoc simili retunditur. Tuus pater utrum uolens an nolens genuit te? utiq; uolens. Igitur non naturæ, sed uolūtatis es filius. Atqui hoc manifestam habet absurditatem. Rursus quod adferunt, Quod gignit, prius oportet sit genito, Pater igitur est filio antiquior, ita confutatur. Vtrum est antiquius sol, an radius à sole promanans? Quod ibi uideri poterat probabile, hic apparet egregiè stultum. Similiter quum ita ratiocinantur, Genitum & ingenitum inter se pugnant, sed pater solus dicitur ingenitus, proinde non est eiusdē naturæ cum filio, itaque nec deus, simili repelluntur. Primus homo non est genitus, sed ex argilla factus, nō est igitur eiusdem naturæ cum cæteris hominibus qui nascuntur. Vnde consequitur aut ipsum falsò dictum hominem, aut cæteros qui progignuntur è parentibus, non esse uocādos homines. Quo nihil absurdius. Itidem quum filium excludunt à cōsortio diuinæ naturæ uerbis Euangelij, Vt cognoscant te solum uerū deum, & quem misisti Iesum Christum, Si solus, inquit, pater uerus deus est, quo ore filius prædicatur deus? Repelluntur testimonio Baruch III. Hic est deus noster, & non æstimabitur alius ad illū. Id porro de filio dici declarat id quod sequitur, Post hæc in terris uisus est, & cum hominibus conuersatus est. Similia sunt, Solus hic est deus, & non est alius: quæ uerba si urgemus, solus filius erit deus, excluso patre & spiritu sancto. Hoc argumentationis genere sæpe feliciter utitur Gregorius Theologus & Hilarius. Exemplis congerendis supersedeo, præsertim quòd hoc loco admonemus alieniore, quia prius non ueniebat in mentem

mentem. Pro qualitate similitudinis uariabitur orationis character. Iucundus erit, si à rebus iucūdis ducetur, grādis si à rebus sublimibus, acris, si à rebus terribilibus, mediocris, si à rebus mediocribus, humilis, si ab humilibus.

Iucundæ dictionis exemplum erit, Quemadmodum blandis flatibus aspirante Fauonio, squalor & tristitia hyemis depellitur, omnisq; naturæ facies ueluti noua iuuenta repubescit, arbores nouis ornātur frondibus, gramina blandè uirentia uarijs florum luminibus distinguuntur, amnes labuntur amœnius, sol ipse totaq; cœli species mitiore aspectu delectat oculos: ita simul atq; hominis animū afflauerit diuini spiritus gratia, protinus abit uitæ prioris deformitas, proq; uirjs omnis uita decoris uirtutibus enitescit, dicas eum feliciter renatum.

Orationis uarijs habitus

Grandis illud. Sicuti deus quū nullius egeat, tamen suaptè natura gaudet omnibus benefacere: ita qui deum patrem appellant, debent gratis de omnibus, quod in ipsis est, benemereri.

Acris hoc. Expallefcis ad afflatum aut morsum uiperæ, & ad medicum curris: Quanto magis horrenda turpitude, quæ uenenum habet omnibus uiperis præsentius, quantoq; celerius quærenda medicina?

Mediocris hoc. Quemadmodum qui iuxta Hesiodi consiliū crebro parua paruis addunt, tandem euadunt diuites: ita qui in uirtutibus semper ad meliora proficit, tandem perfectus euadit.

Humilis siue submissæ illud. Quemadmodum mendici si quid habent boni celant, sed pannos & ulcera ostendunt, quo spectantiū benignitatem prouocent, Sic nos oportet non iactare nostra benefacta apud deum, sed mala nostra profiteri, si uelimus illius in nos misericordiam prolicere. Iam præter illos tres orationis characteres, quos rhetores cōmemorant, & quorum Augustinus aliquot exempla profert, tum è canonicis libris, tum è dōctoribus ecclesiasticis, sunt complures aliæ differentiæ. Est acris & mollis, est ardens & placida, est austerā & florida, est dulcis & amarulenta, est elaborata & simplex, est dilucida & inuoluta, est recta & obliqua, est fusa & in compendium contracta. Ergo posteaquam Ecclesiastici muneris candidatus hæc quæ de amplificationibus & schematibus commemorauimus in promptu ac uelut in numerato habuerit, hac ratione poterit ad usum accommodare. Thematis quod sibi sumpsit explicandum omnes partes diligenter circumspectat, facile deprehensurus quæ splendorem, quæ uehementiam, quæ iucunditatem, aliæque dictionis notas recipiant. Mox ad singulas uirtutes artis præsidia accommodabit. Hoc exemplo demonstrare per longum sit. Aliquod tamen qualecūq; simulachrum proponam, unde reliqua conijciat lector ingeniosus. Sit argumentum cōcionis paralyticus ille Matthæi i x, Lucæ v. Primum si res gesta commodè narretur, multum delectationis ac perspicuitatis habebit oratio, non nihil etiam affectuum. In ipso

Schematibus quomodo utendum

F statim

statim exordio offert sese locus communis, de admirabili bonitate domini Iesu, cuius tota uita nihil aliud erat, quàm in omnes homines exposita beneficentia. Reperies quibus ultrò cōtulerit beneficium, uelut ei qui manum habebat aridam. Non reperies cui petenti negarit opem. Adeo erat inexhausta bonitas, & indefatigabilis charitas. Subinde cōmutat locum, at non immutat benefaciendi studium. Obambulat non animi gratia, sed ut latius diffundat suam benignitatem. Aut docet, aut consolatur, aut uiuificat, aut sanat, aut pascit, aut liberat, aut secedit oraturus. Docendo medetur animis, sanandis morbis insanabilibus, reliquisq; miraculis, fidem astruit suæ doctrinæ, gratis omnia. Et quum secedit, nobis secedit, nobis orat, pro nobis gratias agit patri. Nec ab ullo discedit loco, quin ibi relinquat & suæ charitatis monumenta, & Euangelicæ philosophiæ semina, & honestæ opinionis fragrantia, & paternæ gloriæ materiam. In Iesu igitur uerissimū erat, quod ab ethnico quodam dictum est, Deus est iuuare mortales. Erat, inquit Lucas, uirtus ad sanandum omnes. Erat ipsa uirtus non ad lædendum, sed ad iuuandum, non hos aut illos: Nec enim est exceptio personarum apud deum, sed simpliciter omnes. Erat illi naturale cunctis benefacere. Quocunq; circumferas ignē, calfacit. Vbicunq; sol est, lucet. Quacunq; dilabitur aqua, rigat. Vbicunq; diffunditur unguentum, spargit odoris gratiam. Seruator erat, nihil aliud cupiebat, nihil aliud poterat nisi seruare. Si quis perit, suo uirtio perit. Talem decebat esse uitam eorum, qui se Christi uicarios profiterentur, & sunt. Recedit igitur à crassis Gerasenis, rogatus ut abiret à finibus ipsorum, qui magis timebant potentem, quàm amabant benignū, ac uehementius commouebantur iactura porcorum, quàm delectabantur salute hominum. Nec his tamen tam crassis indignat̄ mansuetissimus seruator, tantum abscedit, & rursus transmissio lacu redit in ciuitatem suam Capernaum, non quod illic natus esset, sed quod ibi tum temporis perpetuum haberet domiciliū: alioqui Bethleem natus erat, Nazareth educatus. Ciuitas erat Galilææ, unde & pro Galilæo est habitus, littoralis, apta negociatoribus, & quod diuitias comitari solet, luxu diffluens, ac fastu turgida. Hæc est enim in quam alibi clamat: Et tu Capernaum, nunquid usq; ad cælum exaltaberis: usq; ad infernum detraheris. Apud hos tamen corruptissimos nō dignatus est habere domicilium agnus ille mansuetissimus, qui uenerat non ut uocaret iustos, sed peccatores inuitaret ad pœnitentiam. Quærit miseros ille misericors, quærit ægrotos tam amicus medicus. Solus absque fastidio uersatur inter peccatores, qui solus erat ab omni peccati contagio immunis. Docebat in domo quadam sedens. Apparet domum fuisse plebeiam, quæ nomen non habet, nec sella quicquam habebat insigne, quum hisce temporibus Rabini quidam Christo multum dissimiles, nō nisi in templis dicant è sublimi suggesto, quod byssinum aut aureum peristroma honoris gratia prætegat

prætegat. Non improbo studium illorum, qui hoc honoris deferunt doctoribus, sed improbandi sunt qui affectant. Cæterum ubicunq; Christus est, ibi sacra basilica est: ubicunq; sedet, siue in colle quopiam gramineo, siue in sordida nauicula, siue in conuiuio, ibi sublimis cathedra est cœlestis philosophiæ. Hic locus est communis, quomodo deceat Ecclesiasten in omni loco de Christo loqui, non in templo tantum. Primū docet. Deinde sanat paralyticum. Potior hominis pars est animus. Hæc igitur merito priorem curam sibi uindicat. Oratione medetur animis, quorum morbi longè periculosiores sunt quàm corporum. Vbiq; dominus ultrò docet, miracula non ædit, nisi per occasionem, ac ferè rogatus. Nec enim in aliud adhibentur illa, nisi ut dictis fidem & auctoritatem concilient apud incredulos. Et ecce inter loquendum præsto est exerendæ uirtutis materia. Paralyticus grabato affixus à baiulis aliquot defertur, qui nihil addubitât, quin dominus & possit salutem dare, cui nullum morbi genus immedicabile, quin & uelit, si modo sub oculos misericordis ueniat miserandæ calamitatis spectaculum. Sed differta turba fores obsidens, non dat aditum misero. Quis enim patiatur diuelli ab oratore tam facundo? Tanta autem uis hominum affluerat, ut domo plena, plurimi ad fores ac fenestras inhiarent sermoni Iesu. Tam attendentes animos oportet adferre Christianos ad Ecclesiasticam concionem. Non est Christus qui docet, sed Christi uerbum est quod docet, & spiritus Christi loquitur per os hominis. Quid interim exclusi baiuli? Non sinunt eam occasionem elabi è manibus. Rem iuxta mundum impudentem molliuntur: sed iuxta Græcorum prouerbia, inutilis est pudor uiro egeno. Et hic locus communis incidit, de his quos pudor deterret à cōfessione criminum. Felix impudentia est quæ per fidem impetrat totius hominis salutem. Exemplum simile est de muliere peccatrice, quæ non erubuit passis capillis in pharisaicum conuiuium irrupere inuocata. Magno conatu sarcinam suam in tectum domus subuehunt, Verisimile est enim eam domum nullas habuisse contignationes, nec tectum nostratibus simile, sed planius, in quo liceat ambulare: quod genus ædificia nonnulla uidentur adhuc apud Italos & Hispanos: ac nudata tecti parte, pensilem paralyticum cum suo grabato demittunt ad pedes Iesu. Roget aliquis quin expectabant finem concionis? Sciebant dominum undiq; à multis appellari, nec usquam procedere, nisi densissima uallatum turba: se uero cum sua sarcina parum expeditos ad consequendum, aut per turbam penetrandum ad Iesum. Hic amplificanda est admirabilis domini mansuetudo. non indignatur sermonem suum funesto spectaculo interrumpi, non inculat improbitatem baiulorum, sed fiduciam approbat. Vt uidit, inquit Euangelista, fidem illorum. Quid? An non uidebat fidem illorum priusquam paralyticum demitterent? planè uidit. Quid enim non uidet ille, cuius oculis occultissima cordium sunt con-

F 2 spicua

spicua. Sed humano more Euangelista de Christo loquens, tum ait illum uidisse, posteaquam omnibus factum est perspicuum. Sic deus in Genesi: Nunc cognoui quòd timeas dominum. Poterat dominus & foris manenti paralytico salutem dare. Sed hoc dispensatione factum est, ut exclusus paralyticus, ac demum per tegulas in domum demissus, illi theatro perspicuum faceret, quantum apud deum ualeat fides nihil hēsitans, simulq̄ declararet in Christo diuinam esse naturam. Conuenerat enim numerosa multitudo, non tantum ex omnibus castellis Galilææ, uerum etiam ex oppidis Iudææ, atq̄ adeò ab ipsis Hierosolymis, nec iam plebeia turba tantum, sed pharisæi quoq̄ & legis doctores. Atq̄ hic locus insignis incidet, quantam uim habeat fides, posteaq̄ baiulorum fides adeo fuit grata Christo, ut ob eam salutem dederit misero. Nam de fide paralytici nihil expressum habemus. Solet enim is morbus & animi stuporem inducere. Habebant autem baiuli multiplicem de Christo fidem, de potentia, de misericordia, de mansuetudine, quæ nulla interpellantium importunitate poterat offendi. Et hic annotandum erit, quòd dominus interdum ad alienam fidem ædit miracula. Veluti quū Archisynagogo, cui nunciata est mors filia, dicit: Noli timere, tantummodo crede. Itidem quum eiusdem Euangelistæ cap. ix. patri dæmoniaci dicit: Si potes credere, omnia possibilia credenti. Rursus hic locus erat hypotyposi, quæ ponat ob oculos miserandum illud paralytici in grabato iacentis spectaculū. Nihil enim aliud poterat infelix quàm iacere, iam non homo, sed semiuiuū cadauer, luridus, squalidus, situ & carie oblitus, atq̄ in ipsis penè stragulis putrefactus. Hic è libris medicorum describetur morbus, & per cōparationem amplificabitur. Ipsum paralyseos nomen indicat ea dissolui neruos, nerui autem motus autores sunt, motus est ipsius uitæ uita, ut ita loquar. Quid enim refert habere membra corporis, si nullus horum sit usus? Occupat autem hoc malū non modo corpus externum, uerum etiam linguam, deniq̄ & ipsam mentis sedem. Stupet animus, memoria perfluit, nullum iudicium, nullus animi uigor. Qui sic uiuit, nō uiuit nisi in pœnam suam, si tamen ea uita dicenda est. Est autem hic morbus imprimis ex illorum genere, cum quibus frustra luctatur ars medicorū, qui quum maximè expediunt omnia pharmaca, nihil aliud quàm uexant miserum, & cruciatum exasperant, frequenter & mortem accelerant. Hoc loco plura dici poterūt, unde nascat̄ hic morbus, & quibus rebus exasperetur, & quantū malorū adferat homini. Dein cum alijs atrocissimis morbis comparandus est. Horrendū malum lepra, sed nec membrorū usum adimit, nec mentis uigorem hebetat, & fœdus magis est, quàm cruciabilis. Abominandum malum morbus comitialis, sed magnis interuallis concedit requiem. Ingentes cruciatus habet pleuritis, sed breues, ut quæ aut cito tollit hominem, aut abiens optatæ sanitati restituit, nec ita contumax est aduersus medicorum

dicorum remedia. Similiter dicet de cæteris morbis, ne fiam prolixior. Iacet igitur ad pedes Iesu cadauer infelix, baiulis è tecto prospectantibus. Non procumbit in genua, non componit manus, non orat, omnia membra morbus occupat, tantū iacet cadaueri similis. Et tanto magis procumbit, quia procumbere non potuit, tanto magis loquitur, quia loqui nō potuit. Apud misericordem loquax res est ipsa calamitas. Hic mihi contemplare promptam & effusam domini liberalitatem. Multo plus largitur quàm expectabant baiuli. Probabile est enim illos nihil aliud expectare, quàm ut homo paralyti liberaretur. At dominus qui perspicit intima cordium, uidit hominem magis ægrotare animo quàm corpore, & pleraq; corporum mala ab animi uitio proficiscuntur. Primum igitur interiorem hominem à peccatis liberat. Vide porrò qua mansuetudine, qua facilitate condonat uniuersa delicta. Non prodit commissa, non exprobrat, non obiurgat, non exigit pœnam aut satisfactionem. Sed quid? Confide, inquit, fili, remittuntur tibi peccata. Iuxta Matthæum filium uocat, iuxta Lucam hominem. Ante nec homo erat nec filius, utrunq; fit condonatis peccatis. Iubet esse bono animo, pro commerita obiurgatione consolationem impertiens. Et quum tale exemplum nobis ædiderit summus ille omnium dominus, in quo nullus erat criminum neuus, nō pudet quosdā, tanto supercilio sæuire in lapsos, quum ipsi sæpe grauioribus madeant uitijs? Vides lector hic quoq; locū esse per comparisonem amplificandi seruatoris mansuetudinem, & quorundam sacerdotum in peccantes sæuitiam. Nos breuitati studemus. Nullus opinor erat in eo cœtu, cui liquidò persuasum esset, in Christo geminam esse naturam, diuinam & humanam. Nondū enim uenerat tempus hoc aperte profiteri, sed prius dictis ac factis potissimum insinuandū erat in animos hominum. Erant, ut dixi, in ea concione pharisæi & legis doctores, quos Lucas ait sedisse ueluti domino pares. Horum animos offendit ea uox: Remittuntur tibi peccata. Erat enim inaudita illorum auribus, præ se ferens diuinam autoritatem. Didicerant ex Esaia, solū deum esse qui condonaret peccata. Sciebant sacerdotes non ipsos remittere peccata, sed tantū oblati hostijs precibus agere cum deo, ut dignaretur populi delictis ignoscere, quum ipsi quoque delictis obnoxij egerent expiatione. Solus dominus uelut ex propria perpetuaq; uirtute, sine uictimis, sine precibus aut ullis expiationibus, solo uerbo cōdonat, nō has aut illas culpas, sed uniuersa peccata. Nusquam enim legitur dominus fuisse precatus miraculum æditurus, quòd potestatem haberet non precariam, aut certis limitibus circumscriptam, sed naturalem, propriam, perpetuam ac plenam. Nec tamen hic obliuiscitur suæ modestiæ. Sacerdos qui nihil aliud est, quàm homo, dicit: Ego te baptizo, ego te absoluo. Christus non dicit, ego tibi remitto, sed remittuntur tibi peccata. Hæc uox esse poterat prophetæ, dei clementiã nunciantis. Simili mo-

destia dicit mulieri peccatrici, Lucae VII, Remittuntur tibi peccata. Et tamen tacitis cogitationibus obmurmurāt pharisæi & legis periti, Quis est hic qui loquitur blasphemias? Solus deus potest remittere peccata. Qua fronte sibi uendicat homo quod dei proprium est? Hic incidet locus communis quod calumniosa res sit superciliosa scientia. Item alter, nullā esse perniciosiorem impietatem, quā quæ se pietatis obtentu uēditat. Mouet istos scilicet gloria dei, & blasphemix calumniam impingunt filio dei. legis cognitio armat illos ad calumniandum, ex qua debuerāt intelligere Iesum esse Messiam à lege promissum, qui liberaret populum Israeliticum à peccatis suis. Quir taciti murmurant? Quia metuebant turbam, quia nondum illorum inuidia ad extremum profecerat. Qui nunc intra se murmurant, ij sunt qui post clamant apud Pilatum: Nos habemus legem, & secundū legem nostram debet mori: quiq; crucifixo exprobrant, Alios saluos fecit, seipsum saluum facere non potest. Et hic est locus communis, quomodo prauis cupiditatibus corruptus animus, per occasionem paulatim gliscit ad maiorē impietatem, ac benefactis etiam magis ac magis exasperatur, donec rapiatur in reprobum sensum, odiumq; tandē in rabiem erumpat. Quid interim dominus? Pergit tueri autoritatem suam, ac uel hoc argumento declarat se non esse quemlibet hominem, quod ad tacitas illorum cogitationes respondet, Solus enim deus est *καὶ διογνώσους*, quas in hoc prodit ut sanet. Nec blasphemix conuitium regerit, nec populum in illos concitat, sed irrefutabilibus argumentis tuetur autoritatem suā. Quir, inquit, malè cogitatis in cordibus uestris: Non creditis huic remissa peccata, quia mentis habitum non cernitis. Sed paralyticum uidetis. Quem si uerbo erexero, credite & animum uerbo sanatum esse. Quod non cernitis, per se maius est, sed à uobis pluris fit quod sensibus expositū est, quia corporis oculos habetis, fidei oculos non habetis. Vtrum est facilius dicere, remittuntur tibi peccata: an dicere, surge & ambula. Hac uoce dominus reddit illos attentos ad futurū miraculum, ne quid possent tergiuersari. Vtrūq; dictu facillimum est, Remittuntur tibi peccata, & surge & ambula: sed ut sciatis, inquit, filio hominis utrūq; æque factu facile, & oculis uestris faciam fidem. Et hoc loco annotanda est Iesu modestia, Non ait, ut sciatis me esse deum, sed ipsa re diuinam naturam sibi asserens, uerbo se filium hominis appellat. Hic suspensis expectatione miraculi omnium animis atq; oculis, Dominus ait paralytico: Surge tolle grabatum tuum, & abi in domū tuam. Nec mora, surgit alacer, integris uiribus, nullum morbi uestigium præ se ferens, adeoq; non languidus, ut ipsum lectum, in quo decubuerat, tolleret in humeros, ac domum deportaret. Eius generis sunt ferè Christi miracula, ut subito præsidio uirtutem præsentaneam præ se ferant. Abit ille iam non mutus, sed glorificans deū. Roget quis quir iubetur abire domum? ut suis qui paralyticum nouerant, quosq; diu-

tinis

tris obsequijs uexauerat, prædicaret Iesum, essentq; certi testes redditæ san-
 nitatis, qui morbi fuerat conscij. Quid hoc spectaculo gloriosius? Quid hic
 habes pharisæe, quod tergiuerferis? Quid habes legis perite? Num adhuc
 dubitas paralytico remissa fuisse peccata? Non erras dum credis solum de-
 um remittere peccata. Sed ex ipsis factis intelligere debueras in hoc homi-
 ne latere deum, & eum agnoscere, quem tot oraculis promissum expecta-
 bas. Promittis alijs Messiam ex lege, & presentem occasione legis calumni-
 aris. Sed neq; turba obstans, neq; pharisæorum inuidia in aliud profecit, q̄
 ut euidentiore miraculo Christi diuina uirtus patesceret. Tacet interim pha-
 risæi, grauiore paralyti correpti, quàm fuerat ille paralyticus. Multitudo in-
 docta religiosius interpretans ea quæ gerebantur timore concutitur, deumq;
 glorificat, qui talem potestatem dedisset hominibus. Magnus ad pietatem
 gradus est timor dei. Videt hominem Iesum, nec ultra id quod uidet, audet
 de illo concipere, sed tamen ex admirandis factis glorificat deum in homi-
 ne operantem. Hic affectus multum abest à pharisæorum calumnia. Ha-
 ctenus indicauimus quæ partes in ipsa narratione recipiant ex arte, uel iu-
 cunditatem, uel affectum, uel uehementiam, tametsi lector ipse per se plura
 dispiciet. Allegoriæ uero tractatio maiores etiam affectus admittet, si decla-
 res paralytim animi multis partibus esse miserabiliorem paralyti corporis.
 Quàm infelicitè paralyticus est, qui manus non habet ad subueniendum
 egenis, sed habet ad rapinas, qui membra non habet ad officia charitatis,
 sed habet ad luxum, ad libidinem, ad uiolentiam. Qui linguam non habet
 ad docendum & consolandum proximum, sed habet expeditam ad nugan-
 dum, ad turpiloquium, ad obtrectandum. Cuius animus ad Christi doctri-
 nam stupet, ad ea quæ sunt huius mundi uiuidus est. Totus iacet nõ in gra-
 bato, sed in cœno uitiorum omnium. Defertur à baiulis non ad Christum,
 sed ad omne dedecus. Baiulos autè habet, ambitionem, auaritiam, luxum,
 libidinem, liuorem & odium. Atq; interim quum sit omnium miserrimus,
 sibi uidetur uiuere ac florere. Hic locus erit apostrophæ. Quousq; compu-
 trescis in latebris tuis infelix? Quin tibi paras alios baiulos, qui te deferant
 ad oculos Christi, si pedibus tuis ingredi non potes. eò te deferet elemosy-
 na, ac piorum hominum preces: deferet proximo condonata iniuria, defe-
 ret Ecclesiæ fides. Tantum ut agnoscas tuam ipsius calamitatem. Nec est
 quod desperes, si diu in uitijs cõputruisti. Ibis ad misericordem medicum,
 unde audies, Fili remittuntur tibi peccata tua, surge & ambula. Addi poterit
 etiam exhortatio, quum ad omnes Christianos, tum uero præcipuè ad epi-
 scopos & pastores, ut Christum pro uiribus imitentur, & si nõ possunt uer-
 bo tollere morbos corporum, tamen salubri sermone studeant mederi pro-
 ximorū animis, docendo, admonendo, cõsolando, egrotos foueant, egenis
 opituletur, oppressis patrocinentur, nec ob hoc ab hominibus captent emo-

lumentum aut laudem, sed à Christo mercedem expectent. Cætera lectori coniicienda relinquo. Nam uereor ne in hoc exemplo diutius uidear immoratus, quàm huius instituti postulat ratio. Referuntur apud Grammaticos & alij tropi præter eos quos cõmemorauimus, & sunt qui nondũ apud rhetores aut grammaticos inuenere nomen. Totus enim hominũ sermo tropis differtus est. Sic autem uisum est diuinæ sapientiæ nobiscum uulgatissimo more quodammodo balbutire. Quod apud Mattheum legitur, id ipsum & latrones improperebant ei, Augustinus putat *ἑτεροσιν* siue hypallagen esse numeri, quum alij Euangelistæ referant, unum tantum Christo fuisse conuiciatum, quemadmodum dicimus Romanũ militem pro exercitu. Tametsi non me fugit, esse qui locum hunc expediant absq; tropo. Itidem in uerbis Pauli, quum de se alijsq; uiuis Christianis loquẽs ait, qui simul cum Christo nos sedere fecit in cœlestibus, Augustinus libro de agone, indicat esse temporis enallagen. Et uulgo quod certò futurũ credimus, factum dicimus. Si tales animos præstiteritis in prælio, uicimus. Si ista poteris regi persuadere, euasisti. Ad hunc tropum pertinere uidetur quod habetur Geneseos III. Puluis es, & in puluerem reuerteris. Iam enim Adam non erat puluis, alioqui quomodo diceretur reuersurus in id quod erat? Quamquam hic uideri posset Synecdoche, quæ materiæ nomine uocat quod ex materia confectum est, quemadmodum pro gladio ferrum dicimus, & retia è lino cõtexta, lina uocamus. Eodem tropo Geneseos II. de Eua dictum est, hoc nunc os ex ossibus meis, non quòd iam esset os, sed quòd ex osse facta. Simili forma Exodi V II. quod iam serpens erat, adhuc dicitur uirga, quoniam è uirga mutatũ erat. Deuorauit, inquit, uirga Mosi uirgas magorum. Rursus Hieronymus in Matthæũ annotauit esse temporis *ἑτεροσιν*, quum Simon dicitur leprosus, quia fuerat. & Paulo Erastus dicitur Arcarius ciuitatis. & Abigail adhuc dicitur uxor Nabal, quũ iam transisset in matrimonium Dauidis, mortuo Nabal. Multis autem scripturæ locis Iacob & Israel usurpatur pro gente ex eo prognata. Vt apud Esaiam: Israel autem me non cognouit. Item Matthæi IX. Nunquam apparuit sic in Isracl. Et in Cantico uirginis, Suscepit Israel puerum suum. Item psalmo LXXV III. Comederunt Iacob, & locum eius desolauerunt. Ad aliquam synecdoches speciem pertinent illa, Non enim uos estis qui loquimini, sed spiritus patris uestri qui loquitur in uobis. Apostolos fuisse loquutos Lucas abundè testatur in Actis, sed tropo is loqui dicitur, quo autore, & cuius dono loquitur homo. Huius formæ est illud: Sermo meus non est meus, sed eius qui misit me. Tropus autorẽ indicat, nam alibi dominus sæpe uocat sermones suos. Annotauit hoc Augustinus in psalmũ quartum, hunc esse morem scripturarum, ut ipsi deo tribuant quod in nobis agit. Quale uolunt esse illud Pauli Rom. VIII. Ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus

bus. Neq̄ enim gemitus competit in spiritum sanctū. Porro quod legimus psalmo LV. Ego cōfirmaui columnas eius, sine dubio metaphora est. Neq̄ enim terra columnis nititur, quæ suo pte pondere libratur, sed inconcussam illius stabilitatem scriptura columnas uocat, annotante Ambrosio. Ad Synecdochen & illud mihi pertinere uidetur, quod in Euangelio dominus loquitur ad sinistram constitutis, Non noui uos. Nec est necesse, ut hic nosse interpretemur fecisse, quod facit Augustinus epistola XLVII. ad Valerianum: Quid est, inquit, non noui uos, nisi uos ego tales non feci. Eiusdem schematis esse putat, quod de Christo legimus, qui peccatū non nouerat, id est, nō fecerat. Quin potius scriptura sic loquitur, ut dicat deum illa nouisse quæ approbat, ignorare quæ reprobat. Ita loquitur psalmus: Nouit dominus uiam iustorum, quasi uiam impiorum nesciat. Similiter Matthei xxv fatuæ uirgines audiunt, nescio uos. Eodem tropo dictum est Hieremiæ: Priusquam te formarem in utero noui. Id esse uerum confirmat quod sequitur, & antequam exires de uulua sanctificaui te. quod prius dixerat noui, uelut interpretans explanat sanctificaui. Rursus II. Timoth. II. Nouit dominus qui sunt ipsius. Item I. Cor. XIII. Si quis autem ignorat ignorabitur. Quin & uulgo à quibus abhorremus, ea dicimur ignorare. Vt, Nescit tarda molimina, spiritus sancti gratia. Et non nouit adulari qui ex animo amicus est. Postremo notos uocamus non inimicos, sed amicos. Eos negamus nos nosse, quos animo obfirmato odimus, citra spem reditus in gratiam. Significantius autem dictum est de Christo, non nouit peccatum, quàm si dixisset, non fecit, aut non commisit peccatum. Est species synecdoches, quū efficientem causam effecti nomine donamus, aut cōtrā, Vt horrere dicitur qui friget, & pallefcere qui timet, & erubescere, qui pudescit, etiamsi non mutet colorē, & deperire dicitur, qui impotēter amat, & auersari dicimur eos, quos odimus. Cōtrā notos admittimus & amplectimur. Adde huc, quod in parabola Euangelica inimicus homo fecisse dicitur, quod fecit diabolus, ipso domino in hunc modū exponente. Atqui diabolus non est homo. Quamquam hic esse potest allegoria, potest esse synecdoches species, quæ signi nomen ponit pro re designata, ut est, idem ualeat quod significat. Quo tropo dictum est illud Geneseos XLI. Septem spicæ sunt septem anni ubertatis. Septem boues sunt septem anni famis. Eodem schemate Paulo dictum est, petra autē erat Christus. Nam ideo spiritualem appellat, quod aliquid sacratius significabat. Itidem dominus in Euangelio: Bonum semen sunt filij regenerationis, zizania autem sunt filij maligni. Sic de improbo facto dicimus, Hæc est tua impudentia, quum factum non sit impudentia, sed eam declarat, & ab ea proficiscitur. Quemadmodum scriptura nonnunquā concupiscentiæ nomine designat peccatum, non quod omnis concupiscentia sit peccatū, sed quod à peccato proficiscatur. Sic infantibus ascribitur peccatum

catum, non quod proprie sit in illis ullum peccatum, sed tantū priuatio gratiæ originalis, procliuitas naturalis ad peccandum, & calamitas humanæ uitæ peccatum dicitur, quod hæc à peccato primorum parentum proficiscantur. Quanquã hac de re scio quorundam uariare sentētiã. Præterea quum

2. Cor. 5 Apostolus scribit Corinthiis: Eum qui non nouerat peccatū, pro nobis peccatum fecit: ni tropū recipias, sensus absurdus & impius est. sed per tropum quum ait, peccatum fecit, sentit hostiam pro peccatis aliorū immolandam. Quod genus est illud, sacerdotibus dictū, peccata populi comedetis, quod de uictimis uiuerent. Præterea quod Paulus negat se accepisse Euangelium suum ab homine, siue per hominem, rectus sermo sensum exprimit impiū: Christus enim etiam nunc homo est, sedens ad dextram patris. Vix tamen inuenias huic tropo nomen. Simile est quod scribit Galatis: Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus nō essem. At idem Paulus Corinthiis scribit: Sicut ego per omnia omnibus placeo. In priore loco placere dixit pro assentari, & homines uocat spiritu Christi uacuos. Secundo loco placere dixit obsequi ac morem gerere, ne quē offenderet. Quid hic memorem de sermonibus, quibus undiq; redundat sacri libri, præsertim ueteris instrumenti, per quos quæ nobis uel iuxta corpus, uel iuxta animū adsunt, deo tribuunt, ueluti quū dicit, irasci, furere, pœnitere, odisse, obliuisci, reminisci, respicere, auertere faciem, extendere brachiū, sedere, surgere, inclinare aurem, aliãq; huius generis innumera, quæ si simpliciter accipias, falsum & impiū habent sensum. Sed hæc quomodo sint intelligenda, dilucidè exponit Gregorius Nazianzenus libro Theologiæ v. & Augustinus quum aliàs, tum libro ad Simplicianum secundo, multū dissentiens ab istis, qui tropos ueluti res humiles, grām atq; istis relinquēdos arbitrantur, ceu theologis indignos. At Augustinus uir tātus censet uigilāter attendēdos, atq; etiã memoria tenendos, quod horum cognitio scripturarū ambiguitatibus dissoluedis sit, ut ait, præcipuè necessaria. Quod in annotationibus interdum indico quomodo medendum sit hyperbatis, quidā magni nominis Theologus, religione Franciscanus, nunc etiam opimi census episcopus sic irrisit, non in conuiuio, sed in publica frequentiq; concione. Quid nos docet Erasmus? Docet construere. Ego didici construere ante quadraginta annos: eadem opera deridens Origenem, Hieronymum, Ambrosium & Augustinū, qui frequenter indicant ordinē contextus, & quod est his minutius, admonent quo loco sit ponēda hypostigme, respirandi nota, quo casu accipiēda uox, & quomodo pronuntiandus sermo, enunciando an percontando, quibus de rebus Augustinus accuratè differit de doctrina Christiana libro tertio. Alter in conuiuio quum responderem id quod citabat per hyperbolen dictum esse, subsannans, Ia, inquit, Quid est hyperbole? Ea uox satis declarabat quàm studiose uersaretur in euoluēdis magnis illis Ecclesiæ doctoribus, quum

Troporū cognitio necessaria

quum sibi tamen uideretur omnibus numeris absolutus theologus. Constat igitur scripturam canonicam, typis, schematibus ac tropis opertam esse. Nullus tamen tropus, nec ullum schema plus exhibet Ecclesiasticis negotiis, quam allegoria, de qua nunc dicendum erat accuratius: diciturque, si prius admonuerimus, illud in primis spectandum Ecclesiasticum, ne qua occasione deflectat à germano scripturæ sensu, quam & alijs tropis præter eos quos recensuimus uariam esse constat. De quibus illud in uniuersum præcipi potest, non esse accersendum tropum, si rectus sermo pius ac sanus habet sensum, ac reliquis scripturæ locis congruentem, nisi tropus adhibitus subseruiat simplici sententiæ. Verbi gratia, quum audimus deum dicentem, Pœnitent me fecisse hominem, aut quum legimus dei brachium, uultum, aures & pedes, quoniam rectus sensus palam absurdus est, necessario tropus arcessitur, quod scriptura manifestè pronunciet deum esse spiritum, nec in hunc ullum cadere affectum humanum, quum sit immutabilis essentia. Ego sum, inquit, qui sum. Quamquam absurdus ille sensus non est scripturæ, si propriè uelimus loqui, sed uerborum iuxta simplicem intelligentiam. At quum dominus porrigens panem apostolis dicit: Accipite, hoc est corpus meum, quod pro uobis traditur: si per tropum, est, interpreteris significat, aut corpus interpreteris signum corporis, non sunt defuturi, qui tuæ reclament interpretationi. At si hunc in modum interpreteris, hoc symbolum quod uobis exhibeo, significat indissolubilem unitatem meam, qui sum caput, & corporis mei mystici, quod est Ecclesia, quoniam tropus subseruit recto sensui, non est reijciendus. Iam sunt quædam uoces aut loquutiones scripturæ peculiare, ut ædificare pro iuuare, destruere pro lædere, placere pro captare laudem, Et sunt quædam multifariam usurpatæ, ut lex, caro, spiritus, mundus, Sunt & idiomata quædam linguarum, quæ nisi agnoscantur, uerba nuda sensum reddunt absurdum. Interim & in rectis sermonibus uel ambiguitas, uel obscuritas, aut contrarietas torquet lectorem. In his omnibus illud oportet perpetuum esse concionatoris & uotum & studium, ut germanum sensum assequatur, siue ex ueterum interpretatione, siue ex uigilanti sagacique locorum collatione, siue ex consideratione temporum ac personarum, siue ex præcedentium & consequentium tenore, siue ex ipsis scripturæ fontibus, aut uaria interpretatione, siue ex diutina meditatione, siue ex pura deprecatione cum fide coniuncta. Procul autem absit ab illorum affectu, qui se faciunt scripturæ dominos, ob torto collo detorquentes eam ad sensum, quem ipsi secum adferunt, idque uel gloriæ causa, cuius pœnitent istos, si nihil nisi ab alijs dictum adferant, uel uincendi studio, uel socordia quadam, dum ita tractant diuinas literas, quasi tractent cuiuslibet hominis scripta. Beatus Paulus locis copulibus se profitetur œconomum ac dispensatorem mysteriorum dei, in dispensatoribus autem quoniam tractant rem non suam, sed domini, præcipuè requiri fidem.

Et alibi

*Germanus
scripturæ sensus
in primis
spectandus*

*Vnde germanus
sensus
colligitur*

Et alibi dicit, se ideo per dei misericordiam à Iudaismo segregatum ad euangelij prædicationem, ut esset fidelis. Timotheum uerò filium suum in Christo charissimū ad imitationem sui prouocans hortatur, ut in doctrina euangelica se Deo, cuius negotium agebat, præbeat operarium probatum & ἀνεπαίοχουρον, hoc est, qui nec erubescat apud omnes profiteri Christi philosophiam, licet mundo stultitia aut insania uideatur, & adeò rectè tractet ueritatem, ut ipse suo uitio nullam inuidiam aut ignominiam conciliet Euangelio. Id autem bifariam solet cōmitti, si uel ecclesiastes inquinatis moribus fidem abroget sanæ doctrinæ, uel scripturam in alienos sensus detorqueat, & ad humanos affectus accommodet. Vtrūq; graue crimen, sed posterius hoc perniciosius. Paulus siquidem non admodū indignatur illis qui uel ad quæstum suum, uel ad conseruandam Paulo inuidiam prædicabāt euangelium, dummodo alioqui syncerè Christum annūciarent. Multos alienat doctoris uita palàm improba, at qui sunt æquiores, dum reputāt Christum dixisse: In cathedra Mosi sedent scribæ & pharisæi, quæ dicunt facite, quæ faciunt nolite facere: primum si scelera docentis euidentiora sunt, quàm ut excusari ualeant, tamen eleuant, aut ita secū cogitant. Homo est, si nunc malus est, cras fortasse bonus erit: ego Christi doctrinā amplector, per quocunq; os eam mihi promittit dominus. Cœlestis illa ueritas, nullius moribus potest inquinari. At qui scripturam ad humanos sensus detorqueant, funditus tollunt omnem illius auctoritatem, dum è diuina faciunt humanam. Fit autem, ut deprehenso fuco, etiam tum quum rectè syncerèq; docent, fide careant. Id si studio fiat, detestabilis est impietas, & aduersus Christi spiritum execranda blasphemia, quæ nec in hoc seculo remittitur nec in futuro. Huc ferè deferuntur hæretici, dum crescente peruicacia, tandem traduntur in reprobum sensum, & obstinata malicia nullum refugium faciunt, modò regnum infelix quod occuparūt retineant. At idem si fiat per inscitiam, aut incuriam humanam, aut pio deniq; studio, probāndus est animus integer, corrigendus error, excitanda negligentia, condonandum quod iuuandi proximi affectu commissum est. In prima culpa nemo non hæret aliquando. Nullus enim post apostolos tam eruditus atq; in scripturis exercitatus fuit, ut nihil omnino resideat quod discat. Item nemo tam uigilans est, ut per humanam imbecillitatem non dormitet alicubi. In tertio sanctissimi etiam ecclesiæ doctores sibi nonnunquam indulserunt, præsertim ij qui sese ad Origenis exemplum composuerunt. Quorum de numero sunt Ambrosius ac Hieronymus. Cæteri Græci parcius ac uerecundius usi sunt hac licentia. Sed de his post incidet dicendi locus.

Voces scripturarum aliò detorta

Nunc operæ precium arbitror aliquot indicare uoces, in quibus recentiores nonnihil sibi permiserunt, siue id ignorantia, siue incogitantia, siue pio studio quis uelit adscribere, aut alio quocunq; colore uel tueri uel extenuare

re

re. Frequenter in diuinis uoluminibus obuiæ sunt hæ uoces, mūdus, religio, religiosus, sanctus, frater, obedientia, apostasia, perfectio, eleemosyna, paupertas, aliæq; consimiles, quas uidemus multis iam seculis deflecti, non dicam in sensum impium, sed tamen non nihil abhorrentem à germano sensu spiritus. Quid sit mūdus natio significatu norunt omnes. Cæterum quum scriptura dicit: Et mundus eum non cognouit. Ego uos elegi de mundo. Si de mundo essetis, mundus quod suum erat diligeret. Si mundus uos odit, scitote quòd me uobis priorem odio habuit. Totus mundus in malicia positus est. Item Paulus dum impios dæmones appellat rectores huius mundi, ad hunc inquam modum quoties loquitur scriptura, non damnat mundum à deo conditum, nec homines in hoc mundo uitam agētes, sed peruersum amorem rerum huius uitæ mortalis, quem comitatur diffidentia erga deum, neglectus æternæ uitæ, & omnium uirtutum, quæ nos eò conducūt. Hic autem mundus non potest ostendi digitis, quoniam in animis & in intus affectibus situs est, potius quàm in coelibatu, amictu uictu ue corporali. Complures igitur abutuntur hac uoce, qui quoniam Frācisci aut Benedicti institutum professi sunt, aiunt se renunciaſse mundo, secq; mundo mortuos prædicant, cæteros non absq; contumelia mundanos & seculares appellant, quum hæc sit professio Christianorum omnium communis qui in baptismo renunciant mūdo & huius domino Satanæ & omnibus pompis ac uoluptatibus eius. Qui diligunt ea quæ sunt huius mundi mundani sunt, quocunq; censeantur titulo, quacunq; ueste tegantur, quocūq; cibo aut potu placent naturæ egestatem. Qui mortificauerunt membra quæ sunt super terram, & cum Christo spiritualiter resuscitati, quæ sursum sunt quærūt, quæ sursum sunt sapiunt, hi uerè mundo sunt mortui, quemadmodum gloriatur Apostolus: Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Sed quæ sunt ista membra terrena, quæ sanctus Paulus iubet mortificari? Sunt affectus & actus omnes, qui repugnant spiritui Christi, quorum aliquot nominatim exprimit Apostolus, scortatio, immundicia, libido, concupiscētia mala, auaritia, ira, indignatio, malicia, maledicentia, sermo obscœnus, mendacium. Nam ambitio sub auaritiæ nomine potest intelligi. Hos & horum similes affectus, neq; enim omnes recēſuit Apostolus, qui spiritu Christi domuit, peremit, extinxit, ac pro his in se uiuentes habet, misericordiam, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam, ignoscentiam, charitatem, is demum cū Paulo gloriari, uel quod tutius est deo gratias agere potest, quòd mundus ipsi crucifixus sit & ipse mundo. Quòd si professio præstat ut dicamur mūdo mortui, hæc profecto est omnium Christianorum communis, Sin malarum cupiditatum consopita rebellio præstat istud, excutiant seipſos monachi, an ab his affectibus puros gerant animos, nec iactent se apud homines, ne gloriando perdant thesaurum suum, sed apud se deo gratias

Mundus quid
in scriptura

Colof. 3

G agant

agant, ut proficiant. Neque enim omnium est Pauli more de se predicare: Cursum consummaui, fidem seruaui &c. Saltem ne cæteris Christianis faciant contumeliam, quum nullum sit uitæ genus, in quo non debeat ac possit homo esse mundo mortuus. Nam qui mundum hunc diligunt, quocumque se titulo uenditent, frustra tincti sunt lauacro regenerationis. Verum ista quidam non negant, sed aiunt hunc titulum præcipue quadrare in monachos, qui ob hoc ipsum quædam alijs concessa abiurarunt, quo facilius possint carnis affectus extinguere, subtracta illis materia, qua solent uel ali, uel reuiuiscere. Præstent igitur hanc eminentiam, non iactitent, ac tales sese præbeant in omnibus, ut homines intelligant eos esse uerè mundo mortuos, atque illorum exemplis ad perfectionis studium accendantur, ipsi uero de se modestè, tum sentiant, tum loquantur. Quod si spectamus non quid præstetur, sed quid præstari oporteat, in nullos magis cõpetit hic titulus, quàm in Episcopos, Cardinales ac summos Pontifices, qui proximas Christo uices occupant, quo mortalium nemo fuit magis huic mundo mortuus. Ex huius autem dictionis abusu sequitur & aliud incommodum. Quod nam inquis illud? Dum laici atque etiam sacerdotes à monachismo liberi, audiunt solos monachos ac monachas appellari mundo mortuos, putant ad se non pertinere, quæ de mortificandis affectibus tradunt scripturæ: sibi quoque concessum existimant amare quæ sunt huius mundi. Atqui ad excitandum omnium pietatem magis conduxerit, si quæ de morte spirituali docent arcanæ literæ, sic tractent, quasi non ad monachos tantum, nec ad sacerdotes aut episcopos, sed ad principes quoque, ad milites, ad coniugatos, breuiter ad omnes pertineant, qui in baptismo mundi & satanæ cõtemptum professi sunt. Nunc non uulgi more tantum, sed pontificum etiam decretis ad eam mors hæc uindicatur monachis, ut matrimonium quoque dirimat, ratum duntaxat, non consummatum cõmixtione corporum, idque alterutro etiam reclamante. Quemadmodum inquit, mors corporis in totum soluit omnem matrimonij nexum; ita mors spiritualis soluit uerum licet ac perfectum matrimonium, nisi accesserit congressus connubialis. Meum non est pontificum aut theologorum placita conuellere, arbitror tamen hunc unum esse articulum, quem expediret exactius discuti. Apostolus sanctos appellat omnes Euangelio initiatos, non quod omnes essent à uitijs puri, sed quod in baptismo Christo consignati, & ut ita loquar, dedicati, unde & loca & uasa sacra siue sancta dicuntur. Atque huius nominis usus perseverauit usque ad ætatem diui Augustini. Quemadmodum enim D. Paulus sanctos appellat honoris gratia, in Christo renatos, ita illi omnem Christianum honoris gratia sanctum appellabant, & fratrem. Nunc eos tantum sanctos appellamus, quorum memoriam religiose colit Ecclesia, qui uel pontificum autoritate in diuos relati sunt. Atque haud scio an hodie quidam pro diuis colantur, quod ueterum literis sancti

sanctus om/
nis baptiza/
tus

sancti appellentur, ueluti quum Hieronymus honoris gratia Epiphanium sanctum appellat, quod esset Christianus. Similiter fratrum amabile nomen, quod olim erat omnium Christianorum commune, nunc usurpatione & ad paucos contractum est, & penè pro honorifico factum est contumeliosum. Iudei sui generis & gentis homines tantum fratres appellabant, ceteros non dignabantur eodem titulo. At Paulus cæteriq; Apostoli dilatant hanc appellationem honoris & charitatis ad omnium nationum homines Christi religionem professos. Non reprehendo quod monachi sese inuicem fratres appellant. Cæterum quod alios non dignantur eodem titulo, fortasse non uacat crimine, quum omnis Christianus Christiano sit frater, & inter omnes oporteat esse, toties ab Apostolo prædicatā *φιλadelphίαν*. Quo minus probandi sunt qui factitijs sodalitatibus fœderati, se mutuo fratres appellant. Si tibi frater est, qui fuit Hierosolymæ, ubi tu fueris aliquando, quanto iustius frater haberi debet, qui eodem quo tu fonte renatus est, per eandem fidem eidem Christo dicatus, iisdem imbutus sacramentis, in idem corpus, quod est Ecclesia, insitus, ad eandem uocatus hæreditatem. Si diuus Antonius, Cornelius aut Georgius conciliat fratres, nimium his omnibus maior est Christus. Consimili abusu contractum est religionis nomen. Religio uera est, cū tremore seruare quæ nobis præcepit deus, & ut beatus Iacobus docet, Visitare pupillos & uiduas in afflictione illorum, quibus uerbis continentur omnia charitatis in proximum officia, & immaculatum, inquit, sese custodire ab hoc seculo. Seculum appellat, quod Ioannes appellat mundū. Atqui hanc religionem omnes Christiani professi sunt, cuiuscunq; nationis, status aut ordinis fuerint. Proinde qui monachos appellant religiosos, humaniter faciunt, hoc illis tribuentes, quod esse debent, & sunt fortasse. At qui se ob hoc ipsum religiosos appellant, quod in uerba Benedicti aut Francisci iurarint (Nam hi soli apud Latinos scripserunt regulam) mihi quidem uidentur ambitiose facere. Nihil enim interest utrum quis dicat, Ego sum religiosus, an ego sum pius, ego sum sanctus. Quis autē ferat ita loquentem? Si professio instituti, quod Benedictus aut Franciscus tradidit, aut amictus quem illi præscripserūt, si tamen ullum certum præscripserunt homines pijs, sed quorū neuter eruditione scripturarum præcelluit, præstat homini ut religiosus appelletur: quanto iustius id præstabit professio, qua nos totos ad fontem sacrum Christo redemptori addiximus. Quod si uitæ meritis tribendus est huius cognominis honos, ne spectemus pallium aut cingulum hominis, sed in dictis ac factis obseruemus, cōtemptum honorum, neglectum pecuniæ, modestiam in uerbis, benignitatem in egenos, elemētiam in delinquentes, charitatis affectum erga cunctos. Arrogans igitur sermo est, nos religiosi, nos mūdo mortui: nihilo tolerabilior quàm si dicant, nos sancti, nos perfecti. Verū ad arrogantiam

Frater omnis
Christianus

Sodalitates
ficticia

Religio quid
in scripturis

Iacobi i

accedit etiam cōtumelia, quum sacerdotes à monachismo liberos ac laicos negant esse religiosos, sed mundanos appellant ac seculares, quum ex diametro pugnent inter sese, mundanum aut secularem esse, & esse Christianum. Iam illa est ueræ religionis natura, ut quo magis accedit ad perfectiorem, tanto magis sese deñciat. Pius itaq; monachus, quum ab alijs honoris gratia audit religiosus, dicat, utinam essem quod audio, sed heu procul absum ab istius tituli dignitate. Qui parem, aut etiam inferiorem appellat dominum, ciuiliis est, sed si alter serio se prædicet dominum, nōne risui futurus est omnibus? Proinde ad corrigendos omnium mores fuerit conducibilis, si Ecclesiastes ea quæ scriptura præcipit, de morte spirituali, de abnegando mundo, de mortificandis secularibus desiderijs, de religionis obseruatione, doceat ad omnes Christianos pertinere. His adhæret celebre nomen obedientiæ, quod quidam detorquent ad confirmandam hominum auctoritatem, ne dicam tyrannidem, quum præcipua ueracq; obedientia sit, credere scripturis diuinis, obtemperare præceptis illarū, & in omnibus omnes cupiditates & affectus humanos submittere uolūtati diuinæ: quod non tantum pertinet ad præcepta credendi ac uiuendi, uerum etiam ad tolerantiam afflictionum, quas secum adfert hæc uita uarijs erumnis obnoxia. Sic Paulus scribens Romanis appellat obedientiam fidei. Similiter ad Corinthios scribit omnes sanctos glorificare deum propter obedientiam confessionis Corinthiorum in Euangelio Christi. Itidem Petrus: In obedientiam & asperionem sanguinis Iesu Christi. De Christo scriptum est, quod patri fuerit obediens usque ad mortem. Hinc eluxit martyrum obedientia, ad quorum exemplum accedunt quicumq; calamitates uel ob iusticię studium adactas, uel ex huius uitæ conditione obiectas, tanquam à deo immissas, æquo patiuntur animo. Hic si quis dixerit: Quid igitur? Non debet homo homini obedientiam? Maximè, sed secundū deum. Alioqui Paulus nequam commemoraret inter enormia scelera, non obedire parentibus: Nec toties admoneret, ut serui obediant dominis suis ex animo, uxores maritis, populus regi ac magistratibus. Itaq; rectè monent, qui exhortantur ut pareamus ijs, quibus est in nos legitima auctoritas. Quod ni fiat, nō potest consistere pax & tranquillitas. Cæterū & ijs qui sunt cum auctoritate, & ijs qui subsunt, cōmendanda est obedientia dei: qui præsumt, ne quid præscribant suis quod dissideat à præceptis dei, cui & ipsi debēt obedientiam: qui subsunt, ut homini pareant non metu, aut adulatione, aut spe commodi, sed in homine obediant deo: qui si iusta & æqua præcipit, sic reputent secum, deum ista postulare, non hominem: sin molesta præterq; modestiam, tamen obtemperent, nō quod ille dignus sit obsequio, sed quod ita placitum sit deo, ut amore pacis & concordie inferiores obsequundent superioribus suis, non solum cōmodis ac modestis, uerum etiam morosis ac difficilibus.

Hæc

Obedientia
 quid

1. Cor. 9

Hæc obedientia patientiæ laudem promeretur. Verum si superioris autoritas compellat ad impietatem aut turpitudinem, primum erit Christianæ moderationis excusare nephariū obsequium. Si precibus nihil proficitur, quærenda ratio qua se subtrahat illius autoritati, uel fuga, si non datur uia commodior. Si nec hoc licet, audiat præscriptor iniustus uocem illam apostolicam: Vtrum oporteat hominibus obedire potiusquam deo, tu ipse iudex esto. Nunc quidam ita prædicant humanam obedientiã, ut summam illam, quam omnes deo debemus obscurent. Pontifex toties exigit obedientiam à principibus, Episcopus à clericis ac presbyteris suis, Abbas à monachis, additur iusiurandum, ut periurij crimen obijci possit, nisi per omnia mos geratur hominis uolūtati, ne dicam libidini. Nam interdum fit, ut præpositus aliquis indoctus, stultus, fortassis nec sobrius monachum per sanctam obediẽtiã, quasi per rem diuinã obtestetur, ut obtemperet, In quo? Non ut castè uiuat, non ut absteineat ab ebrietate, nõ ut fugiat hypocrisim. Sed quid? Ne discat Græcè, aut ne attingat libros eloquentiũ, aut aliud his etiam ineptius, quod intelligi malim quàm exprimere. Si monachus Baccho seruit, si uentri indulget, si scortatur, si obtrectat, si odio & inuidia madet, si nihil attingit sacrarum literarum, nec periurus est, nec inobediens. Si negligit imperata non sobrii ac superciliosi præpositi, horrendũ facinus admissum est, uiolata sancta obedientia, scelus carceribus & capite plectendum. Teneatur subditus dicto audiens esse præposito suo, sed non magis quàm præpositus tenetur expendere quid præscribat subditis suis.

Sic & perfectionis uocabulum arctamus ad paucos, perfectionem æstimantes rebus externis: ac proinde monachi, quibus in totũ interdictus est esus carniũ, perfectiores habentur ijs, quibus non in totũ interdictus est, & nudipedes, perfectiores iudicantur calceatis. Atqui ad omnes Christianos pertinet illa uox Euangelica: Estote perfecti, sicut & pater uester perfectus est. In quo igitur sita est perfectio inquires? Id continenter explicat dominus, Qui solem, ait, suũ facit oriri super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Qui profecit ad eum charitatis gradũ, ut ex animo de omnibus benemereri cupiat, siue digni sint siue indigni, is sibi quidem non uindicabit, sed tamen promeruit perfecti titulum, quatenus in hac uita contingit perfectio. Nec ullum est uitæ genus, in quo non liceat esse perfectos, iuxta suũ cuiq; modũ. Quidam ubicunq; carnem legũt in Paulo, putant fieri mentionẽ de concupiscentia Veneris, eoq; quod Paulus Corinthijs scribit, sibi datum stimulum carnis, de libidinis affectu interpretantur, quum Apostolus ibi stimulum carnis appellet externas afflictiones, quibus ob Euangelium diuexabatur, in quem sensum & aliàs eam uocẽ usurpat, interdum carnis nomine designans quicquid ab hominis natura proficiscitur: ut iam caro sit non tantum affectus crassior, puta libidinis aut crapulæ, uerũ etiam

Perfectionis
nomen

G 3 ipsa

ipsa hominis ratio, imò totus homo cum uniuersis naturæ uiribus, si desit Christi spiritus. Idem usu uenit in nomine concupiscentiæ, quã ferè de Verberis appetitu interpretantur, quum eius uocis ratio multo latius pateat.

Apostata qui proprie

Superest detestabile nomē apostatæ, quæ uox Græcè nescientibus atrocior est quàm Latina, desertor aut transfuga: Et Apostasia peius sonat quàm defectio. Græcis autem & uxor, quæ diuortium cum marito fecit, ἀποσύνα dicitur, ac repudiij libellus ἀποστάσιον appellatur. Item quū miles ab Imperatore suo deficit ad hostem, ἀποσάτης dicitur: & populus qui desciscit à principe, ἀποσύνα dicitur. Deniq; discipulus qui recedit à placitis sui doctoris, ἀποσάτης appellatur. Veluti si quis ab Stoicis deficiat ad peripateticos, aut si quis ex Nominali fiat Realis. Hinc ueteres Christiani, qui ab euangelica fide defecissent ad ueterem paganismum aut Iudaismum, eos infami uocabulo uocabant apostatas, quòd ab imperatore Christo, cui semel dederant nomen, ad Satanam quem abiurarant descuiissent. Princeps autem omnium apostatarum fuit Lucifer, quoniam primus defecit à deo conditore suo, qui primos humani generis parètes eò pellexit, ut & ipsi neglectis dei iussis serpenti potius obtemperarent. Optimo igitur iure Christianorū aures exhorrent apostatæ nomen. Nihil enim excrabilius quàm si Christo semel initiatus deficiat ad Belial. At hodie pleriq; nominis huius inuidiam detorqueunt in eos, qui Benedicti aut Francisci deserunt institutū, aut si non deserunt, tamen aliquid immutant è sacro cultu. Nolim hic illis esse patronus, qui cum ætate matura, nullo metu còpuli, nullis artibus illecti, suapte sponte certoq; animi decreto religioso cuipiã coetui semet addixerint, amore huius mundi deserunt institutū. Nam hi digni profecto sunt, quibus inuratur leuitatis & inconstantiae nota. Sed illud notandum arbitror, quòd quum longè grauius sit mutare professionem, quam in baptismo Christo testibus & angelis & hominibus nuncuparis, & ad Satanam ac mundum abiuratum relabi, quàm à genere uitæ ab hominibus reperto discedere, tamen monachus etiam si sit ebriosus, scortator, maleficus, maledicus, impostor, auarus, modò ne mutet amictum nō audit apostata. Dira minantur illi ab irato Benedicto, qui ab huius præscriptis discesserit, & ab irato Christo nihil putant metuendum, eis qui in contumeliam imperatoris sui toto pectore mundo satanæq; militant. At qui scripturam syncerè tractare uolet, huius cognominis infamiam docebit in omnes hærec, qui quum semel Euangelij regulam sint professi, uestemq; candidam innocentiæ symbolum ab Ecclesiæ manibus acceperint, tamen toto pectore mundo & satanæ seruiunt, interdum ne à uerbis quidem blasphemis & impijs temperates. Proinde si Christianis omnibus persuasum esset, tales homines quamuis laicos uerius esse apostatas, ac magis infames magisq; detestabiles esse, quàm monachum transfugam, quem horrent & abominantur, non ita passim uulgus lætaretur

lætaretur quū male fecerit, & exultaret in rebus pessimis. Quān multi sunt qui quòd opes per fas nefasq; congerunt, prudentiæ uolunt imputari, qui constupratas uirgines, uiolatas aliorum coniuges in gloria numerant, ferociam in proximos, sæuitiam in uindican-dis iniurijs, fortitudinem ac magnanimitatem uideri uolūt, hoc freti quòd laici sint: quumq; candidā uestem, quā in professione baptismi susceperant, una cum tota Christi regula abiecerint, atq; à totius Ecclesiæ cōtubernio sese subtraxerint, tamen sibi plaudunt, & apostatam execrantur, qui pallij colorem mutarit, aut ab humano sodalio recesserit, si non impio, certè humano. Simili errore deo dicati dicuntur, qui monachismum professi sunt: non hoc reprehendo: illud reprehendendum est, quòd hoc elogium sibi ceu proprium ac peculiare uindiciant, quasi cæteri Christiani deo dicati non sint. Omnes sunt eodem Christi sanguine consignati, omnes Christo sacri sunt, qui semel Euangelij gratiam professi sunt. Itaq; qui scripturæ locum, Nolite tangere Christos meos, ad sacerdotes tantum ac monachos accommodāt, rectius facerent si ad omnes Christianos accōmodarent. Qua fronte pro prophanis habentur, quorum pectora spiritui sancto pro templis cōsecrata sunt? Si impium est polluere aut uiolare templum ab homine suffraganeo unctum, quanto sceleratius est uiolare templū, quod deus per cœlestem sui spiritus unctiōnem sibi dedicauit, quod unigeniti sui precioso sanguine cōsignauit, non minio. Hoc pacto si scripturam à sua latitudine non contrahemus ad paucos, sed ad omnes applicabimus ad quos pertinet, nequaquam simplex fuerit utilitas. Primum supercilium adimetur ijs qui titulis huiusmodi sese uenditāt, deinde securitatem excutiemus ijs, qui quòd laici dicantur ac mundani, sibi persuadent ad se non pertinere, quæ scriptura præcipit de perfectione uitæ Euangelicæ, deq; synceritate religionis. Execrabile flagitiū habetur, si quis monacham stupro polluat, idq; eo habetur execrabilius, si patratō incesti sit monachus. Nec in hoc sanè erratur. Atqui quum omnes Christum professi deo dicati sint, religiosè cogitat, qui omnem coitum illicitū pro incesto ducit, quandoquidem utrunq; corpus Christo dedicatum est. Nūc uulgus leuem ac propè nullam culpam esse putat, quoties solutus stuprū committit cum soluta, quum nullus Christianus liber sit ad peccandum, sed quoniam Christi religionem professus est, quoties committit quod phas non est aduersus arctissimam professionem suam peccat. Ex eodem errore manat, quòd inexpiabile crimen uulgus existimat, si quis quid eripiat sacerdotibus aut monachis, nec in hoc sanè fallitur: sed ibi fallitur, quū leuem culpam ducit, spoliatis proximis laicis. Sacrilegiū est, quandocunq; Christianus fraudat Christianū. Sacrum enim est, quicquid possidet deo cōsecratus. Quod monasterijs datur, deo dari dicitur, & uerum est, si modo pietatis respectu

Dicati deo omnes Christiani

detur: sed errant qui putant nō dari deo, quod liberis, uxoribus & cognatis

G 4 egentibus

Fontes scri-
pturarum

Græci præ-
stant Latinis

A doctorū in-
terpretatione
quatenus lice
at dissentire

egentibus datur: imò peccatū enorme, ac Paulo quoq; detestatū committunt, qui fraudatis filijs ac domesticis facultates suas collegijs ac monasterijs largiūtur. Et dominus in Euangelio taxat eos, qui fraudatis parentibus ditant Corbonā. Vt autē Ecclesiastes appositè & ad rem scripturā accommodet, non sat habet è collectaneis aut elenchis sententias decerpere, sed ipsos adeat fontes, atq; ex ijs quæ præcedunt quæq; sequūtur, germanum scripturæ sensum rimetur. Interpretes autem cum delectu iudicioq; legendi sunt, in genere tamen Græci Latinos superant in syncriter tractādis scripturis, & antiqui recentiores. Ad Græcos enim prius dimanauit Euangelium quàm ad Latinos, & ipsa natio semper ingenijs felicibus excelluit. Veritas autē gemina est: altera prisca, & Apostolorū temporibus aut æqualis, aut uicina, cuius ordinis sunt, Clemens, Papias, Ignatius, Iustinus, Irenæus, Origenes & Tertullianus. Altera media est, quæ tulit Athanasium, Basilium, Chrysostomum & Cyrillum, apud Latinos, Ambrosium, Hieronymum & Augustinum, Ecclesia iam per insultus hæreticorū satis in scripturis exercitata, & in fidei dogmatibus confirmata. Prisci igitur cum reuerentia quidem legendi sunt, at non sine delectu, sed rursus maiore cum uenia quàm recentiores, quòd illis temporibus quoniam de multis nondum exerte pronunciarat Ecclesia, non erat impium addubitare, modo hic adesset animus, ut ueritate patefacta protinus uel error, uel dubitatio poneretur. Simul illud obseruandum, aliquot libellos uehementer priscorum titulo aduertos, quos illi non conscripserunt, quod idem accidit in mediæ antiquitatis celeberrimis scriptoribus, Ambrosio, Augustino, Hieronymo, ut de Græcis fileam. In hoc ordine primæ tribuuntur Augustino, quòd is suis definitionibus plurimum adiuuerit scholas theologicas. Hos ergo qui monent reuerenter esse legendos, nec temerè reiiciendum quod definiunt, rectè monent: at qui nobis legem præscribunt, ut quod illi in ambiguis aut obscuris scripturarū locis interpretati sunt, pro articulo fidei habeatur, ut iam phas nō sit, experiri an uerius magisq; germanus scripturæ sensus possit inueniri, & duram & parum æquam legem nobis præscribunt: quando nec ipsi doctores sibi postulant hanc autoritatē, sed solis scripturis canonicis eam deferunt, & illi ipsi qui legem hanc præscribunt, quoties res postulat ab illorum opinione dissentiant. Adde quòd ipsi quorum autoritatem nobis inuolabilem esse uolunt, frequenter inter se dissentiūt, interim & ipsi à seipsis, Dein in confesso est eos in enarrandis scripturis frequenter hætere, neq; raro non assequi uerum scripturæ sensum, sed multa perperam interpretari. Vt ne commemorem quòd illi quoniam plerunq; uel loquuntur, uel scribunt populo, multa dederūt imperitæ multitudinis affectibus, cui non semper conueniunt exactiora. Verū in ijs, inquit, pro oraculis audiendi sunt, in quibus consentiunt. Fateor multorum celebrium consensum ad fidem uehementer

uehementer facere, si is sit perpetuus. Verum quid facias, si duo tres'ue consentiant, ac totidem dissentiant? Totius Ecclesiæ cōsensus facit, ut credamus Christi matrem nunquam à uiro fuisse cognitam, tametsi id in scripturis expressum non est, eò quòd nullus unquam orthodoxus hac de re dubitauit. Atqui quū in exponendo scripturæ loco Hieronymus & Augustinus consentiunt, Origenes & Ambrosius dissentiūt, non arbitròr esse nephas id se qui quod uidetur esse rectius, modò adsit Christiana modestia, absit per uicacia. Nec ideo uacillat scripturarum autoritas, si quem locum hic aut ille non assequitur: nec prorsus abrogatur doctòrum autoritas, si cum iudicio & reuerentia legantur. Siquidem horum cōmentationes etiam quum ambigunt aut errant, præbent occasionem aliquid exactius inueniendi. Tanta autem est, tamòq; inexhausta scripturarum opulentia in mysterijs recondita, ut nunquam defuerit neq; defuturum sit, quod rimetur eruatq; studiorum pia sedulitas, semper inconcussis fidei catholicæ dogmatibus. Nec turpe est quamlibet magno doctòri in quibusdam scripturæ locis ambigere, in quibusdam ingenuè fateri, non intelligo, præsertim quū quædam illis habeantur, quæ spiritus sanctus noluit ad plenū intelligi: quod genus sunt, quæ dominus in Euangelio uaticinatur de cōsummatione mūdi. Item quæ Paulus scribit Thessalonicensibus: Tantum nūc qui tenet teneat, donec de medio fiat. Hunc locum Augustinus ingenuè fatetur se nō intelligere. Porro in citandis scripturarum testimonijs pro nostra uirili annitendum est, ne quid aliò detorqueamus quàm habet germanus scripturæ sensus, præsertim quoties pro fidei dogmatibus pugnamus aduersus hæreticos. Videmus enim & ueteres hac in parte sibi nonnihil indulisse, & recentioribus quibusdam usu uenire, ut quum in scholasticis palæstris sint exercitatissimi, in allegandis scripturarum testimonijs non perinde felices appareāt. In causa esse suspicor, quòd quidam ad certas difficultates, quæ plus faciunt ad ostentationem, & eo magis indies adlubescunt ingeniosis, quodammodo consenescant. Itaq; uerso rerum ordine fit interdum, ut Aristoteles, aut humanæ rationes serio citentur, scripturarum testimonia pro more potius q̄ ex animo. Sunt quædam decantata, ac uelut in prouerbiū uersa, quæ à parum attentis, frequenter parum in loco adhibentur. Quod genus est: Reu^{Detorte scri}gnum cœlorum uim patitur, & uiolenti rapiunt illud. Hoc ferè detorquent ^{pture exēpla} ad uigilias, in edias, reliquasq; corporis afflictiones. ac pia quidem sentētia est, exhortans ut uim faciamus cupiditatibus nostris, quæ rebellionem molliūt aduersus spiritū, utq; cum beato Paulo castigemus corpus nostrum, & in seruitutem redigamus: uerum is non est germanus eius loci sensus. Similiter quod Paulus Romanis scribit: Rationabile obsequium uestrū, huc deflectunt, quasi Apostolus admoneat moderandam esse corporis macerationem: & hæc interpretatio rectum quidem habet sensum, sed à Pauli mente

mente longè alienum. Rursus locum qui est Deuteronomij cap. xxviii. Et erit uita tua quasi pendens ante te, & nō credes uitæ tuæ: quidam etiam ueterum interpretati sunt de Christo crucifixo, quem Iudæi uiderunt pendentem, nec illi crediderunt, cui si credidissent, per eum uitam assequi poterant. Verū ipsa sermonis consequentia declarat alium eius loci sensum esse: uidelicet deum minari populo, si uiolent ipsius præcepta, fore ut ad gentes ignotas dispergantur, inter quas summa cum formidine uiuant, semper expectantes ne occidantur, etiam si nemo paret occidere. Hanc Moses appellat uitam pensilem, cui diffident. Sic habet locus: Erit uita tua quasi pendens ante te, Timebis die ac nocte, & non credes uitæ tuæ. quod in medio positum est, & quod præcedit, & quod sequitur, exponit. Porrò credere positum pro cōfidere. Fatebitur aliquis hunc esse germanum sensum, sed per allegoriam de Christo intelligi. Vitiosa est allegoria, cui repugnat sensus rectus. Nam si de Christo accipis, frustra additum est quasi. Et Iudæi non in alienis regionibus, sed in Iudæa uiderunt Christum in cruce pendentem, nec illi crediderunt. Recentiores quod habetur in Genesi: Propter hoc relinquet homo patrem & matrē, & adhærebit uxori suæ, huc detorquet, quasi his uerbis prohibitum sit matrimonium inter parentes & liberos. Qui si uera prædicant, parum appositè citauit hoc testimonium Christus in Euangelio, in hoc allegans, ut ostendat cōiugij uinculum esse prorsus indissolubile.

Dent. 4 Item quod est in Deuteronomio & in Apocalypsi: Nihil addetis ad uerbum quod uobis loquor, nec auferetis ex eo: quidam eò detorquent, quasi nefas sit in additione ueteris instrumenti fontes Hebræorum aut translationes Græcorum cōsulere, aut in nouo ex Græcis codicibus petere uel lectionem synceriores, uel sensum magis germanum, quum multo aliud sentiat scripturæ locus. Imò qui collatione locorum, ac præsidio linguarum rimatur germanū sensum, is uerè implet quod iussit Moses. Contra qui ex scripturæ uerbis perperam intellectis aliud pro alio interpretatur, is demum & auferit non uerba, sed quod est maius, ipsam scripturæ mentem, & addit quod scriptura non agnoscit. Ad hanc rem plurimū momenti adferet linguarum peritia, uariarūq; diuersorum translatio, modo adfit iudiciū ac delectus non sinister. Iam, ut dicere cœperam, prisci doctores sibi nonnunquam permittunt, ut scripturæ uoces ad id quod agunt detorqueant, præsertim ubi pugnant aduersus hæreticos, aut exhortantur ad perfectionem. Exempla crebris sunt obuia quàm uellemus. Nonnulla tamen proferam, partim quo dilucidius fiat quod dico, partim quo cautius uitemus hanc licentiam. Origenes in Homilijs quas scripsit in Lucā, quod est in uirginis Cantico: Quia respexit humilitatem ancillæ suæ: sic interpretatur, quasi Maria suam prædicet modestiam, qua promeruerit fieri mater dei: atq; hoc commentū posteriores ferè sequuntur, quum immodestiæ sit suam ipsius prædicare modestiam

deſtiam. Imò his uerbis ſanctiſſima uirgo ſuam proſitetur indignitatem, quemadmodum Diuus Paulus proſitetur ſe apoſtolorum inſimum, atque etiam indignum Apoſtoli nomine. Neque enim hæc humilitas declarat uirtutem, ſed abiectam conditionem, & ut ita loquar, uilitatem. Id eſſe uerum planè liquebit, ſi quis totius cantici tenorem attentius obſeruet. Qua de re quoniam aliàs ſat diligenter admonuimus, non onerabimus hic lectorem pluribus uerbis. Non mentiuntur, qui dicunt uirginē ſummopere placuiſſe deo per inſignem illam modeltiam. Verum illa modeltia magis exprimitur, ſi accipiamus ipſam proſiteri ſuam indignitatem. Minus quidem peccatur, quum aberrantes à germano ſcripturæ ſenſu, quiddā adferimus, quod æque pium ſit, & alijs ſcripturæ locis continetur. Optimum tamen eſt, ſi fieri poſſit, nuſquam à uera ſcripturarum intelligentia deſlectere. Ita quū eiusdem loci uariæ ſcruntur interpretationes, non ea arripienda eſt, quæ maxime facit ad præſens argumentū, ſed ea, quam iudicariſ eſſe germanam. Veluti quum beatus Hieronymus aduerſus Iouinianū efferens uirginitatem, arripit hæc lectionem, *μεμίρισται ἡ γυνὴ καὶ παρθένος*, quaſi tanta ſit uirginum dignitas, ut mulierum nomine non debeat cenſeri. Verum alibi fateatur, hunc ſenſum non eſſe ueritatis apoſtolicæ. Poſſem innumera huius generis exempla proferre, Sed admonitionē ſcribimus non reprehentionem. Hæc itaque docendi gratia dicta uidentur ſufficere.

Eadem ſynceritas præſtanda eſt in explicandis allegorijs, in quo ueteres aliquot ſibi plus ſatis indulſerunt, præſertim Origenes, qui multis uidetur nimium libenter recedere à litera, quum ea ſit baſis ac fundamentum allegoriæ. Ad Origenis exemplum frequenter accedunt Ambroſius & Hilarius, interdū & Hieronymus, quū huius uerba ſint in Mal. caput. i. Vbi ma-niſteſtiſſima prophetia de futuris textitur, per incerta allegoriæ non oportet extenuare quæ ſcripta ſunt. Origenem non nihil excuſat temporum ratio. Olim ingens diſſidium erat inter Iudeos & Gentes, adeo ut Iudæi indignarentur quenquam ad Euangelij gratiam admitti, niſi circumciſus Moſi legem proſiteretur. Contra Gentes odio ſuperſtitioſæ ac ſupercilioſæ nationis, etiam à lege abhorrebant, adeo ut extiterint, qui Vetus teſtamentum in totum eſſe reiſciendum contenderent, nec ab eodem deo proditum eſſe crederent, à quo proditum eſt Nouum, uidelicet offenſi, partim narrationum quarundam ſpecie, quæ parum uidebantur conſentaneæ ueris, aut parum reſpondentes maieltati ſcripturæ diuinæ. Qualis eſt tota ferè conditi orbis hiſtoria. Item Lya ſpòſo nocte ſuppoſita pro Rachel, & unius noctis concubitus mandragora redemptus à ſorore. Amores ac uindictæ Sampſonis, acerbitates minarum quas habet Deut. cap. xxviii. Partim multitudine præſcriptionū de lepra, de ſacrificijs, de ciborū delectu, de uestitu &c. Quæ prima fronte uidentur ad ſuperſtitionem tendere magis quàm ad uerā pietatem

*Allegorie
quomodo
traſtande*

*Quæ occaſione
allegoria
inductæ*

tatem. Partim sæuitia uindicandi, si quid in his prætermisum fuisset, ac dõ
 ricia quorundam præceptorum, quæ non satis humanitatis præ se ferunt,
 ueluti quod legimus de diluuiò, & arca Noe, de tot milibus trucidatis ob
 erectum uitulum aureum, de tot milibus, partim terra dehiscente absorptis,
 partim igni cœlitus immisso exustis, ob seditionem motã aduersus Aaron
 ac Mosen. De Acham lapidato, totaꝫ illius familia cum facultatibus igni
 consumpta, ob pallium coccineum, & nonnihil auri & argenti clam ex hor
 stium præda subreptum. De hoc quod iubentur tot gentes internecone de
 lere, perpetuoꝫ auersari odio. De Oza subita morte percusso, quòd arcã
 lapsuram porrecta manu sustentauerit. Alia sunt huius generis innumera,
 quum in Nouo testamẽto sit simplex ac perspicua ueritas, neq; quicquam
 quod superstitionem aut sæuitiam sapiat, sed synceritatis & mansuetudinis
 plena omnia. Quemadmodum igitur Paulus, quo simul & Iudæorũ super
 stitionem corrigeret, & gentibus persuaderet legem ueterẽ nequaquã repu
 diandam, sed sanctam ac bonam esse, si rectè intelligatur, post Christum
 typorum inuolucra explicuit, & allegoriarum fontes aperuit, Sic & Orige
 nes uir pius ac Paulini spiritus, quo Græcis cõmendaret ueteris instrumen
 ti libros, per allegorias ostendit etiam in illis, quæ in speciem immittia ac su
 perstitiosa uidebantur latere sensum Euangelicum. Quo in studio si fuit im
 modicus, tempori est tribuendum. Quod sic à me dictum accipi uelim, non
 ut in totũ Origenem culpa liberem, sed ut uenia dignus habeatur, uir alio
 qui multis magnisq; uirtutibus commendabilis. Quanquam autem in his
 locis, quorum allegoriam nobis non aperuit canonicæ scripturæ autoritas,
 non imputatur crimen impictatis, si quis sedulo citraꝫ contentionẽ adfert
 sententiam, quam ibi fortassis nõ cogitabat is qui scripsit, modò pietati con
 gruatur quod adfertur: tamen quantum humana industria præstari potest,
 bona fide cauendum est, ut quod interpretamur quàm minimè sit uiolen
 tum ac detortum. Id autem fieri nequaquam potest, nisi sensus historicus si
 ue grammaticus, cui superstruitur allegoria, fuerit exactè perceptus ac per
 pensus. Etenim si in fundamento fuerit erratum, non potest quadrare quic
 quid superstruxeris. Imò quo fuerit operosior structura, hoc erit deformi
 or atq; absurdior. Omnes ueteres uno ore mysticum Canticũ Salomonis
 per allegoriam accommodant Christo sponso & Ecclesiæ sponsæ. Hoc res
 centiores pertraxerunt ad sacratissimam uirginem Iesu matrem iuxta car
 nem. Nec deest quod tergiuersentur. Fatentur canticum ad Christũ & Ec
 clesiam pertinere, non tamen absurde per tropologiam applicari ad sponsũ
 matrem, quæ inter Christi sponsas primas tenet. Omnes autem piorũ ani
 mæ Christi sponsæ sunt. Paulus in Ecclesię corpore, secundum caput quod
 est Christus, primum locum tribuit Apostolis, qui fuerũt proximi sodales
 sponsi. Præclarum autem erat inter sponsi sodales principatum tribuere
 uirgini

*Allegoria nõ
 potest quadra
 re, nisi sensu
 grammatico
 bene per
 cepto
 Exempla de
 tostarum alle
 goriarum*

uirgini matri. At sit eximia beatissimæ uirginis dignitas, ac cedat huic etiam ordinis apostolici maiestas, multa tamen sunt in eo Cantico, quæ parū uerè recundè castissimæ uirgini tribuerentur, loquor iuxta sensum humanarum aurium, alioqui scio in eo argumento nihil esse non mysticū. Huius rei nulum pono exemplum, quòd facile sint occursura, quisquis hoc canticum uel semel legerit. Adde his, quædam illic esse, quæ parum cōgruant uirgini ab omni labe criminis immuni. Quod genus: Nigra sum sed formosa. Nolite me considerare quòd fusca sim. Et quæsiui eum & non inueni, inuenerunt me custodes ciuitatis &c. Verū utcumq; hic tergiuerfetur aliquis, illud in confesso est, scripturam mysticam præter omnium ueterum interpretationem nonnihil deflexā à sensu germano. Quod si nobis permittimus, ut quicumque sermones in mysticis libris figurāt ecclesiam, eos ad uirginem matrem accommodemus, quemadmodum dicitur ortus conclusus, fons signatus, ita dicatur & Arca Noe, & domus in qua comedebatur phasē, Domus Raab, Templum Salomonis, Caulæ ouium, unicum altare. Cœnaculū in quo Christus celebravit nouum phasē. Ciuitas Sion. Cœnaculū in quo discipuli acceperunt spiritum sanctum, & huius generis alia. Durius est, quod quæ in libris hagiographis dicta sunt de sapiētia, qui iuxta sensum anagogicum est filius dei, detorqueamus ad uirginem matrem. Ego ab initio & ante secula creata sum, & usq; ad futurum seculum non desinam. Dominus creauit me initio uiarum suarum &c. Non me fugit hæc commento prædestinationis detorqueri ad uirginem, sed eadem ratione poterāt ad omnes homines pios accommodari. Huius generis est quod D. Ambrosius in oratione funebri, multa quæ in Cantico Salomonis dicuntur de Christo transfert ad corpus Valentiniani defuncti, plura ad animam illius, quæ ibidem dicuntur de sponsa Ecclesia. Fateor hoc pio studio fieri, sed ego maluissem imperatorem absq; scripturarū uiolentia prædicari. Beatus Augustinus non affectione, sed interpretatione parum commoda deceptus, dum enarrat titulum psalmi xxxiii. Quam uiolentis utitur allegorijs. Titulus sic habet. Psalmus David quum mutauit uultum suum, coram Abimelech, & dimisit eum & abiit. Locus qui est primi Regnorum cap. xxi. sic à Septuaginta redditus est: ἠλλίωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ προσεποιήσατο ἦν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἐτυμπάνιζεν ἐπὶ ταῖς θύραις τῆς πόλεως, καὶ παρῆρετο ἦν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ. Hūc ex Hebraica ueritate sic reddidit Hieronymus: Et mutauit os suū coram Achis, & collabebatur inter manus eorum, & impingebat in ostia portæ. Augustinus autē iuxta uersionem à Septuaginta translatione ductam, legit hunc in modum: Mutauit uultum suum coram eo, & affectabat, & ad ostia ciuitatis tympanizabat, & ferebatur in manibus suis. Quoniam autem hic erratum est in fundamento, hoc est, in sensu historico, uide quot modis claudicat allegoria, quam Augustinus

Iosue. 22

Allegoriarū
non congruentium
exēpla

H ad Chri

ad Christum accommodat. Primū quod est in titulo psalmi : Dimisit eum & abiit, Interpretatur quasi David dimisso rege Achis abierit, quū sensus sit, Achis dimisit Dauidem, atq; ille dimissus abiit. Est enim ἀπίλυσεν. ἀπὸ λυε uero qui finit aut iubet abire quempiam. Et huic sensui magis cōgruit allegoria, quod Christus, quem populus Iudeorū pro insano reiecit, Crux enim Iudæis erat scandalo, per Apostolos Euangelij gratiam transtulit ad gentes. Deinde quod legit, pro προσερχήσατο affectabat, accommodat ad Christi desiderij, qui desiderio desiderabat sua morte redimere genus humanū, piē magis quā aptē. Nam προσερχήσατο illic idem est quod ὑπν κείνατο id est, simulabat, hoc est, aliud prae se ferebat quā erat res. Rursum quod legit, ferebatur in manibus suis, interpretatur de Christo, qui suum corpus & sanguinem in suprema cena suis manibus porrexit Apostolis suis dicens: Accipite, comedite, hoc est corpus meum, quum iuxta uersionem Hieronymi longē sit alius sensus historicus, uidelicet quod David colabebatur inter manus uolentium eum apprehendere, quasi parum consistens pedibus, quod est furentium & ebriorum. Est enim non ἐφόδιστο, sed παρ᾽ ἐφόδιστο, quod est ferri impetu, quod nō oportet. Iam ut demus uerum esse quod uerterunt Septuaginta, ferebatur in manibus suis, sensus historicus nihil habet absurdi. Quum enim simularet insaniam, fingebat se destitui pedibus, & manibus suis se sustentabat, corpore impingens in portā ciuitatis. At Augustinus hic recedit à litera. Quomodo, inquit, intelligatur in ipso David secundum literam, non inuenimus, in Christo autē inuenimus, quādo commendans ipsum corpus ait, Hoc est corpus meū. Ferebat enim illud corpus in manibus suis. Intolerabilius est quod quidam arcam Noe, quae iuxta ueterum interpretationem typum habet Ecclesiae, detorquet ad uirginem matrem Iesu. Audiui ipse quendā, non theologum, sed sacro amictu, quem & morientes ambiūt, uenerabilem, suo iudicio ualde sapientem, in celebri festo uirginis, in templo primario, frequentissima concione, tota hora nihil aliud agentem uel satagentem potius, quā ut totam arcae structuram, quae refertur in Genesi, per allegoriam ad uirginem accommodaret, idē ea fronte eorū supercilio ac gestu, ut facile agnosceres hominem sibi uideri rem egregiam ac praeclaram explicare. Dictu uerō mirum quā sudarit, ut persuaderet in uirginē quadrare ligna leuigata, eaē intus ac foris oblita bitumine, trecentorum cubitorum longitudinem, quinquaginta latitudinem, triginta altitudinem, fastigium cubiti unius, fenestram additam in summo, in imo additum ostium, coenacula & triplicem contignationem, aliaē quae nihil necesse est singillatim, & ad Ecclesiam accommodare. Quamquam beatus Petrus uelut ansam porrexit antiquis, ut arcam interpretarentur Ecclesiam. In diebus, inquit, Noe quum fabricaretur arca, in qua pauci, id est, octo animae saluae factae sunt per aquam, quod & nos nunc similis formae

a. Petri. 3

formæ saluos facit baptisumus. In baptisumo mergitur homo uetus; in arca, quæ est ecclesia, salui fiunt electi. Non tamen oportet omnes historię partes ad allegoriã pertrahere. Quomodo uerò quadrabit in uirginẽ, quod octo homines cum omni genere animantiũ, exceptis piscibus ingressi sunt arcam? Quid autem fructus ex ea concione retulit populus? Fructus nihil, tãdij permultum. Ibi profectò sum admiratus Christianæ concionis patientiam, qua uir ille satis impudenter abusus est. Quin & diuus Hieronymus hac in parte non nihil indulget sibi, præsertim quum omni armorum genere depugnat cum aduersario, aut quoties plenis uelis fertur in laudem uirginitatis, aut quæ huic proxima est uiduitatis. Vnum atq; alterũ locum exempli causa proferam. Scribens ad Gerontiam aduersus uiduam iterantem coniugiũ, citat illud Hieremiæ: Facies meretricis facta est tibi, impudrata es tu. Neq; enim illic propheta quicquam agit de digamia aut polygamia, sed gentem Israëliticam, quæ ad idolorum cultum & omnem impietatem, neglecto deo, semet auerterat, cõfert mulieri quæ relicto uiro legitimo prostituit se multis amatoribus. Qua fronte ergo tam atrox conuitiũ detorquetur in Christianam foeminam, quæ concessis utitur, perseuerans in sancta religione? Nec interim quæcũq; denuo nubit, libidinis causa nubit: fieri potest ut optet prolem, fieri potest ut quærat domus suæ gubernatorem, aut inopiæ nutricium. Sed fac incontinentiæ quæri remedium, longè aliud est obfirmata impietas, aliud humanæ carnis infirmitas. Deniq; culpa uenialis, non diuellit nos ab amicitia dei. Alioqui nullus haberet deum propitiũ. Huc accõmodat & quod est Geneseos sexto, digamiam inter immũda animalia, imò inter serpẽtes ponens. Non iam excutio quid discriminis sit inter homines & animalia, rursus inter munda & immũda, inter quadrupedia, uolatilia & reptilia. Mihi immunda, in quibus sunt & reptilia, uidentur notare tinctos quidem baptisumo, sed corruptè uiuẽtes, qui tamen in Ecclesia largius accepta, seruantur in spem resipiscentiæ, ut cõueniat hic typus cum parabola euangelica, qua sagma referta bonis & malis piscibus trahitur ad littus. Itaq; durè dicitur serpens, mulier quæ nupsit iterũ, utens Apostoli cõsilio: Adolescentiores uiduas uolo nubere. Quòd si serpens est, quisquis imperfectus est, & uirgines erunt serpentes atq; adeo Christiani pariter omnes. Eodem adducit Pauli locum ad Timotheũ. Magnam domum quidam interpretantur hunc mundũ, sed largiamur per magnam domum intelligi Ecclesiam. In hac uasa aurea sunt, insigni pietate præditi, argentea probi quidem & illi, sed notæ inferioris, atq; hæc quidem honestis usibus deputata sunt. Ligna & fictilia quæ dicuntur in contumeliã facta, sunt hæretici, schismatici, & impiè uiuentes, quos tamen tolerat ecclesia in spem penitentiæ, id quod indicat Apostoli sermo qui subiicitur: Si quis igitur se mūdauerit ab istis, erit uas in honorem. Et quemadmodũ ollæ fictiles ac ma-

*Hieronymus
in allegorijs
alicubi uiou
lentus*

Hierem. 9

2. Timoth. 2

H 2 tulæ

tulæ uasa sunt ignominiosa, tamen ad totius domus usum necessaria sunt, sic hæreticorum improbitas, & persecutorū sæuitia, per occasionem multum utilitatis attulerunt Ecclesiæ Christi, dum illi pios exercent ad eruditionem, hi ad patientiā ac mansuetudinem. Quo igitur iure quæ bis nubit matulæ comparatur? Quod autem Paulus illic agit de hæreticis, declarât quæ præcedunt: Ex quibus est Hymenæus & Philetus, qui deuiauerunt à ueritate, dicentes resurrectionem iam factam esse, & fidem quorundam subuertunt. In hunc sensum & grauiissimi doctores Apostoli sermonem interpretantur. Adnectit his parabolâ Euangelicam: Nam quum, inquit, in semente terræ bonæ, centesimum & sexagesimum, & trigesimum fructum Euangelia doceant, & centenarius pro uirginitatis corona primum gradum teneat, sexagenarius pro labore uiduarū, in secundo sit numero, tricenarius fœdera nuptiarum ipsa digitorum coniunctione testetur, Digamia in quo erit numero? Imò extra numerum. Certè in bona terra non oritur, sed in uepribus & spinetis uulpium, quæ Herodi impijssimo comparantur, ut in eo seputet esse laudabilem, si scortis melior sit, si publicarum libidinum uictimas superet, si uni sit prostituta, non pluribus. Hunc in modum Hieronymus studio castitatis uelut æstu quodam propemodum abreptus in Tertulliani scopulos impingit. Atqui huius parabolæ allegoria non est eadem apud interpretes. Siquidem Origenes primum locum tribuit martyribus, proximum uirginibus, tertium coniugatis. Quòd si fœdera nuptiarum tertium gradum obtinent, quomodo est extra numerū, quæ est in fœdere coniugij? Iam si uelimus ad ordinem quem Paulus indicat accommodare parabolam, qui primas tribuit Apostolis, proximas prophetis, tertias doctoribus, quartas uirtutibus, quintas gratiæ curationum, sextas opitulationibus, septimas gubernationibus, octauas generibus linguarū, nonas interpretationibus sermonum, ubi erunt etiam monogami? An in nullo numero? Imò ubi quarti usq; ad nonum? quādo parabola Euangelica tres tantum bonæ terræ gradus habet. Quòd si digamia nullo in numero est, nec oritur in terra bona sine causa damnatus est Tertullianus, quòd digamiam excludere tentarit ab Ecclesia: & rem impiam docet Paulus, qui adolescentiores uiduas uult nubere, ac matres familiās fieri, & filios procreare. Ad hæc, si mala terra sunt, & cum impijssimo Herode uulpibus comparantur, quicumq; curis seculi distringuntur, eodem titulo censebūtur & prima nuptiarum fœdera, quæ Hieronymus bonam terram appellauit. De utrisq; enim ita loquitur

1. Cor. 12. **Apostolus:** Alligatus es uxori, noli quærere solutionem: solutus es ab uxore, noli quærere uxorem: si autem acceperis uxorem non peccasti, & si nupserit uirgo non peccat. Tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi. Tribulationem autē carnis appellat curas externas, quas secum trahit coniugium, uelut cum affinibus necessaria cōmercia, marito debitum obsequi-

um

um, fidem uxori debitam, sollicitudinem alendorum, educandorū & elocandorum liberorū. Atqui hæ curæ adeo non sunt malæ, ut crimen sit eas non obire, modò hætenus gerantur, ut non auocent à pietate: Tum enim demum incipiunt esse spinæ, quæ suffocant uerbum ne fructum exerat. Alioqui & uidua si liberos habet, cogitur huiusmodi curis aliquam sui partem dare. Quòd si ob id digamia cõparatur malæ terræ spinis ac uepribus obstæ, quòd externâ adferat sollicitudinẽ, facit idem uirginis coniugium, quod Hieronymus ad trigessimũ fructum existimat pertinere. Simplicior est allegoriæ ratio, si per centesimum fructum accipiamus summam pietatem, per sexagesimum mediocrem, per tricesimum infimam. At non statim malum est quod infimum est. Vbicunq; enim est ordo, ibi summum mediũ & infimum sit oportet, quæ res sunt & inter Angelos & Apostolos. Rursum si malæ terræ deputatur quod imperfectum est, hoc ipsum si uirgo nubat, defluit à perfectione perpetuæ castitatis. Præterea si generatio & educatio liberorum, quoniam absq; sollicitudine non geritur, ad infrugiferam terram pertinet, quomodo Paulus dicit mulierem fieri saluam per filiorum generationem ac fidelem educationem? Nam id subindicat quũ addit, si in fide permanerint. Minus itaq; coactum erat, si fructum centesimum, sexagesimum ac trigessimum, non ad professionum formas, sed in omni uitæ genere ad animorum puritatem referamus. Sunt uirgines fatuæ, quæ à sponsi thalamo excluduntur, sunt uirgines squalidæ, quæ uix trigessimũ adferunt fructum, sunt coniugatæ, quæ centesimum adferunt. Eodem accommodat, quòd Gen. 4 Lamech primus omnium memoratur duxisse duas uxores, atq; hunc uult esse typum hæreticorū, qui unicam Ecclesiam in plures diuidunt. Hoc quid attinet ad mulierem, quæ defuncto marito nubit alteri, quũ Lamech simul duas duxerit uxores, Ada & Sella. Hieronymus appellat illũ maledictum, quod unde hauserit nescio, certè si fuit execrabilis, nõ ob hoc fuit, quòd duxerit duas uxores, sed quòd fuerit homicida, quemadmodũ Cain. Quòd si maledictus erat, qui duas habebat uxores, quid dicemus de laudatissimis patriarchis, Abraham, Isaac & Iacob, quid de Dauide, qui cum haberet plures uxores, Michol Saulis filiam repudiatam, & post repudium alteri nuptam, post ad se reuocauit. Quomodo autẽ potuit dici Lamech maledictus, legitimo coniugio obseruans præceptum domini: Crescite & multiplicamini, & replete terram. Porrò quoniam ubi semel à synceritate scripturarũ discessum est, pluribus opus est furcis, ut id quod ui detortũ est suo tueamur loco: ut ostendat hoc præceptũ, Crescite & multiplicamini, ante diluuium & post diluuium ualuisse, post æditum Euangelium nõ item, adducit illud Pauli: Tempus breue est. Et illud Ioannis Baptistæ: Iam securis ad radices arborum posita est, quæ syluam legis & nuptiarũ Euangelica castitate succidat. Item illud Ecclesiastæ: Tempus amplexandi, & tempus longè fieri à

complexibus. Atqui Paulus non ideo commemorat tempus esse breue, ut abstineretur à coniugio, sed qui uxores haberent, haberent eas quasi non habentes, hoc est, ne sic essent uxori, ut studium pietatis uoluptatis gratia negligenter. Atque hic Pauli sermo pertinet non ad digamōs propriè, sed ad omne matrimonium, uel ad omnia potius humanæ uitæ negotia. Qui urgent de coniugio, quin eadem opera urgēt de cumentibus & possidentibus? An hodie qui se mundo mortuos profitentur, emunt tanquam quod emptum est non possideant? Nec ulla securis qua Iudæos terret Ioannes, succidit legem & nuptias, sed carnales cupiditates; nec à cōiugio reuocauit Ioannes, sed ad pœnitentiam inuitat. Iam si tempus amplexandi pertinet ad ueterem legem, tempus abstinendi à complexibus ad nouā, non digamia tantum, sed omne coniugium interdictū erit Christianis. Huiusmodi per multa sunt in scriptis ueterum, quæ si pergam omnia commemorare, nascetur ingens uolumen. Quanquam autem hæc scripturas detorquendi ratio excusabilior est in exhortando, dehortando aut consolando, quàm in docendo, aut in conuincendis hæreticis, tamen optabilius est, nusquam à scripturarum germana sententia recedere. Huc pro uiribus annitenti, si quid secus acciderit, par est paratā esse ueniam, ijs qui consultò id faciūt non item. In antiquis uerò qui alioqui pleræque doctè ac syncerè tractant in diuinis uoluminibus, æquum est huiusmodi nœuos dissimulare potius quàm imitari. Expedit tamen hæc commonstrasse, non ut suggillemus uiros optimè meritos de religione Christiana, quorum memoriam optimo iure ut sacrosanctam ueneramur, sed ut Ecclesiasten ad syncerè tractandas scripturas redamus instructiorem.

De allegorijs Nunc quando ipse sermonis cursus nos huc propemodū deduxit, non uidetur intempestiuum de ratione allegoariarum differere. Quanquam Diuus Augustinus abūdè de ijs tradidisse uidetur, in libris de doctrina Christiana, & nos olim in Methodo nōnulla attigimus, nō grauabimur tamen de iisdem, quantum ad præsens institutum satis erit admonere. Metaphora fons est complurium troporum, collationis, imaginis & abusiois, ænigmatis, allegoriæ, prouerbij & apologi, & si qui sunt alij huic affines generi. Metaphora autem, ut in superioribus attigimus, est, quum alicuius commodi gratia receditur à uerbis proprijs, ac per similitudinem aliundè translaticia mutuamur. Ea potest in uno uerbo esse, ut quū dicimus, iuentutem hominis auolare, aut animum ira incanduisse. Auolare tantum, & incandescere translaticiuū est, cætera propria. Quod si fit necessitate, quia desit proprium uerbū, abusio est, quàm Græci *κατάχρησις* appellant. Veluti quum Vergilius dicit: Lætas segetes, & Luxuriam segetū. Vix enim reperias proprias uoces, quibus exprimas quod sensit poeta, nisi per circuitiōnē id efficias, sed incommodius. Frequenter autem sententia translaticijs ac proprijs
inter

inter se mixtis effertur. Quòd si tota constet translatis, erit allegoria. Veluti si quis ueterem dolorem ac iam tempore consopitū oratione renouanti dicat: Quur uulnus cicatrice obductū refricas? Allegoria est, Matthæi III Cuius uentilabrum in manu ipsius &c. Huic si accedat comoda breuitas, ac publicus usus, erit *παροιμία*, ut si quis inuoluto negotijs, quæ nec tueri possit, nec ab ijs liberari dicat, lupum auribus tenes. Cui si accedat obscuritas, enigma erit. Quod genus illud, De ore fortis egressa est dulcedo, quum sensus esset, in ore leonis repertū mel. Huic simile illud Diogenis, qui malum tibi cinem, quoniam ab omnibus deserebatur, salutabat Gallum. Gallus excitat à somno, & excitari dicuntur, qui surgūt & abeunt. Vt autē metaphora breuis est similitudo, ita similitudo siue collatio est explicata & ad rem accomodata metaphora. Exempli causa, citra lectionem sterilefcit eloquentia, metaphora est. Explica, Quemadmodum ager nisi subinde lætamen adhibeas, cultu exhauritur ac sterilefcit: ita stilus assidua scriptione ieiunus redditur, nisi crebra autorū lectione instruatur. Similitudo est. Quæ si in hoc adhibeatur, ut rei faciem ponas ob oculos, erit imago. Veluti si dicas uirum ferocem ruisse in prælium similem draconi, diducto rictu, ardentibus oculis, erectis iubis. Rhetores, ut ante diximus, allegoriam definiunt perpetuam metaphoram, uerum in sacris literis, & apud doctores ecclesiasticos ea uox latius usurpatur, interdum pro quouis tropo. Nonnunquam & pro typo, Velut Apostolus Galat. III. quæ Genesis narrat de Sara & Agar, deçq; Isaac & Hismaele uocat allegoriam, quum constet in narratione nullum esse tropum, sed in ipsis rebus gestis subest altioris sententiæ significatio. Non me clam est, neotericos in scripturis quadruplicem tradere intellectum, historicum siue grammaticum, tropologicum, allegoricum & anagogicum. Hos ita digerunt, ut singulis doctoribus suum tribuant, Hieronymo grammaticum, Gregorio tropologicum, Ambrosio allegoricum, Augustino anagogicum. Hæc distributio non dissimilis est illi, quæ singulos articulos symboli in singulos apostolos partita est. Ceterum prisca doctores non agnoscunt nisi duos sensus, grammaticum siue literalem, aut si mauis historicum, & spiritualementem, quem uarijs appellant nominibus, nunc tropologiam, nunc allegoriam, nunc anagogen, nullo tamen discrimine. Id quod perspicuum eruditus esse potest, quum ex uarijs doctorum locis, tum præcipuè ex Hieronymi commentario in epistolæ ad Galatas caput quartum, rursus in Esaia caput xv. in Ezechielis xvi. in Amos tertium. Item Origenis Homilia super Numeros undecima. Quin & ipse Paulus Galat. III. allegoriam appellat, quum per Saram ait designatam coelestem Hierosolymam, quæ est Ecclesia triumphans. Porrò recentiores uiderūt in his sensibus esse non mediocre discrimen, eorū uocabula generalia ad species coartarunt. Etymologiæ harum uocum diuersæ sunt, sed eodem recidunt.

Ind. 14

Allegoria an differat à tropologia et anagoge

H 4 Allegoria

Allegoria Græcis dicta est, quòd aliud dicitur, aliud intelligitur, quæ ratio competit & in ironiam: tropologia, quòd receditur à simplicitate sermonis, & quòd sentimus, figura nouamus, à *τροπῶ* uerto. Vnde tropi dicuntur schemata, quòd nouam faciem addant orationi. Tamen quidam & hæc distinguunt, licet parum constanter. Anagoge hinc dicta est, quòd ab humili sensu subuehat scripturam ad sublimiora. Neq; tamen absurdè fecerunt, qui docendi gratia distinxerunt has uoces, ut tropologia sit, quoties scripturam ad singulorū mores erudiendos accomodamus. Nam *τρόπος* Græcis tria significat, schema, modū, & uitam ac mores hominis. Hic autem sensus infimo proximus est, in ipsa obiter historia indicans quæ ad bonos mores cōferunt. Allegoria, quum scripturam accommodamus ad Christum, & huius corpus mysticum Ecclesiam militantem. Anagoge, quū hinc euehimur ad Ecclesiam triumphantem, & substantias separatas, usq; ad trinitatis fastigiū, ultra quòd nullus est excessus. Sumamus uerbi gratia, Abrahamum tres uiros excipientem hospitio. Hic historia quæ narratur Genesios cap. xviii. basis est. Hanc si accomodes ad commendationem hospitalitatis, multa suppetunt argumenta. Procul uisis occurrit Abraham, ignotos homines dominos appellat, seipsum serui nomine designans: *procurum*bens in terram, obnixè rogat, ut ad se diuerterent. Hoc ubi impetrasset, homo centenarius curriculo festinat in tabernaculum, mandans Saræ, ut celeriter coquat è simila panes subcinericios. Illa, licet anus nonagenaria, alacriter obit imperata. Sic instituerat uxorem suam patriarcha. Ipse interim currit ad armentum, adducturus uitulum, non quemlibet sed tenerrimum & optimū. Alioqui poterat hoc mandare famulis, quos habebat non paucos. Vitulum tradit puero coquendū. Currit & puer, ac sine mora iussa peragitur: ut in familia bene instituta omnes sunt in officio. *Delectum uituli* non committit famulo, delectum tradit famulo, nō suffugiens ministerium, sed ut hospitalitatis officium celerius perageretur. Nec interim à ministerio cessat senis optimi sedulitas. Apparat butyrum & lac, uitulumq; coctum apponit eis. Ipse interim honoris causa astat uescientibus sub arbore, tanquā paratus ad ministeriū: abeuntes deducit. Hæc omnia nobis declarant, quanta cum alacritate sint accipiendi hospites. Hic incidunt loci morales, talem ferè esse familiam, qualis est paterfamilias. Humanitatem ea alacritate præstandam hospitibus, quasi beneficium non des sed accipias: neq; notis tantum ac benemeritis, uerū etiam ignotis & humilibus. Abraham enim nihil aliud existimabat eos esse initio nisi homines. Nā quòd singulari numero ait, Domine si inueni gratiam in oculis tuis, ob id unū appellat, quòd is uideretur honoratior, cuius assensum si impetrasset, de cæterorū animo non dubitabat. Annotanda & uerborum modestia, quibus illos inuitat. lassus ut putabat, & famelicis nihil promittit nisi requiem sub arbore, lotionem pedum

dum & buccellam panis: quasi dicat, nihil mihi sumptus aut negotij adferetis, quum tamen quàm potuit lautissimum conuiuium illis destinaffet. Item locus est, uxores maritis suis dicto audientes esse debere, similiter & famulos dominis. Ex his multa dicēdi materia in eos, qui cupidè utūtur hospitio alieno, ipsi hospitem non aliter quàm anguem fugiunt, aut si quos excipiunt, tristes & cum tædio id faciunt. Rursus in uxores, per quas non licet maritis hospitem in ædes suas inducere, alioqui rixis & iurgijs perturbant domum, non admodum dissimiles uxori Socratis, quæ uasa mensæ subuertit, quòd conuiuæ diutius sederent, non iam uescentes, sed philosophicè fabulantes. Iam quod refecti promittunt Saræ sterili partum, significat non perire quod hospitibus impèditur, sed à deo multo cū scœnore reponi, siquidè Abraham pro uitulo filium accepit. Rursus quod pro hominibus accepit Angelos, significat quicquid amore dei proximis impenditur, deo impendi non homini, iuxta Christi testimonium: Quod uni ex his minimis fecistis, mihi fecistis. Potest autem & ad frugalitatis exemplum accommodari, quòd homo prædiues ac liberalis quum treis exciperet, nihil apparatus fecit præter uitulum, ac panem subcinericiū, neq; quicquā addidit condimentorum, præter lac & butyrū, hoc est, caseum. Vini nulla mentio. Tum enim deliciae erant haurire de puteo bonæ uenæ. Quis nūc non fastidiret panem calidum modo sub cineribus coctum? aut uitulum coctum, priusquā à cæde refrixisset? Qualis erat domus, in qua nec panis erat, nisi fortè cibarius. Nam similia pro delicijs paratur hospitibus. At hodie in diuitū ædibus inexpectatus hospes si aduenerit, inueniet aprugnam arte coctam, ac ceruinam crusto triticeo incoctam, inueniet capos & perdices similiter in crusto coctas, succo iam gratiore, quàm si recentes essent. Inueniet phasianos pridie assos & lepores, hoc palato gratiores, quod sunt teneriores, nihil horum absq; condituris aromatum. Inueniet preciosas aues muria conditas aromatica, ne quid dicam de piscium luxu, deq; bellarijs atticis. Paratius erat occidere capos aut perdices, atq; his teneritudinem arte asciscere, si occisi dulci uino mersarentur. Verum hæc artificia gulæ nondum nouerat antiquitas. Frugalitatis exemplum habet & illud, quòd tantus patriarcha, pro domo tabernaculū habet, pro conclau arborem, nec in arcibus habitat, sed in conualle, nostrorum temporum diuitibus exprobrans luxus & ambitionis intemperantiam. Pertinet & illud ad mores, quòd Sara non prodit in conspectum uirorum, sed intra tabernaculum manens peragit quæ maritus imperarat. Maritus stat in ostio tabernaculi, Sara stat post ostiū in tabernaculo occulta, eoz dicunt: Vbi est Sara uxor tua? Solus maritus nouit, ubi sit uxor. Porrò quòd deducit abeuntes, admonet, hospitem uenientem alacriter excipiendum esse, uolentem abire non esse remorandum, sed officiose deducendum: quum hodie mira uideatur hospitalitas, si hospitem etiam ad seria

ad seria negotia properantem arte retineant inuitum, magno ipsius incommodo, uelut occultatis equorum frenis, aut simili commeto, quidam etiam non nisi bene potum. Atque ita demum existimant pulchre expletos omnes hospitalitatis numeros. Deinde quod Abraham intellecto periculo Sodomæ tam instanter orat, ut parcatur multitudini, admonet esse piorum hominum pro impijs interpellare domini misericordiam. Ciuitatis uidetur, quod Abraham non obtundit hospites percotationibus, unde uenitis, quod tenditis, quid agitis? Sed tacitus illos deducit, donec ultrò quid agant, aperiant. Si recipimus neotericorum distinctionem, hæc uideri potest tropologia, uelut adhærens historiæ, quæ tamen non minus habet iucunditatis quam utilitatis, ingerens idiotarum oculis exempla piorum hominum, quorum actus tam diligenter nobis commendant scripturæ ut imitemur. In hac parte explicanda uigilans quidem ac dexter est Origenes, sed admiscens sensus retrusiores. Chrysostomus hanc ferè solam tractat, sed argute iuxta ac feliciter. Id opinor maluit, quod harum rerum annotatio præsentem adfert utilitatem ad instituendos hominum mores, & ob hoc magis mouent auditorem, quod à singulis agnoscuntur, & ad singulos pertinent, tum maiore cum fide audiuntur, quam allegoriæ aut anagogæ, quæ interpretis ingenio reperiuntur, & quodammodo arbitrariæ sunt, eoque nullum habet pondus ad confirmanda fidei dogmata. At tropologicum sensum ipsa historia secum defert, traditque sensui communi. Nec tam est sensus à grammatico diuersus, quam huius declaratio, Veluti quum artifex in tabula magno artificio depicta ostendit spectatoribus, quid ibi sit egregium & admiratione dignum. Non omnes æque iudicant de pictura, sed omnes agnoscunt quod indicatur, quemadmodum nos tropologiam iudicauimus in hac historia. Accedet allegoria, si Abraham qui dictus est pater omnium credentium, personam gerat populi fidelis, quæ est ecclesia: quæ Christum, qui uelut hospes uenit in hunc mundum, excepit hospitio, sicut ait Ioannes: Quotquot autem acceperunt eum. Quum increduli audiant: Hospes eram, & non collegistis me. Huic Ecclesia mactauit uitulum tenerrimum & optimum, quicquid in terris amabile est, amore Christi contemnens, apposuit cibum ipsi gratissimum, de quo testatur in Euangelio: Ego cibum habeo manducare, quem uos nescitis. Fidem hominum esuriebat, fidem eorundem sitiebat, quum diceret Samaritanæ, Da mihi bibere. Deducit abeuntem, dum contemptis ijs quæ sunt super terram desiderio fertur in cælum. Postremò Sara prius sterilis parit Isaac, id est, gaudium, dum per fidem ad spiritum euectis humanis cupiditatibus, quarum typum habet mulier, tota fecundatur sobole uirtutum, quæ gaudium adferunt nunquam auferendum. Verum hæc allegoria tropologiæ mixta uideri potest. Sublimior erit, si uitulum optimum ac tenerrimum interpretemur Christum immaculatum ac mansuetissimum, qui

qui mactatus est pro salute mundi. Deus enim sic dilexit mundum, ut filium suum unicum tradiderit in mortem pro uita generis humani. Aut si sub cinericiis panes interpretemur reconditum scripturarum intellectum, qui tres comeduntur à tribus, mysterio trinitatis, id est sub arbore Mambræ, quæ uox Hebræis sonat perspicaciam: proinde non comeduntur à Iudæis, qui Mosis uelamen habent impositum cordibus suis, nec agnoscunt patrem, filium & spiritum sanctum unum esse deum, affixi literæ, nec perspicientes reconditos legis sensus. Superest Anagoge, quæ nobis aperit mysterium ineffabilis essentia diuinæ, quæ una eademque est in tribus personis, patre, filio & spiritu sancto. Tres uidit simul stantes, humanam speciem uidet, & tamen procidens in terram adorat, & iam mutato numero dicit, Domine, si inueni gratiam in oculis tuis. Ac mox: Lauetur pedes uestri. Et cum comedissent. Rursum mutatur numerus. Cui dixit: Reuertens ueni ad te. Ac mox: Dixitque dominus. Nunquid celare potero Abraham. Et, Scio enim. Rursum quum intercedit pro Sodomis astans coram domino, singulari numero dicit: Nunquid perdes iustum cum impio? Breuiter in tota hac narratione, dominus unitatis numero refertur, nusquam domini, in alijs additur numerus multitudinis, ut agnoscas unum deum in tribus personis, quem nosse & intueri cominus Ecclesie triumphantis est beatitudo. Ultra hæc quod progrediatur interpretatio scripturae non inuenies. De nominibus igitur non erimus anxij, si de re conueniat.

Notati sunt qui in scripturis nimium libenter recedunt à sensu grammatico, sic amplectentes sensum allegoricum, ut infimum illum negent consistere. E diuerso fuerunt, qui sic oderunt tropos, ut uniuersam scripturam in eum sensum accipiendum putarent, quem ipsa uerba simpliciter exprimunt. Quorum de numero fuerunt Anthropomorphitæ, qui putabant deum esse corporeum humana specie, quod legerent hominem esse factum ad imaginem dei, præsertim quum scriptura passim deo tribuat humana membra, faciem, os, oculos, aures, manus, brachia, pedes. Simili errore crediderunt deum moueri ac mutari affectibus humanis, quia legunt illum iratum & placari, furere & flecti ad misericordiam, facere aliquid & facti poenitere, nescire & resciscere, denique odisse & amare, quum in deum nulla cadat mutatio. Idem error genuit nobis Euchitas, qui quoniam in Euangelio legerant semper orandum, & nunquam cessandum, per omnem uitam ociosi psalmorum infinitam uim quotidie demurmurabant. Nec defuerunt qui seipso excecarent, quod in Euangelio legerent eos fore beatos, qui se castrassent propter regnum dei. Nec alia res fecellit chiliastas, quam locus apocalypseos sine tropo intellectus. Erant & qui conarentur quadraginta dies ac noctes sine cibo transigere, quod hoc à domino factum legerent. Nec hodie defunt qui lumbis præcinctis incedunt, quod dominus iubeat suos esse lumbis præcinctis

ctis: qui cruces ligneas manibus gestent, quia legerunt, Qui non tollit crucem suam & sequitur me, non est me dignus. In Africa quæ iuxta prouerbum semper aliquid nouorum monstrorum gignit, erāt qui ultro in ethnicorum conuiuia incurrerent, non ob aliud, nisi ut ab eis occiderētur, quidam etiam minis adigerent alios ut occiderentur, quia legerant: Qui perdidit animam suam, in uitam æternā inueniet eam. Eiusdem superstitionis erat, quod Donatistæ quum iussu Cæsaris conuenissent, ut cum Catholicis sub iudice delegato de controuersis dogmatibus conferrent, iussi sedere à comite Cæsaris, recusarunt tam pertinaciter, ut & iudex præter morem, stans coactus sit causam cognoscere. Rogati quur nolent sedere, responderūt se commoueri psalmi uerbis, Non sedi cum consilio uanitatis, & cum iniqua gerentibus non introibo. Hoc sermone notātes catholicos quibus cum erat disputandum, nam hos habebant pro uanis ac mendacibus & impijs. Salse uerò superstitionem illorum illudit, qui respōdit: Si uos mouebat psalmi uersiculus, nec introisse in hoc consilium oportuit. Ibidem enim additur, & cum iniqua gerentibus non introibo. Dicūtur & hodie repullulascere Sabbararij, qui septimi diei ocium incredibili superstitione obseruant. Eodem è fonte manauit pharisæorum superstitio, qui uerba legis circumferebant in simbrijs ac phylacterijs, quo semper essent in oculis, eò quod dominus præcepit Deuteronomij sexto: Eruntq; uerba hæc quæ ego præcipio tibi hodie in corde tuo, & narrabis ea filijs tuis, & meditaberis sedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens atq; consurgens. Et ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntq; & mouebuntur inter oculos tuos, &c. Nimiū affixi uerbis, non intellexerunt huiusmodi tropis cōmendari uehemens studium ac meditationem legis. Feruntur & his temporibus esse Christiani, qui baptizatis frontem inurunt ferro candenti, quod in Euangelio legunt: Ipse uos baptizabit in spiritu & igni, non intelligentes per spiritum & ignem significari uigorem fidei & charitatis Euangelicæ. Ab hac superstitione non uidentur multum abesse quidam, qui uerba ut sonant amplectentes quoniam legerunt: Qui uenit ad me & non odit patrem suum, & matrem & uxorem, & filios fratres & sorores, existimāt se nihil debere parentibus, nihil liberis si se abdant in aliquod monachorū collegium: ac sponsam etiam deserunt inuitam & reclamantem, si nondum intercessit coitus. Si Christianus ethnicis quoq; parentibus debet honorem & obsequium, modo ne uioletur pietas, quanto magis Christianus debet Christianis. Et si Paulus iubet uxorem Christianam manere in contubernio & obsequio mariti increduli & idololatræ, si modo ille non quærat diuortium: quanto minus conuenit, ut ob facticiā religionem spōsus sponsam deserat? Qui uerò consistit, ut dominus qui alibi præcipit ut & inimicos diligamus, hic præcipiat ut parentes & uxores odio persequamur? Odium non est hic maleuolentiæ peruersus affectus

MAR. 3

LUC. 3

LUC. 14

fectus, sed fidei robur, quo naturalem pietatē spirituali pietate superamus, quoties incidit casus, ut alterutra sit deserenda. Alioqui si phas esset ob monachismum uxorem aut parentes deserere, liceret eadem ratione uitam abrumperē, sed uitā contemnēda non est, nisi quum incidit articulus, ut aut impietas sit admittenda aut mors oppetenda, Veluti quum dicit persequutor, aut thus incende Ioui, aut ceruicem præbe securi. Vt igitur ad Iudaismum uergunt qui tropos & allegorias excludunt à scripturis, ex lege quæ iuxta Paulum spiritualis est, reddentes carnalem: ita scripturæ fundamentum & robur subuertunt, qui sensum infimum reijciunt, quum huc nulla cogat necessitas. Reddunt enim illam arbitrariam, ut iam humana sit potius quàm diuina. In hunc lapidē, ut dixi, nimium frequenter impingit Origenes, nonnunquam tamen & alij: quorum est Ambrosius ingens ecclesiæ lumen, in quo nihil esset reprehendendum, nisi hoc conduceret ad ecclesiastarum eruditionem. Quemadmodum enim Hieronymus prodidit Origenis errores, quo minore periculo libri illius ab orthodoxis legerentur: ita expedit in magni nominis autoribus lapsus quosdā ceu næuos indicare, quo maiore cum fructu, minore cum periculo legantur. Non tamen hic multis onerabo lectorem, pauca quædam exempli gratia proferam. Diuus Ambrosius tractans locum euangelij, quo narratur Petrus ter abnegasse dominum, ut crimen apostoli uel excuset, uel eleuet, rem totam ad allegoriam seu tropologiam detorquet. Primum quod scribitur stetisse ad prunas, quoniam frigus erat, interpretatur frigus mentis, & hæcenus rectè. Etenim in quo refrigit fidei uigor & charitatis ardor, abnegationi proximus est, neque quicquam deest præter urgentem occasionem. At uiolentū est quod addit: Frigus erat mentis, non corporis. Item quod paulo ante præcessit: Si tempus consideramus, frigus esse nō poterat. Quid enim uetat quo minus per æquinoctium uernum nox habeat suum rigorem, quum Romæ noctes etiam solstitiales habeant sua frigora? Addit: adeo nouum fuisse Petrum potuisse peccare, ut peccatum illius nec ab euangelistis potuerit comprehendi: ob id, opinor, quod Petri negationem non referant eodem modo, aut uerbis obliquis referant. Iam quis non statim uideat hoc uiolentius dictum? Dein quod Petrus ab ostiaria compellatus, quod esset ex eorū numero qui cum Galilæo, aut cum Iesu Nazareno erant, respondit, Nescio quid dicas: Ambrosius sic interpretatur quasi non sit uox negātis, sed separantis sese à prodicione mulieris. Quod si uerum est, quomodo constat ueritas Euangelistæ, qui ait: At ille negauit corā omnibus, dicens: Nescio quid dicis. Deinde quomodo uerum erit quod dominus futurum prædixerat: Antequàm gallus bis cantet, ter me abnegabis: si hæc non est prima negatio, maximè quum sequatur apud Matthæum, Et iterum negauit. Si quod priori ancillæ respondit, Nescio quid dicas, non est negatio: quomodo quod alteri ancillæ abiurauit do-

*Ambrosius
indulgens
allegorijis*

minum, Matthæus dicit, Et iterum negavit. Rursus æque uolentū est, quòd Petri sermonem abiurantis se fuisse cum Iesu Galilæo, siue cum Iesu Nazarenno, sic interpretatur, quasi Petrus negando se nosse Iesum Galilæum aut Nazarenum, professus sit Iesu diuinam naturam: Nescio, inquit, Galilæum, nescio Nazarenum, quem filium dei noui: habeant homines locorum uocabula, dei filium patria non potest nuncupare, cuius maiestatem locus nullus includit. Primum certum est, hoc non sensisse euangelistas, quod interpretatur Ambrosius, Alioqui eiusdem impietatis est, negare Iesum hominis filium, & negare dei filium. Hoc etiam frigidius est quod sequitur: Petrus accusatus quòd esset ex his qui erant cum Iesu Galilæo respondit, Non sum: huc detorquet, quasi Petrus non abnegarit Christum, sed reiecerit uerbum æternitatis, Erat. Non enim, inquit, erant qui esse cœperunt, hoc est dicere, Ille solus erat, qui in principio erat. Atqui Erat, per se non est uerbum æternitatis, sed hic sermo, In principio erat, sermo est æternitatis. Quod enim fuit ante creaturam omnem, initio careat necesse est. Simillimum est quod protinus annectit, Non sum. Illius est enim esse, qui semper est. Atqui hoc nec Petrus sensit, nec euangelista. Rursus quum urgeretur quòd inter Galilæi discipulos fuisset, iuxta Marcum iterum negat. Hoc sic excusat. Negavit ex illis se esse, non Christum negavit. Negauerat hominum consortia, non dei gratiam. Negauerat ex illis esse se, qui cum Galilæo erant, non negavit cum dei filio. Atqui quum hæc sit una è tribus negationibus, si non negavit Christum, quomodo uerum est quod Christus prædixit, Ter me negabis? Deniq; quum magis urgeretur à circumstantibus, qui præter corporis speciem etiam linguam in argumentum adducebāt, tertio cum execratione negavit se nosse hominē: Bene, inquit, negavit hominē, quem sciebat deum. Tandem fatetur Petrum negasse, sed non peierasse. Id probat arguta quaedam ratione, quam non satis assequor. Deniq; inquit, ubi iusiurandum est, ibi cauta responsio est. Nam etsi negavit Petrus, non tamen peierauit, quia nec deum periuraturum esse memorauerat. Hoc sentit, opinor, quòd Petrus secundum Marcum, appellatus primum ab ancilla, quòd fuisset cum Iesu, tantum negavit, dicens, Neq; scio, neq; noui quid dicas. Rursus appellatus ab ancilla ac proditus, iterum negavit, nec aliud quicquam additur: ut scias, inquit, euangelistam ueritati quàm gratiæ plus dedisse. Veritatem, ut opinor, appellat simplicem facti narrationē, gratiam sensum mysticum, quem uult in Petri uerbis latere. Tertio quum ab astantibus urgeretur, cum iureiurando & execratione negavit, dicens, Nescio hominem istum quem dicitis. Hanc Ambrosius cautionem uocat, Non noui istum hominem quem uos dicitis. Et ideo non peierauit, quia non promiserat Christo se non negaturum deum, quum diceret, Te non negabo: hoc est, quem dei filium semel professus sum. Igitur hominem abiurans nō peierat. Rursus quum ait, Non sum

sum, excusat, quòd non esset hominis apostolus, sed Christi: quemadmodum Paulus negat se euangelium suum accepisse ab homine aut per hominem, sed per Iesum Christum. Atque hunc locum persequens hoc agit, ut persuadeat Paulum æque negasse Christum ac Petrum, nisi quòd Petrus textum suum, Paulus expressit. Atque ut multa transiliam, ne tædio sim hæc legenti: Quod Lucas scripsit Petrum appellatum, respondisse Non noui illum, hoc commento tuetur. Bene dixit, Temerarium quippe erat, si diceret quòd nosset eum, quem mens humana non potest comprehendere. Nemo enim nouit filium, nisi pater. Ita quum iuxta Lucam iterum appellatus ita respondet Non sum ego, hoc colore fucat, Maluit, inquit, se negare, quam Christum. Tertio appellatus iuxta Lucam, respondit Nescio quid dicas: sic interpretatur Ambrosius, Sacrilegia uestra nescio. Cæterum quoniam obijci poterat, si Christum non negauit Petrus, nec peierauit, ubi est fides domini, prædicetis Ter me negabis. Aut quid est quod ad se reuersus tam amare fleuit Petrus: Sic elabitur ut dicat Petrum in hoc agnoscere culpam, quòd inuoluntè & ambiguis uerbis Christum professus sit deum & hominem, quum id oporteat ingenue & exerte facere. Hæc quis non intelligit esse coacta præter scripturæ mentem, ut iam excusemus impietatem, sic accipientes negari Christum esse hominem, qui negat cum nihil aliud esse quam hominem, Sed interim dum commento ludit, excluditur exemplum quod in primis erat inculcandum, hominem quantumuis fortem ex sese nihil posse, si suis fidat uiribus, & nisi totus pendeat à gratia dei, quum Petrus qui fidei robore & charitate in dominum cæteros apostolos antecedeat, ac de se tam magnifice professus esset haud dubium quin ex animo, ad mulierculæ uocem tam misere sit exanimatus, quid facturus in tormentis & mortibus: Tolerabilis est allegoria, quòd Petrus negauit in domo Caiphæ. In synagoga negatur Christus, in ecclesia sincera constansque professio est. Item illud, quod Petrus non erupit in fletum, nisi postea quam illum respexit Iesus. Rursus illud quòd piorum hominum insignes lapsus, plus ædificant interdum ecclesiam quam aliorum innocentia. Ita Petri negatio docuit omnes, ne quis fidat humanis uiribus. Docuit nemini in crimen lapso spem esse resipiscentiæ, nisi Christus eum suo dignetur intuitu. Docuit nullum esse tam atrox facinus, quod non abluant pœnitentiæ lachrymæ. Quemadmodum & peccatrici euangelicæ exemplum, magno solatio est Christianis omnibus. Poterant igitur & hæc & alia multa ad sensum tropologicum accommodari, quæ diligenter persequitur Origenes, uidelicet quòd Petrus ideo lapsus est, quoniam Iesum sequebatur è longinquo, quòd Iudæis sese admiscuerit, quòd nox esset & frigus, quòd nondum audisset galli cantum, quòd non fleuerit, nisi egressus atrium pontificis. Petri uerò peccatum non excusat, sed unico tantum colore extenuat, quòd abiurauit dominum nondum accepto spiri-

tu sancto, quum, ut ait Ioannes, nemo possit profiteri dominum Iesum nisi in spiritu sancto. Et ideo Petro fuit parata uenia. Cæterum eos qui post acceptum spiritum seu uerbis seu factis abnegant Christum, rursus eum sibi crucifigentes & sacrosanctum illius sanguinem pro polluto habentes, difficile est renouari ad pœnitentiam. Hæc inquam, nec inutiliter nec sine gratia differuntur apud populum. Quod genus est & illud, Petrus iuxta Matthæum ad primam appellationem tantum respondit, nescio quid dicas. Quum ab alia ancilla impeteretur, negauit cum iureiurando: tertio quum urgeretur ab astantibus, iureiurando addidit execrationem ac deuouit seipsum. Ita qui semel recessit à Christo, nisi reuocetur per domini clementiam, semper ad peiora prolabitur, donec tradatur in reprobum sensum: quemadmodum Petrus à mendacio deuenit ad periurium, à periurio ad execrationem, fortasse cum Iuda ad suspendium denique peruenturus, nisi mature Iesus in eum flexisset oculos. Sed Ambrosij uiolentiam in excusando peccato Petri notat, ni fallor, Hieronymus in commentarijs his uerbis: Scio quosdam pij affectus erga apostolum Petrum, locum hunc interpretatos, ut dicerent Petrum non deum negasse sed hominē, & esse sensum Nescio hominē, quia scio deum. Hoc quam friuolum sit, prudens lector intelliget. Si sic defendunt apostolum, ut deum mendacij reum faciant. Ita Hieronymus. Similis est uolentia, quod hunc uersiculum Psalmi uigesimitertij, Attollite portas principes uestras, & cleuamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ: attribuit angelis qui perstiterant in pristino statu, adhortantibus eos qui uacillabant, nec adhuc maliciosum à deo desciscendi propositum sumplerant, ut resipiscerent: & putat aliquos respuisse, & hoc erat introire regem gloriæ, quum tale quiddam nullus usquam memoret scripturæ locus. Hoc hausisse uidetur ex Origene, Nam & Hieronymus in hunc psalmum simile quiddam attingit, etiam si non affirmat, ullos respuisse.

*Figmento
scriptura
exposita*

Impudentius peccant qui confictam allegoriam mēdacio fulciunt. Cui uitio fuit affinis ille de quo refert beatus Hieronymus, enarrans epistolæ ad Ephesios caput quintum. Is enim apud popularem concionem, cui inter fuit Hieronymus, perinde quasi in theatro captaret plausum multitudinis, potius quam interpretaretur scripturæ mysteria, hæc Apostoli uerba: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illucescet tibi, siue continget te Christus, accommodauit ad Christum in cruce pendentē, qui hoc sermone compellarit Adam ibi sepultū sub ipsa cruce, ut sanguine Christi potuerit aspergi. Atque ut hoc commētum redderet probabilius, quasi linum, ut aiunt, lino connectens, addidit aliud figmentum, eum locum ideo fuisse dictum Caluarie, quod illic sepultū fuerit caput ueteris hominis, uidelicet Adæ, quum Hieronymus doceat Adam fuisse sepultum in Hebron Arbæ, non in monte Caluarie. Itaque aut uanitas fuit asseuerare secus quam habet scriptura,

aut

aut temeritas pro certo affirmare, quod adeo certum non est, ut uix sit uerisimile. Deinde mutauit scripturā, ac pro *ἡλιόφανος σοι* id est, illucescet tibi, legit *ἡφάστου σου* id est, contingeret te. Quanquam autem erant tum apud Græcos tum apud Latinos exemplaria, quæ hanc quoque lectionem aut similem habebant, ipse tamen apostolici sermonis tenor indicat, priorem lectionem esse germanam. Huic tamen commento mirè fuit applausum ab imperita multitudine, cui sæpe gratior est nouitas, quàm ueritas. At non conuenit ut ecclesiastes suam orationem ad multitudinis uoluptatē accomodet, sed illud potius agendum, ut populus adsuescat ijs quæ sunt optima delectari. Hæc ueterum negligentia demanauit ad posteros, quorum nonnullis etiam elegans uisum est, scripturam obtorto collo ad sensum quàm maxime alienum pertrahere. Extant commentarij cuiusdam, nomini parctur, qui quod est apud prophetam Abacuc, Turbabitur pelles terræ Mardian: quod iuxta literam dictum est de tentorijs Æthiopiæ, iuxta moralem intellectum applicari potest ad impios, quorum conscientia tandem perturbanda sit terrore iudicij: detorsit ad Barptolemæum excoriatum, nimis impudenter etiam si uera fuisset historia: nunc hoc etiam impudentius, quod ecclesia eam ut fabulosam reijcit. Quis enim sic loqueretur de apostolo excoriato, Turbatas esse pelles illius? Quod nunc referam nec legi, nec ipse uidi, sed ab homine minimè uano qui præsens audiuit, accepi. locus tacebitur, ne quis offendatur morosior. E schola quidam prodijt iam aliquè gradum adeptus in theologia, in urbe totius regionis celeberrima, in frequentissima concione sui specimen daturus. Is edidicerat duodecim signa zodiaci, eaque magno studio ad allegoriam detorquebat, multis admirantibus, subridentibus nonnullis, quibus erat plus nasi. Quàm inutili labore uir ille se torserat tribus aut quatuor mensibus. Nam ante tantum spatij solent præmoneri, qui certis diebus eo loco dicturi sunt, quo ueniant præparatiores. Narrauit idem, alium theologiæ doctorem, non è multis unum, sed ut in scholastica theologia, ita in disciplinis liberalibus omnibus insigniter eruditum (nam mihi familiariter fuit notus) in eadem urbe, loco omniū celeberrimo, post trimestrem meditationem, ex infimis grammaticæ rudimentis, conatum docere mysterium sacre triadis, eam accomodando ad congruentiam nominis & uerbi. Cum eo theologo quum commentarer de uarijs similitudinibus, per quas docti conati sunt aliquam triadis imaginem ostendere, dixit, nulla ex re aptius proferri similitudinem unius essentiæ in tribus personis, quàm in figura trianguli mathematica, in qua sunt tres lineæ æquales eadem superficie. Quod tamen ridiculi causa non commemoro, præsertim quum in priuata confabulatione dictum sit. Prius illud in tam celebri frequentia nimis erat frigidum. Quid multis? hæc licentia paulatim eò processit, ut ista à magnis theologis pro summa laude cœperint affectari. Ipse au-

*Allegorie
confictis re/
bus addite*

diui theologiæ doctorem Parisijs laurea donatum, ordinis diui Dominici, profecto doctum insigniter & humanum, qui per totam quadragesimam aliquid admiscuit ex euangelica parabola de filio prodigo, iucunde magis quam grauius affingens, quid illi accidisset discedenti à patre, quid reuertenti, ad hunc modum. Vbi nunc est noster filius male frugi? Quid rerum gerit? Venit ad molam aquatilem. Ibi restat. Hic proferebantur è scripturis testimonia de rotis molæ uersatilis, & ad aberrantem accommodabatur. Postero die. Vbi nunc noster prodigus? Quid agit? Repperit popinam. Quid illic? Vescitur. Quid eduliorum? Appositæ sunt illi linguæ incoctæ crusto triticeo, artocrea uocant quidam. Hic adhibebantur testimonia de linguis hominum perniciosis. Singulis item diebus tale quoddam figmentum adferebatur, nonnulla fortasse cum titillatione aurium popularium, quanto cum animorum fructu, nescio. Atqui diuina scriptura fecundior est, quam ut huiusmodi fabulis oporteat horam eximere. Et si delectandus est auditor, habet scriptura sua uitidaria, in quibus liceat decetius reficere animum. Iam compertum habeo inter eos qui uitam profitentur contemplatiuam, ac sibi tales uidentur, haberi libellos in quibus simili studio fictis narrationibus addebantur allegoriæ. Vnam exempli causa ponam, *Viator quidam*, lassus, uidens arboris truncum, insedit. Non erat autem arboris truncus, sed draco conuoluto corpore dormiens. At bestia pondere insidentis & calore excitata, erexit caput, ac uiatorẽ deuorauit. Hic affingebatur allegoria. *Viator* est omnis Christianus, qui cupit in hoc mundo conuiescere, sed ubi quietem quærit, mortem inuenit. Proinde qui tutò uult iter suum absoluerẽ, à mundo sese subducatur, & fiat monachus. Quanquam hoc quoque tolerabilius, quam quod quidam manifesto falsis affingunt allegoricas interpretationes. Ipse meis auribus audiui quendam non eruditum, sed religionis opinione commendabilem, atque ob muneris autoritatẽ grauem, qui in fine concionis seriatim, erat enim dominicus dies quadragesimæ, quo tempus expleret, adiecit aliquot fabulas. quarum unam exempli causa narrabo. Aiebat in regione nescio qua, esse auem ἀνώωνυμον, pulcherrimis plumis decorã, eas plumas illi certis anni temporibus defluere, ac iam deplumem, miserabiles ædere uoces, nec finem omnino facere donec plumæ renascerentur. Hic allegoria. Auis illa designat hominem, cuius plumæ sunt uirtutes, quæ quum deciderint, lamentis poenitentiæ reuocantur. Templum erat auditoribus differtum, inter quos erant eruditi plures quadraginta, & in his doctores nonnulli. Euangelium erat ex Ioannis capite nono, Quomodo Iesus cæco nato restituerit oculos. Euangelistæ narratio tam proluxa est, ut huius commoda expositio potuerit totam occupare horam, ac populum attentum retinere. Hæc si dissimulantur quid superest, nisi ut ecclesiastes in suggesto narret, interpreteturque sua somnia. Tametsi non defuerunt qui fictis somnijs demulserint

inulserint aures concionis. Verum ut hæc inuitus commemorauit, ita libens ad alia digredior. Quædam exempli causa cõmonstrasse compulit necessitas. Prudentis ecclesiastæ fuerit à tali specie quæ longissimè submouere sese.

Proinde ut ad id quod institueramus sese nostra referat oratio, Pariter impij sunt, qui uel typos uel allegorias submouent è scripturis, & qui sectantes allegoriam sensum historicum reijciunt, ubi nulla cogit necessitas. Sed in his sobria mediocritas est seruanda. Inter allegoriã autem & typum hoc interest. Quæ facta narrant ut aliud significant, typos ac figuras appellamus: ut serpens æneus in stipite pèdens, typus fuit Christi sublatis in crucem in salutem omnium credentium. Allegoria magis sita est in doctrina ac præceptis. cuius generis ferè sunt, quæ lex Mosi præcipit, de ædificando templo, de uestitu sacerdotũ, de ritibus sacrificiorum, de circũcisione, de cibis mundis & immundis. Cæterum quod ad tractationẽ attinet, eadem est ratio typorum & allegoriarũ. Bifariam autem ab allegoria à typis uel receditur, uno modo quum quod narratur factum aut futurũ simpliciter intelligitur, nec admittitur sensus interior, Veluti si quis per petram unde Hebræis in deserto fluxit aqua, neget significatum Christum, aut per Mosi faciem uel obtectam neget significari Iudæos reijcientes Euangelij gratiam, per Christum omnibus referatam. Item si quis quæ de regno Christi prædicta sunt à prophetis, neget esse completa, quod iuxta sensum historicum non apparèt ea quæ promissa sunt. Nam prophetæ spirituale regnum intelligi uoluerunt. Iudæi expectant regnum mũdanum. Sic à typo recedere, impiũ est. Quum enim sensus historicus ueluti corpus sit scripturæ, sensus recõditior uelut anima, nimirum ab ipsa scriptura recedit, qui quod illius est optimũ, repudiat. Sic hoc exempli causa dictum de typis. Consimilem in modum impius sit, qui quæ Moses præcepit de uictimis ac ciborum delectu, putet hodie iuxta sensum externum obseruanda esse: aut quoniam dominus beatos pronunciat eos qui se castrassent propter regnum dei, sic accipiat, quasi deo gratum sit futurum, si quis amore pudicitia sibi amputet membra genitalia. Nam iuxta domini sensum executi sese, qui Venereæ uoluptatis affectum studio pietatis abiecit. His modis impiè receditur à typis & allegorijs. Altero modo piè receditur, quum historico sensui tanquam basi substratæ suus habetur honos, sed huic ad maiorem auditorum fructum inducitur sensus mysticus. Veluti qui non negat Eua serpentis alloquio corruptam, in criminis societatem uocasse maritum suum, sed huic fundamento addit allegoriam siue tropologiã: Satanam fallacibus promissis sollicitare inferiores hominis affectus, ut à dei præceptis recedat, ab affectibus autem carnis etiam rationem pertrahi in assensum criminis. Eua persuasa comedit, Adam non persuasione serpentis, sed nimia in uxorem charitate uictus est, potius quàm seductus. Nostra Eua, caro est: Adam, ratio, siue spiritus. Caro infirma

Typi & allegorie differentia

Quando pbas non est ab allegorijs recedere

Quando bene receditur ab allegoria

Prouer. 15 est, spiritus autem promptus. Item quod docet Solomon, *Responsio mollis frangit iram, sermo durus suscitatur furorem*: iuxta sensum grammaticum quod dicitur uerum est, iratum hominem placandum esse uerbis blandioribus, quem si uerbis asperis exacerbet, iam iram uerti in furorem: non peccat tamen, qui sententiam accommodat ad peccatorem resipiscetem. Deus hominum peccatis offenditur, qui si resipiscant, & suam agnoscentes culpam ad eius misericordiam confugiāt, frangunt iram ac minas dei: si persistant in sua malicia, & admoniti, dicant in corde suo non est deus, iam ira dei uertitur in furorem: & qui contemnunt dei patientiam ad poenitentiam prouocantis, traduntur in reprobum sensum.

A grammatico sensu, quemadmodum superius admonuimus, quem Paulus literam appellat, recedere interdum cogit necessitas, interdum suadet utilitas. Necessitas cogit, quum in uerbis est absurditas. Euidens absurditas est in uerbis domini, quum iubet erui ac proijci dextrum oculum, qui sit offendiculo, aut amputari manum & abijci: aut odisse patrem, matrem, fratres, sorores, atque insuper animam propriam: quum beatos pronunciat qui se castrauerunt propter regnum dei. Similiter quum beatus Paulus iubet mortificari membra nostra quæ sunt super terram, ac prunas ardentes congeri in caput inimici. Utilitas suadet, quoties in uerbis scripturæ simpliciter intellectis exigua aut nulla est utilitas, aut si qua est, tamen in sensu mystico longè est uberior. Historia quomodo Iacob auxerit gregem suum, quomodo huic Laban imposuerit Lya pro Rachele supposita, non uideo quid habeat utilitatis, si persistas in sensu grammatico. Nisi fortè quis hinc exemplum ducat temperantis pariter & constantis animi in Iacob, qui tanta contumelia delusus non recesserit ab amicitia, sed conditionem quamuis iniquam admiserit: tū quatuordecim annis abstinerit à congressu formosissimæ uirginis, quam supra modum adamabat, quum hodie uix impetrari possit à sponsis, ut unum mensem sibi temperent, quin furtim cum nuptis misceantur, interdum nec ætate expectata quæ puellas uiri patientes reddit. Rursum quum Solomon hortatur nos ad exemplum formicæ, ut illius exemplo paremus in iuuentute, quo aliamur in senectute, non inutilis est admonitio, sed qualis ethnicus ingereret filio suo. Multo autem uberior est fructus, si totam hanc uitam interpretemur ætatem nostram, in qua datum est bene agere. Hanc oportunitatem qui negligit, post mortem hyems est, in qua non licet bene operari, sed quisque mercedem accipit, prout gessit in corpore, siue bonum siue malum. Necessitate igitur depellimur à litera, quoties scripturæ uerba, ni tropum adhibeas, manifestam habent falsitatem aut absurditatem, aut alioqui sensum pugnantem cum doctrina Christi, præsque moribus. Veluti quum propheta dicit, *Sedebit solitarius, & leuabit se supra se*. Sermo grammaticus non consistit. Nullus enim potest seipsum leuare supra se, sed fides est

est quæ mentē hominis attollit ultra naturam hominis. Item quod de Christo uaticinatur psalmus, Super aspidem & basiliscum ambulabis, & cæteras si legitur iuxta literam, falsum est. Nusquam enim legitur tale quicquam fecisse dominus, nec alius sanctorum quisquam. Hæc tamen falsitas non est in scriptura, sed in eo qui perperam accipit scripturam, quum tale nihil senserit qui scripsit. Absurditatis exempla passim obuia sunt. Quod genus est, quum deus in Genesi loquitur, Pœnitet me fecisse hominem. In deū enim nulla cadit pœnitentia. Rursus quum Abrahæ loquitur, Descendam & uidebo, utrum clamor uerus uenit ad me, an nō sit ita, ut sciam. In deum enim nulla cadit ignorantia. Tale est illud Pauli Rom. duodecimo, quod modo retuli: Hoc faciens, carbones ignis congeres super caput eius. Hic absurditas cum falsitate coniuncta est. Qui cibum & potum dat inimico, multum abest ab eo qui congerit arduos carbones in caput hominis, quod aduersus inimicos etiā absurde fieret. Scripturæ sermo quadrifariā diuiditur. Quædam dicuntur, nec sunt. Quædam sunt, nec dicuntur. Quædam dicuntur, & sunt. Quædam nec dicuntur nec sunt. Primæ classis sunt, quum deus dicitur obdormisse, aut irasci, aut auertere faciem, aliacq̃ huius generis innumera, quorum nihil uerè cadit in deum: sed quod sub his uerbis latet, cōgruit deo. Secundi ordinis est, quod filius dicitur hominios patri, pater ingenitus & *ὁμοούσιος*, quum nihil horum expressum sit in sacris literis, sed hinc certa rationatione colliguntur. Tertiæ sortis est, quod Paulus appellat Christū deum & hominem. Hoc enim citra omnem tropum uerum est. Quarti generis sit, si quis dicat tres personas esse tres deos natura diuersos, aut mundum caruisse initio, quod nec scriptum est, nec ullo tropo uerum est. In his igitur quæ sunt primæ classis necessario recedimus à uerbis, & ad tropologiam confugimus. alioqui litera occidit. Ut autem eius quod tertio loco posuimus exemplum aliquod proferatur: quod in cantico mystico in laudem Solomonis canitur, quinquaginta sunt reginæ, octoginta concubinæ, adulescentularum non est numerus: exempli perniciosi sit, si uerba ut sonant intelligantur, & ad Christianorum mores accommodentur. Huic adsimile est quod in eodem cantico sponsa loquitur spōsi sodalibus, quos inuitat in hortum suum: Comedite amici mei, & bibite & inebriamini charissimi. Rursus Hieremiæ uigesimo quinto: Bibite, inebriamini & uomite. Multo aliud sentit scriptura, quàm uerba sonant. Huiusmodi quædam reperiuntur & in euangelio. Dominus iubet ut ferienti maxillam unam præbeamus alteram, quod nec Paulus nec ipse dominus præstitit, alapa cælus: & per iniuriam auferenti pallium, addamus & tunicam. Atqui præter bonos mores est, peccati, studiose grauius peccādi dare occasionem. In huiusmodi sermonibus hyperbole est, deterrens à uindicta. Illud annotādum, quod interdum etiam si constet infimi sensus ueritas, nec ulla sit in uerbis absurditas, aut aliud pugnant

gnans cum sana doctrina, tamen occidit litera si illi adhærescamus. In causa est mutata temporum ratio. Tale fuerit, si quis nunc uitulos imponat altari, quod olim religionis erat, nunc esset impietas. Præterea si typos legis & uaticinia prophetarum de Christo uenturo, sic accipiamus quasi nondum uenerit. Qui perniciosissimus error in hodiernum usq; diem tenet infœlices Iudæos. Huic similis est error eorum qui quæ uentura promittuntur suo tempore, sic accipiunt quasi iam facta sint. Sic insanijt Phygelus cum suis gregalibus, qui dicebant iam resurrectionem esse peractam, excitato Christo cum aliquot sanctis, qui moriente Christo reuixerunt iuxta Matthæum, quum dominus apud Ioānem quinto, apertè doceat omnes resurrecturos. Venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient uocem filij dei, & procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem uitæ: qui uerò mala, in resurrectionem iudicij. idem docet Paulus. Simili dementia tenetur & hodie quidam, qui asseuerant uenisse Antichristum cum pseudoprophetis. Contra hos uenisse Enoch & Heliam cum suis prophetis. Quanquam certo certius est, uenturam aliquando seculi cōsummationem, neq; uerò pauca iam præcesserunt indicia, tamen arbitror istos diuinatores insanire. Verum hæc utcunq; habent, illud consultum est, ut quisq; se paret ad extremum diem, ne quum uenerit, inueniat imparatos.

*Per allego-
rias non pro-
bati dogmata
fidei*

Iam quod beatus Augustinus in epistola ad Vincentium scripsit, insignis esse impudentiæ, si quis fidei catholicæ dogmata tentet probare per allegoriam, cum exceptione est intelligendum, quam ille non prætermisit. Addit enim nisi habeat & manifesta testimonia, quorum lumine illustrentur obscura. Proinde non est phas de typis aut allegorijs dubitare, quarum inuolucra nobis aperuit scriptura canonica. Sicut Christus aperuit quid significaret serpens æneus, quid Ionas post triduum è ceti uentre redditus. Euangelistæ commonstrarunt quid senserit dominus, quum diceret, Soluite templum hoc & in triduo excitabo illud: item quum iuberet caueri à fermento Pharisæorum. Quin ipse dominus parabolas aliquot dignatus est explicare. Quemadmodum Esaias exposuit allegoriam de uinea, quæ prouis genuit labruscas. Similiter Petrus indicauit diluuium typum fuisse baptismi Christiani. Paulus docuit petram unde Hebræis fluxit aqua in deserto, designasse Christum. Idem historiam Saræ & Agar accommodat ad legem & euangelium. Et uelamē quo Moses loquutus populo texit faciem suam, docuit esse typum cæcitatē Iudaicæ, quæ non perspicit spiritualem legis intelligentiam. Aperuit & Isaac gessisse figuram Christi: non dixit In feminibus, sed in uno semine, quod est Christus. De his & similibus non est phas dubitare, eo quòd habeant testimonium ab his quorum est irrefragabilis autoritas. Hæc si Gregorius fuisset interpretatus, nõ fuisset impium uel dubitare, uel etiam dissentire, nec ex his quicquam potuisset efficaciter probari.

bari, propterea quòd nobis incertum esset, an hoc sensisset spiritus sanctus. Fieri uerò non potest, ut per id quod incertum est aliquid certò probemus. Quædam allegoriæ uel per se, uel ex ipso sermonis tenore, uel ex alijs scripturæ locis dilucescunt. Quod genus est illud Ioannis Baptistæ, Matthæi tertio: Iam enim securis ad radicem arboris posita est. Quoniam præcessit, Progenies uiperarum quis ostendit uobis fugere à uentura ira, & cætera. Ne cœperitis dicere, Patrem habemus Abraham: quia potest deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Perspicuum est quid sibi uelit securis metaphora, nimirum fore ut ni maturè pœnitentiam agerent, populus Israeliticus insanabiliter reiiceretur propter obstinatam incredulitatē, & euangelij gratia Abrahæ nepotibus promissa trāsferretur ad gentes Abrahæ fidem imitantes. Allegoria uerò Psalmi septuagesiminoni, Vineam de Ægypto transtulisti, perpetua usq; ad psalmi finem, etiamsi parum diluceret ex uerbis admixtis, de Ægypto, & eiecisti gentes, tamen ex Esaia capite quinto lucem acciperet. Illic enim ipse propheta suam allegoriam interpretatur, Vineam domini exercituum domus Israel est, & uiri Iuda germen delectabile eius. Quod autem de uinea dixit, Expectaui ut faceret uuas, & fecit labruscas, sic explicat, Expectaui ut faceret iudicium, & ecce iniquitas, & cætera. Item ex capite tertio, Vbi dominus ex postulās cum ijs qui moribus impijs corrumpebant & uiolentia opprimebant populum Israeliticum, ait, Vos enim depasti estis uineam meam. Quemadmodum & Hieremiæ duodecimo: Pastores, inquit, multi demoliti sunt uineam meam. Quoniam autem allegoria uineæ frequens est apud sacerdotes, etiam principes sacerdotum & Pharisei intellexerunt parabolis Iesu de conductis in uineam, & de colonis uineæ qui occiderunt filium, ipsorum malitiam denotari, & offensi quærebant iniicere manus domino. Parabola uerò de tribus, quinque & decem talentis per se liquet, admonens ut quisq; facultatem sibi à deo donatā conferat ad utilitatem proximi sui, donec ueniat tēpus iudicij. Rursus sunt quæ tantum habent caliginis ut nullo humano ingenio possint ad liquidum explicari. Quales quum aliæ multæ sunt apud prophetas, tum uerò apud Ezechielem in initio ænigmata rotarum: & à capite quadagesimo, descriptiones ac dimensiones templi. Igitur ex uehementer obscuris nihil possis euincere, si incidat controuersia, nec ex ambiguis. Euidens sit oportet, quod coarquat aduersarium, aut confirmet ambigentem. Etenim si cuius interpretationem proferas, dicet hominis esse commētum: si tuam ipsius, ridebit somnium tuum & locum aliter interpretabitur. Itaq; nihil agunt, qui confessionem sacramentalem asserere conantur ex Christi uerbis: Ite, ostendite uos sacerdoti. Iuxta rectum sermonem perspicuum est, quare Christus ista iusserit, nimirum ad euidentiā miraculi, si ijdem sacerdotes à quibus fuerant iudicati, pronuntiarent eos esse mundos. Quod isti addunt allegoria est, iuxta

xta

*Quatenus uti
les allegorie*

xta quam si lepram accipimus hæreticum errorem, solis hæreticis imposta est confitendi necessitas. Hic fortassis alicui ueniet in mentem, si hæc uera sunt, pleraq; allegorias esse inutiles. Nam quò conducūt si nihil probant? Atqui longe secus est. Plurimum ualent ad excitandum lahguentes, ad consolandum animo deiectos, ad confirmandum uacillantes, ad oblectādum fastidiosos. Neq; enim ecclesiastæ semper res est cum hæreticis aut impijs, qui non allegorias tantum, uerum etiam euidentissima scripturarum testimonia, uel reiſciunt uel deprauāt interpretatione. At qui dociles sunt, etiam piorum hominum cōmentationes fauentibus animis excipiunt. Adde huc, quòd ut non constet spiritum sanctum hoc sensisse quòd adfert interpret allegoriæ, non constat tamen spiritum sanctum hoc non sensisse. Imò probabilius est eum hoc sensisse, si modò quòd adfertur, cōsentaneum sit fidei sanæ dogmatibus & alijs scripturæ locis. Et piæ mentis est, credere doctorē uitæ sanctimonia probatum, diuinitus accepisse quòd interpretatur. Neq; enim est abbreviata manus domini. Nec absurdum est hoc quoq; uoluisse spiritum sanctum, ut scriptura nonnunquam uarios gignat sensus, pro cuiusq; affectu. Sicuti manna cuiq; sapiebat quòd uolebat. Nec hæc est scripturarum incertitudo, sed fœcunditas. Quamobrem *Deus uoluerit* scripturam hoc genus inuolucris, & alijs obscuritatibus opertam & inuolutam esse, eleganter explicat Augustinus in opere de doctrina Christiana. Expediebat cœlestis philosophiæ mysteria sic uelari impijs, porcorum exemplo conculcaturis margaritas, ut tamen pijs ac docilibus pateret aditus. Conducebat & humanæ mentis somnolentiæ excitandæ. Quòd in promptu est, negligimus, iuxta Græcorum prouerbium, in foribus hydriam. ad recondita semotaq; sumus auidiores. & ut magis illa iuuāt, quæ pluris emūtur: ita chariora nobis sunt, quæ cum labore sumus assequuti, quàm quæ ultro obtigerunt. Præterea quemadmodū multa per uitrum aut succina pellucet iucundius, ita magis delectat ueritas per allegoriam relucēs. Postremò sicut habet plus caloris solis radius speculo aut ænea pelui exceptus, ita uehementius afficiunt animos nostros quæ per allegoriam traduntur, quàm quæ simpliciter narrantur. Quòd idem usu uenit in picturis. Altius insidunt animis nostris, quæ de Christo referuntur, quòd sua morte nos liberarit à tyrannide Satanæ, ab ignorantia ueri, à seruitute peccati, si adhibeatur allegoria de phase. Quid quòd etiam memoriam adiuuant. Nam qui profitentur artificium memoriæ, per imagines quasdam infigunt animis quòd nolunt per obliuionem excidere. At huiusmodi signis, multo rectius imprimuntur animis nostris, quòd nō oportet obliuisci. Propheticum est prius signum adumbrare quàm aperte narretur. Ea res facit tum ad fiduciam tum ad docilitatem auditorum. Sic euangelio fidem astruunt figuræ ueteris instrumenti, & oraculorum ænigmata. Denique perspicacissimus ille Gregorius Nazian

*Quare scri
ptura inuolu
cris operta*

Nazianzenus libro theologiæ quinto, demonstrat in cœlesti philosophia, docendi rationem esse commodissimam, si non statim aperiantur summa, sed per gradus quosdam, auditores deducatur ad perfectam cognitionem. Ita uetus testamentum typis & ænigmatibus ueluti rudimentis præparabat mundum ad lucem euangelicam: sic ipse Christus paulatim suis aperuit illa sublimia, non protinus, sed parabolis & ambigüe dictis atq; admirandis factis huc præparauit ac paulatim formauit animos discipulorū, ut primum crederent esse bonum uirum, deinde prophetam, mox in eo suspicarentur aliquid prophetica dignitate sublimius, tandem uirtutem & homine maiorem in eo agnouerunt. Sed hæc omnia uelut in somnis, donec ueniret spiritus ille igneus, qui somnum excussit ac deduxit in omnem ueritatem. Ne ad fidei quidem dogmata prorsus inutiles sunt allegoriæ. Non euincunt quædam, sed solidis adhibitæ testimonijs, lucem & gratiam addūt. Exemplum esto locus qui est apud Ezechielem capite trigesimo septimo, de ossibus aridis, quæ ad uocem prophetæ colliguntur, & adductis neruis in suum quæq; locum reponuntur, mox carne conuestiuntur, deniq; spiritu inducto reuiuiscunt surguntq;. Sensus grammaticus nihil habet nisi signum & imaginem uaticinijs. Nec allegoria prima designat resurrectionē corporum, quam nobis promisit dominus: sed innuit fore, ut populus dispersus ac desperatus qualicq; mortuus ac sepultus, congregetur in unum, & ab afflictionibus respiret. Id esse uerū ipsa prophetiæ declarat interpretatio. Nec opus est hoc testimonio ad probandam resurrectionem, alijs scripturæ locis abunde probatam. Si tamen accedat, non mediocrem gratiam & euidenciam adiungit, neq; nobis constat an spiritus sanctus illic geminam allegoriam nobis commendarit. Similis locus est Iob nono: Scio quod redemptor meus uiuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum, & rursus circumdabor pelle mea, & in carne mea uidebo deum: & cætera. Satis constat hæc dici aduersus amicos Iob, qui sic loquebantur quasi ob impietatem, Iob afflictus esset à deo, nec ulla spes superesset fortunæ melioris. Iob autem sibi bene conscius, respondit se certam habere spem, ut deus qui immisit calamitatem, ab ea redimat, ac in sterquilinio iacentem erigat, & cui iam scabies & fames, pellem & carnes exederat, pristinam restituat ualetudinem, rursusq; cum deo propitio colloquatur, qui tam uidebatur auersus. Nam quod dixit, In nouissimo die, sentit ante mortem. Impium tamē esset asseuerare quod ibi spiritus sanctus non significarit uobis ueram corporum resurrectionem. Ad simili tropo dictum est in Psalmo uigesimosexto, Credo uidere bona domini in terra uiuentium: pro eo quod erat in hac uita, quemadmodum Ezechias desperans uitam ait, Non uidebo dominum deum in terra uiuentium. Non euincit allegoria, confirmat tamen, nec est à prijs reñcienda. Cæterū illud erit prudentis Ecclesiastæ, in allegorijs adhibendis habere delectum. Is autē uariis

*Allegoriarū
delectus*

K est

est, Primum quoties eandem allegoriam doctores uarijs modis interpretantur, eam sumet, quæ ad germanum sensum proximè uidebitur accedere. Quòd si nullius commentum placet, ipse suum proferet, quod tamen temere fieri non oportet. Nec expedit apud imperitam multitudinem diuersas autorum interpretationes adferre, quòd ea res præter tædium quo grauantur auditores, eleuat allegoriarum fidem. Nec necesse est omnes allegoriarum particulas superstitione excutere. Ea res frigus adfert dictioni, sed eæ tantum attingendæ, quæ maximè congruunt, quæq; tractatione magis splendent, & ad concitandos affectus sunt cõducibiliore. Quemadmodum enim in exponendis prophetarum oraculis quædam admixta sunt, non ut aliquid significant, sed ut narrationem concinnent connectantq; ita in locis allegoriam habentibus quædam ad sermonis cõtextum admixta sunt. Nec oportet allegoriam longius persequi quàm res postulat. Exemplo fuerit ipse dominus & Paulus, qui summatim attingunt allegorias. Velut ex eo quod Christus dixit, Soluite templum hoc & in triduo excitabo illud, quidam quorum fuit Irenæus, ratiocinati sunt dominum in carne uixisse annis quadraginta, eo quòd templum totidem annis extructum legimus. Atqui non eouque proferenda erat similitudo. Alioqui alia plurima quæ templo adfunt, erant ad Christi corpus accommodanda. Satis erat per templum intelligere corpus domini, per destructionem mortem, per erectionem intra triduum, resurrectionem. Hoc admoneo quòd nonnulli ueterum hac quoq; in parte sibi plus satis indulserunt. Quodq; iuxta rhetorum præcepta monet Augustinus ne in grandi genere dictionis & in uehementioribus affectibus concitandis diutius immoremur, idem obseruandum in explicandis allegorijs, quæ ueluti condimenta sunt aspergenda, facile abitura in fastidium, si pro cibis adhibeantur. In his explicandis concionator perspicuitate ac festiuitate dictionis, tum crebra sententiarum interiectione, postremò tropis ad probabilitatem ac iucunditatem facientibus, studebit omne tædium ac frigus secludere. Iam inter species allegoriarum, eæ frequentius sunt adhibendæ, quæ longius absunt à periculo tædij, è quibus est tropologia de qua superius admonuimus. Origenes & qui se ad huius imitationem cõposuerunt, libenter philosophantur de litera & spiritu, de ecclesia ex gentibus congregata & synagoga. Verum hoc allegoriarum genus tempestiuus erat in ecclesiæ primordijs, quum adhuc ferueret contentio inter euangelium & legem Mosaicam, inter Iudæos & Christianos, neq; pauci ab euangelij gratia in Iudaismum retraherentur. Non desunt tamen hisce temporibus Iudæi qui in synagogis suis conuijs lacerant Christum super omnia glorificandum, at cum his non est nobis conflictatio. Tolerat hoc obstinatum hominum genus Christiana lenitas in spem resipiscentiæ, quam Paulus futuram aliquando prædixit. Planè Pauli beneficio supersunt illius gentis

*Allegoriarum
species*

tis reliquiæ, cui utinam dominus aperiat cordis oculos, ut nobiscum agnoscant uerum Messiam deum & hominem, extra quem nulla est uera salus. In superioribus ostendimus, quâ tum commoditatis habeat eius formæ tractatio, quam recentiores appellant tropologiam. Eam diuus Hilarius non attingit, sed Origenem, ut opinor, sequutus, Gerasenorum ciuitatem unde dominus rogatur ut abeat, interpretatur, populum Iudaicum qui repulit euangelij gratiam: Christi ciuitatem ad quam reuehitur, populum fidelium, quæ est ecclesia. paralyticum uult totius gentis humanæ habere typum, qui per fidem in Christum sanatur & ab omnibus liberatur peccatis: annotans & illud, quod non dictum est paralytico Sanus esto, sed dicitur Constans esto: quum Græce sit *δάσσει*, quod nihil aliud sonat Latinis, quàm confide aut bono animo esto. Mox & literam conuellit, idq; nimis Origenicè, quo allegoriæ faciat locum. Non legimus, inquit, aliquid peccasse paralyticum. ac sententiam uiolentam testimonio parum congruente cõfirmat, adducens de cæco nato, de quo dominus pronunciat, quod nec ipse nec parentes peccatis commeruissent, ut cæcus nasceretur: nec enim protinus simpliciter peccatis carent, quibus ob peccatum non est inflicta calamitas. Ad hæc, ut constet cæcum caruisse peccatis, non statim cosequens est & paralyticum caruisse peccatis. At certo certius est paralyticum non caruisse peccatis. Alio qui iuxta sensum historicum, uanus erit sermo Christi, Remittuntur tibi peccata. Non enim, inquit, paralyticum peccasse aliquid accepimus. An non palam dicitur peccasse, cui dicitur, Remittuntur tibi peccata? Ille benè annotauit, à Christo per fidem remissum, quod lex laxare non poterat: & addit, Fides enim sola iustificat. Atqui hæc est uox tot clamoribus hoc seculo lapidata, quæ in Hilario reuerenter auditur. Porrò quod à domino dictum est paralytico, Abi in domum tuam, interpretatur paradysum, unde fuit eiectus Adamus, cuius aditus denuo per euangelium patefactus est homini. Ista quidem non ineptè dicuntur, sed nemo non uidet, quanto sint duriora minusq; probabilia ijs quæ de tropologia cõmonstrauimus, cum hoc, quod in ecclesiæ primordijs tempestiuus dicebantur. Iam quemadmodum refert

quam allegoriæ speciem tibi deligas, rursus quàm cõmodis rationibus eam tractes, ita non nihil refert, unde sumas allegoriarum fundamenta. Qua de re uideor idem admonere posse, quod de scripturarũ testimonijs, ut ex his potissimum libris proferantur, de quorum autoritate nulla unquam fuit dubitatio, nec apud Hebræos, nec apud Græcos nec apud Latinos. Cuius ordinis sunt, Genesis, Exodus, Leuiticus, Numeri, Deuteronomium, Iosue, Iudicum, Ruth, Regnorum quatuor, Paralipomenon duo, totidem Esdræ, Hester, Job, Psalmi, Esaias, Hieremias, Ezechiel, Daniel, Prophetæ duodecim. Atq; hi quidem ueteris instrumenti. Noui uerò sunt hi, Quatuor euangelia, Acta apostolorum, Pauli epistolæ omnes, excepta ea quæ scribitur ad

*Allegorie un
de sumende
potissimum*

Hebræos, Prima Petri, & prima Ioannis. Non quòd cæteris adimam autoritatem, sed quòd horum præcipua sit autoritas. Quidam impense candidi, conantur omnium autoritatem æquare, nitunturq; nobis persuadere, etiam tertium & quartum Esdræ, quorum somnia contemnit Hieronymus, sancti spiritus afflatu scriptos esse: & librū cui titulus Sapia, quem pleriq; Philonis esse credunt, à Solomone fuisse conscriptum, quum nec stilus conueniat, & ipsa res satis præ se ferat, hoc opus post Christi tēpora esse cōscriptū. Videbitur hæc alicui ciuilitas, uerum ea ciuilitas magis eleuat pondus scripturæ canonicæ, quàm cōfirmat. Nec enim sine causa primores ecclesiæ reiecerunt apocrypha, aut certè semouerunt. Tropologiæ nusquam non est locus, ut interim his uocibus abutamur docendi gratia. Cæterum allegoria & anagoge non pari felicitate in quibuslibet scripturæ libris inducitur. In Genesi, Exodo, Leuitico, Numeris, Deuteronomio, maiorem habent gratiam. In Iosue, Iudicum, Ruth, Regum, Paralipomenon, Esdræ & Hester, non item, nisi quædam è multis deligas. Dauid enim & Solomon in quibusdam Christi typum gerunt. Neq; nullus tamen delectus esse debet in superioribus libris. Neq; enim mysticum sensum habēt omnia, & sunt quæ per allegoriam aut anagogen tractata frigent. Tametsi non desuerunt qui omnia deflexerint ad sensum spiritualem. Quorum de numero est Augustinus, & hoc recentior Eucherius, alijq; nonnulli. Vt autem aliquid exempli causa proferam, Sunt qui Genesim trigesimo, Liam deformem, sed fœcundam, Rachelem formosam, sed sterilem, detorqueant ad allegoriam: Augustinus etiam illud quod eodem capite narratur, de nocte redempta mandragoris, quasi citra allegoriam locus parum haberet dignitatis aut utilitatis: mihi contra uidetur. Primum hic animaduertenda est diuinæ bonitatis dispensatio, quæ diuersis dotibus æquat omnes. Racheli formam dedit, qua commendaretur marito, Liæ fœcunditatē usq; ad quartam prolem, ut iam sororem æquarit gratia. Liam mœstam cōsolatus est. Racheli formosæ addidit sterilitatem, ne nimis aduersus sororem insolesceret. Ad bonos mores pertinet & illud, quòd uxores tanto studio nituntur placere uiris suis, non philtis aut fucorum lenocinijs, sed pariendo. Vigebat adhuc illud præceptum, Crescite & multiplicamini, & replete terrā. Rachel inuidit sorori suæ. Quid autem inuidit? Non uoluptatem concubitus, sed fœcunditatem. Tantus autem erat amor prolis, ut prius quàm ipsæ concipere possent, ancillas suas utraq; marito subiecisset, quod ante fecisse legitur & Sara: multa aliter affectæ, quàm hodie quædam fœminæ, quæ pharmacis arcessunt sterilitatem, ne parturiendi nutriendi ue laborē ferant, aut ne quid senij formæ concilient, ut ne commemorem quarundam execrandam impietatem, quæ fœtum iam uiuum in utero necant aut pharmacis enijunt. Annotandum & illud, quòd pro singulis partibus deo gratias agunt, nimirum intelligentes &

& sterilitatem & fœcunditatem arbitrio numinis immitti. Frigidius etiam fuerit, si quod illic narratur de uersicoloribus uirgis ad allegoriam detorqueamus. Nihil ne igitur fructus præter narrationis uoluptatem. Est aliquid moribus accommodum. Eximiæ fidei exemplum est, quòd Iacob homini nec fido, nec commodo, tot annis ita seruerit, ut ipse Laban fateretur se Iacob fideli ministerio fuisse locupletatum. Illud autem agit uir mansuetissimus, ut absq; iurgio & cum bona pace discedat à socero difficili & moroso. Da mihi, inquit, uxores ac liberos meos, ut prospiciam domui meæ. Nihil petit mercedis præter uxorem ac liberos. Hac uerecundia uir alioqui durus commotus ultro offert mercedem. Iacob autem ne qua in re molestus esset, pro præterita ac futura seruitute nihil aliud petit, nisi ut quod de gregibus in posterum nasceretur uarium, ipsius esset: quod unius coloris, soceri. Eam conditionem ut æquissimam Laban cupide recepit, sciens in pecudibus rarum esse uarium colorem. Hic uerò patescit fiducia Iacob erga deum. Neq; enim secundum naturam est, ut ex uirgis uersicoloribus obiectis nascantur uariæ pecudes. Magni negocij est ab improborum commercio sine rixa discedere. Vides in loco qui uidebatur frigidus, & penè dixerim absurdus, non uulgarem latere doctrinam ethicam. Sit hoc exemplum unum plurimorum loco positum. In huius generis locos si quando incidet Ecclesiastes, ab allegorijs & anagogis abstineat: aut si putabit adhibendas, summatim paucis & in transcurso attingat: tropologiam tractet accuratius.

Non ab re fuerit ob simpliciores quosdam & illud admonere, nihil obstare, quominus eadem res typus sit plurium, aut idem sermo diuersas habeat allegorias. Verbi causa, Manna quod Hebræis fluxit in deserto, figuram habet sermonis euangelici, quo pascuntur animæ piorum: & idem typum habere potest, corporis & sanguinis dominici in eucharistia, quemadmodum aperit ipse dominus Ioannis sexto. Et eadem Hierosolyma, nunc typum gerit ecclesiæ militantis in terra, nunc triumphantis in cœlis. Item Goliath à Dauide prostratus figuram habet, Christi desipientis Satanæ tyrannidem, & hominis pugnantis spiritu aduersus carnem. Interdum unus typus gradus est alterius: ueluti serpens æneus in stipite fixus præsignauit Christum crucifixum. Ac rursus Christus in crucem sublatus admonet nos, ut abducti ab amore rerum terrenarum, spiritu feramur in altum, ac mûdo carniq; moriamur. Idem dici potest de omnibus quæ dominus gessit in terris, quæ sicuti figuris adumbrata sunt in uetere testamento, ita nobis typi sunt, quid agere debeamus. Tantum de figuris. Allegoriæ exemplum illud est: Moses Deuteronomij uigesimosecundo, uetat ne quis aret in boue & asino. sensus allegoricus esse potest, ne misceamus Iudaismum cum Christianismo: non enim conueniunt clamante Paulo, Si circumcidamini, Christus nihil uobis proderit. potest & hic esse: ne sic profitearis te Christianum,

ut simul & mundum colas & deum. Rursus hic. Noli simul & theologiam profiteri, & pari studio mundanæ philosophiæ deditus esse. Non onero lectorem turba exemplorum, qui ex uno facile coniciet cætera. Incidit interdum, ut uideatur diuersæ allegoriæ, quum non sint. Verbi gratia, Origenes interpretatur siliquas porcorum, quibus ille parum frugis cupiebat explere uentrem, carmina poetarum: alius interpretabitur eas, Platoniam aut Aristotelicam philosophiam, alius honores aut opes aut delicias huius seculi. Nec hi sensus diuersi sunt, sed eiusdem generis species. Solus deus qui est summum bonum, uerè satiat hominis mentem, à quo si excideris, quicquid illud est in quo cupis acquiescere, siliquæ porcorum sunt. Postremò eiusdem plures esse posse typos aut plures allegorias, quemadmodum & similitudines, notius est, quàm ut sit admonendum.

Videor mihi de tropis & allegorijs satis differuisse ad alia transiturus, si illud adiecero, quod admonet diuus Augustinus, ut in explicandis scripturarum obscuritatibus dilucida sit cõcionatoris oratio. Ob causas quas commemorauit expediebat scripturam canonicam alicubi inuolucris operatam esse. At non idem conuenit scripturarum interpreti. Lux sit oportet quod discutiat tenebras. Hoc fortasse uideri possem sine causa admonuisse, nisi uiderem quosdam in docendo imitari sermonem propheticum, ut ad intelligentiam ænigmatum opus sit alio interprete.

Sunt qui fortiter negent in Canonicis libris ullam inesse obscuritatem, modò adsit peritia sermonis & sensus communis. Quorum opinioni hactenus certe faueo, ut optarim esse uerissimam. Sed una uoce reclamant omnes ecclesiæ doctores, & in his ij quoque qui nec linguarum peritia nec sensu communi caruerunt. Obscuritas autem non solum ex tropis, sed compluribus alijs ex causis nascitur, quas hic summatim commemorare non ab re fuerit, simulque demonstrare quibus rationibus difficultates possint expediri: tametsi de his sparsim in superioribus non nihil attigimus, & uigilantissimus ecclesiæ doctor Augustinus, quum in diuersis opusculis suis, tum præcipuè in libris de doctrina Christiana, multa præcepit. Vt autem ordiamur ab infimis: Interdum remoratur lectoris intelligentiam codex scribarum aut deprauatorum uitio mendosus, id quod aliquot locis usu uenit beato Augustino. Huic incommodo remedium erit, si consulueris exemplaria castigiora. Interdum ex eo quod Græcus aut Latinus interpres uel perperam uel obscure, uel ambiguè reddidit quod uertit. Huic incommodo quatuor rationibus licet mederi, si uel fontes ipsos cõsulas, Hebræorum aut Chaldæorum in ueteri instrumento, Græcorum in nouo, uel ueterum interpretationes excutias, unde deprehendi potest germana lectio, uel diuersas cõferas uersiones: fit enim frequenter ut quod hic obscure aut ambiguè uertit, alius dilucidè transferat: uel eorum denique commentarios adeas, qui in hoc sumpserunt

ope

*Obscuritates
unde & quo
modo discutienda*

operam, ut huiusmodi difficultates submouerent. Ad id tamen ueterum diligentia non parum adiuuerit sacrae philosophiae studiosos, tamen quoniam nunquam cessat deprauatorum improbitas, & scribarum oscitantia nunquam Deprauata expurgiscitur, semper erit necessarius restituendum labor. Qua quidem in re & nos praeter alios pro nostra uirili sumus adnisi. Utinam tantum praestare potuissemus, quantum optauimus. Quot seculis in templis canitur ex Psalmo quadragesimo primo: Ita desiderat anima mea ad deum fontem uiuum, pro fortem uiuum: quemadmodum uerterunt Septuaginta, & habet Hebraica ueritas. Augustinus hanc particulam non attingit, fortem, & uiuum appellat, ut distinguat a simulacris mortuis quae non possunt homini conferre salutem, & a malis liberare. Quot seculis ex epistola ad Hebraeos priuatim ac publice legunt, Fide quidam placuerunt angelis hospitio exceptis: pro latuerunt angelis hospitio exceptis. Germanam lectionem scriba deprauauit, non agnoscens Graeci sermonis proprietatem. Et huius generis sunt innumera. Nonnumquam ex proprietate linguarum nascitur difficultas. Habet enim unaquaeque lingua suas loquendi formas peculiare, quas si transferas in aliam linguam, non intelliguntur ab ijs quibus altera tantum lingua cognita est. Quod genus est, Hebraei geminatione uocis significant *ἐπιτασις*, ut quum dicunt, Ficus bonas bonas, pro uehementer bonis: & Ficus malas malas, pro uehementer malis. Et Graeci dicunt, Noui tibi gratiam: pro habeo tibi gratiam: Latuit aduersus seipsum loquutus, pro insciens aduersus seipsum loquutus est. Hanc, inquam, sermonis formam quoniam non agnouit quisquis ille fuit, deprauauit locum apud Paulum, Placuerunt angelis hospitio exceptis. Habet & sermo Latinus idiomata sua, quae perturbant huius peritia leuiter tinctos. Septuaginta multum Hebraismi reliquerunt in sua uersione, cuius partem aliquam explicuit Augustinus in libris loquutionum. Hieronymus autem aeditione sua peregrinitatem eam adeo submouit, ut propemodum plus sit Hebraici idiomatis in nouo testamento Graeco, quam in uetere. Idem remedium est aduersus ambiguitatem, siue uocis, siue compositionis. Paulus primae Corinthiorum decimo quinto, iurat per suam gloriam. Quotidie morior per uestram gloriam. Verum haec praepositio apud Latinos anceps est, eoque qui tantum Latine sciret, ambigeret, utrum ea gloria Paulo causa fuisset, quare quotidie moreretur, an iuraret per eam gloriam. At uox Graeca *ὅτι* non est anceps, sed tantum iurando asseuerantis. Vnde apud Latinos per, uerterunt in propter: & in nonnullis Graecorum codicibus deprehenditur *ὅτι* pro *ὅτι*. id quod duplici de causa potuit accidere: siue quod aliquis codicem Graecum emendauit ad nostram deprauatam lectionem, quod sane pluribus in locis factum est uerisimile: siue quod Graeci complures abhorruerint a iureiurando, tam diligenter a Christo interdicto, contendantque Paulum nusquam iurasse. Quidam horrent dei

filium iuxta diuinam naturam dici creaturā, quòd Latinis creari dicitur hoc quod prius non erat. At non horret Athanasius neq; Gregorius Nazianzenus & Hieronymus, si modo sic interpretemur creaturæ uocabulū, quem admodum illi iuxta Græcam uocem interpretantur. Græcis κτᾶσθαι uox est ambigua, quemadmodum & κτίσις. Neq; enim solum κτᾶσθαι dicitur quod instituitur aut cōditur, sed etiam quod paratur ad aliquem usum, unde κτήμα possessio, non quòd possessor creauerit seruum aut domum, sed quòd sibi ad usum pararit. Vnde Tertullianus Græci sermonis peritus κτίσιν ferè uocat non creaturam, sed paraturam. Paratum autem esse quod est sine initio, nihilominus absurdum est, quàm prædestinatum esse. Porro filius ab æterno fuit prædestinatus, ut homine assumpto mundum rediret. Non est igitur quod offendamur, quum legimus Ecclesiastici uigesimo quarto, de sapiētia dictum: Et qui creauit me, requieuit in tabernaculo meo. Ac mox, Ab initio & ante secula creata sum: & cætera. Item Prouerbiorum octauo, Dominus possedit me ab initio uiarum suarum. quod illic uerterat creauit, hic uertit possedit: Græcis idem est uerbum ἔκτισεν. Nonnunquā obscurat intelligentiam, antiquitatis ignoratio: plurima siquidem in rebus humanis nouat ætatis diurnitas. Veluti quod scripsit Horatius, *Scriptor utroq; tuum laudabit pollice ludum: nemo fuerat intellecturus, nisi ueteres admonuissent, olim qui fauerent, pollicem premere solitos.* Idem quod est in Psalmo centesimo uigesimo sexto, *Aduersum me loquebantur, qui sedebant in porta: iuxta sensum grammaticum minus liquebit, nisi moniti fuerimus, olim Iudæos in portis urbium solitos exercere iudicia.* Ad id facit quòd Deuteronomij uigesimo primo, pater filium contumacem iubetur adducere ad seniores illius ciuitatis & ad portam iudicij. Præterea secundi Regum decimo quarto, *Abfalon stans in ingressu portæ inuitat ingrediētes & egredientes, ut suas causas ad se deferant.* Similiter quòd dominus Phariseis exprobrat latas fimbrias & phylacteria, uix quisquam intellexisset, nisi periti antiquitatis admonuissent, Phariseos hunc morem arripuisse ex Deuteronomij capite sexto, *Ligabis ea in manu tua, & erunt immota ante oculos tuos.* Interdum ambiguitatem parit uox diuersa significans, aut certè diuersis modis usurpata. Prioris exempla multa sunt apud Hebræos, dictiones quæ ñsdem literis & ñsdem notis res diuersas significant rursus, quæ ñsdem elementis, sed mutatis notis diuersa significant. Apud Græcos τέλος finem declarat & uectigal, unde dicti telonæ, qui exigunt uectigalia. Celebratur Euripidis sententia, *ἀχαλίνων σομῶτων ἢ τέλος δυσυχία.* quod ita uertere quidam non indocti, *Effrenis oris finis infortunium.* at mea sententia rectius uertissent, *Effrenis oris uectigal infortunium.* ut uectigal perinde ualeat quasi dicas, fructus. Apud Latinos, os aliud significat quum paternus casus habet oris, & aliud quum habet ossis. Nisi quòd iuxta grāmaticos

cos

cōs discrimē prodit ipsa pronuntiatio: si producas os, est illud unde ducitur
 oris: si corripias, est unde ducit' oris. Produces, si sic efferas quasi sones os
 per geminū oo: corripies, si per unicū, ut nunc uulgi pronūciat. Nam longa
 tum ac breuiū syllabarū differētia penē in totū sublata est, nisi si quam faciat
 accētus: qua de re differuimus in libello de rectē pronuntiando. Posterioris
 exemplū illud esto. Cōsummatio in scripturis interdū sonat perfectionē, ut
 dominus in cruce, Consummatū est. Interdum παραδεισίου, siue internecio
 nem, Velut Esaiæ decimo, Consummatio abbreviata inundabit iustitiam.
 Item Hieremiæ quarto, Deserta erit omnis terra, consummationem tamen
 non faciam: id est, non semel perdam uniuersos. Ita spiritus, interdum pro
 flatu ponitur, interdum pro affectu hominis, interdum pro spiritu sancto.
 Idem sentiendum est de multis alijs uocibus, quarum de numero sunt, mun
 dus, lex, caro. Exemplis quoniam plurima sunt, supersedeo, ne fiam proli
 xior in re non obscura. De remedio mox dicam. Huic incommodo finitimū *Propria*
 est, quum uel idem nōmen proprium pluribus est commune, uel unus *nomina*
 minibus duobus aut pluribus designatur. Prioris exemplū est: Apud Ægy
 ptios multi reges dicti sunt Pharaones, multi Ptolemæi: apud Babylonios
 multi Nabuchodonosores: apud Iudæos sub Babylonijs multi Iechoniæ.
 Similiter in scripturis, plures Darij, plures Xerxes, plures Antiochi, plures
 Cyri. Et in Euangelio leguntur tres aut plures Herodes, ijdem nomine, per
 sonis diuersi. Ea res etiam in humanis parit minus attentis magnam confu
 sionem, in quibus occurrunt multi Catones, multi Tarquinj, multi Bruti,
 multi Scipiones. Idem usu uenit in nominibus locorum. Notum est omni
 bus duas esse Galilæas, quarum altera discretionis gratia dicitur Galilæa
 gentium. Ita sunt duæ Salem: altera iuxta Iordanem in tribu Effraim olim
 ditio Sichimitarū, ubi legitur baptizasse Ioannes, Ioannis tertio: altera quæ
 notiore uocabulo dicitur Hierosolyma. Eadem difficultas est & in huma
 nis historijs, quā ex parte discussit Stephanus, qui scripsit de urbibus. Nunc
 posterioris exemplum accipe. Libro Paralipomenon secundo, Ochosiam
 regem trinominem reperimus, siquidem capite uigesimo primo appellatur
 Ioachim natu minimus filiorum Iehoram. Idem mox proximo capite dici
 tur Ochosias: Constituerunt autem habitatores Hierusalem Ochosiam fi
 lium eius minimum regem pro eo. Rursus in capite præcedenti, quum refe
 runtur nomina filiorum Iehoram, pro Ochosia dictus est Azarias. Simili
 ter qui apud Matthæum in genealogia dicitur Iechonias, apud Lucam III
 dicitur Neri. Idem in libris Regum & Paralipomenon uocatur Ioachim.
 Rursus qui apud Lucam uocatur Sorobabel, Neemiæ III dicitur Bara
 chias. Sic Matthæus dictus est Leui, Paulus Saulus. De locis res euidentior
 est, quā ut opus sit exēplis. Sed de homonymis & synonymis, quoniam
 hoc argumētum plures habet sinus & anfractus, non ingrediar altius. Qui
 uolet

uolet & cui uacabit, poterit super his plenius edoceri, libris Berofi, Philonis, Iosephi, tum è Hieronymi uarijs annotatiõibus, præcipuè è catalogis quos de locis contexit, tum ex commentarijs Aniani recentioris. Nec indiligenter hanc partem tractauit Ioannes Driedo. Nos ad reliqua properamus. Ambiguitas aliquoties nascitur ex uaria distinctione, uelut, hæretici sic distinguiebant, In principio erat uerbum, & uerbum erat apud deum, & deus erat: uerbum hoc erat in principio apud deum. ne cogerentur uerbum profiteri deum, sed tantum fuisse apud deum. Rursus qui uolunt excludere spiritum sanctum à consortio diuinitatis, ita distinguunt, Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil quod factum est: ut spiritum faciant creaturam. Simile est ad Romanos quarto, Quid ergo dicemus inuenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem: hæc particula Secundum carnem, referri potest ad uerbum inuenisse, potest & ad patrem nostrum. Huius formæ in scripturis occurrunt innumera. In hoc ambiguitatis genere explicando eadem est ratio, quæ in polysemis dictionibus, aut uariè usurpatis. Primum omnis sententia, quæ pugnat cum inuiolatis fidei dogmatibus reiicienda est. Quòd si in uarijs sensibus nihil est aduersum sanæ doctrinæ, ex ipsa sermonis serie quærenda est germana lectio. Obseruandum quid præcesserit eum locum, quid consequatur, unde cœperit qui loquitur, quòd progressus sit, & quòd euaserit. Hic nonnihil ualebit & aliorum locorum collatio. Sæpe fit ut idem sensus hic uerbis ambiguis enunciatus, alibi sermone perspicuo efferatur. Quin & pronuntiatio nonnūquam uariat sensum. Plurimum enim refert, utrum enunciando pronuncias, an interrogando seu percontando. Quanquam in illo, A Nazaret potest aliquid boni esse: percontatio non uoce tantum, uerum etiam nota scribentis discernitur. Sed ironia nullam habet notam, sola pronuntiatione distinguitur. Quod genus est illud, Dormite iam & requiescite. Quòd si notæ uariant, partim ex ipso sensu, partim è sermonis tenore colligitur uera lectio, Dormite iam & requiescite: si accipias uelut ab imperante dictum, sensus uidetur absurdus. Rursus primæ Corinthiorum sexto, Secularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in ecclesia, illos constituite ad iudicandum: per ironiam esse dictum indicat, quod mox sequitur, Ad uerecundiam uestram dico. Verum de his nonnihil attigimus in superioribus, quum de tropis ageremus, & in Annotationibus non pauca produximus exempla. Ab ambiguis recedam, si illud admonuero, sermonem Hebraicum & Græcum plus habere ambiguitatum, quàm Latinum. Apud Hebræos partim in causa est, quorūdam elementorum similitudo, quæ parum attentis præbet erroris occasionem, partim puncta quæ subnotantur literis: ea in prisicis illorum codicibus non apponebantur, & tamen ex his mutatis uarijs nascitur sensus. Apud Græcos autem quòd in uerbis eadem uox frequenter ad diuersa genera, aut ad diuersos

diuerfos modos pertinet, ut in eo quod modo ex Paulo citauimus, ad iudicandum constituite, *ἠγδίσατε*, incertum est, utrum sit constituitis, indicandi modo, an constituite, imperandi. Item ad Colossenses secūdo, Quid adhuc decernitis, *ὀψιλανθίζετε*, incertum est actiue ne an passiuè accipiatur. Quanquam & apud Latinos sæpe per hypallagen modus pro modo ponitur. Non facies furtum, non est prædicentis, sed præcipientis. Vnicum hoc exemplum pro innumeris positum esto. Quin & articulus in alium translatus locum, diuersam parit intelligentiam. Non mediocrem negocium exhibet tractantibus scripturas species contradictionis, uanitatis aut absurditatis, quum certo certius sit, tale nihil esse in libris canonicis. Nōne quum Ioannes scribit, Si dixerimus quod peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, & ueritas in nobis non est: pugnare uidetur cum eo quod habetur in eadem epistola, Qui natus est ex deo non peccat, sed generatio dei conseruat illū. Rursus quod scribit Paulus, Viri diligite uxores uestras, sicut Christus dilexit ecclesiam, Et quod præcipit Moses, Honora patrem & matrem: contrarium apparet ei quod dominus in Euangelio pronunciat, Lucæ quarto, Si quis uenit ad me & non odit patrem suum & matrem, & cætera, non potest meus esse discipulus. Item quod Christus interdixit Apostolis, In uiam gentium ne abieritis, pugnat cum eo quod isdem dicit, Ite in orbem uniuersum, & docete omnes gentes. Hoc autem incommodū facile per tropos & allegorias tollitur: aut certè temporum aut personarum discretionem. Ante mortem dixit, In uiam gentium ne abieritis: post resurrectionem dixit, Ite in orbem. A pluribus exemplis abstineo, ne fastidio sim lectori. Vanitatis species turbat lectorē, quoties eadem res diuersè narratur, aut numerus annorum rationi temporū non congruit. Marcus capite decimo quinto scribit Iesum fuisse crucifixum hora tertia, quum Ioannes decimo nono tradat Pilatum hora fermè sexta sedisse pro tribunali. Non consistit autem ut crucifixum accipiamus, antequam esset damnatus. Sudatur etiam à quibusdam, ut quæ in Actis cap. VII. habetur, Stephani narrationem doceant congruere cum ea quæ est in Genesi: quod & Lucas capite nono, refert de Saulo prostrato, uidetur cum ipsius Pauli narratione dissentire. Nec eadem ratio accidit in literis euangelicis. Vanitas autem uidetur quod discrepat, quum simplex sit sermo ueritatis. Plurima uerò de Messia prædicta sunt in uetere testamento, quorum nihil apparuit in Christo, Veluti quum prophetia dicit, Eleuabitur mons domus domini super omnes colles, & se-
debit super solium Dauid, & cætera. Item quum deus legitur imposuisse capiti eius coronam de lapide precioso, & unxisse eum præ participibus suis. Præterea de pugnis & uictorijs ex attritis hostibus, de gladio addito femori, quum nihil horum in Christo cōspectum sit, sed omnia contrà. Quæ res scandalo fuit non solum uulgo Iudeorum, sed ipsis etiam apostolis. Ne illa
quidem

*Obscuritas ex
contrarietate*

*Obscuritas ex
specie uanitas*

*Absurditatis
species*

quidem unquam acciderunt, quæ Esaias undecimo, futura prædixit in aduentu Christi, Vitulus & leo & ovis simul morabuntur, & puer paruulus iuuabit eos, & cætera. Absurditatis speciem habent quæ ante retulimus de eruendo oculo & proijcienda dextra. Item de congerendis prunis in caput inimici. Præterea, Oportet nasci denuo. Et, Nisi efficiamini sicut paruulus iste, & cætera. Ad hæc, Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis uitam in uobis. Ad redigenda in concordiam, quæ uidentur pugnantia, præter alios plurimū adiumenti attulit beatus Augustinus multis uoluminibus. Idem sentiendum de falsa specie uanitatis, quam frequenter scripturis impingit impius ille Porphyrius. absurditatis species tropis & allegorijs discutitur. Interim & illud iuuat ad concordiam, si loco diligenter inspecto deprehendas diuersis uerbis eandem esse expressam sententiam. Rursus si meminerimus, nec prophetas nec euāgelistas res eo narrare ordine quo gestæ sunt, sed interdū ut ipsis in mentem uenerunt, ita temperante spiritu sancto ob nostram aliquam utilitatem. Quin & illud animaduertendum, quædam eadem uideri, quum similia sint non eadem. Rursus quædam eadem bis esse facta, Veluti quod Moses elicit aquam è petra, bis factum est, quum pleriq; credant tantum semel factum. Chrysostomus existimat Christum bis flagello uidentes & emetes è templo deturbasse, eo quòd Euangelistæ insigniter in temporis ratione dissonant.

*Difficultas ex
persona non
animaduersa*

Quosdam turbat non animaduersa persona sub cuius nomine sermo profertur. Quidam enim scripturæ canonicæ libri constant personis, ut Iob & Canticum Solomonis. Quanquam & in his qui non sunt dramatici, interdum qui loquitur, tacite sibi sumit personam alienam, docendi gratia. Quæ Paulus scribit Romanis capite septimo, Scimus enim quòd lex spiritalis est, ego autem carnalis sum, uenundatus sum sub peccato. Quod enim operor non intelligo. Non enim quod uolo bonum, hoc ago, sed quod odi malum illud facio, & cætera: quoniam non uidebatur conuenire in tantum apostolum, uetustiores interpretati sunt illic Paulum docendi gratia in se suscepisse personam hominis Iudaici & imperfecti, atque adhuc aut carni seruientis, aut ancipiti bello cum carne pugnantis. Similiter in Ecclesiasta, multa dicuntur sub aliena persona, quæ parum congruunt in eum qui loquitur afflatu diuini spiritus. Tale quiddam & in ipso Christo liceat deprehendere. Quum enim dicit Chananeæ, Non est bonum sumere panem filiorum & mittere canibus: sub persona uulgaris Iudæi loquitur, potius quàm ex animi sui sententia: alioqui peccasset ipse, qui quod pronunciauit non esse bonum, fecerit. Eam uerò personam induit, ut mulieris fidem redderet euidentiorem, simulq; Iudæis incredulis hac imagine declararet quàm efficax res sit fides, quæ uel ab inuito, ut ita loquar, Christo miraculum extorserit. Si quidem quasi delassatus tandem ac uictus dixit, Q mulier, magna est fides tua

tua. Fiat tibi sicut uis. Præterea quum loquitur discipulis, Quorum remisseris peccata, remittuntur eis, & cætera: Apostoli episcoporum ac sacerdotum personam gerunt, ipse dominus dei & hominis personam gerit. Rursus quum satellitibus dicit, Si me queritis, sinite hos abire: dominus sub cuiusvis episcopi seu pastoris persona loquitur: Apostoli plebei gregis personam gerunt. Est enim fidi pastoris pro salute sibi creditæ plebis uitam impendere, si res postulet. Ad hæc, quoniam Christus & corpus ipsius mysticū idem sunt: dominus quædam in se recipit, quæ non in ipsum, sed in illius membra competunt, Veluti quod ex Psalmo uigesimo primo, Christus in cruce pendens usurpat, Longe à salute mea uerba delictorū meorum: ad Christi corpus pertinet, cuius peccata in se recepit. Alioqui Christo tribuere delictum extremæ sit impietatis. Rursus in Psalmo sexagesimo octauo, quem Christo patienti tribuunt iuxta allegoriam, sub corporis sui persona loquitur, Domine tu scis insipientiam meam, & delicta mea à te non sunt abscondita. Simili modo apud Zachariam capite tertio, inducitur sordidatus, & à peccatis mundato dantur mutatoria, diciturq; Si ambulaueris in præceptis meis: quæ omnia à membris transferuntur in caput, eo quod caput & corpus unum sunt, quemadmodum maritus & uxor una caro sunt, quod mysteriū Paulus appellat magnum in Christo sponso & ecclesia sponsa. Agnoscit hanc indiuiduam societatem etiam sensus communis, & uulgaris loquendi consuetudo. Si quis lædat pedem aut aliud membrum, lingua clamat, quare me lædis, quum ipsa læsa non sit, sed una loquitur pro membris omnibus. Idem Christus iam immortalis, nec ullis patēs iniurijs, clamat, Saule Saule quid me persequeris: Huc confert magnus ille Gregorius, merito dictus Theologus, quod Paulus primæ Corinthiorum decimo quinto, scribit fore, ut quum deus filio subiecerit omnia, tunc & ipse filius subiectus reddatur patri. Atqui Christus iuxta naturam diuinam nulli subiectus est nec erit unquam, quum sit æqualis patri: iuxta assumptum hominem, nunquā fuit rebellis patri, sed obediētem se præbuit usq; ad crucem: cæterum si contempleris caput & corpus unam esse personam, nondum omnia subiecta sunt illi, nec ipse totus subiectus est patri, ob nostram rebellionem. Huic simile est, quod quoniam in hypostasi siue persona Christi sint plures naturæ, quædam de homine prædicantur, quæ illi non conueniunt, nisi secundum diuinam naturam: rursus quædam de uerbo prædicantur, quæ in illum non congruunt, nisi secundum humanam naturam. Prioris exempla sunt passim obuia, ueluti quum apud Ioannem dicit, Nemo ascendit in cælum, nisi filius hominis, qui est in cælo. Christus enim id temporis iuxta hominem assumptum non erat in cælo. Posterioris illud, quum scribit Apostolus, Sic deus dilexit mundum, ut filium unigenitum tradiderit in mortem. Christus non fuit traditus in mortem nisi iuxta naturam humanam, nec dicitur unigeni-

Christus & corpus eadem persona

In Christo tres naturæ

L tus

tus dei filius, nisi secundum naturam diuinam. Quin hoc ipsum Christus humanae naturae uocabulum est, neque enim iuxta diuinam fuit unctus gratiae: ne secundum corpus quidem unquam fuit unctus, sed secundum animam. Fuit enim ille tergeminus gigas, è tribus, ut ita loquar, constans naturis, corpore humano, anima humana, & diuina natura. Unitas autem personae facit, ut promiscue quaedam de illo praedicentur, non obseruata naturarum proprietate. Rectè dixeris deum pro nobis mortuū, quum nec iuxta diuinam naturam, nec iuxta animam, sed tantum iuxta corpus assumptum sit mortuus. Et in Symbolo dicitur descendisse ad inferos utique iuxta animam, quum corpus eò non descenderit. His mihi uideor non absurde attexturus, quòd quemadmodum in eadem persona fuit deus & homo, ita in tota dispensatione qua uersatus est in terris, deprehendas licet summæ illius naturae pariter & nostrae terrestri manifesta indicia. Concipitur in utero foemineo, sed de spiritu sancto, & angelo paranympo. Illud hominè decebat, hoc deum ac dei filium. Statis mēsis gestatus est & creuit intra latebras humani corporis, sed nondum natus agnoscitur dominus ab Elizabetha: agnoscitur à Ioanne, qui tum gestabatur & ipse: praedicatur à Zacharia oriens ex alto mundi redemptor. Nascitur humano more, uerum ante omnia secula natus ex patre deo deus: nascitur ex muliere, sed ex uirgine: nascitur sine commixtione uiri, ac matris integritatem non uiolauit, sed consecrauit. Fascijs aliorum infantium more est inuolutus, sed idem resurgens semet è fascijs euoluit. In praesepe reclinatus est, sed huic angeli caelitus decantant hymnum deo dignum. Hunc stella lucida designat: hunc magi sperto Herode adorant ac mysticis honorant muneribus. Circūciditur infans, sed ab Anna & Simeone agnoscitur, lumen gentium & gloria plebis Israeliticæ. Profugit in Ægyptum, sed Ægyptiorum idola profligat. Duodecim natus annos cum legisperitis disputat in templo, percontās uicissim & audiens, sed in puero senes demirantur quiddam homine maius. Obtemperauit parentibus, sed non erat hominis uox, quum ait, Quid est quod me quærebatis? An nesciebatis quòd in his quæ patris mei sunt, oportet me esse? Lassus ex itinere petit aquam, sed idem in nuptijs uertit aquam insipidam in uinum optimū. Idem ut deus clamat, Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos. Idem promittit ipsum agnoscētibus aquam uiuam, salientem in uitam æternam. Promittit in se credentibus, fore ut ipsi quoque profundant de uentre suo flumina aquae uiuae. Tingitur aqua ut homo, sed aquas ut deus sanctificat, & abluēdis omnibus omnium peccatis efficaces reddit. Orat ut homo, sed in orantis uerticem descendit ac manet spiritus sanctus, auditur paterna uox, Hic est filius meus dilectus. Cum peccatoribus uenit ad baptismum, sed honoratur Ioannis testimonio, Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccatum mundi. prius illud erat hominis elogium, sed innocētis: posterius hoc

hoc non competit nisi in deum. Tentatur, sed uolens, sed uicit, & nobis uicit. Esuriuit, quod est hominis, sed post dies quadraginta: sed idem è paucis panibus expleuit multa hominũ milia. Vehitur nauigio, sed idem quum uult ambulat super aquas, & Petrum simul ut dubitauit pessum euntem leuat. Somno grauatus est, sed excitatus uerbo uētis imperat & mari, moxq; pro sæua tempestate facta est tranquillitas magna. Perfoluit didrachmum, sed è pisce monstrato extractum. Audit dæmoniicus, sed idem uirtute dei pro pellit omne dæmonum genus. Quærit quæ sit inscriptio & quæ imago numismatis, sed idem toties respondet ad tacitas Pharisæorum cogitationes. Quærit ubi situs sit Lazarus, sed eundem sola uoce euocat è sepulchro. Impetitur lapidibus, sed nõ attingitur. Ducitur ad præcipitium, sed per medias insidias euadit intactus. Lachrymatur, sed nostram deplorans miseriam. Atque idem quum uult eijcit plorantium turbam, excitaturus archisynagogi filiam: & uiduæ lachrymas uertit in gaudium, restituens illi filium pro mortuo uiuum. Sensit humanæ naturę incommoda, sed idem nutu pellit omne morborum atq; incommodorum genus. Consputus ac flagellatus non habebat speciem neq; decorem oculis hominum, sed Dauidi apparet speciosus præ filijs hominum: sed idem in monte transfiguratur, facies resplendet supra claritatem solis, uestes superant candorem niuis. Gessit formam serui ut homo, sed ut deus coruscat miraculis. Nec est quod quis hic obturbet, ædiderunt & alij sancti miracula. Fateor, sed nulli tam multa, nulli tam præfenti uirtute, nulli cum simili autoritate. Nunquam enim Christus æditurus miraculum orasse legitur, aut inuocasse patris auxilium. Habebat quidem à patre, sed eandem cum patre, potentiam. Iudicatur à Caipha, accusatur, atque ut agnus obmutuit: sed quum adiuratus per deum uiuum, ait, Posthac uidebitis filium hominis sedentem à dextris uirtutis dei, & cætera: diuinitatis uocem emisit. Sedere enim ad dextram, æqualis est. Acqualem esse deo non cadit nisi in deum. Tollitur in crucem, sed ibi deuicit Satanam. Pendet inter latrones, sed alteri uoce regia dicit, Hodie mecum eris in paradiso. Diripa patitur ut homo, sed obortæ tenebræ, declarant deũ. Moritur, sed emissio ualido clamore. Deponit animam suam, sed sponte, potestatem habens resumendi eam. Velamen templi rumpitur, finduntur saxa, reuiuiscunt mortui. Moritur, sed ea morte mundo uitam reparauit. Sepelitur, sed idem non aperto sepulchro resurgit immortalis. Descendit ad inferos, sed redijt triumphans, opimam prædam secum abducens. Subducitur uisibili corpore in cœlum, sed mittit paraclætum per quem inter homines dilargitus est cœlestia donaria. Ad hunc modum si quis in omni Christi uita philosophetur, ut illius persona è uarijs naturis fuit permixta, si phas est eo uerbo uti, quo tamen usus est beatus Augustinus, ita comperiet ubique uicissim emicantia, dei & hominis argumenta. Nunc ipse sermonis cursus nobis quo-

dammodo uellicat aurem, ut paucis loquamur de regulis Ticonij, cuius ingenio delectatus fuisse uidetur Augustinus, quanquam hominis dogma detestaretur. Erat enim in factione Donatistarum siue Donatianorū, tametsi in multis ab illis dissidens. Quin etiam libris æditis acerrimè cum eis depugnauit. Contra quos, inquit Augustinus, inuictissimè scripsit, & illic inuenitur absurdissimi cordis, ubi eos non omni ex parte relinquere uoluit. Primam regulam appellat de Christo & eius corpore mystico, quod est Ecclesia, ex quibus uelut una constituitur persona. Eoq̄ scriptura sic temperat sermonem, ut interdum à capite transeat ad corpus, cōtrā à corpore ad caput. Exemplum adfert ex Esaia capite sexagesimoprimo, Quali sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis. Sponsi nomen ad Christum pertinet, sponsæ ad ecclesiam. Poterit tamen è scripturis exemplum depromi hoc congruentius. Secundam appellat de corpore Christi bipartito, Augustinus mauult de permixta ecclesia. Est enim ecclesia quædam nobis incognita, in qua non sunt nisi p̄j, & ad uitam prædestinati. At tamen propter sacramentorum communionem etiam impiè uiuentes & hæretici tolerantur in ecclesia bonis permixti, sicut in Euangelica sagena mali pisces bonis admixti trahuntur ad littus, donec per angelos fiat separatio. Exemplum adfert è Cantico, Nigra sum, sed formosa, ut tabernacula Cedar, ut pellis Solomonis. Quod ait, Nigra sum sicut tabernacula Cedar: putat ad malos Christianos pertinere, eo quòd tabernacula Cedar sint Hismahelis. At quod dicit, Sed formosa ut pellis Solomonis: ad pios Christianos, & uia Christi membra refert. Quanquam & hoc exemplum uidetur coactius, & quoniam nititur allegoria, non multum habet ponderis. Apertius est quod refert ex Esaia quadragesimosecundo, Et educam cæcos in uiam quam nesciunt, & in semitis quas ignorant ambulare eos faciam. Ponom tenebras coram eis in lucem, & praua in recta. Hæc citra cōtrouersiam pertinent ad eos qui Christo uenienti crediderūt. At subito sermo propheticus ad eos transit, qui restiterunt Euangelio, Conuersi sunt retrorsum, & cætera. Quāquam nec hoc exemplum satis quadrat ad regulam, neq̄ enim dominus secundum allegoriam propriè loquitur de Iudæis, sed de uniuersis gentibus, ex quibus aliquot crediderunt, alij conuersi sunt ad deteriora.

Regula tertia Hic igitur locus magis pertinet ad quartam regulam. Tertiæ regulæ titulum fecit De promissis & lege, siue ut Augustinus mauult De litera & spiritu, aut De gratia & mandato. Euangelium est promissio gratiæ per fidem absq̄ operibus. Lex mandatis terret ac dericit conscientias exigens opera, quum gratiam non addat. Omnia autem bona opera ex fide uelut è radice nascuntur & aluntur. Hic oportet sacrorum uoluminum lectorem esse cautum & uigilantem, ne quum uidet exigere opera, existimet se suis uiribus implere posse quod præcipitur: aut quū legit eos qui sunt ex fide liberos esse à lege

lege, putet se non obligari ullis præceptis scripturarum. Lex præluens com-
 monstrat quid sit agendum, quid fugiendum, gratia præstat ut quod iube-
 mur præstare ualeamus. Neq; tamen protinus oportet despondere animū,
 si propter carnis quam circumferimus infirmitatem non ad plenum præsta-
 mus ea quæ præscribit lex, modò perseueremus in fide & charitate. Sup-
 plet enim de suo Christi bonitas quod nostris deest uiribus. Ipse enim est
 iustitia nostra, & perfectio nostra, si modò in illo permaneamus. Quartam Regula
quarta
 regulam appellat de genere & specie, siue de toto & parte. Frequenter in
 scripturis de Babylone, aut alia quapiam gente dicitur quod ad uniuersos
 pertinet. Iuxta hanc rationem quod in Christum maxime competit, etiam
 ad illius membra transfertur. Contra quod de tota Ecclesia dictum est, ac-
 commodatur ad singulos homines. Interdum scriptura à specie transit ad
 genus. Exemplum est Ezechielis trigesimo sexto. Prior prophetiæ pars no-
 minatim conuenit in domum Israel: Non propter uos ego faciam domus
 Israel, & cætera. At quod sequitur, Et effundam super uos aquam mundam
 & mundabimini ab omnibus inquinamētis uestris, & cætera: ad eos quoq;
 pertinet, qui crediderūt ex gentibus. Huic affine est, quòd scriptura frequen-
 ter ueluti de uniuersis loquitur, quod ad certos quosdam tantum pertinet,
 Veluti quum dominus loquitur in Euangelio: Quum exaltatus fuero à ter-
 ra, omnia traham ad meipsum. Nonne uidetur promissa mortaliū uniuers-
 forum conuersio: At pauci crediderunt, si conferantur cum his qui perstite-
 runt in incredulitate. Tale est illud Pauli, Omnes quæ sua sunt, quæerūt. Hic
 sermo nec in Petrum nec in Barnabam aliosq; complures competit. Item
 illud Psalmi, Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui fa-
 ciat bonum, non est usq; ad unum. Hæc & quæ sequuntur non quadrant in
 uniuersos Iudæos. In omni populo ueluti duo sunt populi, alter bonorum,
 alter malorum. Geminus est Israel, qui quum laudatur quanquam sermo-
 ne generali, tamen de pijs tantum est intelligendum. Rursum quum accusa-
 tur, de impijs accipiendum est. Idem sentiendum est de Pharisæis, de diuiti-
 bus, de Christianis, de sacerdotibus, de monachis, de principibus. Quod in
 genere dictum est, ad speciem est referendum. Hæc pluribus differit, quis
 quis fuit qui scripsit duos perquam elegantes libros de uocatione gentium.
 Nam phrasis multum discrepat ab Ambrosiana. Adijcit ibidem aliam re-
 gulam de obseruatione temporum. In scripturis enim interdum quod ad di-
 uersorum temporū homines pertinet ita promittitur, quasi de una eiusdem
 ætatis gente dicatur, Velti quod Petrus scribit, Vos autem genus electū,
 regale sacerdotiū, gens sancta, & cætera. Qui aliquando non populus, nunc
 autem populus dei: qui non consequuti misericordiā, & cætera. Quum hæc
 scriberet Apostolus, iam illi qui dicti sunt non populus, non erāt in uiuis. Et
 tamen ita sonat Petri siue prophetæ sermo, ut ipsi uideantur nunc eligi qui

prius fuerant derelicti. Cæterum huiusmodi loquutiones pertinent non ad eosdem homines, sed ad eiusdem gentis homines. Ab his non est prorsus alienum, quod propheticus sermo ita nonnunquã est temperatus, ut quum pleraq; pariter & secundum historicum sensum congruam alicui personæ puta regi, secundum allegoricum alteri puta Christi, tamen admisceat quædam, quæ non consistunt nisi per allegoriam, neq; quadrent in utranq; personam. Exemplum suggerit Psalmus septuagesimus septimus, Posui adiutorium in potente, & exaltaui electum de plebe mea. Inueni Dauid seruum meum, oleo sancto meo unxi eum. Manus enim mea auxiliabitur ei, & brachium meum confortabit eum, & cætera. Hæc simul congruunt & in Dauid secundum literam, & in Christum iuxta sensum spiritualem. Cæterum illud, Et ego primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ: an in Dauidem quadret, nescio. At illud, Et ponam in seculum seculi semen eius, & Thronum eius sicut dies cœli, non congruit nisi in Christum. Quemadmodum nec illud, Semel iuravi in sancto meo, si Dauid mentiar: semen eius in æternum manebit. Et, Thronus eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum. Simile est Esaiæ decimoquarto. Vbi quædam admiscentur quæ iuxta literam non competunt in Nabuchodonosorem, eoq; de diabolo Lucifero exponuntur, Veluti quod de cœlo decidit in terram, & quod dixerit in corde suo, Ascendam super altitudinẽ nubium & similis ero altissimo. Quin in toto hoc Esaiæ uaticinio quod duobus capitibus XIII & XIII contextitur, quædam dicuntur quæ palam pertinent ad Babylonem à Medis euertendam, sed admiscentur quæ de terrena Babylone non possunt intelligi, uelut illud, Non habitabitur usq; in finem, & cætera. Constat enim Babylonem post illud excidium fuisse instauratã & habitatã. Sed huius generis exempla permulta occurrunt in propheticis literis, à quibus recensendis abstinco breuitatis studio. Prudentibus sat est specimen indicasse. Ad Ticonij regulas reuertor, quarum quintam ponit de temporum quantitate siue de numeris. Quod Matthæus xvii scribit Christum post sex dies assumpsisse tres discipulos ad uisionem montis, Lucas post octo dies, non consistit, nisi per synecdochen intelligas partem diei qua hæc dominus loquebatur, & partem diei post rem peractam, pro duobus diebus numerari. Simile est quod Christus dicit, se post tres dies resurrecturũ. De numero ponit exemplum è Psalmo, Septies in die laudem dixi tibi, ut cum illo conueniat sensus, semper laus eius in ore meo. Tametsi neuter sermo caret tropo. Siquidem & septies positum est pro frequenter, & semper positum pro assiduè. Petro dictum est ut fratri condonaret, usq; ad septuagies septies, quum dominus sentiat toties condonandum fratri, quoties peccauerit & resipuerit. Verum hæc ratio latius patet, & in superioribus de hac dictum est. Sextæ regulæ Ticonius titulum fecit, recapitulationem. Scriptura frequenter

Regula quinta

Regula sexta

frequenter dilatis quæ cœperat,redit ad ea quæ prius dixerat,quo rem explicet euidentius, Veluti Geneseos capite secūdo,reditur ad descriptionem paradisi & hominis in eo collocati,quum in primo capite sit hoc factum. Simile quiddam annotauimus Ioannis decimo octauo,de Christo ducto ad Caiphā,de cœ Petri negationibus. Et alia quædam exempla profert Augustinus,in quibus fit occultior ad priora reditus. Septima Ticonij regula est de diabolo & corpore eius,quæ uelut unam personam constituūt,quemadmodum Christus & ecclesia.Ac simili ratione quædam dicuntur in scripturis de Satana,quæ magis agnoscuntur in membris eius. Retrorsum,quædam de malis hominibus,quæ uerius prædicantur de diabolo. Hæc quanto potui compendio percurri,de quibus latius differit Augustinus libro de doctrina Christiana tertio,capite trigesimo,& aliquot sequentibus. In superioribus uarias tradit rationes explicandi difficultates,ad quas in arcanis uoluminibus resistere possunt parum exercitati. Idem libro ad Honoratum de utilitate credendi,capite secundo,refert se à nescio quibus accepisse,neq; enim eos nominat,scripturam omnem ueteris testamenti,quadrisariam tradi:secundum historiam,secundum ætiologiam,secundum analogiam,secundum allegoriam. Secundum historiam,quum docetur quid dictum,quid ue gestum sit,aut non gestum quidem, sed tamen ita scriptum quasi gestum sit. Secundum ætiologiam uerò,quid qua de causa gestum dictum ue sit. αἰτία Græcis causam sonat,hinc αἰτιολογία causæ redditio:pro qua uoce quidam supposuerunt etymologiam. Secundum analogiam,quum ostenditur uetus & nouum testamentum nulla in parte discordare, sed in omnibus consentire. Nam ἀναλογία Græcis est rerum diuersarum ob aliquam inter ipsas similitudinem collatio,pro qua quidam mutant anagogiam. Secundum allegoriā autem quum docetur multa quæ scripta sunt,non iuxta sensum grammaticum accipienda, sed ut figuratè dicta. Ad historiā arbitratur pertinere,quod dominus apud Matthæum Iudæis calumniantibus,quòd apostoli sabbato spicas euulsas manibus conficerent,ac uescerētur,urgebat enim fames,respōdet:Non legistis,inquit,quod fecit Dauid,quum esuriret ipse & qui cum eo erant,quū intrauit in domum dei,& panes propositionis comedit,quos non licebat ei manducare,neque eis qui cum eo erant, sed tātum solis sacerdotibus. Hic nullus est tropus, sed quod in nouo testamento gestum est,ueteris testamenti facto defenditur. Ad ætiologiam refert illud,quòd quum dominus docuisset non licere cum uxore facere diuortium,nisi adulteri causa,& obiectū esset à Iudæis quòd Moses permisisset quacunq; de causa repudiare uxorem,modo daret libellum repudiij,Christus nec reiecit quod adferebatur ex uetere testamento, nec suam sententiam immutauit, sed reddita causa soluit quæstionem. Hoc, inquit, Moses propter duriciam cordis uestri permisit uobis, ostendens tem

Regula
septima

Quatuor modis
tradi scripturam

porarium fuisse quod concesserat Moses, nec idem licere sub luce euangelica. Huic simile sit, Olim dictum est, Crescite & multiplicamini: & patriarchæ habuerunt plures uxores. At Euangelium uocat eos beatos qui se castrauerunt propter regnum dei. Verum hæc difficultas soluitur reddita causa, quæ illis permessa sit polygamia, ad generis humani propagationem, quod satis multiplicato, ad propagandum per orbem euangelium expediebat ab uxoribus temperare. Similiter dicendum est de sacrificijs alijsq; ceremonijs quæ certis de causis Iudæis præscriptæ fuerunt, siue ne prolaberentur in ritus paganorum, siue ut illa præfigurarent Christum uenturum. Hæc merito sublata sunt, uelut umbræ, postea quàm per aduentum Christi eluxit ueritas. Quædam præcipiuntur prima fronte ridicula, nulla reddita causa, ut Deuteronomij uigesimo secundo, Moses prohibet usum uestis è lino lanaq; contextæ. Prohibet arari iuncto boue & asino. Si dicamus duobus iumentis imparibus incommodam esse arationem, causa uidebitur leuior, quàm ut legi diuinæ conueniat. Quis autem nescit bouem & asinū non congruere eidem iugo. Si dixerimus ideo prohiberi uestem lino commixtam, quòd olim linea fuerint in delicijs, oportuit in totum prohiberi linea. Interdū causa legi addita, non minus absurda uidetur quàm ipsa lex. Non seres, inquit, uineam tuam altero semine, ne & sementis quam seuisisti, & quæ nascuntur ex uinea pariter sanctificentur. Quid erat periculi, si utraq; pariter sanctificarentur? In talibus igitur ratio ab allegoria petēda est, quemadmodum Paulus ad allegoriam trahit, Non obligabis os boui trituranti. Nūquid, inquit, boues curæ sunt deo? Imò & passeruli curæ sunt deo. Sed præcipua causa erat, quam indicat allegoria. Iam per analogiam ostenditur ueteris & noui testamenti congruentia, qua in re gnauiter sudatum est à pijs hominibus, qui conati sunt prolatis innumeris exemplis demonstrare, nihil præcipi in Nouo testamento, quod in ueteri non præcipiatur, neq; quicquam esse gestum, quod non sit uel à prophetis prædictum, uel typis adumbratum. Superest allegoria de qua uideor in superioribus dixisse quod satis est. Verū hoc opus Augustinus scripsit presbyter, nondum ad plenum exercitatus in sacris literis, & scripsit amico sed Manicheo. Possent fortassis ex uetustis ac nouis autoribus plures regulæ colligi, sed mihi quidem uidetur esse regula omnium efficacissima, si quod recte admonet Augustinus, prius amemus sacras literas, quàm discamus, idq; certo persuasum habeamus, in illis nihil esse neq; falsum, neq; leue aut humana mente scriptū, sed omnia plena celestis philosophiæ, dignaq; spiritu sancto, quacumq; specie sese offerant, si ut oportet intelligantur. Mox cum hoc animo, totum scripturæ corpus attentè legat. r, diutinacq; meditatione reddatur familiare. Hic tempus erat huius operis libro tertio finem imponere, nisi quòd in primo libro polliciti sumus nos de iudicio & consilio quædam fusiùs dicturos, tamen si quis memoria

teneat

teneat quæ in superioribus sparsim diximus, de utroque quod ingenioso sit satis dictum uidetur. Ostendimus enim ex uarijs allegoriarum formis, quas potissimum expediat eligere. Rursus uniuerso themate cum omnibus suis membris atque opibus sub oculos posito, eas modò partes seligendas, quæ uidebuntur & ad docendum utiliores, & ad commouendos auditorum animos efficaciores, & ad continendas aliqua uoluptate mentes hominum magis accommodæ, atque in horum singulis præcipua sumenda, ne turba laboretur. Quod idem faciendum in argumētis & sententijs. Quanquam enim Quintilianus dissentit ab illis qui iudicium subnectunt inuentioni, quod ne inuenit quidem qui stulta aut inutilia inuenit: dein non illic tantum, sed in omnibus oratoris officijs, in omnibus orationis partibus adhibendum iudicium & consilium: est tamen & inter utilia delectus aliquis, & inuentionis calore multa nobis prima specie blandiuntur, quæ propius inspecta displicent. Ad hæc, indicatum est quæ uitia traducenda apud promiscuam multitudinem, quæ silenda aut summatim attingenda, quæ rursus depingenda & exaggeranda. Præterea quomodo ad auditorum ingenium captum & affectum attemperanda sit oratio. Breuiter quomodo tota oratione spectandum, quid causa, quid persona, quid tempus, quid locus, quid consuetudo postulet, atque interim etiam quid deceat. Hæc nimirum ad iudicium pertinent, quod Fabius putat nihilo magis arte tradi posse, quam gustum aut odorem. Totum enim hoc à natura & sensu rerum præsentium proficiscitur. Laudatur Demosthenis consilium, quòd quum suaderet bellum Atheniënsibus mira ratione sic temperarit orationis colorem, ut & spem faciat melioris in posterum successus, nec tamen offendat animos populi, cuius negligētia factum esset, ut hætenus parum prospere fuisset pugnatum. Monstrat igitur nihil hætenus ratione gestum esse. Poterat enim emendari negligentia. Alioqui si nihil esset erratum non erat quare in posterum melior euētus speraretur. Rursum si inculcasset populi segniciem, alienasset illorum animos. Difficile est autem persuadere iratis. Eoque in asserenda reipublicæ libertate maiorum laude uti maluit, qui rem fortissimè administrassent. Siquidem populus ille faciles habebat aures, & natura consequens erat, ut meliora probantes peiorum poeniteret. Plura Fabius refert è Cicerone, sed unum hoc ad id quod agimus satis est. Hic mihi reputa an non maiore consilio Petrus orauerit apud Hierosolymitas, ante omnia submouens temulentiæ suspicionem. Quis enim crederet uino delirantibus? Quoniam autem inuidiosum erat futurum, quòd sibi diuini spiritus afflatum uindicarent, non usus est humana ratione, quemadmodum in suspitione temulentia, sed apud Iudæos utitur prophetæ testimonio, quod apud illos esset sacrosancta prophetarum autoritas. Nec de se quicquã proprie loquitur Petrus, sed de discipulis. Non enim ait, Non sumus ebrij: sed, Hi non sunt ebrij. Ac Iohelis uaticinium ita recitat

recitat, quasi tantum donum non in illos paucos tantum, sed in uniuersos Iudæos esset effusum, si modò crederet in Iesum. Et prophctabunt, inquit, filij uestri & filix uestra, & cætera. Addit clausulam plausibilem, Et erit, omnis qui inuocauerit nomen domini, saluus erit. Quod autem de Iesu crucifixo necessario prædicandum erat, apertè quidem narrat, sed absq; ullo conuitio. Quin potius eleuat magnitudinem criminis, quum ait rem gestam definito consilio & præscientia dei, quumq; addit, Per manus iniquorum, in certos quosdam malos culpam reiiciens. Idem euidentius facit cap. III. Et nunc, inquit, fratres scio quòd per ignorantia fecistis sicut & principes uestri. Sed deus qui pronunciauit per os omnium suorum prophetarum, pati Christum suum sic impleuit. Similiter tam impij facinoris inuidiam in ipsam ætatem reiicit. Saluamini, inquit, à generatione ista praua. Miraculorum autem à Christo æditorum, quoniam recens erat memoria, ipsos facit testes. In medio, inquit, uestri sicut scitis. Fuit & illud consilij, quòd apud rudem Iudæorum turbam non pronūciat apertè Christum deum: tantum appellat eum uirum approbatum à deo. Et aliquanto post nihil aliud asseuerat, quàm quòd deus hunc Iesum quem illi affixerant cruci, fecisset dominum ac Messiam, quem à prophetis promissum expectabāt. Similiter in altera concione, appellat Iesum Christum filium dei. Iudæi qui detestabantur gentes quòd plures facerent deos, ipsi penitus infixum animis habebant, non esse nisi unum deum, haud quaquam tulissent protinus initio prædicationis hominem in cruce mortuum appellari deum. Satis erat quædam aspergi narrationi, quæ significaret in Christo fuisse quiddam homine maius. Nec est quur hic quidam uociferentur, quod dico, à compluribus orthodoxis diligenter est annotatum, & hanc docendi rationem probat ingeniosissimus ille Gregorius Nazianzenus in libris de theologia. Neq; uerò probarim si quis nunc apud Christianos ad istum modum prædicaret Christum, sed detur tale auditorium quale tunc obtigit Petro, laudabo dicentis prudentiam, in suum tempus differentis, quod frustra & cum offendiculo diceretur ante tempus. Quod si indignantur hæc à sanctissimis uiris annotari, uidentur oblitum quòd dominus, quum primum mitteret suos ad prædicandum, interdixit, ne dicerent ipsum esse Messiam. Eodem pertinet, quòd non dicit, Suscitauit seipsum, sed deus suscitauit illum à mortuis. Atqui uerè poterat illud dicere iuxta dogma Euangelicum, Soluite templum hoc & in triduo excitabo illud. Miracula non probat testimonio scripturarum. Erant enim sub oculis omnium Iudæorum gesta: sed resurrectionem quam pauci uiderant, probat ex Psalmo decimoquinto, Quoniam nō derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum uidere corruptionem. Quoniam autem is Psalmus titulum habebat, Ipsi Dauid, Iudæi uaticinium hoc ad regem Dauid referebāt, quod idem faciunt in alijs multis. At Petrus euidenti

ratione

ratione demonstrat prophetæ sermonem non competere in Dauidem, sed in Christo fuisse completum, qui non iacuit in sepulchro nisi partem diei sexti & noctem. Sabbatum item totum cum parte noctis, nec illius caro sensit ullam corruptionem. Veritus autem Petrus ne Iudæi parum æquis auribus audirent Dauid de quo magnificè sentiebant, & sepultum & in sepulchro computruisse cæterorum hominum more, præmollit quod necessario dicendum erat, Liceat inquires fratres, liberè loqui apud uos. Eumq; honorifico titulo appellat patriarcham & prophetam. Et ut tollat omnem offensionem, ostendit ipsum Dauidem de Christo, non de se loquutum quum illa scriberet. Ad uitãdam offensionem facit, quòd toties iterat, Viri fratres, sicut in altera concione, uiri Israelitæ. Erat hic titulus apud Iudæos magno pere gratiosus. Tandem aperit cuius gratia hæc omnia dicta fuerant, ut resipiscerent & in nomine Iesu Christi acciperent idem spiritus donum, quod in alijs mirabantur: ostendens Iohelis uaticinium non ad paucos illos, sed ad omnes pertinere. Vobis enim, inquit, est repromissio & filijs uestris. Nò dum exerte pronunciat Iohelis promissionem etiam ad gentes pertinere, tantum dicit, Et omnibus qui longe sunt, quoscunq; aduocauerit dominus, quòd Iudæi non de gentibus dictum accipiebãt, sed de Hebræis omnibus, qui per diuersas nationes erant dispersi. Paulus aperte pronunciat deũ non Iudaicæ gentis tantum, sed omniũ etiam gentium esse deum. Iam enim eluxerat euangeliũ. Quid Petrus? Deus, inquit, Abraham, & deus Iacob, & deus Isaac, deus patrum nostrorum: ad Iudæorum affectus ac morem uerba sua attemperans. Rursus quum docuisset Iesum non ab uno atq; altero, sed ab omnibus prophetis fuisse promissum, fauorabili sermone adiecit: Vos estis filij prophetarum & testamenti quod deus disposuit ad patres nostros, dicens ad Abraham, In semine tuo benedicetur omnes familiæ terræ. Vobis primum deus suscitauit filium suum, misit eum benedicentem uobis. Inuidiam excitare poterat, si tantum dixisset Iesum quem illi crucifixerãt, ad tantum honoris à deo fuisse subuectum. Nunc omnis inuidia tollitur, quum addit totum hoc quod in Christo gestum est, ad illorum salutem esse gestum. Et tamen inter illos erant, qui Christum toties spreuerant, toties conuictis affecerant, interdum & præcipitium & lapidationem moliètes, deniq; qui furiosis uocibus clamauerant, Crucifige, crucifige. Annotatum est à pijs hominibus & Pauli consilium prudentiaq; qua primum Athenis in Martis uico Christum gentibus annunciaret ad euangelicam philosophiã prorsus rudibus. In his erant Epicurei, qui negant ullos esse deos: aut si sunt, negant illis esse curæ res mortalium. Et Stoici inutiles auditores gratiæ euangelicæ, quippe qui sapientem suum æquarent dijs, atq; hominis summum bonum in ipsius hominis uiribus collocarent: reliqua turba miserabili caligine omne dæmoniorum genus pro uero deo colebat. Apud tale theatrum,

an non

an non prudenti iudicio sit opus, si quis uelit cum aliquo fructu audiri? Quomodo igitur Paulus insignis ille dicendi artifex? Necessaria erant, detestari idololatriam, prædicare unum uerum deum, à quo foret speranda uera salus, ijs qui resipuissent, at non nisi per fidem in Iesum Christum. Cæterum quo consilio, quo temperamento proponit ista? Num orditur ab execratione criminis idololatriæ? num appellat deos Atheniensium signa ac lapides, aut quod his deterius est impios spiritus, deo inuisos, & generi humano inimicos? Num exprobrat illis nepharia crimina per quæ traditi fuissent in reprobum sensum, qualia cõtextit in epistola ad Romanos? Nequaquam. Nondum enim expediebat. Sed moderatissimè dicit se ex illorum simulachris ac monumentis deprehendisse, Athenienses non uacare omnino superstitutione. Superstitutionis uerbum mollius est, quàm idololatriæ, & hoc ipsum mitigat, per cõparatiuũ, superstitiosiores. Sic enim scripsit Lucas. Atque hoc ipsum rursus attenuat, addens quali. Quid sibi uult hæc apostoli ciuilitas? Quò spectat? Quid captat? Num timebat Athenienses? Nequaquam. Sed lucrum affectat, & assequutus est. Sciebat Athenienses esse deditos cultui simulachrorum quemadmodum & cæteras gentes, etiam antequàm ueniret Athenas. Verum ne uideretur sinistram de Atheniensibus opinionem secum attulisse, aut esse curiosus in republica aliena, ait se superstitutionem illorum deprehendisse è simulachris in publico positis, idcirco non studio, sed forte prætereuntem. Nec ea uocat idola, aut impietatis monumenta, sed mitiore uerbo *σεβάσματα*, quod & in bonam partem sonat. Quicquid enim colimus aut ueneramur *σεβάσμα* dici potest. Consilij fuit & illud, quòd aræ titulum non refert ut habebat, Dijs Asiæ & Europæ & Africae, Dijs ignotis ac peregrinis. Volebãt enim hanc aram esse dicatam omnibus dijs, & ne quis deorum indignaretur præteritus, adiecerant, Dijs ignotis & peregrinis: sed ait se uidisse aram inscriptam Ignoto deo, è titulo decerpès quod erat usui futurum. Nec tamen hic est ullum mēdacium. Titulus enim quum addit Dijs ignotis, fatetur esse aliquem deum Atheniensibus ignotũ. Quid egit hac prudentia? Nimirum quo pronioribus uteretur illorum auribus, si non uideretur nouæ religionis autor, quod apud Athenienses capite plectebatur, sed eum prædicare deum, quem ipsi iam dudum licet inscientes colebant. Similis color habetur & in rhetorum præceptis, quo iam factum esse docetur, de quo an fieri debeat, consultatur. Olim lex pœnam minabatur exulibus, si ad pomœria ciuitatis unde fuerãt eiekti, accessissent. Exules quidam ad muros ciuitatis accesserunt, ac depulsis hostibus patriam obsidione liberarunt. Deliberatur an ob eam pietatem debeãt in ciuitatem recipi. Qui suadet, hoc colore uicitur, ut dicat eos iam tum fuisse receptos, quum insigni pietate sua declararent sese exilio indignos, ac ex eo tempore tacitis patriæ suffragijs fuisse restitutos. Iam illud mihi considera, quibus uerbis prædicet ignotum

ignotum. Non ait, Deus Abraham, deus Isaac, deus Iacob: quæadmodum Petrus apud Iudæos uerba faciens, sed sermone ita temperato, ut posset & ab Ethnicis patienter audiri: Deus qui fecit mundum & omnia quæ in eo sunt. De hoc quoque philosophi disputabant, an mundus esset conditus. Et Plato fatetur illum conditum à deorum selectorum filijs, quos ille dæmones appellat. Quidius autem non ueritus est scribere, Hanc deus & meliorem naturam diremit. Et addit Paulus, Hic cæli & terræ quum sit dominus, non in manu factis habitat, nec manibus hominum colitur indigens aliquo, quum ipse det uitam omnibus & inspirationem & omnia. Hactenus nihil dicit, quod ferri non posset. Nec enim deerant apud ethnicos qui faterentur, unicam esse summum deum, quem Iouis nomine designari credebant, cuius uirtutes uarijs deorum ac dearum nominibus exprimerentur, ueluti præscientiam Apollinis, sapientiam Palladis, fortitudinem Martis, & cætera. Maro dixit, Iouis omnia plena. Sûmi illius dei prouidentia gubernari mundum ethnici complures & crediderunt & scripto prodiderunt. Quin & primum hominem ex argilla formatum per somnium illos intellexisse, declarat uetustissima Promethei fabula, eoque nihil offensi sunt quum audirent, fecit ex uno omne genus hominum, in hoc ut habitarent in terra diuersis regionibus, addito lumine naturali, per quod ex rebus conditis deducerentur in notitiam ueri dei. Tametsi uel ex his quæ in nobis sunt liceat numinis potentiam, sapientiam ac bonitatem deprehendere. Hoc ipsum enim quod uiuimus, quod mouemur, quod sumus aliquid, dei munus est, qui nos condidit & conditos seruat. Nec hic usquam audis testimonia prophetarum, quibus usus est Petrus apud Iudæos. Sed Arati testimonium producit, Ipsius & genus sumus: non illum quidem nominans, sed quod erat ad persuadendum accommodatus. Sicut, inquit, & uestratum poetarum quidam dixerunt. Tametsi uocem poetarum, suspicor à recentioribus additam, uel hoc argumento, quod peruetustus ille Irenæus citans hunc locum, non apponit poetarum, nec Augustinus: quasi dicat, non adduco prophetarum testimonia quæ contemnitis, sed uestræ professionis scriptores non oportet à uobis reijci. Dein quum unius Arati uerba proferat, tamen utitur multitudinis numero, dixerunt: quod eadem sententia sit apud Callimachum, Homerum & Hesiodum *πατρὴς ἀνθρώπων τε θεῶν τε*, nec apud poetas tantum, sed apud alios quoque scriptores. Quemadmodum de Alexandro Magno proditum est, quod fuerit filius Iouis, non quod ille solus esset, uerum quum Iupiter sit omnium hominum pater, tamen eos potissimum pro filijs agnoscit, qui uirtute præcellunt, & in cæteros homines quàm maxime benefici sunt. Nunc illud obserua quanta prudentia Arati testimonium ad id quod agit accommodet. Si deus non abest ab unoquoque nostrum, cuius beneficio spiramus & uiuimus, non est utique uisibilis aut corporeus, aut aliquo sensu perceptibilis.

M lis

lis, multo minus quàm anima nostra, quum ille sit animæ nostræ uelut anima. Dein si genus illius sumus, non decet ut filij de tanto parente humiliter gerant opinionem. Constat enim animum longè præstantiorem esse hominis partem, sine qua corpus nihil est. Atqui corpus hominis longè præstat simulachris lignicis, lapideis, æreis, argenteis, aureis, in quibus nec sensus est ullus nec motus, nec à deo condita sunt, sed à fabro. proinde qui simulachra colunt, id habent pro deo, quod est deteriore hominis parte uilius. Vides quanta cautione, quantoque temperamento demonstrarit culturâ idolorum non esse religionem, sed superstitionem. Hic certè erat locus excandescendi in Atheniensium cæcitatē, qui quum ista didicissent è suis autoribus, tamen res mutas ac mortuas pro deo colerent. Verum nec hic quicquam acerbius loquitur. Totam superiorum seculorum amentiam in ipsa tempora reijcit, atque in dei dissimulationē, ut quicquid hæctenus gestum esset, per ignorantiam in qua deus passus est homines ad tempus cæcutire, excusaretur. tantum ut nunc ad coruscantem euangelij lucem resipiscant. nec hic ad Athenienses propriè sermonem dirigit, sed quominus offenderet, in genere loquitur, Vt omnes, inquit, ubique pœnitentiā agant. Ostendit præteritorum paratam esse ueniam ad meliora sese recipiētibus. Alioqui instare seuerum iudicium his qui tantam numinis gratiam aspernarentur. Nec ita loquitur, Nos uobis annunciamus instare iudicium, & ad pœnitentiā confugiendum: sed deus, inquit, annunciat. Nulla adhuc mentio de Christo, cuius illi nullam habebant notitiam. Naturalis autem docendi ratio à notis capit initium. Hic aduerte, Paulus qui in epistolis tam sublimi tuba Christi maiestatem personat, quàm parcè illum attingit. De diuina natura, nulla mentio: de cruce item silentium, quæ gentibus erat stultitia. Tantum uirum appellat, quem deus in hoc produxisset, ut per eum illustrata ueritate, resipiscentibus gratis daretur uenia criminum omnium, increduli iam inexcusabiles iustas darent pœnas. Nec hic adducit prophetarum testimonia, sed unico tantum argumento probat quod dixit, quòd deus illum à mortuis suscitauit. Constat quàm plurimis illum fuisse mortuum, & constat surrexisset. Hoc argumento fides facta est omnibus. Cæterum ad resurrectionis mentionem quidam ridebant, alij modestiores dicebant, Audiemus te de hoc iterum. Aliquousque profecit, qui cupit plenius edoceri. Atque hic uidetur apostoli sermo fuisse interruptus, deserentibus ipsum auditoribus. Nec ultra uoluit illos urgere, sed exiuit, inquit Lucas, de medio illorum, expectans commodiorem occasionem. Atque hoc ipsum factum est Pauli prudentia, quod nec conspuus est, nec conuictus affectus, nec manuum iniectio uiolatus, sed incolu mis discesserit, non tamen absque lucro. Qui ipsi adhaeserunt, eos plenius edocuit, in quibus erat Dionysius Areopagita, & mulier nomine Damaris, & alij quidam cum eis. Hinc liquet, quātam energiam habeat sermo prudenti
mansue

mansuetudine temperatus. Possẽm in alijs apostolorũ orationibus hoc pacto consilium indicare, sed nolo grauari lectorem. Hęc ingeniosis suffecerint. Dicet quispiam, Ista sunt obsoleta, quid ad horum temporum Ecclesiã stas? Fateor postea quã Christi nomen per uniuersum orbem inclaruit, non est simili temperamẽto de illo loquendum. Sed multa tamen incidunt concionatoribus, in quibus consimilem in modum & iudicio & consilio sit opus, Veluti quum cogũtur suam apud populum tueri autoritatem, quod fieri non potest, nisi dicant aliquid de suis laudibus. At nulla in re fastidiosius est hominis ingenium. Non fert ullam iactantię speciem, etiam si dicantur uerissima, atq; adeo confessa quoq;. Imò uix ferunt quenquam ab alio laudari. Eoq; prisci aduersus fascinationem adhibebãt remedia. In hoc igitur casu necesse est, eas adhibere rationes, quę monstrãt quomodo quis seipsum laudare possit citra inuidiam. Prudenter attenuandum si quid uirtutis in nobis est, & hoc ipsum diuinę munificentię tribuamus, à qua datum sit ad auditorum utilitatem. Item si quid egregij præstitimus ita mitigabimus, ut dicamus nos illa uoluisse magis quã præstitisse, & uoluisse ipsorum causa quibus loquimur. Tum si laudem omnẽ cum auditoribus communicabimus, adscribentes illorum precibus aut alacritati si quid præclare gessimus. Quorundam uerò officiorum ipsos testes faciemus, & ad eos iudicium de nobis deferemus. Postremò si tota oratione præ nobis feremus, quòd inuiti nec sine pudore ad illa dicenda descenderimus. Interim ab inuidiosis comparationibus abstinendum, atq; etiam à prauis submissionibus: qualis sit, si theologię doctor & in sacris literis eximius, dicat se omniũ ignorantissimum. Nam hic sermo magis habet ironiam, quã modestiam. Satis est dicere, si quid theologię cognitionis auxiliãte dei gratia, diutino studio sum consequutus, & si quid dominus ad uestram utilitatem mihi largiri dignatus est. Paulus apostolus quum cogeretur apud Corinthios tueri autoritatem suam aduersus pseudapostolos, quanta cautione uitat arrogantię comitem inuidiam. Imponit sibi ipsi personam insipientis, rogatq; ut hęc uelut ab insipiente dicta sapientes ipsi ferant æquis auribus. Solent enim homines cordati minus indignari, si quis per ætatem imperitus, aut natura parum sapiens aliquid de seipso loquatur gloriosius. Mos erat olim ut imperatores è bello reuersi sua gesta apud populum denarrarent. Militaris ac plausibilis erat oratio, eoq; concedebatur illis aliquid magnificentius de se prædicare. Quid ni, quibus dabatur triumphus, res omniũ maxime Thraſonica, & nisi consuetudo excusaret, ridicula. Et tamen illis etiam erat uitare inuidiam, dum laudis maximam partem cum militibus diuidũt, omnemq; rerum successum dñs suis, & populi felicitati adscribũt, potius quã suę uirtuti aut prudentię. At Paulus suos egregios labores quos euangelię causa exhauserat, immaniaq; pericula quę subierat dum studet omnibus prodes-

1. Cor. 10

M 2 se

se, uocat infirmitates. Quum ad uisionis commemorationem uentum est, suppressit nomen suum, atq; aliam supponit personam. Scio, inquit, hominem. Et clausulam adiicit, Factus sum insipiens. Vos me coegistis. Eosdem facit testes suorum officiorum. In omnibus, inquit, manifestatus sum uobis. Idem mirè facit primè ad Theffalonicen. secundo: Nam & ipsi scitis fratres. rursus ibidem, Et uos testes estis & deus, &c. Deniq; dum miracula uocat in testimonium, uide quanta utitur submissione. Tametsi, inquit, nihil sum, signa tamen apostolatus mei facta sunt super uos in omni patientia, in signis & prodigijs & uirtutibus. In priore ad Corinthios capite septimo, quum certò sciret se dei spiritum habere, tamen ad euitandam inuidiam ita loquutus est, Puto autem quòd & ego spiritum dei habeam. Nec hoc temere adiecit, sed ut doctrinæ suæ assereret fidem & auctoritatem. Non tamen quicquid decuit Apostolum idem deceat concionatorem quemlibet. Vbiq; autem decori cum primis habenda ratio est. A iuene requiritur maior modestia, præsertim si nondum meritis & officijs erga populum sibi parauit gratiam & auctoritatem. Seniorum de se cõmemoratio leuius offendit. Tribuitur aliquid & amplitudini personæ, puta si loquatur episcopus aut cardinalis, præter muneris dignitatē, etiam doctrina uitæq; sanctimonia commendatus. Similiter quum res postulat, ut uitia quædam arguantur, quibus populus omnis, aut è populo proceres sunt obnoxij, consilio nimirū est opus. Vix reperiatur quæquam tam placidæ mentis, ut obiurgationem patienter ferat, præsertim inter eos qui opibus, nobilitate, honoribus, aut principatum tument, quos aculeatis sermonibus iritare non expedit. Laudatur Theodosij patientia, sed unius erga unum. Quid hic faciet concionator? Primum ita temperabit obiurgationem, ut præ se ferat quòd inuitus ad eam descēderit, nec suum agat negocium, sed eorum periculo commoueatur, quibus & pro sua charitate ex animo bene uult, & ex officio delegato cogitur eorum salutem consulere, ut pro quibus domino sit redditurus rationem. Interim cauendum ne reprehensio sapiat amarulentiam odium uel, sed multo charitatis & humanitatis admixtu cõdiatur: interdum & laudis, Optarim charissimi, ut qui tam multis uirtutibus estis commendabiles, ne sinatis gloriam uestram isto neuo seu labe contaminari. Tale est illud in Phormione, Vt alia facta tua sunt: & illud Pauli, Currebatis bene. Nonnunquam extenuandum crimen aliquo modo, ueluti si quod plerosq; habet inuolutos, dicat esse paucorum, & culpæ partem in alios reijciat, aut in errorem uel ignorantiam. Sic Paulus Galatarum ab euangelio defectionem, appellat falcinationē, criminis atrocitatem in pseudapostolos transferens. Simili ciuilitate lenit incredulitatem suæ gentis, Testificor illis quod zelum dei habent, sed non secundum scientiam. Ita multa mala bonus excusat animus. Moderatius ferimus corrigi factum, si probetur affectus. Siquid iam ad principem pertinebit, poterit uel

occur

occupationibus illius adscribi, per quas fit ut multa eum fallant, uel in de-
 latores & infidos consiliarios reijci. Illud perpetuò obseruandum, ut perso-
 nis quātum licet, parcatur. Gratiōsa est apud omnes humanitas. Cauēdum
 autem, ne gentem, aut ciuitatem, aut ordinem uniuersum uituperemus, Ve-
 luti quidam uniuersam Germaniam insimulant temulentiaē, quum hoc ui-
 tium sit paucorum, nec ulla sit natio quæ non habeat intemperātes. Italiam
 notant nephariaē libidinis, quum illic sint plurimi ab ea labe intacti. Sic qui-
 dam incessunt monachos, quasi uniuersi sint mali, quum inter eos multi sint
 boni: nonnulli fortassis & inter milites. Idem dictum esto de aulicis, negotia-
 toribus, & similibus hominū generibus, quæ non improbat ecclesiastica do-
 ctрина. Etenim quum nullum sit non permixtum bonis ac malis, qui uniuersos
 damnat, quoniam odio potius quàm iudicio loqui uidetur, fide caret, &
 apud æquos plus inuidiæ sibi conciliat, quàm illis in quos inuehitur. Idē ac-
 cidit in unius hominis laude, aut reprehensione. Vix ullum reperias homi-
 nem tam absolutū, in quo non aliquid desideres: rursus uix ullum tam ma-
 lum, quin habeat aliquid admixtum quod laudetur. Proinde qui sic laudāt
 aliquem, ut nihil in eo non mirentur, aut præter modum candidi uidentur,
 aut adulantes, utroq; modo fide carent. Contrà qui sic insectātur hunc aut
 illum, ut alba (quod aiunt) amussi damnent omnia benedicta pariter & ma-
 ledicta, non de re iudicare, sed hominis odio furere uidentur. Adeo quidam
 fauent Augustino, ueterum enim exemplis utor libentius, ut piaculum exi-
 stiment quicquam illius cōuellere. Rursus Origenem sic odere nonnulli, ut
 uix nomen ipsum ferre possint, quum & Augustinus in quibusdam sit hal-
 lucinatus, & Origenes lapsus suos tam multis egregiè dictis abunde pensa-
 rit. Eadem impotentia quidam utuntur in eos in quorum scriptis deprehen-
 dunt, quod prima frōte uidetur ab ipsorum placitis discrepare. Mox sæuus
 clamor, Hæreticus, hæreticus: surdis & impotētibus uociferationibus & illa
 damnant, quæ in orthodoxorum libris ut piè dicta legūtur ab orthodoxis.
 Si doctrinam impiam uellent extrudere, maiore cum fide id facerent, si be-
 nedicta à perperam dictis separarent, atq; etiam illa quæ pium sensum reci-
 perent, commoda interpretatione iuarent. Etenim quæ recta sunt, laudari
 decet in quacunq; persona. Qui uerò in persona inuisa probat ea quæ pro-
 bari merentur, quæ non probat integro certoq; iudicio damnare uidebitur.
 Quod rhetores præcipiunt, si quando res compellat, ut contra parentes, fra-
 tres, sorores, aut alioqui cognatos sit dicendū, ita sermo temperetur, ut quo
 ad fieri potest, & pietatis & charitatis & humanitatis habita ratio uideatur
 idem multo magis obseruandum ecclesiastæ erga populum. Paulus admo-
 net parentes, ne ad amaritudinem prouocent liberos suos. Et in comedijs
 à uiris ingeniosis obseruatum est, ut nulla sit patris tam acerba oratio, quin
 aliqua paterni affectus uestigia habeat inspersa. Talis itaq; sit ecclesiastæ re-

prehensio, ut charitas nō ira loqui uideatur. Eam nec nimis acerbam, nec nimis frequentem esse decet, nec diurnam, sed sic ad placidiora transeundū, ut appareat inuitum in necessarijs quidem illis, sed subamaris aliquantisper fuisse commoratum. Est & illa mitigandæ reprehensionis ratio, si nostram personā admisceamus. Satis haecenus indultum huic uitio charissimi. Nūc resipiscamus & ad meliora conuertamur. Item si ipsos quos reprehēdimus, iudices faciamus, quemadmodum fecit Petrus, Vtrum oporteat magis obedire deo an hominibus, uos ipsi iudicate. Cōsulat quisq; suum animum fratres, an quod alijs facit, uelit sibi fieri, & quāto opere commoueretur simili iniuria laccēssitus. Accedant preces & obtestationes, quæ sæpenumero uehementius mouēt quāminā. Nec pudeat hoc facere Ecclesiasten, quod non puduit facere Paulum tam insignem apostolum. Interim tamen cauēdum Ecclesiastę, ne dum uitat admonitionis asperitatem incidat in adulationem, præsertim apud præpotentes. Vt palām latrare in principes seditiosum est, ita corām in os adulari scurrile est & abiectum. Priore modo peccatur à nōnullis, sed posteriore multo plures delinquunt. Profuerit hoc quoq; si concionator detestaturus crimen aliquod, scripturam ipsam loquentem adducat sic. Audiant qui talium scelerum sibi conscij sunt, nō me, sed scripturam: imò simul omnes audiamus deum per os apostoli sui loquētem, sequamur ad quod inuitat, uitemus quod cōminatur, omnium dominus & iudex. Hic uerò non solum personarum, sed & rei, loci, ac temporis habenda est ratio.

Consilium Id quatenus & quousq; sit faciendum, certis regulis tradi non potest, sed ex re præsentī perpenditur. Itaq; consilium frequenter pugnat cum artis præceptionibus. Tempore læto læta dicere cōuenit. At diuus Basilius paschalem orationem auspicatur ab obiurgatione, deplorans quòd totius quadragesimæ labores subito perdidit, populo ad conuiuia solitasq; uoluptates reuoluto. Reprehensionis occasionem præbuit auditorum raritas. Item aliter temperandus est sermo Ecclesiastę in sacra concione, aliter in conuiuio, cui conueniūt hilariora, & molestus est qui perpetuò loquitur. Rursus aliter dicendum est apud uirgines deo dicatas, aliter apud milites ad bellum accinctos. Apud promiscuam turbam, quę nullum hominum genus non habet, magno consilio est opus, ne quid dicat quod puram ætatem ac mētes innocentium inficiat: rursus ne quam personam, aut ne quem ordinem perstringat. Quædam ita dicenda sunt, ut non intelligātur nisi ab ijs ad quos ea pertinent. Quædā in genere dixisse satis est, Veluti de pudicitia coniugali. Nec enim expedit apud permixtam multitudinē singulatim explicare quot modis ea uioletur. Idem sentiendū de uirginitate. Imago castitatis ponenda ob oculos, non est necesse exprimere, quot modis contaminetur uirginitas etiā citra concubitum. Noui quendam qui populo expositurus quot modis maritus abuteretur uxore, iussit è templo discedere quicquid illic erat uirginū.

Discesserunt

Discesserunt autem plurimi non uirgines, itaq; res in iocum abiit. Et ij qui iussi sunt abire, tanto auidius cupiebant ex alijs discere, quæ nam essent illa mysteria. Huius generis multa sunt, quæ melius admonetur in priuatis colloquijs, aut in sacris confessionibus, quæ uel ob hanc tantam utilitatem non uidentur respuenda. Iam sic est uulgi ingenium, ut multa quæ bene dicuntur rapiantur in alium sensum, aut trahantur in occasionem suis cuiq; uitijs blandiendi. Itaq; necesse est concionatorem in omnem partem habere uigilantes oculos. Exempli gratia, Si quid dicitur in detestatione nephariæ *Veneris*, continuo sibi blandiuntur scortatores & adulteri, sibiq; sancti ac puri uidentur. Horum igitur arrogantia protinus medendum est, hoc pacto: Spero quidem neminem esse in hac cõcione talibus obnoxium morbis, uerum non est quod hinc nobis placeamus, quum sit alioqui abũde multum spurcitarum in nobis, meretricijs amoribus, adulterijs, stupris uirginum & incesto contaminatis. Eadem cautio adhibenda est in proponendis dogmatibus, ne similes uideamur imperitis medicis, qui sic opitulantur hepatis, ut perdant stomachum. Imperita turba quum toties audit totam legem abrogatam per Christum, qui nos redemit à maledicto legis, sic interpretatur sibi, quasi liceat cuiq; quod libeat facere, quum nunc minus liceat delinquere, per gratiam abrogata lege. Sed illis lex abrogata est, qui ex fide & charitate ultro præstant, quod lex præcipit, nec tamen opera sua sibi arrogat, sed adscribunt gratiæ Christi: in quibus si quid per humanam infirmitatẽ prætermissum aut imperfectum est, confugiunt ad merita Christi, atq; hinc supplent, quod in ipsis diminutum est. Itidem quum audiunt sola fide iustificari hominem, ex operibus nostris nullam esse iustitiam, nec referre qualia sint opera nostra, modò credamus Christum esse iustitiam nostram: uulgus eò rapit, quasi non oporteat studere bonis operibus: quum apostoli uix aliud magis inculcent, quàm ut qui Christo commortui sunt in baptismo, cum eo resurgant in nouitatem uitæ. Quod si omnia opera nostra mala sunt, sicuti docent quidam, multum tamen discriminis est, inter largientem sua pauperibus, & inter rapientem aliena, inter ieunantem ac temulentum, inter orantem, & turpiloquio garrientem. Fiduciam operum humanorum adimere pium est, præsertim eorum quæ non proficiuntur ex fide & charitate, quæ seruit ubicunq; potest proximi commodis, sed ad ceremonias accedunt, ueluti sic uestiri aut uestiri, aut currere Compostellam, aut Hierosolymam. Eundem in modũ quum uulgus audit, non esse opus satisfactione, quod Christus pro nostris peccatis dederit pœnas, sic interpretatur, quasi liceat impune peccare, & in malefactis securũ esse. Hic error plus habet periculi, quàm si quis credat satisfactionem esse tertiam partem pœnitentiæ sacramentalis: quum sit præter naturam, ut qui certò credat deum ultorem esse malefactorum, non timeat illum iudicem: aut qui reputans illius in nos ineffabilem benignitatem

nignitatem, ardeat illius amore, non sibi displiceat, non indignetur, non à se pœnas exigat, qui tantum ac talem suis sceleribus offenderit. Ne dicam interim, quòd non semper habent fidem iustificantem, qui perseverant in uitijs. Fides res est uiuida, ubicunq; est, ociosa esse non potest. Videant igitur illi ne sibi dent uerba, & aut uacui sint dono fidei, aut mortuam habeant, & cum impijs spiritibus communem. An fieri potest, ut qui pauperes spoliavit, si uerè resipiscat, non conetur iniuriam beneficio pensare? Quidam satisfactionis nomen reiiciunt, satisfactionis admittunt. Patiar immutari uocabulum, modò res maneat. Nec his tamen officijs oportet prorsus acceptam ferre remissionem peccatorum, sed misericordiæ diuinæ per fiduciam erga redemptorem Iesum. Pauca è multis exempli causa produxi. In cæteris omnibus eandem circumspectionem adhibere debet Ecclesiastes, ne dum sedulò cõmendat uirtutem aliquam, quibusdam foueam in quam incidant, aperiat: dumq; iacentes conatur erigere, allidat eorum capita.

TERTII LIBRI
FINIS

ECCLESIASTAE SI

VE DE RATIONE CONCIONANDI, AVTORE
DES. ERASMO ROTERODAMO,
LIBER QVARTVS

VPEREST elenchus siue index materiarum in quibus potissimū uersatur Ecclesiastes, quem tamen sibi quisq; rectius finxerit: nos nihilominus uel occupatoribus ut uacet, uel pigrioribus ut libeat hoc laboris deuorare, nostra qualicumque opella saltē aliqua ex parte auxiliabimur. Primum igitur personas quasi columnas quasdam totius aedificij statuamus, quo facilius ad

suum quæq; locum digeratur. Illud igitur in primis spectemus, triplicē esse hierarchiam iuxta Dionysium, cœlestem, Ecclesiasticam & politicam. Tamen politica magis est pars ecclesiasticæ quàm species diuersa. Ad præsens tamen negocium accommodatius est eam distinguere. Addi possunt docendi gratia duæ, monarchica & spiritalis. Cœlestis est illa beata societas angelorum, qui non mutarunt domiciliū suum, & animarū quæ uita piē acta in corporibus, meruerunt in angelorum ascisci consortium. Huius rei publicæ felicitas, tamen si uacat omni molestia atq; etiam metu malorū, nondum tamen consummata est, cōsummanda in resurrectione corporum. Ecclesiastica est corpus Christi mysticum, piorum adhuc in terris militantium, & in fide ac spe ambulantium. Quod rursus bifariam accipitur, uel ut hoc nomen non complectatur, nisi uiua ueraq; membra Christi ad beatam immortalitatem destinata, quæ soli deo nota sunt: uel pro tota cōgregatione sub communibus ecclesiæ sacramentis uiuentium, quæ malos bonis permixtos complectitur ac tolerat. Politica est publicus ciuitatis aut regionis status, qui legibus, plebiscitis, cōsuetudinibus & autoritate magistratuū tuetur externam multitudinis tranquillitatem, in his potissimum quæ ad facultates & corporum incolumitatem pertinent. Hanc nihil uetat esse uariam in diuersis ciuitatibus. Nam præter quatuor illas quas ueteres commemorarunt, Monarchiam, Democratiam, Aristocratiam & Oligarchiam, possunt aliæ reip. species existere. Et fieri potest ut in diuersis ciuitatibus leges sint contrariæ, quarum nulla tamen improbetur. Velut in quibusdam regionibus, lex iubet ut hæreditas in solidū cedat natu maximo, rursus in alijs, ut natu minimo. At Ecclesiastica hierarchia, quoniam diuinis regitur legibus, & Christi immutabilibus institutis, semper eodem statu sit oportet. Licet in ritibus nonnullis ac ceremonijs sit nonnulla uarietas. Iam politica potest esse penes Ethnicos, quam tamen apostoli propter publicum ordinem & concordiam con-

Hierarchia triplex

N temni

temni uetuerunt, pronunciantes & illam potestatem esse à deo, & suo quodam modo seruire iustitiæ diuinæ. Monarchica est, siue uniuersalis, qua deus ueluti rex ac dominus omnium agit & gubernat uniuersa, quæ non solum complectitur corpora cœlestia, uerumetiam omne animantium & plantarum genus. Ad hæc etiã impios dæmones & animas æternis addictas supplicijs. Hæc tametsi per se deformia sunt, tamẽ admixta illustrat decorũ uniuersi, demonstratq; summi monarchæ iustitiã. Spiritualis est cuiq; homini peculiaris, per quã fit ne caro rebellionẽ moueat aduersus spiritũ, cõt emptis legibus diuinis. De hac dñs in Euãgelio: Regnũ dei intra uos est. His omnibus præsidet summus ille monarcha deus, cõditor, seruator & gubernator omniũ, quo uno nihil maius, nihil melius esse possit. Cuius natura ut habet

Dei summa dignitas p se, nec ab hoie, nec ab angelis cõprehẽdi potest. Nec ulla sũt humana uerba quibus propriẽ de illa loquamur, nec ullę sunt humanę mētis imagines, q̃ illã uerẽ rēpresentent nostro intellectui. Infusus est per oia, ipse tamen in se manet immensus: cõplectit̃ oia, ipse incõprehensus. Cõdidit & cõdit oia in tẽpore, ipse sine tẽpore sempiternus, cõseruat & gubernat omnia sine sollicitudine, eodem intuitu uidet omnia, præsentia, præterita & futura. Simpli-
cissimus est, nec in eo aliud est sapientia, aliud potentia aliud bonitas, aliud scientia, aliud misericordia aut charitas, sed hæc omnia in illo simplicissima est essentia, ad quam omnia condita quantumuis sublimia si cõferantur, nihil sunt. Solus enim uerẽ est, qui in seipso est immutabilis, nec initium habens, nec finem habiturus. Ad hunc igitur ceu fontẽ omnia referenda sunt, cuius nutu geruntur omnia. Quod mirẽ fit in ueteris instrumenti uoluminibus, in quibus nihil geritur aut dicitur absq; mentione dei. Expedi enim ut dei nomen frequenter inculcet Ecclesiastes, ut quemadmodum ait Aposto-
causæ secundarię lus, sit deus omnia in omnibus. Secus faciunt mundanę philosophiæ dediti, qui deum quodammodo faciunt ociosum, ac naturæ tribuunt omnia: atque etiam illa quæ sacræ literæ narrant, tanquam præter communem naturæ cursum facta, detorquent ad causas naturales, ueluti de quinque ciuitatibus terræ hiatu absorptis, quo loco emerit lacus Asphaltites, bitumen ferens, quem quidam appellant Mare mortuum. Rectius illi qui cũcta ascribunt primariæ causæ, nec ullum discriminẽ esse uolunt, inter miraculum & ea quæ fieri uidẽtur naturalib. causis, nisi quòd hæc quotidie fiunt, illa rarius. Veluti quòd mare certis uicibus recedit & accedit, quòd fontes sursum scaturiunt, quòd sol oritur & occidit, ignis urit, aqua refrigerat, miraculo tribuunt. Neq; conuenit ut quispiã de illa imperscrutabili natura dei minus magnifice sentiat, quòd diuina scriptura nobiscum ueluti cum infantibus balbutiens, ut ita loquat, deo tribuit oculos, aures, manus, brachia, reliquaq; membra hominis. Item quòd tribuit illi affectus humanos, iram, odiũ, poenitentiam, aut quòd eum uocabulis rerum conditarum interdum designat, ueluti

ueluti quum solem appellat, aut lapidem aut leonem, qua de re superiore libro nobis dictum est. De deo propriè negantur omnia, nihil de eo propriè prædicatur, etiam quum uita dicitur aut mens, aut pater, aut deus denique si Dionysio credimus. At ineffabilis illa maiestas, quatenus homini phas est, per fidem creditur magis quàm intelligitur, sed in illo arcano silètio, ubi cõticescunt omnes humani intellectus imagines. Credendo, ut ait quidam, intelligitur, adorando enarratur. Rursus non officit simplicissimæ naturæ dei, quòd audimus eam tribus personis esse distinctã, patris, filij & spiritus sancti, quum his tribus sit una eademq; indiuidua essentia, ac proinde unus sit deus. Vnum enim sit oportet, quòd simpliciter summum est.

*Vna deitas
trium perso-
narum*

Patris persona inuisibilis dicitur, quòd in nulla specie uisibili legit unq; apparuisse, quum filius apparuerit in corpore humano in eandem personam assumpto, Spiritus sanctus in specie columbæ & linguarum ignearum, licet eas res non assumpserit, ut filius naturam humanam, sed tantum ut signum adhibuerit. Patris itaq; persona simplicissimè est simplex. Filij persona tribus constat naturis, diuina quam eandem habet cum patre & spiritu sancto, anima humana et corpore humano: sic enim cõueniebat, ut medius esset inter deum & homines. Pater autem cui summa est autoritas, per filium redemit ecclesiã, per spiritum sanctum gubernat. Deus tamen nullius eget, tamen omnia creauit propter se. Siquidem hic est finis omnium rerum conditarum, ut cognoscant & glorificent conditorem suum. Præsides igitur in omnibus hierarchijs idem, sed non eodem modo. In cœlesti præsides & utitur angelis ministris, ibi sine intermissione concordia omnium uoce celebratur & glorificatur.

*Patris per-
sona*

Filij persona

*Spiritus
sanctus*

*Monarchia
dei uaria*

In Ecclesiastica præsides & utitur angelis suis, hoc est, episcopis, prophetis & doctoribus. Hęc autem ut aspirat ad illam cœlestem Hierosolymam, ita pro uiribus illam imitatur, per fidem contemplans faciem dei, & si nõ iugibus, tamen frequentibus hymnis glorificans principem suum: quãquam hic interim nostræ cãtilenæ suspirijs ac lachrymis permixtæ sunt, alijsq; necessitatibus uarijs interrumpuntur.

Præsides in hierarchia politica tanquam externorum quoq; bonorum autor, ad publicam tranquillitatem bonis magistratibus utens, malis abutens, Et in hac est nõnulla cœlestis illius hierarchiæ imago, licet obscurior, & ut ita loquar, crassior.

Præsides in ea quam monarchicam diximus, tanquam conditor & gubernator uniuersi, in qua etiam illa quæ uocem non habent, ipso cõspectu suo loquuntur potentiam, sapientiam ac bonitatem conditoris sui. Nam iuxta sermonem euangelicum ille pascit passerculos, ille uestit lilia, ille solem suum iubet oriri, ille pluuiam fecundandis agris effundit. Quin & ipse tartarus & impiorum spirituum cohortes ipsa re prædicant inuictam eius po-

N 2 tentiam

tentiam, cui nemo potest resistere, ueritatem in promissis, iustitiam in premijs, bonitatem in eos quos à tantis malis misericorditer seruauit, & ad tantam felicitatem elegit.

Deniq; præsidet singulariter in pectoribus hominum piorum per spiritum suum, consolans eos in afflictionibus, corroborans in tentationibus, perficiens charismatibus spiritualibus. Et hic laudat, dum pro lætis pariter ac tristibus aguntur illi gratiæ. Quemadmodum autem uniuersus mundus, uelut unum est animal, ita singulus homo ueluti parua quædam ciuitas est, siue parua ecclesia. Quod in illa est episcopus, hic est ratio: quod illic est populus, hic sunt affectus. Omnes hæc politiæ aliqua ex parte referunt imaginem illius celestis, in qua summus est ordo, summaq; concordia. Habemus igitur quatuor personas, patrem conditorem & autorem omnium ueluti fontem supremum, Filium redemptorem, spiritum sanctum gubernatorem, & Christi corpus ecclesiam. Quamq; enim Christus & ecclesia una quodammodo persona est, tamen ad docendum accommodatius est eam distinguere. Hæc tamen omnes in unum tendunt. Quemadmodum enim pater, filius & spiritus sanctus natura sunt unum, ita qui per fidem & charitatem Christi membra sunt, per illum in trinitatis unionem quatenus licet assumuntur. Hic igitur habemus exemplum summæ concordia.

*Contraria
monarchijs*

Nunc ad contraria ueniendum. Deo monarchæ oppositus est princeps tenebrarum, non rex sed tyrannus, cuius malitia deus abutitur, ad exercendos electos ac puniendos impios. Quemadmodum autem deus est fons & autor omnium bonorum, ita satanas princeps & pater est omnium malorum: non quod sint duo summa principia, quemadmodum delirant Manichei, aut quod ulla substantia per se sit mala: sed quod sicut ipse satanas bene conditus à deo, sua peruersa uoluntate degenerauit in malum, ita res alias à deo bene conditas, quantum potest uitiat & corrumpit. Porro quum unus sit, tamen tres personas diuinas refert in diuersum. Pater condidit omnia bona, hic quantum potest corrumpit omnia condita. Et sicut ille habet angelos quorum ministerio utitur ad salutem hominum, ita hic habet impios demones, per quos sollicitat homines ad peccandum. Filius redemit collapsum genus humanum, hic ut primos homines pertraxit in ruinam, ita quotidie totis uiribus in hoc incumbit, ut redemptos retrahat in seruitutem. Item sicut Christus est caput ecclesiæ, ita hic habet sua membra, suumq; corpus in quo regnat. Iam sicut spiritus sanctus per fidem in Christum purificat corda mortalium, ita hic per diffidentiam ac rebellionem inquinat hominum mentes. Rursus patri tribuitur summa potentia ad seruandum, filio summa sapientia ad redimendum, spiritui sancto summa bonitas ad gubernandum. In hoc summa potestas ad lædendum, nisi nutu dei refrenaretur: item pro summa sapientia est summa astutia ad perdendum, summa malitia ad seducendum ac

dum ac turbandum ordinem. Spiritus omnia conglutinat ac continet, hic omnia quæ potest dissoluit ac dissipat.

L E X

Adhęc in omni rep. bene instituta primam autoritatem obtinent leges, quæ quo sunt æquiores, hoc melior est ciuitatis status. Proximus igitur locus dabitur legi diuinæ, qua nihil iustius, nihil sanctius, nihil salubrius. Ab optimo data est optima, quemadmodum à fatana pessimo pessimæ leges ueniunt, ex diametro pugnantēs cum legibus diuinis. Hęc est lex carnis, cuius satelles peccatum, stipendium mors.

Legis autem nomen multifariam accipitur in literis arcanis. Interdū pro parte legis, quæ typos & ceremonias cōtinet, uelut in Euangelio: lex & propheta usq; ad Ioannem. Neq; enim præcepta decalogi per Christum anti quata sunt, sed quemadmodū prophetas appellat, non totam scripturam prophetarum, quæ multa præcepta continet euangelica, sed uaticinia tantum de Christo uenturo, quæ nō aliter cessarūt q̄ cessat promissio, eo iam exhibito quod promittebatur. Interdum usurpatur pro præceptis suppli cium minātibus uiolatori, de qua Paulus, lex iram operatur: quam alibi uocat legem operum, cui opponitur lex fidei, siue lex gratiæ: quæ gratis promittit iusticiam per fidē in Christū. Dei uoluntas certissima regula est, honesti atq; inhonesti. Hęc uoluntatē suam expressit nobis per scripturas canonicas, quarū est inuiolabilis autoritas. Totum autē hoc scripturarum corpus interdū appellatur lex diuina, cōplectens utriusq; testamēti uolumina. Quemadmodū autem Ioannes Baptista clausula fuit ueteris legis, dūtaxat secundū eam partem quam cessare diximus, & initium nouæ: ita epistolæ apostolorū catholicæ nouo instrumēto finem imponūt. Hactenus em̄ consistit irrefutabilis autoritas. Cętera cū iudicio recipienda sunt & ad diuinam regulam examinanda.

Lex dei semper eadem est, quemadmodum dei uoluntas est immutabilis. Varie tamē exhibita est pro ratione temporum & personarum. Quod ad hominem pertinet quatuor tempora spectanda sunt, conditi, lapsi, resti *Legis tempo/* tuti & perfecti. Condito data est lex: ne comedas, si comederis ilicō morie *ra quatuor* ris. Quemadmodum angelis conditis data est lex, ut seruirent cōditori suo, qua uiolata collapsi sunt irrecuperabiliter. Ac statim in paradiso lex satanę pugnare cœpit cum lege diuina. Comedite, si comederitis non moriemini, sed eritis sicut dij. Hic homo primū suo ingenti malo expertus est satanam esse mēdacem, deum ueracem: simulq; didicit quid sit negligere legem dei, & obtemperare legibus satanę. Secundum tempus est exiliū, in quo multis seculis uixerunt homines absq; præscriptis legibus, sed tantum lege nature, quæ nondū erat tam grauius uitij obscurata q̄ fuit progressu temporum. Nec huic legi defuit gratia dei, suggerens p̄ijs, si quid forte nature deesset.

N ; Lex

Lex autem naturæ latissimè patet. Ea quippe uiget in omnibus rebus conditis, etiã in his quæ sensu carent aut ratione, ueluti corpora cœlestia tot annorum milibus obeunt præscripta munia. Maria, flumina, fontes, plantæ & omne animantium genus, suæ quodq; naturæ legibus obtemperant, quia carent libero arbitrio. Soli angeli & homo, quoniam data est libera uoluntas, corruerunt suo uitio non conditoris. Quod enim datum erat ad felicitatis incrementum, sibi uerterunt in exitium. Quod si quando cætera creatura uidetur oblita legum suarum, hoc est, quum sol lunæ obiectu, aut densis nubibus tectus subducit diem, quum ex syderum infausto cōcurso nascuntur pestes mortalibus, quum mare egressum limites suos exundat in uicos & urbes, quum aer ad uitam datus pestilenti afflatu adfert mortem, quum animalia quæ dominio hominis subiecta sunt, impetūt homines, nimirum hinc est quod omnia quodammodo per hominis peccatum uitiata sunt, simulq; cum homine congemiscunt ac laborāt, expectantia reuelationem filiorum dei, quemadmodum docet Apostolus. Et tamen quoties creatura sæuit in homines, quoniam id facit nutu conditoris à quo gubernatur, non recedit à lege diuina.

Lex Moysi

Posthæc iam crescente hominū malitia, ac lege naturæ propemodum obliterata, successit lex per Moſen data, quæ nominatim ostenderet, quid nephas esset quid phas, & ab illis pœna deterreret, ad recta præmijs inuiteret. Vulgus enim existimabat sibi licere colere uarios deos quos sibi finxerat hominum superstitio, quemadmodum & ritus uarios sibi finxit. At lex Moſi clamat, unum deum coles, & coles his ritibus. Qui læsus erat, putabat sibi licere occidere inimicum. Sed reclamatione lex: Non occides. Quod cōmissum est, lex ulciscetur non homo. Itidem qui uehementer amabant, persuaserant sibi licere quod libebat. Reclamatione lex, nō moechaberis, non facies fur tum, non cōcupisces aliena. His cæcellis cohibita est hominis natura, ne prolaberetur in omnem impietatem. Postq̄ uero & hoc dei donum hominum impietas sibi uerterat in materiam grauioris damnationis, nouissimis temporibus data est lex euangelica, quæ per fidem & gratiã daret salutem, sub qua militamus auxiliãte Christo, donec parta uictoria ad perpetuū triumphum recipiamur in cœlos. Illic nulla est infelicitas quæ pugnet aduersus legem dei, nulla est rebellio. Omnium harum legum autor est deus, sed uultæ legis minister fuit Moſes seruus dei, nouę legis minister est Christus, quatenus est homo, autor, quatenus filius dei. Post hanc nulla expectatur alia lex, sed iudicium extremum & consummatio mundi. Temporū omnium dispensatio spectabat ad Christum, qui uigor est & perfectio omnium legum. At sub lege naturæ penè erat ignotus filius, magis ignotus spiritus sanctus. Vtrunq; lex Moſaica insinuabat magis q̄ declarabat, umbris & figuris delinians, ac prophetarum oraculis demonstrans, sed uelut emi-

nus ac

Dens paulatim innotuit

rius ac per nebulam. Christus autem adueniēs ueluti sol dispulsis omnibus nebulis, tum per se, tum per spiritum sanctum patefecit omnem ueritatem, aperiens quod in cortice literæ latebat, & palam exhibens quod lex typis designarat, prophetæ sub inuolucris promiserant.

Lex uetus quibus constat

Lex uetus cōstat historia, præceptis, typis, ceremonijs & pmissis. Quamquam ceremoniæ typi sunt, at non retrò quicquid typus est, ceremonia est: uelut serpens æneus, aut aqua de petra fluens typus erat, ceremonia non erat, Sed holocaustoma sic erat ceremonia, ut pariter esset typus. Mūdum sic esse conditum à deo, nemo certum sciret, nisi docuisset historia Geneseos.

Historia

Præcepta duplicia sunt: quæ præcipiunt bonos mores ac pietatem, perpetua sunt: quæ præscribunt ceremonias, iuxta literam abrogata sunt, iuxta sensum spirituale abrogata non sunt. Nec enim iubemur immolare holocaustomata: iubemur tamen nos totos in dei uoluntate tradere: nec prohibemur uesci suilla, sed à suillis affectibus abstinere iubemur: nec prohibemur uesci anguillis, sed limosis terrenarum rerum curis inuolui prohibemur. Pro ceremonijs autem quas plurimas habebant Iudæi, quasdam etiam in speciem absurdas, pauca sacramenta data sunt ecclesiæ, ueluti pro circumcisione baptismus, pro uictimis pecudum, sumptio corporis dominici. Tertium præceptorum genus est iudicialium. Sic enim appellat diuus Augustinus. Velut, lex uetus citra personarum exceptionem prohibet adulterium, sola tamen uxor deprehensa iubetur lapidari, uiro nulla pœna certa statuitur. Et uiri zelotypiæ, lex tristi remedio medetur. Viro permittit repudium, si qua turpitudine offendat in uxore, mulieri nullum diuertendi ius conceditur. Ad hoc genus pertinent opinor & gradus in contrahendo matrimonio, & talionis permissa uindicta, & supplicia certis facinoribus præscripta, aliæque per multa, è quibus quædam uidemus & hodie seruari à Christianis, quædam profus sublata, quædam mitigata, quædam immutata, cōtracta quædam, rursus alia dilatata. Zelotypiæ remediū quod Moses concesserat sublatum est. Quemadmodum præter alias & illa lex abrogata est, quæ Deuteronomij xxij. iubet lapidibus obrui puellam quam maritus non repererit uirginem, ob stuprum clam in domo parentum commissum. Adulteri pœna mitigata est, repudij ius contractum est, quod ad causas attinet, dilatatum quod ad personas attinet: quicquid enim iuris habet uir ad repudiandum, idem nunc habet uxor. Immutatum est, inducto nouo diuortij genere, quod manente coniugij uinculo, separat consuetudinem connubialem. Gradus item propinquitatis cōtrahit ecclesia, quemadmodum diaconis & sacerdotibus in totum ademit ius ineundi matrimonij. Dixerit hic aliquis, Est igitur liberum in hoc genere tollere, mutare, dilatare, contrahere pro cuiusque arbitratu. Nequaquam. Quæ dominus aut apostoli confirmarunt aut immutarunt, obseruanda sunt ut ab illis præscribitur. Quæ publica ecclesiæ autoritas, præ-

Præcepta triplicia

sertim cōcilijs uniuersalibus præscriptis, & usu publico ac diutino cōprobata sunt, decet obseruare reuerenter: nec aspernanda sunt quæ pontifices iustis de causis in publicam utilitatem præcipiunt. Tametsi interdū ita sunt inter se confinia, quæ docendi gratia uerbis distinxit Augustinus, ut uix possis li quidò dignoscere, & consultissimum est à scripturæ legibus non temere discedere. Huius generis sunt illa quæ pertinent ad humanitatem atq; æquitatem, de iubileo, de ueste non tollenda à uidua pignoris loco, de ueste reddenda pauperi ante noctem quam pignori acceperis, de remittēdo ex acie qui sponsam duxerit, nec eam cognorit, qui domum ædificauit, quam nondum dedicarit, qui puido sit corde. Item de non prohibēdis qui spicas colligere uelint post terga metentium. Inter promissa quædam sunt, in quibus idem fit quod in præceptis ceremonialibus. Neq; enim hic expectare decet terram melle & lacte manantem, internecionem hostium nostrorum, aut omnium gentium dominium: Sed expectamus terram cœlestem, quæ solidam & inconcussam habet tranquillitatem, mortificationem cupiditatum carnalium, ac uictoriam spiritualem de omnibus quæ aduersantur pietati.

Promissa

Lex noua

Noua lex ueteris est tum explanatio, tum epitome. Ea similiter cōstat historia, doctrina, præceptis, sacramentis, exhibitione promissorum, gratia, & exemplo pietatis omnium absolutissimo. Historia nihil admirabilius, nihil amabilius, nihil certius. Ea cōtinet ortum, progressum & exitum redemptoris usq; ad Acta apostolorū, quæ nobis tradidit beatus Lucas. Doctrina palam explicat, quod in lege fuerit ænigmatibus inuolutum, eruitq; sensum mysticum in literis abditum, quem absq; interprete percipere non poteramus. Quis enim suis uiribus diuinare potuisset, serpentem æneum, aut petram aqua scatentem, aut Ionam è uentre ceti redditū uiuum, præsignasse Christum in cruce tollentem peccata mundi, aut eundem suo spiritu reficientem & abluentem credentium animas, aut post triduum è sepulchro reuiuifcentem? An euangelica doctrina aliquid addat ueteri legi, equidem in medio relinquo, quemadmodum & de præceptis, alijs concedo iudicium. Sunt enim uiri graues qui putāt ab euangelicis præceptis ideo plus exigi, quòd copiosior addita est gratia. Alij sentiunt nihil exigi noui, tantum explanatius repeti quæ præcepit lex uetus: uerum in his parcissimū est euangelium, magis infigens ea quæ sunt spiritus & gratiæ, uereq; pium reddunt. Iam si ceremonias accipiamus generaliter pro omni cultu externo, est & in sacramentis nouæ legis, aliquid expositum sensibus. Nam & aqua uidetur ac tangitur, & oleum cernitur, tangitur & odore sentitur, uerba audiuntur. Quædam autem recepta sunt à priscis ecclesiæ primoribus, quæ accedunt ad speciem Iudaicarum ceremoniarum. Velut ocium diei Dominici, indictum ieiuniū ñsdem diebus quibus Iudæis indixit Moses, & si qua sunt huius generis alia, quæ nō ideo ualent, quòd uetus lex præcipiat, sed quòd ab ecclesia

ecclesia recepta sint, tanquam ab apostolis tradita. Quædam non sunt quidem eadem, sed similia. Vt quæ ecclesia præscripsit de ocio dierum festorum, de discrimine ciborum, de unctione & rasura sacerdotum, de formis et coloribus uestium, in quibus Christiana charitas quantum in ipsa est, uitat infirmorum offensionem, hac tamen cautione, ne supra modum alat superstitionem. Nihil est autem promissum in ueteri lege, quod Christus non euidentissime exhibuerit, exceptis istis quæ spectant ad progressum ecclesie & consummationem mundi: & quo certior esset exhibitio, ipse frequenter per se, frequentius per apostolos dignatus est ostendere, qui typus aut quod uaticinium quo factum fuerit impletum. Velut apud Lucam iij. Quum dominus in synagoga recitasset uaticinium Esaiæ: Spiritus domini super me, propterea quod unxit me, euangelizare pauperibus misit me &c. adiecit: Hodie hæc scriptura impleta est in auribus uestris. Sic & Ioannes quum narrasset domino non fuisse fracta crura, citans ex ueteri lege, Os non comminuetis ex eo: significat totum argumentum agni paschalis fuisse figuram Christi. Et in Actis Philippus Diaconus locum Esaiæ, quem Eunuchus non intelligebat, ostendit in Christo completum. Ac Petrus turbam ad linguarum miraculum attonitam, docet hoc à Iohanne fuisse prædictum: quemadmodum quod est in psalmis, Non dabis sanctum tuum uidere corruptionem, docet non in Dauidem competere, sed in Christum, cuius corpus exanime paucioribus horis fuit in sepulchro quam ut potuerit putrescere.

A gratia uero noua lex potissimum habet nomen, quæ dicitur Euangelium. Quid enim eo nuncio letius, quam per fidem in Christum gratis condonari omnibus omnia peccata, solui inimicitiam quæ prius erat inter deum & homines, ac pro paradiso terrestri aperiri regnum cælorum. Nec tamen absque fide & gratia quisquam deo placuit in ueteri lege, sed in noua cuncta hæc, & euidentius prædicata, & largius effusa, & latius diffusa.

Habebat uetus lex exempla uirtutum egregia, uelut fidei in Abraham, mansuetudinis in Mose & Dauide: quorum ille deum interpellauit pro se: ditiosus, hic Sauli toties pepercit quum liceret hostem interimere: iustitiæ in Samuele, obedientiæ in Isaac: sed in uno Christo uirtutum omnium absolutum exemplar ostensum est, in quo nihil uitij aut defectus fuit admixtum.

Ex his quæ diximus loci complures oriuntur. De differentiâ ueteris & nouæ legis, de sacramentis utriusque. De consonantia utriusque, & quatenus uetus abrogata per nouam, quatenus non. De autoritate scripturæ canonicæ, & quousque porrigatur. Autoritas constat indubitabili fide eorum per quos prodita est. Primi autores sunt Christus & spiritus sanctus, Moses & prophetæ omnium unanimi consensu, & quod maius est testimonio Christi probati: dein apostoli, martyres & confessores, qui uel scriptis, uel omnium rerum contemptu, uel utroque fidem confirmarunt. Accedunt huc miracula tam euidentia

euidentiā & tam multa, ut nullam recipiant tergiuersationem. Præterea consensu scripturarum inter ipsas. Nouum testamentum congruit cum uetere, & uniuersa scriptura sic undiq; sibi cõstat, ut nihil usq; dissideat, modò rectè intelligat, id qd' in nulla humana philosophia reperitur. Adde certitudinē, neq; em̄ scriptura querit & ambigit, qd' faciunt philosophi, dum argumētis uarijs disputāt: sit ne mūdus conditus, sit ne post corporis obitū sup̄stes anima: sit ne deo cura rerū humanarū: sed de omnibus quæ cognitu necessaria sunt, certò ac definitè pronūciat. Adde his cõsensum tot seculorū ac tot nationum. Nullus em̄ philosophus tam exactè scripsit de rebus diuinis & humanis, ut uel unius regiõis aut ciuitatis cõcordē meruerit assensum, quū per uniuersum terrarū orbem, tātum honoris tantūq; reuerentiæ deferatur scripturis, ut harum fiducia innumera uirorum ac mulierum milia non dubitarint sese in omnes cruciatus ac mortes tradere. Nam scripturæ maiestatem reuerentur & impij. Itaq; dum huius urgentur autoritate, confugere solent ad adulterinas interpretationes. Postremo cõfirmatur effectu siue energia. Nulla enim humana scriptura sic rapit ac transformat totum hominem, quum simplici sermone sit prodita, nec philosophiæ mundanæ subtilitate se uenditās, nec rhetorum lenocinijs blandiens auribus hominum. Addam illud coronidis loco, quòd nulla alia doctrina magis consentanea sit naturę quàm scriptura diuina. Quid enim magis secūdam naturam quàm ut creatura se totam submittat suo conditori. Natura per se sui conseruationem appetit ac perfectionem. Vtrunq; uerè præstat scripturarum obedientia. Summum bonum ac felicitatem natura desiderant omnia. Vtrunq; sola scriptura diuinitus inspirata docet.

Exoritur alius locus de intellectu scripturarum uestigando, de quo superiore libro satis mihi dixisse uideor. Quoniam autem lex per occasionem gignit & aggrauat peccatum, peccatum autem parit mortem, hic locus existit de duplici genere peccati, deq; duplici genere mortis. Sub peccati nomine continentur omnia uitiorum genera, quorum infinita est differentia. Vitijs opponuntur uirtutes. Sed ex præcipuis conficiendus elenchus. In quibus principem locum obtinent fides, spes & charitas, quas quidam appellāt heroicis. Super his existit uaria cõsideratio, uerbi gratia, quid sit fides, & quomodis ea uox usurpetur in sacris uoluminibus, & quotuplex sit, & cui parti naturę respondeat, & cur inter heroicis uirtutes primas teneat, & quid huic repugnet, aut quid affine sit, postremò in quibus insigniter eluxerit. Fides enim est certa persuasio de omnibus quę necessaria sunt ad salutē. Interdum usurpatur pro fide præstantis pollicita. Ita deus dicitur fidelis, quia non fallit in promissis. Interdum pro fiducia simplici de promissis dei. Ita laudatur fides Abrahæ, qui iussus non dubitauit occidere filium unicum, in quo promissa erat illi numerosa posteritas. Nonnunquam est assensio quæ subsistere possit

Virtutes & uitia

*Fides
Spes
Charitas*

re possit sine spe & charitate. Sic dæmones credunt piè uiuētibus per Christum esse paratam uitam æternam, quam tamen nec amant, nec sperant. Similiter multa credunt homines impij. Interdum fidei nomen complectitur hæc omnia simul, certam persuasionem de ijs quæ narrāt ac docent scripturæ sacræ, certam fiduciam de promissis dei, ac plenam obediētiam qua homo se totum submittit diuinæ uoluntati. Iam est fides infusa, & fides acquisita, fides præteritorum, præsentium ac futurorum. Respōdet autem ei parti quæ in nobis dicitur ratio siue intellectus, per quam cognoscimus & iudicamus. Hanc naturæ uim offuscata perficit fides. Huic ob id tribuitur principatus, quòd ostium sit ad salutem: per fidem enim cætera nobis largitur deus, & absq; fide impossibile est placere deo. Affinia sunt opinio & sciētia. Opinio est probabilium, sciētia est euentium. Probabile est, tingere infantes institutum fuisse ab apostolis, nō damnaretur tamē qui de hoc dubitaret. Hac moderatione recipienda sunt multa scholasticorum theologorum placita, quæ per scripturas euidenter probari non possunt. At totū esse maius quacūq; sui parte, nō credo, sed scio, Et si animal est quicquid sentiendi uim habet, scio bouem esse animal. De plantis & urticis dubito. Contraria sunt: caro, quæ nihil credit nisi quod uidet, ac disceptans curiositas: philosophia mundana, quæ nihil credit, nisi quod hominum argumentis probatur: Iudaica duricies quæ diffidit uerbis dei, nisi subinde uiderint miracula.

Existit alius locus quid efficiat in nobis uera fides. Ante omnia iustitiam adfert gratuita peccatorum omnium remissione, & hinc tranquillam securamq; conscientiam, dilucidam omnium rerum cognitu necessariarum cognitionem. Certissimam fiduciam de scripturis canonicis, promptā ac simplicem obediētiam. Verum dei timorem, religiosam diuinæ maiestatis uenerationem, contemptum mundi, cœlestium amorem, infractum animi robur aduersus omnia terculamenta, modestiam in prosperis, odium sui in delictis, diffidentiam uirium ac meritorum, certam fiduciam de misericordia dei.

Rursus alius, quibus rebus alatur fides, quibus attenuet. Alitur frequenti precatiōe, crebra gratiarum actione, crebra corporis Domini sumptione, frequenti scripturarum lectiōe, ac rerum cœlestium quotidiana contemplatione, & indefessis charitatis officijs erga proximum. His autem contrarijs attenuatur, ac tādē emoritur. In quibus autem hæc uirtus eluxit, in elencho tempestiuus notabitur.

E regione fidei est diffidentia, siue incredulitas, cui congruunt quæ suprā diximus, fidei contraria. Ac diuersa gignit in nobis: accumulatur iniustitiam, per hanc enim & bona opera mala sunt, nec sinit unquam quietā esse conscientiam, inducit mentis cæcitatem, dubia reddit omnia. De scripturis ambigit, ut iam nō omnino contemnat: parit rebellionem, docet dei contemptum

ptum, aut timorem cum odio coniunctum. Docet hypocrisim, superstitionem & Idololatriam, amorem rerum fluxarū, neglectum coelestium. Deicit animum in aduersis, insolentē reddit in prosperis, facit ut homo tandem exultet in rebus pessimis. Docet hominem suis fidere uiribus, dei misericordiae diffidere.

Spes adhæret fidei, magisq; est fidei pars quàm diuersa species, ac sic interdum loquuntur scripturæ, ut fidem pro fiducia certaq; spe uideatur usurpare. Ita Paulus prædicans Abrahæ fidem: Qui cōtra spem inquit, in spem credidit. Et ad Hebræos: Fides est substantia rerum sperandarum &c. Ad Rom. 8. spem appellat expectationem bonorum quæ nō uidentur. Nemo sperat, quod nō credit. At non statim speratur quod creditur. Ea igitur pars uiuæ fidei qua expectamus promissa dei, spes dicitur. Hæc præstat, ne quando delassemur hic seminādis bonis operibus, certi in proximo esse tempus, quo messuri sumus uitam æternā: neue defatigemur perferēdis malis, scientes hæc temporarias afflictiones nihil esse ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Spei opponitur desperatio, ac temeraria præsumptio siue confidentia, qua quis ex suo spiritu sibi promittit quod nō promeretur, aut qua quis suis uiribus absque dei gratia sperat se consequuturum felicitatem æternam.

*Charitas
gemma*

Charitas est qua sup omnia diligimus deū tanq; summū bonū, eoq; frui cupimus, & proximo bene uolumus propter deū. Neq; enim heroica charitas est, si naturali affectu diligamus parentes, uxorem ac liberos, nisi simul amemus eos propter deum. Neq; ueram erga illos gerimus beneuolētiā, nisi huc spectet affectus noster, ut illis opitulemur pro uiribus, ad cōsequendam uitam æternam. Vtraq; alteri sic cohæret, ut diuelli non queāt. Nemo uerè diligit deum, qui proximum nō diligit. Nemo uerè diligit proximum, si uacat amore dei. Hæc autem uirtus perficit naturæ uim, quæ dicitur uoluntas, qua expetimus salutaria, ac refugimus aduersa, quemadmodum fides perficit intellectum. In his enim duobus sita est summa felicitatis humanæ, ut per oculum ac lumen fidei citra errorem uideat homo quid sit expetendum, quid fugiendum, per charitatem exequatur quod dictauit fides. Fides gignit charitatem, charitas uicissim alit fidem bonis operibus, quod innuit euangelica parabola. In fatuarum lampadibus fidei lumē extinguitur, oleo charitatis deficiente. Fit enim frequenter ut mali mores, & peccandi assiduitas, fidem si minus extinguant, certè reddant frigidiorē. Et aucta fides uicissim alacriorē reddit charitatem. Hi sunt duo fontes omnium uirtutum, ac bonorū operum, quæ sunt fructus, per quos dignoscitur arbor bona aut mala. Fides radix est, charitas rami, quasi porrigens undique fructus, quos alit radice succus. Quicquid enim ex his fontibus non oritur, & si magnam habeat speciem pietatis, aut peccatum est, aut si peccatum non est, non confert ad

fert ad ueram salutem. Quoniam autem per pietatis uiam ingredientibus multa occurrunt molesta, spes baculi uice addita est, quæ laborantes sustentat expectatione præmiorum, ne delassentur aut desperent, etiam si mille mortes circumstent.

Supereft nunc uirtutum omnium ac uitiorum catalogum texere, ac per locos digerere. De quibus non me fugit, quum alios aliquot, tum beatum Thomam Aquinatē fusissimè scripsisse. Ex quibus cuius procliuè fuerit quæ commoda uidebuntur excerpere, & in elenchum digerere, & ut ante sum testatus, satius erit ut sibi quisque contexat locorum indicem. Cuius operæ si quem piget, huic præcipua magis quæ omnia curabimus annotare, ut alienam industriam adiuuasse uideamur, potius quæ exclusisse. Theologicos fontes iam indicauimus. Quatuor autem illi fontes omnium rectè factorum quos acutè prodidere philosophi, omnibus sunt noti, prudentia, iustitia, fortitudo, temperantia. Ad hæc enim genera species omnes referri possunt. Prudentia cum fide congruit, iustitia cum charitate, fortitudo cum spe. Temperantia iustitiæ species est, docens quantum tribuendum sit affectibus, quantum corpori, quantum animo, & quantum negandum: & hæcenus cum fide pariter & spe conuenit, quod cupiditatibus frenum imponit, quæ tumultibus suis frequenter & fidei iudicijs obstrepunt, & charitatis impetum remorant.

*Virtutes
morales*

Primus itaque nidus designetur pietati. Hoc nomen complectitur omnem affectum, cultum, omniaque officia quæ debemus ipsi unde uitam accepimus. Summa itaque pietas debetur deo, cui debemus quicquid sumus, proxima patriæ, tertia parentibus ac liberis, quarta præceptoribus & catechistis, qui sunt ueluti mentium parentes. Quinta ipsi quorum beneficio à morte aut a liquo grauissimis periculis seruati sumus. Hæc omnia partes sunt iustitiæ. Ad primam speciem pertinet summa illa ueneratio, quam Græci *λατρία* appellant. Ea nulli rei creatæ communicabilis est. Hic cultus non animo tantum exhibendus est, uerum etiam corpore, quod deus totius hominis conditor est. Cultus autem diuinus in eo primum situs est, ut de eo digna ipso sentiamus, ut illum super omnia reueremur, super omnia amemus, super omnia glorificemus, super omnia obediamus, ab illo petamus omnia, nec ab alio quicquam uerorum bonorum tanquam ab autore speremus, & in omnibus gratias agamus.

*Pietas heroi-
ca & moralis*

Adoratio

Hic locus occurrit, quæ effusa sit dei erga humanum genus charitas & munificentia, cuius causa condidit hanc admirabilem mundi fabricam, cui & angelos suos addidit ministros, cuius amore filio proprio non pepercit, sed in mortem tradidit illum &c.

*Locus compo-
nuntis*

Alter locus adhæret, de immensa dei misericordia, placabilitate & clementia erga nos.

Iusiurandum

Confertur eodem religio in suscipiendo ac præstando iureiurando. Pie

Q tati

tati contraria est impletas, ad quam propius pertinent idololatria, iusiurandum ob friuola susceptum, periurium, blasphemia, murmur in aduersis, obliuio dei in prosperis, artes maleficæ, sortilegia, & quicquid est huius generis quod uel manifestam, uel occultam cum dæmonibus habet conpirationem. Postremo hæresis. Hæresim autem appello, non quemuis errorem, sed per uicacem malitiam, alicuius commodi gratia peruersis dogmatibus turbantem ecclesiæ tranquillitatem. In genere uero omne crimen cum impietate coniunctum est. Quisquis enim admittit scelus, aliquam rem creatam creatori præfert, & à deo ad satanam deficit, unde & Paulus auaritiam idololatriam appellat.

Incidet & ille locus, de Ingratitudine hominum erga deum: quæ exaggerabitur, si inter se conferantur dei benignitas, lenitas ac beneficentia, & hominum obstinata malitia.

Ritus Incidet quæstio de uarijs ritibus diuini cultus, qui plerique nunc alij sunt quàm fuerunt in lege ueteri.

Item de cultu ac inuocatione diuorum, de quibus usu statuarum & imaginum, de quibus supersticioso cultu dei aut diuorum. Rursus incidet locus quid sit tentare deum.

Pietas in patriam Ad secundam speciem pertinet, quàm multa debeamus patriæ, quæ genuit, quæ bonis legibus educauit, cui & ipsos parentes debemus, pro qua mors oppetenda sit si res postulet. Ex aduerso, quàm immane scelus sit, patriæ bellum inferre, aut alijs rationibus lædere. Tum quibus modis optimè gratia patriæ referatur. Contrà, quibus potissimum uioletur patriæ charitas.

Huic adhæret locus de ecclesia catholica, quæ non solum est una ciuitas, uerumetiam unum corpus. Christianus enim omni Christiano non tantum ciuis est, uerumetiam frater. Hic tractabitur quanta reuerentia debeat ecclesiæ, contrà, quanta sit impietas, aduersus eam rebellionem ac seditionem excitare. Adhibebitur amplificatio per comparationem, quanto arctiora sint uincula spiritus quàm naturæ.

Congruit his, quid honoris debeat regibus ac magistratibus, & quanto plus ijs qui muneribus ecclesiasticis funguntur.

Pietas in parentes Ad tertiam pertinet tractare quibus modis seruatur præceptum, quod iubet honorare parentes. Et quas ob causas phas sit parentum iussa negligere. Rursum quid parentes debeant uicissim liberis suis, & quomodo educandi sint.

Pietas in præceptores Ad quartam spectat tractare, non esse ueros parentes qui tantum corpora gignunt educantque, multo plus deberi ijs qui formant ingenium, ueluti qui bonis legibus, liberalibus disciplinis, ac salubribus præceptis instituunt ad bene uiuendum, sed ante omnia qui formant teneros animos ad pietatem.

Ex diuerso exaggerandum, multo sceleratius esse, iuuenum aut puellarum animos

animos maleficis artibus, aut impijs opinionibus inficere, quàm si parentes corpora liberorum ui detorqueant ad quæstum, aut prostituant, aut exponant etiam: quæ nemo non detestatur, quum illud sit uulgare. •

Quinta tractabit locum, esse paria, dare uitam ei qui non habebat, & habenti seruare periturã. Imò hoc esse præstantius. Neq; enim parentes dant uitam liberis, qui frequenter in congressu ne optât quidem ut nascatur proles. Rursus quum maxime optent, nõ prouenit tamen. At medicus aut amicus sua industria, suoq; periculo restituit uitam, alioqui perituram. Hic per amplificationem accedit locus, quanta pietas sit, conuertere impium ad pietatem: uelut ethnicum aut Iudæum ad religionem Christianam, aut hæreticum ad columbæ consortium, aut mundo uiuentem ad pœnitentiã ac studium uitæ correctioris. Nimirum hoc amplius est quàm corporis uitam restituere.

In his quæ hæctenus commemorauimus, sita sunt officia summæ charitatis, iuxta gradus quosdam. Christiana uero charitas nõ his finibus includitur, sed latissimè profert sese usq; ad capitales inimicos, cupiens omnibus prodesse, & dignis & indignis, uidelicet ad exemplũ supremi patris, qui solem suum facit oriri super bonos & malos, ac pluit super iustos & iniustos, & ad exemplum Christi, qui pro inimicis mortuus, & in cruce patrem deprecatus est, pro ijs à quibus occidebatur, & insuper amarulentissimis blasphemijs incessebatur.

*Christiane
charitatis
latitudo*

Reliquæ igitur charitatis partes in his potissimum sitæ sunt, ne quem lædamus iniuria, benefaciamus omnibus quibus licet, malos amore Christi toleremus, aut etiam corrigamus si detur facultas. Obligatio charitatis plerunq; sumitur ex qualitate personarũ, de quibus iam partim diximus. Verbi causa, plus officij debemus fratri, aut sorori, aut domesticis quàm alienis, plus benemeritis q̄ nihil promeritis, plus Christianis q̄ ethnicis, plus piè uiuentibus q̄ impurè. Nonnunquã ex modo necessitatis. Alieno de uita periclitanti succurrendũ est potius q̄ amico, qui uestem detritam mutare uult honestiore. Ordo uero sumitur ex genere rerum, quarum aliæ pertinent ad corpus, aliæ ad animum præcipuam hominis partem. Et in utroq; genere ordo est. Ad corporis necessitatem pertinent, tectum, uestitus, uictus, sanitas, uita: & his contraria, inopia domus, nuditas, sitis & fames, morbus, cruciatus & mors. Ad animum eruditio, tranquillitas, pietas, & his aduersa, inscitia, afflictio, impietas quæ mors est animi. Maius autem beneficium est, eximere malitiam ab animo, quàm morbum corpore depellere. Et grauius lædit qui bonam famam eripit homini, q̄ qui pecuniam surripit. Nam fama uita quædam hominis est, & homicidij genus est calumnia. Hic existit locus, quot modis iuuemus aut lædamus proximum. Iuuamus suppeditando uitæ necessaria egenis, consolando afflictos, consilio perplexos, doctri-

*Ordo chari-
tatis*

Q 2 nã er/

na errantes, amanter obiurgando, aut etiam castigando grauis delinquentes, in quos nobis est autoritas. Ita charitatis officium præstat iudex qui punit nocentem mœrens & inuitus, & pater flagellâs filium. Lædit autem qui lasciuieti ætati pecuniam suppeditat peccâdi materiam. Læditur proximus exemplo uitæ perniciosæ, sicut iuuatur exemplo bono.

Loci cõmunes

Restitutio

Hic aperit sese latissimus campus, de beneficentia, liberalitate, parsimonia & profusione. Item alius de faciendis incommodis, quibus proximum læsimus. Quædam enim restitui possunt, ut facultates: quædam sanari possunt, ut iritatus conuictus, potest molli sermone placari, & in mœrorern coniectus, potest consolatione reponi ad tranquillitatem. Quædam utcunque restitui possunt, ut fama mendacio læsa, uera prædicando quadanterus reponitur. Alia nec restitui, nec sanari possunt, pensari tamen aliqua ex parte possunt, ut uirginitas erepta, aut uita. Si ducit stuprata, bene pensata est erepta uirginitas: si dote data elocatur nuptum, utcunque pensata est pudicitia & facta fama.

Loci cõmunes

Iam circa primum charitatis gradum, qui est neminem lædere, complures existunt loci, de homicidio & furto, de rapinis, damno & iniuria, de adulterio, de calumnia, de negociatione licita & illicita, de usura, de fide & perfidia, uelut in cælandis aut effutiendis arcanis, de synceritate in commercijs, de fucis & imposturis, in uerbis ac factis. De ueritate & mēdacio, quid sit, & an alicubi sit licitum. Et ubi dissimulanda sit ueritas. Deniq; omnis iniusticia, aduersus deum impietas, aduersus hominem iniuria, utraque aduersatur charitati.

Radix uirtuorum

Fons autem omnium uirtutum hinc est, quod hominũ imbecillitas magis obtemperat carni q̄ spiritui. Hoc igitur præstat Christiana temperat̄ia, non ut careamus in totum affectibus, quod quidam Stoici docuerunt, sed ut illis deuietis, quæ spiritus sunt sequamur. Hæc pulcherrimum uirtutum chorum secum adducit, uerecundiã, uirginitatem, castitatem, sermonis parsimoniam, sobrietatem, candorem, simplicitatem, ignoscenciã, & animi perpetuam constantemq; trãquillitatem, cumq; his omnium actionum ornamentum, decorum. Contrã, intemperantia, teterrimum gregem secum trahit, impudentiam, centum impudicitie formas, futilem garrulitatem, quam Græci uocant ἀπειρηθία, luxum, temulentiam & somnolentiam, concupiscentiam, iram, uindictam, auaritiam, inuidiam, suspicionem, aliasq; innumeras animi perturbationes, & super hæc omnia, omnium actionũ dehonestamentum ἡ ἀνεπίσημο, id est, indecorũ. Quoniam aut, ut dixi, pietatem sectantibus multa perpetienda sunt, quæ naturæ humanæ molesta sunt, atque etiam horrenda, opus est inuictō animi robore ac fortitudine, non ea quam somniat philosophi, sibiq; pollicent ex proprijs naturæ uiribus, sed ea quam in nobis gignit diuinitus data fides & spes, animat excitatq; charitas. Nihil

Fortitudo

tas. Nihil nō molitur in nos impij spiritus, quos Paulus huius mūdi rectores appellat. Sollicitat caro quā uelimus nolimus, nobiscū circūferimus, oppugnat mundus. Facultates eripit fur aut fraudator, hic abiurat creditum, ille depositum, syrophanta famam eripit, uiolentus pulsatur, tyrannus sæuit in liberos, aut cruciatus intentat, & uitam deniq; eripit. Nulli mortaliū res tam prosperæ sunt, quin habeat patientiæ materiam. Sed in his omnibus, ut ait Apostolus, superuincimus per fidem, spem & charitatē quæ est erga Christum Iesum.

Virtutum ac uitiorum summa genera uideor mihi magna ex parte complexus. Superest in bonis modestia ac perpetuum proficiendi studium, in lapsis resipiscencia ac pœnitentia. Modestia excludit humanam gloriam, quæ perfectis quoq; solet in medijs uirtutibus insidiari. Studium proficiendi duabus de causis necessarium est: uel quia quisquis consistit in uia uirtutis, proximus est periculo ne relabatur: uel quia uerè bonus nō est, qui non cupiat seipso fieri melior. In hac enim uita nihil est tam perfectum, ut nō recipiat accessionem & incrementum uirtutis. Extrema uitiorum linea est, desperatio pertinax. Extrema uirtutum linea est cum certa spe resurrectionis, ac bona fiducia de misericordia dei, de meritis Iesu Christi, deq; gratia spiritus sancti, feliciter obdormire in domino.

Reliquum est ut ex ijs quæ proposuimus, texamus indicis capita siue titulos, ac deinde ad singulos syluam aliquam Ecclesiastæ suggeramus, præsertim è sacris literis.

TITVLI.

- 1 Deus quid, quātus & qualis in seipso, & quomodo distinctus in tribus personis. Definitioni cognata sunt, quot nominibus deus designetur in sacris literis, & singulorum etymologia apud Hebræos, Græcos & Latinos; præterea quot modis dei nomen usurpetur in arcanis literis.
- 2 Qualis deus in rebus conditis.
- 3 Quomodo præsideat in singulis hierarchijs, monarchica, cœlesti, ecclesiastica, politica, & spiritali siue peculiari.
- 4 Quis satanas & quale illius regnum, seu tyrannis potius.
- 5 Lex diuina, & quæ circa hanc.
- 6 Peccatum quid & quotuplex.
- 7 Fides, spes & charitas.
- 8 Pietas multiplex.
- 9 Charitatis partes seu gradus & ordo.
- 10 Temperantiæ chorus.
- 11 Fortitudo Christiana.
- 12 Modestia siue humilitas, ac iuge proficiendi studium.
- 13 Pœnitentia & desperatio.
- 14 Mors Christiana.

O ; Hæc

Hæc fetè sunt summa rerum capita, quæ nunc in suas partes diuidemus, diuidemus inquam, non concidemus. Nam si quid erit adiungendum, in syl-
lis adijcietur.

Dei natura siue essentia.

Deus infinitus & incomprehensus uniuersæ creaturæ.

Deus summè uel infinite potens, sapiens & bonus.

Deus unus & simplicissimus.

Deo patri quid proprium, & quid illi tribuitur.

Filio quid proprium, & quid illi tribuitur.

Spiritui sancto quid proprium, & quid illi tribuitur.

Hic incidet locus, de rebus diuinis religiose & sobriè loquendum.

Item locus contra curiosas quæstiones ac temerarias definitiones.

Deus, quum hæc uox complectitur treis personas, quomodo præsideat & gubernet uniuersa condita, in quibus & dæmones cum damnatis, & bru-
ta & inanima.

Deus cog-
nitus

Hic incidet locus, quomodo deus reluceat in omnibus rebus conditis, & ex his cognoscitur.

Deus quomodo præsideat in ecclesiastica hierarchia, quæ est ecclesia & corpus mysticum Christi.

Ecclesia

Hic multi incidunt loci,

Quid sit ecclesia & quotuplex.

De mixta, an possit errare.

Quot sunt sacramenta & quæ singulorum uis.

Qui ministri, & quod illorum officium.

Quale ecclesiæ exordium, incrementum & consummatio.

Quomodo præsideat in politica, & quid hæc ab illa differat.

Loci, quæ sint principum munia erga rempublicam.

Quatenus his obediendum etiam idololatri.

De concordia publica.

De pace & bello & iure belli.

Quomodo deus præsideat in singulis piorum animis.

Loci. De partibus hominis quæ sunt corpus & anima.

Anima regit, corpus seruit, ut in coniugio.

Item uires animæ, ratio, appetitus & uoluntas.

Ratio rex. Appetitus sæpe rebellis, uoluntas rationi obtemperat. Sin secus, intestinum bellum ac seditio. Iudex interim & carnifex cōscientia. Item quo modo ob hanc congruentiã in scripturis sæpe de Christo prædicentur, quæ ad corpus mysticum pertinent, & contrà, quemadmodũ in Christo ob unitatem personæ deo tribuuntur quæ sunt hominis & contrà. Interdum quod in ecclesiam uniuersam quadrat, ad singulos homines accommodatur

Quid

- Quid sit regnum dei & quotuplex.
 Quod sit regnum satanæ. i. aduersarij.
 An sit aliquod mali principium, & an ulla substantia mala ex sese.
 Cur huic concessa nocendi potestas.
 Quomodo in diuersum referat dei proprietates.
 Quale corpus illius & membra.
 Quomodo à Christo deuictus sit, & à nobis uinci possit.
 Quæ regni satanici consummatio.

L E X

- Lex unde dicta, & quid sit, & quot modis usurpatur in scripturis.
 Lex dei & feges hominum quid differant.
 Lex dei in angelis uiolata peperit exitium, & ex angelo fecit diabolium.
 Lex dei expressa in paradiso uiolata, ex innocente fecit nocentem, è felici miserum.
 Lex dei seruatur in brutis & inanimis.
 Lex naturæ inscripta cordibus hominū uitrijs semper in peius fruticantibus penè oblitterata fuit.
 Lex Mosi tabulis inscripta lapideis per occasionē reddidit Iudæos deteriores, & iram dei prouocauit, & quomodo.
 Lex uetus quibus rebus potissimum constet.
 Quatenus antiquata sit, quatenus non.
 Lex noua quibus constet, & quibus ueterem excellat. Miraculis. Historia sacratiore. Doctrina pleniore, euidentiore & certiore. Præceptis absolutioribus ac magis spiritualibus. Sacramentis leuioribus, sed efficacioribus. Exhibitione promissorum in uetere. Promissorum sublimitate. Gratia latius & abundantius effusa. Exemplis multo perfectioribus.
 Canonice scripturæ inuiolabilis autoritas quousq; se proferat, & quibus *scripturæ* rebus constet.
 Indubitata fide autorum
 Consensu tot seculorum ac nationum.
 Approbatione Christi citantis ueterem legem.
 Innumeris & euidentibus miraculis.
 Vita & morte apostolorum, martyrum ac uirginum innumerabilium.
 Consensu utriusq; testamenti.
 Consensu totius scripturæ inter sese.
 Consensu cum ratione naturali
 Certitudine dogmatum.
 Energia siue efficacia in transformando.
 Quibus modis peruenitur ad uerum intellectum scripturarum.
 Quomodo quidam dicuntur à lege liberi.

LEX SATANAE

Lex satanae in omnibus aduersatur legi diuinae.

Narrat falsa & impia.

Fallit praestigijs pro miraculis.

Deprauat sanam doctrinam.

Præcipit absurda ac pestifera.

Sacramentis pestiferis in exitium trahit initiatos.

Promittit falsa bona, & pertrahit in uera mala.

Pro gratia afflat furorem.

Exemplis abundat pestilentissimis.

His praesidijs ac lenocinijs conijcit miseros in mortem gehennae.

VIRTUTES ET VITIA.

Virtutes Heroicae.

Fides quid, & quot modis usurpetur.

Fides quid in nobis efficiat.

Fidei quæ primæ dentur inter heroicas.

Fides comparata ad opinionem & scientiam utraq; certior est.

Quæ cadant sub fidem.

ADVERSA.

Fidei quæ aduersantur.

Diffidentia.

Sapientia mundi animalis.

Fiducia propriarum uirium.

Rebellio.

Murmur, &

Inobedientia.

Spes quid, & quomodo à fide differat.

Aduersantur huic desperatio, & temeraria praesumptio.

Charitas heroica quid, & quotuplex.

Charitas & fides inter se collatae.

Dona spiritus uaria.

De uirtutibus in genere.

Pietas in deum quid.

Latria quid, & quibus modis persoluitur.

Immensa dei in nos beneficentia & bonitas.

Adhæc est locus, de religiose suscipiendo & fideliter præstâdo iureiurando.

Item de uotis suscipiendis aut non suscipiendis.

Quomodo deus colitur in sanctis.

Inuocatio diuorum, & usus imaginum qualis.

Quis optimus cultus dei ac diuorum.

Diuini

Diuini cultus uarij ritus.

Contraria pietati.

Idololatria.

Quomodo generaliter in omni crimine sit idololatria.

Iusiurandum temerè susceptum, & periurium.

Blasphemia quæ & facto committitur.

Murmur in aduersis.

Obliuio dei in prosperis.

Artes maleficæ aut curiosæ.

Hæresis.

Ingratitudo in deum.

Superstitiosus cultus dei ac diuorum.

Tentare deum quid.

Pietas in patriam, & quot nominibus huic debeamus.

Quibus modis patriæ referatur gratia.

Contrà, quibus potissimum uioletur patriæ charitas.

Hic locus incidet, de concordia, pace, seditione & bello.

Item quod officium regum, principum & magistratuum.

Quid uicissim his debeat populus,

Congruit his de ecclesia locus, quæ est patria Christianorù omnium communis, & quantum honoris huic debeat, & huius primoribus.

Pietas in parentes.

Quomodo seruetur præceptum dei de honorandis parentibus.

Quas ob causas liceat parentum imperata negligere.

Officia parentum erga liberos. Quorum præcipuum est recta educatio.

Officia liberorum erga parentes.

His congruunt officia maritorù erga uxores, contrà, uxoribus erga maritos.

Quid reliquis cognatis debeat.

Pietas in præceptores.

Verius parentes dicuntur, qui gignunt ac formant animum, quàm qui corpora.

De catechistis, episcopis & doctoribus.

De ipsa ecclesia quæ mater est credentium.

Contraria.

Qui mentes inficiunt impia doctrina, sceleratiores sunt ipsi qui distorquunt aut exponunt, corpora suorum.

Pietas in eos qui dederunt uitam.

Paria sunt dare uitam ei qui non habet, & seruare alioqui periturum. Imò hoc posterius esse præstantius.

Locus de honorandis medicis.

Compa

Comparatio medicorum corporis & animum.

Nihil maius quam conuertere peccatorem.

Occidit qui pereuntem non seruat, quum possit.

Charitas in genere.

Qui gradus Christianæ charitatis, ne quem lædamus, ut quibus licet be neficiamus, ut malos si corrigere non possimus, toleremus ob Christum, aut etiam beneficiamus.

Locus de elemosyna & liberalitate.

Ordo charitatis in proximum, & quid homo debeat sibi.

Quibus modis iuuetur aut lædatur proximus.

Quibus modis homo lædat seipsum.

Restitutio qua sarcimus incommoda, quibus proximum affecimus.

Contra gradus charitatis.

Primo & secundo aduersantur homicidium, quo eripitur uita corporis,

Calumnia & obrectatio, qua eripit fama, cui adhæret falsum testimoniū,

Furtum & huius species, quibus eripiuntur facultates.

Adulterium, quo homini eripitur quod ipsi seipso charius est.

Homicidium non solum uenenis & ferro, uerumetiam & lingua & animo committitur.

Sic adulter est quisquis concupiuit uxorem alienam.

Adulter spiritualis qui corrumpit animam.

Ad furti genus pertinet iniqua exactio, iniusta negociatio.

Vsura.

Abnegatum depositum, aut debitum.

Opera quæ debebatur mala fide præstita.

Impostura in contractibus.

Fraus in promissis.

Mendacium quid sit, & an alicubi licitum.

Chorus temperantiæ.

Pudor optimus innocentie custos.

Locus de pudore hominum & dei cuncta uidentis.

Virginitas spontanea & uera.

Virginitatis custodia.

Virginum officia.

Castitas coniugatorum & uiduarum.

Horum statuum comparatio.

Sermonis parsimonia & gratia.

Sobrietas perpetua, & quatenus macerandum corpus ieiunijs alijs' que laboribus.

Candor omnibus fauens.

Simpli

Simplicitas nihil temere suspicans.

Perpetua animi tranquillitas. Modestia siue humilitas.

Manuetudo. Comitas sine adulatione.

Decorum omnium actionum ornamentum.

Chorus intemperantiæ.

Improbilas siue intemperantia.

Contemptus dei cuncta uidentis, etiam abditissima cordis.

Virginitas adacta & falsa.

Stuprum & reliquæ libidinum species.

Impudicum coniugium, etiam citra adulterium.

Lasciua uiduitas à Paulo notata.

Futilis loquacitas.

Luxus, ocium, somnolentia & ebrietas.

Ebrietas ex alijs affectibus.

Malignitas subinuidens alienis bonis.

Suspicio in malum prona.

Animus uarijs affectibus uacillans.

Arrogantia & philautia.

Sæuitia, morositas & implacabilitas.

Asperitas uultus & morum.

Adulatio, quæ perniciosissima est, quum quis sibi est ἀντιόλαξ.

Indecorum siue ἀνεπίς, omnium actionum dehonestamentum.

Fortitudo Christiana.

Magnanimitas philosophica & Christiana quomodo differat.

Magnanimitatis species, prima quæ tolerat aspera corpori, ut damna, exilium, cruciatus, mortem, & negligit his contraria.

Secunda quæ contemnit animo molesta, cõtumeliam, infamiam, iniurias, & similia, ac negligit uindictam.

Tertia quæ fiducia Christi cõténit sataná, & quicquid potestas illius minuat.

Mala non sunt accersenda, sed quum incidunt patienter ferenda: persequutionem quatenus liceat fugere.

An ueritas ubiq; proferenda & quatenus.

Qua moderatione pœna sumenda de nocentibus.

Quatenus suscipiendum & gerendum bellum.

De falsa specie magnanimitatis. De catena uirtutum.

Clausula.

Perpetuum proficiendi studium.

Pœnitentia tempestiua & sera.

Desperatio pertinax ac sensus reprobus.

Mors Christiana.

BLENCHI FINIS

Reliquum

Reliquum est ut ad singulos titulos sylvam aliquam sibi quisque conferat. Ea constabit rationibus, cōfirmationibus, testimonijs, præcipuè scripturarum, typis ac figuris, quæstionum solutionibus, similibus, exemplis, amplificationibus, sententijs, prouerbijs, & his similibus.

DEI NATURA.

Dei natura explicari nō potest uerbis humanis. Describi utcutiq; potest, ueluti si dicas: Deus est summum bonum, deus est infinita uirtus, deus est quo nihil melius aut maius esse potest.

Solus deus uerè est, qui incōmutabiliter est sine tempore, qui est ipsum esse, & ab hoc uenit omnibus rebus conditis, ut sint aliquo modo. Exod. iij. Ego sum qui sum, & *ô aw* misit me ad uos. Et in Apocalypsi sic notatur aliquoties, *ô aw*. Nec est alia uox quæ propius accedit ad exprimendam naturam diuinam. Quod ab ethnicis quoq; animaduersum est, qui duabus literis in Apollinis templo dicatis, *ε ι*, iudicarunt aptissimè exprimi dei essentiam, simplicissimam, æternam & incōmutabilem: nam *ε* græcis sonat es. Huic proximū locum uindicat nomē deus, quod tamen relatiuū est, quem admodum dominus. Dicitur enim deus Hebræorū, deus Abraham, deus meus & deus uester, quemadmodum rex, dominus & princeps. *Ens huius* aut illius non dicitur. Proinde dominus in Euangelio diuinam naturā suam exprimens ait, priusquam Abraham fieret ego sum. Quum dei natura sit ineffabilis, tamē in scriptura uarijs nominibus designatur. Genesios xxxij. Quis quæris nomē meū? In angelo deus erat. Id arguit q; dictus sit pro Iacob Israhel. i. fortis erga deum. Et sequitur: Vidi dominum facie ad faciem &c. Ad idem facit nomen loco inditum, Phanuel. i. à conspectu non angeli sed dei. Similiter Iudicū xij. Quis quæris nomē meum, quod est mirabile. Rursus Exodi sexto. Et nomen meū Adonay non indicaui eis, loquens de Abraham, Isaac & Iacob. Eodem facit nomen tetragrammaton, quod quatuor elementis scribitur, sed quæ sonari non possint. Eas Iudæi sic dedicarūt ineffabili naturæ dei, ut nephas esset quicquam aliud n̄isdem literis describere. Rursum Psalmo lxiiij. iuxta ueritatem Hebraicam. Tibi silentium laus deus in Sion. Sion speculam interpretantur: ubi res omnes corporeas & in corporeas usq; ad ipsas mentes seraphicas transgressus, conscenderis in speculam illam sublimē, ibi consilescunt omnes humanæ uoces, & omnes humani intellectus imaginationes. Itē Psalmo 17. Posuit tenebras latibulum suum. Vnde & *αόρατος* appellatur. i. inuisibilis, nō quod corporalibus oculis cerni non possit, quod idem competit in animam hominis et in quemuis angelum, sed quod à nullo creato intellectu ut est, possit cōprehendi. Exodi xxxij. Non uidebit me homo & uiuet. Ioan. iij. Deum nemo uidit unquam. Paulus item inuisibilem appellat. Id cognominis quidam patri ueluti proprium assignant, quum iuxta superiorem naturam sit omnibus personis com-

Dei essentia
duabus literis
expressa
ε ι

nis cōmune. Filius assumpsit corpus uisibile, & spiritus sanctus in specie columbæ super uerticem domini, super discipulos in specie linguarum ignearum apparuit. At similiter pater Mosi in rubo ardente apparuit, & Abraham in angelo: & patris uox audita est, Hic est filius meus. Item, Clarificaui & iterum clarificabo, quū nullo hominis sensu percipi possit illa natura. Verum sic pater dicitur solus inuisibilis, quemadmodum dicitur solus sapiens, solus immortalis, quod ab hoc manet filio & spiritui sancto, natura inuisibilis, immortalis, & omnisca. Paulus Coloss. i. filium appellat imaginem dei inuisibilem. Hilarius patri peculiariter ascribit æternitatem, non quod ille solus careat initio temporis, sed quod solus careat origine naturæ. Dux personæ ab ipso sunt, ipse à nullo. Quod Hilarius appellat æternitatem, theologi recentiores appellant perfectissimam principij rationem. Daniel. 7. eadem de causa dicitur antiquus dierum. Filio tribuit imaginem, quemadmodū facit & Paulus Hebr. i. non quod spiritus sanctus minus sit similis patri quā filius, sanè quod ad naturam attinet, sed quod cum filij nomine magis congruat similitudinis ratio. Quur autem filius dictus sit nasci, spiritus procedere, satis est credere, etiam si certa ratio reddi non possit à nobis. Deus unus prædicatur: Et non est inquit, alius præter me. At quum illa summa natura nulli sit communicabilis extra sacram triadem, tamen uocabulum in mysticis literis frequenter ad alios trāsferitur utroq; numero. Velut Exodi 7. Mosi loquitur dominus. Ecce constitui te deum Pharaoni, quod per eum declaraturus esset suam diuinam potentiam. Vnde & Magi confessi sunt in Mosi miraculis esse digitum dei. Frequenter autem appellatur deus deorum, ea forma qua Christus dicitur sanctus sanctorum, quod omnes infinitis partibus antecellat. Verum ut sanctus sanctorum non diceretur nisi essent plures sancti, ita non diceretur deus deorum nisi essent & alij dicti dij. Vt psalmo lxxxii. Deus stetit in synagoga deorū, in medio autem deos dii iudicat. Item Psal. 46. Dij fortes terræ uehementer eleuati sunt. Similiter & angeli dicuntur dij, ut in Psalmo: Minuisti eum paululum ab angelis. Hebraicè est eloim, unum ex cognomentis dei, tametsi uox est ancipitis numeri. Exodi xxij. Dij non detrahes, & principi populi non maledices. Deos dicit publica dignitate præcellentes, quem locū Paulus citat in Actis. Nam si de simulachris aut dijs gentium sensisset scriptura, secum ipsa pugnaret, quæ toties detrahit dijs. Rursum psalmo lxxxii. Ego dixi dii estis, & filij excelsi omnes, quem locum in Euangelio dominus aperuit in prophetas competere, dum depellit blasphemix crimen, quod deum patrem appellans, significasset se esse filium dei. Geneseos xxxi Rachel furatur deos patris sui, haud dubium quin idola. Et Paulus 2. Cor. 4. satanā appellat deum huius seculi. Idem fatetur, alijs esse multos deos & multos dominos, quum Christiani nō agnoscant nisi unum deum ac dominum. Postremo de pseudapostolis dicit, quo

Dei nomen
alijs cōmune

Deus deorum

P rum

rum deus uenter est. Ceterū scriptura quoties hoc cognominis tribuit alijs, addere solet unde liqueat discrimen. Mosi dicit, ecce posui siue feci te deum. At fieri non cadit in uerum deum. Nec absolutè dicit feci te deum, sed addit Pharaoni. Similiter in Psalmo addit, in medio autem deos diiudicat, diiudicari non competit in deum uerum. Item Psalmo 45. sancti uocantur dii terræ, et dicuntur eleuati. Psalmus octauus non potest intelligi de uero deo, ad quem nulla creatura potest comparari. At illic homo pronunciat paulo inferior. Exodi xxij, Dijs nõ detrahes, scriptura exponit seipsam, et printipi populi tui non maledices. Psalmo lxxxi. quum addit, & filij excelsi omnes, declarat eos sic deos uocari, quemadmodum uocantur omnes sancti quos deus adoptauit in numerum filiorum. Itidem Rachel non appellat simpliciter deos, sed deos patris sui. Quemadmodum dicuntur dii gentium dæmonia. Ita satanas dicitur deus huius seculi, hoc est, incredulorum & in hac uita collocantium felicitatem. Sic deus uenter est non absolutè, sed illis est qui quæstum anteponūt deo. Item deus dicitur illorum à quibus diligitur & colitur, Psal. Beatus populus cuius dominus deus ipsorum.

Ad differentiam aliorum deorum interdum appellatur *deus uirtutum*, siue dominus exercituū, dominus omnipotens conditor cœli & terræ, deus Hebræorum, deus Abraham, Isaac & Iacob, deus patrum nostrorum. Ab effectu deus pacis, deus consolationis, deus ultionum.

Præbebit nonnullā dicendi materiam & nominis etymologia apud Hebræos, *el, eloim, Adonay, & mysterium tetragrammati*, apud Græcos quare dicat *θεός*, apud Latinos *deus*. Nam uulgò *god* à bonitate dictus uidet.

Adnotandū & illud, quòd hæc uox deus, aut dominus in diuinis literis interdum sic usurpatur, ut complectatur uniuersam triadem, ueluti quum dicitur omnipotens, æternus, cōditor omniū, redemptor ac seruator: alijs uē nominibus quæ personarum omnium sunt communia. Interdum ut sit nomen personæ. Veluti quum dicitur deus tradidisse filium in mortem, quem admodum frequenter usurpatur apud Paulum, præsertim quum mox subiicitur mentio filij, quem crebrò domini nomine designat. Rom. i. In Euāgelium dei quod ante promiserat de filio suo. Rursus in Euāgelio: Vt cognoscant te solum uerum deum, & quem misisti Iesum Christum. Item in Psalms, Dixit dominus domino meo. Vox prior patrē notat, altera filiū. Item quum in symbolo filius pronunciat deus ex deo, intelligitur filius ex patre. Similiter quum dicitur deus natus ex uirgine, aut assumplisse corpus humanū, *Deus personæ nomen est.* De spiritu sancto nõ est perinde in promptu exemplum, quod & fatetur Gregorius Nazianzenus in theologiæ libris, quanquam certissimis argumentis colligitur spiritum esse deum, nusquā tamē aperte uocatur deus, nisi recipimus locum, qui est apud Paulū. 1. Cor. 3. Qui uiolauerit templum dei, disperdet illum deus. Præcessit enim mentio spiritus

Spiritus di
nitas

Spiritus. Vnde quidam magni nominis theologus literis prodidit hoc proloquium, Tres sunt dii, in aliquo sensu posse uerum esse, nimirum illo, tres sunt personæ, quarum unaquæq; deus est. Licet addat, eiusmodi sermonis forma nequaquam utendum esse. Cæterum an recipiendum sit quod theologus ille prodidit, aliorum esto iudicium.

Superfunt nomina quæ ex donis illius uel ob aliquam similitudinem attribuantur. Veluti quum dicitur, salus, pax, uita, gaudium, uictoria, gloria, spes, auxilium & iustitia nostra, quod hæc nobis largiatur. Similiter quum dicitur, deus salutis, deus totius consolationis &c. operationū ac donorum illius cognomina sunt. Item quum dicitur, sol, lux, fons uiuus, leo, lapis aut aliud simile. Et in his tutius prædicantur de deo, quæ minus sunt specie magna. Fuerunt enim qui solem colerent pro deo, quum leonem nemo fanus pro deo habuerit. De quibus quoniam satis fuisse tractat Dionysius de diuinis nominibus, nõ est quur hic repetam. Omnia uero nomina quæ declarant naturam sublimiorem, sunt omnium personarū communia, quam scripturæ cõsuetudo quædam certis personis tanquam peculiaria tribuit, ueluti quum patri tribuit omnipotentiam & æternitatem, filio sapientiam, spiritui sancto bonitatem. Primi generis sunt, deus, rex, conditor, lux, uita, salus & his similia. Excipiuntur illa quæ pertinent ad personarum proprietatem. Quod genus sunt, pater, genitor, principium sine principio, mandans filio, operans per filium &c.

FILIVS.

Idem sentiendum de filio, qui pluribus nominibus in scripturis designatur quàm pater, aut spiritus sanctus, propter triplicem in eadem personam naturam. Iuxta superiorem naturam appellatur deus, lux, uita, iustitia, sanctificatio, redemptio, resurrectio, sapientia, potentia, ueritas, redemptor, seruator, quæ quum absolute dicuntur, cõmunia sunt patri & spiritui sancto, quum ad aliquid, nõ item. Veluti quum dicitur deus de deo, lux de luce, sapientia patris. Tale est quod dicitur filius uerbum aut sermo, quod patri sit intimus, & ab eius mente uelut à fonte promanet. Item quod dicitur imago patris, & splendor & character paternæ naturæ. Rursus quod est principium de principio, & quod à se nihil operatur, licet operatur per se, quia nullius eget auxilio. Quamquam in his quædam habet cum spiritu sancto communia, licet in scripturis non euidenter attribuantur spiritui. Veluti quod dicitur homusios, tametsi uox hæc in scripturis canonicis non inuenitur, est tamen à patribus orthodoxis magno consensu recepta. quod si homusia dicuntur quæ sunt eiusdem essentiæ, trium personarum eadem est essentia. Secundum hæc intelligitur similitudo, omnes inter se homusij sunt. Sed an pater rectè dicitur filio homusios, aut similis, dubito: certè non rectè diceretur imago filij. Nonnulla tribuuntur filio iuxta naturam assumptam, quæ nec in patrem,

nec in spiritum sanctū competūt. Veluti quū dicitur filius hominis, nouus Adam, Iesus, Christus. i. unctus à patre plenitudine gratiæ, uerbū incarnatum, pastor, ouis, agnus, pōtifex, Melchisedeck sine patre in terris genitus, sine matre cœlesti natiuitate, filius uirginis, obediens, deniq; hostia, peccatum, execratio & uermis.

DE SPIRITV SANCTO.

Spiritui sancto uix ullum nomen proprium inuenitur in sacris literis, ex cepta processions proprietate. Nam ipsum spiritus uocabulum toti triadi commune est. Paracletus quatenus sonat consolatorem, omnibus personis conuenit, quatenus sonat aduocatum, est spiritui cum filio commune. Christus enim intercessor est inter deum & homines, & spiritus sanctus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Similiter sancti ac boni siue benigni cognomē omnium personarū est commune. Quod uocatur χάρισμα, hoc est, donum, habet cum filio commune, quem pater donauit nobis. Dicitur spiritus rectus, spiritus principalis, spiritus oīa scrutās, digitus dei, ignis, sanctificator. Sunt & alia ex effectis ac donis ipsius nomina: ueluti spiritus adoptionis, spiritus ueritatis, spiritus libertatis. Et apud Esaiā xi. spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis, deniq; spiritus timoris domini. Huius diuina natura, quū ex alijs pluribus argumentis, tum ex eo præcipuē liquet, quod in plerisq; scripturæ locis eius mentio adiungatur trinitati. Statim in Genesi, patris uox fiat ad filium pertinet, & factum est. Et spiritus domini ferebat super aquas. Baptizatur filius, auditur uox patris, in specie columbæ descendit spiritus sanctus. Pater resuscitat filium, is in cœlum receptus mittit spiritum sanctum. Dominus iubet credentes tingi aqua, in nomine patris, & filij & spiritus sancti. Similia loca sunt non pauca, quæ declarant absque spiritu sancto triadem imperfectam esse.

PERSONARVM DISTINCTIO.

Personæ nomen non est in scripturis canonicis, hoc duntaxat sensu. Græci hypostasēs appellabant, Latini quidā tres substantias. Ob Arianos utraque uox uenit in suspensionem.

Subtilitates theologorum scholasticorum quæ uarijs argutationibus disputant, quomodo personæ inter se differant, non sunt obijciendæ populo. Satis est profiteri unum esse deum, tres personas, quarum omnium eadem sit natura, eadem diuinitas, potentia, sapientia, bonitas. Nec tutum est proferre simulacra rerum conditarum, ad declarandam eandem naturam in tribus personis, quod quicquid adhibueris, multā habet dissimilitudinē. Summæ illi naturæ nihil est simile. Quod si uidebitur commodum ad habere docendi gratia similitudinem, præfandum est eam non congruere nisi te nui quadā umbra, Pater gignit, filius nascitur, spiritus procedit, siue emanat,
à patre

à patre in filium, ut Græci quondam, à patre & filio, ut nunc tradunt Latini. Quid autem intersit inter nasci & procedere, & quare spiritus nō dicatur filius, satis est credere, nō est necesse excutere. Proinde mihi uidentur uix excusari posse, à temeritate, qui quicquid de diuinis personis credimus, professi sunt se humanis rationibus demonstraturos.

Patris æternitas statim ostendit Genesis. In principio creauit deus. Qui erat in principio deus, utiq; nullum habuit principium.

Autoritas eius declaratur ibidem. Creat omnia ex nihilo. Creata benedictione multiplicat. Crescite & multiplicamini. Designat homini locum, prescribit cibum, iniungit opus. Iungit matrimonio. Genesis 2. Præfigit legem, Ex omni ligno &c. Dat prolem. Gen. 4. Possedi hominē per deum.

A deo bono, nihil nisi bonū. Vidit deus cuncta quæ fecerat, & erant ualde bona.

Deus pater creat per filium. Patris uox est, fiat lux. Et facta est lux, nimirum per filium. Et initio spiritus domini ferebat super aquas. De quo prius dictum est creauit, mox dicit faciamus hominem. Nō est colloquium cum angelis, sed patris ad duas personas.

DEVS INNOTESCENS.

1 De sublimibus illis diuinæ naturæ mysterijs, uix tutum est homini loqui. Certe non est phas quibuslibet, nec apud quoslibet, nec quouis loco, nec uerbis quibuslibet.

2 Iis tantum phas est, qui sensus habent ad contemplationē rerum intelligibilium exercitatos, & quibus pura mens est, atque ab omnibus humanis affectibus tranquilla.

3 Atq; hoc ipsum etiam religiose, sobriè, multaq; cum reuerētia & humanæ imbecillitatis testificatione.

4 Nec apud crassos & rudes, aut impios citius irrisuros quàm credituros; sed apud tales, apud quales Paulus aperiebat arcanam sapientiam suam, ceteris nihil sciebat nisi Iesum Christum & hunc crucifixum.

5 Nunc apud quosdam mos est, ut in fine conuiuij apud crassos negotiatores è Scoto aut alio simili scriptore tractetur problema, de subtilitatibus rerum diuinarum non necessarijs, idq; uerbis fictitijs quæ nec scriptura nouit, nec sensus hominum communis agnoscit.

6 Deum esse etiam ethnicis perspicuum fuit, uidelicet ex rebus mirabiliter conditis & gubernatis. Quid autem sit deus, hoc est dei naturam, ut est in se, aut quomodo generet filium, aut quomodo spiret tertiam personam, nulla lingua potest eloqui, multo minus intellectus creatus assequi.

7 Angeli multo dilucidius intuētur deum quàm nos terrenis corporibus onusti, & inter hos alijs alijs perfectius. At ne seraphici quidem spiritus qui proximi assistunt, infinitam illam maiestatem ad plenum comprehendūt;

P 3 sed

sed eam cum tremore adorant.

8 Quod si deus legitur Mosi loquutus facie ad faciem, non posse simpliciter intelligi declarat ipsa sensus absurditas. Deus enim nullam habet faciem, sed per comparationem accipiendum est, Moses euidentius nouit deum quam ceteri. Item quod ait Paulus, uidebimus eum sicuti est, per comparationem est accipiendum. Propius ac dilucidius uidebimus, hoc est, intelligemus quam nunc intelligimus: uidelicet non per fidem, & in ænigmatum inuolucris, atque in speculo rerum conditarum, sed tum res conditas potius in ipso deo cõtemplabimur, quemadmodum faciunt angeli.

9 Operæ precium autem est uidere, quibus gradibus illa incomprehensibilis natura humano generi innotuit. Ante omnia secula deus pater sibi, ut ita dicam, loquebatur per filium præsentem spiritu sancto. Sed quoadiu in se manebat sibi soli notus erat.

10 At condito per filium mundo, cœpit aliter loqui per filium, & ut ita loquar, alio modo genuit filium; quando iuxta illam supremam philosophiam, patri promere uerbum suum nihil aliud est quam gignere filium.

11 Ex hoc igitur tam mirabili spectaculo etiã ethnici ratiocinando collegerunt numen sempiternum, omnipotens & immortale, non aliter quam si quis spectans tabulam incredibili artificio pictam, ex rebus quæ uidentur animo concipiat egregium ingenium pictoris, licet alias ignoti. Aut si quis audiens insignem artificem scite modulante cithara, miretur ingenium illius qui citharam temperat, etiã si non uideat hominem. Sic intelligimus admirabile animæ uim agentis in humano corpore. Itidem deprehendimus in uniuerso mundo immensam dei potentiam, sapientiam & bonitatem, etiam si dei naturam ut est, cogitatione consequi non possimus. Vniuersa enim creatura nobis quodam modo loquitur deum; & hinc diuinæ notitiæ rudimenta qualiacumque, dum curiosa mens hominis ex rebus uisibilibus deprehendit naturam inuisibiliũ. Primum animam hominis esse quiddam præstantius quam Aristoteles arbitrari uidet in libris de anima, sic nobis describens animam, ut eadem finitio quadret in animam asini aut anseris. Alij deprehenderunt animam esse rem immortalẽ & à corpore separabilem, & aliquo pacto participem esse diuinæ naturæ, scintillam illinc profectam suspicantes, non ita multum aberrantes à scriptura, quæ narrat deũ luteo Adæ simulacro inspirasse spiraculum uitæ. Deprehenderunt etiã esse spiritus incorporeos & inuisibiles. Deprehenderunt unum spiritum esse summum ac principem, quem Iouem appellabant. Postremo mundum hunc esse conditum. Per hos gradus uenerunt ad aliquam noticiam summæ illius mentis, unde condita sunt omnia, in quibus tamẽ nihil est tam egregium, quin infinitis partibus sit infra primam causam.

12 Post hæc euidentius innotuit, per spiritum suum loquentem per ora prophetarum, per ænigmata quædam non minimam significationem præbens de filio suo, sed paucis, & omnia typorum ac figurarum inuolucris operta.

Deinde

13 Deinde præparatis utcumq; mortalium animis, familiarissimè nobis loquutus est, per filium suum natum ex uirgine. Iam enim uerbum quod erat deus, apud patrem deum sine initio, factum est nobis contrectabile, & omnibus expositum sensibus.

14 Postremo efficacissimè nobis innotuit per spiritum sanctum coelitus emissum in discipulos, qui & hodie requiescit in sinu sponsæ Christi, quæ est ecclesia sanctorum.

15 Qua quidem in re perspicere licet singularem dei erga nos æquitatem, qui quum nosset naturæ nostræ imbecillitatem, non statim se totum nobis aperuit, sed paulatim ac per gradus quosdã ad tam sublimem philosophiam perduxit. Aliquousq; nos prouexit lege naturæ. Quod tibi nolis fieri, alteri ne feceris. Atq; hinc etiam apud ethnicos tot leges prohibentes furtum, homicidium, adulterium. Nec omnino defuit legum æquitas, quæ sæpenumero certat cum quibusdã Christianorum constitutionibus, nam superat dicere religio est. Sint hæc prima theologiæ cœlestis elementa.

16 Post hæc genus humanum eò cæcitatibus prolapsum, ut pro uno deo colerent innumeros, pro uero deo dæmones impios, bruta animantia, ligna & lapides, per legem Mosi promouit à monstris & simulacris ad unius ueri dei cultum, nec tamen prorsus interdixit pecudum immolationem, sed hoc permisit cum gentibus idola colentibus commune. At interim solus pater agnoscebatur. De filio aut nulla, aut obscura mentio: De spiritu sancto tum rarior tum obscurior.

17 A Mosi lege traduxit nos ad euangelium, non protinus exhibitum, sed promissum, hinc tam admirabilis Messiae expectatio.

18 Tandem Christus adueniens submouit uelamen legis, & à carnalibus prouexit nos ad spiritualia. Nec id tamen repente, sed quasi per gradus ab humilioribus ad sublimiora promouit. Hominem primum exhibuit, deinde magnum hominem, uidelicet prophetam & prophetis maiorem: deum frequenter appellauit patrem suum, quum ipse se filium Adæ profiteretur; & alijs uerborum inuolucris nonnullam diuinæ naturæ significationem dedit. Sed longe maiorem miraculis & resurrectione. Ac discipulis iam utcumq; edoctis promittit spiritum paraclitum à patre procedentem, & per spiritum sanctum tribuit apostolis potestatem remittendi peccata, iubetq; eos baptizare in nomine patris, filij & spiritus sancti. Alibi profitetur se plura habere dicenda, sed ea tacuit quod nondum essent capaces. Magna cœlestis philosophiæ rudimenta parata sunt, sed hæc uelut in somnis omnia adhuc carnem sapiebant, donec sublata corporis præsentia ueniret spiritus ille igneus, qui carnem uertit in spiritum.

19 Nec ista fuit numinis inuidetia, sed humanitas, semet ad nostram infirmitatem accommodatis, exemplo matrum, quæ si simul omnem cibum in os

infantis immergerent, præfocarent citius quàm pascere, eoque lactea quædam ac præmansa paulatim inferunt, donec ætatis accessu, capaces fiant cibi solidioris. Si Moses retrahens à cultu multorum deorum, statim aperuisset patrem filium & spiritum sanctum pari honore colendos, à turba deorum ad tres deos reuocasset. Quando enim illis crassis quibus ægrè persuaderi potuit, non esse nisi unum deum, persuaderi potuisset, tres esse pari honore colendos, & eos tres esse unum deum.

20 Atque hæc ratio & ad docendum aptissima est, & ad persuadendū efficacissima est. Præscribere tantum, est quodam modo cogere. At mens humana melius ducitur persuasione quàm præceptis cogitur.

21 Eodē temperamento usi sunt apostoli in propagando Evangelio. Ipse dominus nulla in parte contempsit legem, sed implevit omnem iustitiam, clamans se non in hoc uenisse ut legem solueret, sed ut legem consummaret. Apostoli uero non protinus damnarūt uictimas & circumcisionem, non ignari quod difficile sit, ritus quibus à progenitoribus traditis iam assueueris nouare. Beatus Paulus Timotheum passus est circumcidi, & ipse tonsus suscepit uotum in Cenchreis, nec Petrus audeat baptizare Corneliū, nisi uiso admonitus. Ac probabile est initio passos apostolos, ut per circumcisionem ethnico fieret quis Iudæus, nimirum ab hoc gradu prouehendus ad Christum. In his apostoli ad tempus indulserunt inuincibili Iudæorum pertinaciæ. Deinde in concilio Hierosolymitano Petrus censuit gentes ab onere legis esse liberandas. Quanquam Iacobus quædam excepit. Mox Petrus aulus est uesci cibus quibuslibet, & Paulus non dubitauit clamare, si adhuc circumcisionem prædico, quam ob causam etiamnum à Iudæis patior persecutionem.

22 Tandem eò profecit hæc apostolorum æquitas, ut non gentes tantum, sed ipsi etiam Iudæi totam fiduciā collocarent in gratia Christi, suaque sponte circumcisionem cæterosque ritus patrios negligerent.

23 Simili ratione conducit uti, si quis error inueteratus, aut si qua consuetudo, multis seculis occupauit animos. Non statim omnia, sed paulatim abroganda sunt, donec persuasi ultrò recedant à consuetis. Sic medici non statim admouent efficacissima pharmaca, sed leuioribus remedijs morbum attenuant.

24 Quin hoc ipsum fuit diuinæ bonitatis, nostræ imbecillitati cōsulentis, quod Christus corpus suū subduxit in cælum, nec id protinus, sed post resurrectionem frequentibus interuallis ostendens se suorum conspectibus, quo paulatim assuescerent spiritu non nisi cœlestia contemplari. Expedi uobis inquit, ut ego uadam. Etenim si deus inter nos assidue uisibilis uersaretur, tantaque lenitate toleraret hominum immania crimina, quanta nunc tolerat, nonne protinus ueniret in contemptum, ac nobis usu ueniret, quod

euenit

uenit in apologo ranis, trahi pro rege missæ insultantibus:

25 Illud frequenter inculcandum auditoribus, ut omnia gerant tanquam sub oculis dei cuncta uidentis, etiam arcana cordium: qui si quando dissimulat toleratq; mala nostra, timendum est ne grauiorem ultionem paret, si clementem neglexerimus.

ANGELI

Angeli quoque multis nominibus sunt nobis amandi, uel quia domino cõmuni familiariter inseruiunt, uel quia iussu summi principis ex animo bene uolunt electis, additi nobis custodes aduersus impios spiritus, quorum præsentia nos deberet à peccando deterrere. Contristamus enim illos, & à nobis profligamus, quoties cõtemptis dei præceptis satanę paremus instimulibus. Ille cum suis satellitibus nusquam nõ uigilat ut perdat, hi semper uigilant ut tueantur. Tot enim casibus exposita est humana uita, ut pauci infantes peruenirēt ad adolescentiam, pauci adolescentes ad uirilem ætatem, pauci uiri ad senectutem, nisi nostri curam assiduam gererent angeli. Par est redamare, qui nobis bene uolunt: par est uenerari, qui nature sunt sublimioris, & in amore dei constabiliti. Deferunt nostra uota ad deum, referunt ad nos illius munificentiam, solatium adferunt in afflictionibus, Nam & Christum in agone confortasse leguntur: inspirant sancta desideria, adiuuant in tentatione, bonis nostris exhilarantur, malis quodammodo indolescunt, omnes expectant cõsummationem corporis Christi. Adorandi tamen non sunt, licet in ueteris instrumenti uoluminibus legamus adoratos angelos, uelut Geneseos 18. Sed intelligendum est, uel illos in angelis adorasse deum, uel adorandi uerbum positum pro uenerandi, quemadmodum legimus & reges adoratos. Quanquam hoc ipsum honoris angelus recusat in Apocalypsi, agnoscēs ad quam dignitatem per uerbum carnem factum subuectā esset natura humana, secp̄ conseruum profitetur, quum in ueteri testamento patiantur se uocari dominos. De natura angelorum nõ est necesse altius philosophari, quàm in canonicis libris traditum est. Angelos esse constat, ac per hos deum administrare res hominum. Ordinum quorundam tituli proditi sunt, quorundam etiam propria nomina. Mentis sunt incorporeæ, quæ si quando apparent, assumptitiã speciem exhibent oculis. Dicuntur uiri, non quòd ullus sexus sit in angelis, sed quòd ea specie sese ostendunt. Quoniam autem humanæ mentis hebetudo ægrè credit esse quod non uidet, expedit illud teneris protinus animis instillare, esse spiritus inuisibiles, testes omnium actionum nostrarum, atq; aded cogitationum quoq; quibus grata est sobrietas, pudicitia, ueritas, simplicitas, & quicquid ad ueram pietatem pertinet: ut omnes excludas homines, angelum tamen habes spectatorem. Similiter agendum, ut de sanctis uita defunctis religiosam imbibant opinionem. Ex his quæ tantum delibauimus, facile cõjiciet lector prudens

dens, quot uoluminibus esset opus, si quis singulatim omnia conetur perfer-
 qui, præterquam quòd ineptum atq; ingratum etiam esset omnia formulis
 præscribere, ac uelut infantibus cibum præmansum in os inferere. Quod igitur
 superest operæ, studiosis peragendum relinquo, ut excussis diuinis uolu-
 minibus sibi quisque decerpatur, quod ad concionandum usui fore iudicabit,
 eaq; in ordinem commodum digeret. Velut hæc, quòd prima hominis na-
 tiuitas fuit è luto, quemadmodum & reliquorum animantium, propagatio
 ex carne. Secunda natiuitas è spiritu, propagatio per uerbi prædicationem.
 Gen. 2. formauit dominus deus hominem de limo terræ. Genesis 1. benedi-
 cit illis deus. Crescite inquit, & multiplicamini, Sed hanc benedictionem
 deus prius impartit piscibus, reptilibus ac uolucris. Idem repetitur cap. 8.
 & 9. hominibus & animantibus ad exiguum numerum reductis. De felicio-
 re generatione propaganda præcepit dominus: *Ite in orbem uniuersum &
 prædicate euāgelium omni creaturæ. Sic multiplicatus est nouus homo &
 noua in Christo creatura. De priore dictum est, masculum & foeminā crea-
 uit eos, de posteriore dixit Paulus. In Christo non est mas & foemina, sed
 noua creatura. Debetur igitur honos coniugio, quod ipse deus instituit &
 benedixit, sed maior honor debetur ijs qui se castrauerunt propter regnum
 dei, hoc est euāgelij prædicationem. Præterea prima lex erat, ne comedetis,
 alioqui morieris. Ea statim declarauit esse uerum quod scripsit Apосто-
 lus, lex iræ operatur. Atq; hic tota rei imago ob oculos ponitur, quo pacto
 ab innocentia prolapsus fuit in peccatum. Lex occasio est, instigator serpens,
 abutens hominis libero arbitrio, ac promittens impunitatem. Illecebra po-
 mum est. Seducitur Eua, caro nostra, per hanc ratio pertrahitur in criminis
 societatem. Peccatum ilicò comitatur conscientia perturbata quæ prius erat
 secura. Erubescunt, abdunt se fugitantes conspectum dei, quum post lapsum
 unicum sit remedium ad oculos dei confugere. Appellati tergiuersantur,
 Adam in Euam, Eua in serpentem culpam reijcit, quum ad placandū deum
 efficacissima res sit cōfessio. Hinc erumnarum omnium examen, quibus ul-
 tra mortaliū affligitur, Mortis & satanæ regnum. Eandem ob causam Cain
 non meruit ueniam, quoniam appellatus parricidium tergiuersando dissimulare
 maluit quàm confiteri. Apud deum quem nihil fugit, stulta est tergi-
 uersatio, tutissima confessio. Ex peccato nata seruitus. Gen. 3. Sub potestate
 uiri eris, & ipse dominabitur tui. Dux fuerat ad delinquendum, abrogatur
 illi autoritas. Quin & uiro abrogatum est dominium in omne genus ani-
 mantium, quæ nunc uarijs modis impetunt hominem, palam, dolo, ui, uenenis,
 ut uix usquam liceat esse tutum. In herbis ac fructibus arborū, in terra,
 in aquis quot sunt uenenorum species uelut insidiantes hominum uitæ, ab
 his omnibus tuta fuisset innocentia. Iam matrimonij duo præcipui fructus
 sunt, iucunda uitæ societas, non est bonum hominem esse solum, & proles
 Vtrunq;*

Vtrumq; bonum uitiatum est per peccatum, mulier pro socio dominum habet, & sæpenumero tales cõtینگunt uxores, ut optabilius sit hominem esse solum. Superest pariendi facultas, quæ graues adfert nixus, interdũ & mortem. Quin & liberi ferè tales cõtینگunt, ut fortunatum uideri possit orbem esse: quando primogenitus Euæ parricida fuit.

Ad exprobandum autem nostri temporis hominibus luxũ & gulæ delicias, cui nec terra, nec maria sufficiunt, faciet quòd Genesis 1. nullum cibi genus permissum est præter fruges terræ, & arborum fœtus. Atq; hic pastus erat homini cum cæteris animantibus communis usq; ad diluuium. Nec interim de uino ulla mentio. Primus Noe plantauit uineam cap. 9. atq; experimento comperit è uino temulentiam, è temulentia omne dedecoris genus nasci. Quanta uero olim fuerit liberorum erga parentes reuerẽtia declarat; quòd Sem & Iaphet auersis uultibus texerunt pudenda patris, quæ quoniam uiderat Cham, diris execrationibus deuouet. Ab hac uerecũdia multum absunt, qui nudi cum filijs ac filiabus in iisdem lauant balneis. Posteaquam homines cœperunt esse carniuori, cœperunt & animantia laniatu uiuere, ac uicissim homines deuorare. Per luxum decreuit longæuitas. Deceret autem, ut qui per gratiam euangelicam meditantur pristinum innocentia statum, ad eandem frugalitatem semet exerceant. Inter tam multos solus Noe prædicatur, quòd fecerit omnia quæ præceperat illi deus, eoq; cum paucis fide sua seruatus est, cæteris diluuiò obrutis. Per solam fidem salus, sed intra arcam, extra ecclesiam nulla est salutis spes. Ante hunc laudatus est Enoc qui ambularit cũ deo, nec de hoc scribitur quòd mortuus sit, quem admodum de cæteris, sed è medio sublatus est à deo, ne quis crederet clam per insidias interfectum fuisse. Præreptus est seculo indies magis ac magis ad omnem malitiam deuergenti. Iam enim inuaserat idololatria, iuxta Hebræorum interpretationem, legũt enim cap. 4. Tunc cœpit inuocari nomen domini, quòd dei nomen soli ac lunæ tribui cœperit. Inundauit & nepharia libido, ut legis cap. 6. Sequitur Abraham euãgelicæ fidei nobilissimũ exemplar, qui pro Abram dictus Abraham, uxoris nomine diminuto, significat per fidem euangelicam gliscentem decrescere in nobis carnis tyrannidem. Nec is genuit Isaac nisi iam emortuo corpore, tũ ipsius tum uxoris, cui iam desierat muliebria. Isaac risum seu gaudium sonat. Hoc arcanum gaudium mentis sibi benè conscię, non nascitur in nobis, nisi per spiritum mortificatis carnis affectibus. Hinc cap. 12. opulentia notatur discordiarum parens, inter famulos Loth & famulos Abrahę. Sed Abraham æquitate sua paci consulit. Interdum disunctio melius alit amicitiam quàm propinqua familiaritas. Abraham ut uerè spiritualis non dijudicat terram, sed ubiuis habitat in tabernaculis, ueluti peregrinus in hoc seculo, totus pendēs à nutu dei. Loth quanquam & ipse iustus, tamen gradu longe inferiore, seligit terram amœnam

nam & irriguam: ac ciuitates non ipse quidem ædificat, sed ab alijs ædificatas inhabitat. At Abraham in tabernaculis cum angelis ac deo colloquitur. Loth in ciuitate periclitatus est. Abrahā nihil ædificat nisi altaria domino, dei gloriam quærens non suam, nec colit uites, quæ res malè gessit Noe, sed effossis puteis quærit uenas aquæ uiuæ. At impij filij Adam dum conantur extruere turrim usque ad cælum pertingentem, ac celebre reddere nomen suum super terram, ex unica lingua, tot linguarum species nobis pepererūt. Dissidiorū mater est ambitio, ambitionis parens superbia. Nec aliunde ueniunt inter mortales, tot bella, tot lites, tot sectæ, tot opinionum dissidia. Si uerè quæretemus gloriam dei, unanimes una uoce deum glorificaremus. Huc prodit Isaac Christi typus, quem in nobis gignit fides, & cuius gratia benedictionem meruerunt omnes gentes. Cui respondet Ismahel ancillæ filius, homo ferus et pugnax. Nam statim à puero pugnare cœpit cum Isaac. Sed per Christum cessit legis austeritas cōtentiosos ac pugnaces gignens, & uicit gratia, spiritus libertatem adferens. Eiecta est Agar cum filio suo, nihil uiatu secum deferens nisi utrem aquæ, uidelicet inspidæ literæ, donec illam Christus uertit in uinum. Hinc origo circumcisionis puritatem Euangelicam designantis, per spiritū resectis carnis affectibus. Sed quemadmodum Isaac per infantiam lacte alitus est, ita & Christus in nobis habet infantiam suam, quibus lacte opus est nondū patientibus solidi cibi. Verum ubi creuit puer & à lacte submotus est, apparauit Abraham grande conuiuium. Interim exprobratur nostrorum temporum matribus deliciae, quod Sara uiri tam potentis uxor suis uberibus nō grauata est lactare filiū suum, præsertim iam anus. Sed has quoq; formas desino persequi, ne tædio sim lectori. Caterum qui se parat ecclesiastico muneri, quū in scripturarū hortis assidue uersabitur, huiusmodi sibi decerpit, quo dicenti sint ad manum. Nec ea solum annotabit, quæ faciunt ad uirtutum commendationem ac uirtiorum detestationem, uerum etiam illa quæ pertinent ad dogmata theologica, hoc est quid sentiendū de deo ac diuinis personis, quid de Christo incarnato, quid de ecclesia, quid de reliquis fidei articulis. Super hæc uigilanter obseruabit, quas leges actionibus humanis præscribant arcanae literæ ueluti quomodo contrahendum matrimonium, aut quibus de causis dirimendum, quatenus fas sit bellum suscipere. Quomodo creandi magistratus. Quatenus obtemperandum principum edictis. Quomodo tractandi hæretici. Quid agendum in persecutione fidei causa mota. In his tamē omnibus consulat eorum lucubrationes, qui sibi diutina meditatione reconditam scripturarum scientiam parauerunt, uitæq; sanctimonia, ac iudicandi sinceritate magnam in ecclesia conciliarunt autoritatem. Huc plurimum conducent scholasticæ conflictationes, si sobriè peragantur, & scripturarū fundamentis potissimum innitantur. Nec aspèndum si quid super his statuit eccle

ecclesiastica synodus. Id ut longè tutius est, quàm propriæ inniti prudētia, ita ad alendam cōcordiam utilius est. De locis communibus, de typis & allegorijs, de sententijs, deq; rjs quæ insigniter accidunt in hominum uita, satis dictum arbitror libris superioribus. Nihil superest nisi ut exemplum aliquod proponatur uniuersa supellectile dicendi perfectum & absolutum. Quod tamen ipsum res esset iusti uoluminis. Veluti si quis concordiam studeat cōmmandare. Primum definiet quæ sit uera concordia, consensus bonorum in re bona. Malorum enim in malis consensus nō est concordia, sed conspiratio. Concordes autem dicuntur, quòd omnibus sit cor unū, quem admodum dicuntur & unanimes, quod plurium una sit anima. Quod esse nō potest inter eos qui duplici sunt corde, & aliud gerunt in ore, aliud cælāt in pectore. Huius concordiaē autor est cœlestis ille spiritus, omnia conglutinans & cōnectens. Quemadmodum enim spiritus hominis quādiu uiget in homine, singula corporis membra seruat in suis compagibus, quæ destituta spiritu soluuntur, ita posteaquam in discipulos descenderat Christi spiritus, erat illis omnibus cor unum & anima una, teste beato Luca. Idem sentiebant, idem loquebantur, nempe magna dei, nō opiniones hominum. Ut autem primus ac summus cōcordiaē autor deus est, ita satanas primus seminauit discordiam inter deum & homines. Summum & archetypū concordiaē exemplum est, trium personarum eadem natura, eadem uoluntas, eadem potētia. Proximū Christus, cui sic adglutinata est ecclesia, ut deus, homo, & uniuersa piorum societas unam cōstituant personam, & per hanc indiuiduam societatem ueniunt in cōsortium patris & spiritus sancti. Corpus unum est cum capite. Caput unum est cum patre & spiritu sancto. Tertium est in societate membrorum mystici corporis inter ipsa, quod exemplum frequenter nobis ingerit beatus Paulus. Multa mēbra sunt uarijs officijs designata, & tamen unum corpus sunt, adeo ut cuiuslibet membri iniuria ad totum corpus perueniat, & singulorum gloria cōmunis sit omnium. Vtriusq; concordiaē symbolum est in synaxi, hoc est, in communionem corporis & sanguinis dominici. Quartum est in coniunctione maris & foeminae. Ex duobus fit una caro, adeoq; tenaci charitatis glutino copulantur, ut homo citius sustineat à matre ac patre diuelli quàm ab uxore. Quintum est in cōiunctione corporis & animæ, quæ & ipsa cōiugio quodam cohærent. Animus pro uiro est, corpus pro uxore. Animus imperat sed amanter, corpus obsequitur. Porrò quàm arcto nexu cohæreāt, declarat diuulsio. Nihil enim morte tristius. Quantum animæ debeat corpus, declarat exanime cadaver. Vbi tunc species, ubi uisus, ubi auditus, ubi uox, ubi motus? Anima uicissim diuulsa non conquiescit, donec ad uetus contubernium reuocetur. Sextum exemplū est in corporibus cœlestibus, quæ iussu cōditoris, quū uariè moueantur, tamen tot annorū milibus perpetuo fœdere tuentur concordiam

Q diam

diam. Septimum est in elementis, quæ quum natiuis qualitatibus dissideant, tamen admirabili temperamento sibi uicissim inferuiunt. Terra immobilis librat omnia circūfusa, aqua irrigat, aer refocillat, ignis agit. Octauum est in brutis animantibus ipsæ diuersis. Apes & formicæ in commune laborant, admirabili politia inter se concordēs. Boues uiso lupo uelut in aciem se se coniungunt. Viso miluio condensant se columbæ. Quin & prisci mortales, quo tutius ac iucundius uiuerent, ciuitatum fœdera repererunt. Nihil enim aliud est ciuitas, quàm multorum amicitia ipsæ legibus concorditer parentium, ac mutuis auxilijs sese tuentium. Possunt etiam ex rebus inanimis peti concordie exempla. Sagittas singulas facile frangas, iunctas non possis. Itidem fila singula fragilia sunt, coniuncta firmissima sunt. Sic multe res sunt quæ iunctæ seruantur, corrumpendæ si separet. Veluti uinū in cyatho uapescit, in magno uase seruat uigorem. Sic & aqua in hydria uitiatur, in puteo non uitiatur. Vitis quoniam sibi non sufficit, amplexu firmiter sese fulcit. Quod idem facit cucurbita. Huc addendum quod nulla tutior acies, quàm quæ conferta mutuò sese scutis defendit, nec ferè uincuntur in bello, nisi quum milites se segregant desertis ordinibus, aut quum inter duces discordia est. Ad eò res efficax est concordia, ut latrones quoque ac piratæ intelligant non successurum quod agunt, nisi qualicumque amicitia inter se fœderatis. Quid quod ipsa natura tot lenocinijs inuitat, tot occasionibus cogit ad amicitiam. Addidit genuinum affectum, inter parentes ac liberos, inter fratres ac sorores, inter cognatos & affines, inter eiusdem gentis ac ciuitatis homines. Breuiter inter omnes similes, uelut inter pueros, inter senes, inter eruditos. Hinc est quod gracculi gaudent societate gracculorū. Grues simul deuolant. Corporum autem & ingeniorum atque etiam fortunæ dotes, ita partita est inter homines natura, ut nemo sibi sufficiat, sed omnes egeant mutuis aliorum auxilijs. Ex his facillè perspicit lector, quot exempla concordie possent ex omni genere rerum congeri. Iam ut satanas tyrannidem suam discordijs confirmat, ita Christus regnum suum concordia stabiluit. Hoc est quod oramus quotidie in precatione dominica, adueniat regnum tuū, fiat uoluntas tua, quemadmodū in cœlo, ita & in terra. Ecclesia petit uniuersum regnum trāquillum ab omni rebellionē liberum. Christus erat lapis angularis, qui connectit utrunque parietem, & Iudæorum & gentium, qui demolitus est maceriam, quæ dirimebat deum & homines, abrogauit chirographum delicti, quo nos satanas tenebat obligatos, atque affixit cruci, nouum que pacis & gratiæ chirographum nobis suo sanguine consignauit, per quod pro inimicis facti sumus filij dei. Ipse est intercessor & conciliator inter deum & homines, hodieque regnans cum patre est aduocatus noster, ea loquens quæ ad pacem nostram faciunt. Quàm autem fuerit natura pacificus, uel illud declarat, quod Pilatum & Herodem redegit in gratiam

gratiam. Quum inquit, exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me. Quanta erat turba deorū in mundo, quæ portenta pro numine colebantur. Quot erāt nationes, linguis, ritibus ac moribus dissimilimæ, sed omnes ad unius deum cultum pertractæ sunt, ad eandem gratiam uocatæ, & in unam ciuitatem, imò in unum corpus coagmentatæ. Hinc distinguendæ sunt concordie species. Prima est hominis cum deo, quæ per fidem & innocentiam contingit. Secunda est hominis cum homine quam cõciliat Christiana charitas. Tertia est cuiusque hominis secum, quam præstat mens sibi bene conscia, & caro spiritui obtemperans. Hæ sic inter se cohærent, ut aut adsint omnes, aut absint omnes. Nemo secum habet pacem, in cuius pectore tumultus est cogitationum sese accusantium ac defendentium. Nemo cum deo pacem habet, qui dissidium habet cum proximo. Post hæc è libris diuinis petentur exempla concordie. Veluti Genesis 13. Abraham de iure suo concedens inferiori Loth, exclusit rixas, & aluit concordiam. Consimilem in modum Iacob locum dans furori Esau, dein reuersus blandis sermonibus ac muneribus mitigans eum. Pari comitate cauit, ne inter Laban socerum & ipsum oriretur inimicitia. Iudicum primo, Iudas & Simeon iunctis copijs superant Cananæum, iuxta uetus prouerbium, frater adesto uiro. Lenitate aliu concordiam, sæuitia gigni discordiam exemplum est iij. Regum xij. in Roiboam, qui sequutus iuuenile cõsiliu alienauit à se decem tribus. Similium exemplorum magna uis colligi poterit è sacris uoluminibus, nec pauciora è libris humanis. Superfunt loca quæ nobis commendant concordiam. Ac statim in Genesi: Non est bonum hominem esse solum, faciamus illi adiutorium simile ipsi. Similitudo mater est amoris, & amicitia in rebus difficultibus auxilio est, res prosperas facit iucundiores. Ecclesiastes 4: Væ soli, quia si ceciderit non habet subleuantem &c. Prouerbiorum 18, frater qui adiuuatur à fratre, quasi ciuitas firma. Ecclesiastici 25, inter ea quæ probata sunt & apud deum & apud homines commemorantur hæc, concordia fratrum, amor proximorum, & uir ac mulier sibi bene consentientes. In nouo testamento tot illa præcepta de charitate, de diligendis etiam inimicis, tot exhortationes Pauli ad unanimitatem, ad fraternam dilectionem, quò uocant nisi ad cõcordiam? Cum omnibus inquit, hominibus quod in uobis est pacem habentes, non uos defendentes charissimi. Sunt & apud ethnicos sententiæ grauitè dictæ. Qualis illa, Concordia res paruæ crescunt, discordia magnæ dilabuntur. Nec hanc partem longius persequare, sat habens indicasse. Ordinem & argumentorum copiam suppedabit diuisio. Nihil magis secūdam naturam hominis quàm amicitia. Ecce quàm bonum & quàm iucundum &c, Nihil deo gratius quàm bonorum consensus: nihil ad incolumitatem corporis & animæ tutius. Ex his declarabitur quantum commodum secum adferat concordia. Adhærent istis, quibus rebus paretur ue-

Q 2 ra ami

ra amicitia, & quibus alatur confirmeturq̄, quibus uitiatur atque amittatur. Hic locus erit explicandi quæ sint officia Christianæ amicitia. Et quàm res sit pestilens, fucatus amicus atque adulator. Iam totidem partes adhibendæ sunt ad discordiæ reprehensionem, quot ad concordia confirmatio- nem ostendimus adhibendas, quas omnes singulatim persequi, quàm sit in finiti negocij iamdudum opinor per se liquet, præsertim si quæ ueluti pertransenniam ostendimus, conemur explicare. Quare uisum est hic quarto libro finem imponere, per quàm breui fateor, ut à me est inchoatus, sed abunde prolixo si quis sibi ad hoc specimen cætera congeret.

Q V A R T I L I B R I
F I N I S

RERVM HVIVS OPERIS INSIGNIORVM INDEX.

A

Aron exemplar Ecclesiastæ 28. 37

Aaronis cultus & uestes 32

Aaronis puritas & consecratio 28

Ab infantia discenda pietas 25

Absurditatis species 384

Actio παραπροβέαις 44

Addere ac diminuere quid 45

Adiuncta 217

Admonitorium genus 163

Adnominatio 309

Adoratio 417

Aetas 186

Aetas contemptum pariens 94

Aetatum habitus 100

Aetatis tractatio 188

Aethiopiæ rex 58

Affectus 278

Affectus an mouendi 245

Affectus in narratione exordiali 131

Affectus afficit 686

Affectus acres breues 291

Affectuum duplex est genus 280

Affectatio 187

Affectationis tractatio 195

Allegoria 323. & 354

Allegoria non potest quadrare nisi sensu grammatico bene percepto 348

Allegoriæ quomodo tractandæ, & qua occasione inductæ 347

Allegoriæ & typi differentia 367

Allegoriarū detortarum exempla 348

Allegoriarum non congruentium exempla 349

Allegoria an differat à tropologia & anagoge 355

Allegoriarum delectus 373

Allegoriarum species 374

Allegoriæ unde sumendæ potissimum 375

Allegoriæ confictis rebus additæ 366

Ab allegorijs quando licet recedere, & quando non 367

Allegorias non probare dogmata fidei 370

Allegoriæ quatenus utiles 372

Amandum tibi quod alijs suades 27

Ambiguum & obscurum 169

Ambrosius indulgens allegorijs 361

Amplificatio 269

Amplificatio ab instrumento 276

Amplificatio ab occasione, & cæteris circumstantijs 276

Amplificatio simul & è re & ex uerbis 278

Analogia 215, 236

Angelo maior Euangelista 76

Angelus Ecclesiastæ 2

Angustia Christianæ ditionis 58

Animantium naturæ 132

Animi natura 187

Animi naturæ tractatio 193

Animorum peculiæres notæ 193

An sit, quid sit, quale sit 205

Ante dicta & facta 178

Apostatæ qui proprie 342

Apostoli cœli dicti 3

Apostoli Ecclesiastæ 5

Apostolica frugalitas 63

Apostrophe 306

Argumentationum formæ 242

Argumentorum inuentio 184

Argumentorum ordo 248

Argumenta unde petenda 186

Argumentatio quo exhilaranda 244

Ars obest nisi dissimuletur 109

Ars quomodo contemnenda 111

Artes quomodo tradendæ 110

Artes per ætatē modice gustandæ 110

A sacro recedere quid 30

Asseueratio 243

Assiduitas Ecclesiastæ 88

Astrologia 115

Απχνοι η γ' απχνοι probationes 178

Απχνα secundi generis 182

Autorum Ecclesiasticorum comparatio 119

B

Basilij & Nazianzeni seueritas 20

Βίατοις 227

Bona externa, corporis 153

Bona externa utroque ualent, ut & mala 155

Bona animi duplicia 153

Brachia 263

Buccæ 262

Q 3 Canes

I N D E X

C			
Canes boni & mali	89	Conditio	186
Canes muti	44	Conditionis tractatio	191
Caro	341	Conduplicatio	297
Caro & sanguis Christi, scriptura sacra		Conformatio	305
Casus 202	(76)	Congeries in amplificando	277
Catachresis	323	Coniectura status	168
Causa	196	Coniugata	211
Causarum genera	121	Coniugium sacerdotis	32
Causa efficiens	217	Consequentia	240
Causæ secundariæ	40	Consilium	16, 402
Causæ quatuor omnium	196	Consilium Ecclesiastæ	393
Causæ latius	240	Consilium Petri	ibidem
Cervix	263	Consilium Pauli	395
Charitas	414	Consolatorium genus	162
Charitas gemina	416	Contentio in amplificando	305
Charitatis Christianæ latitudo & ordo	419	Continuatio	312
Christus Ecclesiastes	2	Contrarium	312
Christus Ecclesiastæ exemplar	5	Contraria	216, 228
Christi caro & sanguis scriptura sacra	76	Contraria latius tractata	238
Christus & corpus eadem persona	358	Contrariæ leges	169
Christus nondum omnibus uenit	88	Contraria in amplificando	273
Christi tres naturæ	385	Contraria falso	228
Christus quomodo occiditur	89	Contradictoria	216
Christus singulari modo filius dei	3	Cor duplex	4, 8, 10
Christus solus <i>ὁ λόγος</i>	2	Cor & lingua ignea	6
Christianus nemo indoctus	22	Cor mundum, nouum	6
Christianæ ditionis angustia	58	Cor purum	5
Circuitio	314	Corpus	263
Circumstantiæ personæ	186	Correctio	297
Circumstantiæ rei	169	Cultus Aaronis	32
Cœli Apostoli	3		
Commotio	187	D	
Communia generi iudiciali & suasorio	121	Dauid episcopus Traiectensis	51
Communiter accidentia	217	Decorum peculiare	266
Commutatio	314	Definitio	169, 205, 314
Communicatio	299	Definitionis tractatio	220, 225
Compar	206	Definitio uitiosa	206
Comparatio	218	Definitio unde constet	206
Comparatio latius	241	Definitionum formæ	208
Comparatiuus status	169	Definitio latius tractata	229
Comparisonis in amplificando aliud genus	274	Delectare	124
Compendium disciplinarum	115	Delectus Ecclesiastæ	66
Compositio uocum	115	Deligendus Ecclesiastes	48
Conclusio	245	Demonstratiuum genus	151
		Demonstratio	307
		Denominatio	299
		Deprauatio scripturæ	379
		Descriptio	207, 230, & 231, 304
		Detortæ scripturæ exempla	345
		<i>ὁ δὲ πλεὺς πλοῦς</i>	58
		Deus	

Deus hominē largitur sua dona	13	Dubitatio	298
Deus cognitus	422	B	
Deus paulatim tanotuit	410	E cclesia	428
Dei filij ac dij	2	Ecclesia & synagoga	77
Dei summa dignitas	406	Ecclesiastes quid proprie	10
Diabolus concionator	5	Ecclesiastæ duplices	1
Dialectica cogit	110	Ecclesiastes rex	1
Dialectica inutilis	185	Ecclesiastes Anachoritis præstantior	72
Dialecticæ utilitas	184	Ecclesiastæ hierarchici dignitas	2
Dicati deo omnes Christiani	343	Ecclesiastes Christus	2
Differentia	210, 215	Ecclesiastes angelus	2
Differentia, proprium, latius	232	Ecclesiastæ exemplar Christus	5
Difficultas ex parte populi	16	Ecclesiastæ Apostoli	5
Difficultas scripturæ ex persona non animaduersa	384	Ecclesiastæ quæ necessaria	6
Difficultas muneris Ecclesiastæ	71	Ecclesiastes afflatus	7
Dignitas Ecclesiastæ	73	Ecclesiastes inexploratus	41
Dignitas à deo	24	Ecclesiastæ modestia	8
Dilemma uitiosum	226	Ecclesiastæ periculum duplex	8
Diminutio	304	Ecclesiastæ fortiudo	9, & 11
Disciplinarum utilitas	110	Ecclesiastæ autoritas quibus rebus a/	
Distinctio	299	mittitur	12
Dispensator fidelis	57	Ecclesiasticis œconomi uerbum conue/	
Dispensationis prudentia	15	nit	14
Dispensatio temporis	57	Ecclesiastes serox	15
Dispositio quadruplex	247	Ecclesiastes inidoneus	2, & 17
Dissimile	215	Ecclesiastes legatus dei	46
Distinctio in pronuntiando	260	Ecclesiastarum dignitas	23, 73
Distributio	314	Ecclesiastæ mundicia eximã	27
Diuisio	211, 234, 304	Ecclesiastæ exemplar Aaron	28, 37
Diuisio bifariam accipitur	142	Ecclesiastæ Euāgelici functio & sacer/	
Diuisio quando necessaria	143	dotis Mosaici quid differat	37
Diuisio concisa	143	Ecclesiastæ Euangelici doctrina & Aa/	
Diuisio promittens certas partes	ibid.	ronis quid differat	37
Diuisio principales tantum partes pro/		Ecclesiastæ summa functio docere	42
mittens	146	Ecclesiastæ munus desiderare non est	
Diuisiōis difficultas	147	uitium	47
Diuisiōis tractatio	221, 225	Ecclesiastæ perfecti forma	98
Docendi ratio	223	Ecclesiastes lingua rem gerit	48
Docere primum	124	Ecclesiastes deligendus	48
Doctrina Christi & Ioannis quid diffe/		Ecclesiastæ patientia	61
rant	22	Ecclesiastæ delectus	66
Doctrina Aaronis & Ecclesiastæ Euan/		Ecclesiastæ & regis comparatio	67
gelici quid differant	37	Ecclesiastes bonus excellit anachori/	
Dogmata fidei non probari allegorijs	370	ram	72
Dotes humanas perficit spiritus	40	Ecclesiastici muneris præparatio	81
Doxologia	122	Ecclesiasta speculator	87
		Ecclesiastæ assiduitas	88
		Ecclesiastæ quæ res concilient fauorem	
		Q 4 & auto/	

I N D E X

& auctoritatem	91	Exordium Petri	129
Educatio	186	Exordium ab historia	130
Educationis tractatio	189	Exordium à parabola	131
Efficatio	323	Exordium incremētum, summa latius	232
Emphasis	277	Expectatio	159
Epilogus	244	Experientia tarda	111
Epiphonema	318	Explanata concionatoris oratio	112
Episcoporum præcipue partes	50	Expolitio	305
Episcopum agere difficilius quàm age re regem	69	Externa mala impediūt interna bona	1
Episcopi Germaniæ	50	Externis operibus quatuor res uitantur	20
Epitheton	308		
Et malo sacerdoti debetur honos	73	F	
Etymologia	208, 230	F Acile	150
Euangelista uolūtarius	13	F acultas	202
Euangelista angelo maior	76	Fauor quomodo conciliatur	98
Euangelista maior baptista	77	Fides	414
Euenta	217	Fictio	212
Exclamatio	294	Figmento scriptura exposita	364
Exercitatio futuri concionatoris	118	Filij dei ac dij	2
Excitare defunctum, minus est quàm con- uerrere peccatorem	79	Filij persona	407
Exempla	214, 320	Finis latius	240
Exempla à brutis	214	Finis secundarius	98
Exempla fabulosa	322	Flectere	126
Exempla imparia	133	Fontes scripturarum	344
Exemplum latius	237	Forma perfecti Ecclesiastæ	98
Exhortatio à misericordia, odio, amo- re, inuidia	160, 161	Forma substantialis	206
Exhortatio quomodo mitiganda	161	Forma latius tractatur	241
Exhortatorium genus & eius partes	159	Fortitudo	420
		Fortuna	186
Ex inferioribus superiora	273	Fortunæ tractatio	191
Exigui gregis bonus pastor	67	Frater omnis Christianus baptizatus	339
Exordium	127		
Exordium à transitione	136	Frequentatio	305
Exordium à sententia	136	Frons	261
Exordium locus	211, 232	Frugalitas apostolica	63
Exordio non semper opus	137	Functio sacerdotis Mosaici & Euange- lici quid differat	37
Exordium quando necessarium	137	Functiones sacerdotis inter se collatæ &	
Exordium respondens materiæ lætæ	139	G	
		G enus	186
Exordiū respondens materiæ tristi	140	G eneris tractatio	187
Exordium à simili	135	Generis & patriæ tractatio	192
Exordium à re præsentī arreptum	133	Genus suaviorum, in hoc quid spectantur	147
Exordium alienum ineptè affectatum, & è scriptura	127	Genus totum, latius	209, 232
Exordia scurrilia	128	Germanus scripturæ sensus imprimis spectandus, & unde colligatur	335
Exordij loco propositio & diuisio	140	Gloria	160

γλώσσας

I N D E X

<i>γὰρ ὁσὺς ὁ Ἐυεὸς ἄει</i>	4	Iudicium, consilium	16
Gradatio	313	Iurisperitia	116
Græci præstant Latinis	344	Iusiurandum	180. 427
Grammatica	112		
Grammatica multa complectitur	115	L	
Gratia dicendi peculiaris	117	Laudabile	148
Gratuita prædicatio	95	Laudatorij partes & earū loci	152
Gregorij Nazanzeni scueritas	20	Laudatio per comparisonem	157
Gregorius pontifex	56	Laudatio per cōficta miracula	ibidem
G. Vuaramus episcopus Cantuarien/		Laud rei, personæ	159
fis	54	Legatus dei Ecclesiastes	46
		Legatus trifariam peccat	43
		Lex Moyfi	410
H		Lex uetus quibus constet	411
HAbitus corporis tractatio	186	Lex noua	412
Hierarchia triplex	405	Legis tempora quatuor	409
Hieronymus in allegorijis alicubi uiu/		Licentia	304
lentus	351	Lingua medica	89
Historia	115. 411	Linguarum comparatio	117
Historiæ diuorum quatenus attingen/		Linguae uis	89
dæ	158	Linguae uulgaris peritia	117
Hymni	123	Loci communes amplificandi gratia tri/	
Hyperbole	399	plices	267
Honorificare euangelium quid sit	47	Loci complures circa rem eandem	222
Honos non affectandus	73	Loci quadrifariam dicuntur	204
Honesti species	148	Loci partium laudatoriarum	152
		Locorum confinia	242
I		Locus	198
Ignominia	160	Locus communis	417. 420
Imago	323	Loqui ad cor	87
Incrementum	232. 270	Luctus sacerdotum	30
Inductio	213. 234	Lux mundi	2
Industria adhibenda	38		
In externis operibus quatuor uitanda		M	
sunt	20	Malo etiam sacerdoti debetur ho/	
Ingeniorum habitus uarij	99	nos	27
Ingratitudo populi erga ecclesiastas	13. 72	Malus pastor datur ob rebellionem po/	
Institutio Christi & Ioannis quid diffe/		puli	49
rant	21	Manus	263
Instrumentum	202	Membrum	295
Intellectio	299	Memoria	252
Interpretatio	298	Mens sermonis fons	4
Interrogatio	294	Mentis habitus relucet in corpore	109
Inuidiosa laudatio	155	Metaphora	320
Inuocatio	141	Miracula	74
Inuocatio propositionem complectens	141	Miracula ad tempus	78
		Miracula quatenus cōmemoranda	158
Inuocatio uirginis	141	Misericordiæ affectus	283
Io. Rossensis episcopus	56	Misericordia unde mouetur	284
Loci quatenus deceant Ecclesiasten	124	Modestia Ecclesiastæ	8
Lucundum	142	Modus	204
		Q	
		Q. Molestiam	

I N D E X

Molestiam quæ res mitigent	62	nia	40
Monarchia dei uaria	407	Oratio	10
Monarchia contraria	408	Orationis partes	117
Mons Sion	85	Orationis uariis habitus	325
Montes	23	Oratoris officia quinq̃	126
Mors ob euangelium	60	Ordo charitatis	419
Morticinium contingere quid	31	Os	262
Mundus quid in scriptura	337		
N		P	
Nares	262	Paragoge	23
Narratio	131	Par, impar	214
Narratio ficta	133	Parentes	153
Natio	186	Partitio uitiosa	147
Nationis tractatio	188	Partitio locus	211
Natura & ars	117	Partitionis tractatio	225
Naturæ aptitudo	17	Partium delectus	156
Nec Christus nec apostoli legunt̃ men dicasse	64	Pastor malus non pastor	44
Necessarium duplex	149	Pater, uerbum, spiritus	3
Nemo Christianus indoctus	22	Patris persona	407
Noema	319	πάθος, siue affectus	279
Nomen	187	Patria	153
Nominis tractatio	195	Patriæ tractatio	188
Nominum propriorum cõfusio in scri- pturis	381	Pedes	264
Notatio	315	Perfectionis nomen	341
O		Periculum duplex Ecclesiastæ	8
Obedientia quid	340	Permissio	289
Obiurgatio adulans	166	Permutatio	303
Obscuritates scripturæ unde, et quomo- do discutiendæ	378	Personæ admixtio	161
Obscuritas ex cõtrarietate, & ex specie uanitatis	383	Personæ decorum nosse	83
Obsecratio	161	Physica	116
Obtestatio per epilogum	161	Pietas heroica & moralis	417
Occasio	198	Pietas uera suggerit facundiam	23
Occupatio	297	Pietas in patriam, parētes & præcepto res	418
Occupatio in laude	155	Pilapii	58
Ocium à negociis secularibus	30	Plus est conuertere peccatorem, quam excitare defunctum	79
Oculi	261	Poetice	85
ὁ ἄβυσσος ὁ πᾶς	58	Politia duplex ut Ecclesiastes	1
Oeconomi modestia	14	Populi docilitas	101
Oeconomi uerbum conuenit Ecclesia/ stis	14	Populi ingratitude	83
Officiū Ecclesiastæ	123	Possibile	150
Olim honorati sacerdotes	68	Præcepta triplicia	42
Operum bonorum duplex genus	18	Præcisio	299
Opposita	216	Præcipua persona in repub. princeps III	
Optima ac necessaria discenda nõ om- nia		Præiudicia	170
		Premij magnitudo	62, 160
		Premium æternum	100
		Præpostera iudicia hominum	83
		Præpa-	

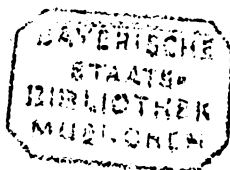
I N D E X

Præparatio ad munus Ecclesiasticū	81	Religio quid in scripturis	339
Precationi addita bona opera	18	Repetitio	294
Priuatua	216	Repugnantia	217
Priuatio latius	238	Repugnantia latius	248
Probationum loci	178	Rerum uocabula	112
Promissa	412	Rerum natura in allegorijs	114
Pronominatio	299	Restitutio	420
Pronunciatio	252	Rex Ecclesiastes	1
Prophetæ xvi.	75	Rex Aethiopiæ	58
Prophetarum genera	73	Rhetorica non ars sed prudentia	110
Propheta allegorias explicat	73	De Rhetoricis præceptionibus	121
Prophetia summa scripturarum enar/ ratio	74	Ritus	418
Propositio breuis ac dilucida	141	Roberti Liciensis facundia	287
Propositio dura	244	Rumores	179
Propositiones non cohærentes	147	S	
Propositionum inuentio	169	Sacerdotia sincere conferenda	54
Propositionum diuisio	170	Sacerdotiorum pluralitas	54
Propositionum ordo	171	Sacerdotum coniugium	32
Propositiones unde inueniendæ	171	Sacerdotum luctus	30
Propositio trifariam accipitur	172	Sacerdotes olim honorati	68
Propositiones per fictionem	174	Sacerdoti etiã malo debetur honos	73
Propositiones primariæ & secundariæ	174	Sacerdotis sobrietas	32
Propositiones simplices & inuolutæ	176	Sacerdotis Mosaici & Euangelici fun/ ctio quid differat	37
Propositiones per se notæ	183	Sanctus omnis baptizatus	338
Proprium	207	Sapere & scire differunt	9
Prudentia naturalis	17	Satanas	423
Prudentia dispensatoris	15	Schema	293
Puritas Aaronis & consecratio	28	Schematibus quomodo utendum	325
Q		Scriptura	423
Qualitatis status	168	Scriptura quare inuolucris operta	372
Quando licet recedere ab allego/ rijs, & quando non	367	Scripturæ sacræ tropi uarij	332
Quatuor modis tradi scripturam	391	Scripturæ sensus germanus imprimis spectandus, & unde colligatur	335
Quatuor uitanda in externis operibus	20	Scripturarum fontes	344
Quæ res Ecclesiastæ cõcilient fauorem & autoritatem	91	Scripturarū uoces aliò detortæ	336
Qui libri potissimum legendi Ecclesia/ stæ	119	Scripturæ detortæ exempla	345
R		Scripturam quatuor modis tradi	391
Radix uitiorum	420	Sententiarum genera	317
Ratiocinatio	275. 311	Sermō uerus nō discrepans à mente	4
Regem agere facilius est quàm agere episcopum	69	Sermocinatio	315
Regulæ duæ ex Ambrosio	389	Sermonis fons mens	4
Relatiua	216. 239	Sermo pestilens	4
		Seueritas Basilij & Nazianzeni	20
		Sexus	186
		Sexus tractatio	188
		Sibi quisque quomodo excitet affe/ ctus	288
		Signa	182
		Signifi/	

I N D E X

Significatio	316	Tormenta	180
Similitudo	212	Transductio	309
Similia	323	Transitio	314
Similia latius tractata	235	Transitiunculae loco diuisionis	146
Similiter cadentia	310	Translata	114
Sion mons	85	Tropi uarij in scripturis	332
Sobrietas sacerdotum	32	Troporum cognitio necessaria	334
Sodalitates facticiae	339	Turba sacerdotum	52
Species mali uitanda	12	Tutum	149
Spes	414		
Spes successus	160	V	
Spiritus principalis	7	Vacuitas à negocijs mundanis	10
Spiritus rectus	7	Vuaramus episcopus Cantuar-	
Spiritus sanctus	407	riensis	54
Status	122, 147, 167	Vehementia	266
Studia	187	Vera pietas suggerit facundiam	109
Studiorum tractatio	194	Verbum incarnatum	3
Suasorij generis partes	148	Verbum increatum, omnipotens	3
Subdiuifio	144	Veritas interdum supprimenda	16
Subiectio	296, 312	Vestis Aaronis	32
Sublatio	184	Vestis	265
Superbia bona	84	Vicani pastores	53
Supercilia	261	Vicarij conducti	49
Superstitiosi populi ritus	93	Vinum cicuta temperatum	18
Synagoga & ecclesia	77	Virgines inclusae	53
		Virtus eximia	10
T		Virtutes & uitia	414
Tabulae	180	Virtutes morales	417
Τὰ πρὸς τὴν, latius	239	Vitanda species mali	12
Tempus	152, 199	Vitia quatenus arguenda publice	164
Testimonia	180	Vitiorum radices	420
Thema alienum	128	Vna deitas trium personarum	407
Thema cum laude	129	Vocis moderatio	252
Thema e scripturis ueteru exemplum		Voces scripturarū aliò detortae	336
est	129	Vtile	149
Tinnitus argenti & auri	90	Vtilitas disciplinarum	110
Ticonij Donatistae regulae	388	Vultus	261

F I N I S

ERASMVVS ROT. LECTORI S.

Solent plerique mendas in operas typographorum reijcere. At hic ingenuè fateor, quicquid est errorum, ferè uel amanuensi meo, uel mihi imputandum. Ad fui quidem editioni, sed ob incommodam ualetudinem, non potui supremam obire recognitionem, præsertim eò, quòd paginæ castigandæ, frequenter his horis obtruduntur, quæ uel somno, uel alioqui curando corpusculo dandæ erant. Quam hoc meo officio nihil erat opus, id muneris uigilâter obeunte Sigismundo Gelenio, præclare docto, emunctæq; naris homine. Cæterû ubi per ocium relegissem excusâ, nonnulla repperi, quæ me recognoscentem fefellerant, at non ita multa si summam æstimes, paucissima, si quæ sunt parui momenti submoueas. Ea uisum est hic annotare.

Pag. 8. uersu 4. lege pertrahens. 10. uer. 20. consueuerant. 26. Ecclesiasta. uer. à fine 5. quoad. 17. uer. 12. & à fine 2. Ecclesiasta. 23. uer. à fine 7. effundat. 31. uer. ab imo 9. correctionem. 59. uer. ab imo 14. preciosiorem. 84. uer. penultimo, docendæ. 87. uer. primo, uerum ut ad priorem. Et uer. ab imo 4. territans ea nō præstantes. 92. uer. ab imo 8. suspicit. 111. uer. 6. adiuuari. 115. uer. 20. circūagetur. 120. uer. 13. accedet. 123. uer. ab imo 15. post rumore, adde, de Antonio. 135. uer. à fine 13. exasperent. 137. uer. 12. pro eadem, lege Lya. Hinc uer. 14. celant. 139. uer. 19. post breuiore, adde spatium. 152. uer. à fine 9. pro miracula, scribe oracula. 153. uer. 10. quidem. 172. uer. ab imo 7. probata. 185. uer. ab imo 11. ipsis in diatribis. 210. uer. 16. utrinq;. 214. uer. ab imo 7. consilio. 198. uer. 20. turpissimus fit. 232. u. 15. in uitijs. 238. uer. 18. ab extremis. 250. uer. 22. in concinnam. 251. uer. 7. adiicimus. 202. uer. à fine 4. obseruarant. 268. uer. 21. exempla. uer. à fine 8. contingit. 272. uer. 11. pro totum, lege captum. 277. uer. 10. pro Enoch, lege Noe. 286. uer. 19. pro quum, lege quando. 296. uer. 22. spe 301. uer. ab imo 14. dele est, & sic lege: Neq; enim ulla arbor &c. 307. uer. 8. quid 342. uer. 14. ab imo dele secundum &. 373. uer. ab imo 8. qui tum. 382. uer. 23. pronuncies. 383. uer. à fine 9. pro ratio lege raro. 379. uer. ab imo 11. primæ Cor. dele inthiorum. Itidem pag. 382. 384. uer. 3. pro iuuabit, lege minabit. 396. uersu 6. ligna ac lapides.

INDEX CHARTARVM

a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z A B C D
E F G H I K L M N O P Q Omnes terminiones præter a k M daer/
niones, & Q quaternionem.

BASILEAE IN OFFICINA FROBENIANA, PER HIERO/
NYMVM FROBENIVM ET NICOLAVM EPI/
SCOPIVM MENSE AVGVSTO AN/
NO M D XXXV

